

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BURTON STEIN

HİNDİSTAN TARİHİ

BURTON STEIN

HİNDİSTAN TARİHİ

Hindistan Tarihi / History of India

Burton Stein ve David Arnold

© Burton Stein, 1998, 2010; orijinal ikinci baskı editoryal materyal haricinde © David Arnold, 2010

John Wiley & Sons Limited ve Kalem Telif Hakları Ajansı aracılığıyla

Türkiye’de yayın hakkı

© 2015, İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ

Yayıncı ve Matbaa Sertifika No: 10614

Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince İnkılâp Kitabevi’ne aittir. Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının izni alınmaksızın, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Genel yayın yönetmeni Senem Davis

Editör Silya Zengilli

Yayıma hazırlayan Burcu Bilir

Kapak tasarımı Gökçen Yanlı

Sayfa tasarımı Derya Balcı

ISBN: 978-975-10-3533-2

15 16 17 18 8 7 6 5 4 3 2 1

İstanbul, 2015

Baskı ve Cilt

İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ

Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8

34196 Yenibosna – İstanbul

Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

 İNKILÂP Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ

Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8

34196 Yenibosna – İstanbul

Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

Faks : (0212) 496 11 12

posta@inkilap.com

www.inkilap.com

BURTON STEIN

HİNDİSTAN TARİHİ

İngilizce Baskısını Derleyen ve Yeniden Düzenleyen
David Arnold

İngilizceden çeviren
Müfit Günay

Burton Stein

1926 Chicago doğumlu yazarın “Ortaçağ Güney Hindistanı’nda Tirupati Tapınağı’nın Ekonomik İşlevleri” üzerine doktora tezi vardır. 1966’da 17 yıl ders verdiği Hawaii Üniversitesi’ne geçene kadar Minnesota Üniversitesi’nde ders verdi. Güney Asya tarihçisi Stein, School of Oriental and African Studies’de profesördü.

Müfit Günay

Gazi Üniversitesi’ni bitiren Günay şu an Winnipeg’de yaşıyor. Kısa öykü ve denemeleri olan çevirmenin şimdiye kadar çeşitli yayınevlerinden yayımlanan birçok çevirisi bulunmaktadır.

İçindekiler

Resimlerin Listesi	IX
Haritaların Listesi	XI
Sunuş	XIII
Teşekkür	XXI

BÖLÜM I

1 Giriş	7
Fiziki Konum	8
Toplumsal Konum	14
Başka Yere Yerleştirilen Toplumlar ve Devletler	23
Tarihçinin Seçimi	37

BÖLÜM II ANTİK HİNDİSTAN

II. Bölümün Kronolojisi	40
2 İlk Dönemler	41
Hint Uygarlığının Başlangıcı	41
Vedik Kültür	49
Siyasal ve Dini Gelişmeler	56
Geç Vedik Dönemde Din	62
Maurya Krallığı'nın Yapısı	72
Klasik Modele Doğru	79

HİNDİSTAN TARİHİ

Hinduizmin Başlangıcı	83
Güneydeki Gelişmeler	89
Erken İmparatorluklar Dönemi	90
Gupta Klasik Modeli	96
Detaylandırılmış ve Genişletilmiş Klasik Model: Güney	102

BÖLÜM III ORTAÇAĞ VE ERKEN MODERN HİNDİSTAN

III. Bölümün Kronolojisi	110
3 Ortaçağ Hindistanı	111
Giriş	111
Ortaçağ Krallıkları	116
Güney Krallıklarının Rolü	131
İslamın Gelişi	136
İslamın Hindistan Gelişimi	146
Dekkan ve Güney	154
Vijayanagara	155
Devletler ve Toplamlar	158
4 Erken Modern Hindistan	163
Giriş	163
Mughal İmparatorluğu	167
Mughal Taht Savaşları	181
Mughalların Son Eylemi	189
Maratha Nüfuzu	195
Avrupa'nın Gölgesi	204
5 Doğu Hindistan Şirketi	207
Giriş	207
Ortak Gelişim Yörüngesi	213
Şirket Geçmişi Sürdürüyor	223
Yeni Düzenin Doğuşu	227
Ayaklanma ve İsyan	234
Son Zamanlardaki Şirket Yönetimi	235

BÖLÜM IV ÇAĞDAŞ GÜNEY ASYA

IV. Bölümün Kronolojisi	238
6 Kraliyet Şirketin Yerini Alıyor	239
Çağdaş Devlet	239
Ayaklanmadan Sonra	241
Raj Yönetimi	252
On Dokuzuncu Yüzyıl Sonundaki Siyasal Ekonomi	260
Kültürel Değişim, Eğitim ve Yeni Sınıflar	267
Sınıf, Kast ve Cinsiyetin Siyasallaşması	277
7 Özgürlüğe Doğru	289
İki Tür Milliyetçilik	289
İlk Kongre ve Rakipleri	292
Savaş, Fedakârlık ve Siyasal Kitle Hareketliliği	303
Emperyalizmin Paradoksal Düşmanı	305
İlk Kampanyalar	311
Kampanyalar Arasında	317
Yeni Bir Siyasetin Koşulları	324
8 Gandi'nin Zaferi	326
Sivil İtaatsizlik	327
Siyasette Sol	344
Sağ Hâkim Oluyor	352
Savaş ve Son Yasa Başlıyor	358
Bölünmenin Acı Zaferi	369
9 Yeni Devletler, Eski Milletler	378
Bölgesel Pasaj	378
Bağımsızlık Vaatleri	379
Yeşil Devrim: Bolluk Vaadi	398
Çevresel Sorunlar, Eski ve Yeni	399
Kadının Durumu: Tutulmayan Sözler	407
Komünal Politika: Parçalanmış Çoğulculuk	411
Hindistan ve Dünya	416
Tutulan Sözler, Tutulmayan Sözler	420

10 Diğer Hindistan	422
Nehrucu Uzlaşma	423
Aşınan Konsensüs	426
Solun Başarısızlığı	430
Hindu Milliyetçiliği	433
Hindu Sağının Yükselişi	435
Ekonomik Liberalleşme	438
Hindistan Devleti	443
 Notlar	 447
Sözlük	451
Önerilen Kaynaklar	457
Dizin	463

Resimlerin Listesi

1	İndus Vadisi mühründen bir görüntü (British Museum yetkililerinin izniyle)	47
2	Mohenjo-Daro harabelerinden genel görüntü (George Michell'in izniyle)	48
3	Ashvamedha-yaga (at kurban töreni) (British Library izniyle)	58
4	Rama, Sita ve Lakshmana bir iblis topluluğu tarafından tehdit ediliyor (British Museum izniyle)	60
5	Asoka sütun fermanı (British Library izniyle)	73
6	Yunan etkisi izlenen Gadhara taş oyması (British Museum yetkililerinin izniyle)	76
7	Vişnu ve on avatarı (British Library izniyle)	86
8	Arjuna ve arabacısı olarak Krişna (British Museum izniyle)	87
9	Samudragupta altın sikkesi (British Museum izniyle)	96
10	Madurai'deki Minakshi-Sundareshvara Tapınağı (British Museum izniyle)	134
11	Büyük Devagiri iç kalesi (British Library izniyle)	143
12	Alai Darwaza, Delhi (British Library izniyle)	149
13	Chitor kuşatmasında yanan Rajput kadınları (Victoria and Albert Museum izniyle)	152
14	Virupaksha Tapınağı, Vijayanagara (British Library izniyle)	153
15	Şeyh Salim Çiştî Türbesi, Fetihpur Sikri (British Library izniyle)	174
16	Dara Shikoh bir tartışmaya katılıyor (British Library izniyle)	183
17	İmparator Alemgir'in yaşlılık dönemi (British Library izniyle)	193
18	Ahmedabad'da Divetia ailesinin <i>havelisi</i> (Vivek Nanda'nın izniyle)	209
19	Evinde nargile içerek dansöz izleyen bir Avrupalı (British Library izniyle)	214
20	Sir Thomas Munro (British Library izniyle)	222
21	Sita'nın ateşli mahkemesi (British Museum izniyle)	230

22	Genel Valinin filleri (British Library izniyle)	253
23	On dokuzuncu yüzyıl kılığı kurbanları (British Library izniyle)	264
24	Raja Ram Mohun Roy (British Library izniyle)	269
25	Santhal parşömen resim (British Museum izniyle)	285
26	“Müthiş Sempatik” (Victoria and Albert Museum izniyle)	295
27	Nakışçılar (British Library izniyle)	321
28	Gandi ikinci Yuvarlak Masa Konferansı’nda (British Library izniyle)	335
29	Mihracenin kızının düğününde Avrupalı kadınlar, 1932 (Harald Lechenperg)	337
30	Dr. Bhimrao Ramji Ambedkar (British Library izniyle)	341
31	Nehru ve Cinnah Cinnah’ın evinin bahçesinde (British Library izniyle)	359
32	Tamil Nadu’da oy kabinin önünde sıra bekleyen üç kadın (K. Gajendran ve Frontline’ın izniyle)	408
33	“Satılık Şehir” Gulam Shaikh (ressam ve Victoria and Albert Museum izniyle)	412
34	İndira Gandhi seçim konuşmasında (© Â©RIA Novosti/TopFoto)	425
35	Lal Krishna Advani Gucerat’ta BJP Mitingi, 2005, (© India Today Group/Getty Images)	438
36	Kadınlar Narmada Baraj Projesini protesto ediyor (© Reuters/Kamal Kishore)	442

Haritaların Listesi

Harita 1	Bugünkü Hindistan.	3
Harita 2	Fiziksel özellikler.	4
Harita 3	Yıllık yağmur düşüşü.	5
Harita 4	Harappan kültürü.	45
Harita 5	Nanda ve Maurya imparatorlukları.	75
Harita 6	Gupta İmparatorluğu ve Orta Asya istilaları, y. MÖ 250-MS 550.	101
Harita 7	Ortaçağ Hindistanı bölgesel devletleri.	117
Harita 8	Delhi Sultanlığı ve erken Mughal İmparatorluğu.	142
Harita 9	Geç Mughallar ve Maratha yayılması.	182
Harita 10	1857'ye kadar olan İngiliz yayılması.	233
Harita 11	Hindistan demiryolları, y. 1900.	250
Harita 12	Hindistan devletlerinin bölünmesi ve bütünleşmesi, 1947-1949.	376

Sunuş

David Arnold

Burton Stein'in *Hindistan Tarihi* kitabı, alt kıtanın şimdiye kadar tek bir bilimadamı tarafından ve tek ciltlik çalışmayla ele alınan en iddialı tarihçelerinden biridir. İlk baskısı 1998'de yapılan kitapta Batılı ve Güney Asyalı bilimadamlarının 1950'lerden başlayarak onlarca yıl süren bilimsel araştırmalarından yararlanılmıştır ve bu araştırmalara Stein da aktif olarak etkili biçimde katkıda bulunmuştur. Stein bu kitapta nadiren belli tarihçilere atıfta bulunsa da, onların görüşleri en azından Stein'in Hindistan feodalizmini, Vijayanagara İmparatorluğu'nun yapısını, Mughalların çöküşünü ve M. K. Gandhi'nin kişiliğini eleştirel ele alış biçiminde saklıdır. Ön plana çıkarılmasa da bu aynı zamanda, Stein'in "fevkalade ilham verici" bulduğu tarih yazımı ve tarih tartışmalarının zenginliğinde, tartışmasını sürekli canlı tutar ve destekler. Ancak *Hindistan Tarihi*, yazarının Güney Asya ile özellikle ortaçağ döneminden erken sömürge dönemine kadar olan Güney Hindistan tarihiyle kapsamlı kişisel uğraşını da yansıtır.

Stein 1996'da, *History* eserinin basıma hazır hale getirilmesinden önce ölse de, o tarihe kadar ve modern çağ tarihçileri arasında istisna olarak, ortaçağ Güney Hindistan ve Vijayanagara toplumunda "köylü devlet ve toplum"dan, Hindistan'da İngiliz yönetiminin kurucularından ve on dokuzuncu yüzyıl başlarında "Hindistan'ın yeni tertibinin" başlatılmasına yardımcı olan Thomas Munro entelektüel biyografisi çalışmasıyla modern çağın zirvesine uzanan bir yelpazede kitaplar yayımlamıştı. Stein bu nedenle Hindistan hakkında köklü bir fikir sahibi olmak, zannedilen birlik eksikliklerinin ötesinde onun temelini oluşturan devamlılığını yansıtmak, bu karmaşık ve mozaik tarihte önceki kuşak imparatorluk ve Hindistan tarihçilerinin tercih ettiği statik biçimler ve ani değişimlerden çok, güçlü bir evrim süreci anlayışı görmek için iyi bir konumda duruyordu. Stein buna ilaveten ve esere genel olarak olağanüstü bir uyum kazandırarak *History*'sine esasen Marksist tarihsel materyalizm anlayışı ve temelinde yatan toplum ve sınıf oluşum sürecini kattı.

Sunuş'la (*History*'nin kısa bir özeti ve Stein'in olgun tarihsel kavrayışının bir ifadesi) Stein'in, tamamen belirlenmese de, bütün sosyal ilişkiler ve kurumların üretken sistemler içindeki belli grupların var olan üretim sistemleri ve yerleriyle biçimlenen üçüncü bir yolu ifade ettiğini "düşünüyorum". Sonuç, Hindistan tarihinin etkili, orijinal ve entelektüel açıdan meydan okuyan bir yeniden değerlendirmesidir: Sadece olayların, hanedan maceralarının ve büyütülmüş kişiliklerin sıralanması değil (Stein tarihi devam eden bir öykü olarak sunma ihtiyacını asla göz ardı etmese de), Stein'in tanımladığı gibi "açıklayıcı" bir değerlendirmedir. *Hindistan Tarihi* "her zaman anlaşılır ifadesi" ve zaman ve konuların "olağanüstü" dizimiyle bu değerlendirmeyi yapabilecek en iyi eleştirmenlerden birinin belirttiği gibi muhtemelen Stein'in en "kalıcı" kitabıdır.¹

Çoğu Hindistan tarihi kuzey bakış açısıyla yazılmıştır; genellikle alt kıtanın coğrafi çekirdeği ve kültürel anavatanı olarak sayılan ve en azından on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl Avrupa saldırılarına kadar, kuzeyli istilacıların kaynaklığı ve sonuçta Hint ya da Hint-Müslüman uygarlığın temel görülen özelliklerinin çoğunun yayıldığı bölge, Hint-Ganjetik Ovası'ndan bakan görüş. Güney Hindistan aksine kuzeyin yeniliklerinin durgun ya da yavaş, belki de somurtkan alıcısı olarak görüldü. Güneyle yakın ilişkisi, toplumunun ve tarihinin uzun süreli yapısı, coşkusu Birleşik Devletler'de ve İngiltere'de Güney Hindistan tarihi çalışmalarında bir canlanmayı başlatan Stein'in alt kıtanın önceki tarihçelerinin çoğundan farklı bir bakış açısını benimsemesini olanaklı kıldı. *History* eserinde bir Avrupalı-tarzı "Karanlık Çağlara" çekilmenin izlediği ani değişiklikler ve kapsamlı dönüşümler anlayışı yoktur. Tıpkı kuzeyin daha ünlü Maurya, Gupta ve Mughal imparatorlukları kadar Çola ve Vijayanagara devletlerinin ona Hindistan devlet oluşumunun gerçekleri ve sınırlamalarının etkileyici bir açıklamasını sağladığı gibi, izlediği çoğu gelişme özellikle altıncı yüzyıldan itibaren gelen (*bhakti*) Hindu adanma hareketi, açıkça güney topraklarından doğmuş olarak tanımlanıyor. Stein'in güneyde esin ve kanıt için yöneldiği yer özellikle Tamil ülkesidir (Tamilnadu). Tamil metinleri ve yazıtları, Tamil sosyal ve kültürel hareketleriyle birlikte, bütün Hindistan genelleştirmeleri türlerini değerlendirmek ya da genişletmek için ona bu tür yetkin çalışmaların gerek duyduğu araçları sağlıyor.

Stein'in "yarımadaya dair" bakış açısı onu zaman zaman öğrencilerin ve bilimadamlarının normal olarak burada güneye yoğunlaşmaktan daha fazla görmeyi bekledikleri kuzey tarihinin özelliklerini ihmal etmeye yöneltse de –örneğin on altıncı yüzyılın başından itibaren Sihizmin doğuşu ve on dokuzuncu yüzyıl başlarında Pencap'taki Sihlerin yönettiği Ranjit Sih Devleti tartışmasının görece eksikliği– onun yaygın kuzey taraflılığına dengelemesine yardımcı olur; örneğin Narmada Nehri'nin ve Vindhya Tepelerinin güneyinden çok, kuzeyin gelişmelerini yansıtan

bir Hindistan tarihi dönemlendirilmesi sorgulamasında olduğu gibi. Ve 1600 dolaylarında başlayan “Erken Modern Hindistan” kavramını ilk kullanan Güney Asya tarihçisi olmasa da ortaçağ ile modern arasındaki abartılı ikiliği atlamak için bu kavramı özellikle etkili kullanır ve kitabın 4. bölümünde, kavrama ikna edici bir mantık sağlar.

Stein genel olarak bilimsel kariyerinde olduğu gibi, *Hindistan Tarihi* kitabında çağdaş kaynakların sözel, metinsel ve görsel yapısı ile ulaşılabilirliğine ve tarihsel araştırma açısından getirdikleri problemlere çok önem verdi. Milliyetçi tarih yazımının (bu tarih yazımının imparatorlukla ilgili olanlarına karşı durmaya bile nadiren tenezzül etmiştir) belli aşamalarındaki bayağılıklar olarak gördüklerine özellikle eleştirel yaklaşırken, aynı zamanda sürekli analitik ve Marksist sınıf ve ekonomik değişim kavramları üzerine oturtulmuş bir tarih için sonsuz bir iştah sergiler. Stein’in bilimsel çalışmasının büyük bölümü, İngiliz yönetiminden ve onların bağımsızlık sonrası ardıllarından yüzlerce yıl öncesi bir dönemle ilgili olsa da, Giriş’inin açıklık getirdiği gibi (özellikle baştaki ve sondaki ifadelerle) ilgisi genellikle 1945 sonrası dünya üzerinde yoğunlaşmıştır. Stein din konusuna sıkça değinse de, Hindistan’ın sözde “uhrevi” karakterini vurgulayan Güney Asya incelemelerine yoğun kuşkuyla yaklaştı. Onunki ekonomik ve sosyal değişimin özünün, “değerlerin” varsayılan rolünden çok daha önemli olduğu “yenilikçi” ve “kalkınmaya dayalı” bir yaklaşımdı.² Kariyerine bir ekonomi tarihçisi olarak başlayan Stein’in (ilk basılan çalışmalarından birisi 1961’de Morris David Morris ile basılan Hindistan ekonomik tarihi üzerine bir makaleydi) bu kitapta yoksulluk ve sömürü, nüfus artışı ve çevresel değişiklik, cinsiyet eşitsizlikleri ve küçük burjuva toplumunun doğuşu konularına verdiği önem Güney Asya tarihinin maddi temellerine yönelik inatçı ilgisini büyük ölçüde yansıtır. Serbestlik, zevk ve şiir sanatı tartışmada nadiren ön saflarda görünür: *Kama Sutra* tavsiye edilen okumalar arasında değildir ve Hint romanı ve Bollywood’un da bir rolü yoktur. Güney Asya uygarlığının sıkça takdir gördüğü artistik imgelem, dini kavrayışlar ve incelikler, felsefi kıvraklık ve yaratıcılık burada dile getirilmeyen ya da neredeyse hiç değinilmeyen konulardır. Oryantalizm (Edward Said tarafından popülerize edildiği anlamda) ya da “sömürgecilik bilgi” konusundaki sorulara da fazla ilgi gösterilmiyor: Güney Asya bilimine tutarsız yönelim Stein’i fazla etkilemedi.

Çalışmaları ve yaşamları Hindistan tarihini süsleyen büyük adamlara ve kadınlara duyulan hayranlıktan da hoşnut değildi. Stein’in metninde neredeyse tam orta yerde, eski ve yeni dünyayı dengelemiş görünen Munro, devamlılık ve değişimi bireyin tarihteki hâkim rolüne tanıklıktan daha iyi örnekler. Stein’in “kahramanlık” tarihine karşı kuşkucu, hatta ikonoklastik, Gandhi gözleminde zaman zaman küçümseyici duruşu açıktır. Stein, Gandhi’nin Hindistan’ın sömürge karşıtı

mücadelesinde lider ve biçimlendirici olarak tarihsel önemini kabul ederken, onun Hindistan'ın en büyük eşitsizliklerinin korunmasındaki kötü etkisi ve kişisel yaklaşımına hayli eleştirel yaklaştı. Bu imparatorluk vicdanını rahatlatmak için olmadığı gibi milliyetçi duyarlılıkları pohpohlamak için de yazılmış bir kitap değildir.

Burton Stein 1 Ağustos 1926'da Chicago'da doğdu. Bu sert, pragmatik, zorlu kentte büyüdü ve İkinci Dünya Savaşı'nda orduya girdikten sonra ortaçağ Güney Hindistanı'nda Tirupati Tapınağı'nın ekonomik işlevleri üzerine doktora tezi yazmak üzere oraya döndü, 1957'de tamamladı: "Dine" yaklaşımı başından beri ekonomik tarihin maddiliği temelinde oldu. 1966'da 17 yıl ders verdiği Hawa-ii Üniversitesi'ne geçene kadar, Minnesota Üniversitesi'nde ders verdi. 1983'te eşi Dorothy ile Londra'ya taşındı ve School of Oriental and African Studies'de profesörlük araştırma öğretim üyesi oldu, 26 Nisan 1996'da öldü. O zaman Black-friars'taki India Office Library'ye (Hindistan Devlet Kütüphanesi) sadece birkaç sokak ötede yaşayan Stein, Munro üzerine araştırmasına devam etme ve dünyanın her tarafından Londra'yı ve kütüphaneyi ziyaret eden bilimadamlarıyla (komşu "pub"ta Hindistan'ın son durumuna ilişkin sohbet etmek üzere öğle yemeklerinde ona katılanlardan biri de bu satırların yazarı olarak) tanışma olanağı buldu ve onun bilimsel çalışmalarının önemli bölümü, geleneksel akademik ortamın sınırlamalarından uzaktaki bu "emeklilik" yılları sırasında gerçekleştirildi.

Stein'in bugünden geriye doğru çalışmaya samimi ve kuramsal ilgisi, bir arkeolog gibi, tarihçinin daha eski bir geçmişe ulaşmak için art arda gelen ilave zaman katmanlarını sıyırmak için uğraşması ve daha sonra olanlara ilişkin kazanılan bütün pratik bilgiyle bir Güney Asya tarihçisi olarak kısmen kendi profesyonel yürüncesinin bir yansımasıydı. 1989'da Munro biyografisinde belirttiği gibi³ 1950'lerde Chicago Üniversitesi'nde doktora tezi için çalışmaya başladığında, aklında Seylan (Sri Lanka) ve Güney Hindistan'daki mevcut kırsal kalkınma programını incelemek vardı. Ancak kendini neredeyse doğrudan "Güney Asya'nın geçmişine dalmış" buldu. Bir çağdaş modernleşme çalışmasının "arka planı" olarak başlayan şey, ortada yeterli bir tarih yazımının yokluğunda, Güney Hindistan modern-öncesi toplumunun karmaşıklıklarının kişisel bir araştırması ve derinliğine keşfi haline geldi. Belki de 1950'ler ve 1960'lardaki birçok Amerikalı akademisyen gibi Christopher Bayly'nin de belirttiği gibi, Stein'in Hindistan yaklaşımı en azından imparatorluk kategorilerini ve tarihsel faraziyeleri sorgulamada "açıkça sömürge karşıtı bir öze" sahipti. Bilimsel çalışmasının büyük bölümü "gelişmeyi teşvik edebilen ya da engelleyebilen gerçek siyasal ve sosyal yapıların, gerçek bütünlüklerin neler olduğunu keşfetmek için, toplum sömürge türlerinin ötesine ulaşma" arzusuna dayalıydı.⁴

Stein'in Hindistan tarihine yaklaşımı –bu kitapta ve önceki çalışmalarında– birçok açıdan kesinlikle radikal bir yaklaşımdır. David Washbrook'un Stein'in bili-

mini överken işaret ettiği gibi, Stein sömürgeciliğin Hindistan geçmişi örüntüsünü bozduğuna ilişkin “neredeyse doğru kabul edilebilen” fikirden kurtulmak ve bu fikre karşı çıkmak istedi. Bu Stein’ın sömürgeciliği önemsiz ya da Hindistan tarihinin ana hatlarını değiştiremeyen bir müdahale olarak gördüğünü ileri sürmek değil, daha çok onu bin yıllık Güney Hindistan tarihiyle onuncu yüzyıl Çolalarından Munro’ya, imparatorluk valisine taşıyan farklı araştırma yörüngesinin “ona sömürgeciliğin zaten devam etmekte olan, kendi dinamiklerini ve enerjisini taşıyan ve bir avuç komik şapkaklı beyaz tarafından durdurulmayan bir şeye müdahale olduğu duygusu vermesidir”. Ve Washbrook onun sömürgeciliğin dışında durma ve onu çok daha büyük ve son derece karmaşık değişim modelleri içinde görme becerisinde Stein’ın Güney Hindistan anlayışının *longue durée* (uzun dönemli) önemli olduğunu ileri sürdü. Bu görüş onun güneyin tarihsel geçmişinin (dolayısıyla genel olarak Hindistan’ın) en azından İngiltere ve batı tarafından dayatılanlar kadar kendi yerel miraslarına dayalı olduğunu görebilmesini sağladı. Stein’ın dehası esinlenme açısından –sadece modern öncesi Hindistan tarihi üzerinde çalışan çağdaşlarının çoğundan farklı olarak– “belirgin biçimde” modernistti. Stein “ortaçağ geçmişinin kişisizleştirilmiş ‘uygarlık’, ‘kültür’ ve dini inanç sistemlerinin” emredici gücüyle “yapıldığı” hâkim geleneği benimsemeyi reddetti. Bunun yerine modern tarihte daha yaygın olduğu gibi, halkın “doğayla ve birbirleriyle karşılıklı etkileşimlerinden doğan öz bilinciyle” şekillenmiş olarak görülmesi gerektiğinde ısrarlıydı.

Hindistan ortaçağını ve erken modern çağı derinlemesine araştıran birisi olarak Stein belki de paradoksal olarak, geçmişle olduğu kadar bugünle de tutkuyla ilgiliydi. Onun için temel ve yinelenen soru “modern devletin ve modern kapitalizmin belirli bir türü Güney Asya’ya ne zaman, niçin ve nasıl yerleşti?” sorusuydu. Hindistan toplumunun temelindeki öze yönelik bu araştırmada Stein bakışlarını Hindistan tarihinin tek tük ve kısa ömürlü imparatorluklarına da, “tüccar loncalarına” önceki ilgisine karşın Hindistan’la ilgili birçok tarihçinin önce ve ondan sonra yaptığı gibi, Hindistan’ı okyanus ticareti ve kıta çapında ticaretle sınırlayan ticaret sistemlerine de çevirmedi. İmparatorluk görkeminden pek hoşlanmayan Stein sezgisel olarak (genel olarak, 1960 ve 1970’lerin diğer birçok tarihçi, antropolog ve siyaset bilimcisiyle denilmesi gerekir) gündelik ve yerelin önemine yöneldi. Munro çalışmasında bile, ihtişamlı imparatorluk öyküleri ya da imparatorluk üzerine Batı felsefesinden çok Hindistan kırsalıyla doğrudan sömürgeci bağlantının pragmatizmiyle ilgiliydi. Küçük çaplı ve günlük felsefeye baktı; köylü toplumlarının yapısı ve rolü, akrabalık ve ritüele dayanan meşruiyet yapıları, yerel servet sistemleri içinde tapınakların işlevi, güç ve nüfuz, Tamil dili konuşan güneyindeki köylü toplumunun esasen faaliyet gösterdiği sosyal ve çevresel olarak farklı alt bölgeler (ya da *nadular*). Bu yerel Hindistan anlayışının temel önemi sadece köylü

toplumu üzerine önceki çalışmalarında değil, Stein'in *Hindistan Tarihi* eserinde de merkeziliğini korudu.

Stein'in eserini antropolojik bir bakış açısından yorumlayan Christopher Fuller, Stein'in öğrencilere "retrospektif antropologlar" olmaya karşı öğüt vermesine rağmen, antropolojiyi yine de, nasıl ekonomi gibi tarihe ve tarihçilerin kullandığı terimler, kategoriler ve kavramlara ilişkin farklı düşünmek için önemli bir uyarıcı olarak gördüğünü fark eder. Stein'in Güney Hindistan'a ilişkin kendi çalışması Fuller'in işaret ettiği gibi özellikle, sadece onun Güney Hindistan modelinin yerel toplum (böylelikle kast, akrabalık, köy ekonomisi ve siyaseti), din ve ritüel sembolizmi analizine dayanmasından dolayı yoğun olarak antropolojiye başvurmaz. Antropoloji, anlaşmazlığa yabancı olmayan Stein'a diğer tarihçilerin kötü bilinen görüşlerine saldırma aracını sağlasa bile, "çoğu bilimadamından çok daha ciddi biçimde disiplinlerarası çalışmanın gizli tuzaklarının farkındadır" da. Fuller yine de Stein'in antropolojiye ilgisinin *History's*ini yazdığı zamana kadar giderek azaldığını ve antropolojiye çok şey borçlu olmasına karşın "tam bir tarihçi" kaldığını ileri sürer.

Stein'in antropolojiden yararlanmasının temel örneği 1970'lerde İngiliz antropolog Aidan Southall ve onun 1956 Uganda Alur Toplumu çalışmasından aldığı "parçalı devlet" kavramıydı ve bu Stein'in çalışma hayatının sonuna kadar Hindistan düşüncesinde etkili –meydan okurcasına etkili denilebilir– bir unsur olarak kaldı. Kavramı ilk olarak 1980'de ilk kitabı *Peasant State and Society in Medieval South India*'da imparatorluk sayılan Çolalar bağlamında kullandı, ancak kavram 1980 sonlarındaki Vijayanagara çalışmasında farklı yansımalar buldu ("tam merkezileşememiş bir devlet" olarak nitelendirildi) ve burada onun *Hindistan Tarihi* eserindeki tartışmanın bir kısmını, en açık olarak Sunuş ve ortaçağ Hindistanı üzerine olan bölümde şekillendirir. Stein, kavramı yerel şeflerin ve toplum liderlerinin ellerinde çok fazla siyasi ve idari güç (ve bu nedenle de aksi takdirde devletin payına düşebilecek olan gelir ve askeri işlevleri) tutmaları ve en azından İngilizler tarafından şekillendirilen devlet ve topluma dönüşmesinin başlamasına kadar, kendilerini resmen kral, yöneten ya da imparator olarak kabul ettirenlere devredilmediği Hindistan bağlamında kullanır.

Bu "parçalı devlet" kuramı Stein'in toplumların ve onların devletlerle evrilen ilişkilerinin önemini vurgulamasını sağladı (Stein'in kast konusuna diğer tarihçilere göre çok az değinmesi önemlidir: Ona göre kast büyük ölçüde "topluluk" olarak düşündüğü olguya dahil edilmiştir). MÖ 2500 yıl kadar geriye uzanan en erken dönemlerden (Harappan) itibaren Stein toplulukları Hindistan toplumunun güçlü ve kalıcı özelliklerinden biri olarak görür; Asoka ve imparator denilen diğerleri zamanındaki gücün geçici ve anlaşılan yüzeysel merkezileşmesinin aksine bir du-

rum. Dördüncü ve beşinci yüzyıl Gupta döneminden sekizinci yüzyıla kadar topluluklar ve devletler, devletlerin topluluklar üzerinde kesin bir kontrolü olmadan birlikte var oldular. Ancak Stein'a göre erken modern ve modern Hindistan tarihi ticari ve eşraf sınıfların ortaya çıkmasıyla, sınıfın ve sınıflar arası ilişkilerin artan hâkimiyetiyle karakterize oldu. Bu çağdaş Güney Asya'da bile hâlâ çoğu kez etkili ideolojik yapılar ve kitle mobilizasyonunun geçerli araçları olarak kalsalar da, toplulukları kabuğundan çıkmaya götürdü.

Gerçi uygulamada Stein'ın "parçalı devlet" kuramını benimsemesi ve bunun Hindistan tarihine uygulanması bütün çalışmasının en fazla itiraz edilen unsurlarından birisi olmuştur, muhtemelen en fazla itiraz edileni de. Birçok tarihçi (muhtemelen Afrika'yı Hindistan'ın karmaşıklığı için çok basit bir model olarak gördüklerinden) Stein'ın bu kavramı kullanırken Hindistan toplumundaki parçalanma derecesini ve yerel özerkliği abarttığını, Vijayanagara gibi nispeten uzun ömürlü ve yayılmacı devletlerin siyasal otoritesi ve askeri ve mali kontrolünü çok fazla nedensel olarak ele aldığını, bu nedenle on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda İngiliz Doğu Hindistan Şirketi dahil, imparatorluk benzeri yapıların sonraki devlet sistemleri için oluşturdukları temelleri fark edemediğini düşündü. Çoğu eleştirmen için "parçalı devlet" fikri Hindistan toplumunun çok statik bir modelini sunmak ve Stein'ın kendi benimsediği uzun dönem değişim dinamiklerine ters düşmek olarak görüldü.⁵

Doğru ya da yanlış (ve tarihte peşinen kolayca desteklenecek ya da reddedilecek çok az şey vardır), "parçalı devlet" kuramı ve bunu savunma kararlılığı Stein'ın çalışmasındaki reddedilemeyecek önemli bir unsurdur ve her ne kadar problemli olsa da, onun en halden anlayan eleştirmenleri için bile kuramın eserine biçim, canlılık ve amaç katmaya yardımcı olduğunu kanıtlayabiliriz.

Ancak kuram Stein'ın bu zengin ve değişken *History*'de yararlandığı birçok analiz unsurundan sadece birisidir ve yazarın kapsamlı Hindistan tarihini olağanüstü kavrayışı yanında, bu kitabı çok önemli kılan, tarihsel yorum ve bilimsel çabanın kalıcı eseri denilebilecek hale getiren muhtemelen yazarın daha genel topluluk, sınıf ve devlet tartışmasıdır.

Bu kitabın ilk baskısı, Dorothy Stein, Sanjay Subrahmanyam ve David Washbrook'un yardımlarıyla 1998'de, Burton Stein'ın ölümünden iki yıl sonra Blackwell tarafından yapıldı. Genel Hindistan tarihi araştırmasının bir parçası olarak Stein bir zamanlar âdet olduğu üzere İngilizlerin 1947'de ayrılmasıyla ve akabinde alt kıtanın bölünmesiyle bitirmedi tartışmayı, 9. bölümde "Yeni Devletler Eski Milletler", sömürge sonrası iki ardıl devlet Hindistan ve Pakistan'daki bağımsızlık sonrası ilk yıllardan, yine bu bölümde sonraki gelişmelere yer verilmiş olsa da, kabaca 1971'de Doğu Pakistan'dan Bangladeş'in oluşturulmasına ka-

dar sürdürdü tartışmayı. Bu baskı için Stein'in ilk baskıdaki orijinal metni birkaç önemsiz düzeltme ve materyallerin yeniden sıralanması dışında neredeyse tamamen korundu, ancak *History*'nin güncelleştirilmesi için Önerilen Kaynaklar bölümü genişletilip yenilendi, haritalar yeniden çizildi ve yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarındaki gelişmeleri kapsamı ve bunların Stein'in tarih hassasiyetleriyle bağlantılandırılması için Diğer Hindistan başlıklı yeni bir bölüm eklendi.

SUNUŞ NOTLARI

- 1 Harbans Mukhia, "Review of Burton Stein, *A History of India*", *Studies in History*, 15(I), 1999, s. 169-71.
- 2 Sanjay Subrahmanyam, "Agreeing to disagree: Burton Stein on Vijayanagara", *South Asia Research* 17 (2), 1997, s. 130.
- 3 Burton Stein, *Thomas Munro: The Origins of the Colonial State and His Vision of Empire*. Delhi: Oxford University Press, 1989 s. 3-4.
- 4 Bunlar ve Christopher Bayly, David Washbrook ve Christopher Fuller tarafından yapılan diğer yorumlar School of Oriental and African Studies'de Stein'i ve Hindistan tarihine katkısını anmak üzere düzenlenen seminerden alındı. Yorumların alındığı makaleler *South Asia Research*'de yayımlandı, 17 (2), 1997 ve bir kısmı bu kitabın ilk baskısında yer aldı.
- 5 Subrahmanyam, "Agreeing to disagree", s. 127-38. "Parçalı devlet" kuramına ve Güney Hindistan'da uygulanmasına özellikle eleştirel bir bakış için bkz. R. Champalakshmi, "Review of Burton Stein, *Vijayanagara*", *Studies in History*, 8(1) 1992.

Teşekkür

Bir yazar eserini tamamlamadan öldüğünde bu görevi üstlenenler zamanlarını, emeklerini ve bilgilerini kendilerine cömertçe sunan bilimadamları ve uzmanlara iki kat borçludur. Yıllar içinde ilk taslakları okuyan ve fikirlerini yazarla tartışan bilinmeyen meslektaşlara ve öğrencilere ilaveten, burada soruları yanıtlayan, kısmen ya da tamamen metni okuyan ve/veya biçim ve içerik konusunda ayrıntılı yorum ve önerilerde bulunan Champakka Lakshmi, Indrani Chatterjee, Sumit Guha, David Kellogg, R. I. Moore, Harbans Mukhia, Joseph E. Schwartzberg ve Romila Thapar bu nedenle içten takdir ve teşekkürleri hak ediyorlar.

Resimler için Vivek Nanda, Richard Blurton, K. Gajendran, Rod Hamilton, Harald Lechenperg, George Michell, Divia Patel, N. Ram ve Deborah Swallow'a minnettarız. Meridian Haritacılık'tan Phillip A. Schwartzberg'in yaptığı haritaları Joseph Schwartzberg düzenledi. İlave okumalara katkı ve önerileri için Sumit Guha, Barbara Harriss-White, David Ludden, George Michell ve Harbans Mukhia ve Frits Staal'a minnettarız. Ve nihayet bu kitap basılırken sağladıkları cömert ve samimi rehberlik ve kaçınılmaz ertelemelere gösterdikleri sabırdan dolayı Blackwell Yayınlarından John Davey, Emma Gotch, Tessa Harvey, Leanda Shrimpton, John Taylor'e ve kuşkusuz isimlerini bilmediğimiz diğerlerine sonsuz teşekkür borçluyuz. Bu noktada, okuyucuya kalan herhangi bir hata ya da yanlışlıktan dolayı sorumluluğun yazara ait olduğunun hatırlatılması âdettendir, ancak bu kitapta sorumluluğu kaçınılmaz olarak editör de üstlenmelidir.

Dorothy Stein
Sanjay Subrahmanyam
David A. Washbrook
Londra, 1997

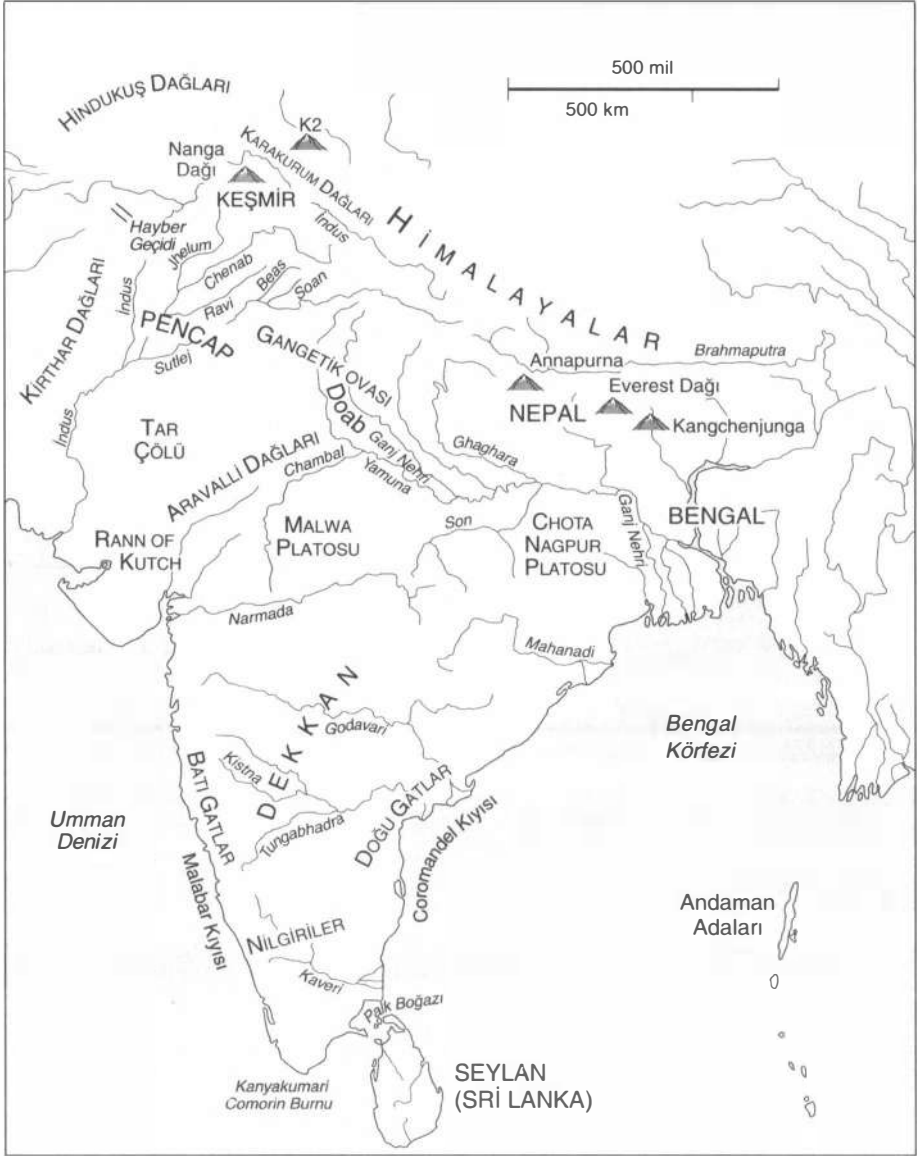

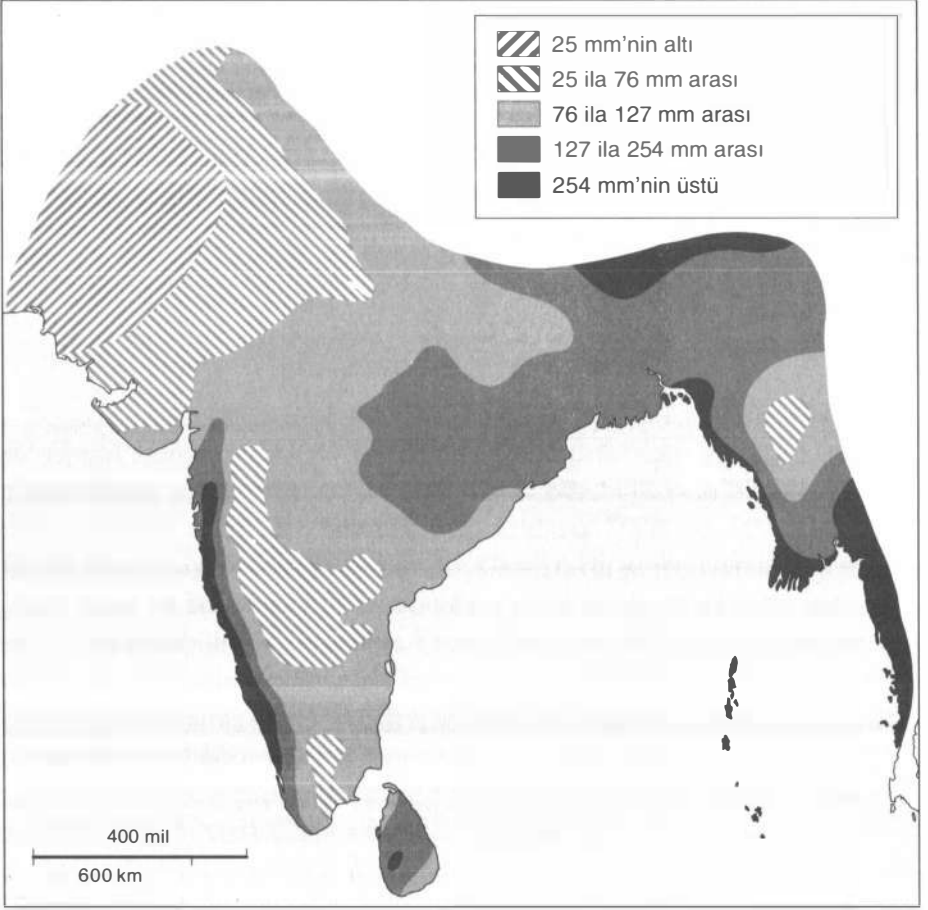
BÖLÜM I

Harita 2 Fiziksel özellikler.

Harita 3 Yıllık yağmur düşüşü.

Giriş

Tarih yazımı zamanın dikkatli bir seçicilikle kısaltılmasını gerektirir ve önceliği yeni gerçekleşen olaylar alır. Burada iki yüzyılı bile bulmayan bir çağdaş döneme verilen sayfaların sadece bir bölümü, MÖ yaklaşık 7000-MS 500 arası Hint uygarlığının oluşumunu izlemeye ayrılmıştır. Genel tarih ve uygulamalarda daha yeni olayların daha iyi belgelenmesinin yanında, yazara da okura da daha aşına gelmesi genellikle anlaşılabilir bir durumdur. Üstelik bugünün tarihçisinin kendi zamanına özgü araç ve yöntemleri kullanması kaçınılmazdır. Bütün bunlar tarih kitaplarının, açıkça öyle yazılmamış olsalar da, kurgulandıkları biçimde bugünden geçmişe doğru okunabileceğini gösterir.

Mevcut tarihsel kanıtların orantısız dağılımından kaynaklanan zaman kaymalarına ilave olarak, tarihçilerin sonradan gerçekleşecek olaylar açısından zamanın her noktasında önemli olana ilişkin fikirleriyle birlikte, her zaman aralığındaki ilgi alanları ve bilgileriyle yakından ilgili seçici yaklaşım devrededir. Ve son olarak zamana ilişkin tercihin tarihçilere en ilginç gelen ve merak uyandıran materyallerle yapıldığını itiraf etmek gerekir. Bu nedenle bir tarih kitabı, yazar ve okurun dışardan baktığı, bazısı bulanık, bazısı perdeli, bazısı dramatik, bazısı da monoton görünen pencerelerle dolu bir binaya benzer. Biz aradaki duvarların içinde neler olduğuna ilişkin sadece bazı çıkarımlarda bulunabiliriz ve tarihçi oyalanacağı pencereyi seçer. Yani bu, kişisel bir “tercihtir”.

Tarihçiler her ne kadar kendi tarihlerini, geçmişten ileriye doğru görebilseler, hatta yaratabilseler de, bu görüşün sonuçlarının rahat okunabilmesi için, bir öykü hatta anıtsal bir ortam, rol alan karakterler ve dahası bir sonla –bugün–, dokuz bin yıllık epik bir drama tarzında verildi. Giriş itibarıyla, bu bölümde ilk olarak Hindistan, fiziki yer şekilleriyle ele alınarak genel görünüm açıklanmaya çalışılacaktır. Sonra karakterleri bireysel olarak değil, toplumların ve devletlerin içinde örgütledikleri zamanda, toplumların ve devletlerin hariç tutulduğu, birlikte var olduğu ve

birbirini değiştirdiği yöntemlerde oynadıkları rollere bakarak ele alacağız. Toplum ve devlet tartışmasının izlenecek tarihin bir özeti olmadığı unutulmamalıdır; sadece olayların gerçekleşeceği siyasal bağlamın bir tanımlaması amaçlanmaktadır.

FİZİKİ KONUM

Zaman kaymalarına ek olarak, tarih yazımı bildik biçimlerde de bozulmalara yol açar. Hint Yarımadası’nda bilinen biçim ilk bakışta bir üçgeni ya da ucu güneye doğru bakacak şekilde asılı bir elması hatırlatır. Ancak büyük bölümü Asya kara kütlesi içindedir. Modern Pakistan bölümü, topraklara nüfuz eden çok sayıda istilacı ve yerleşimcinin geldiği kuzeybatıya bakar. Kuzey sınırı dünyanın en yüksek dağı olan, doğu ve batıda denize ulaşana kadar alçalan etekleriyle Himalaya Dağlarıdır, doğuda Bangladeş ve Assam olmak üzere Myanmar’a (Burma) sokulmuştur. Üçgen ya da elmanın güney ucu Kanyakumari’de sonlanır (Komorin Burnu). Yarımadanın doğusu ve batısında Arap Denizi ve Bengal Körfezi, Hint Okyanusu girdapları vardır. Bengal Körfezi’nin ötesinde Güneydoğu Asya’yı oluşturan ve Hindistan anakarasıyla güçlü ticari ve kültürel bağlara sahip adalar ve yarımadaslar uzanır.

Hint Yarımadası fiziki görünüm olarak insanlık tarihi boyunca değişmedi, ancak anlatacağımız Hindistan her zaman modern haritalarda olduğu gibi görünmedi. Hindistan-Ganj nehir sistemleriyle tanımlanan kara kütlesini ayıran sıradağlar insanların ve onların ürünleriyle, malzemeleri ve kültürlerinin geçişine asla engel olmadı; tarihlendirilmiş belgelerin olduğu dönem öncesinden itibaren İndus bölgesi halkıyla Batı ve Orta Asya halkları arasında sürekli ilişkilerin sözlü olarak aktarılıp saklanan bir literatürü ve arkeolojik kanıtlarını miras aldık. Dağınık bölgelerde bulunan el yapımı ürünler MÖ yaklaşık 3000 yılından itibaren Batı Hindistan’ın ilk kentlerini Güneybatı Asya’daki Mezopotamya’nın kentleriyle bağlantılandırır. Ortak ilahiler Güney Himalayaların Aryan göçmenlerini MÖ 2000 dolaylarında ayırdıkları İran platosunun Hint-Avrupa dilleri konuşanlarıyla bağlantılandırır. Bu nedenle ilk dönemler “Hindistanı”nın doğru tanımı (İndus bölgesinde yaşayanlarla alt kıtadakiler arasındaki bağlar zayıflarken) Orta Asya ve İran’a kadar uzanmayı gerektirecektir. Üstelik Hindistan’ın kuzeybatıya genişlemesi ve bunu yansıtan bir zihinsel harita ortaçağlara kadar gider. Hindistan İran dünyasıyla batıda, hem Hintliler hem de İranlılar üzerinde büyük etkisi olduğu varsayılması gereken Moğol ve Afganlardan gelen tehlikeyi ve onlara karşı tepkiyi paylaştı.

Konjonktürel Hindistan haritası Batı Asya’yı ve İran’ı da kapsayacak biçimde değiştirilebilse, güneydoğuda yarımadanın bilinen ters üçgeninin benzer bir yenisinden şekillenmesi ortaya çıkacaktır. Güneydoğu Asya ile tarihsel temaslar, Budist

misyonerlerin Sri Lanka ve ötesine gönderildiği zamana, Maurya kralı Asoka'ya kadar uzanır. Milat döneminin ilk yıllarının başında, zihinsel Hindistan haritamız alt kıtanın güneyindeki Pallavalar ve Çolalarla zengin bir ticaretten ve Hint kültürel unsurların aktarımından yararlanan Güneydoğu Asya'daki adalar ve anakaradaki krallıklar dahil güneyde birçok yeri kaplamalıdır. Yine, Pallava başkenti Kanchipuram ve Tanjavur ya da Gangaikonda Çolapuram'daki Çola başkentleri, kendi zamanlarında, yarımadanın kıyılarının çok ötesine ulaşan Büyük Hindistan Devleti'nin merkezleri sayılabilirler. Müslümanlık sonraki zamanlarda Malay Yarımadası ve Endonezya Takımadalarına bu kıyılardan ve Malabar'daki yarımada boyunca yayıldı. Bütün bunlar ilişkilerin geleneksel olarak yarımada içindeki bölgeler arasındaki gibi yoğun, önemli ve sürekli olduğunu gösterir ve tarihsel imgelem, zihinsel haritanın bu karşılıklı etkileşimleri kaydedecek biçimde ayarlamayı öğrenmiş olmalıdır.

Tarihsel ve tarihöncesi açıdan Batı Asya halkı İran Akamenidler örneğindeki gibi (MÖ dört ve altıncı yüzyıllar), liderleri bazen yarımadanın bazı bölgelerini asimile etmeye çalışan, şimdi İran ve Orta Asya olarak bilinen bölgeden Hint Yarımadası'na sürüklendi ya da savruldu. Ancak Batı Asya Tibet'ten dağlarla öylesine soyutlanmıştı ki Hindistan tarafından sadece yirminci yüzyıl başlarında bir kez istilaya uğradı.

Hint Yarımadası'nın iklimi karlarla kaplı Himalayalardan kuzeyin yanan ovalarına ve güneyin sıcak nemli kıyı düzlüklerine, kuzeyde Thal ve Thar çöllerinden kuzeydoğu ve güneybatının bol sulak bölgelerine kadar uzanan yelpazede son derecede değişkenlik gösterir. Himalayaların güneyi birbirlerine yakınlıkları ilk imparatorlukların doğmasına olanak sağlayan İndus ve Ganj nehir vadileri boyunca geniş bir bant üzerinde uzanır.

Daha güneyde dağ sıraları ve platolar yarımadanın güneydoğu ucuna kadar bütün Hint Yarımadası'nı bölümlere ayıracak gibi uzanır. Bu özellikler güneyde, büyük bir tarihsel izolasyon ve kuzeye göre küçük siyasal birimlerin oluşumuna neden olur. Bu nedenle, göreceğimiz gibi, fiziki coğrafya halkın ekonomik ve sosyal tarihini olduğu kadar siyasal tarihini de biçimlendirmiştir.

Hindistan yağmur bulutlarını taşıyan ve mevsimsel olarak Asya'yı dolaşan muson rüzgârlarının etkisindedir, bu nedenle yağmurların büyük bölümü sadece birkaç ay içinde görülür. Yarımada da doğal azami yağış kışın kuzeybatıda, yazın geniş merkez bölgede ve batı kıyısında, ekim ve kasım da doğu yarımada da ve Sri Lanka'da görülür.

Hindistan'da hasat mevsimini her yıl muson rüzgârları, onun zamanı ve etkisi belirlerdi ve halen de öyledir. Modern sulama sistemleri yapılsa bile su desteği musona ve Himalayalardaki karların erimesine bağlıdır. Muson rüzgârlarının neden olduğu yağmurlar kuyulardaki suyu oluşturan yeraltı sularını tazeledi ya da toprak setle çev-

relenerek takviye edilen doğal yağmur suyu gölcüklerinin oluşturduğu küçük su depolarını doldurdu. Bütün Hindistan dillerindeki atasözleri muson yağmurlarını tahmin etmekle ya da gecikme durumunda korumalı tarım faaliyetleriyle bağlantılı bilgiyi muhafaza eder... Bu nedenle ekonomik ve kültürel faaliyetler “büyük açlık” felaketlerinin önlenmesi için birleşir. Yağmura yoğunlaşmak ve bazen yağmurların gelmemesi çoğu zaman tarımsal üretime zarar verdi. Bu güvenilir duruma karşı, çoğu sulama projeleri olmak üzere, insan yapımı girişimlerin çevresel ve siyasi etkileri oldu.

Tropikal iklimlerde yeterli miktarda nem dağılımı vardır ve bu tarımsal üretimi ısının mevsimsel değişimlerinden daha çok etkiler ve bu nedenle geçmişte nüfus yoğunluğu sürdürülebilmiştir. Ortaçağ ve öncesi dönem kentleri kendi bölgesel su tedariklerine ve kendi iç bölgelerinin verimliliğine bağlıydılar. Bu durum *raison d'être*– varlık nedenleri temel olarak ticaret merkezi ya da dini ya da siyasi merkez olarak faaliyetlerine dayalı yerler için de geçerliydi. Su ve orman olmadığı zaman, kentler geriledi ya da yaşanmaz hale geldi. Bunun bir örneği on altıncı yüzyılda Ekber Şah tarafından kurulan ve sadece 14 yıl sonra, su sıkıntısı dayanılmaz boyutuna geldiğinde, terk edilen büyük Fatehpur Sikri kentinin aniden boşalmasıdır.

FİZİKSEL DEĞİŞİMİN KANITI

Muazzam Güney Asya nüfusu dünya nüfusunun 5’te 1’ini oluşturur. Bu nüfusun sürdürülebilmesi hâlâ bir ölçüde yeterince değerlendirilemeyen ormanlar ve su kaynaklarına bağlıdır. Bu nedenle nehir yataklarındaki değişimlerin, çöllerdeki artışın, ormanların tahribatının, toprak ve tortul yatak erozyonlarının kanıtları yarımada-nın insanlık tarihi ve tarihöncesinden beri önemini korumuştur.

Tarihöncesindeki iklim değişikliklerinin kanıtları radyoaktif karbon izotopu, ağaç halkaları ve polen sayım gibi kaynaklardan halen tespit edilebilmektedir. Bu kanıtlar Kuzeybatı Hindistan ve Belucistan’da yaklaşık 10 bin yıl önceden başlayan ve erken Harappan yerleşimi gelişmesinin hemen öncesinde, MÖ yaklaşık 3000’de zirvesine ulaşan yoğun yağışların olduğunu göstermektedir. Bundan sonra yağışlar giderek azaldı. Özenli kent planlaması, ayrıntılı kanalizasyon sistemleri ve yoğun yerleşim birimlerinin doğuya ve batıya görünür yayılışıyla büyük Harappan kentlerinin gizemli sonuna bir açıklama olarak Aryan istilacıların fethi reddetmesi, çevreyle ilgili varsayımların çeşitlenmesine yol açtı. Bu varsayımlar arasında iklim değişiklikleri, seller, İndus Nehri yatağındaki ve nehrin kollarındaki değişimler ve/veya bölgesel ormanların kısmen tuğla fırınlamada, bakır eritmede yakıt olarak ve insanların başka amaçlı kullanımlarında aşırı tüketilmesinden kaynaklanan yok oluşu da vardı.

Ormanların yok olmasının toprak erozyonuna, nehirlerde çökelmelere ve ye-

raltı sularının kaybına yol açtığı bilinmektedir. Ormanların Hintliler için her zaman tinsel bir anlamı olmuştur. Kutsal metinlerinde ve destanlarında, insan yaşam döngüsündeki doğru davranışa ilişkin kavramlarında ormanlar belirgin bir biçimde yer alır. Nihai, ideal ve sonlandırıcı adımlar orman üzerinde yoğunlaşmakla atılacaktır ve dağ sakinlerinin hem dini hem de ticari nedenlerle ormanları korumaya ve yenilemeye yönelik katı gelenekleri vardır.

Bilerek yok edilmelerinin Vedik dönemine kadar geriye uzanan yazılı kanıtları olsa da, ormanların yok oluşu genellikle insanların kasıtsız davranışlarından kaynaklanır. Aryan yerleşimciler göçebelikten yerleşik tarıma geçtikleri zaman çiftçiliğe elverişli görülmeyen ormanları isteyerek yaktılar; her zamanki gibi, insanların faaliyetlerinin sorumluluğu ise tanrıya, bu olayda ateş tanrısı Agni'ye yüklendi:

Mathava, Videghalar [bir klan ya da kabile], o zaman Sarasvati [nehrinde] idi. O [Agni] bu yüzden bu toprakları doğuya doğru yaktı; Gotama Ragunha ve Videgha Mathava o yakıp giderken onu izlediler. O bütün bu nehirleri yaktı [kuruttu?]. Şimdi “sadarine” denilen bu [nehir] kuzey [Himalaya] dağlarından geliyor: Onun yakmadığı tek nehir. Brahmanların “Agni Vaisvanara tarafından yakılmadığı için geçemedikleri nehir.”...O zaman [Sadarina'nın doğusundaki] toprak Agni Vaisvanara tarafından denenmediği için hiç işlenmemişti ve hep bataklıktı.¹

Hindistan-Ganj Ovası'nın insanlarla bağlantılı kalması ve verimliliği birleşik yönetime ve abartılı toplumsal hiyerarşilerin gelişimine uygun büyük ve yoğun bir nüfusu –bugün Hindistan toplam nüfusunun yüzde 40'ı– desteklediğini akla getiriyor.

Kuzeyde tarihi MÖ beşinci yüzyıla kadar uzanan bir bölge olan Mehrgarh'ta bakır nesneler bulundu ve MÖ 1000'den önce yazıldığı düşünülse de *Rigveda*'da oklarda ve baltalarda silah olarak demir kullanımından bahseden ilahiler vardır (bunların ormanları açmakta kullanılmasının sadece yedi yüzyıl sonra gerçekleştiği anlaşılmaktadır). Ganj Ovası'nın güneyinde, alüvyonlu küçük alanlarda nüfus yoğunluğu, ancak diğer yerlerde seyrek. Bağlantının zayıf olması kültürel yayılımın daha yavaş olması anlamına gelmektedir ve bu durum, taş devrinden demirin kullanımına kadar geçen daha sonraki bölümü de kapsayarak MÖ ilk yüzyıl sonuna kadar (anlaşılan ara bir bronz ve bakır çağı da olmadan) değişmemiştir.

GÜNEY YARIMADA

Zengin çevre çeşitliliği ve sınırlı alanların yanı sıra güney yarımada, denize çok yakın olmasından da etkilendi. İç bölgeler birbirinden daha fazla soyutlanırken, kı-

yılar erken bir tarihte bile dış dünyayla temas halindeydi. Deniz yoluyla gelen Akdeniz kökenli göçmenlerin yabancı eski uygarlığa yerleşmeleri bile mümkündü ve milattan önce kesinlikle hem kültürel hem de ekonomik ürünler her iki yönden de akışını sürdürdü. Milattan önceki ilk bin yılda Tamil krallarının yarımadaının doğu bölümündeki uzun süreli hâkimiyeti çok sonraki Kamboçyalı Angkor Krallığı ile Sri Lanka ve Malay Yarımadası'ndaki kalıntılarla doğrulanmaktadır. Çin kayıtları MÖ ikinci yüzyılda Kanchipuram'dan önemli bir ticaret merkezi olarak bahseder ve Roma kaynakları Coromandel kıyısının diğer ticaret merkezine değinir.

Malabar'da ya da batı kıyısında ticaret daha da eskiye dayanıyordu. MÖ beşinci yüzyıldan önce firavunlar ülkesi Mısır'a ve Mezopotamya'ya sedir ihraç ediliyordu ve üçüncü yüzyılda antik Ur'a sert kereste nakledildiği anlaşılmaktadır. En azından Gujarat'ta bir Harappan bölgesinin 4000 yıl önce Batı Asya ile bir deniz bağlantısı olduğu anlaşıyor. Ortak döneminin –milat– başlarından itibaren tüccarlar mallarını kara yoluyla doğuya aktarmak üzere –bu hâlâ bulunan Roma sikkelerinden izlenebilir– batı limanlarında depoluyorlardı. Ortadoğulu Yahudi tüccarlar soylarından gelenlerin son zamanlara kadar yaşadığı Malabar kıyısında Koçin'e yerleştiler.

Ancak on üçüncü yüzyılda bu deniz ticareti Hintliler için büyük ölçüde sona erdi. O zaman yarımada iç ticaret daha örgütlü ve önemli bir hale gelirken, Hint Okyanusu'nda ticaret yollarına da Müslüman tüccarlar hâkim oldu. Dokuzuncu yüzyıl civarında zengin Yahudi tüccarların “loncalarla bağlantılı” ilişkileri ilerlemiş, tarım toplumlarıyla zaten birleşmiş yerel tüccar gruplarıyla kaynaştı ve bunlar giderek birbirleriyle bağlantılı hale geldiler. Güney Hindistan'a dış ticaretin önemi azaldı ve Avrupalıların hâkimiyeti ortaya çıkana kadar da canlanmadı. Aslında on üçüncü yüzyılda Hintliler açık denizi sadece ağgözlülüğün teşvik edebileceği bir aptallık olarak görüyordu; o dönemin bir kraliyet yazıtında “zenginliğin hayattan bile daha değerli olduğu düşüncesiyle deniz yolculuğu riskine maruz kalan o [yabancılar]² bahsi vardır.”

Her hâlükârda ayrı nehir havzaları ve kurak iç bölge yaylalarıyla yarımada ortamı tarihsel açıdan kalıcı ekonomik ve toplumsal örgütlenmelere yol açtı. Hintliler kendi yaşadıkları çevredeki çeşitliliklerin karşı konulmaz etkisini kabul ettiler; Tamiller ilk şiirlerinde her biri bildik şiirsel konular olan seks ve şiddetin ayrı özellikleriyle bağlantılı beş “manzara” tanımladılar. Deniz kıyısı alt kasttaki balıkçılarıyla, onların eşlerinden devamlı uzaklaşmaları ve meydan savaşlarıyla bağlantılıydı; tepeler evlilik öncesi flörtleşmelerin ve sığır sürülerinin ortamıydı. Kurak toprakların, ormanların ve ekilmiş düzlüklerin de aşk ve savaşla ayrı bağlantıları vardı.

On üçüncü yüzyıl başında tarımsal ortamla birlikte her biri değişik biçimde üç temel çevresel örnek tanımlandı; bunlar (daha az romantik olsa da) bölgede

yaşayanların ekonomik ve toplumsal modelleriyle sıkı sıkıya bağlantılıydı; kuyular ve su tanklarıyla, oldukça kontrollü ve güvenilir bir sulama sistemine dayalı olanlar; sadece yağmura dayalı olanlar ve her ikisinden de yararlananlar. Sadece doğu kıyısı, bölge dışında işbirliği ya da düzenlemeye gerek duymayan hane halkı temelinde ıslak pirinç ekimi yapanlar için yeterli nemi sağlayan güvenilir yoğun muson yağmurlarını sağladı. Öbür uçta, verimsiz toprakları ve seyrek yağışlarıyla kurak alanlar arpa eken ve geçimlerini büyük ölçüde hayvancılıkla sağlayan seyrek bir nüfusu destekleyebildi.

Nemin güvenilir olduğu yerlerde toprak dini ve askeri uzmanlardan oluşan büyük bir nüfusu barındırdı (brahmanlar ve savaşçı krallar); burada işbölümü ve hiyerarşik konum son derece ayrıntılıydı. Kurak alanlarda tersine, işbölümü en basit düzeydeydi, statü ve rütbelere arasında küçük farklar vardı ve çok az brahmana ya da tapınağa rastlanıyordu: bu herkesin yoksul olduğu, genellikle “kabile” olarak adlandırılan bir durumdu. Bu çelişen iki çevrede de, ironik olarak tarımcıların önemsiz beceri ve inisiyatif olanaklarıyla, gerçek üretim süreci hayli rutin bir haldeydi. Ancak yarı kurak ya da karışık ekolojik çevre hareketli, bağımsız ve becerikli köylüye (“sat” denilen, yani temiz, *shudralar*) olanaklar sağladı; orada tüccarlar ve zanaatkarlar da nispeten yüksek bir statüdeydiler ve toprak sahibi güçlü köylülerle ilintiliydiler. Bu üç genel rejim ve onların bağlantılı toplumsal modelleri genellikle on dokuzuncu yüzyıla kadar sürdü.

On yedinci yüzyılda Avrupalıların gelmesiyle Hindistan yeni bir bakış açısından görülmeye başlandı. Avrupalılar için tropik bölge hem bir cennet hem de tehlike demektir. En azından ilkçağ sonlarına doğru yeryüzü cennetleri Batılıların imgeleminde genellikle Ganj (cennetin ırmaklarından biri gibi görülüyordu) vadisinde ya da güneyde Kanyakumari’de yer alıyordu. Ancak tropik iklim kuzeyliler için kolay seksin yanında, fiziksel ve manevi tehlikelerle de doluydu. Dermansız bırakan sıcaklıklarda her türden hastalık ortaya çıktı. Üstelik muson rüzgârlarına bağlı yağmur düşüşlerinin dağılımı azami verimlilik için gerekli toprak ve suyun sürekli azalması demektir. Su baskınları, depremlemler, kuraklıklar ve kıtlıklar sıkça görülüyordu.

İlk tüccarlar ve sömürgeciler olan Avrupalılar, azami miktarda verimli tarımsal ürün elde etme ve işgücünün aklıktan ölmeden güvenilir bir şekilde kendini yeniden üretmesini sağlama peşindeydi. Bu çıkarların çatışma boyutu tüccarlar, günlükçüler, ekiciler, gelir toplayıcılar olarak imtiyaz sürelerinin ne kadar garanti olduğuna bağlıydı. Avrupalıların zenginliğini ve çıkarlarını korumak için büyük zenginlikler vaat eden tropik cennetlerini araştırmaya ve idare etmeye gönderilen görevliler ve çalışanların çoğu, tıbbi ve bu nedenle de bilimsel olarak eğitildiler. Aydınlanma ve romantizme de el atıldılar ve ticari işverenlerinin amaçlarının dışında bir tutum takındıkları ölçüde de güzel ve egzotik flora ve faunanın tadını çıkardılar. Sonun-

da, sömürge yönetimi ayağını yere sağlam bastığından emin olunca, gördükleri ormanların ve vahşi yaşamın “korunması” için devlet üzerinde güçlü bir nüfuz uyguladılar. Bu nedenle emperyalistlerin ticari ve siyasal amaçları bazen çelişti, siyasal amaçlar istikrar ve uzun dönem güç ve gelir, diğeri çabuk ve azami kâr gerektirdi.

Genel sonuç “koruma” fikrinin genellikle bölge sakinlerine ve geleneksel orman kullanma haklarına karşı koruma anlamı kazanmasıydı; öyle ki ormanların çevreye yararlı kullanımı bile kabul görmedi. Koruma devlet için, ortak denetimin ele geçirilmesine ve günlük politikalar yararına keyfi olarak uygulanmasına bir bahane oldu. Bu bağımsızlığa kadar süren ve hâlâ devam eden bir uygulamadır. Bu nedenle, genel olarak ilk botanikçiler ve doğacılar tropik bölgelerdeki ormanların, su kaynaklarının ve toprakların gerçekten korunmasına zaman ayırmaktan çok batı çevreciliğinin köklerini geliştirmekte başarılıydılar; İngiliz sömürgesi döneminde kuzeyde ve güneyde, bazı orman bölgeleri çay, kahve ve kauçuk ekimi için heba edildi ve tarımcı köylülerin artan nüfus baskısı altında daha da büyük alanlar doğal örtüsünden arındırıldı. Bu tutum ve yaklaşımların çoğu bağımsızlığa kadar sürdü ve bugünün çevre sorunlarına zemin hazırladı.

TOPLUMSAL KONUM

Fiziksel konumun bu konum içinde doğan toplumsal grupların biçimlenmesinde çok önemli bir rol oynadığını gördük. Ancak Hindistan tarihini doğanın kültür–kendine ait hayatları üstlenen biçimleri varsayan yarımada kültürü– üzerindeki etkisine indirgeyemeyiz. Gelecek sayfalarda bu biçimlerden özellikle ikisi üzerinde duruluyor. Bu oluşumların –toplumlar ve devletler– sonraki destanlarda çok önemli roller oynadığı görülecektir. Bu giriş bölümü onları sadece kısaca tarif edecek ve birinin diğerinden nasıl doğduğunun, nasıl bir arada var olduğunun ve sonunda diğerini nasıl yok ettiğinin oldukça şematik bir tanıtımını verecektir.

Hindistan’da “toplum”un iki özelliğine dikkat edilmelidir. İlki, erken dönemlerin toplumları devletlerle bir tür ilişki içindeydiler. Bu ilişkiler uzun süren Rajasthan örneğindeki gibi yöneten kabile sülalesiyle kabile mensupları arasındaki ilişkiler gibi karşılıklı ve ortak yaşamakla ilgili olarak sürdürülebildi. Ya da toplumlar ve devletler arasındaki ilişkiler Müslüman liderlerle “Hindu” olarak tanımladıkları topluluklar arasındaki örnekler gibi karşılıklı meydan okumaya dayalı olabilirdi.

İkincisi “komünalizm”, 1920’lerden sonra Hindistan Yarımadası siyasetçilerinin, farklı siyasal seçmenlerin parlamento ve parlamento dışı faaliyetler için harekete geçtiği her yerde, dine, dile ve etnik yakınlıklarla sadakate başvurarak çok benimsemediği bir özellikti. İster oy deposu olsun, isterse hazır kalabalıklar, eyaletlerin ayrı yö-

netildiği sistemin başarısı kongre hareketi ve partinin sözde “sekülerizmine” ilişkin soruları doğurdu. Ancak toplum bilinci ya da “*communalism*” tartışılabilir eski bir olgudur ve diğer toplumlardan ya da devletlerden sezilen tehditlerin bir sonucu gibi görünmektedir. Özetle, Hindistan’da kendisi için toplumun uzun bir tarihi vardır.

Bazı bilgilere sahip olduğumuz ilk toplumlar, devletlerden önce var olan toplumlardı. Bunlar Hindistan Yarımadası’nın büyük bölümüne dağılmış neolitik yerleşimlerdi. Kayıtlarımızda görünen en eskileri, Fransız arkeologların modern Pakistan’da yer alan Belucistan’da ortaya çıkardığı Mehrgarh yerleşim yeridir. Buraya insan yerleşimi MÖ 7000-3000 arasındadır. Mehrgarh’a ve diğer erken toplumlara ilişkin bildiklerimiz kuşkusuz sınırlıdır: bazı yiyecekleri (buğday gibi ekilen tahıllar ve bataklık geyiği gibi av hayvanları), evleri, aletleri, yerleşim düzenleri ve mezar yerleri. Neolitik toplum için toplum bilincine ilişkin sadece tahminde bulunabilirsek de, sonraki yerleşimleri izleyebiliriz. Ortaçağdan bir yerleşim olan Vijayanagara Caynalar ve Şiva tapınıcıları için kutsal olan küçük bir çevreden Hindistan Yarımadası’nın büyük bir bölümünü yöneten bir krallığın başkenti ve 1336-1565 arasında da dünyanın en büyük kentlerinden biri haline geldi. Sonra yağmalandı ve sonunda bir avuç turistin ziyaret ettiği küçük bir köye dönüştü.

Son yerleşimler de başka yollarla yaratıldı ve geliştirildi. Ormanlık bir alan kesip-yakmacı çiftçiler tarafından 1907’de Tata Demir ve Çelik İşleri’ne dönüştürüldü ve Bihar’daki Jamshedpur kenti gibi büyük bir sanayi merkezi oldu. Son bulunan toplumlardan birisi, yarımadaının diğer ucundaki Hindistan eyaleti Tamil Nadu’daki Auroville’dir; burası karizmatik öğretmen-politikacı Aurobindo Ghosh’tan esinlenen insani ve dini hareketi desteklemek için Birleşmiş Milletler’den gelen mali yardımla düzenlendi. Bu nedenle toplumun biçimlenmesi ve değişimi sadece tarihin ilgilendiğimiz ilk dönemlerini karakterize etmez.

Toplumsal örgütlenmenin birbiriyle ilintili üç özelliği Hindistan’daki toplum ve devlet oluşumları konularını incelemek için bir çerçeve oluşturur. Bunlar sıralanırsa: incelenen çeşitli dönemlerde var olan verimli örgütlenme yapıları; siyaset ve genellikle devletler ve toplumsal kolektiviteler tarafından geliştirilen destekledikleri ve destek aldıkları hâkim ideolojiler, genellikle din.

EKONOMİ VE TOPLUM

Bu özelliklerin ilkiyle ilgili olarak bütün toplumsal ilişkilerin ve kurumların, tamamen olmasa da mevcut üretim sistemleriyle ve üretken sistemler içindeki belli grupların yerleriyle biçimlendiğini varsayabiliriz. Bildiğimiz biçimdeki toplumsal sınıfların açıkça tanımlanabilir hale gelmelerinden önceki dönemde, yaklaşık 300 yıl

önce, ekilebilir ve otlığa uygun alanlar, madenler, su ürünleri ve emek gibi üretken kaynakların adlandırılmaları bir çevredeki akrabalıklardan ya da ortak ikametten doğdu; ancak ilk dönemlerde bile başka yerler gibi Hindistan’da da kaynaklar ve onlara ulaşmak genellikle güçlü adamların yeteneğine bağlı oldu ve bu insanlar da bunu yaparken yakın geçmişte süratle azalan kolektif sahiplenme üzerinde bireysel, mirasa intikal eden taleplerde bulundular.

Ticaret daha büyük bir dünyayla sürekli ilintili de olarak başka bir zenginlik kaynağıydı. Onlarca yıl süren büyümeye karşın Hindistan’ın yoğun yoksullukla eşanlımlı bir hale geldiği modern dünya için neredeyse bütün geçmişinde, Hindistan’ın göz alıcı bir zenginlik ve ince el sanatları ülkesi olarak görüldüğünü öğrenmek şaşırtıcı olabilir. Hegel 1820’lerde Heidelberg’teki tarih öğrencilerine seslenirken Avrupalı kuşaklar adına konuştu:

Bir “*Arzu Ülkesi*” olarak Hindistan, genel tarihte temel bir unsuru oluşturur. En eski çağlardan bu yana bütün ülkeler özlemlerini ve dileklerini bu harikalar diyarı ülkenin zenginliklerine, Yeryüzünün sunduğu en değerli şeylere ulaşmaya yönlendirdiler; Doğa hazineleri inciler, elmaslar, parfümler, güller, esanslar, filler, aslanlar vs. –ve tabii ki bilgelik hazinelerine. Bu hazinelerin Batı’ya aktarılma yolu her zaman bir dünya meselesi oldu– tarihsel önem, ülkelerin kaderini birbirine bağladı.³

Romalılar “doğa hazinelerinin peşine düşmüştü” ve bu hazineler Hintli zanaatkarlar tarafından öylesine özenle yaratıldı ki İmparator Hadrian, Roma’nın altın ve gümüşü Hint ürünlerini ödemek için tükenmesin diye değerli metallerin çıkışını yasakladı.

KADİM DEVLETLER

Hindistan devletleri dünyadaki en eski devletlerden olduğundan, devlet yapılanmasının siyasal olarak ele alınışı çok gerilere uzanır. Kuzeybatı Hindistan Yarımadası’nın muazzam kent harabelerinden anlaşıldığına göre MÖ 2500’den itibaren devlet yapılanmalarından söz edilebilir. Gerçi İndus kentleri Mohenjo-Daro ve Harappan yönetimlerine ilişkin çok az bilgimiz var, nasıl örgütlendiler, kimler tarafından yönetildiler bilinmiyor. MÖ 325 dolaylarında Büyük İskender’in fetih ordusu tarafından görülen ve kaydedilen daha eski yönetimlere ilişkin de değerlendire yapamıyoruz. MÖ 370 civarında Budist kralı Asoka tarafından yaptırılan ilk Hint belgesel kayıtları Yunan kaynaklarına eklendi. Asoka yazıtları on dokuzuncu yüzyılda deşifre edilse de, bu Maurya kralının idaresinde bir siyasal biçimlenme-

nin varlığından emin olamıyoruz ve muhtemelen İskender'in çağdaşı olan krallığın kurucusu ve Asoka'nın büyükbabası Çandragupta yönetiminde bir devlet yapılanmasının varlığı ise çok daha zayıf bir ihtimal olarak kalıyor. Sanskritçe incelemede *Arthashastra* denilen kanıt –merkezi, zorba, casus dolu, zorlayıcı denetime dayalı bir yönetim tasvir ediliyor– muhtemelen Maurya dönemine ait değildir. Siyasal dünyası sadece bir kuramdan ibaret değilse, Asoka'nın yazıtında gösterildiği gibi Afganistan'dan Hindistan'a uzanan 1500 millik bir alanı kapsayan büyük bir krallık değil, sadece küçük bir şehir-devleti kurulmuş olabilirdi ancak. Kralların görkeminden yola çıkarak anlaşılmasının mümkün görünmediği yerel siyasal kurumlarının ne olabileceği, aşağıda netleştireceğimiz gibi, tarih yazımı açısından belirsiz kaldığından toplum ve devlet arasındaki ara yüzey tarih yazımı için genellikle bir tartışma konusudur ve öyle de kalacak gibidir.

İDEOLOJİ

İdeoloji bu kitapta önemli görülen üçüncü ve son boyuttur. İdeoloji gizli motiflerden değil, ifade edilen fikirlerden oluşur ve ilk Hindistan dini metinleri olan *Rigveda*'yı meydana getiren Sanskrit ilahilerden başlayarak, Hintlilerin kendi dünyalarını birbirlerine açıklama yollarıyla ilgilenir. İdeolojik biçimleri anlama araçları genellikle yazılı olarak korunsun da, Vedik ilahiler yüzyıllar içinde sözel olarak aktarıldı ve sözel olarak aktarılan diğer “metinlerle” de ayrıntılandırıldı; muhtemelen hem eski hem de çağdaş dönem insanların uygarlık esintisi taşıyan felsefi katkıları heyecan yaratan ve hayranlık uyandıran Brahmalara ve Upanişadlar. Üstelik, Hint uygarlığının dini ve felsefi başarıları sadece Hindistan tarihinin ilk dönemini işaret etmez, yaşamın bütün yönlerinde uygun ve avantajlı davranışı kapsaması amacıyla, “hukuk metinleri” ve kanunlarla desteklenerek daha sonraki dönemlere ve ortaçağa kadar devam eder.

Üst düzey kültürel gelişim çağrışımlarıyla “uygarlık” geleneksel olarak yazının benimsenmesi ve anıtsal, kentsel çevre yaratılması gibi özelliklerle belirlenir, ancak Hindistan'da bu belirleyici özelliklerin ne zaman ve ne şekilde ortaya çıktığı tartışma konusudur.

İndus Havzası'ndaki yerleşimde bulunan az sayıdaki yazıları deşifre edilmemiş küçük kil mühürler “İndus Uygarlığı” teriminin uygunluğuna ilişkin kuşku doğurdu ve daha mütevazı “Harappan Uygarlığı” adlandırmasını teşvik etti. Bakışlar bir süreliğine Gupta dönemine ve bizi Gupta yaşamının tüm yönleriyle bilgilendiren gelişmiş, muazzam bir literatüre çevrildiğinde, ironiktir, eski İndus kentsel yerleşimlerine benzeyen birkaç şehir görüyoruz. Bunun dışında modern köylerden daha büyük olmayan yerleşimler var.

SÖMÜRGE VE TİCARET

Son zamanlara kadar tarihöncesi Hindistan'a ait çok az bilgi vardı ve genellikle yarımadaadaki ilk kentsel yerleşimlerin, MÖ 3000 dolaylarında kurulmuş –Mohenjo-Daro ve Harappa'nın– Mezopotamya'nın sömürgeleri olduğu düşünülüyordu. Hindistan'ın ilk şehirlerine ilişkin bu yayılmacı açıklama şimdi kabul görmüyor ve sivil örgütlenme merkezlerinin Hindistan'ın en eski dönemlerinin özgün bir parçası olduğuna inanılıyor.

Öte yandan, kendinden önce bir dünya varsa, Hindistan uygarlığı gibi kadim ve zengin bir uygarlık gelişimini daha büyük bir dünyadan soyutlayarak ele almanın çekici bir yanı var. Benzer bir tür bozulma Çin'i anlama arayışında da ortaya çıkıyor. Kesinlikle, bu iki kadim ve kültürel olarak farklı toplumda tarihsel gelişim ve değişimdeki belirleyici güçler, en azından Avrupa emperyalizmi çağına kadar, iki örnekte de uzun tarihsel yörüngelerin çok kısa anlarında olmak üzere içeriden oluşturuldu. Bununla birlikte, Avrupalıların sahneye çıkmasından çok önce, gelişimin yönünü değiştirmek, hızını azaltmak ya da artırmak ve en önemlisi hareketin yapısını değiştirmek için dış etkiler birçok stratejik anda zorla devreye girdi; bunlar uygarlığın bütünü ve bu bütünü bağlantılı parçaların yeri ve önemini kapsayan alttaki dinamik unsurlardı.

Guptaların doğuşunu gören mevcut dönemin ilk yüzyılları Hindistan Roma ve Doğu Akdeniz halkları arasında yoğun etkileşimlerin olduğu bir dönemdi de. Tarihin en erken dönemlerinden itibaren, izolasyonda gelişme şöyle dursun, Hintliler toplumları, kültürleri, kısmen şekillenen devletleriyle daha büyük dünyanın bir parçasıydılar. Hindistan'ın evrimindeki sürekli tema dış dünya ile bağlantılarla ve kuşkusuz Hindistan'ın da dış dünya üzerindeki mukabil etkisi süreciyle alakalıydı.

Hindistan Yarımadası modern devletlerin en büyük Müslüman nüfuslarından birini barındırır; Hintli Müslümanların çoğu sömürgecilerin değil, Müslümanlığın kuzeyli Hint siyasal elitinin dini olduğu yedi yüzyıl sırasında, din değiştirenlerin soyundan gelenlerdir. Öte yandan Asya'daki büyük nüfuslara tam bağlılığı buyuran belirgin Hindistan dini Budizm, canlandırılmasına yönelik yeni çabalara karşın, Hindistan'da neredeyse yoktur.

Budizmin ilk ve ortaçağlarda Hindistan'ın dışardaki etkisi yüzlerce yıl konukseverlik gösteren, Çin ve Güneydoğu Asya'dan gelen rahiplere ders veren çok sayıdaki ilim merkeziyle güçlendi. Güneydoğu Asya toplumlarıyla yoğun ticari temaslar aynı zamanda oradaki krallıkların Sanskritçe metinlerden yararlanarak dini uygulamaları ve usulleri yerleştirmelerine yol açtı. Bu da Güneydoğu Asyalıların önce Hindistan'da sonra ilk planlı modernizasyonda kendi ülkelerinde açılan okullarda Sanskritçe öğrenmelerini gerektirdi.

Hindistan'ın büyük dünya ile karşılıklı ticari etkileşimleri tarihöncesi devirlere kadar geriye uzanır, doğu ve batıya yayılmış Hint ürünlerinin arkeolojik kalıntılarındaki görülebildiği gibi yarımadaya gelen Çin porselenlerinde, Java'dan gelen kokulu ahşapta ve Mezopotamya'dan gelen değerli taşlar ve yazılı mühürlerde de izlenebilir. İlk olarak Arapları, sonra Türkleri ve daha sonra da Avrupalıları cezbeden Hindistan'ın sadece dini fikirleri ya da devlet idaresi değil, önce yağmalamak sonra da fethetmek üzere zenginlik ve emtiyadı.

Diğer karşılıklı etkileşimler şimdiki Hindistan, Bangladeş, Pakistan ve Sri Lanka'da sokaktaki insanların kemik yapılarında ve deri renklerinde görülebilir. Hindistan Yarımadası halkının diğerlerine gösterdiği bütün bu açıklık göstergeleri Hindistan'ın öteki dünyanın etkilerinden ve gücünden her zaman soyutlandığı ve bu nedenle de, diğerleri hangileriye, sadece "kendisine mahsus" terimiyle tanımlanabileceği yaygın düşüncesiyle çelişir. Yarımadanın ötesinde olanlar, Hindistan'ın anlaşılmasında baştan itibaren önemliydi.

HİNDİSTAN TARİHİNDE DEVLETLER VE TOPLUMLAR

"Hindistan istisnacılığı", Hindistan'ın *sui generis* olduğu ve ancak kendine özgü terimlerle açıklanabileceği inancı Batı toplumbiliminde ve özellikle de sivil toplum göze alındığında, uzun zamandır vardır. Bağlantılı bir soru, Hindistan halkının üzerine modern devletlerin kurulabileceği kurumsal bir temele sahip olup olmadığı sorusudur; yani modern Hintliler "Birinci Dünya" tabir edilen seküler çoğulcu ve modern topluma doğru ilerleyebilirler mi, yoksa onların hoşgörüsüzlük ve çarpıtılmış adanmışlıkla diğer "Üçüncü Dünya" halklarıyla paylaşacakları ayrı bir kader midir? Aralık 1992'de Ayodha'daki patlamadan itibaren bu konudaki kuşkular kesinlikle su yüzüne çıkacaktır.

Hindistan'da sekülerizmin mi, yoksa toplumsal şiddetin mi hüküm süreceğini belirleyecek mevcut güçlerimizin dayanıklılığına ilişkin en açık işaretimiz Ayodha ve onun Bombay ve başka yerlerdeki şiddet uzantısıydı. Hindistan'ın bağımsızlık sonrası özgür seçimleri ve demokratik, gelişmiş bilimsel ve endüstriyel kurumlarıyla bile, zaten yarımadayı bölünmeye götürmüş toplum içi rekabet mirasından kurtulup kurtulamayacağına ilişkin kuşkular da kaçınılmaz olarak doğuyor. Hindistan modernitenin Aydınlanma'yı işaret eden genel terimleriyle mi yoksa onun yeni tekben'ciliğiyle mi değerlendirilmelidir? Hindistan'ın toplumlar ve bu toplumların iddia edilen görkem ve utanç geçmişleri adına şiddeti Hindistan'ın modernizme uygun bir ülke olarak dışlanmasını haklı çıkarmaya devam edecek mi?

Burada tartışmalı olsalar da konuya ilişkin sorularımız için gerekli her türlü

kanıta sahip olduğumuz bin yılı aşkın bir süre içinde toplumlar ve devletler arasındaki ilişkinin ana hatlarını belirlemek istiyorum. Bu bin yıllık dönem sırasında oldukça karmaşık küçük ve yerel toplumlar usule uygun devletlere dönüşmeden önce “sivil toplumu” oluşturdu; daha sonra modern devlet ve kapitalizmin boyunduruğuna girene kadar da devletlerle bir arada var oldular. Bu son dönem sırasında Hindistan’daki toplumlar belli yerlerde bir arada yaşayan işlevsel toplumlardan, siyasal gruplar ve onların çıkarlarına hizmet eden özellikle dini türde eğretilere, kapsamlayıcı simgelere dönüştüler. Gerçek ve kapsamlı toplumsal kurumların sadece işaretlere indirgenmesinin sonuçlarından biri çoğunluk Hinduların azınlık Müslümanlara ve *dalit*lere (bastırılmış kastlar-dokunulmazlar) karşı sürdürdüğü şiddetse, dönüşüm tersine değilse, anlaşılabilir mi? Ve eğer başvuruluyorsa karşılaştırmalı toplumbilim ve siyasal terimlerdeki entelektüel yansımalar nelerdir?

“Toplum kavramı” on yedinci yüzyıl Avrupalılarının, normal toplumbilim kuramlarına temel olan Aydınlanma projesinde önemli yer tutar. Doğal haklar, “doğal toplumlardan” vücut bulan bir düşünceydi ve şehirlerin, sosyal devletlerin ve bireylerin özerkliğini sınırsız yetkili hükümdarlara karşı korudu. Bu kuram tam ifadesini toplum ve haklar konusuna katılan ancak krallar ve tebaaları arasındaki ilişkileri farklı biçimde düzenleyen Locke ve Montesquieu’nun yazılarında buldu. Locke “doğal” toplumların, yöneticileriyle koşullu, sözleşmeye dayalı ilişkilerle bağlantılı olduğu devletlerden önce mevcut olduğunu varsayarken, Montesquieu devletin baskısını sınırlamak için aralarında bir sözleşmeyle birlikte, toplum ve devletin aynı anda doğduğunu düşündü. Bu iki formülasyon da birincil önemi öznel haklara verdi ve bu haklar toplumda sunulmuş olarak görüldü.

Bu formülleştirmeler Hegel’in sözleşmeden çok toplum savının devlet olmanın kaynağı olduğu ve devlet kurmanın “aşk” olduğu iddialarına doğru kısa bir adımdan başka bir şey değildi. Bu nedenle etkileyici bağ hemen ailenin kurulması, sonra evrensel aile olarak “sivil toplumun” kurulmasıydı. Hegel, Thomas Paine’ninkiler gibi milliyetçi doktrinleri formülleştirip tanıtmaya yeterli olan, sivil toplum ve devlete ilişkin radikal anlayışlar ve bir “halk” ve “kamuoyu”nun Avrupa’da ortaya çıktığı zamanda Locke ve Montesquieu’nun görüşlerini birleştirdi. Bu arada kapitalizm de hem devletler, hem toplumlar için yeni bir temel atıyordu.

Avrupalı olmayan toplumların, eski geçmişlerine ve onlara duyulan hayranlıklara karşın uzun zaman bu gelişmelerden ayrı tutulduğu düşünülürdü. Doğulu despotların tebaaları sonra sömürge tebaaları olduğu için, özgür vatandaşlar gibi zengin Avrupalı haklar geleneğine dahil edilmediler; üstelik sömürge tebaası olarak Avrupa kapitalizminin gelişimine hizmet eder ve Hindistan’ın yüz yıl boyunca İngiltere’ye maddi kaynak sağladığı gibi, kısmen de finanse ederken, kapitalizmin yararlarından mahrum bırakıldılar. Toplum fikri bütün Locke’cu sonrası söylemde

bile önemini korudu ve sonuçta “toplum” ve “devlet”in Avrupa için olduğu kadar Hindistan için de kavramsal geçerliliği olduğu kabul edildi.

Modern dönem öncesi Asyalıların “sivil toplum” fikrine sahip olabileceğine ilişkin kuşkular olsa da, devlet konusunda bu kuşkular çok azdı. Asya genel siyasal oluşumlar olarak devletleri Avrupa kadar, belki de daha erken biliyordu. Ancak bunlar başka tür devletler olarak düşünöldü ve modern dönem öncesi Avrupa devletlerinin özellikle Fransa, İngiltere, İspanya mutlakiyetçi merkezi monarşilerinin gelişmeye yönelik potansiyeli olarak kabul edilmedi. Perry Anderson’un gözlemlediği gibi bu krallıklar ortaçağ toplumsal oluşumlarının “parsellenmiş” egemenliklerini tuzla buz etti ve modern devletin yolunu açtı: Toprak olarak birleşmiş, idari olarak merkezi ve zorlayıcı araçların tümüne sahip. Modern devlet *the state* olarak göröldü; diğer bütün siyasal biçimler sadece bu evrensel örneğe yaklaştı. Bazılarının –özellikle Avrupalıların– diğer halkları –Hintliler gibi– başkalarının yönetimine boyun eğmeleri için tarih yolunun dışına iten evrimsel bir mantıkla bu tür devlete ulaşması kaçınılmazdı.

PARÇALI DEVLET

Avrupa merkezli siyasal formüleştirmeye katılmıyorum. On sekizinci yüzyıl sırasındaki sömüröye dayalı boyun eğdirme Hindistan’daki devlet oluşumunun yörüngesini saptırıp değıştirmiş olabilir ama İngiliz hâkimiyetinin başlamasından bile önce ve büyük olasılıkla bu hâkimiyetin bir önkoşulu olarak, devletlerle tarihe dayalı kırsal ve kentsel toplumlar arasındaki ilişkiler geri döndürölemez biçimde değışti. On sekizinci yüzyıl döneminde Hindistan Yarımadası’nın gelişmiş birçok yerinde sınıflara bölünmüş toplumlara ve bununla birlikte tamamen farklı sivil kurum yapılanmasına ilişkin net kanıtlar vardır.

Önceki çalışmamda Güney Hindistan’da geleneksel “modern dönem öncesi devlet” görüşü yerine, Afrikalı antropolog Aidan Southall’in “parçalı devlet” fikrini benimsedim. Parçalı devlet sabit toprağı, merkezi idaresi ve çeşitlilik gösteren siyasal ilişkileriyle ve zorlayıcı gücüyle hem bütün (bölünmez) devletten hem de siyasal ilişkiler türöyle –İngiliz-Fransız örneklerinde olduğu gibi– büyük ölçüde prebandalizmle feodal yönetimden ayrılır. Pozitif terimlerle parçalı devlet aşağıdaki unsurları kapsayan siyasal bir düzendir:

- 1 Birçok merkez ve nüfuz sahası vardır.
- 2 Siyasal güç (klasik Hint referansıyyla *khastra*) ve egemenlik (*rajadharma*) birçok ileri gelenin bir miktar güç kullandığı, ancak tam egemenliğin sadece kut-sanmış bir kralın kullanabileceğı biçimde ayrılır.

- 3 Sayısız merkez ve nüfuz alanlarının hepsi özerk yönetim yetkilerine ve zorlayıcı araçlara sahiptir.
- 4 Küçük siyasal merkezlerin genellikle ritüel biçimler kanalıyla tek bir ritüel merkez ve kutsanmış bir kral tarafından kabulü vardır.

Ortaçağ Güney Hindistanı'nda Çola zamanının yazıtlarda ve literatüründe *nadu* denilen yüzlerce yerel toplum, toplulukçu bir yapı oluşturdular ve toplumun temel parçalarıydılar. Bu yüzlerce toplum ve ortaçağ Çola kralları arasındaki ilişkiler bunları ve belki diğer sanayi öncesi toplumları anlamak açısından bana göre hayati önem taşımaktadırlar. En genel düzeyde, bu görüşe göre bir devlet, kendi toplumlarının siyasal liderlerinin (genellikle şef) kralın onayı ve çoğu kez ona hizmetiyle ve kralın kutsanmış konumu kabulü ve hatta ona iştirakiyle bir devlet, birçok toplumu kapsayarak oluşan siyasal bir kurumdur.

Bu kullanılışıyla “toplum” (*community*) İngilizcede alt kast ya da dini grup olarak sınırlanmış anlamından çok bir halk ve bir yer ifade ediyor. Bu anlamıyla toplum ortak düşünceler ve değerlerle ilgilidir, ancak insanlar ve diğer maddi kaynaklar üzerinde ortak haklarla da ilgilidir. Bu nedenle de modern dönem öncesi koşullar altında, özellikle küçük, yerel mekânsal birimlerle ilgilidir. Bölgesel benzerliklerin çokluğundan dolayı düşünceler ve özellikle haklar ve tabii ki bunları savunacak kültürel, toplumsal ve siyasal araçlar çağdaş dönemlere kadar Hindistan'da varlığını sürdürmeye devam etti. Bundan dolayı da kavrama hayli tarihsel bir menzile kazandıran bir algıyla, parçalı siyasal oluşumları on dokuzuncu yüzyıla uzanmış olarak görme konusunda beni cesaretlendirdi.

Hindistan Yarımadası'nın en eski belgesel kaynakları –Buda uğraşı ve onun öğretilerini yayan *sangha* (rahipler topluluğu) evrimi ile ilgili olanlar– bu tarz toplumu örneklemektedir. Bağlam hizipseldir: öğretinin ayrıntılandırılması. Daha sonra, ortaçağdaki devlet ve topluma ilişkin açıklamalar Şiva ve Vişnu yandaşlarının, kralların ve onların daha zengin ve saygın tebaasının dini bağışlarını kaydeden yazıtlardadır. Ve bağlam, tesadüfi bir belgeden dolayı değil, devlet ve toplumlar bağlamında ibadete ve ibadet eden topluluklara dair hâkim söylemin bir yansıması olarak diniydi. Yine, yazıtlar büyük olayları ve onların ana aktörlerini kaydetmeyi 1700'den sonra kestiğinden, insan elinden çıkmış bir belge kalıntısı da değildi. Bu bir devlet ve önceden din üzerinden ifade edilen bütünlükleri ifade edecek başka bir dil bulma konusunda özellikle başarısız olan, çok daha güçlü ve doyumsuz siyasal otoriteler yaratma dönemi. Aslında yirminci yüzyıl başlarken hem öncesinde hem de İngiliz hegemonyası sırasında giderek artan merkantilist rejimlerle uyanan toplumlar bile içeriden sınıf bölünmelerinin, yukardan devlet güçlerinin nüfuz saldırısına uğradı, dini anlatım şimdi *dalitler* diye bahsettiğimiz en korunmasız grupların anlatımı olmaya devam etti.

BAŞKA YERE YERLEŞTİRİLEN TOPLUMLAR VE DEVLETLER

Hindistan’da siyasal oluşumların evriminde çevresel unsur, ekonomik karmaşa ve dini ideoloji önemli ve birbiriyle ilintili roller oynadı. Hindistan Yarımadası’ndaki devletler ve toplumların birleştirilmiş uzun tarihini resmetmek için ilk adım olarak aşağıdaki kronolojik planı sunuyorum.

- 1 MÖ 7000’den 800’e devletsiz toplumlar.
- 2 MÖ 800-300 arası Gupta monarşisi kurulduğu zaman devlet olarak toplumlar (“büyük toplumlar”).
- 3 Toplumlar ve devletler 300-1700.
- 4 Toplumsuz devletler, 1700’den günümüze, tarihi “toplum” kavramının tarihsel açıdan yaşamsal olarak bilinen biçiminden, ideolojik kabuklarından ayırıştırılmış toplumlar biçimlerine indirgendiği dönem.

DEVLETSİZ TOPLUMLAR

Uzun bir dönemde ve geniş alanlarda varlığını sürdüren karmaşık toplumlar fikri Paris’te Mehrgarh Bolan Geçidi yakınındaki mikrolitik bölgesine ait mükemmel sergiyi ziyaret ettiğim zaman aklıma takıldı. Bu alan Hindistan Yarımadası konusunda tarih ve yazı öncesi döneme ilişkin bütün inanışları tamamen altüst etti. Uzun zaman, kuzeybatıdaki kentsel aşamadan önce, MÖ 3 bin yılına ait Mezopotamya şehir-devletleri sömürgeleri olması gereken İndus-Mohenjo-Daro ve Harappa kentlerinin bulunduğu yüzeysel bir kentleşme öncesi dönem olduğuna inanıldı.

O zaman uygarlığın Hindistan Yarımadası’na bu Batı Asya sömürgeleri kanalıyla girdiği düşünülürdü. Ancak Mehrgarh’ın işgalinin karbon tarihi kanıtı, MÖ 7 bin ve muhtemelen 2 bin arası topluluklarda taş kullanan çiftçilerin ve kırsalcıların kerpiç depo evlerde ve diğer genel barınaklarda yaşadığını, seramik, metalik ve dokuma endüstrileriyle uğraştıklarını gösteriyor.

Bu karmaşık toplumu tersinden okumak Mezopotamya’nın sömürgeciliğine ilişkin temel inanışlarda kuşkuyu, hatta aksi düşünceleri akla getiriyor; şimdi açık-lama gerektiren kentsel oluşumların gelişmesindeki sorun uzun gecikmenin ötesindeydi. Üstelik çanak çömlek türleri ve Orta Asya ile Belucistan arasındaki yaygın ticaret ağlarına ve temasa ilişkin işaretlerle Mehrgarh’ın kuzeybatıdaki diğer kentleşme öncesi bölgelerle ilintili olduğu anlaşılmaktadır ve bu da tamamen yeni bir tarihöncesi sıralamayı göstermektedir.

Egemen siyasal biçimin birleşmiş devletlerden çok karmaşık şeflikler olduğu ve

bazı kent bölgelerinin kraliyet başkentlerinden çok, tarımsal ve kırsal hinterlanda, ticaret merkezlerine gerçekten bağımsız yönetilen –eşzamanlı ve ardışık– “geçiş” yolları oldukları bilimadamlarının Harappan kültürüne ilişkin en son görüşleri arasındadır. Üstelik şimdi Harappan safhasının MÖ yaklaşık 2 binden itibaren kentsel merkezlerin güneye ve batıya Ganj Ovası’nın, Rajasthan’ın merkezi ve Güney Hindistan’ın çiftçilik kültürlerine kaydıgı bir yayılımı başlattığı düşünülüyor. Bu sonraki kentsel bölgeler tarımcı ve demir kullanan kabile şeflikleriydi ve sonuçta net olarak MÖ 800 ve muhtemelen daha erken bir tarihte *janapada* ile (klan bölgeleri) tamamen kapsamlı bir biçime ulaştılar.

DEVLET OLARAK TOPLUMLAR

Yirminci yüzyılın gelişiyle Hindoloji ve Hindistan tarihi her zaman kuşkuyla ve tırnak içinde bir yönetim türünü, “cumhuriyet”i tanıdı. Bu “cumhuriyetler” ya da janapadalar büyük ölçüde “devlet olarak toplumlar” gibi görüldüler. Bazı tahminlere göre MÖ 800 yılından geleneksel olarak MÖ 400 yüzyıla atfedilen Kautilya’nın *Arthashastra*’sına kadar varlıklarını sürdürdüler. Kabile temelindeki yönetimler olarak janapadalar erken Budizmin Pali kaynaklarından ve Cayna metinlerinden tespit edildiler; *Mahabharata*, *Arthashastra* ve Panini’nin *Ashtadhyayi*’si gibi diğer kaynaklar bu tespiti güçlendirdi ve ayrıca araştırma zeminini MÖ yaklaşık altı ve dördüncü yüzyıllar sırasında kuzeybatıdan kuzeydoğuya, Hindistan’a çevirdi.

Janapadalar ve mahajanapadalar (‘büyük toplumlar’) nadiren monarşiyle idare edildi. R. S. Sharma ve diğer bazı ilkçağ Hindistan tarihçilerine göre, bu yönetimlerin toplumsal anahtarı “kabile” terimiyle açıklanan *gana* idi. Sharma ganayı sadece kan ilişkisine indirgemekten kaçınmak istedi ve onun yerine aynı bölgede yaşayan insanların ilişkisi anlamını tercih etti. Diğerleri için bu oluşumu tanımlayan anahtar terim *sangha* ya da *gana-sangha* birleşimidir, ancak bu terimler arasında önemli farklılık olmadığı görülmektedir ve muhtemelen MÖ 800 dolaylarında ortaya çıkan kendine özgü bir siyasal biçim olduğu konusunda da fikir birliği vardır. Bu siyasal biçim ortak yönetim olarak tanımlandı; önde gelen üyeleri kısmen belli bir yerde doğanlardan seçildi. Yine seçime uygunluk kısmen klan ilişkisiyle ve ortak statü ve mülk haklarıyla belirlendi; gerisi de bireysel başarıya bağlıydı. Bu tür yönetimlerde *raja* (kral) unvanı taşıyan bir kişi olabilir ya da olmayabilirdi, ancak varsa da yetkisi bir konsey tarafından sınırlandırıldı.

Sabha ve *samiti* denilen sonraki Veda kurumlarıyla tarihi saptanmış monarşik olmayan idare modelleri vardır ve bunların sonraki Veda ve Cayna metinlerinden bilinen “On altı Mahajapada” için model oldukları varsayılır. “Mahajanapada”

değişik şekillerde tercüme edilir: krallık, devlet, nüfuz alanı, siyasal bölge. Ancak R. H. Sharma'nın biraz daha doğru ve dikkatli ayrımlarını gözeterek, birleşik bir yer ve halk algısı, çoğu kez gelişmiş ve dini olarak yasallaşmış ortak kurumlar tarafından üstlenilen yönetim, yani "büyük toplum" demeyi yeğliyorum. Bu nedenle –MÖ 800'den MS 300'e kadar süren– uzun bir dönemi, toplumların devlet oldukları dönem olarak adlandırıyorum. Bu toplumlar Hindistan Yarımadası'nda Gupta yönetimi kurulana kadar devlet olarak görülmeye devam etti ve ondan sonra sadece, toplumların ve monarşilerin eşzamanlı olarak devlet rejimlerinin temelini oluşturduğu ve kuşkusuz eski ve yeni görüşlerin çoğuyla çelişen farklı bir monarşi türü egemen oldu.

Ancak bir tür genel ataleti ima etmiyorum; değişmeyen bir toplumsal oluşumlar tablosu bir başka "oryantalist" sapma meydana getirebilirdi. Örneğin Romila Thapar'ın çalışması üretim, işbölümü, toplumsal tabakalaşma ve belirgin kentleşme modellerine zengin bir kaynaktır. Bunlar B. D. Chattopadhyaya'nın ilk Rajputlara ilişkin çalışmasının hatırlattığı gibi görkemli Maurya düzenine yönelik monarşik yönetim saldırılarından çok sonrasına dek sürdü; Chattopadhyaya'nın savına göre Rajputlar arasında kraliyet nesebi MS dokuzuncu yüzyılda bile varlığını korudu!

Maurya İmparatorluğu, eyaletler olarak mahajanapada toplumlarından temelden farklı bir monarşik idare şekli miydi? Bir anlamda kesinlikle evet: Asoka'nın hegemonyacı ifadelerindeki ideolojik bağlamda muazzam bir farklılık vardı. Onun yazıtları uzun süre devasa büyüklükteki topraklar üzerindeki bir yönetimin açıklayıcı kaynağı olarak görüldü. Mauryalar ve onlardan önceki Magadha kralları Güney Hindistan'daki devlet toplumlarının gelişmesini teşvik etti. Gerçi Maurya Krallığı sonraki devletlere bir model oluşturmadı; bunu Hindistan'da ortaçağı kısmen tanımlayabilmemizi sağlayan binyılın devletlerine şablon oluşturan Gupta başaracaktı.

Güneyde devletlerin bu ortaya çıkışı, altıncı yüzyılda dış ticaretteki nüfuzunu büyük ölçüde Ganj Havzası ve Doğu Akdeniz ticaretine borçlu olan Pallava Krallığı'nın kurulmasıyla başladı. Güney Hindistan'da demir devrinin megalitik dönemi başında ve net olarak MÖ birinci yüzyılın son yarısında egemenliğin kırsal yaylalardan nehir ovalarına doğru belirgin değişimi ortaya çıktı. Bununla bağlantılı olarak değişik bölgelerdeki başlıca ailelerin yerlerini yeni bir elit oluşumuna bırakan eski elitlerinde bir azalma görüldü. Tamiller'de eski şefler *muventar* denilen ve Çola, Çera ve Pandya adını alarak krallıklar kuran üç yeni şeflik nesliyle yerlerinden edildiler; *ventar* terimi Tamil sangam metinlerinde kullanılıyor ve "taçlı kral" anlamına geliyor. Bu krallıklar daha önce Asoka yazıtlarında belirttikleri zaman geldikleri nesep yapısından fazla uzaklaştırılamazlardı, ancak önceki kırsal toplum ve ekonominin izlerini taşısalar da, güney yarımada'daki bazı nehir ovalarında bir ölçüde mal üretebilen yerleşik karma tarım toplumlarından gelmiş olmalılar.

Nesebe dayalı janapadaların yerine geçen kuzey krallıklarıyla sonradan ortaya çıkan güney krallıkları arasındaki farklılıklar iki bölgenin farklı çevrelerinden ve toplumsal yapılarından kaynaklandı. Kuzeyde Mauryalar ve ardıllarının anayurdunda biçimlenen çekirdek toplumlar Ganj Havzası'nın tarımcı köyleriydi. Bengal sınırıyla Ganj ve Yamina'nın kesişme bölgesi arası tek geniş nehir çevresi türdeş yapıda toplumları barındırdı. Nehir vadilerinin bir kısmı dışında, güney toplumlarının çoğunun tersine, belirli yöre ve ekolojik özelliklere uyumlu olarak kırsalcılık ve yerleşik tarım faaliyetleri dengesini korudu; yerleşim birimleri de buna göre çeşitlilik kazandı. Bir başka önemli fark, deniz ve Mauryaların Karnata'ya nüfuz edici gelişmiş ticaretiyle birlikte Tamil Nadu ve Karnataka krallıklarının gelişmesinde hızlandırıcı etki yapan deniz ticaretiydi.

Yeniden ortaya sürülen Brahmanca dini sulta ve Puranik Hinduizmin kuzey ve güney arasında ortak bir unsur olurken, Cainizmin ve Budizmin kaderi iki bölge arasında ilginç bir biçimde farklılaştı. Gupta çağına ilişkin bilgiler, Cainizm ve Budizmin süren varlıklarını ve her iki inançtaki önemli metinlerin devamlılığını vurguladı. Ondan sonraki yüzyıllarda Budizm Bengal'de Cainizmle birlikte gelişirken, başka yerlerde Budizmin kısmen kuzeybatıdaki Hun istilalarının yarattığı tahribatın kısmen Buda'nın Hint tanrısı olarak yeniden canlanan Vişnu ibadetiyle birleşmesinin bir sonucu olarak uzun süren gerilemesi başladı. Zamanın bazı büyük ailelerinde Budist, Vaisnava ve Savia dindarları arasındaki evlilik uygulaması da Budizmin gerilemesine neden oldu. Cainizmin ve Budizmin kuzeyde sükûnetle uzaklaştırılması, güneyde bu iki inanın adanmayı gerektiren yeni Şiva ibadeti-nin (*bhakti*) inananları tarafından şiddetle bastırılmasına tamamen zıttı: Pallava ve Pandyan krallıklarının en gururlu övünçleri Caynaları katletmeleriydi. Bu iddialar modern tarihçilerin canını sıkırsa da, onları açıklama yapmaya yönlendirmedi. Şiddete ilişkin olası bir açıklama güney yarımadada ticaret ve toplumların farklı yapılanma biçimlerine odaklanmak olabilirdi. Cainizm Budizmle birlikte, ana öğretisi ateist ve ahlaki olan, sahip çıkma ve ölçülülük, toplumsal uygulamaları tüccarlara cazip gelen bir alışveriş ideolojisi, dini bir gelenek olarak nitelendirilebilirdi. Tüccarlar kendi ticari çıkarlarına ahlaki olmayan toplumsal faaliyet normlarından ve hatta bahakti dininin en dindar mensubunun davranışıyla bağlantılı ritüelden daha yakın olan, nezaket kurallarının geçerli olduğu öğretici etkileşimlerle karşılaştılar.

Karnataka'da Cainizm büyük bir din olarak çok uzun bir süre önem kazandı ve Ganj Vadisi'nden ünlü Dakshinaphatha rotasına uzanan ilk Madaghan ve Maurya ticaretinin mirası olarak önemli bir kraliyet korumasına kavuştu. Bu ticari bağlantı ortaçağ döneminden sonra da devam etti ve Ganj ürünleri güneye doğru yollarını bulmayı sürdürdü. Caynalar Karnatak kültüründe altıncı yüzyılda Tamil-lerde bulamadıkları uygun âdetler buldular.

Tamillerin Şiva ve Vişnu ibadetindeki dindar uygulama ve teolojiyi benimsemesi, aslında icadı, Pallava Krallığı'nın kurulması ve eski *muventarın* canlanmasıyla Pandyanlar çok yakındır. *Bhakti* Hinduizm bu iki krallıkta da ana ideolojik unsur haline getirildi. Krallar sadece Puranik tanrıların hayranları, tapınak yapımları ve toprak bağışlarıyla onların ve Brahman rahiplerinin cömert bağışçıları değillerdi, Budizme inanan kralları mağlup etmeyi de talep ettiler. Krallardan gelen böylesi talepler ve bunların devlet biçimlenmesiyle bağlantısı yeniden hayat bulan Hinduizmin bir yer ideolojisi olarak önemini gösteriyor. Cainizm ve Budizmden alışveriş ideolojisi olarak bahsetmek uygun düşerse, bahakti ibadetinde yeri/bölgeselliği belirgin siyasal unsur olarak görmek de aynı şekilde uygundur. Tamillerde toplum yapılanmasıyla, altıncı yüzyıldan sonra kendilerinininkini yarattıkları din oluşumu arasında inandırıcı bir uygunluk vardır.

O zaman ve çok daha sonraki Vijayanagara Krallığı dönemi arasında toprakla ilgili toplumların kompozisyonu dikkat çekicidir. Devlet-öncesi dönemin başlarında yöreler sadece bir yaylalar/kırsal ile ovalar/tarımsal bileşiminden, nehirlerle ya da su depolarıyla beslenen sulak alanlara, hem kurak, hem sulak alanlarla ekim ve hayvancılık birlikte daha karmaşık bileşimlere uzanan çeşitli ekotipik alanların birleşmesinden oluştu. Kaveri (*Cauvery*), Vaigai ve Tambraparni havzalarının parçaları gibi çok az bölgede geniş sulu tarım alanları, bölgelerde Ganj Havzası'ndaki sayısal kümelenme uygulamasını hatırlatan biçimde, kayda değer bir uyum ve çoğalma olanağı sağladı, ancak bu istisnai bir durumdu. Büyük bölümde toplum kimliği belirli yerlerin tanrılarına barınak olan tapınaklar kanalıyla, dini bağla kültürel olarak biçimlendi. Tanrılar büyük ailelerin altında toprağa dayalı farklı hiyerarşilerde örgütlenen, şefleri dahil, belirli topraklardaki gruplar tarafından korundu. Tapınak ibadeti ve himayesiyle toplumların, ticaret ve devlet rejimlerinin oluşumunun dahil olduğu bağlantılı süreç, yeni toplum ve devlet şekillenmelerinin ortaya çıktığı erken ortaçağ toplumunun temelini oluşturdu.

TOPLUMLAR VE DEVLETLER

Ortaçağ politikalarını betimlemek işi zorluğunu koruyor. Konuyu tartışan çoğumuz hem formel devlet yapılarını –her ne kadar biz belirlesek de– hem de hâlâ yerel ya da “toplumlar ve devletler” olarak adlandırdığım Gupta dönemlerinde yaygınlaşmış görünen “toplumsallaştırılmış” diyeceğim bir sivil toplumu hesaba katmamızın şart olduğu noktasında birleşiyoruz.

B. D. Chattopadhyaya erken ortaçağ devletleriyle ilgili olarak tek bir yarımada devleti gibi bir unsurun teknolojik temelini kesinlikle olmadığını gözlemliyor. On birinci yüzyıl gibi geç bir zamanda Hindistan Yarımadası'nda yaklaşık 40 yönetici

aile olduğu kaydediliyor. Brahmanların işi bir “devlet toplum” kuramının yayılmasıydı: Bu devletin toplumun içinde ve parçası olduğu kadar dışında ve onun düzenleyicisi olması fikriydi. Bunu kült liderler, ritüel uzmanları ve ortaçağ zamanlarında görülmeye başlayan, papazlara ait birçok kutsal merkezin dini görevlisi olarak yaptılar. Brahmanlar dini olanların çağı etkilediği başka bir toplumsal dönüşümler serisiyle de ilgiliydi: Kast kurumunun yayılması, tarımsal yerleşim ve üretim.

Toplumlar devletle dengeli ilişkilerde var oldu. Rajputlar ve Orissa küçük krallıkları örneğinde olduğu gibi bazen devletler doğrudan önceki klan/toplumsal oluşumlardan doğdular ve bazen de Çolalar örneğindeki gibi, yerel şefliklerden doğdular ve doğdukları sosyal tabakayı bertaraf etmeden varlıklarını sürdürdüler. Bu farklılaşmış modern devletin Hindistan Yarımadası’nda gerçekleştiği ve bununla toplumların giderek sadece ideolojik bir çerçeveye indirgendiği on sekizinci yüzyıla kadar Hindistan siyasetine hâkim olduğunu gördüğüm bir biçimdir.

Bu aşamalı bir gelişimdi. Mungal döneminde kabile, mezhep ve kast yerel toplum kurumları sayıca çok fazlaydı ve genellikle kraliyet ve kutsal onurla, kast ve kan bağları ideolojilerini yansıtan çeşitli biçimlerde katmanlaşmış on binlerce kişiyi kapsadı; yerel toplumlar ayrıca aileye çoklu kimlikler ve ortak mülkten bireysel paylar vermek için birbirleriyle kesişerek ve bölünerek çoğaldılar; yoğun ilişkiler farklı onur ve statüye göre yeniden bir bölüşüm mantığı izledi ve yerel toplumlar normal olarak kendilerine ait varsayılan yasal ve siyasal işlevleri yerine getirdiler.

Kısmen temellerindeki patrimonial biçimlenmeyi kapsayıp, denetim altına alacak bürokratik bir yapı geliştiremediklerinden, Güney Hindistan ortaçağ yönetimleri güçlü Mungallar tarafından bile yukardan merkezleştirilip dönüştürülemezlerdi. Mughal rejimi tersine, yerel ve bölgesel kurumların ve yöneticilerin, imparatorluk otoritesiyle çatışmaya girdiği ve baltaladığı alttan gelen gelişmelerle kendisi dönüşüme uğradı. Güney, batı ve bir derecede Doğu Hindistan’da, muhtemelen geç ortaçağ dönemine kadar geriye uzanan ancak on yedinci yüzyılda daha da netleşen dikkat çekici bir özellik, toplum kurumlarından yerel lort’lukların ya da küçük krallıkların doğmasıydı.

Kuzeyde Munghal İmparatorluğu’nun yağmacı Rajput savaşçılarının kabile yapılarından oluşan önceki krallıklara dayandığı ve faydalandığı yerde, durumlar oldukça farklıydı. Onlar Mungal otoritesi tarafından asla silinmediklerinden, orada –toplumun ortaya çıkışı– sonunda Munghal siyasetini dönüştürmesi sürpriz olmayan siyasetleri temel aldı. Sonunda diyorum, çünkü siyasal gelişmeler beklenmedik sayısız olaylarla dolu zikzaklı ve uzun bir yolda gerçekleşiyordu. Lortluklara yönelik eğilimler, bölgesel ve yerel sözde krallar arasında gerilim ve çatışma yaratarak sistemin farklı düzeylerinde ortaya çıktı: Sonuçta ortaya çıkan gerilimler ve çatışmalar farklı yerlerde ve farklı modellerde kendi içlerinde çözüldü.

On yedinci yüzyıldan itibaren hafif silahlı, hızlı hareket eden çok sayıda Asyalı süvari askeri işler bulma ya da kendi krallıklarını kurma peşinde Güney Asya ovalarına akın etti. Sözde derebeylerinin (bazılarını alaşağı ettiler) paralı askeri olmaya son derecede müsaittiler. Önceden merkezi Moğol ordularının ağır süvari ve kuşatma donanımına bağlı askeri tekniklerin egemenliğini azaltarak savaşın biçimine göre kısmen değişti. Kabilelerin akışıyla desteklenen yeni askeri teknoloji, genellikle ortaklaşa kurulan lortlukları, Munghal egemenliğinin nihai yaptırımlarıyla birlikte kendilerini fesih etmelerinin yolunu açtı.

Yetki ve mülkiyet hakları açısından on sekizinci yüzyılda bu süreçlerden ortaya çıkan oluşum, bazen Munghal geçmişini aratacak ölçüde, her açıdan çok farklı türde bir devlettir. Belki de devlet otoritesinin en güçlü takviyesi, bölgesel kültür ve siyasal geleneklerin geldiği eski Munghal bölge yöneticiliklerinde ya da süren ortaçağ Hindu krallıklarında görüldü. Oradaki yöneticiler toplumsal kurumlar üzerinde ve içindeki ve bu kurumların desteklediği ileri gelenler üzerindeki hak ve kaynak iddialarını derinleştirip yaygınlaştırma arayışına girdiler. Vergi ve haraca yönelik fiili talepler artırıldı ve kraliyet kurumları özellikle, şimdi yöneticilerin dayandığı, paralı ordulara ödeme yapmak için ticarete hâkim olmak ve yeni bir ölçekte kaynak çıkarma peşine düştüler.

On sekizinci yüzyılın ortasında bütün bunların mülkiyet ve devlet kavramları üzerindeki etkileri oldukça fazlaydı. Devletler önceden toplumun imtiyazında olan güce talip olarak ya da el koyarak yetkilerini ve kaynakların denetimini daha önce hiç olmadığı ölçüde merkezileştirmek istediler. Gerçi “despotluk” rüyasının (en eksiksiz olarak tam bir devlet ekonomisi öneren Mysore Tipu Sultanı tarafından görülen) gerçekleştirilmesi yolunda iki sorun vardı. İlk sorun, yine bürokratik sistemin olmamasıydı. Sonuç olarak “kraliyet gücü” yönetiminin genellikle nakit için tüccarlara, bankerlere ve toplum kurumlarındaki yerel ileri gelenlere devri eğilimi doğdu bu da “kraliyet gücü”nün bir tür ticarileştirilmesiydi. İstekli mali aracı bulmak çok kolaydı: Kraliyet gücünün kârlı yan gelirler sağlamasının yanı sıra yeni ve artan talepleri, haklar ve kaynaklar denetimini toplum kurumlarının elinden almak ve sonuçta ortaya çıkan nakit akışını yeniden bölüşüm yollarından uzaklaştırıp kendi ceplerine çevirmek için paralı insanlar tarafından kullanılabilirdi. Maharashtra, on yedinci yüzyılda “kral”dan ve toplum kurumlarından alınan hakları istifleyen Shahji ve Şivaji’nin Bhonsle ailesi dahil, büyük idareci “hanelerinin” doğuşuna tanık oldu. Kazanılan yetkiler ayrı hane halkı ekonomilerinde rasgele kullanıldı. Güneyde Bengal’e ve Pencap’a ilişkin yeni araştırma, bu yerlerde benzer gelişmeleri tespit etti.

Şivaji ve Tipu Sultan’ın on yedinci-on sekizinci yüzyıl dünyaları uzun Hindistan tarihinde devletle ve toplumlar arasında önerilen diyalektiğin son safhasını

belirledi. “Toplum” burada ideolojik anlamı dışında sahip olduğu bütün anlam ve amaçtan uzaklaşıyor, amaç ve anlamını yitiriyor; bunun için bir sınıf yapısı içindeki toplumsal ve siyasal ilişkilerin bir bağlama yerleştirilmesi gerekiyor, bu da burada sadece kısa terimlerle ana hatlarını çizebileceğimiz zor bir görevdir.

AYRIŞTIRILMIŞ TOPLUMLAR

On sekizinci yüzyıl Hindistanı’ndaki kırsal toplumlar kısmen birleşmiş olsalar da her zaman katmanlıydılar. Üstelik daha büyük bir siyasal ve kültürel dünyaya giderek bağlandılar ve bağımlı oldular, ayrıca da karşı çıktılar. Bu bağlantı ve bağımlılık yönetimin devlet rejimleri ve toplumlardan oluştuğu, toplumların direniş araçlarına sahip olmayı sürdürdüğü erken ortaçağ dönemine kadar uzandı. Yetkilere dışardan tehdit geldiğinde adaletsiz görülen devlet taleplerine karşı ilk muhalefet protesto toplantılarıyla dile getirildi. Daha sonra hoşnutsuzluk devlet görevlilerine vergi ya da işçilik hizmeti verilmemesine ve nihayet silahlı muhalefete kadar yükseldi. Kırsal toplumların her türlü yerel yetkinin çeşitli gruplar arasında yerel kökende genel olarak anlaşılmış kurallara göre (eşit olmasa da) paylaşılmasına ilişkin inançları muhafaza etmesi direnişin yayılmasını kolaylaştırdı (hatta mümkün kıldı).

Ancak on sekizinci yüzyılda devletler ve toplumlar arasındaki ilişkileri etkileyen yeni koşullar uygulamaya girdi. Toplumlar giderek bölündü, zenginliğe ve sonucunda bazı birey ve ailelerin yönetici ya da muhasebeci büroları almalarına, kendi yerel toprak kaynaklarını ve sermayelerini özgürce kullanmaya, başkalarını çalıştırmaya ve oldukça avantajlı tarla kiralama anlaşmalarına girmelerine olanak sağlamasına göre içeriden tabakalara ayrıldı. Yetkilendirmeler ayrıca iddia sahibinin, birey ya da grup, yerli ya da topluma yabancı, algılanan konumuyla da etkilendi. Menfaatlerden eşitsiz yararlanma, sömürge döneminde daha da arttı ve birleşik toplum hareketine karşı güçsüzleşen kapasite için ideolojik vekiller kuşağını teşvik etti.

Toplumun varlıklı üyeleri, on sekizinci yüzyıl ve sonrasında toprak imtiyazı sahipleri on dokuzuncu yüzyılın yeni gelişmekte olan orta sınıfının bir parçasını oluşturdu. Mensupları kent pazarları ve periyodik kırsal pazarlarla ve sonunda ürün ihracatıyla bağlantılı büyük emtia üreticileri oldular. Büyük toprak sahipleri tarlalarının sulanması, ekim ve üretilen malların nakledilmesi için işçi ve uzman çalıştırdılar. Bu tarım kapitalistleri genellikle eski toprak sahibi büyük aileler ve kabilelerden çıktı; küçük bir kırsal elit oluşturdular. Daha düşük toplumsal konumda ve daha az varlıklı olan vasati köylü aileler daha kalabalıktı. Kırsal kesimdeki orta halli aileler üretkenliğin aile temeline bağlı olduğu küçük mülklere sahipti; hızla büyüyen “alt-orta” sınıfı oluşturdular. Aynı kategoride genellikle büyük arazilere sahip olup, top-

rak işleme araçlarından yoksun oldukları için, arazilerini alışılmış toprak vergisinden daha düşük oranlarda kiralayan zengin çiftçilere bağımlı olan aileler vardı. Bu aileler grubu imtiyazlı gelir koşullarında toprak sahibi olan papazlar ya da mollalar, tapınak ve cami görevlileri, emekli askerler ve köy hizmetlileriydi; arazilerinin bağımsız araçlara sahip çiftçilere kiralınması, ortakçılığın gizlenmiş biçimiydi.

Mülk sahiplerinin, büyük ve küçük mülk sahiplerinin sınıflarını tanımlamak “proletarya-sınıfı” olarak nitelendirilmiş bir unsuru tanımlamaktan daha kolaydır; aslında ikincisini tanımlamak Hindistan’da bugün bile endişe verici bir çabadır. On sekizinci yüzyıl sırasında geçimleri ve yaşamlarını sürdürmeleri parasal ücretlere ya da zorunlu işçi olduklarından almaya mecbur kaldıkları tüketim ve üretim kredilerine bağlı büyük bir alt sınıf ortaya çıktı. Bu tarım toplumu kesiminin büyüklüğünü tahmin etmek kesinlikle zordur ve küçük ölçekte değerlendirilmesi daha uygundur. On sekizinci yüzyıl sonunda ticari ilişkilerin hayli geliştiği Bengal’de kırsal ailelerin yaklaşık yüzde 70 ya da 80’i tek mevsim bile işçi çalıştırmadan kendilerini geçindirecek çok küçük topraklara, araçlara ve sermayeye sahipti. Ancak Madras Başkanlığının kurak Dekkan bölgesinde, yaklaşık aynı dönemde, benzer yoksullukta ve ücrete bağımlı çiftçi ailelerin oranı yüzde 35 civarındaydı. Bu en alt tabakanın kişi başına tüketimi en yüksek tabakanın yaklaşık yarısıydı, bu da Bengal’dekinden daha dengeli bir gelir dağılımını gösteriyordu.

On sekizinci yüzyılda, kentli yoksulların gelir toplama kayıtlarında görülmesi, kırsaldaki yoksullara göre çok daha az bir ihtimal olduğundan, bir fark varsa da, kasabalar ve kentlerdeki altsınıfı tahmin etmek daha zordur. Büyük bir kentli yoksul nüfusu, el arabacıları ve gündelik işçiler, sokak satıcıları ve önemsiz sermaye ve aletleriyle zanaatkârlardan oluşan alt işçi sınıfı düşünülmelidir. Madras gibi on sekizinci yüzyıl kentlerinde gürültücü ve değişken bir nüfusu oluşturdukları söylenebilir.

Zamanın küçük burjuvaları dahil Hindistan’ın modern sınıflarının önemli unsurları çok sayıdaki kırsal ve kentsel yörede biçimlendi. On sekizinci yüzyılın en önde gelen tarım dışı kapitalistleri zengin gelir toplayıcılarıydı. Çağdaş Hindistan merkantilist yönetimlerinin mali temsilcileri olarak başlangıçta onları tarım vergileri için hak sahibi kılan ticaret ve bankacılık faaliyetlerinin etki alanını büyütmeyle muktedirler. Tarımı vergilendirmek kuşkusuz diğerlerini de kapsadı. Küçük vergi toplayıcıları kendilerinin de bir parçasını oluşturdukları mal alışveriş ağlarıyla doğrudan üretici arasında önemli bir köprü işlevi gören köy muhtarlarıydı. Tarım üretimine doğrudan yatırım, uzun dönem tarla kiralama (ortakçılık) anlaşmaları yaptıkları üreticilere kredi sağlayanlar olarak büyük ve küçük gelir üstlenicileri tarafından yapıldı; bütün bu tür yatırımlar ve anlaşmalar gelir yükümlülüklerini denetleyen polis güçleriyle büyük ve küçük kapitalistler için daha güvenli hale getirildi. Ayrıca hem büyük, hem küçük ölçekteki zenginler, mini hükümdarların,

kendi yetki alanlarında mini-merkantilizmi güçlendirmeye yönelik çabalarının bir sonucu olarak, askeri sözleşmelerde tekel gücünden ve normal ticari yükümlülüklerde muafiyetlerden yararlandılar.

On sekizinci yüzyılda mini devletlerin kurulmasının ardından kentlerin ve pazarların kurulması, yollara yatırım, depolama, ticaret vergisi toplamaktan –en azından bir süre– vazgeçme gibi büyük ve küçük yöneticilerin ilk uygulamalarını getirdi. Bu araçlarla alışılmış vergi ödeme yükü küçük tüccarlara ve esnafa yönlendirildi.

Küçük mülk sahiplerinin varlığını sürdürebilirliği hassasiyetle ayarlandı. Zengin köylüleri düşük kiralı arazilerini kiralamaya ikna etmek için (onların yüksek sabit bir gelir ödemesinden kurtaracak anlaşmalar) belli bir düzeyde kapitalist gelişime ve ayrıcalıklı toprak sahiplerine ılımlı bir kira geliri akışı sağlayan doğrudan küçük üreticiler üzerindeki vergi taleplerini sürdürürken, onların küçük ayrıcalıklarına izin veren bir siyasal sisteme ihtiyaç duydular. Çok fazla kapitalizm ya da çok güçlü siyasal rejimler bu büyük kırsal orta tabakanın çıkarlarını tehdit edebilirdi ve sonunda etti de, birçok eski hak sahibini güçsüz katılımcı oldukları yerlerde arazi piyasasına soktu.

Şehirlerin büyümesi uzun süredir dini gelişmelerle hızlansa da, yeni şehirler merkantilistler ve toplumsal yapılar arasında başka tür köprülerdi. Güney Hindistan'da kentsel merkezlerin siyasal ve ekonomik işlevlerine kapsamlı bir ideolojik unsur katan şehirler tapınakların ve mezhep örgütlenmelerinin merkeziydi. Şehirler on dokuzuncu yüzyıl Company and Imperial Raj (Şirket ve İmparatorluk Hükümdarlığı) bölgesi ve yönetim merkezleri haline geldi. Askeri açıdan devlet rejimlerinin güçlendirilmiş garnizonları, düzeni sağlamak ve üstlenici tarafından vergi toplanmasına yardım amaçlı baskınlar arasında askerlerin hazırlanıp barındığı yerlerdi. Ekonomik olarak uluslararası yüksek ticaretin yapıldığı kıyı limanlarından gelen ve oralara giden malların toplanıp dağıtılmasında düğüm noktası yerlerdi. Kültürel ve ideolojik açılardan şehirler, civardaki köylerle bağlantılarıyla, tapınakların, camilerin mezhep ve kült merkezlerinin bulunduğu yerdi.

Küçük on sekizinci yüzyıl şehirlerinin kırsal arka bölgesi yeni ortaya çıkmakta olan modern sınıflara da hazırды. Tüccarlara, borç para veren kişilere, esnaf zanaatkâra ve her türlü kentsel pazara ekonomik faaliyetlerle doğrudan bağlı diğerlerine ek olarak, ücrete bağlı işçilerin büyük alt sınıfını oluşturan topraksız tarım işçileriyle birlikte, devamlılığını koruyan bir sınıfa yerleştirilmeleri gereken köylü-çiftçiler vardı. Bu grupların yanında, Hindistan'ın ilk toplumsal yapılarından gelen ancak hızla çoğalan şehirlerde dalları olan yeni alt-orta sınıflar yerel kültürel ideolojik biçimlere büyük destek sağladılar: Dini kurumlar ve uygulamalar, uygun kast ilişkileri ve koruma kavgası verdikleri yetkiler.

DİNİN VE İDEOLOJİNİN ROLÜ

Hinduizm ve kast ilişkileri tanımlanmamış ve muğlak evrensel bir açıklayıcı ayırıcılıktan çok yararlı ideolojik içerik kazanabilmeleri için genel aynı toplumsal bağlamda yer almalıdır. Kast, din ve değerler Hindistan'ın muazzam küçük burjuvazinin sorumluluğunda görülür ve bir ölçüde de ona dahildir, kast ve Hinduizm Hindistan'a boyun eğdirmelerine destek olan bir sosyolojik analiz olarak sömürge rejimi tarafından benimsenmiştir. Sonunda bu hazır yapı, bağımsız Hindistan'ın ardıl yönetimine ve çağımızın normal toplumbilimine de aynen geçti.

On sekizinci yüzyıl devlet ideolojisi çoğu durumda ortaçağda olduğundan pek farklı değildi. Hinduların yönettiği devletlerde devlet mutlak hâkim olan hükümdardı ve onun görevi (*rajandharma*) *varnashramadharma*'nın korunmasını sürdürmektir; yani kastların uygun düzeni, Vişnu ve Şiva'ya tapınılan yerlerin korunması. Hindu yöneticiler ilk dönemlerden itibaren egemenliklerini Güney Hindistan *mahanavami* ve başka yerlerdeki *dasara* gibi ritüellerle kutlamaya devam ettiler. Öte yandan babadan oğula geçen sultanlık sistemine dayalı Müslüman askeri yönetimi on dördüncü yüzyıldan itibaren Kuzey Hindistan'da gelişmeye başladı, alt kıtanın büyük bölümüne de yayıldı. Müslüman yöneticiler kendi miraslarının kaynağını belirleme konusunda Hindular kadar rahatsız değildi; o sırada İslam dünyasındaki halife tarafından sunulacak bir meşruiyet arayışında bile olmadılar. On sekizinci yüzyıl Hindistan devletlerinin ideolojik gücü kısmen İngiliz Doğu Hindistan Şirketi dahil, Avrupalıların ılımlı askeri tehditlerine karşı zafiyetlerinden kaynaklanabilir.

Ancak ideoloji devlet düzeyinin altında gelişti. Zamanın Müslüman ve Hindu toplumlarında gayretli kültürel reform, sentez ve ideolojik yeniden düzenleme çabaları vardı ve bu çabaların odağı ve arkasındaki kişiler rahipler ve mollalar, pazar esnafının zeki kılavuzları, orta sınıf köylüler, kırsal ve kentsel toplumun saf ve kozmopolit bölümleri. Bağlantılı oldukları kültürel siyaset sağ ve sol kastların ikili ayrımıyla, güneydeki taşralı ve kentli insanların koruyucu ilahlarını temsil eden tanrıça mabetlerinin artmasıyla, Güney Hindistan'da kışkırtılan kentsel karışıklıkta yansımaları buldu ve kuzeyde de böyle olacağı anlaşıyordu.

Sömürge döneminde yerel topluluk grupları arasındaki dönüşümün ve rekabetin, özellikle on sekizinci yüzyıl dönemi topluluk bilinci ya da *komünalizm* ile sonraki zamanlarda *komünalist* olarak görülen hareketlenmeler arasındaki bağ hâlâ araştırılmayı bekliyor. On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren sömürge rejimi Raj'i (hükümdarlık) tehlikeye atacak ya da sadece sınırlayacak tüm siyasal sadakat odaklarını ortadan kaldırmaya kararlıydı; Doğu Hindistan Şirketi'ne bağlılığı reddeden toplumsal yapılar içindeki birçok birey ya da kurum tahrip edildi. Bunların arasında Güney Hindistan'daki poligarlar –Maratha hafif süvarisi– ve başka yerlerdeki birçok

dik başlı şef ve raja vardı. On dokuzuncu yüzyılın ilk dönemlerinde John Malcom ve Thomas Munro gibi sömürgeci “kurucular” bölgesel Hindistan otoritelerinin yönetimlerini, kendi meşruiyetlerini toprak sahibi hâkim kastlar ve tapınaklar, camiler, okullar ve papaz mektepleri gibi önemli kültürel kuruluşlarla bağlantılarından alan, çeşitli yerel otorite ve hiyerarşiye dayadığı biçimi dikkatle devam ettirdiler.

TOPLUMSUZ DEVLETLER; KOMÜNALİST OLARAK TOPLUMLAR

On dokuzuncu yüzyılın sonunda 1857 Büyük Hint Ayaklanması’ndan sonra, İngiliz politikası toplumların bölgesel temelini baltalamak üzerine oturtuldu. Bu kısmen bir zamanların yerel şefliklerini bağımsız toprak sahiplerine dönüştürerek, değişime direnenleri dağıtarak; kısmen önceki bölgesel birimleri parçalara bölerek; kısmen önceden grupların elinde olan yetkileri bireyselleştirerek; kısmen de bazı grup ve bireyleri diğerlerine yeğleyerek başarıldı. Yazıya dayalı kastlar, özellikle brahmanlar gelişti; uzun süredir ayaklanmadan sorumlu görülen Müslümanlar zarar gördü; çoğu toprak sahibi faydalanırken, çoğu kiracı ve topraksız işçi de kaybetti.

Yine de biraz genelleştirilmiş bir ahlakın yerel göstergesi olarak toplum fikri devam etti ve zamanı gelince *komünalizm* kanalıyla belli grupların çıkarlarının geliştirilmesi için yeni yollar icat edildi. Toplum, tarihsel olarak ve mevcut durumda Hintlilerin kendilerini içinde doğdukları, sosyalleştikleri ve mutlaka devam edeceğini düşündükleri bir şey olarak görülür. Hintliler belli yerlerde dillerle, toplumsal ve kast gruplaşmalarıyla, siyasal ve kültürel bağlantılarla doğuyor. Bölgesellik ve zamana bağlılık ya da tarih, toplumun hassas boyutları oldu ve olmaya devam ediyor. “*Komünalizm*” harekete geçmenin aracıdır, halkı eyleme, genellikle kitlesel ve şiddet içeren eyleme sevk eden simgelerdir. Bunun İngilizlerin nüfus sayımında kullandıkları kast kategorilerine karşı kast ortaklıklarının oluşumuyla başlayan çok iyi örnekleri vardır. Bu ortaklıkların amacı sömürgecilerin varsaydığı sıralamaya itiraz etmek ve alt sıradaki kastların üsttekiler tarafından aşağılanmasına karşı koymaktı. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında “inek koruma” ve “yazı reformu” hareketlerinin –Fars alfabesiyle yazılan Urdu dili yerine Devanagari-Vişnu’da yazılan Hindu dilinin gelmesi– Müslümanlara karşı harekete geçen Hinduların çoğu kez yerel kışkırtmaları protesto etmekte ya da yerel üstünlük sağlamakta etkili araçları olduğu anlaşıldı. Bu reform ve canlanma hareketlerine ve ayrı seçmenlerin teşvik edilmesine siyasal açıdan odaklanılması eklendi.

Morley-Minto kurulu, reformu 1860’larda yerel seçmenlere koltukların açıldığı yöntemi değiştirdi, koltuklar artık doldurulacaktı; Müslümanlar kendi dinin-

dekileri seçtirecek güce sahipti. Yaygın siyasal katılım için bu mütevazı ayrıcalık yetkililer tarafından Hindularla Müslümanları ayırmak için umut verici bir gelişme olarak görüldü, ancak Hindistan'ın bağımsızlıktan beri bildiği türde kitlesel seçimler, her türlü toplumsal bölünmeyi vurgulamaya yönelik çağrışımlar uyandıran, harekete geçiren simgelerin ortaya sürülmesidir. Toplumsal canlanma ve ayrı seçmenler uygulaması etnik dilsel ve dini unsurların sınırlandırılmış yasal/idari kategorilerin temeli olarak alındığı bir süreçte, toplumun bir kez daha yeniden tanımlanması sonucunu doğurdu. Yirminci yüzyıl başındaki bu yeniden tanımlama Hindistan siyasal yaşamını damgalayacak, zarar verecek ve bölünme için yeni koşulları –gerekli olmasa da– yaratacaktı. Bu Hindistan milliyetçiliği için bir trajediye ve başkaları da olacaktı.

Milliyetçilik komünalist faaliyetleri birkaç şekilde yoğunlaştırdı. İlk olarak eğitimli Hintlilerin idari görevler almaları, politika belirlemede fikir belirtmeleri ve Hindistan ekonomisine devlet desteği talepleriyle İngilizlerin çıkarıcı tepkileri geldi. 1909'da ortak seçmenler imparatorluk politikasında Müslümanlara düşmanlıktan desteğe dönüşen bir değişikliğe neden oldular; bundan böyle Müslümanlar toprak sahipleriyle birlikte Hindistan orta-sınıf profesyonel Raj eleştirmenlerine karşı bir siper oluşturacaktı.

Ancak milliyetçiler komünalist örgütlenme biçimleri ve ajitasyona daha da katkıda bulundu. 1925'te bir kültürel organizasyon olarak Hinduluğu ('*Hindutva*') Hindistan siyasal yaşamının ve milliyetçi hareketlerin özü haline getirmeyi amaçlayan Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS) kuruldu ve bu örgüt Kongre hareketi içinde bazı liderleri dahil, yıllarca süren bir destek kazanmayı başardı. Milliyetçi siyasetteki dini unsur kökensel dini duyguyu cezp etmesinin yanı sıra, Hindistan milliyetçiliğinin zayıf ve karışık alternatif ideolojik temelini yansıttı. RSS'den Vişva Hindu Parişad, Bajrang Dal ve Bharatiya Janata Partisi dahil başka örgütlenmeler türedi. Hepsisi de Ulusal Kongre'nin seküler programını iptal ettirmeye adanmıştı.

M. K. Gandhi'nin Kongre yöneticiliği sırasında özgürlük mücadelesini Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraya taşımak için bir kitle hareketi başlatıldı. Kongrenin 1920 Nagpur oturumunda geleceği belirsiz Hindistan siyasetine sorun yaratacak diğer toplumsal odaklara temel olacak yeni bir tip ideolojik oluşum ortaya çıktı. Nagpur Kongresi'nde Gandhi'nin teşvik ettiği Ulusal Kongre reformları İngiliz eyaletleri yerine, kongre örgütlenmesine ve hareketliliğine temel olacak dile dayalı bölgeleri yarattı. Dili siyasal eylemin ve anayasal hayatın temeli haline getirmek kongreyi, Gandhi'nin tasarladığı gibi o zamana kadar elit hâkimiyetiyle dışlananların katılımına, hatta liderliğine açtı.

Sadece üst düzey profesyonel, Batı eğitimli kentlilerden, öğretmenler gibi mütevazı düzeydeki profesyonellerin, alt-orta-sınıf üyelerine doğru bir değişim olma-

dı, köylü ve diğer alt-orta-sınıf-kast gruplarının uzun zamandır partiyi yöneten iyi eğitilmiş, profesyonel sicilli kişilere karşı başarı şanslarını artırma olasılığının da yolu açıldı. Aynı zamanda saygın kastların, kırsal ve kentsel alt-orta sınıfın yirminci yüzyılın en yaygın genel söylemi olan popüler dindarlığı yeni bir önem kazandı. Nihayet Kongre programı içinde sınıf taleplerinden kaçınma kararı –en ısrarlı ve tehlikelisi, dini– olmak üzere diğer harekete geçme yollarının öncelik alması ve bu arada da Hindistan’da yoksullara adalet taleplerinin sürekli olarak reddi demektir. Gandhi sadece, Hindistan’ı İngilizlerden kurtarabilecek, iç bölünmelerden uzak ve karizmatik olarak kontrol edebileceği birleşmiş bir kitle hareketi istedi.

Büyük umutların, ideallerin ve iddiaların ardından Hindistan’ın bağınazlık, yoksulluk ve baskıdan kurtulmadaki başarısızlığı, yabancı egemenliğinden özgür yarım yüzyılı cibiliyetsizleştiriyor. Toplum retoriği, dilsel ya da ulusaltıcı, kast ya da Hindu-luk terimleri sadece sömürge boyunduruğu altında kapitalizmin oluşturduğu sınıfların artmasına yaradı. Komünalizmin yok edilememe nedenleri sömürge rejiminin ve benzer şekilde milliyetçi rakiplerinin “toplum” fikrine verdiği anlamda bulunabilir. Toplum yirminci yüzyılda tüm tarihsel, siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel niteliklerinden soyutlandı, geriye savunmasız, çatışan grupların ve sınıfların özellikle de Hint küçük burjuvazinin karizmatik liderlerin/siyasetçilerinin manipülasyonuna açık, bir ucube, bir anlamsızlık kaldı. Hindistan milliyetçi hareketi sınıf baskılarına karşı gelmeyi yeğlemedi; bu nedenle de “komünalizm” olarak yeniden biçimlenen “toplum” ideali, gelişmekte olsa da sadece retorik bir kabuk haline geldi.

TAM DAİRE: EZİLENLERİN ÇARESİ DİN

Adalet özelemlerini bastırmak için dini söyleme müracaat eden son zamanlara kadar fark edilmemiş başka sesler de oldu. Bu gruplar profesyonel burjuvanın sekülerizmi kendine mal etmesi gibi, dini komünalistliği kendi ideolojileri yapan küçük burjuvaya boyun eğdiler ve onların kurbanı oldular. Yüceltecek ya da koruyacak sağlıklı ve yaşamını sürdürebilir toplumların olmadığı bir dönemde, bunlar kendi zalimlerinin gelenekle tehdit edilebileceğini, onurlu davranışın eski değerleriyle utandırılabilirliğini uman mazlumların özlemleri ve sonuçta etkisiz istekleri olsa da, din, taleplerin dile getirilme aracı olmaya devam etti. Bununla birlikte dalitlerin (ezilenler) adalet iddialarında yol almak için dini argümanları kullanma çabası en azından kısa bir değerlendirmeyi hak ediyor.

Atfedilen kirlilikleri onları her zaman sıradan dini katılımdan alıkoyan Hint toplumunun çoğu kesimi şimdi neden taleplerini dini terimlere dökecektir? Tarihsel açıdan toplumsal ve dini adalet talepleri krallar, tapınaklarında tanrılar adına

konuşan tanrı temsilcileri, papazlar ve mezhep liderleri tarafından duyuldu. On sekizinci yüzyıl sonlarında sömürge otoritesinin kurulması alt kıtadaki prenslik devletleri dışında kraliyet otoritesini büyük ölçüde bitirdi. Kraliyet yargısı yerine görevleri bir tür geleneksel hukukun eski ahlak metinlerinin (*dharmashastra*) İngiliz yorumuna göre yönetilmesi olan şirket mahkemeleri oluşturuldu. Ancak mahkemeler toplumun âdet ve geleneklerine uygun rızaya dayalı karar üretme normlarının bıraktığı boşluğu dolduramadı. Böylece din toplumsal yargının temelinde yalnız kaldı ve şirket politikası kim ibadet edebilir ya da edemez ve kimler saygın statüde olabilir gibi sömürge idaresini hiç ilgilendirmeyen tartışmaları halletmeyi panchayatlara ve mahantlara (köy konseyleri ve manastır sorumluları) bırakmaya son derecede istekliydi. Küçük burjuvazi dini baskısının doğrudan kurbanlarının çoğunun baş vurmak zorunda olduğu yapılar ve koşullar böyleydi.

Ortadoğu ve Birleşik Devletler'deki köktenci politikalar gibi Hindistan'daki komünalist politikalar ekonomik ve sosyal güvenlikleri her zaman tehlikede olan ve öyle hissedilen alt-orta sınıf ulusal nüfuslarının büyük bölümünün çıkarlarını ve korkularını yansıttı. Bir bölgeden modern kapitalizmin küçük mülk sahiplerinin ve mütevazı meslek sahiplerinin uzun zamandır yararlandığı koruma yolları ve küçük ayrıcalıkları kolayca kaldıran tehlikeleri geldi. Ve bir başka bölgeden Hindistan dahil, bütün toplumların yoksulları için sosyal adalet talepleri geldi. Yirminci yüzyıl sırasında politikacıların vaatleriyle yoksullar daha iyi fırsatlar ve kaynaklar istemek ve beklemek konusunda teşvik edildiler. Sağlam demokratik ve katılımcı seçmen yapısıyla Hindistan'da bu beklentiler sıkıntılı seçim kampanyaları vasıtasıyla canlı tutuldu. Ancak kitleler sadece, eğer hiç kazanmamışlarsa, durumu biraz daha iyi olanlardan kazanmaya hazırды; çok zenginlerin serveti asla tehlikede değildi. Hindistan'da, anlaşılan başka yerlerde de alt-orta sınıflar ekonomik konumlarının korumasızlığını dini simgelerle sarmaladılar; kimi yerde safran kimi yerde siyah. Hindistan, İran ve Teksas'da bu simgeler geleneksel dürüstlüğü ve koşulların olduğu gibi korumasını ifade ettiler. Hindistan'da sekülerizmle bağlantılı olan çok zengin ve güçlüler arzuladıkları daha iyi devleti onlara hatırlattılar ama bunu başarma olasılıklarının olmadığını da öğrettiler. Çok yoksullar korkutucu bir alternatife işaret eder. Din tehlikeli değişimler durumunda sadece yetecek kadarını sürdürmenin ikame söylemini sağlar.

TARİHÇİNİN SEÇİMİ

Bunun gibi bir kitabın bugünden geçmişe doğru yazılıp okunabileceği, hatta öyle olması gerektiği düşüncesiyle zaten değinildiği gibi, bu kitap olayların gerçek za-

manda sırayla ortaya çıktığı biçimiyle bir kaydı değil, bir açıklaması olarak görülmeli. İlk örnekte insanlığın Hint Yarımadası'na yerleşen bu bölümünün, bu yarımadanın yer şeklinin değişken yaşam alanlarıyla başa çıkma yollarını nasıl bulduğunun, toplumlarına biçim ve devamlılık vermek için yarattıkları fikir ve kurumların, fırsatlardan nasıl yararlandıklarının ve topraklarının ötesindeki çoğu kez tehditkâr yabancıları da kapsayan tehditlerle nasıl başa çıktıklarının açıklamasıdır.

Ancak yapılacak bir başka açıklama daha vardır: Bu uzun ve karmaşık tarihe ilişkin kendi görüşüm. Bu da Hindistan Yarımadası tarihine mevcut yaklaşımı ve anlayışımı biçimleyen, olaylara ve sürece ilişkin eski tarihsel görüşler yanında, şimdiye kadar fazla ilgi çekmeyen yeni yorumlara dair değerlendirmemi etkileyen karmaşık bilgi, deneyim ve düşüncenin sonucudur.

Bir tarihçi temel anlayışı değiştirecek türde kanıtlar açığa çıktığında şanslı sayılmalıdır. Bu nadiren sadece Hindistan'ınki gibi yaklaşık iki yüzyıla yayılan bir tarih yazımı olduğunda gerçekleşir. Eski kanıtların ya da eskiden kanıt sayılmayan şeylerin yeniden değerlendirilmesini gerektiren kuram ve yöntemdeki değişiklikler, yeni kanıtların bulunmasından daha olasıdır. Son 20 yıl yeni yorumlara sahne oldu ve bunlar burada sunulan Hindistan tarihi anlayışı ve değerlendirmesine ilişkin çerçeveyi tekrar biçimlemede yeni kanıtlardan daha etkili oldular ve bu tarihin incelenmesinde önemli belli konuları işaret ettiler. Alt çalışmaların ortaya çıkması bir örnektir: Ağırlıkla geçmişin yazılı kayıtlarını belirleyen yöneticiler ve elit tabakaya geçmişin insan eliyle yapılmış nesnelere ve arkeolojik kanıtlara yoğunlaşmaktan çok, tarihi aşağıdan yazmak. Diğer hızla artan cinsiyet çalışmalarıdır: düzenlemeleri yine de tarihsel açıdan ve halen daha güçlü yarısının düşünce ve ideolojilerinde çok fazla zaman ve yer alan Hindistan nüfusunun daha önceden ihmal edilmiş (neredeyse) yarısına yakın bölümünün ele alınması. Bir üçüncüsü Hindistan'ın hem Gandhi'ci ilkelerden esinlenmekte hem de dünyanın ilk devlet destekli doğum kontrol programları konusunda öncü rol üstlendiği çevresel hareketlerin doğmasıdır. Olayların ve koşulların, nispeten derdini anlatamayan ve okuryazar olmayan, ancak sayıca çok fazla alt sosyal gruplaşmayı etkilemelerine ilişkin anlamlı yorumlarını incelemek, geçmişin bıraktıklarına yönelik yeni yaklaşımlar, anlayışlar ve duyarlılıklar gerektiriyor. Ben de hâlâ bunun için çaba gösteriyorum.

BÖLÜM II

Antik Hindistan

II. Bölümün Kronolojisi

- MÖ 100.000'den önce Dağınık taş devri alanları.
MÖ 40.000-10.000 Orta taş devri.
MÖ 10.000-7000 Mikrolitik alet kullananlar.
MÖ 7000-4000 Evcilleştirilmiş hayvan ve bitkilere ilişkin kanıtlar; Mehrgarh.
MÖ 4000-2500 Bakır ve bronz; sepetçilik ve çömlekçilik.
MÖ y. 3000 Mahabharata Savaşı'nın şüpheli tarihi.
MÖ y. 2500 Harappan kültürünün başlangıcı, şehir bölgeleri.
MÖ y. 1500 Harappan kentlerinin gerilemesi ya da yıkılması.
MÖ y. 1300 Kuzey Hindistan'dan Aryanların sızması.
MÖ y. 1200 İlk Vedaların düzenlenmesi.
MÖ y. 1000 Demir kullanımı.
MÖ 1000-500 Sonraki Vedalar ve Brahmanalar.
MÖ y. 900 Mahabharata Savaşı'nın muhtemelen gerçek tarihi.
MÖ 8. yüzyıl On altı "mahajanapada"nın oluşum süreci.
MÖ 7-6. yüzyıllar Büyük devletlerin doğuşu: Kuru, Pancala, Koshala, Magadha.
MÖ 6. yüzyıl sonları Pers (İran) kralı I. Darius Gandhara ve Sind'i işgal ediyor.
MÖ y. 550 Mahavira'nın doğumu.
MÖ y. 480 Buda'nın doğumu; Mahavira'nın ölümü.
MÖ y. 400 *Ramayana* ve *Mahabharata*'nın derlenmesi; Buda'nın ölümü.
MÖ y. 36 Pataliputra'da Nanda Krallığı'nın kurulması; mahajanapadaların çöküşü.
MÖ 327 Büyük İskender'in istilası.
MÖ 4. yüzyıl sonları Çandragupta Maurya Krallığı'nı kuruyor. Panini'nin Sanskritçe gramerinin düzenlenmesi.
Muhtemelen *Arthashastra*'nın derlenişi.
MÖ 268-233 Asoka Maurya dönemi.
MÖ 185 Son Maurya hükümdarının devrilmesi ve Shunga hanedanının kurulması.
MÖ 2. yüzyılın ortaları Hint-Grek kralı Menander.
MÖ y. 100 Sakaların kuruluşu ve fetihler. Caynanaların Digabmaralar ve Shvetambara olarak bölünmesi. Manu *Dharmashastra*'sının derlenmesi.
MS y. 100 *Bhagavad Gita*'nın derlenmesi. Vişnu and Şiva tapınmasının öneminin artması.
MS 1. yüzyıl Orta ve Doğu Asya'da ve Doğu Hindistan'da krallıkların doğuşu. Tamil şiiri ve güneyde Pandiyalar, Çeralar, Çolalar.
MS 4. yüzyıl başları Pallava Krallığı'nın kurulması.
MS 320 Çandragupta Gupta hanedanını kuruyor; Licchavilerle evlilik bağı.
MS 4-5. yüzyıllar ilk Puranaların derlenmesi. Gupta altın çağı.
MS 4. yüzyıl Narada'nın *Dharmashastra*'sı.
MS 401-410 Fa Hsien Budist metinlerin peşinde ve Gupta Sarayı'nı ziyaret ediyor.
MS 5. yüzyıl Huna [Hun] istilası.

İlk Dönemler

HİNT UYGARLIĞININ BAŞLANGICI

Kerala ve Tamil Nadu'nun güneyiyle Kuzey Pencap'taki Soan ve Beas nehir vadileri arasına ve bir kıyıdan diğerine; tahminen 400.000-150.000 yıl önce yayılmış bulunan taş devri bölgelerine göre insan topluluklarının Hindistan Yarımadası'na 500.000 yıldır yerleştiği düşünülüyor.

Orta taş devri denilen dönemdeki topluluklar 40.000-10.000 yıl önce ortaya çıktı, bunları ilk olarak 15.000 yıl önce rastlanan mikrolitik alet kullanan toplumlar izledi. Bazı mikrolitik toplumlar MÖ yaklaşık 7000'de ilk neolitik toplumlarla aynı döneme rastladı ve alt kıtanın büyük bölümünde avcı-toplayıcı ve göçebe kırsal ekonomilerle birlikte, her iki kültüre ait izler de bulunmaya devam etti; faaliyetleri genellikle Medhyha Pradesh'teki orta taş devri ve mikrolitik bölgesi olan ve daha sonra yaşamın sürdüğü Bhimbetka'da bulunan örnekler gibi, kaya sanatından izlendi. Yarıısı alt kıtanın kıtasal bölgelerine dağılmış ve kalanı yarımadanın çeşitli bölgelerinde ya da güney uzantısında bulunan diğer geç taş devri de tanımlandı.

MÖ yaklaşık 7000'de Hindistan Yarımadası'nı Afganistan'dan ayıran dağlardan süzülen vadilerde neolitik toplumlar bulunmaya başladı. MÖ 4000'den önce avcı-toplayıcılar çamur Şivali dairesel bambu kulübelerden oluşan yerleşimlerdeki çiftçi ve zanaatkârların daha ilerlemiş ve karmaşık toplumlarıyla birleşti. Bunlardan ilk bilinenler, Ganj Vadisi ve Dekkan Yaylası'nda hemen sonra ortaya çıkan benzer toplumlarla birlikte, Belucistan'da bulundu. Arkeologlar orada neolitik topluluklar buldular: evcilleştirilmiş sığır, koyun, keçi ve pirinç dahil bitkiler. Yine Kuzey ve Güney Hindistan arasında bölünen bu taş devri kültürleri MÖ 1000 yılından itibaren demir devri toplumlarıyla karıştı.

MEZOPOTAMYA BAĞLANTISI

Belucistan'daki Bolan nehir havzasında şimdi Mehrgarh denilen yere yerleşen mikrolit alet yapıcılar, Hindistan'da oradaki ilk topluma ilişkin bütün düşünceleri altüst eden bir insan örgütlenmesi başlattılar. Avrupalı bilginlerin on dokuzuncu yüzyıl sonlarında tarihöncesi Hindistan konusuna dalmalarından itibaren tek genel örnek egemen oldu. Kuzeybatı Hindistan uygarlığına ilişkin bu örnek aşağıdaki varsayımlardan oluştu:

- 1 MÖ üçüncü binyılın ortasında bir kentsel kültür ya da uygarlık aniden ortaya çıktı. Eski Dünya'nın diğer bölgelerine göre oldukça geç bir dönem olduğundan bu uygarlığın Mezopotamya ya da Batı Asya'daki başka bir yerden gelen sömürgecilerin bir sömürgesi olduğu düşünüldü.
- 2 İndus nehir havzasının büyük bölümünü kaplayan bu kentsel kültür durağan ve aynı kaldı.
- 3 Sonra aniden aynı biçimde çöktü.
- 4 Çöküş, Orta Asya steplerinden Hint-Aryanların korkunç saldırısıyla geldi.

Temel stratigrafik ve nicel çözümlemelerden yoksun bu formülleştirme zayıf bir veri tabanına dayalı olarak 1950'lere kadar egemen oldu. Üstelik Sind ve Pencap'ta bilinen alanlardaki ekolojik değişimler pek önemsenmedi ve kentlerin gelmesinden önceki insan yerleşimlerine dikkat edilmedi.

Hint biliminin ilk yüzyılında bilinen ve bilinmeyenlere bakılırsa başka türlü zor olurdu. Kentler bulunmadan önce Avrupalı âlimlerinin İndus Havzası kentlerinin varlığına ilişkin en küçük bir bilgileri bile yoktu. Geç on dokuzuncu yüzyılın Sanskrit ve filolojik ilmi Germen dillerinin bağlantılı olduğu Hint-Avrupa dillerinin geçmişiy-le ilgilendiğinden, eski Mohenjo-Daro kentsel harabelerinin keşfi tamamen tesadüfi oldu. Baştan beri onlar için entelektüel açıdan önemli olan Hindistan'ın Aryan işgalcilerinin Vedik ilahileriydi. İlahiler Sanskritçeye saygı ve ilgi doğurdu ancak Sanskritçenin başka bir yerden geldiğini de netleştirdi; Hint kökenli olmadığı görüldü.

Bizim "İndus Uygarlığı" anlayışımız son yıllarda büyük değişikliklere uğradı. MÖ yaklaşık 2500'de kentlerin ortaya çıkmasından çok önce kuzeybatıdaki çiftçi toplumlara ilişkin güçlenen kanıtlar ve bu tarım toplumlarının kentsel yapılanmaya doğru sürekli evrimine ilişkin kanıtlar birçok uzmanın eski görüşü terk etmesine neden oldu. Mehrgarh bu tür toplumların en eskilerindendir ve burada birçok değerli fiziksel kanıt toplanmıştır. Neolitik toplumlar Hint uygarlığı denilen şeyin ilk biçimlenmesinin tamamlandığı zaman, MÖ yaklaşık 500 dolaylarında sona eren bir devir başlattılar. 1970'lerdeki Mehrgarh kazısı bu devrin şimdiye kadar kabul

edilen tarihsel hesaplamalardan çok daha uzun süre var olduğunu gösterdi. Geçerli görüş Hindistan'ı tarihöncesi kökeninden yazı öncesi tarih kanalıyla tarihe aktaran dönüşüm sürecinin kesinlikle alt kıtanın dışındaki güçler tarafından biçimlendiğini ileri sürdü. Bu nedenle 1920'lerde muazzam İndus kent harabeleri ortaya çıkarıldı-ğında, bunların yerli yaratıcılıkların ürünleri değil, eski Mezopotamya kentlerinin uzantıları olduğu zannedildi. Kuzeybatı Hindistan'da birçok kent-öncesi arkeolojik alanın ortaya çıkarılması çok sürmedi. Bu ithal kültüre yönelik filolojik önyargıyla birlikte, 1947'de sona eren sömürge kontrolünden sonra bile süren birçok yanlış fikri açıklar.

Alt kıtalarının sömürge sonrası devlet yönetimleri –Hindistan ve Pakistan cumhuriyetleri– mevcut görüşün temellendiği tarihöncesi zamanlara ilişkin sınırlı bilgileri genişletmekte kararlıydı. Alan arkeolojisine ilişkin iddialı programlar yaparak ve genellikle yeni kuramların rehberliğinde alt kıtadaki yazı öncesi tarihe ait bol maddi kanıtın olduğu, ancak yazılı belgenin bulunmadığı kültürlerle ilişkin görüşlerimizi değiştirmemizi başardılar. Kent-öncesi safhalara ilişkin önceden gerçekten hiçbir şeyin bilinmediği ve kent kültürünün MÖ 3500'lerde ithal edildiğinin varsayıldığı yerde, MÖ 7000'lere uzanan çok uzun bir kent-öncesi yerli safhayı MÖ yaklaşık 3500'de başlayan gelişmiş bir kentsel safhaya hızlı bir geçişin izlediğine inanmak için artık nedenler vardı. Kentsel safha, ticaret dahil, dış temaslarla canlandırılmış olabilirdi; ancak gebeliğin uzunluğu bunun yerli üretim olduğunu göstermektedir.

TARIMSAL BİR TOPLUMDAN KENTSEL DÜZENLEMELERE

Mehrgarh'ın MÖ yedinci binyıldaki sakinleri çamur tuğlalardan yaşam ve depolama yerleri olarak çok odalı binalar yaptı; hasat için taş aletler yaptılar, arpa ve buğday ektiler ve hem yerel hem dışarıdan gelen maddelerden süs eşyaları yaptılar; ölülerini, aletleri ve süs eşyaları ile birlikte gömdüler ve evcil keçiler kurban ettiler. İlk yerleşim düzeylerinin üzerindeki katmanlar MÖ 5000 yılında oluşan diğer gelişmeleri açığa çıkardı. Yapılar daha büyük hale geldi ve bazıları özellikle muhtemelen bütün yerleşimin yararlandığı depo için kullanıldı. El sanatları yerleşimin hasır işleri, yün ve pamuk dokuma, el yapımı çanak çömlek ve bakır kaplarda uzmanlaştığını gösterecek ölçüde çeşitlenmişti. Bu değişimlerin hiçbirinin uzaktan, dış kaynaklardan gelmediği, MÖ dördüncü binyıla kadar devam eden yerli işçiliklerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu tarihte daha yeni formlar ortaya çıktı: Çarkla yapılan çömlek el yapımı kapların yerini aldı; madencilik ve eritmede yeni teknolojilerle daha büyük bakır külçelerin kullanımı; eski dünyanın o zaman başka yerlerinde görülmeyen ölçüde yüksek evcil sığır tüketimi.

MÖ 3500’de Mehrgarh 75 hektarlık bir alan kaplıyordu –milkarenin 3’te 1’i– ve Quetta Vadisi’nde arkeolojik çalışmaların konusu olan diğer toplumlar da bu bölgedeydi. Bu toplumlarda Mehrgarh çanak çömlekleri ve diğer ürünler yanında damga mühürler ve Harappan maddi kültürünün karakteristiği kadın heykelcikleri bulundu. Bugüne kadar da –yani yaklaşık MÖ 3000– komşu Belucistan vadilerinde ve İndus Havzası’nda şimdi Harappan olarak bilinen kültürün ortaya çıkmasına temel sağlayan birbiriyle uyumlu değişik kültürel unsurları gösteren benzer evrimsel gelişmeler belgelenebilir.

HARAPPAN DEVLET VE TOPLUMU

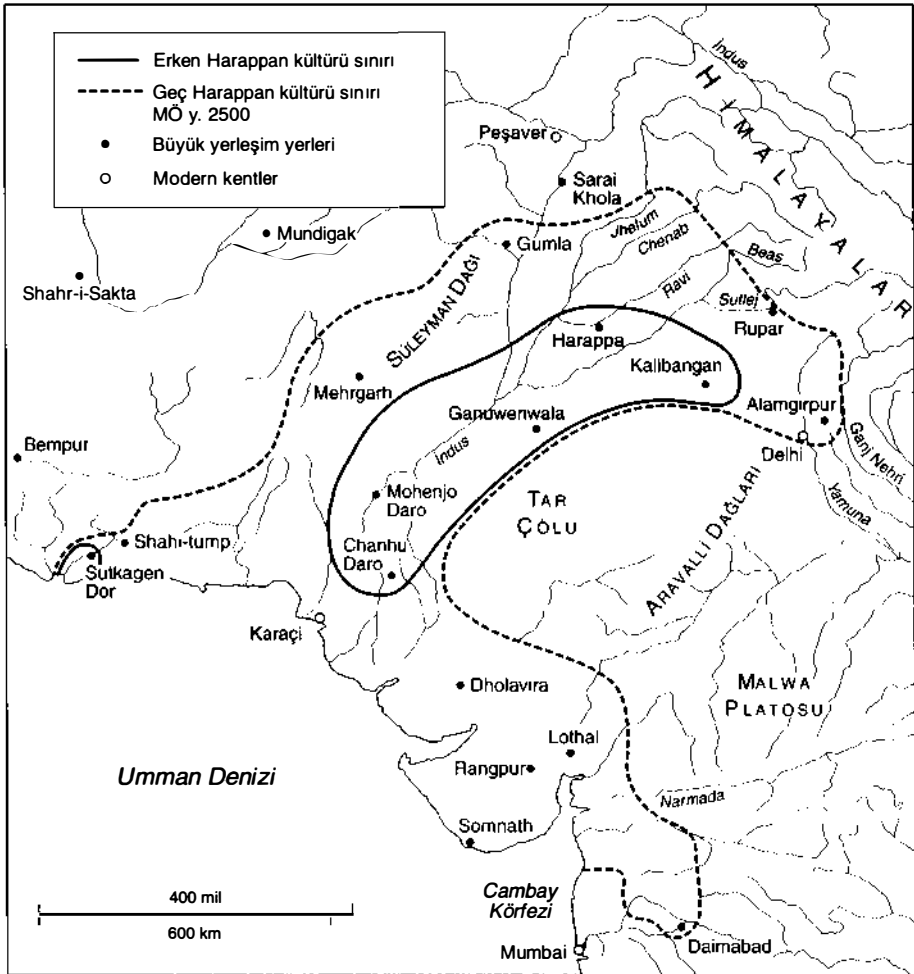
Yukardakilerin çerçevesini çizen, ancak şimdi reddedilen model bu kültüre aittir. Son yıllarda Harappan yerleşimlerine ilişkin çok şey öğrenildi. Bilinen yerleşim alanlarının sayısı 1000 milkarelik kuzeybatı üçgeni içinde 400’ü aşıyor. Çok az sayıdaki bilimadamı bu yüzlerce yerleşimin Batı Asya’dan nakledildiği fikrini desteklerken, eski görüş 3500-2500 arasında tarihlendirilen birkaç büyük kent ve sayısız küçük uydu toplumun Mehrgarh gibi neolitik yerleşimlerden gelen düzgün ve evrimsel bir yörüngeyi nasıl sürdürdüklerine ilişkin birçok farklı görüşle geçersiz hale getirildi. Ayrıca bazı bilimadamları orada eski evrimsel süreci aşağı ve yukarı İndus’taki Mohenjo-daro ve Harappa gibi büyük kentlerle örneklenen kent-sel formlara dönüştüren ani ve hızlı bir dış uyarıcılar serisi olabileceği ihtimalini düşündüler. Bilinen Harappa sitelerinin hiçbirisi bu varsayımların herhangi birini değiştirecek stratigrafik dizilişler içermez, bu nedenle İndus uygarlığı Harappan kültürünün diğer yönleri gibi çözülmemiş olarak kalır.

Sürekli sır olan bir alan da muhtemelen MÖ 2500 civarından itibaren var olan devletin yapısıyla ilgilidir. Kuzeybatı Hindistan’daki kentlerin Mezopotamya sömürgeleri olduğuna ilişkin varsayım ışığında, yönetim biçiminin aynı olduğu düşünüldü. Batı Asya’da bilinen –birçok Hint kenti tarafından yönetilen bölge çok büyüktü– her şeyi kapsayan derecede bir merkezi kontrol ile teokratik bir yönetim olduğu varsayıldı. Bu birleşmiş devletin muazzam ve homojen bir kültür alanını MÖ 3500’deki başlangıcından, yıkıldığı MÖ yaklaşık 1500 dönemine kadar yönettiğine inanıldı.

Şimdi varsayılan bu homojenliğin, özellikle de Harappan kültür unsurlarının dağılımıyla tanımlanan bölgenin 158.000 milkarelik bir alanı kapsaması nedeniyle, hayli abartıldığı düşünülüyor; buna göre bir idari sistemin yayıldığı düşünülen mesafe, Harappa kentiyle Kuzey Afganistan’da Shortugai denilen yerde, yenilerde açığa çıkarılan Harappan bölgeler grubu bağlantılandırılmış olmalıydı. Bu 300

millik bir mesafeydi ve o zamanki arazi ve ulaşım durumu göz önüne alındığında bu mümkün görünmemektedir.

Bu alanların her bir alt bölgesi nehir vadisi ya da kıyı bölgelerinde, komşu alt bölgelerden ekolojik farklılıklarla ayrılan bir ya da daha fazla yoğun nüfus kümelerini barındırdı. Kentler, her biri iç bölgelerdeki tarımcı köylere ticari bir geçiş olan ve yine her biri kademe hiyerarşisi ve çoklu meşruiyet, işlev ve iktidar kaynaklarıyla karmaşık şeflikler halindeki yerel yönetimlerin beşiği –şimdi böyle düşünülüyor– olan bu çeşitli yerleşimden ortaya çıktı. Bunun ötesinde mevcut kanıtların, bu uygarlığın siyasal biçimleriyle ve diğer yollarla ayrıldığı diğer uygarlıklarla ilişkiler içinde evrilen yerli bir gelişme olduğunu vurgulamak dışında, ilerlememize izin vermiyor.

Harita 4 Harappan kültürü.

Mohenjo-Harappan kültürünün büyük “kaleler” ve diğer anıtsal yapılarına atfedilebilecek çok üst düzey bir sivil denetimi açıklamaya ilişkin belge yoktur. Daro ve Harappa, ancak bu yapılarla “devletin” kastedildiği sanılıyor, eşzamanlı olmasa da ardıl kentler, tek bir değişen siyasal düzenin etkileyici siyasal başkentleri olacaklardı. Böyle bir devlet ya da devletler, üçüncü hanedandan altıncı hanedana kadarki Mısır Eski Krallığı ya da Girit Minos dahil, o zaman dünyadaki en güçlü yönetimler kadar güçlü bir yönetime sahip olmuş olmalıydı. Gerçi çok daha sonralarına kadar bu devlete ya da herhangi bir Hint devletine ait destekleyici belgesel bir kanıt parçası yoktu, şimdi de yok.

Nasıl bir yönetimleri olursa olsun, böyle büyük kentsel yerleşim alanları ağını ayakta tutmak, ileri düzeyde ürün fazlasını, ticareti ve ayrıntılı işbölümünü gerektirecekti; bütün bunlar dış ticaret mallarına, atölyelere ve tahıl depolama yerlerine ait arkeolojik kalıntılarla doğrulanıyor. Özellikle şatafatlı binalarda ve drenaj işlerinde kullanılan tuğlalıları pişirmede olmak üzere inşaatta bol miktarda ağaç tüketimi vardı. Aslında ormanların yok olması ve ardından gelen erozyon, İndus kentlerinin boşaltılmasına, doğuda ve batıda, küçük kentlerinde ve tarım yerleşimlerinde karakteristik Harappan malları ve mimarisinin bulunduğu yeni topraklara göçe neden olmuş olabilir.

Bununla birlikte güçlü, birleşmiş bir siyasal sistemin varlığının olasısızlığı devlet diktatörlerini barındıracak tapınak ya da saray olarak tanımlanabilecek bir yapının ya da onları saldırıdan koruyabilecek surların yokluğuyla destekleniyor. Zamanın mezarlıklarına yönelik birçok kazıda da yönetici bir elitin varlığını destekleyecek mezar eşyaları çıkmadı, Kuzeybatı Hindistan ile Orta Asya, Güney İran, Mezopotamya ve Körfez bölgesi arasındaki yoğun ticari temaslara ilişkin güçlü kanıtlara karşın, Batı Asya’daki hazinelerde bir sömürge elitinin varlığını gösterecek çok az işaret vardır.

HARAPPAN TİCARETİ

Merkezi otokrasi kavramı reddedilirse, kuzeybatı kentleri ve kasabalarını içine alan ticari faaliyetler düzeyinin yeterince takdir edilmesi ancak şimdi başlıyor. İndus Havzası’ndaki kentlere ilişkin yapılan geniş çaplı kazılardan gelen kanıtlar genel depolarda yer alan ve kil mühür kullanımıyla tanımlanan malları üreten büyük bir zanaatkâr nüfusunu gösteriyor. Bulunanlar arasında ayarlanmış ağırlıklar da var. Mohenjo-Daro, Harappa, Pencap ve Gucerat’ta yeni keşfedilen birçok yerleşim alanı 400 dönümü, yaklaşık 2,5 milkare aştığından, bütün bunlar büyüklük ve gelişmişlik olarak rahatlıkla Mezopotamya’ninkile kıyaslanabilecek düzeyde bir

kentleşmeyi gösteriyor. Bronz devri uygarlığının iki Avrasyalı bölgesi arasındaki alışveriş Mezopotamya'nın gelişmiş tarımı ve kırsal yaşamından tahıl ve hayvan ürünleriyle kalay ihracatını kapsadı. Hindistan tarafından Himalayalar eteklerinden Dekkan Yaylası'na uzanan ormanlardan elde edilen kereste, bir miktar bakır ve değerli taslar, kumaş boyamak için (erken gelişmiş tekstil üretimini destekleyen) kırmızı renklendiriciler, altın, fildişi ve inci geldi. Bunlar büyük Harappan kültür alanının altı farklı alt bölgesinden üretildi ve satıldı.

Levha 1 Hörgüçlü bir boğayı (Bos indicus) resmeden İndus Vadisi mühründen bir görüntü. Mohenjo-Daro'dan (MÖ 2500-2000). Yazı hâlâ yeterince deşifre edilmemiştir (BM OA. 1947.4.16.I, British Museum yetkililerinin izniyle).

HARAPPAN KÜLTÜRÜNÜN ÇÖKÜŞÜ

Harappanlara ne olduğuna gelirsek, kültürlerinin ani bir biçimde sonlanmadığı dışında neredeyse her şey belirsiz kalıyor. MÖ yaklaşık 2000’de yüksek uygarlık düzeyinden geriye gidişler izlenebiliyor. İndus Havzası’ndaki birçok yerleşimin o zaman terk edildiği anlaşılsa da, eski görüşün ileri sürdüğü gibi tahrip edilmediler. Üstelik, Doğu Pencap ve Gucerat’ta eşzamanlı olarak Harappa’ya özgü kültürel unsurlar sergileyen yeni kentler doğdu. Çoğu o zamana kadar en büyükleri terk edilen erken İndus yerleşim alanlarından küçüktü. Zarif biçimde oyulmuş şekiller, ve deşifre edilememiş yazılarıyla dikkat çekici kil mühürler dahil, Harappa’ya ait bazı özelliklerin de kaybolduğu anlaşıyor.

Levha 2 Mohenjo-Daro harabelerinden genel görüntü (büyük ölçüde yeniden inşa edilerek) yığının üzerindeki Budist anıtı çok sonraki bir tarihe ait (George Michell’in izniyle).

Arkeologlar şimdi bu değişen “İndus” toplumunu ve Doğu Pencap ve Gucerat’ın ötesinde Doğu Delhi Ganj-Yamuna Havzası’na uzanan örneklerini genellikle “Geç Harappan” olarak adlandırıyor. Orada MÖ üçüncü bin yılın taş ve bronz kullanan topluluklarıyla Ganj Ovası’nın ve Dekkan’ın MÖ binyıl dolaylarının demir kullanan halkı arasında bağlar görülmektedir. Alt kıtanın tarihöncesi açısından, Harappan kültürel safhanın Ganj Havzası’ndaki yeni kentleşme safhası ile birlikte devamlılığı Harappa ve diğer daha eski İndus kentlerinden, Orta Ganj Vadisi’ndeki bugünkü

Allahabad civarındaki Kaushambi kentsel yerleşim alanına doğru devam eden bir kentleşme hareketini gösterdi. Stratigrafisi MÖ 1000- MS 1300 arası bir dönemi belirliyor ancak MÖ 500 civarında hazırlanan klasik *Ramayana* öyküsüyle yakın ilintili olduğunu gösteren özellikler taşıyor. Bununla birlikte bazı bilimadamları arasında İndus Vadisi'ndeki önceki süreçle farklılık gösteren tahıl çeşitleri ve başka özellikler, temelinde Ganj Vadisi'nde yeni bir kültür süreci olduğuna ilişkin yeni bir tartışma başlattı. Devamlılık ve devamsızlık, bilinmezliklerinin sonunda açığa kavuşmasından önce biraz zaman olabilir.

VEDİK KÜLTÜR

Vedik dönemi birçok farklı etiket taşıdı: “demir devri Hindistanı”, “ikinci kentleşme” ve “Ganj kültürü”, “Vedik kültür” tanımlaması, tarihsel gelişimin ana yönünü işaret etse de her biri kendi başına açıklayıcı olabilir.

Sonradan Sanskritçe denilen ve eski Zerdüşt metni *Avesta*'dan anlaşıldığı gibi, İran platosu halkının eski diliyle yakından bağlantılı, Hint-Avrupa dili konuşanların MÖ ilk binyılın ortasından önce alt kıtaya sızmaya başladığı artık büyük ölçüde kabul ediliyor. Tarihsel dilbilimciler bunu eski Dravidian dil özelliklerinden güçlü bir unsur taşıyan ve ayrıca Panini'nin dilbilgisine göre (MÖ yaklaşık 400'de yazılan) alt kıtanın eski diğer dilleriyle birleşmesine yönelik güçlü eğilimlere karşı Sanskritçe kullanımını standartlaştırması düşünülen Marathi gibi sonraki gelişmeler için mantıklı bir kronolojik temel sayıyor (aslında bazı bilimadamları Rigveda dilinde bile Dravidian dilsel etkilerine ilişkin kanıt buluyor). Sonradan Müslüman Türkler Kuzey Hindistan'ı fethetse de, Bu tahminler Hint Avrupalıların bir dizi istilayla İndus kentlerini tahrip ettikleri varsayımını çürütmüyor, ancak bu fikir şimdi diğer zeminlerde reddediliyor.

Kentlerin çöküşüyle ve Hazar Denizi civarındaki kendilerine Ari diyen halkın alt kıtaya göçüyle açıkça aynı zamana rastlasa da, Eski İndus kentlerinin Aryan istilacılar tarafından bozguna uğratıldığı ve tahrip edildiği fikri geçerliliğini yitirdi. Aryan ilahileri şehirler değil, daha ilkel toplumlar bulmaktan bahsediyor. Sanskritçe kompozisyonlar bile aynı şekilde kentsel mirastan kalan izler taşımadı. Aslında bu yüzden bin yılda alt kıtanın kuzeybatısına yayılan yüksek kent kültürü kendi dağınık köy toplumlarında taş ve bronz kullanan çiftçilere empoze edilmiş görünecek kadar gizemli (fakat çok daha hızlı) bir şekilde kayboldu. İndus kentlerinin Batı Asya'nın kent kültürlerinden nakledilmediğini, gerçekten yerli bir gelişme olduğunu varsayarsak, o zaman kentsel itki tamamen kaybolmamışsa MÖ 1000'e kadar muazzam alt kıtaya yayılmış tarımcı ve hayvancı toplumların egemen yaşamıyla bastırıldı.

VEDALAR

Rigveda olarak korunan 1028 ilahi, MÖ yaklaşık 1500-1200 arasında at ve muhtemelen demir kullanan insanlar tarafından oluşturuldu, ancak uzun süre sanıldığı gibi “Hint Avrupalıları” diğer kavimlerden özellikle ayıran ırk değil, dildir. İlahiler Aryan rahipler tarafından kurban töreninde tanrıları övmek için geliştirilen şiirsel kalıp vasıtasıyla sözel gelenekte korundu. İlk ilahicilerden birisi Tanrı Agni’ye bir şükran şarkısı sunuyor:

Agni’yi ululuyorum, aile rahibi, kurbanın kutsal yardımcısı, baş rahip, bereket bahşeden.¹

Bir başka ilahi “Yaratılış ilahisi” vukufun mahiyetine ve yaratılış sürecine ilişkin belki de ilk kayıtlı kuşku ifadeleri:

Başlangıçta karanlık karanlığı gizledi; ayırt edici hiçbir işaret olmadan, her şey suydı, boşlukla kaplanan yaşam-gücü... ateşin gücünden doğdu.

Gerçekten kim biliyor? Kim bildirecek onu? Neden yapıldığını? Neden yaratıldığını? Bu âlem yaratıldı, ardından tanrılar geldi. O halde gerçekten kim biliyor nereden doğduğunu?

Bu evren nereden doğdu-belki kendi kendine oluştu ya da belki öyle olmadı –ona tepeden bakan, göklerin en yüksekindeki, sadece o biliyor– ya da bilmiyor.²

Buradaki, tek tanrıcılığa yönelik bir kesinlik olmadan, Yaratılış kitabının başlangıcının şekilsiz boşluğudur. Vedic ilahiler kurbanların sunulduğu çeşitli tanrıları över. Bunların başı yıldırımı ve arabalı askerleri *dasha* denilen (sonraları aşağılayıcı bir terim oldu) birçok Aryan olmayan şefin gözünü kamaştıran ve yenilgiye uğratan savaşçı tanrı Indra’ydı. Övülen diğerleri şunlardı: Surya ve Savitir, araba süren güneş tanrıları ve Vişnu denilen diğer küçük güneş tanrısı; Agni (Latince *ignus* ile aynı kökten), ilk olarak mistik kurbanın kutsal ateşinin bekçisi ve Aryan ordularını barındıran ormanları yok etmenin ve yeni tarım alanları açmanın becerikli aracı; ve Varuna, tanrıları kralı ve şamatacı Indra’dan tamamen farklı, o ayrıca bir kavgacıydı ve hünerli törenlerle kolay idare edilebiliyordu. Varuna kurbanların yaltaklanmalarından etkilenmeyen diğer tanrıların dadandığı uyuşturucu ya da soma içkisinden kafası karışmayan törel ve karar verici bir tanrıydı.

Aryan dininin özü, uzman brahman rahipler tarafından titizlikle gerçekleştirilen kurban eylemiydi. Sonraki Vedic dönemlerinde düzenlenmiş olsa da *Rigveda* bağlantılı bir ilahi, “İlkel İnsan İlahisi” (*Purushasukta*) kurbanın önemini vurgu-

lar. Yaratılışın tümü “varlıkların efendisi” Prajapati ya da ilk adamın kurbanından (*purusha*) kaynaklandı. Bütün nesneler ve yaratıklar oluşturularak, insanlar Prajapati’nin parçalara ayrılmasından (ancak kurban edilmesinden sonra varlığını sürdürdü) yaratıldı:

Tanrılar kurbanları olarak bir Adamı [Prajapati] kurban verdiğinde, İlkbahar erimiş tereyağı, Yaz yakıt ve Sonbahar adaktı... Brahman onun [Prajapati’nin] ağızıydı, kollarından savaşçılar oldu [rajanya ya da khastriya]; butları vaishya oldu [serbest çiftçi ve tüccar] ayaklarından *shudra* [hizmetkâr] doğdu.³

Ritüel gücün bu müthiş imajı, ritüelin başındakiler olarak rahiplere büyük saygınlık ve ayrıcalık kazandırdı. Ancak her şey ifadesiz ciddiyet ve kurban ritüeli değildi; en azından bu ilahilerde tasvir edilen tanrılar, kahinler ve yöneticiler için. Seks, spor, kumar ve içki hatta hayır işleri de vardı. Asvinler, ikiz attanrılar (ya da atlı muhafızlar) deri hastalığından dolayı uzun süredir evlenemeyecek durumda olan bir kadın kâhini Ghosa’yı iyileştirdiler ve kendisinin ilerlemiş yaşı, kocasının da iktidarsızlığı nedeniyle çocuk sahibi olamayan çiftte bir oğul kazandırdılar. Gemi kazasına uğramış denizcileri kurtardılar ve bacasını savaşta kaybeden bir kadın savaşçıya demir bacak sağladılar (eski bir savaş literatürüne göre şaşırtıcı gelen bir şefkatle, Rigvedalar sakatlığı anlayışla ele alır; örneğin körlük bir kadının evlenmesine engel görülmez, ancak babası ve kocasının ihtimamlı davranması için bir nedendir.⁴ Daha ciddi olanı, sağlığını ve yetisini kaybetmekti ancak onun bile çaresi bulunabilirdi⁵).

UPANIŞADLAR

Kutsal, yerli ve felsefi ilahilerin yanı sıra onları yorumlamak üzere yardımcı bir ölçüt ortaya çıktı. Bunlar sonraki üç Veda’ydı: Sama, Yajur ve Atharva Veda ve bunlar sırasıyla, ayinsel dizelerin şarkı olarak okunması, büyü sözlerin dile getirilmesi ve ayincilere rehber olmak üzere kurban töreni kuralları ile ilgiliydiler. Satapatha Brahmanın önemli bir örneği olduğu ritüel tefsirleri (Brahmanalar) elitler evinde ve özel olarak inşa edilmiş sunaklarda herkese açık olarak, yerine getirilecek uygulamaları ayrıntılandırdı. Bazı Rigveda ilahilerinin mistik anlamlarına değinen iki yorum daha vardır. Bunlar Aranyakalar ya da orman metinleri (sadece orman inzivasında öğrenilecek ölçüde gizli bilgi) ve şimdi günahlardan kurtulma ve tanrının mahiyetine ilişkin gizemli bilgiyi içerdiği, sonraki Budist teoloji üzerinde büyük bir etkisi olduğu düşünülen Upanişadlar. Upanişadların birinde yukarıda bahsi geçen yaratılış ilahisindeki “o” bir kişiden çok, daha soyut, evrensel bir niteliktir:

O bütün zeki, tinsel, cisimsiz, sağlam, güçsüz, saf, kötülüğe bulaşmamışları kuşattı; bir kâhin, bilge, her yerde olan, kendi kendine var olan, o her şeyi iyi ayarladı daima ve daima.⁶

Biraz daha geç bir zamanda başka bir Upanişad'da kutsal vasıta kişisel ve tanrıçılıkla ilgilidir. Şiva Rudha ile özdeşleştirilir ve daha sonra tanrısal adama kavramları ima edilir:

Sadece bir Rudra vardır, onun gücüyle bütün dünyaları yönetenler ikinciye izin vermezler. O bütün şeylerin arkasında durur, bütün dünyaları yaratır ve onları korur, zamanın bitiminde onları dürer.

Tanrı bütün varlıkların yüzünde yaşar... Her tarafı kaplayan, her yerde var olan Şiva, tüm kalplerin en derininde yaşar.⁷

Rigveda'nin Hint dünyası Saraswati (yeraltı ırmağı, tanrıça) ve İndus nehirleri ve İndus'un kollarıyla tanımlanan bir bölgeyle; yani esasen Pencap ve kuzeybatı dağlarıyla ve biraz da Ganj Havzası'yla sınırlanır. Ancak sonraki Vedalar, Ganj ve Sadarina'ya doğru yakılarak belirlenmiş bir güzergâhtan, yani erken bir Hint-Aryan sınırından bahseder.

ORMANLARIN TEMİZLENMESİ

MÖ 1500-1000 arasında demir aletler ve silahlar tarım toplumlarının bütün Ganj Havzası'na yayılmalarının teknolojik temelini sağladı. Bakır ve bronz silahların yerini daha sağlam demir silahların almasının önemli bir sonucu, Ganj kıyılarındaki verimli toprakların ekilebilmesi için orman örtüsünün kaldırılmasındaki büyük kolaylıktı. MÖ 800-600 arası düzenlense de, Satapatha Brahmana ritüel rehberinde ağaçların çoğunun yakılarak ortadan kaldırıldığı da ima edilmektedir. Bu rehberde, ateş tanrısı Agni Batı Ganj Vadisi'nden doğuya kurbanla ilgili olarak ateşten yol yapar ve böylelikle belli alanları Aryan işgaline ayırmış olur. Bugünkü Bihar'a ulaşan Agni ateşten yolunu izleyen Aryan lideri Videgha Mathava'ya uzak kıyıyı Aryan işgaline tahsis etmesi için kendisini Gandak Nehri'ne (o zamanki Sadarina) nakletmesini de emreder; Gandak'ın doğusundaki yeni tahsis edilen yer ondan sonra şimdi Videha denilen Videgha Mathava tarafından yönetildi ve dönemin on altı büyük başkanlığından (mahajanapada) birini oluşturdu.

Demirin, bronzun ve yerleşik tarımın pastoralizmin yerini alması MÖ 1000 civarında başlayan yeni bir siyasal güçlenme döneminin temelini attı. Ganj Vadi-

si'ndeki çok sayıda küçük şehir tarımsal gelişim ve devlet oluşumunun ikiz sürecini yansıttı. MÖ sekizinci ve altıncı yüzyıllar arasında bu süreçten bir dizi monarşi ve MÖ yaklaşık 320'de ilk imparatorluk yönetimi Mauryalar ortaya çıktı. Muazzam büyüklükteki verimli Ganj Ovası'nın tarıma açılması Sanskrit Vedik külliyyatının zengin belgelerinin eklendiği Harappan-sonrası arkeolojik kanıtlarda görülebilir. Bu kanıtlardan yönetimlerini önce Pencap ve Ganj Ovası'ndaki sonra Bengal'deki Ganj Deltası'na kadar bütün bölgede yaşayanlara kabul ettiren, demir silah kullanan süvari yerleşimlerine ilişkin ayrıntılar gelir. Sık kullanılan "Aryan istilası"nın çağrıştırdığı felaketten çok, aşamalı bir değişim söz konusudur. Arkeoloji ve Vedik belgeler Hindistan'da sonraki bütün gelişmelere damga vuran ve onu farklı kılan, biri tamamen yerleşik bir tarım ekonomisine ve diğeri nesebe dayalı kabilelerden daha karmaşık siyasal ve sosyal oluşumlara doğru eşzamanlı iki değişimin izlenmesine olanak sağlıyor.

ARYAN TOPLUMSAL FARKLILAŞMASI

Sonraki Vedik dönemlerinde, yani MÖ 1000-500 arası, Brahmanların Hint-Aryan kurban kültü saygın bir duruma geldiği zaman Aryan toplumunun ana odağı Pencap nehir vadileri Kuzey Rajasthan ovalarından, ovanın (*doab*) Ganj ve Yamuna nehirlerinin belirlediği batı bölümlerine kaydı. Bu verimli Orta Ganj-Yamuna bölgesinde tarım egemen üretim biçimi olarak çok geçmeden hayvancılığın yerine geçti ve ekilen, sulanan tarlalarıyla yerleşik köyler göçebe Aryan çobanların yerini aldı. Sığır yetiştirmek ve sığıra dayalı zenginlik hâlâ Aryanların *rajanya* denilen en yüksek seviyedeki yönetici kabilelerini belirlese de, bütün Aryan ve Ganj Ovası'nda yerleşmiş Aryan olmayan klanlar (*vis*) giderek zenginlik kaynağı olarak toprağı görmeye başladılar. Önceki Aryan yaşamına damgasını vuran başarılı sığır baskınları Aryan şeflerin en gözde özelliğı olmaktan çıktı ve Aryan klanların daha büyük siyasal gruplarla birleşmesine yönelik hünarlı çabalara daha fazla itibar edildi. Örneğin sonraki Vedik dönemin en önemli Aryan klanları önceden bağımsız beş klandan oluşan panchalalar ile Porus ve Bhatalar'ın oluşturduğu Kurulardı.

Zayıf klanların daha büyük ve güçlü olanlarla birleştirilmesinin yanında, sonraki Vedik metinlerinin ve Buda'nın çoklu yaşamlarını, kutsal görevini izleyen çağdaş Budist öykülerinin (*jakatalar*) açığa çıkardığı başka değişiklikler vardı. İlk Rigveda'daki Aryanlar kabileler (*jana*) halinde örgütlendi ve (*rajanya*) sonra yönetici neseplere ve halk klanlarına (*vis*) bölündüler. Giderek bazı yönetici klan şefleri *kshatra* ya da güç, kelimesinden gelen başka bir unvan aldı "kshatriya" ve en becerikli ritüelcilerle (*brahmanlar*) birbirlerinin çıkarlarını ve zenginliklerini gözeterek

toplumun üst tabakasını oluşturdular. Brahmanlar savaşçıları ritüel açıdan krallara dönüştüren etkili kurban törenleri gerçekleştirerek meşruiyet sundu ve krallar da Brahmanlara hediyeler ve ücretlerle karşılık verdi. Diğerlerine seçkinlerin yiyecek içecek işleri gibi sıradan görevler kaldı. Toplumun alt bölümleri için bir terim olarak çıkan ve hâlâ “çocuklar” (yani tebaa halk) anlamına gelen praja, alt tabakadaki Aryan gruplar ve muhtemelen geç Harappan dönemi çiftçilerinin nesebinden gelen Aryan olmayan halktan oluştu. Diğer Vedik külliyyatındaki gibi Brahmanlardaki ritüel bilgi çok sonraki dönemlere kadar yazılı metinler halinde değil, sözel olarak aktarıldı. Sonraki dönem Vedik Brahmanalar belli Aryan klan mensuplarının oluşturduğu gruplarla bağlantılı kimi bölgeleri belli klanların egemen olduğu alanlar, *janapada* olarak verir: yani ayaklarını (*pada*) koydukları yer. Janapadalar isimlerini yönetici Kshatriya soyundan aldı ve her yönetici (*raja*) genellikle yönetici klanının önde gelen üyelerinden oluşan bir kurul tarafından soyunun (*rashtra*) toprağını koruyabilecek büyük bir savaşçı olarak seçildi.

Sonraki Vedik dönemlerinde rajanın korumak üzere seçildiği tebaası ve elitin hizmetkârları praja “*shudralar*” ve “*dasalar*” olarak ayrıldı. Tuhaf bir dil konuşan ve Aryanların saygın Vedik ritüelinin aksine “kaba büyü” yapan dasalar geniş yassı burunları ve kara derileriyle sevimsiz ve kaba olarak tanımlanır. Ancak birçok *dasanın* Aryan klanlarının birbiriyle ve Aryan olmayan klanlar arasında yaptığı savaşlarda ele geçirildiği söylendiğinden, onları gerçekte ayıran sadece yenilgi olabilir ve olumsuz tanımlamalar tamamen galiplerin aşağılamasıdır. Dasalar alt tabakadaki Aryan kabile mensuplarının ve diğer vis’in toprağını işlemek ve hayvanlarını gözetmekle görevlendirildiler. Aryanların küçümsediği bir gruba ilişkin diğer tanımlama belirsiz konuşan anlamına gelen, daha sonra da kökeni alt kıtadan gelmeyen bir barbarı çağrıştıran terim olan *mleccha* idi.

Visler ilk zamanlar önde gelen çiftçi, sürü sahibi ya da tüccar aileleri gösteren vaishya unvanını benimsedi. Bu ailelerin başındakilere sonraki Vedik kaynaklarında *grihapati*, Budist metinlerde ise *gahapati* denildi; Aryan rajaların haraç, brahman rahiplerin ücret kaynağıydılar. Böylece MÖ 1000-500 arası geç Vedik dönemleriyle kast sisteminin yapısal unsurları oluşmuştu ve kanonik açıdan “İlkel İnsan İlahisi”nin açıklaması olarak da özetlendi: brahmanlar, kshatriyalar, vaishyalar ve *shudralardan* oluşan dört *varna* (renkler ya da kastlar). Bu kategoriler doğulan kastla bağlantılı kirlilik miktarına göre sıralandı. En az kirliler brahmanlardı, en kirliler de *shudralar*; varna terimi bu sıralı hiyerarşileri pekiştirdi: brahmanlar beyaz giyecekti, kshatriyalar sarı, vaishyalar kırmızı ve *shudralar* siyah. Budist dönemlerinde açığa çıkan bir başka gücendirici ayırım üç yüksek varna, iki kez doğmuş sayılan (*dvija*) ve *shudralar* arasındaydı. *Dvija* “ikinci” doğum ritüelinde (upanayana, başlayış) yer alırken diğeri almadı.

Shudraların altında sıralanan gruplar da vardı; bunlara işlerinin çok kirletici sayılmasından dolayı dokunulmama damgası vuruldu. Bunlar arasında ölen kutsal ineği imha eden dericiler vardı. Nalbantlar ve diğer metal işlerinde çalışan zanaatkârların alt sırada olma nedeni daha belirsizdir, ancak bugünkü Tibet'te olduğu gibi, işlerinde deri körük kullanmalarına atfedilebilir.

Akraba evliliği ve beraber yemek bütün varnaların bölündükleri daha küçük birimler tarafından belirlendi; bunlara jati (tam olarak “doğum grubu” denildi, ancak kast olarak da tercüme edildi); jati aslında bugün Hintlilerin genellikle kastı tanımladıkları terimdir; jati kökeninde her bir bireyin kuramsal olarak kesinlikle içinde doğduğu bir meslek grubuydu. Sonraki yazarlar jatiler arasında evliliği kınadılar ve bu birlikteliklerden olanları düşük statüdeki kastlar olarak gördüler, ancak uygulamada hem bireylerle kastlar (kölelerin efendilerinin jatisine kabul edildikleri zaman), hem de bütün jatiler arasında, aşağıda inceleneceği gibi belli bir miktar kast hareketliliği oldu.

KADININ KONUMU

Erken Vedic döneminde, kast gelişimi gruplar arasında yaygın evlilik için yeterli düzeye gelmemişti. Rigveda külliyyatının büyük bölümü de kadının konumunu sonraki yüzyıllarda olduğundan daha yukarda gösterir. Örneğin kız çocuklarına da erkek çocukları gibi zamanın eğitimi verildi; ilahileri ezberlediler ve anlamları öğretildi. Bir metinden: Evlenmemiş eğitilmiş genç bir kız kendisi gibi eğitilmiş bir damatla evlenmelidir.⁸ İlahilerde erkek kâhinler (*rishes*) gibi kadın kâhinler de görülür ve münzevi yaşamda onlarla eşit hatta daha iyi konumdadırlar. Genellikle diyaloglar şeklinde oluşan metinlerde kadınlar ve erkeklerin rollerini konuşmasından ilahilerin aslında kadınlar tarafından oluşturulduğu sonucu çıkarılabilir. Yeni evlenen bir kadını cesaretlendiren ilahide görüleceği gibi, kadınların topluluk önünde konuşması da engellenmedi: “Bir kumandan olarak meclise hitap etmelisin [*vidatha*, bir tür popüler toplantı].”⁹

Kızların sevgili ya da eş aramak için dışarıda serbestçe dolaşmasına, şenliklere *samanas* denilen toplantılara katılmalarına ve bazen geceyi dışarıda geçirmelerine izin verildi. Evrensel olması beklense de (bazen değildi), gelin tamamen yetişkin olduğunda ve babası, özellikle de annesi veto etse de, evlilik kendi seçtiği erkeklerle gerçekleşti. Bağışçının karısının kurbanı gelmesi ve katılımı ritüel bir gereklilikti. Kız çocukları gerektiğinde oğlanların yerini alabilirdi, kadınlar mirasa dahildi ve her iki cinsiyet de evlilikte uyumsuzluğu uygun bir servetle telafi edebilirdi. Dullardan ve yeniden evlenenlerden de bahsedildi; dulların kurban edilmesine ilişkin sonraki geleneğe dair kanıtlar en iyi ihtimalle su götürür.

Ancak, kadınların evlenmesindeki amaç ataları için kurban ve cenaze törenlerini gerçekleştirmesi beklenen oğullar doğurmaktı; karılar kocalarına tabiydi ve kadınlar genellikle erkekleri münzevi ve törel görevlerden ayartan cinsel obje olarak resmedildi. İlahilerde hatta Rigveda’da da bile kadın düşmanlığı istismarı hepten yok değildi: “Kurt ya da çakal kalbi taşıdıklarından, kadınlarla dostluk olamaz.”¹⁰ Üstelik sonraki Vedik dönemde çürüme başlamıştı ve Brahmanalar Hindistan’da hem artarak yayılan ve bugüne kadar toplumu bozan kadın düşmanlığına yer verdi hem kastı lanetledi. Sataphata Brahmana kadınları kötülükle özdeşleştirdi ve “Kadınlar, *shudralar* ve köpekler sahteliktir,” dedi.¹¹ Aynı metin kadınların toplantılardan dışlanması gerektiğini önererek devam etti. Kadınların kötülenmesi öyle bir noktaya geldi ki Mahabharata destanında kafası karışmış filozof kral Yudhisthira şu soruyu sordu: “Eğer kadınlar doğuştan ahlaksız ve kötülerse, dharmashastra [doğru davranış] yazarları onların dini görevlere kocalarıyla birlikte katılmaları gerektiğini nasıl yazabildiler?”

SİYASAL VE DİNİ GELİŞMELER

MÖ ilk binyıl sonlarında ortaya çıkan yönetimler janapada olarak bilinen başkanlıklardı ve adlarını işgal ettikleri topraklardan aldılar. Otoritelerini kısmen kendilerine bağlı rajanyalardan (kshatriyalar) kısmen de ritüel ustalarının sunduğu meşruiyetten alan yöneticileri bu toplumlardaki egemen klanlarının çocuklarıydı. Siyasal yetki karmaşıktı; akraba grupları yerel gücün ortak sahibi sayıldı; topraklar kabile reisi tarafından desteklenen ve ritüel ustasının gerçekleştirdiği birçok kurban töreninden biriyle tahsis edildi; ayrıca üyeleri rajalarla vaishyalardan alınan haraç hakkını paylaşan ve bundan dolayı da “vaishya yiyici” (*visamatta*) denilen çeşitli kurullar vardı.

Şefliklerin en büyüğünden ilkel ilk monarşiler çıktı. Kralları kraliyet kurban törenleriyle belirlendi ve saray hizmetlileri olarak saray maiyetinin katılımıyla görünür kılındı. Büyük kraliyet kurban törenleri (*racasuya*, *vacapeya* ve *ashvamedha*) Buda zamanının öncesinden biliniyordu (MÖ beşinci yüzyıl) ve kimi zaman ortaçağda da tekrar canlandı ve uygulandı. *Rajasuya* yeni kralın kutsal güçle yoğrulduğu bir kraliyet kutsamasıydı. Vedik Indra ile, Purushashukta ilahisindeki Varlıkların Efendisi, Prajapati ve nihayet Vişnu ile ilişkilendirildi; hepsi yıl boyu süren törenlerin sonucudur. Kralın güçleri kutsandıktan sonra bazen başka seremonilerle de desteklendi; bunlardan birisi rahiplerin yüksek dozda hazırladığı tanrısal içkiyi içerek düşen enerjisini ve gücünü canlandıran, kralın onu yeni fetihlere muktedir kılacak zindeliği kazandığı tören olan *vacapeya* idi.

At kurbanı (*asvamedha*), kralın her yöndeki fetihleriyle, onun *digvijaya*'sıyla bağlantılı olduğundan kraliyet kurban törenlerinin en ünlüsüydü. Bu ritüelde kralın atı kutsandı ve onun akrabaları ve diğer silahlı savaşçılar eşliğinde bir yıl ortalarında dolaşmasına izin verildi. At nereye yürürse orada sahibinin egemenliği ilan edildi, karşı çıkıldığında askerleri devreye girdi. Seremonilerin zirve noktasında, yıl geçtikten sonra, at kurban edildi ve *Mahisi* olarak bilinen ana kraliçenin (Büyük Dişi Buffalo) ölü hayvanla ilişkiye girmesi istendi.

Kraliçe oraya uzandığında atın cinsel performansı ile dalga geçer ve kralın daha az önemli diğer eşleriyle birlikte rahiple iğrenç müstehcen şakalara girerken, kraliçelerin saçları yarı çözülmüş yüzlerce kadın refakatçisi, atın ve talihsiz kadının etrafında halka oluşturarak şarkı söyler, dans eder ve onların kalçalarını tokatlarlar. Seremoninin sözlü bölümü son derecede açık saçaktır ve aslında bizden önceki bilimadamlarının hoşgörü sınırlarını test etmiştir.¹²

Kuşkusuz sadece en zengin yöneticiler bu tür seremonileri destekleyebilirdi.

MAHAJANAPADALAR VE İLK KRALLIKLAR

Siyasal kurumların yapısı ve zamanın toplumlarıyla ilişkileri de bu noktada daha açık görülüyor. Sanskrit Rigveda ilahilerinin düzenlendiği MÖ 1500-1000 ile Sanskrit Mahabharata ve *Ramayana* destanlarının düzenlendiği MÖ yaklaşık 400 arası küçük monarşiler güç ve bölge-üstü siyaset yerleriydi. İlk olarak Vedik –sonrası dini kaynaklarda bahsedilen ve “büyük toplumlar” olarak tercüme edilebilen bu mahajanapadalar genellikle “kabile krallıkları” olarak gösterilen örgütlenmelerden geliştii. Böyle on altı büyük toplum kuzeybatıda geri kalmış bir bölgede bulunan eski yerleşimleri terk ederek şimdi Hindistan Yarımadası’nın ana nüfusunu barındıran Ganj Nehri Havzası’nda varlıklarını sürdürdü. Bu büyük toplumlar kuzey yarımada’nın kuzeybatısındaki başkenti Taxila olan Gandara’dan Doğu Ganj vadisindeki başkenti Campa olan Anga’ya, güneyde ise Avanti ve ana yönetim merkezi olan Ujjain’e yayıldılar. Etrafında Mahabharata öyküsünün oluşturulduğu savaşta bütün bu bölgeler yer aldı.

Ganj Ovası’nın mahajanapadaları devlet-öncesi oluşumlardı; siyasal liderlikler MÖ yaklaşık altıncı yüzyılda kurulan monarşilerin yönetici soyları içinde gelişen belli başlı klanlara verildi. Bu monarşilerden birisi MÖ yaklaşık 300 başlarında otoritesi Maurya Krallığı tarafından yerinden edilen ve bütün Ganj Vadisi’ne yayılan, muzaffer Magadha Krallığı’ydi.

Levha 3 Ashvamedha-yaga (At kurbanı töreni). Kurban töreninin net bir örneği, başrahibin yanında ciddi bir şekilde oturan kraliçe oradaki tek kadın. Önlerinde zıplayan at sol üst köşede kurban ediliyor. Sital Das'dan suluboya resim. Lucknow, y. 1780 (IOL Johnson Album 5, No. 21. Neg. No. B. 7651 British Library izni ile.)

Kuzey Hindistan Ovası'nın önemli kabile krallıklarından doğan ilk devletlerin bir başkası, Ganj'in kuzeyindeki bir bölgede nehrin Ghaghara koluyla sulanan Koshala'ydı. Ayodha'daki başkenti civarındaki bölge bol sulama nedeniyle zengin bir tarımı sürdürebilecek durumdaydı. Demir kullanılan sabanlarla derin işlenen toprağa güvenilir tahıllar olan arpa ve pirinç ekildi. Yerel gruplar ve yerleşimler arasında daha yoğun ıslak pirinç ekimi için su yollarının kontrolü ve düzenli su kullanımı, su baskınlarının önlenmesi için de bentlerin yapımında ve bakımında gereken işçilik konusunda çatışmalar olduğu biliniyor. Zamanın Budist dönemi belgeleri Koshola krallarının toprak sahiplerinden istediği vergileri kaydetti. Ekilebilir arazilerin devlet tarafından toprak sahiplerinden alınması ve tüccarlardan alınan gümrük vergileri kraliyet uygulamalarındandı. Orduları donatmak ve kraliyet ek gelirlerini daha önemsiz Aryan ileri gelenlerinden korumak için her yerden para arandı.

Aşağı yukarı aynı dönemde Ganj'in güneyinde Ayodhya'ya 250 mil mesafede Magadha doğuyordu. Magadha'nın kurucusu Bimbisara, Rajanya klanlarından gelen Koshola yöneticilerinden farklı biçimde, tüccar ya da zanaatkâr sınıfından geldiğini gösteren *srenika* (*sreni*'den, lonca anlamında) olarak anıldı. Bununla birlikte *Mahabharata* destanına göre 80.000 köyü olan bir krallığı yönetti ve sula-

nan bu yerleşimlerin her biri kral ve oğlu Ajatasatru'ya katıldıkları büyük toplantı vesilesiyle birbirleriyle buluşan muhtarların yönetimindeydi. Magadha kralları Rajagriha'da nehir vadisinden geride, yüksek kayalıkların hâkimiyetinde, son derecede iyi korunan bir başkent kurdu.

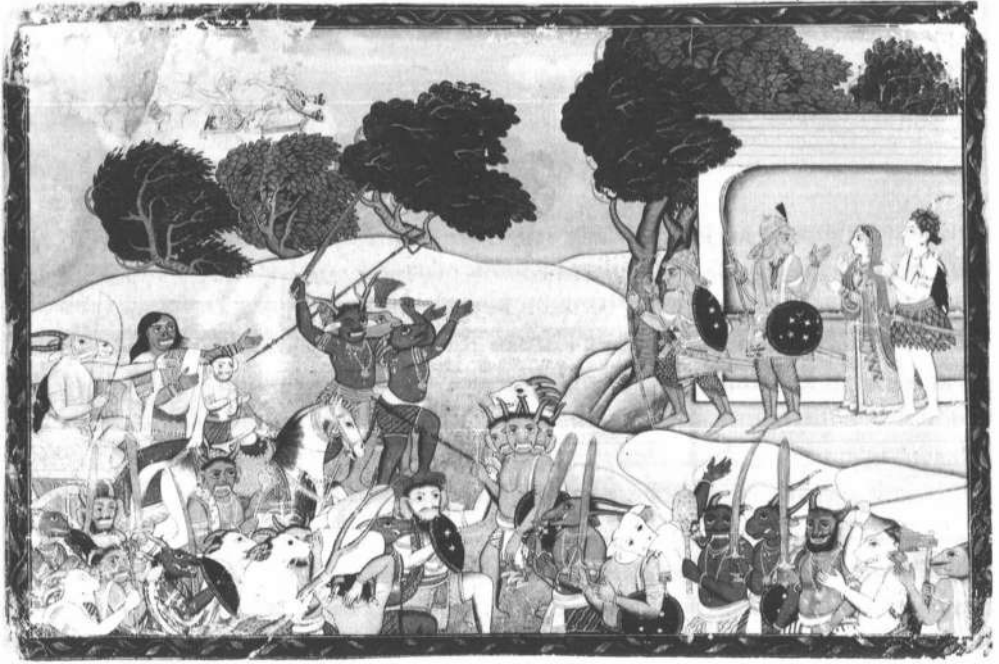
Koshala ve Magadha hükümdarları arasında evlilik bağları güçlendirildi ve zamanında uzak Koshala toprakları Magadha ile ve sonunda, başka yönetimlerle de birleştirildi. Bunların arasında Magadhaların Kuzey Ganj'daki anayurduna 50 mil mesafede yer alan, soylar ve klan meclisleriyle eski tarz yönetimin sürdürülmesinde önem taşıyan Vriji klanlar birliği vardı. Klan meclisleri *gana-sangha* terimiyle tanımlandı; klanlardan oluşan toplumu gösteren *gana* ve siyasal örgütlenmenin eşitlik ilkesini işaret eden *sangha*.

MAHABHARATA VE RAMAYANA

Hindistan'ın muazzam destansı şiiri *Mahabharata*'nın toplanıp düzenlenmesi MÖ 400 civarında başladı, ancak nihai biçimine ulaşması yüzlerce yıl sürmüş olabilir. Amaçları arasında bir monarşi türünün betimlenmesi de vardı: Destanın bir bölümü Santi Parvan ayrıntılı kraliyet kurban törenini doğrulayarak ve tanımlayarak Aryan Krallığı kuramını gözler önüne sermek. Destanda insanın durumu, her biri tam saflık *kritayuga* dönemini (*yuga*) başlatan Rigveda'ya ait ilk kurban töreni ilahisine uygun yaratılış eylemiyle başlayan, yinelenen genel törellik döngüleriyle belirlenmiş olarak görüldü. Bu dönem sırasında insanların doğasındaki dürüstlük, toplumsal ve siyasal kurumları gereksiz kıldı. Ancak yaygın törelliğin artan zafiyeti "kara" dönem ya da *kaliyuga* ile sonuçlanana kadar çağdan çağa sürdü. Böylece siyasal kurumların ortaya çıkması gerekti: Yönetmek ve kötülere cezalandırmak ve ayrıca *varnashramadharma*, uygun davranışı sürdürmek, kast ve yaşam-evresi (*ashrama*) kurallarını izleme görevi (*dharma*) için krallar. İnsanlık uygun aşk ilişkilerinden başlayıp (*kama*), çıkar ve avantajı anlamak ve uygun biçimde peşine düşmekle devam ederek (*artha*) ve *dharma*da kastedilen kişisel ve genel ahlakın üst noktasına ulaşarak izlenilecek yolu öğrenecekti. Bu törel yörüngenin nihai sonucu yaşamdan kurtuluş ve kurtuluşa (*moksha*) ulaşmakla yinelenen yeniden doğumlardı.

Uygun yönetim, yetenekli ve fikir sahibi krallar gerektirdi ve bunlar Aryan klanlarının en üst seviyedeki rajanyalarında her zaman bulunmuyordu. Yeterlilik ve etkililik krallık için temel ölçüt olduğundan ve bunlar bir kshatriya olarak her zaman doğuştan gelmediğinden, *Mahabharata* törellik ve doğru değerlerin *rajasuya* ve *ashvamedha* kurban törenlerinin ritüel dönüşümleri ve bilge brahman ruhani rehberlerin tavsiyesiyle, kshatriya dışından yetenekli kişilerle sağlanabilmesine izin

verdi. Kökeni ne olursa olsun, uygun bir şekilde kutsanan krallar “büyük balık küçük balığı yutar” saldırganlık ve adaletsizlik kuralının engellendiği bir düzen kurdu. Böyle düzenli bir dünya Aryanların baştaki büyük tanrısı (kendisi de önceki güneş tanrısı küçük konumundan yükselen) Vişnu için sevindiriciydi ve Vişnu iyi bir toplumu sürdürmek için bazen dünyayı selden kurtaracak büyük balık ya da örnek Kral Rama, hatta bir başka avatar, Buda gibi değişik bir kılığa bürünerek destek verecekti.

1926-5. 1-01

Levha 4 Rama, Sita ve Lakshmana (Rama'nın erkek kardeşi) bir iblis toplumluluğu tarafından tehdit ediliyor; Ramayana'dan. Kangra tarzı resim, Pahari tepelik bölgesinden. On dokuzuncu yüzyıl başları (BM OA. 1926. 3-1.01 British Museum yetkililerinin izniyle).

Mahabharata'ya ek olarak ve aşağı yukarı aynı ya da biraz daha geç bir zamanda düzenlenen diğer büyük Hint şiiri, *Ramayana*, Koshola kralının ima edildiği Rama'nın öyküsünü anlatır. Rama sonraki bütün devlet hanedanlarına örnek olacak nitelikleri açıkladı. Onun hasmı, Sri Lanka kabile reisi ve Rama'nın karısı Sita'yı kaçıran Ravanna, kralların ve ne sadakat ne kast ne de tanrı tanıyan kötü ruhluların zorbaca hüküm sürdüğü düzensiz devleti simgeledi.

Her iki destan monarşinin kabile reislerinin nesebe dayalı çok eski yönetim kurumuna karşı zaferini övdü. *Ramayana* kusursuz kral ve toplumsal adaleti yeğleyen kralların şeytani kabile reislerine karşı zaferine evrensel anlamda bir model sağladıysa, *Mahabharata* Aryanların Orta Ganj'daki anayurdunda monarşinin nesebe dayalı reisliklere karşı zafer kazandığı büyük bir içsavaşı anlattı. Destan yaklaşık 100.000 koşukta güçlerin hazırlığını ve Kuru mahajanapadası Aryan kshatriyalarından akraba iki ailenin çarpışmasını anlatır. Kaurava klanı mensupları merkezleri Hastinapura'dan Ganj'ın yüksek bölgelerine hâkim olurken, Pandavalar merkezleri, geleceğin Delhi'si, İndrapatha'dan Yamuna'nın üst kısmını tuttular, Kuru'daki bir alanda. Kurukshetra'da asıl savaş patlak verdiğinde, neredeyse bin yıl süren bir siyasal oluşuma, eski Kshatriya reisliğinin kaderine mühür vuruldu.

Bireyler ya da nesepler olarak kshatriyalar bazı yerel üstünlükleri sürdürebilseler de *Mahabharata* zamanından itibaren, Cayna kaynakları ve purunaların bir *shudra* kadından doğduğunu iddia ettiği Nanda Krallığı'nın kurucusundan, bir Mahapada başlayarak neredeyse bütün krallar *shudra* ailelerden çıktı. Nandalar Magadha Krallığı topraklarında, kendileri de yeni yükselen Mauryali krallar tarafından yerlerinden edilene kadar yaklaşık yüz yıl hüküm sürdüler.

HİNDİSTAN'IN İKİNCİ KENTLEŞMESİ

Hâlâ yoğun ormanlara sahip bir coğrafyada yer alan sulu tarım ve nispeten yoğun nüfus alanlarına ilaveten, Cayna belgelerinde bahsedilen ticaret merkezlerine bakılırsa, bu dönemlerde büyük bir ticari etkileşim de vardı. Kentler MÖ 1000-500 arası geniş ve verimli Ganj Nehir Havzası'nda bulunan demir devri kültürlerine ait arkeolojik ve yazınsal kalıntılarda yeniden ortaya çıktı. Ancak bir kez daha, batıda İndus yakınındaki Taxila'dan, doğuda Ganj Deltası'na uzanan birçok alandaki çok yoğun arkeolojik araştırmalara karşın, sakinliğimiz sürüyor. Bazen adlandırıldığı gibi bu "ikinci kentleşmenin" gizemi Budist metinlerin düzenlenmesindeki gerilemeyle başlıyor. MÖ yaklaşık 500'de, Hint uygarlığı klasik modelinin ilk biçimlenmesinin sonunu gösteren tarihte, Pali kaynağından ilk kez kent ahalisi dili olduğunu öğreniyoruz. Bu da, yaklaşık 500'de, Gupta dönemi sonrası Hintlilerin ve bilimadamlarının "altın çağ" dediği, Gupta klasik dönemiyle sonuçlanan izlenebilir 1000 yıllık bir evrim başlattı.

Bilimadamlarının iki erken kentsel safhaya –MÖ 2500-1500'e dek kuzeybatıdaki ve MÖ 1000-500'de Ganj Ovası'ndaki– verdiği anlam zamanla değişti. Şimdi özel ekolojik koşulların önceki kentleşmelerin çöküşünde rolü olduğu düşünülüyor; yani kentler Orta Asya'dan gelen Aryan işgalciler nedeniyle değil, muhtemelen aşırı ekim ve ormansızlaştırmayla birlikte sel baskınlarının verdiği hasarın sonucu olarak terk

edildi. Şimdi Gucerat'taki birçok kentin erken dönem kentsel maddi kültürü ve muhtemelen diğer özellikleri 500 yıldır koruyor olması, kuzeybatı kentlerinin ekolojik nedenlerle çöküşü varsayımını destekliyor. Gucerat'ta, Penvap'ta ve Doğu Ganj Ovası'ndaki sonraki Harappa kentlerinin mevcudiyetinin ilgi çekici yansımaları vardır. Birisi Sind'deki İndus kentlerinin sonunun Harappan kültürünün sonu anlamına gelmediği düşüncesidir; şimdi orada MÖ yaklaşık 1000'e kadar, sağlam "olgunlaşmış" bir Harappan kültürü dönemi olduğu düşünülüyor. Bilinen çanak çömlekleri, yerel mimarileri, boğa ve kuş figürleriyle, boncuklar gibi belli sanat ürünleriyle orada bulunan kentler dışında, Pencap'taki resim daha az nettir; ancak temel besin üretiminde batının buğdayından doğunun pirincine doğru bir değişim olduğu açıktır.

Zamanla yayılan "Geç Harappan Kültürü" fikrine ek olarak doğuda Ganj'in demir devri kültürüyle ve orada MÖ 1000-500 arasından itibaren ifade bulan kentsel itkiyle birleşmeye yönelik bir mekânsal yayılma vardır. O yüzyıllarda İndraprastha'dan (sonraki Delhi) Doğu Ganj'daki Kashi'ye kadar (sonraki Benares) ovanın tümüne yayılan, kentlerden ziyade bir kentsel merkezler-kasabalar dizisi ortaya çıktı. Sonraki bu gelişme MÖ yaklaşık 2500'de başlayan, kimi zaman güçlü kimi zaman zayıf, ancak yine de ilk zamanların genel kültürel yapılanmasında önemli bir unsur olan kasaba yaşamının asla kesilmediği yaygın tek kentsel safha olabileceğini gösterir.

Böyle bir olasılık arkeologların ve tarihçilerin uzun zamandır değer verdiği fikirlerle çelişir: Kuzeybatı Hindistan'ın, Sanskritçe ilahilerinin tamamen gelişmiş bir Gupta dönemi "altın çağ" kültürünün işaretlerini verdiği ilkel Aryan süvarilerinin işgaliyle başlayan sonraki kültürel gelişmeyle hiçbir biçimde ilgisi olmayan erken, ayrıntılı ve büyük ölçüde yerli bir kent kültürünün olması. Aryan istilacılar kuşkusuz Gupta dönemlerinde gerçekleştirilen klasik kültürel modelin uzun süren oluşum devresine katkıda bulundu; Sanskrit dilini de armağan etti. Gupta dönemlerinin altın çağ kültürüne başkalarının, özellikle kuzeybatı neolitik tarım toplumlarının torunlarının ve ayrıca Akdeniz bölgesinden ve Güneybatı Asya'dan göçmenlerin ve hatta daha sonra, Hunalar (Hunlar) gibi Aryanların Orta Asya anayurdundan gelenlerin çok farklı katkıları da vardı. Hakkında büyük ölçüde bilgisiz kaldığımız diğer kültürler de gelişen klasik modele katkıda bulunmuş olabilir. Bazıları güneyin Dravid dilleri ve edebiyatını şekillendirdi, diğerleri tarım ve el sanatları sistemlerini Aryanların basit kırsal uygulamalarından daha gelişkin ve üretken hale getirdi.

GEÇ VEDİK DÖNEMDE DİN

Budizm ve Cainizm bir dinin "brahmanlar" denilen uzmanlar tarafından gerçekleştirilen, zengin ve dindar bağışçıların maddi destek sağladığı ve "brahmana" denilen

rehberler ışığında düzenlenen kurban törenine dayandırıldığı, “sonraki Vedik” dönemin (MÖ y. 900-500) inanç ve uygulamalarına karşı ortaya çıkan ve oluşturulan tanrıtanımaz, münzevi ve ahlaki sistemlerdi. Buda ve Mahavira’nın kendi ahlaki öğretilerini bu kurban töreni kültü ve uygulamalarına karşı tanımladı; bu öğretiler daha sonra brahmanlar dahil birçok toplumsal gruptan alınan kesişlerin tarikatları aracılığıyla korundu ve aktarıldı. Gerçi sıradan halkın bütün bu dini faaliyetlerinde muhtemelen fazla değişiklik olmadı. O zaman ve daha sonra koruması talep edilen ya da kasıtlı tahribatları (genellikle hastalık şeklinde) mütevazı ikramlarla engellenen yerel koruyucu tanrıların teskin edilmesi üzerine yoğunlaştılar.

Klasik dönem Gupta kültürünün oluşum süreci büyük ölçüde MÖ y. 500’de, genellikle Budizm ve Cainizmin kurucularının dini kariyerlerine atfedilen dönemde (kanıtlardaki son gelişmeler onların faaliyetleri için beşinci yüzyıl sonlanmadan önce bir tarihi gösterse de) gerçekleşti. İki büyük destanının, *Mahabharata* ve *Ramayana*, ilk düzenlendiği tarih de aynı döneme rastladı. Din ve edebiyat klasik modelin temel göstergeleri ve kuşkusuz tarihsel kanıtların da büyük kaynağıydılar. İkisi de MÖ ilk binyılın ortasında kesinlikle bağımsız bir gelenek olan Aryan kültürünü tanımladı.

Destanlar ve Budizm ilkesinin yanında Hindistan toplumu ideolojik içeriğine eklenen bir başka dini ve sosyal kuram külliyatı vardı. Bunlar *itihasa-puruna* olarak bilinen ve ilki hâlâ “tarih” ve ikincisi “eski masal” anlamına gelen geleneklerdi. Bunların büyük bölümü büyük ailelerin nesep kayıtları ve ozanların ünlü olacak önemli kişilere övgüleri idi. İki büyük destan *Mahabharata* ve *Ramayana* ile aynı döneme –yani MÖ y. 400 ya da sonrası– rastlayan puranalar *Ramayana*’da Rama hikâyesinin anlatıldığı üsluba benzer bir şekilde Magadha krallarının yönetimini methetti. Diğer purunalar büyük tanrılar Şiva ve Vişnu’nun, her iki tanrının ayırıcı niteliklerini ileriki yüzyıllarda tek tanrıyla birleştirilme girişimlerine karşı dirençli kılacak biçimde resmederek, kutsal yaşam öykülerini verdi. Bu destansı puruna dini gelenekleri Magadha krallarıyla önemi artan ve Maurya hanedanı sırasında en büyük tarihi nüfuzunu kazanan Budizm ile karıştı.

BUDİZM

Vedalar gibi Budist geleneğin ilk kayıtları yüzlerce yıl sözlü olarak aktarıldı. “Pali kanonu” olarak bilinen mevcut en eski kayıt Pali dilinde saklandı (Sanskritçeye çok yakın bir dil) ve Sri Lanka’da palmiye yapraklarına yazılı olarak bulundu, ancak şimdi orijinal kanonik dilin Magadha’da konuşulan diyalekt olması gerektiği düşünülüyor. Analizler Pali kanonunun Eski Ahit’teki gibi ilk çağlara ilişkin birçok de-

gişken materyal içerdiğini gösteriyor. Bu da bizi Buda'ya atfedilen yeterli sevecenlik ve şefkatten yoksun bildiriler ve tutumların sonraki keşiş benzeri taklitçilerinin yaptığı eklentilerin ürünleri olduğunu düşünmeye sevk ediyor.

Öyle de olsa Pali kanonu üç ana bölümden (*pitaka* ya da “sepetler”) oluşur ve sırasıyla manastır düzeni, Buda'nın öğütleri ve metafizikle ilgilidir. Her *pitaka* birkaç bölüm ve altbölüm içerir. Jakatalar ya da Buda'nın yaşam öyküleri, öğütler ya da vaaz sepetinin altbölümlerinden birini oluşturur. Ayrıca *pitakalar* üzerine yorumlar dahil, bazı kanonik olmayan Pali eserleri de vardır ve bunlar Sanskritçe ve daha sonra Tibet dilinde ve Çince çalışmalardır.

Budizm, öğretisinin dışında ahlak ve törellik öğretisini Budist *sanga* aracılığıyla yaymak için kurumsal araçlara sahipti. Budistler okullara özgü bu eski Aryan tarzını özellikle Budist faaliyetinin karakteristik mekânı olan kendi manastırlarında, manastır yaşamı Ortodoks Hinduizme yabancı olsa da, örgütlenme modelleri olarak benimsediler. Bu kurumlar kendi tutanaklarını, kurallarını, dindar yandaşlarının bağışladığı mülkleri, kuramsal soruları, keşişlerin misyoner faaliyetlerini belgelemek için kapsamlı yazılı kayıtlar yarattı. Ayrıca iki diğer Budist metin bize bu dönemle ilgili önemli bilgiler sundu: Budizmin Magadha Krallığı'ndaki erken tarihini muhafaza eden ve anlatan *Dipavamsa* ve *Mahavamsa*.

Budist kozmolojiye göre kastlar kralların ardından yaratıldı: Ormanlarda yaşayan ve Vedaları araştıran brahmanlar, evlenen, malları üreten ve ticaret yapan *vis* (Pali dilinde *vessa*) ve *vessa* efendileri için çalışan, ormanlarda avlanan *sudda* (*shudralar*). Bu üçüne ilave olarak herhangi bir kasttan gelebilen münzeviler-dervişler (*sramana*). Budistler kaliguya sırasında ahlaki bozulma ve insanlığa yönelik tehlikelere ilişkin hâkim kuramı benimserken, çöküşü insanların şehvet ve tutkularından bildiler. Sonunda meydana gelen kargaşa krallığı gerekli kıldı, insanlar aralarından birini seçmeye karar verdi ve ona “seçilen büyük kişi” denildi.

BRAHMANİZM VE HETERODOKSİ

MÖ y. 500'de Budizm ve Cainizm teolojisi biçimlenirken, hâlâ düzenlenmekte olan Upanışadlarda keşfedilen mistik ve felsefi fikirlerden ortaya çıktıklarından Budizm ve çağdaş Cainizm, kurban ritüeline dayalı brahmancılıkla ortak özellikler taşıdı. Ancak yine de brahmancı mezhepler ve rakipleri arasında farklılıklar devam etti ve bunlardan birisi de *karma* kavramıyla ilgilidir. Karma *eylem* demektir ve Vedik ritüel rehberlerde eylem kelimesiyle ifade edilen tanrıları itaat etmeye mecbur bırakan ölçüde titizlikle yerine getirilen ritüel ve seremonilerdir. Ancak Budistler ve Caynacılar için karma sıradan erkek ve kadının eylemini gösterdi, onların bütün

yaşam boyu yaptıklarının toplamı ruhun (*atman*) ruh göçüyle (*samsara*) yeniden doğacağı bedeni belirledi. Önce halinde, ruhların bir bedenden diğerine, bağlantılı sosyal konuma geçtiği düşünülürdü. Her iyi eylemin bir ölçüde mutluluk ve her kötü eylemin acı vereceği görüşü bazı eski düşünürlerde yazgıcılığa götüren mekanik törel bir süreci işaret eder. Ancak her göç eden ruhun sonunda tek dünya ruhuyla yeniden birleşeceğine ve yaratılış döngüsünün sonunda, yani *mahayuga* tamamlandığında, karma hesabının kapanacağına da inanıldı. Sonraki kimi çalışmalar onu yaratıcı tanrı kabul edip böylece önceki küçük Rigveda tanrısı Şiva'ya kutsal yaratıcı olarak ibadet zemini hazırlasa da, bazı Upanişad çalışmalarda “Dünya ruhu”na Brahman denildi ve kişisiz töz olarak alındı.

TARİHSEL BUDA

Upanişad kavramlarının en iyi bilinen gelişmesi Buda öğretileridir. Tarihsel “Buda” unvanının anlamı aydınlanmış ve uyanık demektir. Siddhartha'nın, kendi adı, şimdi MÖ y. beşinci yüzyılda Sakya (şimdiki Gautama) klanı prensi olarak doğduğu düşünülüyor. Kendi halkı ve Koshala ve Magadha krallıkları halklarıyla paylaşmak üzere gerçekleri aramak için ailesinden ve Himalaya eteklerindeki gana-sangha toplumuna yönetici olma beklentisinden vazgeçti. Ormanlarda bir münzevi ve dilenci gibi dolaşarak dünyadaki yaygın acıların kaynağını düşündü. Yoğun bir mahrumiyet yıllarca süren meditasyon süreci yaşasa da, sonunda Magadha'daki Gaya kasabası civarında, Bo ağacının (*Ficus religiosa*) altında otururken 49 gün sonra aydınlanmayla ödüllendirildi. Birden acılar ve hayal kırıklıklarının arzudan kaynaklandığına ilişkin genel gözleminin tüm çıkarımlarını kavramaya başladı. Yedi haftalık yeni bir meditasyondan sonra Hikmet Ağacını terk ederek Kashi'ye öğretilerini yaymak için Saranath Ge-yik Parkı denilen yere gitti. Taraftarlarının geleneğinde buna “Dört Yüce Gerçeği” ve “Sekiz Aşamalı Asil Yolu” ile “Tekerleğin Dönüşü Vaazı” denir.

Buda'nın öğütleri doğumdan, yaştan, hastalıktan, önceden ve yaşamın düş kırıklıklarından bildiği acıların kaynağıyla ve onlardan kurtulmakla ilgiliydi. Bunların çoğu arzudan zevke, tutkuya ve hazza susamışlıktan kaynaklandı; bu susuzluğu, bu arzuyu söndürmek acıyı dindirmenin yegâne yoluydu ve bu doyum ile acı ve yoğun bir münzevilik cefasından geçen, zevkin reddi arasındaki orta yolu izlemekle başarılı olabilirdi. Orta yol görüşlerde, çözümlerde, sözde, davranışta, yaşam biçiminde, çabalarda, bellekte ve konsantrasyonda doğruluktan oluşan sekiz aşamaydı.

Budist ölçülülük mevcut dini uygulamalara karşı biçimlendi. Budistler hayvanların boğazlanmasını gerektirdiği için ve Koshala, Maghada ve diğer Ganj prensliklerinin yeni kurulan şehirlerinde önem kazanan tüccar ve mülk sahiplerinin ödediği

yüksek ücretler nedeniyle Brahmancı kurban töreni uygulamasını şiddetle suçladı. Caynalar ve Ajivikalar gibi Brahmanları eleştiren diğer mezhepler kendi aşırı münzevi uygulamalarından dolayı Budistler tarafından kınandı.

Ölçülülük en varlıklı tüccar sınıfı içinden, orta halli mülk sahiplerinden ve hatta en yoksul ve en horlanan kesimlerden yandaş kazandı. Son gruptakilerin arasında *dasasudda* teriminin gösterdiği gibi, *shudralar* (çiftçiler, hayvancılar ve zanaatkârlar) ve köleler vardı. Buda döneminde “dasa” borçlarından dolayı ya da köle ya da savaşta ele geçirilmiş ana babadan olmaları nedeniyle köle yapılabilen, yasal konumu ya da hakları olmayan kişiyi tanımladı. Dasalardan daha da aşağı konumda olanlar görüntüleri kirlilik yaratan *candalalard*ı. İlk Budist jakataların bazılarında *Shudralar* ve *Candalalardan* bu sınıfların gözünde Budizmin cazibesini artırabilecek bir sevecenlikle bahsedildi.

Jakatalar MÖ ilk binyılın ortasında Ganj Vadisi’ndeki toplumun, Batı Ganj’in önceki “Aryan” toplumundan önemli ölçüde farklılaşan bir toplumsal düzenin resmini çizdi. Bu biraz eski gana-sangha ortak kimliğiyle, daha karmaşık ve kentleşmiş bir oluşumdur. Böyle bir toplum kaprisli tanrıları yatıştırmaktan çok ahlak ve doğru davranışa önem vermekte benzeşen Budist, Cayna ve Ajivika mezheplerinin öğretileri gibi yeni ideolojilere uygun bir zemin oluştuyordu.

Brahmancı kurban kültürünün tanrıları heterodokside Budistler ve çağdaşlarının görmezden geldiği kadar dışlanmadı. Ancak bütün bunlar belli önemli kişilerin –genellikle kurucu hocaların– önemini artırdı ve bu doktrinlerin uygulanmasına ayrı anlamlar yükleseler de, hepsi brahman yandaşları gibi karma ve samsaradan bahsetti. Budistler ve Caynalar her bir bireyin durumunun önceki hayattaki davranışlarıyla belirlendiğine inanırken, mevcut yaşamdaki eylemlerle bunun değişebileceğini varsaydılar. Ancak Ajivikalar sadece katı inzivanın olası bir iyileştirici olacağı düşüncesiyle kesinlikle deterministik dünya görüşünde ısrar ettiler.

HAYAT ÖYKÜLERİ VE ÖĞRETİ

Kurucuları, kendilerini azizlerin yaşam öykülerinin yayılmasına olanak sağlayan, ilhamlı figürler olarak görme eğilimi ve daha derin bir duygusal dini gelişim, heterodoksilerin sertliğini dengeledi. Güney Hindistan’ın Ajivikaları, kurucuları Gosala’yı kutsal bir figür olarak gördü. Yine sonraki Budistler kurucularını uluslaştırdılar. Gerçi bu Buda’nın kesinlikle reddettiği bir gelişmeydi: ilk Pali yazıtlarına göre Buda öğretinin sadece kendisi öldükten sonra öğrencilerine bir rehber olarak kalmasını öğütlemişti. Ancak yandaşları kısa süre sonra hocalarıyla çelişti ve onun asıl öğretisini de belirsizliklerden mustarip, giderek karmaşıklaşan bir tarım

ve ticaret toplumunu duygusal olarak kesinlikle rahatlatan yaygın popüler inançlar yönünde değişikliğe uğratmaya başladılar.

MÖ ikinci ve ilk yüzyıllarda Bharhut ve Sanchi'deki Budist *stupa*'larda (kutsal emanetlerin saklandığı budizmin önemli yapısı olan anıtlar) yer alan rölyefler şimdi bir kurtarıcı olarak görülen kurucuya tapınan inançlı kalabalığı resmeder. Yandaşları da orijinal öğretiyi ya da *damma*'ya iki "mücevher" eklemişlerdi: Biri inananlarına cennet vaat edeceği düşünülen Buda'nın şahıydı; diğeri hem kurucuyu anmayı hem de öğretiyi yaymayı üstlenen manastır tarikatıydı (*sangha*).

Ayrıca Budistlerin "Büyük Araç" (*Mahayana*) dedikleri, temelinde kendi kurtuluşlarını başkalarına yardım etmek için bilerek erteleyen ya da kısıtlayan keşişlerin (*bodhisattvalar*) olduğu bir kurtuluş inancı, yeni bir mezhep gelişmesi vardı. Pali kanonuna göre Prens Siddhartha ruhunun karma ve samsara sürecinden geçtiği bir dizi hayatın sonunda bilgeliğe ve sonunda aydınlanmaya erişmişti. Bodhisattva figürü, Buda'nın önceki hayatları olduğundan, önce de her şeyin sonu değildi, ancak onun (ve muhtemelen diğer asil ruhların) diğerlerinin kurtuluşuna yardım etmek ve rehber olmak üzere döneceği başka geleceğe bir açılıştı savından doğdu. Budizmin Mahayana biçimi Hindistan'ın kuzeyindeki Asya bölgelerinde Tibet, Nepal ve Çin'de hâkim olurken, *Hinayana* (Küçük Araç) biçimi Sri Lanka ve Myanmar gibi güney bölgelerde yaygındı.

En erken Budist döneminin Hinayana yazılarında insanlar Buda gibi ilhamlı olanlar dahil, örnekler ve tavsiyelerle diğerlerine ancak mütevazı bir ölçüde yardımcı olabilir. Şimdi, Mahayanistlere göre, diğerleri karanlıkta kalırken bireysel olarak nirvanaya ulaşma Buda gibi başkalarını düşünen bir öğretmen için çok bencilce olacaktı; bu nedenle Buda ve onu taklit eden bodhisattvalar, Hristiyan inancının habercisi gibi görünen bir biçimde, kendisini feda eden kurtarıcılar olarak tasvir edildi:

bütün acılara ben karar veriyorum, ben üstleniyorum... ben dayanıyorum... Onlardan kurtulmalıyım, bütün dünyayı doğumun, yaşlılığın, hastalığın, yeniden doğmanın, bütün günahların pençesinden kurtarmalıyım ... Çünkü bütün yaratıkların talihsizliğe kapılmasındansa, sadece benim acı çekmem yeğdir. Kendimi orada esarete teslim etmeliyim ve bütün dünya cehennemin, canavar-doğumun ve Yama'nın [ölüler tanrısı] dünyasının vahşetinden kurtulmalıdır.¹³

Bu tür ifadeler Hristiyanlığın ve sonraki Budist öğretinin, ilk binyılın son yıllarında (bodhisattva fikri Hristiyanlıktan doğrudan etkilenmediyse) Batı Asya'da görülen bir kurtarıcı dinler ortak kaynağından geldiğini gösterir. Örneğin Maitreya adında bir bodhisattvanın geleceğin Buda'sı olacağı söylendi, Buda ikinci gelişini böyle açıklayacaktı. Bodhisattvalar Hristiyan azizler gibi her biri kendi işlev ve simgeleriyle hızla çoğaldılar. Bütün bodhisattvalar mutlaka erkek olmalı mı olma-

malı mı konusu çekişmeliydi, ancak Büyük Araç'ın ilk geliştiği dönemde, kurtarıcılık erkek bodhisattvaların bütün arındırıcı güçleriyle ortaya çıktı. Bazı dindarlar kadın tanrıların evlilikle erkek bodhisattvalara kudret veren ve *Shakti* denilen bir üstün güce sahip olduğuna bile inandı. Bu büyüleyici cinsel kudret yıldırıma (*vajra*) benzetildi ve öğretinin ismi de, Vajrayana buradan geldi.

CAİNİZM

Cainizm “büyük kahraman” (*Mahavira*) ve “muzaffer” (*jina*) gibi, (jina muhtemelen manevi çatışmayı gösteriyordu) askeri esintili terimlerine karşın aslında kurtuluşun (*moksa* ya da *nirvana*) yegâne yolu olarak mahrumiyet ve dilencilığe dayalı keşişliğe yaptığı vurguyla Budizmden daha ahlakçı görüşteydi. Mahavira olarak taraftarlarından saygı gören kurucu Vardhamana'nın öğretisi köy ve kasabalarda Buda'nınkinden benzer bir izleyici kitlesi buldu. Buda taraftarları gibi, önemli ya da önemsiz, akraba olan, olmayan herkesin refahını artıran dini bir görev olarak zenginlerin ticarete yatırımı ve içinde yaşadıkları toplulukların verimliliği teşvik edildi; ticari faaliyetlerde dürüstlük ve kanaatkârlık bir dindarlık biçimi olarak öne çıkarıldı.

Budist sangha ve Cayna manastırları bütün sosyal katmanlardan keşişler ve sıradan destekçiler buldu ve iki kurum da kendileriyle ilgili toplumlarla yakın bağlantıları özenle muhafaza etti. Aslında Cainizmin önemli bir tüccar ve zanaatkârlar kitlesi için çok önemli bir Hindistan dini olarak kalma başarısındaki bir neden rahip sınıfından olmayanların da keşiş gibi yaşadıkları manastırlarda periyodik inziva uygulamalarına katılmalarıydı. Ve etki karşılıklıydı. Keşişlerin yazdığı Cayna mezhep polemikleri birbirlerinin görüşlerinin eleştirisinde “yatırılmış sermayenin sadece acil kâra dönüştürülmesi için israf edilmesi” gibi bir mecazda bile kullanıldı.¹⁴

Cayna geleneğine göre Mahavira'nın kökeni ve yaşamı Buda'nınkinden benzer. Mahavira bir Aryan klanının reisinin oğluydu ve yüksek görevler için eğitildi. Mirasını ve ailesini, bazen ikinci yılda tanıştığı onuncu yılda ayrıldığı (muhtemelen Gosola'nın iffet ve tam perhiz gerekliliği konusunda ikna olmamasından dolayı) Ajivikaların kurucusu Gosola eşliğinde dolaşmak ve tefekkür için reddetti. Çoğu kez çıplak bir münzevi olarak geçirdiği on üç yıl sonunda aydınlandı ve ondan sonra MÖ y. 400'de Magadha başkenti Racaghira'da bir perhiz ritüeline yenik düşene kadar düsturunu Ganj bölgesi krallarına öğretti. Müritleri öğretisini Maurya Krallığı'nın kurucusu Çandragupta'nın desteğiyle manastırların açıldığı Dekkan'a ulaştırdı.

Mahavira öğretisi Budizmden farklı olarak Hindistan dışına asla yayılmasa da orada yaşayan bir gelenek olarak kalmıştır. Müritlerinin oluşturduğu mezhep Maurya'dan sonra ikiye bölünmüştür, birisi önderleri gibi çıplak kalmakta ısrar

ederken (*Digambaralar*), diğeri beyaz cübbe giymiştir (*Shvetambaralar*). Her iki alt mezhep de yeni öğretiler oluşturdu ve bu da esasen, özellikle ahlak konusundaki Cayna fikirlerinin, kurtuluş için uygun görülen keşişler tarafından aktarılmasına olanak sağlayan Sanskritçe ve diğeri dillerdeki ciddi edebi gelişmeler sayesinde oldu.

HETERODOKSİLERDE KADIN

Ahlaka dayalı heterodoksiler kasta, eşitsizliğe ve Brahmancı kurban törenlerindeki şiddete saldırırken, kurtuluşun sonsuz görünen ruh göçü ve yeniden doğumdan muaf tutması saplantısıyla birlikte, gelişen Hinduizmde de görülen kadınların değersiz, doğuştan günahkâr ve erkekler için kirlilik kaynağı olduğu görüşlerini benimseme –bazen de tuhaf aşırılıklara taşıma– eğilimine girdiler. Örneğin Buda daha sonra rahibe hatta *arhat* (değerli) (keşişlerin gözünde daima değersiz olurlarken) olabileceklerini kabul etse de, ilk zamanlar kadınların evde oturması gerektiğini düşündü.

Buda'nın fikrini değiştirme öyküsü meşhurdur ve *Vinaya* ya da (Disiplin Sepeti'nde) görülür. Aydınlanmasından yaklaşık beş yıl sonra teyzesi yanına gelir ve nazıkçe sorar:

Saygıdeğer efendim, Tathagata'nın [Buda'nın kendisine seçtiği unvan] ilan ettiği Öğreti ve Disiplin'e göre kadınların ev yaşamından ayrıлып evsiz yaşama [yani dilencililiğe] geçmesi için dua eder misin?¹⁵

Aydınlanmış Kişi ona kaba bir biçimde dilini tutmasını söyledi. Yaşlı kadın başka iki girişiminin de hemen reddedilmesinden sonra, Buda'nın en cesur taraftarlarından Ananda'nın (o sırada henüz aydınlanmamış ve bazen kalın kafalı olarak tanımlanan) şefkatinden etkilenecek gözyaşlarına boğuldu. Ananda benzer birçok olumsuz yanıtı savuşturdu, sonra öğreti ve disiplin çerçevesinde kadınların yeniden doğumdan kurtulup kurtulamayacağını sordu. Buda kurtulabileceklerini kabul etti, sonra teyzesinin aynı zamanda süt annesi olduğu hatırlatılınca oldukça bezgin bir biçimde, sadece kadın dindarlara uygulanabilen sekiz sert düzenlemeyi daha kabul etmesi koşuluyla rahibe olarak atanma isteğine razı oldu. Bu koşullar arasında rahibelerin keşişlere tam itaati de vardı. Koşulları şevkle kabul etseler de Buda hâlâ yersiz bir kötümserlikle kadınların din görevine atanmasının Budizmin ömrünü bin yıldan beş yüzyıla indireceğini düşünüyordu.

Bu hırçın tepkiler bile Aydınlanmış Kişi için (ya da sonraki kadın düşmanı taklitçileri için) yeterli değildi. Öğüt Sepeti kitaplarından birinde kadınlara neden erkeklerle aynı konum ve hakların verilmediği sorulduğunda, şöyle dediği kaydedi-

lıyor: “Kadınlar, Ananda denetlenemezler... kıskanç... açgözlü... akılsız... Bir kadının kalbi cimriliğin... kıskançlığın, şehvetin pençesindedir.”¹⁶

Budist gelenek ayrıca Buda'nın önceden, sonra bir konseyin toplandığını ve tahlisiz Ananda'nın toplantıdaki keşifler ne olduklarını bilsinler diye ilk iki pitakayı ezberden okuduğunu da kaydeder. Sonra keşifler onu birisi kadınların *sangha*'ya kabul edilmesini sağlamak, diğeri ölen efendilerinin bedeninin ilk defa kadınlar tarafından görülmesi ve onların gözyaşlarıyla kirletilmesine izin verilmesi olmak üzere yaptığı çeşitli hataları itirafa zorlayacak şekilde sorguya çekerler.

Daha açıklayıcı ve sistematik olanı ise iki (ya da 2,5, çünkü beşinci yüzyılda ortadan kaybolan Yapaniya denilen grubun bir tür aracı işlevi gördüğü anlaşıyor) Cayna mezhebinin bin 500 yıl (ikinci yüzyıldan sekizinci yüzyıla kadar) süreyle kadınların kurtuluşa ulaşabilmeleri sorunu üzerine bir tartışmayı sürdürmesiydi. Tartışmaları sırasında taraflar insan biyolojisi ve cinsel psikoloji üzerinde birçok çarpıcı kuramı dile getirdi. Anlaşmazlığın en önemli noktaları Moksa'ya (Cayna kozmolojisinde cennetten daha yukarıdaydı) ulaşmak için, giysilerden vazgeçmenin (Digambaraların kurucularının uygulamasını taklit ederken yaptıkları gibi) gerekli olup olmadığı üzerinde yoğunlaştı. Shvetambalar çıplaklığı tercihe bağlı ya da aslında yaşadıklarını hissettikleri yoz zamanlar için uygunsuz gördüler. Hatta çıplaklığın dünya malından soyutlanmakla ilişkisini de kuşkuyla karşıladılar.

İki taraf ta doğuştan gelen çirkinliği ve lekeliliğinden, periyodik güçlüklerinden ya da cinsel taciz ve saldırılara karşı zayıf konumlarından dolayı, kadın çıplaklığının söz konusu bile olmadığına birleşti. Kadınlar için *stri* kelimesi “örtmek” kökünden gelir ve bu örtmek ihtiyacı sürekli olarak kadınlara (ya da aslında erkeklere) kendi cinsel kimliklerini, bu kimliklerin neden olduğu ve onları manevi soyutlanmaya ulaşmaları için gerekli yoğunlaşmadan saptıracak korku ve utanç hatırlatır. Üstelik ilk Digambara yazarlarından birinin dediği gibi, sorun sadece giyenin faaliyetleriyle öldürülen bitleri üreten elbiseler değildir, kadınların vücudu da koltukaltlarında, göbek merkezinde, göğüs aralarında ve özellikle vajinalarda çoğalan *aparyaptalar* denilen ve ancak cinsel birleşmeyle geçebilen inatçı kasıntılara neden olan mikroorganizmalara zemin hazırlar. Ancak cinsel ilişki, regl varsayılan sayısız *aparyaptayı* öldürür ve bu nedene şiddetsizlik yasağını çiğner:

Kızgın demirin bambudaki [susam tohumuyla dolu] bir oyuğa sokulması gibi, bir erkek ve bir kadın birleştiğinde vajinadaki bu varlıklar tahrir olur.¹⁷

İki taraf da, erkek, kadın ve iki cinsli (hermafrodit) bedensel cinsel biçimlere ilaveten her biçimin obur biçimlerden birinde daha olağan cinsel duyguları olabileceğini kabul etti. Böylece sadece homoseksüelliği değil, lezbiyenliğin ve biseksüelliğin

varlığını da onayladılar ve bunu geleneksel inançlarla lanetlemediler. Digambaralar yeniden erkek olarak dünyaya gelmelerine gerek kalmadan nirvanaya uygun görülen kadınlardan bahseden yazınsal kanıtların aslında kadınsal cinsel eğilimi olan erkeklerden, yani homoseksüellerden bahsettiği şeklinde yorumlanabileceğini ileri sürdüler.

Shvetambara görüşünde homoseksüel eğilimli erkekler bütün arzulardan uygun biçimde soyutlandıktan sonra (tıpkı heteroseksüel erkeklerin de yükümlülüğü gibi) nirvanaya ulaşabiliyorsa, bu durumda kadınlar ya da diğer eğilimdekiler de ulaşabilirdi. Digambaralar kimi zaman erkek bedenlerinin de maruz kaldığı hemoroit kanaması ya da bağırsak kurtları gibi sağlığı bozan aksaklıklar da dikkate alınmaksızın, kadının kurtuluşundaki engelin cinsel eğilimi değil, kaçınılmaz anatomisi ve psikolojisi olduğunu savundu. Ve iki taraf da iki cinslilerin kurtuluşun men edilmesinde anlaştı. Digambaraların ileri sürdüğü bir başka sava göre kadınlar yedi kat cehennemin en alt katında doğamayacaklarından –muhtemelen iyi kadar kötüye de uzanan yapısal irade zayıflığından– değil, yukarıdaki dünyaya (*moksa*), cennetin en üst katına da ulaşamazlardı. Shvetambaralar simetri savını reddetti, ancak bu “erkeğin büyük değişkenliğini” varsayan insan gelişimine ilişkin daha modern (ve o ölçüde de kuşkulu) kuramlara çok yakındır; yani geri zekâlı oğlan çocukları olduğu gibi, dâhi erkekler de vardır.

İki taraf da kadının toplumda ve tarikatta değersiz olduğuna katıldı. Aslında Digambaralar kadın dindarlara sadece nezaketen rahibe denildiğini belirtti ve bundan dolayı Shvetambaraların keşişlik iddiasını da şüpheli buldu. Her şey bir yana, gerçek keşişler asla elbise giymedi.

Kadınların kurtuluşuna ilişkin Budist görüşleri biraz da Cayna hizipleri arasındakine benzer bir görüş ayrılığını yansıttı. Hinayanaya göre Digambaralar gibi, erkek olarak (ya da erkeğe dönüşerek) yeniden doğum gerekli ön koşuldu; Mahayana mezhebi Shvetambaralar gibi, kadın “Buda’lığı kabul etmek konusunda daha kapsayıcı ve istekliydi. *Tathagatagarbha* (Buda’nın mahiyeti) konusundaki en popüler tez Hindistan’da hazırlanmıştır ve cinsiyetini değiştirmeden Buda ölmüş bir kraliçeden bahseden “Aslan Kükremeli [belagatli] Kraliçe Srimala Vecizesi”dir. Ancak Buda’nın Jatalalarda anlatılan 547 geçmiş yaşamından hiçbirinde kadın olarak yaşamamasından, yeniden hayvan doğumları bile olmamasından dolayı konu belirsiz kalır. Ve kuşkusuz, kadının tarikatta ve dışarıdaki gerçek konumu, Ortodoks ve heterodoks toplumların ortak inanışlarını yansıttı.

Budizm ve Cayna öğretilerinin ve manastır toplumlarının birçok taraftarı zengin ve varlıklı kimselerdi; bu kurban töreni karşıtı inançların desteklenmesinin altındaki neden, servetlerini keyfi olarak el konulmaktan korumak ve törenlerdeki gereksiz israfın engellenmesi olabilirdi. İki *heterodoksi* de –Hindistan’daki dini gelişmeler ana akımına karşı göründüklerinden– saygıdeğer kurucularının öğretilerine ve irfanı

inanmış taraftarlarına manastır kurumlarıyla geçen tek kişinin, büyük öğreticinin üzerinde yoğunlaşan geleneklere kutsal bir konum verdiler. Bu öğretilerin dili diltilelerin MÖ dördüncü yüzyıl Paninisi olarak belirlediği bir tür Sanskritçeydi.

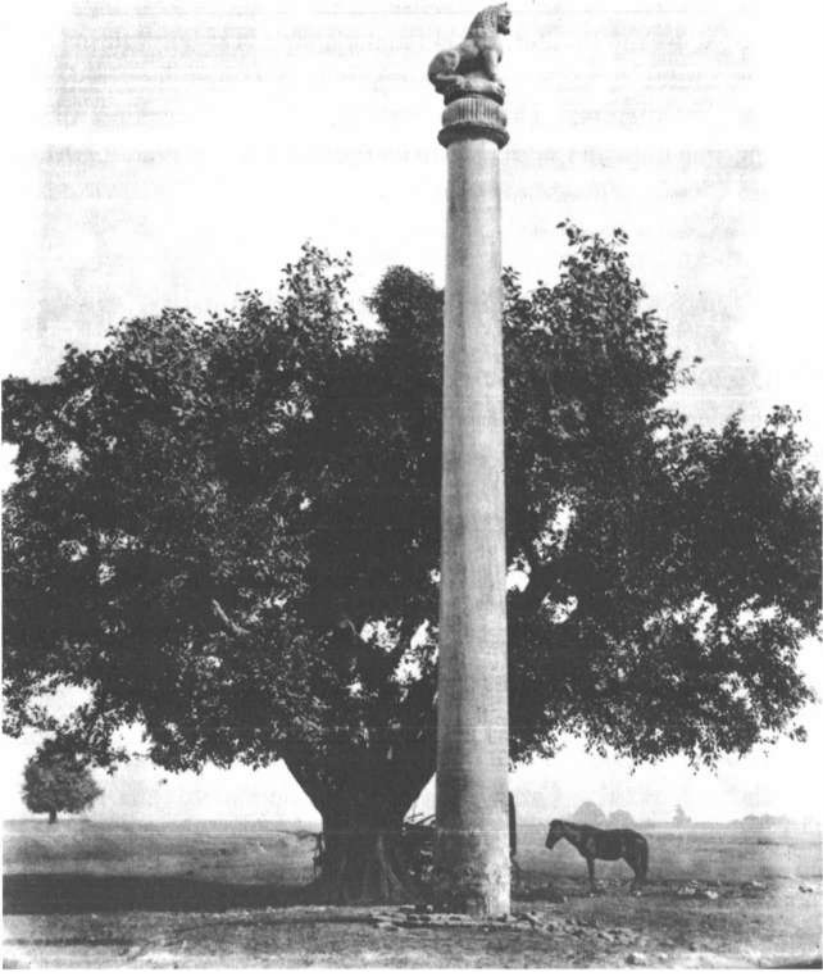
MAURYA KRALLIĞI'NIN YAPISI

Yirminci yüzyılın başlarında zamanın en büyük devleti olan Maurya Krallığı'yla ilgili çok şey bildiğimizi sanıyorduk. Sonra *arthashastra* denilen ve Maurya kurucusu Çandragupta'nın dönemine rastlayan bir metin keşfedildi ve yardımcısı Kautilya tarafından yazıldığı düşünüldü. Şimdi birçok bilimadamı bu metnin herhangi bir gerçek devletin tanımlanması konusundaki güvenilirliğini kuşkusuyla karşılıyor. Hindistan Kautilya'nın bütün eskiçağ ve ortaçağ geçmişiyle tanımladığı gibi kesinlikle merkezi ve bürokratik bir devlet görmedi.

Maurya dönemine ilişkin daha net bilgilerimiz MÖ 270-230 arasındaki saltanatı sırasında Maurya kralı Asoka tarafından korunan önemli ticaret yolları üzerindeki sütunlar ve kayalık yüzeylere kazınmış bir dizi zengin belgeden geliyor. Bu kralliyet fermanları alt kıtanın muazzam bir bölümüne dağılmış olarak bulundu ve krallığın Doğu Ganj merkezinden yayılan kapsamlı bir ticaret ağını izledi. Bu fermanlardan toplanan bilgiler, Asoka öğretisinin inançlı bir taraftarı ve kurumlarının koruyucusu olduğundan, Budizmin tarihi özelliklerini de içerdi. Ticaret ve Budist kurumlar arasındaki bağlantı, Budist *sangha* (meclis) keşişlerinin yılın belli bölümlerinde toplandıkları yerler, toplumun, rahiplerin ve onların dışındakilerin de ihtiyacını karşılayan tüccarlar dahil, neredeyse her katmanından dindarlara cazip geldiğinden, sonraki yüzlerce yıl güçlü kaldı. Kutsal merkezler ticaretle uğraşanların önem kazandığı ve Budist ahlakın muhafazakâr ve kâr odaklı tüccarlara uygun geldiği kentsel bölgeler haline geldi. Brahmanların aracılığındaki kurban törenleri ilk Budist eleştirilerindeki tutumlu saymanlara savurganlık olarak görüldü.

MÖ 320'de Çandragupta Maurya Pataliputra'da, Ganj'ın birçok büyük kolunun ana akıntıya katıldığı yerin yakınında ve önceki krallıkların da zaten merkezde toplanmış oldukları yerde devletini kurduğunda, yeni bir siyasal dönem başladı. O zamana kadar mahajanapadalar'daki biçimiyle devlet siyaset sistemi –ilk olarak Budist Pali kanonunda bahsedilen– geniş Kuzey Hindistan şeridi boyunca yüzlerce yıl sürmüştü. *Mahabharata* ve *Ramayana*'da on altı mahajanapadadan bahsedildi ve bunlar iki destanın da siyasal içeriğini oluşturdu. Bu toplumlar arasındaki siyasal ilişkiler sistemi yerel olarak gelişti. Dayandıkları teknolojik temeller sulu tarım, demir aletler ve Aryan ve Aryan olmayan küçük topluluklara, mahajanapadalar yönetimindeki önemsiz hanedanlara boyun eğdirebilecek silahlardan oluştu.

*Levha 5 Asoka sütun fermanı, Lauriya Nandangarh, Bihar. y. 1860
(IOL ASIM 27, British Library izniyle).*

Buda zamanına kadar bu hegemonyacı devletlerden birisi Magadha, nehirlerin buluştuğu ve ayrıca Ganj'ın güneyindeki zengin tortulara yakın Paliputra bölgesindeki konumundan dolayı diğerlerini bastırmıştı. Magadha'nın bütün kuzey ovasındaki hükümdarlığı Ujjain'deki Avanti krallarının yenilgisiyle başladı, ancak bu idarede herhangi bir güçlenmeye yol açmadı. Aksine Budist kaynaklara göre Magadha ordusu komutanları arasındaki çalkantılar liderliği Mahapadma adındaki bir askerin ele geçirmesine kadar sürdü. Mahapadma MÖ y. 360'da başkenti

yine Pataliputra'da olan Nanda adında yeni bir krallık kurdu ve buradan bütün Ganj deltasını ve doğu kıyısı Kalinga Krallığı'nın kıyısal uzantılarını başarıyla ele geçirdi. Mahapadma'nın fetihleri önceki mahajanapada sistemlerinin sonunu getirdi; Mahapadma'nın *shudra* bir anneden doğduğu bilindiğinden, bu fetihler Aryan klan hâkimiyeti mantığını da sekteye uğrattı. Ancak çok sayıdaki oğullarından hiçbirinin babalarının mirasına sahip çıkamayacağı anlaşıldı ve Nandaların yerini kısa bir süre sonra Çandragupta Maurya aldı.

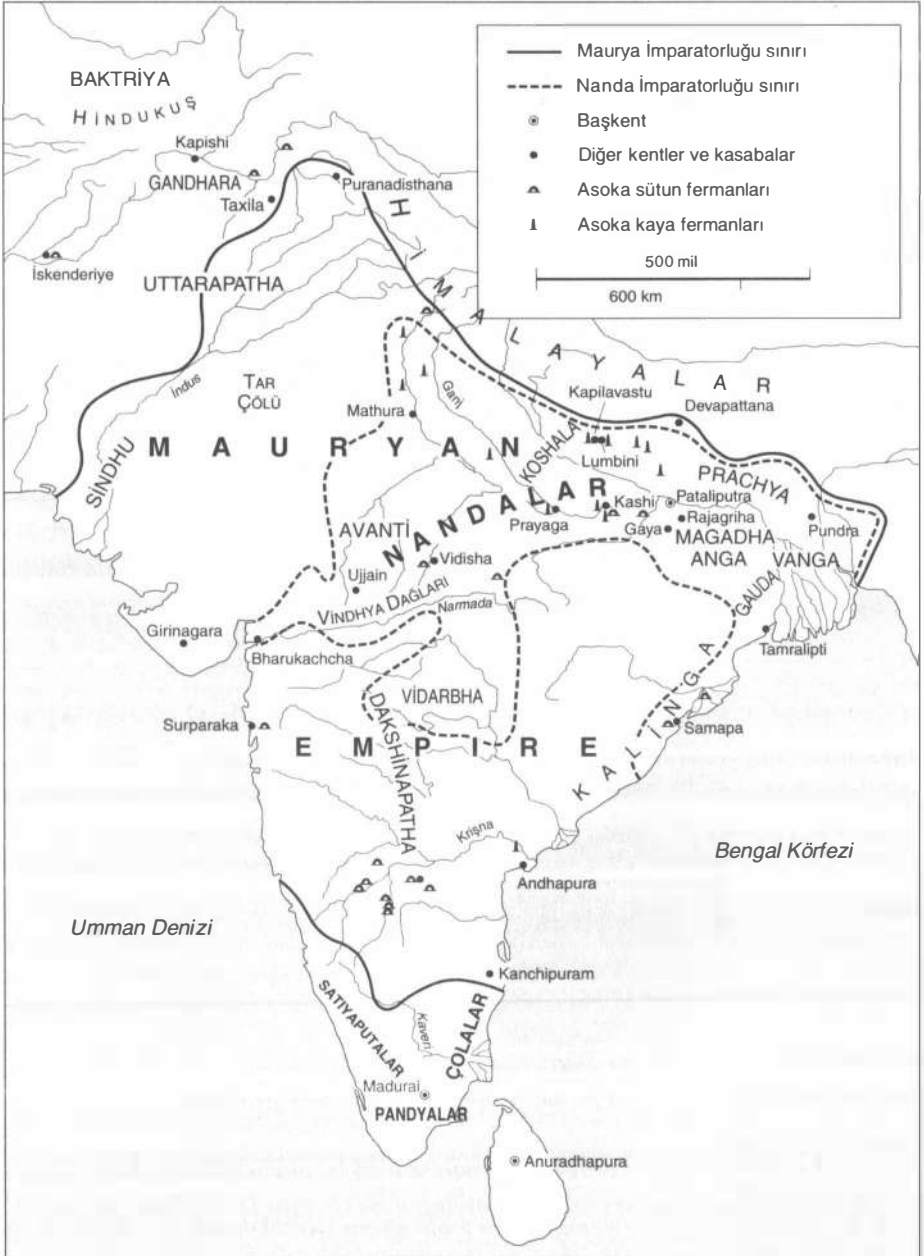
BÜYÜK İSKENDERİN İSTİLASI

Maurya MÖ 320-326 arasında, Büyük İskender tarafından sona erdirilen nesep devletlerine ve bunların artan ticaret bağlarına dayanan bir sistemdi. İskender'in Ganj Ovası'nı fetih rüyası 326'da, bütün İndus bölgesine boyun eğdirdikten ve ovayı açtıktan sonra, askerlerinin ayaklanmasıyla yarım kaldı. İstilanın ilk sonucu mahajanapada devletlerinin yıkılması ve yerlerini güçlü bir monarşinin, Mauryanların almasıydı. Bir gelenek krallığın kurucusu Çandragupta ile İskender'i bağlantılandırıyor, ancak bunun doğruluğu şüpheli olsa bile, nesep devletlerinin yerini Mauryanların başlattığı yeni oluşumun almasında bu yabancı nüfuzunun kısmen sorumlu olduğu konusunda kuşku yoktur. Bu siyasal dönüşümde İskender'in askeri müdahalesinden daha da belirleyici olan iki yerel koşul vardı: Birincisi mahajanapada devletlerini bir araya getiren ve klan denetimi mantığını baltalayan canlı ticaret; ikincisi ticaret erbabını kendine bağlayan Budizm ve Cainizmin yeni ideolojilerinin doğuşu. Bu iki yerli gelişme, Asoka yönetimi dönemi de muhtemelen MÖ 268-233'te açığa çıkacaktı.

Maurya Krallığı'nın kuruluşu, Büyük İskender'in MÖ 327'deki yıkıcı istilasının ve alt kıta ile her yandaki komşuları arasındaki ticari patlamanın ardından, geçmişle kesin bir kopma yarattı. Bu iki gelişme toplumlarda ve kültürlerde bundan sonra "Hindistan" diyeceğimiz tüm bölgeye kök salan temel değişikliklere yol açtı: Farklı bir ülke ve gıpta edilecek başarılar ve ürünlerle bir halk. Bu tanımlanabilen bütünü hangi unsurlarının alt kıtanın evrilen kültürü içinden yükseldiğine, hangisinin bu kültürün dışından geldiğine bakmaksızın Hindistan'ın gelişen uygarlık yolu, uygarlığın temel unsurlarının, eski köklerinin, ayrılantırılmasına doğru bir yönelim sergiledi.

Ganj Vadisi'nin gelişen tarımsal alanlarını birinci Maurya'ya kazandıran deneyimli büyük ordu çok geçmeden Büyük İskender'in saldırılarıyla tehdit edildi. Pers fetihleriyle güçlenen İskender MÖ 326'da ordusu zorlu bir direnişle (muhtemelen Candragup'tanın da katıldığı) karşılaşana kadar Pencap üzerinden ilerledi. Bu noktada askerleri İndus'un en doğudaki kolu Beas (Hifasis) Nehri'nin ötesine geçmeyi reddetti ve İskender 324'te Hindistan'dan çekilmek zorunda kaldı. Kısa bir süre

sonra da Hintli hükümdarlara yönelik tehdidi şimdilik sonlandırarak ancak arkasında değişmiş bir ülke bırakarak Babil’de öldü.

Harita 5 Nanda ve Maurya imparatorlukları.

Levha 6 Bodhisattva Vajrapani Nemea aslanı postu giymiş Herkül olarak görünüyor. Yunan etkisi izlenen Gandhara taş oyması. İkinci/üçünü yüzyıl (BM OA. 1970. 7-18. 1, British Museum yetkililerinin izniyle).

Grek işgali Mahajanapada devlet sisteminin çöküşünü hızlandırmanın ve Çandragupta Maurya'nın kurduğu devletin güçlenmesini teşvik etmenin dışında, Helenistik etkilerin Kuzey Hindistan sanatsal ve bilimsel dünyasının biçimini değiştirdiği bir dönemi başlattı. Bunun sonucundaki Hint-Grek etkileri hem kesinlikle Grek unsurlardan oluşan Gandharan taş oymacılığında hem de astronomi bilgilerinin zenginleşmesinde görüldü. İskender'den önce Hindistan Yarımadası sınırlarına nüfuz eden Akamenidler, Pers II. Cyrus ve I. Darius dahil, çok az yabancı İndus topraklarında yer tutabildi. Ancak Hint-Aryan dili konuşanların gelişinin ardından ve İskender'den önce hiçbir yeni gelen Pencap'ta kendisini kanıtlayamadı.

Askerlerin düşmanlarını saf dışı bırakma görevini giderek zor bulması Hintlilerin Greklerden savaşçılık konusunda öğreneceği çok şey olmadığını akla getiriyor ve bu kuşku akabinde, MÖ 323'te, İskender'in öldüğü olaylarla doğrulandı. 305'te ardıllarından biri yeniden istilayı denese de karşılaştığı müthiş direnç nedeniyle Çandragupta ile iki bin yıl sonra Mungallar'ın yönettiği büyüklükteki bölgeyi, Hinduskus Sıradağlarının güneyinin egemenliğini vermeyi kabul eden bir anlaşma yapmak zorunda kaldı. Çandragupta'nın ünü Grek elçi Megasthenes tarafından geleceğe taşınacak temele kavuştu. Öyküsünün bölümleri onun kast-benzeri toplumsal bölgeleri ve eski dünyanın en büyük kentlerinden Pataliputra'yı tanımlamasından etkilenen klasik yazarlar tarafından yapılan alıntılarla korunmuş oldu.

ARTHASHASTRALAR

Megasthenes'in kayıtlarının yanı sıra erken Maurya Devleti'nin tanımlanması açısından önem taşıyan diğer bir kaynak yirminci yüzyıl başında keşfedilen ve Çandragupta'nın vezirlerinden birisi tarafından yazıldığı düşünülen iktidar üzerine bir tez, *Arthashastra* idi. Aslında Çandragup'ta sarayının gerçek koşullarını bilen konumdaki birisinin bir tasviri olarak görülen kaynakta, birbiri ardına gelen Magadha, Nanda, Maurya krallıklarının yerini aldığı mahajanapadalar dünyasıyla gerçek benzerlikler taşıyan bir kurumsal yapı anlatılır; yani *Arthashastra* yöneticileri üstünlük sağlamak için sürekli çatışma ve menfaatçi planlar peşinde olan küçük bir ülkeler dünyasını tanımlar. Niccolò Machiavelli'nin *The Prince*, eserini hatırlatan *Arthashastra* farazi bir hükümdarı gizli ajan ve casus kullanmak dahil, ticaretin püf noktaları konusunda kurnazca bilgilendirir ve bugün gerçek bir saray tanımlamasından çok kurumsal bir tez olarak görülür.

Çandragupta'nın Maurya'daki yönetiminin bir tanımlaması olarak doğrulugundan kuşku duyulmasının bir nedeni, torunu Asoka'nın siyasal dünyasının çok farklı olmasıdır. Asoka'nın krallık dönemi tarihleri yeniden gözden geçirilse de,

muhtemelen MÖ 268-233 arasındadır. Ne olursa olsun, yönetim dönemi bize belli dönemin ilk belgelerini sağlar: Kaya ve sütun fermanlarından oluşan metinler. Bu ahlakla ilgili fermanlar hem Budizmin açık bir taraftarı hem de tanrıların sevdiği olduğunu kendi açıklayan bir liderin öğütleriydi. Bu belgeler *Arthashastra*'nın baskıcı ve denetleyici havası ve talimatlarıyla nadiren çelişkili olabilirdi. Asoka'nın fermanları çeşitliliğe hoşgörü getirdi ve Ganj'daki başkentinin uzağındaki güney bölgesinden Suriye'deki Kral Antiochos gibi daha uzaktakilere kadar geniş şemsiyesi altında yaşayan diğer insanlara özerklik sundu.

ASOKA'NIN İMPARATORLUĞU

Maurya Krallığı'nın boyutu en uzak noktalarda bulunan fermanlarından izlenirse, kuzeybatıda Lampaka'daki küçük kaya fermanından güneyde, Karnataka'daki büyük fermanlara kadar 1500 mil ve Arap Denizi'ndeki büyük Girnar kaya fermanından Orissa'daki fermanlara kadar yaklaşık 1200 mil gibi şaşırtıcı büyüklükteki alanları kapsar. Ana hatları böyle çizilen muazzam alanları *Arthashastra*'da tanımlanan baskıcı krallıkla birleştirmek ve bütün tarihin en eski ve kesinlikle en büyük diktatörlüklerden biri varsaymak, geçmişte tarihçiler arasında çok sıra dışı bir yaklaşım değildi. Böyle bir tablo artık inanılır bulunmuyor; şimdi Asoka Krallığı birçok çekirdek bölgenin nispeten özerk insanların yaşadığı çok büyük alanlarla ayrıldığı bir süreksizlikler ortamı olarak görülüyor.

Krallığın Doğu Ganj Ovası'nda Pataliputra civarındaki anayurduna ek olarak dört çekirdek bölge Asoka dönemine ait olarak tanımlanmıştır; anlaşılan her biri Asoka'nın yakın akrabaları ya da kendi hizmetlilerinin otoritesi altındaydı: Hinduş eteklerindeki Taxila; Malwa Platosu'ndaki Ujjain; Ganj Deltası'ndan doğu kıyısı boyunca güneye uzanan Kalinga ve bugünkü Karnataka'da aşağı Dekkan Yaylası'nın merkezinde Suvarnigiri. Bu bölgelerin önemli ticaret yollarını oluşturdu. Kuzey yolu (*uttarapatha*) Bengal'den Taxila'ya uzandı; diğeri Yamuna ile birleşme yerine yakın Ganj'dan ayrıldı Narmada Havzası'na katıldı ve Arap Denizi limanı Bharukaccha'ya (Broach) devam etti. Bir başkası güneye (*dakshinapatha*) doğru Ujjain'den bölgesel başkent, altın ve demir merkezi Suvarnagiri'ye yöneldi. Yeni bir yaklaşıma göre Asoka fermanları Asoka törel otoritesinin muazzam bir alanı olarak bu engin ticari nüfuz bölgesine dağılmıştır.

Asoka, Budist-esintili ahlaka davet eden fermanlarını insanların geçtiği ya da toplandığı yerlerdeki özel sütunlara ya da göze çarpan kayalar üzerine yazdırdı. Bu kitabeler malların Doğu Ganaj Ovası'ndaki Maurya merkezine geldiği ya da oradan sevk edildiği bir dizi ticaret güzergâhı boyunca yer aldılar. Bu ticaret ağı

alt kıtanın bütün bölgelerinde üretilen malların akışına olanak sağlayarak, imparatorluk dönemi boyunca kullanılmaya devam etti. Asoka’da bu yolları izledi. Rahip sınıfından olmayan bir Budist olarak yeni inancının bütün kutsal yerlerine bir yıl boyunca hac yolculuğu yaptı; üstelik Buda’nın doğru davranış öğretisini yaymak için *dhamma-mahamatra* (ahlak vekilleri) denilen görevliler atadı. Alt kıtanın her iki kıyısındaki limanlar zaten Hindistan’ın göz alıcı zenginliğini ve maddi yaratıcılığını yansıtan malları taşıyordu; uluslararası ünü Asoka’nın Buda öğretisini yaymak için MÖ 257’de Batı Asya’ya temsilciler (*duta*) gönderme kararıyla daha da arttı.

Asoka, göze çarpan kayalara ve tepesinde bir aslan olan (şimdi modern Hindistan’ın simgesi) sütunlara yazdırdığı fermanlarda “kullarına” et yemekten kaçınmalarını ve komşularına iyi davranmalarını tembihledi. Ayrıca inancı yaymak için Batı Asya’da İskender’in birçok Grek ardılına misyonerler gönderdiği ve kendi oğlunu Sri Lanka’ya yolladığı biliniyor. Dhamma-mahamatralar ve diğer misyonerlerin bir istihbarat işlevi üstlenmiş olmaları da mümkündür. Gerçi adaleti sağlamak ve haraç toplamak için taşra kasabalarına başka görevliler de gönderildi. Ancak ticaret güzergâhlarının ötesinde ve Ujjain ile Pataliputra arasındaki muazzam merkez bölgenin kasabalarından uzakta ne Asoka’nın ne de görevlilerinin otoritesine ilişkin bir kanıt yoktur.

Asoka’dan sonra gelenler MÖ y. 185’te bir Brahman general iktidarı ele geçirene ve Shunga adıyla yeni bir yönetici hanedanı kurana kadar zayıflayan devlet yapısına tutundular. Yeni hükümdar Asoka’nın hayvan kurban etme yasağını çiğneyerek, at kurbanı törenini tekrar canlandırdı. Ancak şimdi daha güçlü devletleri yönetme ve Hindistan’ın zenginliklerini kendi amaçları için kullanma peşinde olan bağımsız satrapların kumandasındaki İskender’in eski askerlerinin Orta Asya’dan düzenledikleri istilalar nedeniyle istikrar yeni devletten uzaktı.

KLASİK MODELE DOĞRU

MÖ birinci binyılın ortalarının Hindistan uygarlığı için çok önemli bir dönem olduğu ortaya çıktı. Farklı toplum, ekonomi ve toplumsal yapı algıları karşı karşıya geldi ve uyuşmazlığın giderilmesi Gupta döneminin ayırt edici özelliklerine katkıda bulundu. Gupta dini restore edilmiş olarak geldi ancak aynı gök tanrılarının bazılarının önem kazanması ve Budizmde de açıklanan bir teolojinin tanımladığı iki yeni büyük tanrıyla –Şiva ve Vişnu– sadece erken Vedik dininin bir uyarlamasıydı. Bu gelişme içinde kurtuluşa kurban töreni ritüel eylemiyle değil, Budizm ve Cainizmde olduğu gibi, özel bilgi (*jnana*) dahil çeşitli yollarla ulaşıldı. Sonraki Budist ilahiyat, kendi açısından Şiva ve Vişnu’ya ibadet edenlerin dindarlığını birleştirdi. Budistler Batı Asya’da ortaya çıkan dini geleneklere benzer bir tarzda, bir kurtarıcıya (bodhisattva) taptı.

Artık biçim değiştirmiş ilahiyat MÖ y. 100’de bugünkü biçimine ulaşan iki Sanskritçe destanın evrimi sırasında kanonik hale geldi. Bu ünlü tanrı Krişna’yı öven *Bhagavad Gita*’nın nesep içi rekabet, açgözlülük ve sorumsuzluğun destansı hikâyesi olan *Mahabharata*’ya dahil edildiği noktaydı. *Ramayana* mükemmel Kral Rama’nın uğraşını övdü; o da Krişna gibi insanlığın velinimeti Tanrı Vişnu’nun birçok maddi tezahüründen (*avatarlar*) biri olarak Hindu tanrılığına katıldı. Daha sonra Sanskrit edebiyatın bir türü, Şiva ve Vişnu’nun kutsal ve tanrısallık yaşamlarının yanı sıra onlara inanan bazı kraliyet neseplerinin anlatıldığı *purana* (eski öykü) ortaya çıkacaktı.

KUTSAL KRALİYET

Kralları bürokratik tiranlıkların yöneticileri olarak tasvir eden *Arthashastra*’nın aksine purunalarda kutsiyet krallığı sarmaladı. Rama, model kral, kendisi de bir tanrı avatariydi. İki krallık kavramı da kibirlilik içerirken, purana uyarlaması dönemin gerçek krallarının (davranışlarının olmasa da) daha inandırıcı bir resmini çizdi. Mükemmel hükümdara ilişkin başka bir kalıp MÖ 250 dolaylarında Budizm taraftarı olan Asoka’nın uğraşısıyla tarihsel olarak belirlendi ve kraliyet ahlakının yakın bir uyarlaması Gupta döneminin *dharmashastralar*ında ortaya çıktı. Bu metinlerin görev ve doğru davranış üzerine, en eskisi ancak en iyi bilineni, önceki dönemin ritüel kudretini anımsatan bir kraliyet kutsiyetini öne süren MÖ üçüncü yüzyıl ermişi Manu’ya atfedilenidir:

Bu varlıklar bir kraldan yoksun olduklarından, korkuyla her yana dağıldığı zaman, Tanrı hepsini [yaratılış] korumak için bir kral yarattı.

[Bu amaçla] İndra’nın, Rüzgârın, Yamanın, Güneşin, Ateşin, Varunanın, Ayın ve Zenginlik Tanrısının [Kubera] parçacıklarını alarak.

Çünkü kral bu tanrıların ve efendilerin parçacıklarından oluşturuldu, bu nedenle o ihtişam içindeki bütün varlıklardan üstündür.

Ve güneş gibi, gözleri ve kalpleri yakar; yeryüzünde kimse ona dik bakamaz.

Bir çocuk kral bile o [yalnızca] bir ölümlüdür [diye] küçümsenmemelidir; çünkü o insan suretinde büyük bir ilahtır.¹⁸

Manu’nun *Arthashastra*’da insanlar tarafından seçilen ilk mitsel kralın adı olması da ilginçtir. Kralların görevi –*rajadharmaları*– her iki durumda da kastlar ve toplumlar arasında ve içinde kimi zaman anlaşmazlıklarda bir hakem olarak, kimi zaman da ahlaki bir model olarak doğru ilişkileri sürdürmektir. Toplulukları –top-

lumlari- korumak ve desteklemek kralların sorumluluğundaydı; kullarının karşılıklı sorumluluğu verimliliklerinin ve dindarlıklarının bir parçasıydı.

Kralların bunlara ilişkin kutsiyeti sonraki mutlakiyetçi Avrupa krallarının talep ettiği kutsal haktan farklıydı. Budist ve Cayna hükümdarları için kutsiyet törel örnekle yönetmekti. Asoka fermanlarındaki ifadeler, Budist imparator, bunu yansıtır: Kral tanrıların sevdiğiydi ve doğruluk tekerleğini (*chakravartin*) döndürdü. Mauryalar'dan Guptalara kadar gerçek imparatorluk yöneticilerine ilişkin bazı bilgiler taş ve metal kitabelerden geliyor. Ayrıca Büyük İskender'in krallığını önemli ölçüde ele geçiren Selevkos Nikator'un Çandragupta Maurya Sarayı'ndaki elçisi Megasthenes'in raporu gibi bölük pörçük de olsa, yazılı kaynaklardan, eski krallara ve kültüre ait çok şey biliniyor. Onun raporu grupların doğuma göre sıralandıkları, kastı hatırlatan bir sosyal tabakalaşmanın tanımlanmasını kapsıyor. Bunun ötesinde bir şey olmadığını söylese de, Megasthenes'in Maurya başkenti Pataliputra'yı tanımlaması, Kautilya'nın *Arthashastra*'sında görülen bir bürokratik rejim tasvirini destekliyor.

Asoka'nın egemenlik talepleri onun kaya ve sütun fermanlarının 1500 mili aşan bir mesafeye dağılımından doğru olarak izlenebilir. Gupta hanedanından Kral Samudragupta elli yılı aşan (yaklaşık MÖ 320'den itibaren) fetihleri yansıtan kitabeler bıraksa da, Mughal İmparatoru Evrengzeb'e kadar hiçbir hükümdar ona ulaşamadı: Alt kıtanın bir yanında ve Pataliputra'daki başkentinden bin mil uzakta Güney Afganistan'dan, yarımada'nın doğu kıyısı boyunca Tamil ülkesinin ortalarına, başkentine eşit uzaklıkta bir mesafeye kadar uzandı.

KRALİYET HİYERARŞİSİ

Maurya ve Maurya sonrası dönemlerindeki çeşitli kralların kitabeleri kraliyet gücünün ancak çekirdek bölgelerinin ötesine uzandığı zaman resmi bir imparatorluk egemenliğini işaret etti. Yani merkezden uzak yerlerin, yenilgiye uğratılan ya da bir başka biçimde hâkim kralın üstünlüğünü tanımaya mecbur edilen mevcut hükümdarları, fetheden tarafından genellikle yeniden yerleştirildi. İmparatorluğun yaptığı yeniden yerleştirme (*rajabhisehka*), güçlü hükümdarların kendileri için düzenlediği ancak itaat eden krallar üzerinde gerçekleştirmekte ısrar ettikleri kutsal bir yağ sürme –mesh etmek– ayiniydi. Herhangi bir imparatorluk yöneticisinin temel taleplerinden biri bir *chakravartin* olmanın dışında (yani siyasal dünyanın manevi merkezi) bir *maharajadhiraja* olmasıydı, yani yeniden yerleştirdiği diğer kralların üzerindeki büyük kral. İtaat eden kralların, büyük krallar kralı gibi, güçlendirilmiş ve genellikle akraba olan yakın müttefiklerinden askerler yerleştirilmiş bir başken-

tiyle, çekirdek bir bölge üstünde hâkimiyeti vardı. Tam olarak kraldılar ancak asil kralinkinden daha küçük toprakları yönettiler. Bu egemenler hiyerarşisinde farklılıklar basamak ve tür olarak ortaya çıktı: Egemenler büyüdükçe merkezi bölgesi, altındakilerden talep edebildiği ve ettiği bağlılık ve askeri hizmet temelinde daha büyük, daha verimli ve daha kalabalık oldu.

Bu tür hiyerarşiler büyük ve küçük krallar ve daha önemsiz şeflerle hayli derinleşebiliyordu; ancak ast-üst ilişkileri sonunda küçük toplumlarda bağlantılı yaylalarda, köylerde ve belki küçük bir kasabada savaşçı akrabalardan oluşan küçük bir grupta sona erdi. Siyasal ilişkiler akışkan ve çoğu kez çatışmalarla doluydu, bütün sözde liderler eşitleriyle ittifak yapma ve daha güçlülere koruyucu itaat stratejilerine tutunmuştu. Bu koşullar altında devletler neredeyse lider ve onun yerel yöneticilerle kraliyet savaşçılarından oluşan akraba yandaşlarından ibaretti. Küçük bir krallık yetenekli bir savaşçının yaşam süreci boyunca önemli ölçüde büyüyebilir ve sonra tekrar küçülebilirdi; bir devletin diğeri üzerindeki görece gücü bir imparatorluk savaşçısının diğesine karşı yeteneği ve şansına, silahlı yandaşlarını destekledikleri zenginlik ve nüfus temelindeki kendi görece kaynaklarına kaldı. Bu siyasal ilişkiler on altı mahajanapada zamanında, MÖ sekizinci ve altıncı yüzyıllar arasında kökleşti.

KASTLARIN GELİŞİMİ

Kasta ilişkin ilk belgesel kanıt Rıgveda ilahileri koleksiyonunda bulunduğundan, MÖ 1000 tarihine rastlar. Önceden gördüğümüz gibi ilahilerin birinde bedeninin parçaları dört varnaya usule uygun bağlantılandırılan ilkel bir adamın kurban edilişi anlatılır. Bin yıl içinde bu varnalara ilişkin başka bilgi yoktur; sonra giderek çoğalan alt meslek gruplarının varnalar arasında çeşitli türdeki gayrimeşru evliliklerden doğanlardan oluşan doğum grupları olarak (*jatiler*) açıklandığı Manu'nun *dharmaśhastra*'sında bir kez daha ortaya çıkarlar:

Bütün kastlarda [varna] sadece direkt [yani kocanın karısından büyük olduğu] düzende evli eşlerinden denk [kast ve evlilikte] bakirelerden olan [çocuklar], aynı kasta ait sayılırlar [babaları gibi].¹⁹

Aşamalı doğum gruplarından ayrı olarak, ortak konumlarını ortak bir yerdeki ortak atadan ve çevreden, yani klanlardan gelmekle açıklayan gruplar da vardı. Ancak kast ve klan kurumlarının tam gelişmesi Manu'dan yüzlerce yıl sonra gerçekleşti.

Bireylerin ilişkilerinde kan ve doğuma ek olarak ticari ve dini avantaj sağlamaya yönelik başka bir yakınlık ilkesi bulundu. Bu bazen lonca olarak çevrilen

srenilerdi. Ve ortak ikametini getirdiği tesadüflerden ve tercihlerden doğan bağlar da oldukça önemliydi. İnsanlar tercih ettikleri ya da kendilerini buldukları belirli toplumlar ve yerlerde akrabalık bağları kabul gördü ve bu janapadaların (tam olarak, klanların ayaklarını koyduğu yerdi) temeliydi.

İmparatorluk dönemindeki insanların diğerleriyle bağlarını onaylamayı teşvik eden yolların çokluğu, siyasal entegrasyon alanını daralttı. Yani Asoka'nın gibi muazzam topraklara yönelik talepler olabilirken, bu talepler aslında yabancıların fetihlerle yeni devletler kurabilmelerini ve nihayet, MÖ 500'den sonra imparatorluk rejimlerinin sonuncusu olan Guptalar kendi kuzey yurtlarından sürüldüğünde de, siyasal oluşumların biçimlenmesini kolaylaştıracak dağınık büyük özerk bölgelerle dolu kolay nüfuz edilebilen yapıları işaret etti.

Asoka zamanındaki, MÖ y. 250, arkeoloji ve yazıtlar yarımadaının demir kullanan toplumlarının arasına dağılmış, stupalar ve manastırlar gibi çoğunlukla anıtsal yapılarla kalıntıları hâlâ var olan kentsel yerleşimler olduğunu gösterdi. Nehirleri izleyen güzergâhlar boyunca daha büyük, daha gelişmiş yerleşimlerin harabeleri bulunuyor. Yollar kapsamlı emtia sistemine giren metal işçiliği ve diğer yararlı el sanatları ürünleri kalıntılarının bulunduğu nispeten yoğun yerleşimler ağına bağlantı sağladı. Dekkan Platosu'nun ortasındaki Maski'de bulunan bir Asoka kaya fermanında madencilerin, dökümcülerin ve metal eşya tüccarlarının somut ipuçları vardır. Metal ürünleri Maurya Devleti'nin kuzeydoğudaki uzak merkezine taşındı. Diğer merkezlerin farklı ayırt edici özellikleri vardı. Bazıları önemli siyasal merkezlerdi; diğerleri manastırlar ve gelişmiş bilim merkezleriydi. Maurya'nın bu kentsel safhasının birçok yerleşim yeri anıtsal bir geçmişin kalıntılarını taşımaktadır ve giderek genişleyen bir yazılı külliye'deki yazınsal kaynakları doğrular.

Budist ve Cayna kanonik metinlerinin çoğu diğer mezhepleri de içeren dini gelişmelerle ilgili bilgiler sağlar; ancak kanıtları daha da artıran kanonik olmayan metinler ve kitabeler de vardır. Büyük İskender zamanında Megasthenes'le başlayan ve Budist metinleri elde etmek için MÖ 399-414 arası Hindistan'da kalan Fa Hisan gibi Çinli rahiplerin anlatımlarıyla devam eden, alt kıtaya gelmiş yabancı gezginlerin raporları bunların arasında önemli yer tutar.

HİNDUİZMİN BAŞLANGICI

Aryan Brahmanizmi ile mevcut dönemin ilk yüzyıllarında biçimlenen Hinduizmi ayırmak yararlı olacaktır. Vişnu ve Şiva, önceki iki küçük tanrının onları tek tanrıya indirgeyecek bütün çabalara meydan okuyan çok önemli tanrılıklara teogonik dönüşümüyle o zamanda biçimlenmeye başladı. Sürece ilginç bir tanıklık

ve Dekkan Yaylası'nın kuzey ucundaki şimdiki Bhopal yakınında bulunan MÖ ikinci yüzyıla ait Besngar sütunundan gelir. Üzerindeki kitabe yerel bir Hintli kralın, Tanrı Vasudeva'ya bir bağlılık eylemi olarak sütunu diken –muhtemelen Tanrı Vişnu'nun tezahürüydü– Taxila'nın (bugünkü Afganistan) Grek kralı tarafından gönderilmiş Heliodoros adında bir elçiyi kabul ettiğini belirtir.

Büyük İskender istilasının Grek ardıllarının dindarlar olarak bu şekilde hareket etmiş olabilecekleri *Milanda'nın Soruları* isimli Pali eserinde önceden tahmin edilmişti. Menander de denilen Milanda Kuzey Pencap'ta hüküm sürdü; İskender'in şansını Hindistan'da deneyen mirasçılarının en ünlüsüydü ve bu sırada yeni tebaasının dini uygulamalarını benimsedi. Menader örneğinde bu Budizmdî ve bu konuda keşiş üstatları birçok soru yöneltti. Bu nedenle, Heliodoros için yerel tanrı olan Vasudeva o zaman ya da hemen sonra Vişnu ile özdeşleşti.

TANRILARIN ASİMİLASYONU

Aynı şekilde muğlak bir diğer Vedic tanrı Narayana da Vişnu ile ilişkilendirilmişti ve MÖ beşinci yüzyılda nihai biçimini alan *Mahabharata* destanında önemli rolü olan kırsal ve savaşçı tanrı Krişna ile bağlantılıydı. Vişnu diğer taraftan bu yüzyıllar içinde bile Hindistan'da ilkel tapıncı yaygın olan yabandomuzu ve diğer uçta *Ramayana*'nın mükemmel kralı Rama dahil bir dizi tanrı figürü tarafından asimile edilmesiyle ayrıntılandırıldı. Yabandomuzu –kutsal Varaha– ve Rama, Vişnu'nun şeytanlardan korumak için insanlar arasına geldiği maddi tezahürler –*avatarlar*– gibi asimile olmuş diğer tanrılara katıldı. Sonra ibadeti Vişnu'ya bağlılıkla eşdeğer olan tam takım bir tanrılar panteonu oluşturdular.

Sonunda fallus sekliyle tapınılan (lingam) Şiva'nın Vedic tanrı Rudra kanalıyla, az bereketli tanrı konumundan –muhtemelen Harappa dönemlerinde– doğduğu düşünülüyor. Zaman içinde Şiva da diğer tanrılarla ilişkilendirildi: Fil-yüzlü Ganes ve sevilen savaşçı tanrı Skanda. Hinduizmin evrimine iki farklı gelişme daha katkıda bulundu: Metne dayalı çeşitli geleneklerde korunan yeni kutsal fikirlerin ortaya çıkması ve Hinduizmin alt kıta çoğunluğunun gelişen ana dini olarak devam edeceği kurumların özellikle de tapınakların kurulması.

Yeni dini formülleştirmeler, geç Vedic dönemlerine ait metne dayalı geleneklerin –Brahmanalar ve Upanişadlar– önceki bilgileri unutulmasa da, merkezi konumunu bitirdi; Brahmanlar kuşaklar boyunca bu karmaşık eski metinleri ezberlediler ve doğumdan dolayı uygun kişiler sayılan diğer Brahmanlara öğrettiler. Ancak bunlar *pu-rana* ve *dharmashastra* denilen metinlerle ve *Mahabharata* ve *Ramayana* dahil çeşitli şiirsel eserlerle tamamen ikinci plana atılan daha az önemli gelenekler haline geldiler.

Puranalar ya da “eskiçağ öyküleri” efsanelerden ve dini talimatlardan oluştu. Efsanelerde tanrıların şeceresi, kraliyet hanedanları ve eski Kshatriya klanlarıyla, uygun dini davranışlara yönelik talimatlar yer aldı. Puranaların on sekizi “önemli” sayıldı, ancak onlar bile Gupta döneminin geldiği MS dördüncü yüzyıldan önce tarihlendirilemiyor.

Asoka’nın *dhamma*’sı (*dharma*’nın Prakrit dilindeki adı-davranış kuralı) Budistler için önemini korudu, ancak mevcut çağın sonunda, MÖ y. 100’de diğer dharma metinleri ermiş Manu’nun metinleriyle başlayarak ortadan kaybolmaya başladı. Dharmashastralara “kanunnameler” denildi ancak gerçekte daha çok dört varnanın her biri için ve insanoğlunun geçmesi gereken yaşam safhaları için, doğru addedilen davranış kurallarına benziyordu. Bunlar zamanın Hindistan toplumuna Manu’nun emirlerinin tekrarlandığı ebedi davranış kuralları ve bunların onaylanmış yerel âdetler temelinde uygulanması konusunda aydınlatıcı bilgiler verdi. Bu metinler dharmanın koruyucusu olarak kralın erdemlerini överken, dharmacı kral tebaası rollerine ilaveten, insanların bir araya gelmesinin diğer yollarından da bahsetti. Bu yakınlık ilişkilerinden birisi kan bağı ve bu nedenle de akrabalarla bağlantıydı; kan bağlarıyla oluşan ilişkilere *kula* denildi. Kan bağlantılarının bir türü kast, diğeri klandı.

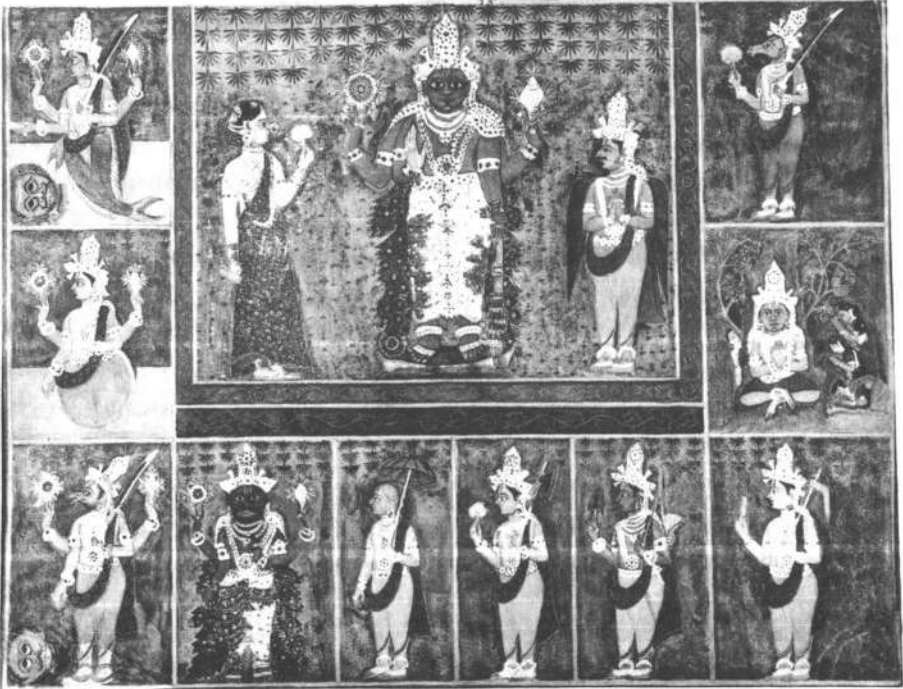
Önceki Vedik tanrılara önerilen ibadet biçimi ile Vişnu ve Şiva için önerilen ibadet biçimleri arasındaki fark, Vişnu ve Şiva’nın adanmaya ilişkin niteliğiydi ve adanmanın ifadesinde şiir önemli bir aracıydı; övgü ilahileri ibadetin önemli bir parçası olarak ezberden okundu ve şarkı gibi söylendi. Vedik tanrılara genellikle uzman rahiplerin güçlü ayinleri aracılığıyla insanlığa hizmet etmesi için başvuruldu ve dua edildi; ilahiyatçılara göre Vişnu ve Şiva’ya, işe tanrıların vaat ettiği nimetleri ve kurtuluşu dileyen sevgi dolu şarkılarla başvuruldu. Tanrılar kontrol etti ve artık kontrol edilemezlerdi ancak onlardan bir şey niyaz edilebilirdi.

Adanmayla ilgili ibadetin kökleri Budist bodhisattava ibadetine kadar uzanır ve Hinduizm mevcut kırsal Tamil toplumlarına uygunkken, Budist ve Cayna toplumu dindarları tüccarlar ve zanaatkârlardan yandaşlarıyla büyük ölçüde kentli olsa da Şiva ve Vişnu’ya adanma teolojisi bile benzerdi. Yedinci yüzyılda Caynalar ve Budistler kimi zaman insafsızca kasabalardan çıkarıldılar. Ancak yeni Hinduizm tapınmasının ilk şair ve teologları Hindistan’ın güney bölümünden geldiler. Şair Tiruvalluva’nın Şiva’ya yönelik Tamil övgüleri beşinci yüzyılda oluşturuldu ve onun 63 geleneksel Şiva ibadetini (*nayanar*) öğretmeni tarafından yazılan ilahiler koleksiyonu izledi. Vişnu’nun Tamil duacıları da (*alvar*) şükran şarkıları yaptılar ve hemen sonra da güney dillerinde –Kannada ve Teluga– şiirler yazıldı ve çeşitli suretlerde kendilerini gösteren Şiva ve Vişnu’ya adandı.

İbadetle ilgili Hindu uygulamalarının başlangıç biçimini alt kıtanın güneyinde alması, Hinduizmin toplulukçu temeli farklı olsa da, Budizmin etkisinin kuzeydeki kadar büyük olduğunu hatırlatıyor.

HİNDU İBADETİ VE TOPLUM

Hindu dindar toplumları, eski toplum biçimleri ve yerel dini uygulamaları koruma eğilimindeydiler. Eski kültler bu nedenle kırsalcıların Vasudeva-Krişna motifini sürülerin koruyucusu olarak benimsemesi gibi, puranik tanrılar ibadetine uydu-
ruldu. Diğer avatarların bazıları Vişnu'ya asimile edildikleri zaman, zaten ciddi tapınma nesneleriydiler, ancak şimdi puranik avatar öykülerinde Krişna, Rama ve Buda Vişnu'nun insanlar kendisine müracaat ettiği zamanki güçlü müdahalelerinin örnekleriydi. Bu nedenle insanlığın atası Manu'yu selden kurtaran balık Matsya olarak; sellerin biriktirdiği her türlü kutsal hazineyi (Vişnu'nun eşlerinden Tanrıça Lakshmi dahil) geri almak için okyanusların derinliklerine dalan kaplumbağa Kurma olarak; kudretli şeytan Bali'yi üç adımda kaplayabileceği yer kadar egemenlik bağışlaması için kandıran cüce Vamana suretinde görüldüğü söylendi (gel gör ki Vamana üç adımda bütün dünyayı ve cenneti kaplayarak şeytana sadece yerin altındaki cehennemi bıraktı). Ancak yabandomuzu avatar Varaha'nın Batı Hintliler arasındaki popülerliğinin dışında geri kalanların fazla izlenmediği anlaşılıyor.

Levha 7 Vişnu ve on avatârı. Bir Güney Hindistan sanatçısından, y. 1800 (IOL Add OR 25; neg. no. B 8236, British Library izniyle).

1974 6-17 014 (17)

Levha 8 Arjuna ve arabacısı olarak Krişna. Muhtemelen Maharashtradan, y. 1800 (BM OA. 1974. 6-17. 014(17), British Museum yetkililerinin izniyle).

Krişna'nın önemi ise, aksine arttı. *Mahabharata*'da ona Pandavaların dostu ve danışmanı olarak bir yer verildi; daha da önemlisi, Pandava kahramanı Arjuna'nın araba sürücüsü olarak büyük destansı savaşın ilk saldırısından önce kendini açığa çıkardığı *Bhagavad Gita*'da çok önemli rol oynadı:

Ben varlıkların başlangıcı, ortası ve en ucuyum... Ben Adityalardan Vişnuyum; ışıklardan ışıyan güneş; ... yıldızlardan ayım... hislerden akılım, varlıklardan bilincim, dağ zirvelerinden Meruyum; göllerden okyanusum, bilimim, kendi bilimim; tartışanların diyalektiğiym... Ben önceyim, her şeyi yok edenim, olacakların kaynağıyım. Kutsal tezahürümün sonu yoktur. ... Tarafımdan bildirilenler sadece benim sonsuz ihtişamımdır.²⁰

Üstünlük açıklamasına karşın Krişna'nın *Bhagavad Gita*'daki daha önemli mesajı toplumsal açıdan tutucu, kast-iddialı bir karma, eylem, birinin uygun davranışına ilişkin dikkatli becerisiydi.

Yukarda tasvir edilen görkemli, her şeye kadir, her şeyi bilen Tanrı Krişna'ya bu konumunun dışında, flütünün cazibesi sütçü kızları (*gopiler*) aşk oyunlarına davet eden yakışıklı esmer çoban Govinda ("sığırtmaçların efendisi", Vişnu'nun bir başka ismi) olarak ibadet edildi. Mükemmel Ayodhya kralı Rama'nın aksine Vişnu kendisini Krişna-Govinda'dan da Şiva'dan da ayıran bir niteliği temsil etti: Şeytan Rama'yı ortadan kaldırmasında görüldüğü gibi, toplumsal düzeni korumak. Rama koyu renkte tasvir edilirken, Krişna'dan farklı olarak önüne gelenle yatan biri değildi, Sita'nın sadık kocası ve vefalı bir kardeş oldu.

Lingamla temsil edilen Şiva kutsal üstünlüğün çok farklı özelliklerini sundu. Fallusla temsil edilen doğal ilkel güç onu dünya ve üremeye bağlantılandırır, Şiva ayrıca büyük bir münzevi, şaşırtıcı bir güç ve korkunç bir güzellik gizemcisidir. Kozmik döngüsünü oluştururken Natajara (dans kralı) gibi evreni mahveden, yok edici bir ateş halkası yarattı. Şiva'yı avatar panteonuna geçirmek girişimleri asla gerçekleşmedi ve efsanevi külliyatında sosyalleşmesine yönelik yapılan tek ayrıcalık, kişileştirilen dağların, Himalaya'nın, dağ inzivasında kendisine katılan kızı Parvati ile olan evliliği idi.

Puranalar Hindistan'da ortaçağ boyunca, en önemlilerinin tamamlandığı üçüncü ve sekizinci yüzyıl arası dönemden epey sonraya kadar üreilmeye devam etti. Sonraki puranalarda evrensel tanrılar Vişnu ve Şiva, çok sayıda bağımsız yerel biçimler aldılar ve tapınmanın asıl odağı bu biçimler oldu. Nadir durumlarda Şiva bazı kasaba ve köylerde özel bir görüntüyle kendiliğinden ortaya çıkabilirdi; ancak Şiva ve Vişnu çevreye yerel bir tanrıçanın eşleri olarak sunuldu. Bu kutsal evlilikler tanrıların beşinci yüzyıldan itibaren inşa edilmeye başlanan tapınaklarda

barındırılması ve korunması uygulamasını açıkladı ve kutsal evlilik de muhtemelen önce kovmasına ilişkin ısrarlardan usanan ve hastalıkla yatıştırılan civar tanrıçaları kutsal hiyerarşide daha yüksek bir basamağa çıkardı. Bir başka seçenek, yerel tanrıçalar herhangi bir tertipte koruyucu daha genel ruhlar ya da verimlilik simgesi veya “ana tanrıçalar” olmuş olabilir.

Bu tanrıçalar tarımcı ve hayvancı yerel toplumların çoğu için önemli olduklarından, onları dinin Hinduizm denilen adanmaya ilişkin biçimlerinin dışında tutmamaya özen gösterildi. İsmen Vişnu ya da Şiva’ya adanan birçok tapınakta adanmanın önemli nesnesi tapınanlar tarafından bizzat büyük tanrının *shakti*’sinin kaynağı olan tanrıça eşi.

Çeşitli tezahürlerinde Şiva ve Vişnu’ya yönelik dini sadakat yeni ideoloji kanalıyla toplumsal dayanışmayı güçlendirirken, toplumları giderek genişleyen bağlantı ağlarıyla ilintilendirmenin de aracı oldu. Siyasal açıdan devlet oluşumu aynı sonuca katkıda bulundu ve Hindistan’ın altın çağı sayılan Gupta Krallığı’yla doruğa ulaştı.

GÜNEYDEKİ GELİŞMELER

Bu gelişmeler kuzeyde ya da alt kıtanın kıtasal parçasında ortaya çıkarken, yarımadanın güneyinde bir dizi farklı kültür ya da bazılarına göre uygarlıklar biçimleniyordu. Bunların ilki Sanskritçeden farklı olarak, bir Hint-Avrupa dili olmayan, ancak şimdi beşte biri bugünkü Hindistan’da olmak üzere 150 milyon kişinin konuştuğu Dravid bağımsız dil ailesinden gelen Tamil dilinde ifade edildi.

Tamil ve diğer Dravid dili konuşanların kökeni bilinmiyor. Ya güney yarımadada çok eskiden beri yaşıyorlardı ve orada incelenmiş olan taş devri toplumlarına mensuptular ya da sonraki istilacı fetihçilerden oluşan ilk yerleşimciler, hâlâ tartışmalı olsa da, Doğu Akdeniz Havzası’ndan gelen göçmenlerdi. Arkeolojik kalıntılar yarımadanın büyük bölümünde erken bir zamandan beri yerleşimler olduğunu gösteriyor. Bazı bölgeler kırsalcı göçebeler ve çapalı tarımcılara çok yakın olan avcı-balıkçı-toplayıcı ekonomiyi sürdüren toplulukları işaret ediyor.

İlk Tamil sangam şiirlerinin ve ilk Dravid sözlük ve grameri, Tamil Tolkapiyam (MÖ y. 300) kanıtları Dravid diliyle karışmış kuzey, yani Sanskrit unsurları açığa çıkarıyor ve bu da güney yarımadası ile Ganj Havzası halkları arasında önemli ve eskiye dayanan bir etkileşimi gösteriyor. Eskiçağ yarımada toplumlarının kuzey ve güney formlarının karşılıklı nüfuzunun bir başka örneği, erken Marathi (modern Maharashtra dili) yazılarından geliyor. Diğer açılardan bir Hint-Avrupa dili olsa da, bu kuzey yarımada dilinin gramatik yapısı Dravid formunun etkisiyle değişime uğradı. Bu yapının Hindistan’ın ikinci kentleşmesi denilen süreçle yoğunlaşan

etkileri alt kıta ve çevresindeki her türden insanın önemli ölçüdeki hareketliliğini, Budist ve Cayna mezheplerinin, ortaya çıktıkları Doğu Ganj'dan alt kıtanın öteki ucuna ve Budizm örneğinde, Sri Lanka ve Güneydoğu Asya denizlerinin ötesine doğru yayılmasıyla bağlantılı bir süreci işaret eder.

Bugüne kalan ilk Tamil yazıları MÖ ikinci yüzyıla aittir ve Cayna münzeviline barınak olan mağaralarda bulunmuş kısa yazmalardan oluşan belgelerde mezhebe yapılan bağışlar yer alır. Kullanılan Devanagari yazısı yüz yıl önceki birçok Asoka kitabesindekiyle aynıdır ve bu da alt kıtanın kuzey ve güneyi arasındaki temasları doğrular. Bununla birlikte bu kısa kayıtların Tamil dili ortak dönemin ilk yüzyıllarında çok nitelikli, ancak öncekinden türemiş farklı bir yazıyla ifade edilen bir şiir külliyyatıyla zirveye ulaşan bir gelişme gösterdi. Bu külliyata çok geçmeden sangam şiiri adı verildi, çünkü kahramanlık ve aşk şiirleri Budist sangha ya da keşişler kardeşliğine açık bir göndermeyle, shanga denilen bir edebi okul tarafından derlendi. Sangam olarak bilinen şiirleri Asoka fermanlarından ve iki diğer Dravid soyu, Çolalar ve Çeralardan pek bilinmeyen Tamil krallarının Pandya hanedanı tarafından toplandığı söylendi. Bu üç hanedan genellikle modern bilimadamlarının “kabileye dayalı” dediği biçimde, biraz geri kalmış ve merkezin dışında olarak görüldü, ancak sangam külliyyatının savaşa ilgili şiirleri bu üç kraliyet geleneğinin krallarının güney yarımadaının çeşitli bölgelerini yönettiğini ortaya çıkardı. Pandyaalar Çolaların bu üç kralı ya da *muventar*, hâlâ gerçek kralları olarak gördükleri ortaçağ dönemlerinde büyük önem kazandı.

ERKEN İMPARATORLUKLAR DÖNEMİ

Çandragupta'nın Maurya İmparatorluğu'nu kurmasını, Gupta Krallığı'nı kuran diğer Çandragupta'dan ayıran 6.5 yüzyıla imparatorluklar devri denilebilir. MÖ y. 320-MS 320 arası çeşitli tarihsel kaynaklar önemli bir bölgede –Ganj Ovası'nın tamamı gibi– kralların en azından biri belki de ikisinin hükümdarlığı sırasında egemenliğin iddia edildiği ve kabul ettirildiği anlamda, imparatorluk olarak adlandırılabilir krallıkları tanımlamayı mümkün kıldı. Çandragupta adı imparatorluk niteliklerine ilişkin pek ipucu vermez; anlamı “ay-korumalı”dır. İmparatorluk tanımlaması o zaman ve sonrasındaki kralların kitabelerindeki abartılı iddialar temelinde de açıklanamaz; kitabeler kabul görmüş gerçekleri ilan etmekten çok, egemenlik iddialarının kaydedilmesinin bir yoludur. Bir kralın yönetmek iddiasında olduğu ve bu iddiasını herkesin görmesi için –Asoka'nın yaptığı gibi– kitabeye döktüğü yerde bütün yerel hükümdarlara bir meydan okuma vardı (benzer bir iddia ve meydan okuma, kraliyet atının dolaşmasının krallığın sınırlarını çizdiği seremonide, *ashvamedha*'da somutlaştı).

Adlandırıldıkları üzere, Hint-Grekler yerli Hintliler üzerinde denetimi ima ettikleri zaman Besnegar'da Heliodorus'un Vasudeva sütunuyla ve Hint-Greklerin en ünlüsü Menander'in Budistleri himayesine almasıyla belirlendiği gibi esneklik gösterdiler. Sikkeleri sayesinde Helenistik âdetler bilinir oldu ve Kuzey Hindistan'da taklit edildi.

Orta ve kuzey Asya halklarının alt kıtaya zorla girdiği yoğun bir iç Asya çalkantısının ortasında binyıl kapanırken Hindistan'da zenginlik ve güç peşindeki diğer ırklar Hint-Grekleri izledi. Hindistan'daki adıyla Sakalar Avrupa'da akrabaları İskitler kadar tanınmaz. Sakalar Çin'de MÖ 100 dolaylarında Han hanedanının güçlenmesine eşlik eden yoğun yer değiştirmeler sürecinin sonunu belirler. Hindistan'daki Saka hükümdarları Pers ya da Sanskrit formunda "krallar kralı" anlamındaki Hint-Grek unvanını kullandı ve ayrıca Sanskrit "büyük kral" (*mihirace*) unvanını benimsediler. Bu heybetli unvanlara karşın Saka devletleri bir kısa süre sonra yeni istilacılara boyun eğecek olan mütevazı kabile reislikleriydi. Bunların en güçlü ve en uzun süre ayakta kalanı Kushanalar'dı ve Sakalara ilaveten batıda Roma İmparatorluğu'nu yıkan aynı Asya steplerinin atlıları İskitler ve Hunlar dahil Orta Asya istilacıları serisinin sonuncusu olacaktı.

Kanishka Kushanaların en iyi bilinen kralıydı; MS 115-140 arasında, daha kuzeyde olsa da, muhtemelen Asoka'nın kadar muazzam bir krallık üzerinde hak iddia etti: Hindukuş Dağlarının kuzeyinden, Oxus Havzası'ndan, Doğu Ganj Havzası'ndaki Benares'e ve güneyde Gucerat'a. Kanishka'nın efsanevi zenginliği topraktan ve Hindistan'ı Roma dünyasına bağlayan deniz ticaret yollarından geldi. Bu ticaretin boyutları Roma'yı ihraç ürünlerine giden sikke akışını durdurmak için ticareti sınırlamaya sevk edecek kadar büyüktü. Ancak bu girişim sonuçsuz kaldı ve sonradan alt kıtada yığınla Roma sikkesi bulundu; aslında en çok da yarımada, güney ucuna doğru her yerde bulundu. Budistler Kanishka'yı onun topladığı ve Mahayana Budizminin gelişimini başlatan keşişler konseyinin onayıyla, diğer ünlü hamileri, Asoka ve Menander'in yanına koyarlar. Buna rağmen onun Grek tarzındaki çok kaliteli sikkeleri üzerine Hindu, Pers (özellikle Mithralar) ve Grek tanrıları resmedilmiştir.

ASOKA'DAN SONRA

Asoka'nın MÖ 233'te ölümüyle Guptaların yükselişi arasındaki zaman genellikle bir karanlık çağ olarak reddedilmiştir. Yakın çağdaş veya sonraki tarihçiler grubu bu dönemi genellikle farklı güdülerle, çoğu kez karanlık çağ olduğu gibi, altın çağ olarak da adlandırarak, kendi acılarından nitelendirmelerde bulundular. Bu ne-

denle Gupta döneminin çağdaşları bu arayışta Budizm ve diğer düzmece dinlerin kirliliğinden doğan Brahmanca dinin yeni dinamik bir biçiminin kök saldığı zaman olarak gördü. Modern tarihçiler Gupta dönemini altın çağ olarak gördüler, ancak biraz farklı nedenlerle ve bu nedenlerden biri de bu dönemin Hindistan'ın asıl yerli gelişiminin İslamın siyasal ve kültürel etkisinden önceki son büyük anı olmasıydı.

Ancak yine de Mauryalar ve Gupta'lar arasındaki beş yüz yıl süresince Hintlilerin diğer Asya halklarıyla birlikte yoğun katılımıyla, karşılıklı zenginleşmeye yönelik etkileyici siyasal ekonomik ve kültürel gelişmeler doğdu. Alt kıta siyasal olarak büyük devletler arasında bölündü; kuzeyde Kushanlar devletinin dışında bütün yarımada'yı enine kuşatan Satavahana Krallığı vardı. Satavahana limanlarından Güneydoğu Asya ile canlı bir ticaret sürdürülürken, Kushanlar Roma dünyasıyla kara ticareti yaptı. Üçüncü devlet Gucarat ve Malwa'daki Sakalar konfederasyon biçimi tercihiyle diğer ikisinden ayrıldı. Meşruiyetlerini tanımakta yavaş hareket eden çiftçi ve hayvancı eski toplumları yöneten Sakalar, yedinci yüzyıl dolaylarında, elit kesim mensuplarının kendilerini, çeşitli aşamalarındaki yerli şeflerin de paylaştığı bir iddiayla, "eski Aryan Rajputları" olarak medenileştirdikleri zaman kabul gördüler.

Din konusunda, çağı yapılaşmada, kurumlaşmada ve yeni metinler yaratılmasında bir yenilik ve genişleme çağına dönüştürmek için bu topraklardaki her yerde Şiva ve Vişnu'ya adanan mezhepler Budist ve Cayna ibadeti akımlarına katıldı. Yeni kültürel oluşumlara yönelen bağlantılı diğer entelektüel süreçler de işliyordu. Yaklaşık aynı dönemde MÖ 100-MS 100 arası, *Bhagavad Gita*, destansı *Mahabharata* ile birleştiriliyordu. Dharmashastraların metinsel geleneğini oluşturan davranışsal kuralların incelenmesi "kanun yapıcı" Manu ile sona ermiş oluyordu ve krallara ve vezirlerine genel ve özel uygun davranış konusunda rehber olması amacıyla bu Manu (ya da Manava) Dharmashastra iki bin yılı aşan bir süre için, (neredeyse) modern yargı ve hukuk gelene kadar muazzam ve değişken kodlamalar silsilesinin ana metni ve modeli olacaktı.

Bunaltıcı, katı, önemsiz ayrımlarla dolu "kanunnamelerin" gelişimi ve ayrındırılmasına karşın, imparatorluk arası dönemde Hindistan sanat dünyası Pers ve Greko-Romen dünyanın etkileriyle değişime uğradı. Maurya döneminin kapanmasıyla bu etkileri, kendini kaptırmadan ve klasik Gupta örnekleriyle kendini ifade ederek yansıtan farklı heykeltçilik ve mimarlık okulları ortaya çıktı.

KADININ KONUMUNDAKİ DÜŞÜŞ

İmparatorluk arası yüzyıllar sırasında karanlığın toplumu bir yönden çok etkilediği söylendi: Kadının alçaltılması. Hindistan'da manastır geleneği manevi kurtuluşun

tek yolu olarak görüldüğü Budizm ve Cainizm heteroksilerinde olduğu gibi kurum-sallaştırılmadı. Hindular, özellikle üst kastlara mensup olanlar bunun yerine birçok yaşam safhasından geçtiler: İki kez doğan kastlar kutsal ipliği aldığı zaman, başlama safhası; üst kastlar Vedaları çalıştığı zaman, öğrenci safhası; aile reisi oldukları zaman, evli adam safhası; yaşlılar karılarıyla ya da onlar olmadan, tefekküre çekildikleri zaman, orman inzivası safhası ve nihayet münzevi derviş safhası. Hindu erkeğinin uygun dönemde karısını almasının buyrulmasından itibaren kadının rolü ve doğasında bazı zorluklar ortaya çıktı. Hindu erkeği manastır münzevilerinden farklı olarak erkek çocuk için teşvik edildi ve kadınlardan ya da cinsellikten hepten uzak duramadı.

Sağlıkla ilgili *ayurveda* metinleri ve hatta Manu Dharmasathra'sı doğru kanalize edildiğinde (kuşkusuz kocasından bahsediliyor) ve anlayışa en uygun zamanda yapıldığında, kadın cinselliğini olumlu, hatta hayırlı gördü. Ahlsız ve seçici olmayan doğaları nedeniyle kadınların yönlendirilmesi ve sınırlandırılması gerekliydi:

Kadınlar güzelliğe bakmaz, yaş da umurlarında değildir; [yeter ki] “bir erkek olsun [diye düşünerek]”, kendilerini yakışıklıya da çirkine de verirler.

Erkekler olan tutkuları, değişken huyları, doğal insafsızlıklarıyla, kocalarına sadakatsiz olurlar, ancak [bu dünyada] dikkatli bir şekilde kontrol edilebilirler. [Onları yarattığında] Manu kadınlara [aşklarının] yatağını, koltuklarını, süslerini, kirli arzularını, gazabı, onursuzluğu, fesat ve kötü davranışı verdi.²¹

Erkekler kuşkusuz daha titizdiler:

Kadın güzellikle ışıldamıyorsa, kocasını etkileyemez; ama ona cazip gelecek bir şeyi yoksa çocuk da doğmayacaktır.²²

Manu doğru yönlendirmeyi garantilemek için kızlara konulacak isimler dahil, birçok kural “koydu: Kolay söylenen, rezil bir şey ima etmeyen, sade, uzun sesli harflerle biten”;²³ bu kralların en ünlüsü de bir kadının her zaman bağımlı olduğunu açıklamasıdır:

Bir kız, bir genç kadın hatta yaşlı bir kadın, evinde bile kendi başına bir şey yapmamalıdır.

Çocuklukta bir kız babasına tabidir, gençliğinde kocasına, [ve] efendisi olduğu zaman, oğullarına; bir kadın asla bağımsız olamaz.²⁴

Manu sekiz yaşındaki bir kızı 24 yaşındaki, 12 yaşındakini de 30 yaşındaki bir erkeğe uygun sayarak çocuk gelinliği onayladı. Sonra da sekiz tip “evliliği” sıraladı. En itibarlı ve bu nedenle de brahman eşleşmeye uygun olanı, bakirenin babasının “[mücevherlerle] donatarak ve [kızı] onurlandırarak”, onu bilge kişiye bir armağan olarak sunduğu biçimdi. Çeyiz yoksa ya da gelininkini damadın ailesi öderse, evlilik alt seviyededir. Günümüz Hindistanı’nda kastlar, sınıflar, hatta dinler arasında büyük bir toplumsal sorun haline gelen çeyizin uğursuzluğu bu sıralamada yatar.

Çiftlerin karşılıklı cinsel çekimle birbirini seçtiği “aşk evliliği”, yağma ve gelinin ailesinin öldürülmesinin (Manu’nun şiddet içeren khastrıya kastına izin verdiği evlilik biçimi) eşlik ettiği zorla kaçırmanın hemen üstünde yer alır. Sıralamada en düşük yer uyuyan ya da başka bir nedenle savunmasız olan bir kıza tecavüze ayrıldı, ancak “aşk evliliği” –yani kendi tercihiyle– evlenme Hindistan’da bugün bile kötü görülüyor.

Kadınlara karşı kısıtlamalara ilaveten onlarla ilişkinin verdiği onuru ve onları mutlu etmeyi vurgulayan birçok dize olduğundan, Manu (ve diğer shastra yazarları) kadın konusunda yine de büyük ölçüde kafa karışıklığı ve tutarsızlık sergiler:

Kadınlara onurlandırıldığı yerde tanrılar hoşnut olur ama onurlandırılmadıkları yerde hiçbir kutsal ayin işe yaramaz.

Kadınla ilişkilerin elem verdiği yerde, aile çok geçmeden perişan olur ama bu ailenin mutsuz olmadığı yerde işler hep iyi gider.²⁵

Öte yandan kadının kocasını mutlu tutma süresine ilişkin bir belirsizlik ya da muğlaklık yoktu:

Erdemsizlik ya da [başka yerde] zevk arama ya da iyi niteliklerden yoksun olunması halinde, sadık bir kadın kocasına [yine de] bir tanrı gibi sürekli ibadet etmelidir ... Kadın kocasına itaat ederse sadece bu yüzden cennette yüceltilecektir. Kocasıyla [öldükten sonra] kalmak isteyen sadık bir kadın, ölüyken veya sağken, elini tutan kocasını gücendirecek hiçbir şey yapmamalıdır.

Düşüncelerini, dilini ve hareketlerini kontrol eden bir kadın, [bu dünyada] en büyük şanı ve öteki [dünyada] kocasının yanında bir yeri alarak ödüllendirilir.²⁶

Ancak Manu’nun en tutarsız ve kafası karışık olduğu konu kadınların kendi mülk hakkıdır. Görünüşte açıksözlü bir ifade, “Bir zevce, bir oğul ve bir köle bu üçünün mülk sahibi olamayacağı duyurulur; onların kazandığı servet ait oldukları kişi için [edinilir]”²⁷ aşağıdakiyle çelişir:

[Evlilikten] önce verilenler [yani evlilikten önce çeyiz], gelin alayında [verilen], sevgi sembolü olarak verilen ve gelinin erkek kardeşinden, annesinden ya da babasından aldığına, bir kadının altı kat malı denilir.

[Bu eşya] sonra gelen bir hediye ile [kadına] sevgili kocasının verdikleri, kadının kocasından önce ölse [bile] çocuklarına gidecektir.²⁸

Manu bir açıdan örneğin Tanjavur'daki (Güney Hindistan'da) Ortodoks zevceler için yazdığı rehberi şiddetle *sahagamanayi* (kocayla birlikte ölmeyi) tavsiye eden on sekizinci yüzyıl yazarı Tryambaka'ya göre (biraz) daha insaflıdır. Manu bu tür âdetlerin kaba kshatriyalara uygun olabileceğini düşündü, ancak brahman bir dul söz konusu olunca:

İsteddiği zaman temiz çiçekler, kökler ve meyveler [yiyerek] bedenini bir deri bir kemik kalmaya terk etsin; ancak kocası öldükten sonra asla bir başka erkeğin adını anamaz.

Ölene kadar zorluklara göğüs gersin, kendini kontrol etsin ve erdemli kalsın ve sadece tek kocası olan kadınlar için tanımlanan bu en mükemmel görevi [yerine getirmek] için mücadele etsin.²⁹

Uygulamada, bunun anlamı dul kadının kafasının traş edilmesi, yerde yatması, günde bir öğün yemesi, en bayağı işleri yapması, en sade, en adi giysileri giymesi, takı takmaması demektir. Bütün şenliklerden ve kutlamalardan dışlandı, çocukları dışında herkes için uğursuzdu. Bu kefarete dayalı yaşam kocasının erken ölümünden (erken çünkü doğal olarak önce kadının ölmesi gerekirdi) bir biçimde sorumlu olduğu şüphesinden asla kurtulamayacağı için empoze edildi; sadece bir dikkat, ilgi, özveri eksikliği olsa da, kadının günahı muhtemelen şimdiki değilse de, önceki hayatındaki ihanetiydi.

Manu ve diğer dharmashastra yazar ve yorumcularının tartıştığı bakış açıları ve uygulamalar uzak geçmişin ilginç hatıraları değildir –yakın zaman önce *sati* (dul kadının kurban edilmesi) âdetinin canlandırılmasına ilişkin girişimlere bakılırsa– bugün Hindistan'da halen tekrarlanmaktadır. Çocuk evliliği, zoraki evlilik, çeyiz, kadından küçük düşürücü hizmetlerin beklenmesi de uzun süre etkili ve devamlı oldu ve ortadan kaldırılması da zor görünüyor. İyi bir gelişme olarak, 1985 Hindistan Yüksek Mahkemesi şu hükmü verdi:

Bir kadına evlilik zamanında devredilen bütün hediyeler, sonuna kadar onun özel mülkiyetinde kalır ve kocası ya da herhangi biri bunlar üzerinde onun onayı olmadan tasarrufta bulunamaz. Ancak Yüksek Mahkeme aslında ilk olarak Vedik

[aynen] ermiş Manu tarafından ortaya atılan eski *stridhan* (kadının serveti) görüşünde kutsal bir yeri olan, bir kadının evlilik hediyelerini kendinde tutması hakkını devam ettiriyordu.³⁰

GUPTA KLASİK MODELİ

Gupta altın çağını yaşatan krallar, hükümdarlık hanedanının kurucusunun MS 320’de kendi hükümdarlığına başladığında Maurya kurucusu Çandragupta’nın adını benimseyecek ve eski Licchavi klanından bir kadınla evlenecek kadar mütevazı kökenlerden geldi. Licchavi toprakları şimdiki Bihar’ın parçası olan ve eski klan yapısının en uzun korunduğu bölgede Ganj ve Nepal Terai arasında uzanır. Gerçi ünlü oğlu Samudragupta bir *maharajanapada* (krallar kralı) olduğu iddiasını desteklemek için sikkelerinde kendi Licchavi bağlantısını belirttiğinden, bu eyaletlerin Çandragupta’nın talep edebileceği herhangi bir konumdan daha ilerde olmaları gerekir. Ancak Samudragupta babasından aldığı mirası genişleterek (Prayaga’dan Pataliputrya’ya Ganj bölgeleri) uygulamada unvanını haklı çıkardı. Samudragupta’nın Asoka dönemi, hatta daha erken bir zamanda, Prayaga’daki (şimdiki Allahabad) sütun üzerine küstahça yazdırdığı meşhur bildirgesine göre, Batı Prayaga’nın verimli ovasını Mathura’ya kadar fethetmiş ve Kalinga üzerinden güneye Kanchipuram’daki ilk Pallava başkentine kadar müthiş bir baskın düzenlemişti. Bütün bunlar Budistler tarafından reddedilmiş olan kraliyet ritüellerini –özellikle at kurbanını– yeniden yerleştirmeye yönelik bir girişimle görkemli bir şekilde kutlandı.

Levha 9 Samudragupta altın sikkesi (MS 335–80), anne ve babasının, I. Çandragupta ve Kumaradevi evliliği anısına. Paranın ön yüzünde: “Chandragupta” (sağda), Kumaradevi-shri (solda) yazıyor. Licchavayah yazılı arka yüzde Tanrıça Lakshmi yatar vaziyetteki bir aslanın üzerinde şerit ve boynuz biçiminde bir kap tutuyor (BM C&M BMC 28, British Museum yetkililerinin izniyle).

Ancak hanedan kurucusunun mirası Samudragup'ta'nın döneminde ve çok sonra da imparatorluk devletinin merkezini korudu. Çok sayıdaki Gupta kitabelerinin gösterdiği gibi, küçük tarım toplumlarını bir araya getirmek için bu kitabelerde ve zamanın diğer belgelerinde orada tam olarak ne yaptıkları belirsiz olsa da temsilciler gönderildi; bu kraliyet görevlileri muhtemelen sadece ticaretin kârlı şekilde devam etmesini ve yoğun nüfus ve verimliliğiyle nehir vadisinin muazzam hasadından gelecek vergilerin garantiye alınması için düzeni oturtmak üzere bu yerel bölgelere müdahale ettiler.

Gupta döneminde yerel görevlilerin bir başka işi gelir taleplerinden muaf olan brahmanlara toprak bağışlarında muazzam artış sağlamak ve bu artışı denetlemektir. Yardımlarla itibar kazanmaları ve çocukları için eğitim merkezlerine kavuşmalarının somut yararı karşılığında yerel egemen gruplardan ve liderlerinden bilgi brahmanlara ve ritüel ustalarına hediye gelirleri serbestçe aktığından, bu külfetli bir sorumluluk olamazdı. Aynı becerikli idari ilişkiden loncalarla ilgili bir şey de çıkmış olmalıdır. *Sreni* el sanatları üretimi ve ticaretle meşguldü ve çeşitli kastlardan olan bireylerden meydana gelmişti. Ticari ve endüstriyel merkezleri konusunda özerktiler ve brahmanlar gibi muafiyetleri vardı. Bu şekilde birçok farklı toplum Gupta Devleti merkezinde olduğu kadar Gupta otoritesinin çok daralmış olduğu sınır bölgelerinde de etkileyici bir büyümeye ve zenginliğe tanık oldular.

GUPTA DEVLETİ VE TOPLUMU

MS dördüncü ve beşinci yüzyıllardaki Gupta imparatorluk biçimlenmesi ortaçağ devletlerini karakterize eden ve sekizinci yüzyıla kadar uzanan iki siyasal özelliği işaret etti: Devletler ve toplumlar dengeli bir ilişkide var oldular ve küçük devletler hâkim bir monarşinin egemenliği altında iç içe yuvalandılar. Krallık devletlerinin bağlı tarımsal bölgeleri üzerindeki yetkisi iyice azalmıştı: Yargı ve güvenlik işlevleri üretim, meslek ve ikametle ilgili yerel âdetler çerçevesinde uygulanmak üzere çeşitli toprak sahibi grupların ve lonca benzeri kurumların eline bırakılmıştı. Kralar kendilerinin ve toplumdaki diğer güçlü kişilerin toprak sağladığı ve tanrıları, rahipleri ve din uzmanlarının ihtiyaçlarını gözeten hizmetlileri barındıran yapılar için ödeme yaptığı dini kurumlar ve örgütlenmeleri, özellikle tapınakları yakından izlemeyi sürdürdüler. Tapınaklar genellikle halkın sevdiği hac ziyaretleri için cazip olan büyük kurumlar haline geldiklerinden, mevcut ticari ve idari merkezlere yeni kasabalar eklendi.

Kraliyetin varlığı bu ilişkilerin tümüne sindi, ancak asla yegâne otorite değildi. Kralların görevi (*rajadharma*), bize sivil, sosyal ve ailevi kodlarla söyleniyor,

kendini yönetebileceği varsayılan kurumlar arasındaki çatışmalarda hakemlik etmek ve iç çatışmalara, âdetlere göre çözümle sınırlıydı. Dharma metinleri krallar tarafından korunan özerk topluluklardan oluşan bir toplumu tasvir etti. Koruma karşılığında kullarının zenginliğinden pay alacaktı. Dharma âlimi kişiler tarafından uygun şekilde tavsiye edilen kral topluma, “karanlık çağın” ya da kaliyuga’nın kozmik güçleriyle sürekli tehdit edilse de, manevi bir hava kazandırdı.

Merkezi sınırlayan bölgeler dairesinde, küçük krallıklar Guptalar tarafından yenildiler ve sonra kralın kendi elleriyle gerçekleştirdiği bir yetkilendirme ve kutsal yağlama (*abhisheka*) ritüeliyle tahtlarına yeniden kavuştular. Bu ritüel onun *chakravartin* (dünya üzerinde dönen kural tekerinden sorumlu) olarak kendi konumunu, kurucu Gupta tarafından talep edilmiş olan unvanı işaret etti. Bağımsız olarak hüküm sürseler de küçük krallar Gupta’lara bir miktar yıllık haraç ödediler ve kendi kitlelerine hizmet ettiler. Gupta siyasal nüfuzu dolaylı otoriteyle batıda Pencap ve Malwa’ya, doğuda Nepal ve Bengal’e kadar yayıldı. Sınır kralları da uzak Batı İndus bölgesindeki Kusana topraklarının kalıntıları ve alt kıtanın batı-orta yarımada bölgelerinde Sakalar ve Vakataka kralları ve çok tehlikeli olarak, Ganj merkezinin güneyinde ormanları kesen güçlü bir devlet dahil, daha bağımsız devletlerle çevrelendi. Ayrıca alt kıtanın güneydoğu kıyısında Samudragupta’nın istilasından kurtulan tamamen bağımsız Pallavalılar uzandı. Uzak kuzeyde bazı hükümdarları Roma imparatorluğunu yıkan Attila ile ilintili Hun asıllı diğer krallıklar vardı. Bunlar MS altıncı yüzyıl başlarında Hindistan’a aynı şeyi yapacaklardı.

Başka zamanlarda ve yerlerde yöneten hanedanlarda olduğu gibi, uzun saltanatlar gören krallarının gücünün deneyimli oğullara başarılı geçişi Guptaların Hint hanedan standartlarına göre etkileyici sürekliliğini –iki yüz yıl– ve etkileyici istikrarını sağladı. Samudragupta’nın oğlu II. Çandragupta ya da Vikramaditya, 375-415 arasında hüküm sürdü, Batı Hindistan’da bağımsız Saka prensliklerini mağlup etti, evlilik yoluyla Orta ve Batı Hindistan’daki Vakataka krallarının koruyuculuğunu üstlendi. Diğer fetihler Gupta egemenliğini Bengal’deki Ganj Deltası’ndan İndus ve Malwa’ya kadar büyük ölçüde yaygınlaştırdı. Gupta nüfuzu Hindistan’ın da ötesine Güney Asya’ya ulaştı. Altın sikkeler Gupta krallarının suretini yansıttı ve Guptaların birinci sınıf hükümdarlar olduğunu duyurdu ve bu iddia denizlerde şatafatlı mallar taşıyarak seferler yapan Hint tüccarlar tarafından yayıldı. Çin’e götürmek üzere Budist yazmaları araştıran Çinli hacı Faa Hsien, II. Çandragupta’nın Pataliputra’daki müsrif sarayını, sayısız ücretli görevliyi ve saraylıların servetini ayrıntılı olarak rapor etti.

Bu zenginlik Çandragupta’nın oğlu Kumaragupta’nın uzun süren hükümdarlığı sırasında arttı, ancak babasının ordularını yöneten Kamaragupta’nın oğlu Skandragupta döneminin başında iki bölgede Gupta hegemonyasına karşı direnc

emareleri görülmeye başladı. Birisi Güney Ganjin tepelik ve ormanlık bölgelerinde yaşayan orman halkının Gupta üstünlüğüne meydan okumasıydı. Bu bölgeden gelen saldırıların önlemesi büyük ölçekte askeri seferleri gerektirdi. Daha uzakta olmasına karşın önemli olan bir başkası bütün Avrasya steplerine yayılan Hun gücünün baskısı altındaki Orta Asyalı atlıların baskınlarıydı. Tıpkı bazı Orta Asyalı orduların Galya ve İtalya'nın büyük bölümünü yerle bir ederek Alman kabileleri Roma dünyasına sürmeleri gibi, diğerleri de altıncı yüzyıl sırasında Rajasthan ve Batı Ganj Vadisi dahil, Kuzeybatı Hindistan'ın büyük bölümlerini ele geçirdi.

ADANMAYA DAYALI DİNİN GELİŞMESİ

Dördüncü ve beşinci yüzyıldaki kültürel başarılar reddedilemez. Yeni din diriltilen kendi ritüellerini ve Vedic ilmi kaynaklarını izleyen brahman rahipliğinin liderliği altında yaratıldı. Bununla birlikte ortaya çıkan inanç ritüel üstünlüğü değil, adanmayı temel aldı; puranalar kurban kılavuzları değil, Şiva ve Vişnu dinlerinde ibadetin gerçek metinleri geleceğin hâkim dinini oluşturan yazıtlar ve uygulamalardı. Şiva'nın eşi Durga hayranlığıyla tanrıça ibadetini en üst düzeye çıkaran *Purana* ve *Markandeya Purana* bu temel metinler arasındaydı. Ve Kalidasa dramatik ve şiirsel eserlerinden Şiva'ya, Vişnu'ya ve Caynalara tapanlar tarafından Gupta egemenliğinin muazzam alanları üzerine yaptırılan tapınaklardaki kitabelere kadar, Guptaların ulaştığı zirveyi gösteren başka Sanskrit eserler vardı. Tapınaklar yeni ibadet çerçevesinde hüküm süren tanrıların saraylarıydı ve kitabeler tanrılarını görünür kılma hevesinde olan, dolayısıyla yüzlerce yıllık Budizm rekabetinden sonra tekrar oynadıkları özel rolün kabulü içindeki brahmanlara mabetler inşa eden ve muazzam topraklar, çoğu kez köyler bağışlayan krallar ve daha küçük yöneticilerin bağışlarını kaydetti. Ancak Tamil'le başlayıp zengin yazınsal bir iç dökme yö-rüngesi üzerinden başkalarına da uzanan, Şiva ve Vişnu'ya halk dilinde övgülerin okunmasını sağlayan şiir sanatı yeni inancın biçimlendirilmesinde Sanskritçe tanrı hikâyelerinin önüne geçti.

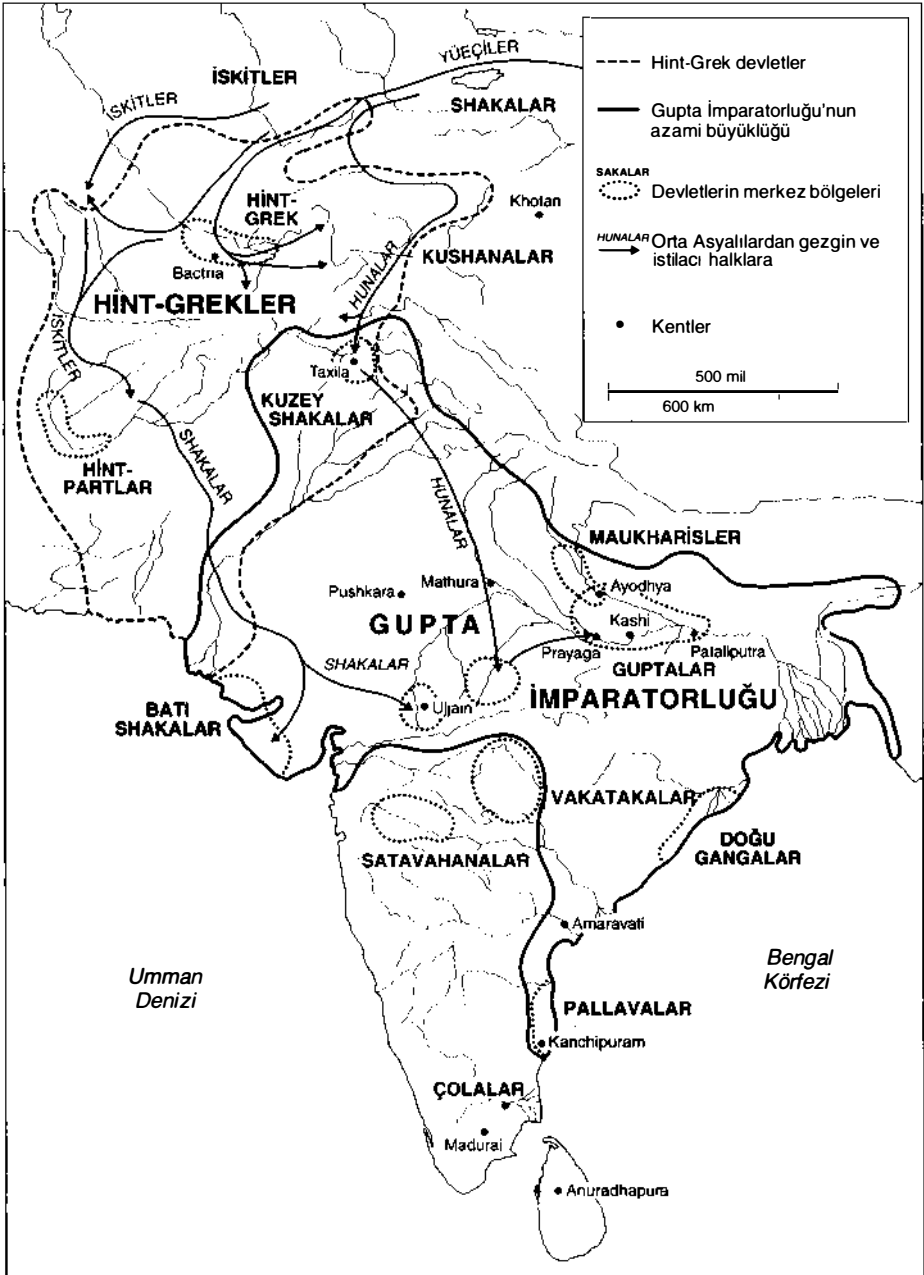
Bu kültürel edinimler tarihçilerinin hepsinin Gupta idaresini Mauryalarla kıyasladıkları zaman, genellikle düşündükleri gibi kasaba yaşamının bütün canlılığını kaybetmediğini gösterir. Ticaret ve endüstriyel üretim dini eserler için ve ayrıca diğer yazınsal ve drama eserleri için yeni potansiyel hami gruplar doğurdu. Bu hamiler genellikle kurumsal gruplardan, esnaf ve tüccar loncalarından, kasaba yönetiminden de sorumlu olan özel gruplardan oluştu. Bu yeni değildi, ancak bazı toprak sahibi gruplar, dini himayeyle yansımaları bulan önemli bir statü yükselmesinden de yararlandı. Sonuç Gupta nüfuz alanlarında kast hiyerarşisinin değişmesi idi:

Önceden alt sıradaki *shudralara* yasaklanan iki kez doğma artık talep ediliyordu ve talepleri işlerini himaye altına aldıkları brahmanlar tarafından desteklendi. O zamana kadar aşağı düzeyde olan kastların yükselmesi puranalar dininin ortak muhafızları olarak güçlenen brahmanlarla devleti bağlantılandıran monarşinin yeni tanımı kadar önemliydi.

GUPTA YÖNETİMİNDE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

Klasik dönemin bütün hanedanları içinde sadece Kushana kralları doğrudan kutsal kaynaklara dayalı bir yönetim iddiasında bulundu ve Çince “Cennetin Oğlu” Kushana unvanı *devaputra* ile aynı anlama geldiğinden, muhtemelen Çin imparatorlarından esinlendiler. Dönemin diğer imparatorları mesh edilmiş –kutsal yağla– otoriteyi kurmak için, Ashvamedha gibi kurban törenlerini temel aldılar ve bunun için de brahman rahiplerin katılımı şarttı. Gupta dönemlerinde ve sonrasında krallar brahmanlardan yönetimlerinin dharmashastralarda öngörülen nitelikler temelinde onaylanmasını bekledi: Krallar (brahmanlara devamlılığın işareti olarak hediyeleri) yetenekli ve erdemli olmalıydılar ve uygun kasttan, yani kshatriyalardan gelmeliydiler. Puranalar, Vişnu Purana gibi mitolojik geçmişten altıncı yüzyıla kadar uzanan zaman içinde iktidarda olan ailelerin ve şecerelerinin listesini verdi. Diğer purunalar Nandalar ve Mauryalar gibi kshatriyalardan olmayan yönetici hanedanlardan ve ayrıca Hint-Grek ve Sakalar gibi yabancı yönetici hanedanlardan bahsetti ve bazılarını bir tür kraliyet statüsüne koydu ve öyle tanımladı. Böylece bu çalışmalar, Manu Dharmashastra gibi, kralların doğuştan kshatriya olması gerektiğinde ısrar etmeyen sonraki dharma metinleriyle uyumlu hale geldi; bu artık bir bölgenin, doğumu ve iktidara ulaşma araçları ne olursa olsun, kraliyet otoritesini bir adama veren *de facto* kuralıydı. Kshatriya statüsü atfedilen değil erişilen bir rütbe oldu.

Brahmanlar ve kshatriyalar kendi görece konumlarını işbirliğiyle geliştiren yegane gruplar değillerdi. Diğerleri de uğraşlarını yeniden değerlendirmenin bir sonucu olarak toplumsal bir yükselişe geçmeye başladılar. Bu yukarı doğru hareketli gruplar tüccarları ve bazı zanaatkâr türlerini ve ayrıca hangi kasttan olursa olsun yazı işleriyle uğraşanları kapsadı. Yazıcılar, Manu’nun brahmanlar ve *shudralar* arasındaki yasadışı birleşmelerden gelen ve kökenleri sayılan soya atfettiği alt kast karalamasının üstesinden gelerek, konum ve ün olarak sürekli mesafe aldılar. On birinci yüzyılda yüksek statüde olduğu düşünülen bazı bölgesel kastlarda artan sayıda kayasthalar bulundu. Sosyal konumdaki bu tür kazanımlar Guptalardan sonraki dönemlerde tapınakların ve kayıt tutuculara ve yargı görevlilerine ihtiyaç duyan kralların idari gereksinimleri için artan bir bürokrat talebini yansıttı.

Harita 6 Gupta İmparatorluğu ve Orta Asya istilaları, y. MÖ 250-MS 550.

Ancak sosyal konumda aşağı doğru gidenler de vardı ve Gupta anayurdunun dışındaki bazı bölgeler de statü kaybına uğradı. Delhi yakınlarında Ganj-Yamuna bölgesinde kadim Aryavarta'nın bazı bölgeleri küçümşenen *mleccha-desa* statüsüne indi. Bu orman sakinleri ya da yabancılar gibi bazı gruplarla yaşadıkları bölgelere yapıştırılan telafi edilemez bir kirlilik etiketiydi. Batı Ganj havzasının Hint-Grekler ve daha sonra Hunlar tarafından işgali Gupta döneminin ve sonrasının kanun koyucuları tarafından bu bölgenin el değmemiş saflığının bozulması olarak değerlendirildi. Kirlilik, yöneticiler doğru kast davranışını ve doğru tanrılara ibadeti benimseyene kadar sürecekti. Yabancıların genellikle bir ipucu buldukları bu çaba Batı Hindistan'daki birçok Orta Asyalı küçük devlet yöneticisinin Rajputlara dönüşümünün çarpıcı kanıtıdır.

DETAYLANDIRILMIŞ VE GENİŞLETİLMİŞ KLASİK MODEL: GÜNEY

Gupta altın çağ dönemi beşinci ve altıncı yüzyıllarda alt kıtanın kuzey bölümünde hâlâ parlaklığını korurken, yarımada'nın güneyinde önemli bir uygarlaşma devrinin çizgileri de netleşiyordu. Hindistan Yarımadası'nın kuzey sınırı uygun bir şekilde (öğrenciler ve coğrafyacılara için) Vindhya Dağları ve Narmada Nehri'yle belirlendi, ancak halkın, ürünlerin ya da fikirlerin geçişinin önünde asla aşılmaz bir engel oluşturmadı.

İndus ve Ganj-Yamuna sistemlerinin oluşturduğu zengin nehir ovalarının aksine, yarımada Hindistan'ı merkez olarak Dekkan Yaylası denilen eski jeolojik oluşumu aldı. Vindiya Sıradağlarından, yüksek ve kurak, güneye doğru Kanyakumuri burnu ya da Cape Comorin'e kadar 1000 millik bir alana uzandı ve Arap Denizi'nin dar kıyı şeridine dokunarak, batıdan doğuya ortalama 600 mil, Bengal Körfezi'ndeki biraz daha geniş bir düzlüğe ulaştı.

KUZAY VE GÜNEYİN KARŞILIKLI ETKİLEŞİMİ

Bu mesafeler kuzey ve güney arasında bir miktar izolasyon sağladı, ancak bu asla tam bir izolasyon değildi. Güneyden kuzey toplumunu biçimleyen halklar ve etkiler geldi; örneğin tarihöncesi dönemler sırasında Paleo-Mediterranean ırkından bazı göçmenler Kuzey Hindistan mozaigine katılmak üzere yukarıya doğru yöneldi. Daha yakın dönemde, Müslüman Araplar MS 1000'den sonra, Müslüman Türklerin gelmesinden çok önce, yarımada'nın güneybatı kıyısına yerleşip yerli kadınlarla

evlenerek ticarete başladılar. Kültürel açıdan Hindu dini uygulamalarının adanmaya yönelik biçimi güneyden doğdu ve daha sonra Güney Hindistanlılar tarafından Ganj Havzası'na taşındı.

Karmaşık ve uzun süren “Aryanlaştırma” süreci (şimdiye kadar esasen Sanskrit kültür yayılması olarak tanımlandı) yarımada içlerine Ganj Vadisi'nden brahmanlar ve Doğu Hindistan'dan Budist ve Caynalar tarafından taşındı. Bu o kadar erken bir tarihte başlamıştı ki hiçbir Dravid dilini kullanmayan halk, özellikle dile dayalı ancak biçimsel unsurlar da içeren, temel Sanskrit etkiden uzaktı. Bu dönemin ilk yüzyıllarından itibaren Tamil dil örnekleri –Dravid dillerinin en eskilerinden biri sayıldı– Sanskrit izler ve hatta hayli imgesel ve yaratıcı ilk Tamil şiirleri *Mahabharata*'dan alınmış sözcükler içerdi. Ve son olarak Maurya kitabeleri ve diğer kalıntılardan Ganj Havzası ve yarımada'nın merkezi arasındaki ticari temaslara ilişkin iyi kanıtlarımız var. El sanatları, fikir ürünleri ve insanlar her iki yöne aktı.

Limanlar ve kıyı bölgesi ticareti güney devletlerine ait mevcut en eski şiirlerde de yer buldu. Mevcut dönemin ilk yüzyıllarına ait Tamil şiiri Tamillerin dünyayı nasıl gördüklerine ilişkin ipuçları veren imgesel manzaralarla zenginleştirildi. Bu şiirlerdeki beş farklı manzara figürü nehir vadilerinin kraliyet kentlerinden, kırsalcıların ormanlık tepelerine ve acımasız kavgacıların ve soyguncuların çorak topraklarına kadar uzanıyor. Verimli ve yoğun nüfuslu vadiler savaşçı şeflerin, dindar brahmanların ve yetenekli çiftçilerin nüfuz alanlarıydı; buralar Tamiller ve diğer güney sakinlerinin MS beşinci yüzyıldan itibaren daha hızla yönelmeye başladıkları bir geleceğin habercileriydiler. Sonra güçlü krallıklar doğdu ve alt kıtada evrensel bir egemenlik için kuzey devletlerine karşı mücadele etmeye başladılar.

Ancak siyasal güçlenmeye yönelik adımlar sendeliyordu. Tamil şiirlerinde övülen krallar kesinlikle aynı yerelliği paylaşan ve içten klanlara bölünmüş insanların kabile reisleriydi. Kitabeleri ve temsilcileri Tamil ülkesinin kuzey ucuna ulaşan Mauria kralı Asoka'dan etkilendiyse bile nüfuzun ortaya çıkması zaman aldı. Ancak mevcut dönemin başlarında yarımada'nın kuzey bölgelerinde iki gerçek krallık ortaya çıktı. Birisi bugünkü Orissa'da bir mağarada hem şiddet karşıtı inancını (Cayna *ahimsa* öğretisi) hem de Hint-Grek hükümdarını Kuzeybatı Hindistan'daki toprağından çıkardığı Magadha'nın fethini ve kuzey yarımada'nın komşu ülkesi Satavana kralının topraklarının işgalini bildirerek biraz kendisiyle çelişen bir mesaj içeren kitabeyi bırakan Kharavela adında bir Cayna tarafından kuruldu.

Romalı tarihçi Pliny orta Dekkan'nın ismini bugün de koruyan bölgesi Andhra (Andhra) olarak tanımladığı I. Satakarni Satavahana Krallığı'ndan olduğu gibi, Kharavela'nın muazzam krallığından da bahsetti. İkisi de korkutucu askeri devletlerdi ve biri Cayna diğeri Hindu olsa da kraliyet himayesi, Godovari ve Krişna ne-

hirlerinin sınırladığı verimli deltadaki Satavahana başkenti Nagarjunakonda'daki gibi Budist manastırlara yöneltildi.

Daha güneyde, mevcut dönemin ilk yüzyıllarında Tamilleri yukarda belirtilen Tamil şiiri külliyatına ve kitabelere göre üç şeflik yönetti. Bunlar Çolalar, Pandyalar ve Çeralardı ve her biri güney yarımada'nın farklı bölgelerine hâkimdi. Çolalar ve Çeralar Kaveri Nehri'nin doğu ve batı yakalarındaki verimli tarımsal topraklara dayanıyordu, Pandyalar ise yarımada'nın en güney ucunun yanındaki Vaigai Nehri vadisindeydiler. Orada, Madurai kentinde bir yöneticinin mevcut Tamil şiirleri antolojisi derlemek için bir kurul oluşturduğu söylendi. Kurul ismini Budistlerin ve Caynaların bu ilk Tamillerin kültürleri üzerindeki etkisini gösteren bir biçimde Budist keşişler topluluğunun adı olan Pali *sangha* kelimesinden aldı. Sonuçta ortaya çıkan şiir külliyatına "sangam şiiri" denildi.

Altıncı yüzyılda üç Tamil yönetici hanedanı tepelerden gelen savaşçıların istilasıyla devrildiği zaman, Doğu Tamil ülkesinde Pallava Krallığı'nın doğusundan önceki siyasal krizde Budizmin rolü oldu. Sonraki Brahman yazarlar istilacıları Budistler olarak tanımladı ve yasal kraliyet otoritesinin kötü gaspçıları olarak nitelendirdi. Anıldıkları isimle bu Kalabhralar, daha sonra iktidardan düşürüldükleri zaman, Guptalar ve kuzeydeki ardılları tarafından kabul ettirilen puranik tanrılar Şiva ve Vişnu'ya ibadetin eski konumuna getirilmesine çok önem verildi. Meşruiyetlerini, dini açıdan doğruluğu bu yolla sergilemekten aldıkları anlaşılan sonraki Pandya ve Pallava krallıklarının kurucularının övünmelerine bakılırsa, Budistlere ve Caynalara eziyet edildi.

Dördüncü yüzyıldan sonra, güneyde ve kuzeyde yeni krallıkların doğmasına katkıda bulunan bir başka unsur yeni devletlere maddi temel sağlayan ve ideolojik savunmalarını destekleyen, tarım ve ticaretteki önemli gelişmeydi. Bir paradoks olsa da, orada Budizmin ve Cainizmin kazandığı önem o dönemde güney yarımada'da mal üretiminde bir artış olduğunu gösterir. Kuzey Hindistan'da olduğu gibi, bu dinler tüccarlar, sanatkârlar ve esasen kent kökenli diğer gruplarla bağlantılıydı. Gerçi bu heterodoks dinlerin öğretmenleri ve yarımada'daki marjinal ve tepelerden gelen gruplar da güçlü bir ilişki oluşturdu. Üstelik sonraki birçok önemli hanedanın yöneticileri –yedinci yüzyılda Tamil ülkesinden Pallavalılar ve on birinci yüzyılda Karnataka'lı Hoysalalar– Şiva ya da Vişnu ibadetine dönen inançlı Caynalardı. Örneğin Pallava hanedanının ikinci kralı Mahendravarman Şiva "azizi" Appar'ın (kendisi de Cainizmden dönme) kendisini Şiva ibadetine döndürdüğünü ve Caynalara zulmetmeye ikna ettiğini iddia etti. Dini tercihteki değişimlerle Güney Hindistan'ın ekonomik temelindeki değişiklikler arasındaki bağlantı tam olarak açık değildir, ancak kanıtlar yarımada toplumundaki bazı önemli ekonomik değişimlere işaret ediyor.

DENİZ TİCARETİ

Kitabı Mukaddes'te Hz. Süleyman'ın gemilerinin lüks mallar için güney limanlarına gönderilmesi bahislerine bakılırsa, Hindistan Yarımadası kuzeydekinden daha büyük bir dünya ile her zaman çok daha iyi temas kurmuş olabilir: altın, gümüş, fildişinin yanı sıra tavuskuşu gibi alışılmamış ürünler vardı. Pandya krallarının ünlü zenginliği alt kıtanın ucundaki inci avcılığını kontrol etmelerinden kaynaklandı ve dördüncü yüzyılda Megasthenes ve Ptolemy gibi eski zaman coğrafyacıları tarafından güney krallıklarının toprakları, limanları ve başkentleri gibi diğer ayrıntılarla birlikte rapor edildi.

Güney Hindistan'la yapılan ticaretin önemine ilişkin raporlar önceki Kitabı Mukaddes ve Grek referanslarını sürdürdü. Üstelik bu iki dönem arasında denizcilerin musonu keşfetmesi gerçekleşmişti. Yılın belli zamanlarında rüzgârlar gemileri korsan istilasına uğramış kıyıları dolaşma tehlikesinden kurtararak ve süreyi haftalarca kısaltarak doğrudan Arap Denizi'nin diğer kıyısına taşıyacaktı. Sonuçta Doğu Akdeniz ve Hindistan arasındaki ticarin hacmi artmış oldu. Romalı coğrafyacı Strabo İmparator Augustus'un iktidar döneminde bu etkiyi kaydetti ve *The Periplus of the Erythraean Sea*'nin (birinci yüzyıldan biraz daha sonra) ismi bilinmeyen yazarı, ziyaret ettiği Hindistan kıyısı boyunca yapılan ticaret hakkında bize daha da fazla bilgi verir. Bu kanıtlara daha sonra coğrafyacı Ptolemy'nin yarımada'nın doğu kıyısıyla ilgili açıklamaları ve Güneydoğu Asya ile ticaret bağları konusundaki ilk rapor da eklendi.

Bu bilgiler bize yarımada'da mübadele edilen malların listesini sağlar. Uzak Çin'den bir kısmı Ganj Ovası ürünleriyle, bir kısmı da Sri Lanka ve Güneydoğu Asya'nın değerli taşlarıyla mübadele edilen ipek geldi. İngiliz arkeologlar şimdiki Pondiçeri yakınındaki Arikamedu'daki depoyu ortaya çıkardıkları zaman öğrendiğimiz gibi, Roma seramik ürünleri de bu ticaretin bir parçasıydı. Bu alanda, ikamet bölgeleri, depolar, tahkimatlar ve liman tesisleriyle, Roma amforaları, zarif seramik kaplar ve sikkeler bulundu. Ayrıca doğu kıyısı üzerindeki Kaveripattinam'dan, Romalıların Muziris olarak bildiği ancak ismi şimdi belirsiz olan batı kıyısındaki limana uzanan bir güzergâh boyunca yarımada'nın çeşitli bölgelerinde yığınla Roma sikkesi de bulundu.

Mevcut dönemin ilk yüzyıllarında güney yarımada'da yoğunlaşan zengin ticarete ilişkin kanıtlara daha büyük nüfusları ve Kanchipuram'lı Pallavalar dahil daha güçlü devletleri desteklemeye yetecek tarla sulamalı tarımın hızla yayılmasını ekleyebiliriz (beşinci yüzyılda güneydeki Pallava kralı Simhavishnu dönemi Skandagupta'nınkiyle çakıştı).

İlk şiiirlerine bakılırsa, tarımsal ortam Tamillerin yaşadığı beş fiziki çevreden biriydi. Pallavaların gelişile, tarımcılar ve güçlü kralları güney yarımadaının diğer bütün çevrelerine ve kültürlerine hâkim oldu. Hanedan yılda iki kez ya da daha fazla ürün alınması için tarlaların sulandığı depo gölleri besleyen akarsu mecralarıyla Tamil Ovası'nın merkezinde kuruldu.

Pallavalar Hindistan Yarımadası'nın büyük bölümüne hâkim olan ve bazen Kuzey Hindistan ve Güneybatı Asya politikalarına zorla dahil olan bir güneyli krallar serisinin ilkiydi. Pallava kralları iki nedenle genellikle erken ortaçağ Hindistan tarihi denilen sürecin bir parçasını oluşturdu: puranik tanrılar Şiva ve Vişnu'ya sevkle inananlardandılar ve erken ortaçağ döneminin her yerdeki temeli olan tarım toplumlarını korudular ve onlardan yararlandılar. Din ve devlet işlerinin birleştirilmesi yeni değildi; dahası bir din, siyaset ve ekonomi döneminin yerini Pallava zamanında şiddetle bir diğerinin almasıydı ve bu da eski Güney Hindistan tarihinin sonuna işaret etti.

GÜNEYDE DİN

Kuzey Hindistan'da Brahmanıcı din Şiva ya da Vişnu'ya inananlar tarafından yeniden canlandırıldığında, Caynalar ve Budistler barışçı yollarla asimile edildiler ya da sevecen bir biçimde görmezden gelindiler, ancak Kanchipuram'lı Pallavalar ve Madurai'li Pandyaların güney krallıklarının kurulmasına özellikle Caynaların kanlı bastırılışı eşlik etti. Bu aslında (*per se*) öğretinin farklılığından çok ideolojik farklılıktan kaynaklandı. Bu krallıkların oluşumunda tarım toplumları ticaret ve tüccar toplumlarının özel bir konumda olduğu, Cainizmin ve Budizmin özellikle yararlandığı önceki karma ekonomilerin önüne geçti. Bu iki ahlaki geleneğin içinde de, pragmatik ahlak şifrelerini ritüel Brahmanizm ve uygulayıcılarının savurganlığına tercih eden tüccarlara uygun toplumsal ılımlılık ve muhafazakârlık uygulamalarını vurgulayan öğretilerle ifade edilen alım satım temelli bir ideoloji vardı. Bu tercih Vedik kurban törenine düşmanlıktan yeni adama dinine, *bhakti* düşmanlığa devredildi.

Bhakti mezheplerinin birleşmesi yeni Pallava krallıklarının kurulmasına ve eski *muventardan* (Tamillerin üç taçlı şefliği: Çera, Çola ve Pandya) birinin Pandyaların, yeniden dirilişine rastladı. Şiva'ya özenli halk adanmışlığı bu iki krallığın ana ideolojik unsuru haline getirildi. Kralları sadece dindar kişiler ve tapınaklarla rahiplerinin cömert bağışçıları değildiler, onlar sapkın Cainizm ve Budizmi destekleyen kraliyetin musibet rakiplerini de yenilgiye uğratmak istediler. Devlet oluşumuyla ilgili olarak, bu talepleri koyu dindar krallar tablosu çıkardı ve aynı zaman-

da, örneğin Şiva'ya adanan aşağıdaki Tamil ilahisinin açığa çıkardığı gibi, yeni bir yer ideolojisini ifade etti:

Ah, utanç verici, saf sevgi ve hizmet yolundan ayrıldım! İyi artık acımın ve hastalığımın anlamını biliyorum. Tapacağım. Aptal! Ondan böyle ne kadar uzak kalabilirim, incim, nadir elmasım, büyük Arur'un [şimdiki Madras kenti yakınlarında] kralı.³¹

Özetle söylemek gerekirse, Cainizm ve Budizm halk arasında iş yapma ideolojileri olurken yer ve bir bölgeye ait olma bhaktinin belirgin siyasal unsuruydu. Belli yerlerde bir tanrının özel tezahürleri için ilahiler söylendi. Bunda Tamiller arasında toplumun yapılanmasıyla altıncı yüzyıldan sonra sahip çıktıkları din biçimi arasında inandırıcı bir uygunluk var. Bu ve kırsal mekânları, ticareti ve devlet rejimlerinin oluşumunu içeren ilgili süreç, yeni devlet ve toplum düzenlemelerinin ortaya çıktığı erken ortaçağ devlet ve toplumunun temellerini kurdu.

BÖLÜM III

Ortaçağ ve Erken Modern Hindistan

III. Bölümün Kronolojisi

- 543-566 I. Pulakeshin, Badami Çalukyaların kurucusu.
6. yüzyıl *Bhakti* tapınmasının gelişimi; Pallavaların doğuşu.
6-7. yüzyıllar Çoklu krallıkların doğuşu.
606-647 Kanauj'lu Harsha dönemi.
609-642 II. Badami Pulakeshin.
630-643 Hsuan Tsang Hindistan'da Budist metinleri toplayıp çeviriyor.
675-685 I. Tsing deniz yoluyla Sumatra üzerinden geliyor ve Nalanda'da kalıyor.
7-9. yüzyıllar Tamil ozan-azizler; Budizm ve Cainizmin kaldırılması.
8. yüzyıl başları Araplar Sind'i fethediyor ve Hindistan'a kaldırıyor.
788-820 Shankara Hindu düşüncesini yeniden canlandırıyor, Budist örgütlenmeyi taklit ediyor.
8. yüzyıl ortası Rashtrakuta hanedanının kurulması; Çalukyaların devrilmesi.
871-907 I. Aditya Pallavaları yeniyor, Çola hanedanını kuruyor.
985-1016 Rajarajachola Güney Hindistan Çola İmparatorluğu'nu kuruyor.
1000-1025 Gazneli Mahmut Kuzey Hindistan'a on yedi akın düzenliyor.
11-14. yüzyıllar *Dharma* metinlerinin olgunlaşması.
1156 Türk Müslümanlar Gur'lu Mahmut liderliğinde Gazne'yi yıkıyor.
1193 Gur'lu Mahmut Delhi'yi ele geçiriyor.
1206 Kutbettin Aybeg Delhi Sultanlığı'nı kuruyor.
1206-1290 "Köle" sultanlar.
1290-1320 Khalaji sultanlar.
1320-1415 Tuğluk sultan.
1292-1306 Moğol istila girişimleri.
1327 Başkentini Delhi'den Daulatabad'a taşınması.
1334 Bağımsız Madurai Sultanlığı.
1336 Ayrı Bengal Sultanlığı. Vijayanagara Krallığı'nın kuruluşu.
1345 Bahmani Krallığı'nın kuruluşu.
1451 Behlül Lodi Delhi tahtını ele geçiriyor.
1489-1520 Bahmani Sultanlığı beş bağımsız devlete bölünüyor.
16. yüzyıl başları Vijayanagara Krallığı'nın zirvesi.
1526 Babür Panipar'ta İbrahim Lodi'yi yeniyor, ilk Mughal imparatoru oluyor.
1540-1555 Hümayun'un yenilmesi ve tekrar tahta geçmesi arasında Suri yönetimi.
1556-1560 Bayram Han Ekber'in naibi.
1565 Vijayanagara Krallığı'nın çöküşü.
1600 Doğu Hindistan Şirketi'ne Kraliçe I. Elizabeth'ten imtiyaz.
1601 Prens Salim'in isyanı Mungal sürtüşmesini tekrar başlatıyor.
1605 Cihagir'in tahta geçmesi.
1628 Şah Cihan'ın tahta geçmesi.
1657-1659 Şah Cihan hapsediliyor ve kardeşler arasında taht kavgası.
1658 Evrenzib'in tahta geçişi; dini ortodoksi dönemi başlıyor.
1659-1707 Evrenzib Marathalardan Dekkan'ın kontrolünü geri almaya çalışıyor.
1685 Doğu Hindistan Şirketi'nin Bombay'ı ablukaya alması.
1688 Evrenzib Shambuji'yi yakalıyor; Rajiram kurtuluyor.
1707 Evrenzib'in ölümü; Mughal İmparatorluğu'nun çöküşü.
1707-1726 Bengal, Bihar ve Orissa'da Murşit Kuli Han dönemi.
1720-1818 Marathaların Peshwa bürokrasisi.
1739 İranlı Nadir Şah Delhi'yi yağmalıyor ve Tavuskuşa Tahtı ele geçiriyor.
1770 Büyük Bengal kıtlığı.
1784 Doğu Hindistan Şirketi Denetim Kurulu'nun kurulması.
1813 Ticarete Doğu Hindistan Şirketi tekelinin kaldırılması.
1824 Barrackpur'da Sepoy ayaklanması.
1829 Sati'nin kaldırılması.
1833 Doğu Hindistan Şirketi ticareti bırakıyor.
1837-1900 Kuzey Hindistan'da ayaklanma ve isyan.
1858 Şirket dağılıyor; Parlamento İngiliz Hindistanı'nın doğrudan kontrolünü üstleniyor. Son Mughal imparatoru azlediliyor.

Ortaçağ Hindistanı

GİRİŞ

Maurya ve Gupta dönemlerini kapsayan Hindistan klasik çağı MS y. 500’de sona eriyor. Yani bu çağ batının klasik imparatorluklarıyla yaklaşık aynı sürede yer aldı ve Orta Asya’dan gelen yıkıcı istilalar da dahil aynı bazı nedenlerle de sonuna geldi. Üstelik Avrupa ve Hindistan tarih yazımı sonraki dönemde modernliğin (altıncı yüzyıl dolaylarında batıda) başlamasının işaretlerini verdi. Sömürgeciliğin iş-lemesi nedeniyle Avrupa’nın modernliği biraz gecikmeyle, bozulmuş bir biçimde Hindistan’ın da modernliği oldu. Ancak Gupta dönemi sırasında farklı monarşi, kültür ve ekonomi biçimleri gelişmişti ve bunlar Hintli Müslüman hükümdarlar hanedanının doruğu olan Munghalların (Babür) çöküşüne kadar sürdü; böylece tarihsel dönem sadece kısmen Avrupa tarihine benzerlikten kaynaklanan nedenlerle ortaçağ denilen bu on iki yüzyılda biçimlendi.

On yedinci yüzyılda hem alt kıta halkı hem de Çinliler ve diğer ziyaretçiler, “Hindistan”ın Himalayalardan Hindistan kara kütesinin güney ucuna kadar uzandığını düşündü. Kuzey ya da kıtasal bölümüyle kadim Aryanların Ganj merkezinden güneye uzanan uzun yarımada bölümü arasında bir ayrım da yoktu. Birleşme güneyde farklı, ama artık geçersiz, âdetler –kutsal hukukun mihenk taşı– olduğunu kabul eden dharma metinlerinde onaylandı. Örneğin kuzeyde akraba evliliğine ilişkin katı yasaklara kuzen evliliğinin revaçta olduğu güneyliler arasında rastlanmıyordu. Ancak Çinli Budist hacılar Budist metinleri ve bilginleri bulmayı umdukları yerler olarak düşündükleri güney topraklarında geçici olarak yerleştiler. Aslında yedinci yüzyılda karmaşık tek bir siyasal, ideolojik, ekonomik ve kültürel ilişkilerin sistemi alt kıtanın tamamında varlığını sürdürdü; güney halkı gelişen Hindistan tarihi içinde tam olarak yerini aldı ve ortaçağın birçok dini uygulamasının ilk kez görüldüğü yer güneydi.

HİNDİSTAN FEODALİZMİ MESELESİ

Arada yer alan bir tarihsel süreç fikrinin Hindistan ve Avrupa açısından meşru ve yararlı olduğu kanıtlansa da paylaşılan ayrıntılı niteliklerin ya da başlangıç noktasının tespitini sormak için hâlâ nedenler vardır. Feodalizmin Avrupa'dan Hindistan'a transferi girişimi Avrupa'da (ya da en azından Avrupa'nın bazı bölgelerinde ve bazen) özellikle feodalizmin siyasal, toplumsal ve ekonomik kurum ve fikirlerin toptan bir sistemi olmasından dolayı sorunluydu. Tarihçiler Hindistan'da böyle mantıklı bir sistemin olmasına itiraz etmeye devam ediyor. Üstelik, modern Avrupa'nın ya da en azından Batı Avrupa'nın kabuğu, dördüncü ve yedinci yüzyıllar arasında ortaya çıkan ulusal devletler ve kapitalist ekonomiye temel sağlayan kendi ortaçağ kurumlarıyla biçimlendi. Liberal felsefedeki tarihçiler bunu İngiltere'de Magna Carta, 1688 anayasası ile 1832 reformlarını bağlantılandıran sipariş edilmiş bir evrim olarak gördüler; bu iktisatta, ortaçağ toplumunun ortak özelliklerini merkantilist kuramlar ve uygulamalarla, on sekizinci yüzyılın *laissez faire*, hatta yirminci yüzyılın Keynesçi uygulamalarıyla bağlantılanırdı. Marksistler ortaçağ kurumlarının önce kapitalizmin ekonomik uygulamalarını sonra da liberal toplumun burjuva kültür ve politikalarını tehlikeye atacak devrimleri üreten iç çatışmaları içerdiğini düşündü.

Hindistan'daki ara dönemde evrimsel ya da devrimsel dönüşümlerle ilgili olarak, aynı şekilde uyumlu olmayan görüşler ortaya çıktı. Gerçi Gupta'lerden Müslümanların Ganj Havzası'nda hüküm sürmeye başlamaları arasındaki dönem için bir "Hindistan feodalizmi" fikrini benimseyenler vardır; ancak ayrıntılarına inilen bir benzerlikten çok üstünlük ve yorum içermeyen bir benzetmedir. "Hindistan feodalizmi" gerçekten harfi harfine İngiliz-Fransız (bu tanım bile genellikle Avrupa feodalizminin modası geçmiş ve çok genel bir tanımlamasına dayanır) türüne uydurulmak istenildiğinde benzerlik bozuldu.

Gupta sonrası, sultanlık öncesi dönemi farklı olarak tanımlamak için iyi tarihsel nedenler varken, aynı nedenler "feodal" nitelendirmesini hayli kuşkulu kılıyor. Alt kıtanın her yerinde bu köylü tarımının ve büyük tarım toplumlarının doğduğu ve yeni krallıkların temellerini attığı dinamik bir çağdı. Ancak kırsal toplumları kendi ortak kurumlarını ve zirai faaliyetlerini sürdürmekte özgür olduklarından, bunlar feodal devletler değildi. Hindistan için "feodal" teriminin kapitalist/modernizm-öncesi toplumların muğlak göstergesi olmanın dışında geçerliliği yoktur.

On dokuzuncu yüzyılda ilk tarih araştırmacılarının eski Hindistan'a ilişkin söyleyeceği çok şey vardı. İmparatorluk dönemi tarihçileri kalan mevcut belgelerden Hindistan'ın, geçmişi dahil, büyük bölümünün sömürgeci gözlerle görülmüş olduğu, kısmen dini terimlerle kodlanan dönemleri ayırdı. Böylece, MS y. 300'den 1200 yıllarına uzanan bir "Hindu" dönemi farz edildi. Bu dönemi on sekizinci yüzyılda, "Hristiyan"dan çok "İngiliz" bir döneminin yerini almasıyla sona eren

“Müslüman” dönemi izledi. Dini açıdan tanımlanan dönemler fikri, en azından İngilizlerden önce, 1206’yı “eski Hindistan”ın bittiği ve “ortaçağ Hindistanı”nın başladığı tarih olarak kabul eden ve 1940’tan bu yana Hindistan tarihi kongresi adı altında yıllık olarak toplanan tarihçilere rehber olmaya devam etti.

Bu formülleştirme İngiliz imparatorluk kontrolünün, Müslümanlarda görüldüğü gibi, eski rejimin, tam olarak olmasa da, ele geçirilmesiyle haklı çıkarılmasını uyumlu hale getirdi. İşgalci Doğu Hindistan Şirketi yönetimini manevi açıdan daha üstün göstermek için eski rejim kötü, batıl inançlara sahip ve şiddet yanlısı olarak gösterildi: Yeni yönetim ise ticaret ve Hıristiyanlığın, liberal akılçılık ve hukukun üstünlüğüne bağlılığın eşit olarak karışımından ibaretti. Şirketin resmi yönetimi 1858’de doğrudan Britanya kraliyetine devredildiğinde, bir başka İngiliz tarihçi kuşağı Hindistan’ın reddedilemez yoksulluğunu şimdi Kraliçe Victoria’nın vekilleri tarafından mutlulukla devralınan şirketin yolsuzluklarıyla birlikte Hint karakterinin yetersizliklerine atfedebilmekten dolayı memnun ve mesuttular.

İmparatorluk tarihçilerinin Hindistan’ın milliyetçi karşıtları, on dokuzuncu yüzyılın son yıllarında ortaya çıktıkları zaman, ironik biçimde tarihsel gelişimin orta dönemine ilişkin benzer görüşleri savundular. Onlara göre sömürge-öncesi son görkemli zaman kurucunun torunu Ekber’in Mughal (Babür) Krallığıydı. Ekber Şah’ın krallığının görkemi iki ardılı zamanında giderek azaldı ve Evrengzeb’in bağnaz yönetimi tarafından da yerinden edildi.

Güney yarımadaının avantajlı konumundan Hindistan ortaçağ dönemine ilişkin farklı bir bakış açısı sağlanıyor. Ortaçağ dönemini 1200 dolaylarında başlayan Müslüman fethinin ve İslami kurumların belirlediğini söylersek bu durumda İslami krallıkların ve kültürün güneyde asla kuzeyde olduğu gibi kök salamadığı gerçeğini ne yapacağız? Ya da tüm alt kıtayı kuzey kısmının bir bölümüne dayanarak nitelendirmeye devam mı edilmeli? Ve Gupta imparatorlarıyla Müslüman sultanlar arasındaki yaklaşık yedi yüzyılı ne yapacağız? Klasik Maurya-Gupta dönemini izleyen yılların tarihsel önemi, kuzeydeki beş yüz yıllık Müslüman egemenliğine dair bir hazırlığa indirgenebilir mi? 500-1200 arasındaki yüzyılları sadece klasik Gupta kültürünün ve siyasal düzeninin bir bozulması olarak böyle devre dışı bırakmak Hindistan’ın adeta yabancı sultanların yenileştirilmiş düzenini beklediklerini gösterir. Böyle bir anlayış rahatlıkla sonraki İngiliz yönetiminin gerekçelerini de kucaklar.

Ortaçağ Hindistanı bu tür enstürmantalist formülleştirmeleri reddederek, burada siyasetinin ve bölgesel kültürlerinin ve ekonomilerinin derece derece gelişiminin kompakt ölçekleştirilmesiyle tanımlanacak. Bunun bazı avantajları var. Küçük bölgesel krallıklar ve toplumsal düzenler Müslümanların ve krallıklarının Hindular gibi ele alınmasına ve güney yarımadaının kuzey yarımada gibi değerlendirilmesine izin verir. Daha küçük coğrafi ölçeklendirme bütün alt kıtanın pasif ve önceden bilir gibi sonunda Avrupalılar tarafından fethedilmeyi beklediğine ilişkin imaları da önler.

Hindistan tarihinin ikinci bölümünde üç genel dönem ele alınacak: Gupta-sonrası dönem, 500-1200 arası, Hindistan ve Güneydoğu Asya'da erken ortaçağ; 1000'den itibaren başlayan ve 1200-1500 arasında Ganj Ovası'nda bir dizi sultanlığın kurulmasıyla sonuçlanan Müslüman saldırıları ve on yedinci yüzyıl Mughal dönemini belirleyen koşullar.

Eskiçağdan ortaçağ Hindistanı'na geçişi tanımlayan süreç kapsamlıdır. Hindistan'da bir feodalizm dönemini öne sürmekteki nedenlerden biri kentlerde bir çöküş olduğunun varsayılmasıdır. Dördüncü yüzyıldan itibaren, Gupta devrinde tarım üretiminin ve dolayısıyla arazi sahiplerinin gücünün arttığı zamanda, ticari kent merkezleri ve merkezi devlet otoritesinde kırsal kesimi hâkim konuma getiren bir gerileme olduğu düşünülüyor. Kentsel gerileme Avrupa ile benzerlikler gösteriyor, ancak bu teze ilişkin kanıtlar biraz zayıf.

Ancak net olan arazi tarımının yayılması ve tarımın kent temelli endüstri ve ticarete değilse de, kırsal çıkarlara olan üstünlüğüydü. Yaklaşık aynı dönemde Avrupa'daki değişimleri hatırlatsa da hatırlatmasa da tarımsal yerleşimlerde nehirle sulanma güvencesindeki dağınık alanlardan çok daha büyük alanlara doğru her zamankinden daha hızlı bir yayılma olduğu konusunda genel bir uzlaşma vardır. Bu genişletilmiş tarım alanları kuru ve sulu tarım, karışık hayvancılık ve tarım alanlarından oluştu.

Toprakla ilgili toplumlar çoğalıp yayılırken, brahmanlarının statüsü yükseldi. Bağışları ortaçağ dönemleri için önemli bir tarihsel kaynak olan ve toprak bağışlayanlarla bağışı alanları tanımlayan taş ve bakır-levha kitabelerine kaydedilen bağışçıların sağladığı gelirlerden yararlandılar. Yardım görenler bireyler ya da yeni tahsis edilen köylere yerleşmiş, sonra da düzenli gelir ve çoğu kez ayrıcalıklı meskene kavuşmuş gruplar olabiliyordu ve bu ailelerin sayısı bazen yüzü geçiyordu. Silahsız rahipler Avrupalı ortaçağ şövalyeleri emsallerinin yanında tuhaf görünmesine karşın, bu toprak sahibi brahman toplumların artan önemi Hindistan feodalizminin işareti olmasa da Hindistan ortaçağının belirleyicisi olarak kabul edildi.

KASTIN GELİŞİMİ

Eskiçağ Hindistanı'nın ortaçağdan ayrılmasında fark edilen ikinci süreç kastla ilgilidir. Doğumla tanımlanan gruplar arasında hiyerarşik bir sosyal ve kültürel ilişkiler sistemi olarak kast, mevcut dönemin ilk yüzyıllarından itibaren dharma metinlerinin önemli bir meşgalesiydi. Dharmashastralar kastı sosyal bir bütünlük olarak gördü ve kişiler arasındaki ilişkileri renk anlamında Sanskritçe bir terim olan, ancak yaşa her gerçek doğum grubunun (*jati*) bazı kuralızsızlıklarla içine uydurulduğu sınırlı bir aşamalı sosyal kategoriler grubunu gösteren *varnaya* göre tanımladı. Doğum gruplarını saflığa göre sıralamak Vedik, dört varna yaradılış ilahisinde ilk kez ortaya çıkmasından itibaren

eskiçağ Hindistanı'nın en önemli takıntılarından biriydi: Brahmanlar, kshatriyalar, vaishyalar ve *shudralar* ya da rahipler, savaşçılar, halk ve hizmetliler. Eskiçağdan itibaren ilk üç grup dördüncüden daha saf sayıldı ve burada doğan erkekler brahmanların yönettiği bir seremonide ritüele dayalı bir yeniden doğum yaşadıkları için, “iki kez-doğan” olarak tanımlandılar. Bu kabul ritüel ya da kutsal iplikle rütbelendirme her grup için farklı yaşlarda gerçekleştirildi: Grupların göreceli saflıklarının bir yansıması olarak, brahman erkekleri en erken yaşta ve vaishyalar birkaç yıl sonra. Ortaçağ dönemlerinde, belki de daha önce, dört tabakalı toplumsal ve törel ayırımı yeri olmayanlar –iki kez– doğanların bulunduğu tarım yerleşimlerinden uzakta yaşayan ve İngiliz sayım görevlilerinin kabile halkı olarak adlandırdıkları insanlar *shudralardan* daha az saf görüldüler; bazıları dokunulamaz olacak kadar cenabet sayıldılar.

Ortaçağ tarım dünyasındaki dokunulmaz aileler ve asla köylülerin yaşadığına benzer bir hayata ait olmayan orman halkı, brahmanların normal dünyasından dışlandılar ve erken ortaçağ döneminde yerleşik tarımın yayılmasından iki yolla etkilendiler. Bireyler ve gruplar toprakları olmadığında ya da topraklarını kaybettiklerinde dokunulmazlığa maruz kalabildiler ve bu nedenle de başkalarının tarlalarında çalışmaya zorlandılar. Bu tür ailelerin sayısı ortaçağ döneminde arttı. Ormanlar tarıma ve otlaklara yer açmak için kesildiğinden, ormanlık alanların avcıları ve hareketli çiftçileri *shudra* ve diğer yüksek konumdaki topraklı ailelere bağımlı olmak zorunda kaldılar.

Bu biçimliliğin dokunulmazlığa düşmeyi de beraberinde getirme nedeni açık değildir. Brahmanlar dışında bütün kastlara toprağı işleme izni verildiğinden ve yaşam zorladığında brahmanlar bile ekim yapabildiğinden, aslında neden tarım değildi. Üstelik dokunulmazlık dharma metinlerinde kirletici sayılan uygulamanın bir sonucu olarak ya da savaşta ele geçirilen insanların, başkalarının yararlandığı toplum koruması talebinden mahrum olarak bu bağımlılığa tabi kılınan yabancıların genelleştirilmesiyle açıklandı. Kişiler ve gruplar herhangi bir nedenle kirlenmiş sayıldıklarında genellikle *shudra* köyleri dahil, ana yerleşim bölgelerinde yaşamaktan men edildiler ve bu tür yerleşimlerin, tarımsal bölgelerinin koruyucu ilahlarına –genellikle tanrıçalara– ibadet dahil ortak sıradan dinin yaşamlarında yer alması engellendi. Ancak askeri hizmet önceden orman ve kır halkına açıktı ve birçoğu askeri kastlara dahil olarak ve “Rajputlar” (kral ya da şefin oğlu *rajaputra*'dan) unvanını talep ederek, dışlanma aşağılanmasından kurtuldu. Rajput klanları kendilerini çeşitli yerel bölgelerin hâkimi haline getirdiğinde, Rajput talepleri, Rajasthan'daki toplum sözleşmelerini oluşturan ve kaydeden Sanskrit kitabelerde kaydedildi. Bunlar üzerine kazındıkları taşların köyü baskınlara karşı savunan bir kahramanı övmek için geleneksel 36 Rajput klanı köylerinden birinde dikili olduğundan, nispeten mütevazı kayıtlardı. Bazı tarihçiler ilk kshatriyalar olarak onlara eski bir Vedic geçmişi atfederken, diğerleri onların kendilerini dönüştürmüş kabile grupları olarak aşağıdan geldikleri ya da alt kıtaya dışarıdan göç ettikleri konusunda ısrar ettiğinden bu Rajputların nereden geldikleri, düşmanlarının kim oldukları tartış-

malıdır. Belki de Orta Asya’da Hunlar olarak başladılar ve Rajput statüsüne döndüler. Bu tür dönüşümler yaygındı ve bu amaç için unvanlar alarak ve brahman ritüel ustalalarının ve yazıcıların desteğini sağlayarak gerçekleştirildi. Güneyde olduğu gibi, hizmetlerinin karşılığında toprakla ödüllendirildiler. Mütevazı grupların göçleri ve Rajputlara dönüşmeleri sürecinden yeni toplumlar oluştu. Bazı klanlar –Pratihara, Guhilalar ve Cahamanalar– hizmetliler ya da uzaktaki krallıkların uzantısı olarak önemli ölçüde siyasal özerklikleriyle “büyük komşu” (*mahasamanta*) unvanını üstlenip, kimlik oluşturmayı başardılar. Dokuzuncu yüzyılda Pratihara hanedanı kendini Rajasthan ve Kanauj’un da hâkimi olarak göstererek ilerleme kaydetti.

Sanskritçe kitabeler devlet ve toplum biçimlenmesinin eşzamanlılığını gösteriyor ve ikisine de yeni meşruiyet kazandırıyor. Sanskritçe kitabeler güneyde olduğu gibi sıkça arazi bağışlarıyla, yerel siyasetle ilgileniyor. Bazen, örneğin itibarlı Rajputlar kendilerinden daha önemsiz akrabalarına bağış yaparak önceden eşitlikli kırsalcılar arasında olmayan hiyerarşileri yarattılar. Farklı klanların eliti arasındaki evlilikler ortak siyasal çıkarlarla ve Rajput devlet biçimlenme süreciyle güçlenen katmanlı yeni toplumları daha da genişletti.

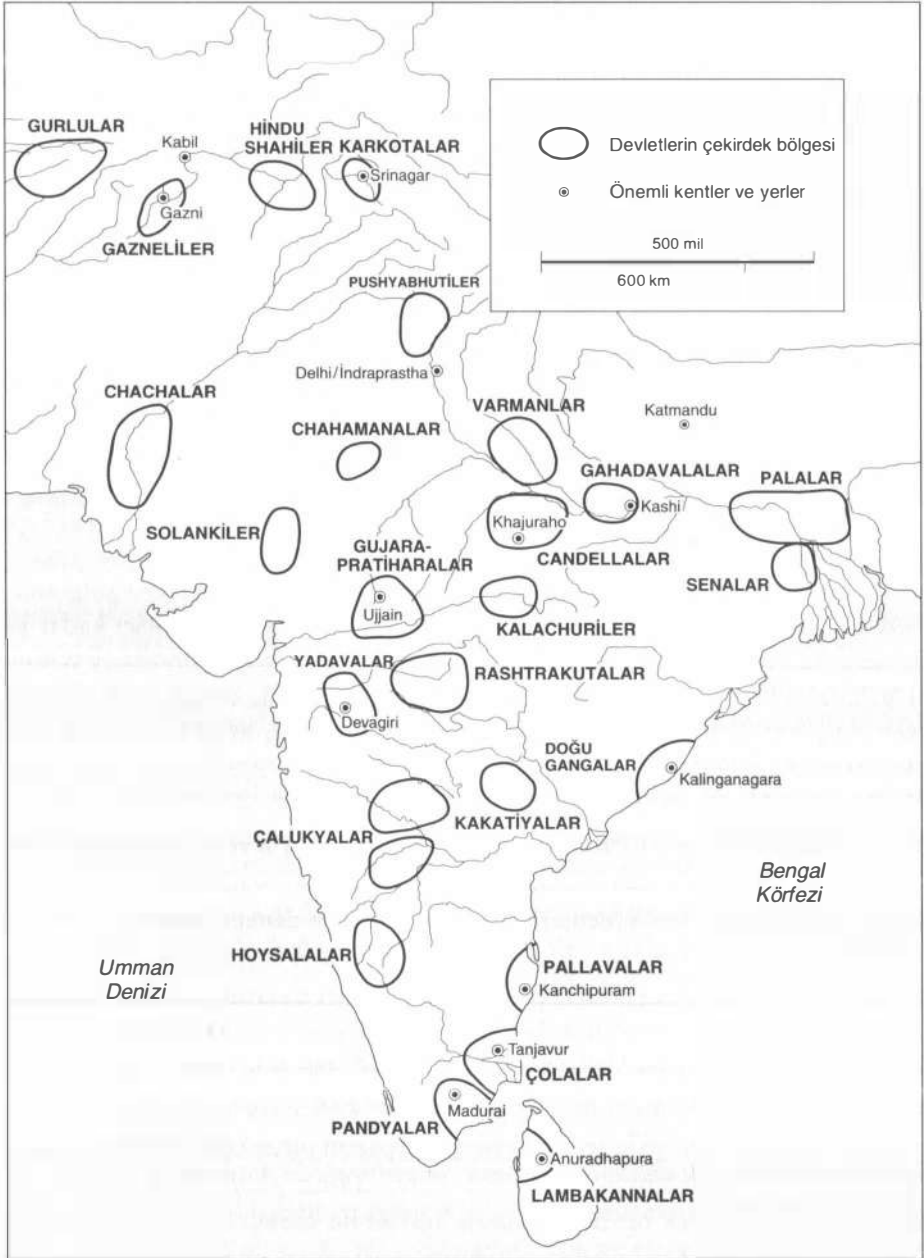
ORTAÇAĞ KRALLIKLARI

Erken ortaçağ dönemi de yeni devletler ve dini ideolojilerle tanımlandı. Bu siyasal ve dini değişimlerin kanıtı dördüncü yüzyılda başlayarak Gupta kralları zamanından geliyor. Onların döneminin yakın çağdaşları tarafından klasik çağ sayılması, Gupta devrine göre tarihlendirilen kitabelerindeki bazı başarılı hanedanların uygulamalarını akla getiriyor, ancak birçok modern tarihçiye göre Hindistan toplumunu gelecek bin yıl için farklılaştıran birçok uygulama ve fikrin kendi zamanları dönemine dayandırılmasından dolayı Gupta’lar özeldi. Aslında ortaçağ binyılı iki kralın, Samudragupta 335-75 ve Vijayanagara’lı Krishnadevaraya’nın 1509-29, hayli uzak düşmüş iktidarıyla sınırlanabilir. Her biri kendi çağında ve kendi hanedan geleneği içinde olduğu gibi, modern tarihçilerin değerlendirmesinde de bir modeli temsil etti.

GUPTALARDAN HARSHALARA

Samudragupta’nın saray şairi Harisena Asoka’nın iki buyruğunun da olduğu 360 tarihli bir sütun üzerindeki kitabe de yer alan efendisinin fetihlerinin görkemini belagatli bir biçimde ezberden okudu. Gerçek bir dünya-fatihisi olarak aynı ilan yerini kullanmak sonraki kitabenin mevcut kelimeleri kadar olağanüstü bir kendini yüceltme gösterisidir. Metin Samudragupta tarafından fethedilen 40 krallığı ve kral-

ları kaydediyor: On dört krallık hızla büyüyen kendi krallığının merkez kısmına dahil edildi; diğer on iki mağlup kral onun emrinde olmak üzere tekrar kral olarak atandılar ve bunların arasında alt kıtanın güneydoğu kıyısı Pallava kralları vardı.

Harita 7 Ortaçağ Hindistanı bölgesel devletleri.

Yenilen diğer iki grup kralın kaderi de kitabelerde kaydedildi. Topraklarını Pataliputrada'daki (şimdiki Patna) Gupta başkentinin yanında olan bazılarını Samudragupta sarayına bağlı kalarak konumlarını sürdürme izni verildi. Sri Lanka ya da Kuzeybatı Kusanalar Krallığı gibi daha uzakta olanlardan haraç istendi ve muhtemelen de alındı. Samudragupta Asoka'yı, "tanrıların sevdiği" unvanını talep eden ve sütununu paylaştığı Budisti aklına getirerek, fetihlerini kendisine bahsedilen kutsal lutf'a atfetti.

Samudragupta, kendi adına, methiyecinin onun Indra ya da diğer tanrılarla eşit olduğunu iddia edecek kadar ileri gittiği kraliyet at kurbanı performansıya övündü. Allahabad kitabesinde yer alan bu iddia çağdaş dharma metni *Naradasmriti*'de de yansımaları bulur. Önemli dharmashastraların en son düzenlemelerinden birinde -300 yılı dolaylarında olduğu sanılıyor- yazarı, Narada, kraldan bir tanrı olarak bahsederek ve krallar ve brahmanlar arasında bir fark olduğunu yadsıyarak Manu'nun bu konudaki örnek dharma metninin ötesine geçti: İkisinin de insanlığa bahsettiği korumanın önceki yaşamlardaki sadelikle kazanılan karmadan geldiğini söyledi. Samudragupta'nın Allahabad kitabesinde ve Narada'nın dharmashastrasında dillere destan tasarruflarla kutsallaştırılan krallık kavramı eski brahmana dönemindeki ritüel üstünlüğü bir tarih kaymasıyla bin yıl öne alıyor. Ne olursa olsun, kutsal krallık iddiaları Gupta zamanlarından sonra nadiren görüldü.

Samudragupta'nın iddialarının şemsiyesi bir başka siyasal öyküyü gölgeledi. Alt kıtanın önemli bölümünde hükümlerlikleri Samudragupta ve ardılları kadar ya da daha uzun süren birçok çağdaş krallık vardı. Dekkan Platosu'nun kuzey bölümündeki Vakataka kralları, hegemonyacı Gupta iddialarına asla meydan okumamış görünseler de, 300-525 arasında bağımsız olarak hüküm sürdüler. Dördüncü yüzyılla altıncı yüzyıl arasındaki sürenin büyük bölümünde benzer özerklikteki diğer krallıklar arasında uzak kuzeyde Hunlar, batıda Sakalar ve yarımadanın batı kıyısında Kadambalarla doğu kıyısında Pallavalar vardı. Ve yedinci yüzyılın ortasında, güneyde Çalukyalar ve Çolalar, batıda Rashtakutalar ve Batı Ganj Vadisi'ndeki Harshavardhana hanedanı dahil diğer hanedanların doğusu da çok zaman almadı.

500-1700 arasında onlarca krallık egemenliklerini kısa bir süre için en azından kendi dilsel ve kültürel merkezlerinin ötesine yaymayı başardı. Bunları "imparatorluk devletleri" olarak adlandırabiliriz. Bunlardan ikisi Hindu hanedanlarının yönetimindeydi, ancak en uzun süreli olanı 1580 dolaylarında, Ekber Şah döneminin ortalarından 1730'a Muhammed Şah dönemine kadar süren Müslüman Mughal (Babür) Krallığı'ydı. Bu devletlerin neredeyse hepsinin birden çok kültürel bölgedeki egemenliği kuzeybatıda büyük bir krallık kuran altıncı yüzyıl Hun istilacıları Mihirika gibi, genellikle tek bir hükümdarın, büyük bir fetihçi savaşçının başarısıydı. Dekkan'daki yedinci yüzyıl Çalukya hükümdarı II. Pulakesin ve onuncu yüzyıl ortasında yine Dekkan'a Rashtrakutaların hükümdarı III. Krişna diğer örneklerdir.

Bu yüzyıllar sırasında Orta Asya steplerinden gelen Hunlar gibi, göçebelerin düzgün ancak küçük çaplı göçleri vardı. Bu sızıntı onuncu yüzyılda gerçekleşen İslam dinine geçişle daha önemli ve tehlikeli hale geldi. 1000-1450 arasında başka fetihçiler de vardı: Gazneli Mahmud; Delhi'nin Memlûk ya da "köle" hükümdarı Balban ve iki ardılı, Haleci sultanı Alaeddin ve bütün Ganj Ovası'na ve Dekkan Yaylası'nın büyük bölümüne boyun eğdiren Muhammed Tuğluk.

Bu krallıklara ek olarak bir süreliğine en azından alt kıtanın iki ya da çok bölgesine uzanan, otoriteleri son derece kısıtlı olsa da uzun süre yaşayan çok sayıda diğerleri vardı. Bu erken ortaçağ dönemine ait kitabeler kırtan fazla bölgesel hanedanı ortaya çıkarıyor ve diğer yazınsal kaynaklar bunu doğruluyor. Yazınsal kaynaklar tapınak kronikleri (*mahatmya* ya da *sthala purana*) ve kraliyet seçere metinleriydi (*jacavamsavali*). Bazı örneklerde sözel kaynaklar kraliyet statüsü iddia eden önemli bazı yerel ve küçük ailelere ilişkin olarak devam etti. Dağılmış egemenlikleriyle bu hükümdar çokluğu erken ortaçağ döneminin dinamizmine katkıda bulunan yeni bir devlet biçimini kanıtlasa da, tarihçiler arasında bu devletlerin niteliğine ilişkin pek uzlaşma yoktur. Hindistan için feodal kavramını kabul edenler bile, Harshavardhana Krallığı örneğinin iması dışında feodal denilen ilişkiler ve kurumları çatısı altına alan "feodal devlet" yapısını asla açıkça belirtmemiştir.

HARSHA VE KOMŞULARI: MERKEZİLEŞME MESELESİ

Kanau; (şimdiki Kanpur'a yakın) ileri gelenleri tarafından hükümdarlık önerildiği anlaşılan Harsha güçlü bir aileden geldi ve yedinci yüzyılın ilk yarısında Gupta Krallığı kadar büyük bir krallığı yönetti. Başkenti Ganj ve Yamuna nehirleri arasındaki verimli ovaadaydı. Zengin tarımsal potansiyelinin ve bu noktada Ganj Ovası'na giren değerli ticaretinin yanı sıra başkentin batıya doğru, doğu Ganj Havzası'ndaki Pataliputra'ya geçmesi bütün ovanın son Gupta Krallığı'nı yağmalayan Hunların elinde daha da fazla yağmalanmaması için güçlü bir savunma sağladı.

Harsha 606'dan 647'ye kadar yönetimde kaldı ve başkenti Orta Asya Müslümanları kendi hegemonyalarını kurduğu 1200'e kadar birbiri ardına gelen krallıklar arasındaki mücadelelerin odağı haline geldi. Ve Gupta'larınki kadar büyük bir bölge iddiasına karşın Harsha'nın asıl egemenliği Ganj ve Yamuna nehirleri arasındaki bol sulanan topraklardaki sınırlı bir bölgenin ötesine geçmedi. Bunu kısmen şair ve oyun yazarı Bana'nın Çin'e götürmek üzere kutsal metin ve emanetler toplarken bölgede 13 yıl (630-43) geçiren meşhur Budist kesiş Hsuan Tsang'ın bir açıklamasının eklendiği ünlü bir biyografisinden biliyoruz. Sanskritçeden yaptığı kitabe çevirisinin yanında ziyaret ettiği kutsal yerlerin ayrıntılı değerlendirmeleri vardır.

632 tarihli bakır levhalar üzerindeki yazılar bize Harsha'nın krallığına ilişkin bazı bilgiler verir. Bu yazılar karakteristik olarak iki Brahmana yapılan arazi bağışını kaydediyor ve bağışın koruyucuları arasında devlet gücüne sahip birtakım siyasi kişiler var. Bunların bazıları kralın müttefiki olan ancak ona göre alt konumdaki mahasamantalardı; diğerleri Harsha'nın üstünlüğünü kabul eden bağımsız, "büyük krallar"dı (mihraceler); ve Harsha'nın kendine taktığı lakapla *chakravartin*, ya da evrenin imparatoruna askeriye dahil çeşitli alanlarda hizmet eden daha başkaları. Bağışın teminatçıları arasında en alt düzeyi bağışlanan toprağın bulunduğu yerel toplum işgal etti. Brahmanlara –ve Harsha döneminden önce Budistlere ve Caynalara– yapılan bağışlar genellikle hanedandan, bir prensten ya da taşra yöneticisinden geldi. Ancak toprak bağışçısı Harsha'nın hizmetindeki bir asker ve işlemi de kralın hizmetindeki bir sayman olsa da, bu bakır levhalarda ileri gelenler olarak ilk bahsedilen Kanauj civarındaki arazinin çekirdek bölgesine bitişik toprağı yöneten mahasamantaydı.

Mahasamantaları ortaçağ Avrupa krallarının vasallarıyla karşılaştırmak cazip gelebilir. Mahasamantalara da onlar gibi efendilerinin çekirdek bölgelerine yakın toprakların özerk yöneticileri olmalarına izin verildi ve askeri hizmetin yanında muhtemelen haraç da verdiler. Ancak arazilerinin hükümdarlar tarafından verilen ücretlerin yerine yapılan bağışlar olduğunu tartışmak, benzerliği kanıtların sağladığının da ötesine taşıyor. Aslında mahasamantalar ya kalıtımla ya da fetihle, verilen topraklar resmi görevlerini desteklemek için olsa da olmasa da, kendi başlarına, bölgesel nüfuz sahipleriydiler. Samanatalar ve mahasamantaların ani ve artan önemine ilişkin kuşkulu faraziyelere karşı basit bir açıklama öne sürülebilir. Unvanlar ve arazi bağışları erken ortaçağ Hindistanı'nda büyük krallıkların temeli olan yandaş çoğaltmada daha yukarı konumdaki hükümdarların alttakilerle olan bağlarının bir ifade aracıydı. Bu dönemin yöneticileri kendi *samanta* çakralarından, emrindikilerden oluşan bir çevreden bahsettiler; bu çevre büyüdükçe hükümdarın saygınlığı da arttı. Büyük ve küçük yöneticiler bir süreliğine güvenliklerini artırdılar ancak bu tür düzenlemeler feodal ilişkilere uydurulabilse de feodal sıfatını kendi içlerinde doğrulayamazlar.

Harsha'nın krallığının gerçekten Guptalarınkinden daha az merkezi olup olmadığı belli değildir. Çoğu eskiçağ tarihçisi, olabildiği kadarıyla merkezileşmiş bu tür idarenin –Guptaların güçlü kurucusu Chandragupta ve ardılı Samandragupta'nın yönetiminde bile– Ganj Ovası'nın Pataliputra ve Matura arasındaki merkez bölümlüyle sınırlı olduğunda birleşir.

Bu alanın ötesinde merkezi otorite yoktu. Harsha'nın devletiyle Guptalar arasındaki daha derin ayrım Guptaların Kuzey Hindistan'da az sayıda zorlu düşmanın olmasıydı ve kendi dönemlerinden çok sonralara kadar başka korkutucu düşman

yoktu. Ancak Harsha otoritesini güneye Dekkan içine doğru genişletmek istediği zaman, kitabeleri ilk olarak altıncı yüzyılda görünen bir Dekkan Krallığı'nın Çalukya yöneticisi Kral II. Pulakeshin tarafından aşağılandı. Pulakeshin'in başkenti Badami'deki kitabelerde bu zafer, Pulakeshin'in savaşçı filleri (*harsha*) kralının sevincini buharlaştırdı, ifadesiyle kelime oyunu yapılarak övüldü. Harsha'nın ardılı Bengal kralı tarafından kısa süre içinde yok edildi.

Gerçi korkunç Pulakeshin bile, kendileri de daha küçük kralların ve isteksiz destekçilerinin, Pandya ve Çola yöneticilerinin muhalefetiyle karşılaşan Pallava kralları Mahendravarman ve Narasimhavarman'ın meydan okumalarından dolayı, uzun iktidar döneminde (610-42) güney yarımada'nın mutlak hâkimi değildi. Kanauj ve Harsha'nın zengin mirasının bulunduğu yerde yoğunlaşan çatışmalar gelecek yüzyıllarda da kesintisiz olarak devam etti. O dönemde savaşçı krallar Kanauj'u ele geçirmek ve tutmak için her yönden –batıda Bengal, Dekkan, Rajasthan ve kuzeyde Keşmir– yayıldılar. Rekabet on üçüncü yüzyılda Orta Asya Müslümanlarının Ganj bölgesini fethetmesiyle son buldu.

YARIMADA KRALLIKLARI

Hindistan'ın büyük bölümünde, Maurya ve Gupta rejimlerinin zayıf merkezileşmesi bile yoktu. Erken ortaçağ dönemlerinde yarımadada mevcut krallıkların çoğunda farklı bir devlet biçimi kök saldı. Dekkan ve uzak güney krallıklarının kökeni ve süresi son yüzyılda Hindistan'da ortaya çıkarılan epigrafik koleksiyonlardaki kitabelerin dağılımından izlenebilir. Suriye, Makedonya ve Epirus'la (İyon kıyısında) Sirena (Kuzey Afrika'da) uzak krallarıyla birlikte anılan Çola ve Pandya kralları Asoka'nın Budist misyonerler gönderdiği krallıklardan bahsettiği buyruğundaki ilk kaydedilenlerdi.

Dönemin ilk yüzyıllarında eski Çola ve Pandyalar bahsine, nüfuz alanları bütün Dekkan Yaylası'nı kapsayan Satavanaha kralları ve bugünkü Orissa'nın kuzeydoğu kıyısındaki Kalinga'nın Cedi hükümdarları da dahil oldu. Her türden küçük hanedan bütün yarımadaya dağıldı. Bunlardan bazıları 500 yılında, Guptalar hâlâ kendi çekirdek Ganj bölgesini yönetirken, çok büyük nüfuz kazanacaktı. Pallava ve Kadamba kralları Doğu ve Batı Dekkan bölgelerini, Vakatalar Orta ve Kuzey Dekkan'ı yönetti ve Orissa kıyı kesiminde bir dizi küçük krallık bulundu. Yedinci yüzyıl başlarında, Harsha'nın krallığı Orta Ganj bölgesinde geliştiği dönemde, güneyin uzak bölgeleri Kancipuram'ın Pallava krallarının egemenliğine girmişti ve Orta ve Doğu Dekkan'ın büyük bölümünde Pulakeshin hanedanından Badami'li Çalukyalar vardı. Bu yarımada krallıkları Gupta siyasal şemsiyesi içerisinde kuzey

krallıklarının geçirdiği düşünülen gelişimi yaşamadılar, ancak varlıkları bütün erken ortaçağ krallıklarını etkileyen toplum koşullarını yansıttı.

O halde yedinci yüzyılda bir dizi bölgesel güç merkezi tamamen biçimlenmişti ve bu tek bir imparatorluk yöneticisinin değil, birçok rakibin talep ettiği küçük bölge üzerinde denetim uğraşı verdiği ortaçağ siyasal sisteminin karakteristiği olacaktı. Bir dizi krallığın her biri, savunmaya ve komşularıyla uzaktakileri fethetmeye yönelik yağma ittifakları kurmaya muktedir askeri oluşumları desteklemeye yeterli ürün fazlası kaynak ve nüfusla gevşekçe yapılanmış bir siyasal sistemdi. Harsha'nın Batı Ganj Vadisi'ndeki nüfuz alanları sonuçta bazıları uzak yerlerden, bir dizi mücadelecı kralın istilasına uğradı. Bunlardan biri 711'de Sind'i ele geçirdikten sonra Ganj Ovası'nı istila etmek isteyen bir Arap ordusunu yenilgiye uğratarak tarihteki yerini alan Keşmiri Lalitaditya idi. Lalitaditya'nın Kanauj'a düzenlediği seferler jeopolitik ağırlık merkezinin kuzeybatı dağ sınırı ötesinden bölgeye yönelik tehditler nedeniyle Batı Ganj Vadisi'ne kaydığını kabul ettiğinin belirtisiydi. Orta Asya tehlikesi 1200 yılı civarında egemenliklerini Ganj bölgesi ve Kanauj'a yaymak isteyen Keşmir ve Dekkan'ın Rashtakuta krallarının Ganj hükümdarlarına yönelik tehditlerini şiddetlendirdi.

BÖLGESELLEŞME

Erken Hindistan ortaçağının tanımlayıcı ve temel nitelikteki süreci, siyasal biçimlerin kati bölge sınırlarından daha önemli unsurlar olduğu, bölgesel toplumların birleştirilmesi süreciydi. Bu çağın krallıklarının sınırları akıcıydı; yönetimden çok dille, mezhepsel yakınlıklarla ve tapınaklarla tanımlanan devletlerdi. Siyasal tezler büyük devletlerin küçükleri yutmasını önlemek amacıyla devletler arasında faydacı ittifakları temel alan eski söylemi sürdürmeye devam etti. Ancak kraliyet iddialarıyla tanımlanan sınırlı bölgeler içinde yeni siyasal, dilsel, yazınsal ve toplumsal tarihler ve sınırlar bugünkü çağdaş Hindistan'da bile kabul edilebilirliğini koruyan bir biçim alıyordu.

Bu bölgeselleşme sürecinin odağında iki güç vardı: birisi sosyoekonomikti ve tarımsal ekonomilerin yaygın bir biçimde kırsal ekonomilerin daha hiyerarşik toplumların da az katmanlıların yerine geçmesiyle baş etmek zorundaydı; diğeri, tanrıları, tapınakları esinli şair ve filozofları içermesiyle kültürel. Ancak siyasal biçimler klasik-sonrası Hindistan dünyasının bu yönlendirici etkilerine aracı oldu.

Bölgeselleşme sürecinin hangi parçasının en önemli ya da belirleyici olduğuna karar vermek mümkün değildir: siyasal, dini ya da kültürel. Daha küçük, yoğunlaşmış monarşilerin bu yüzyıllardaki dini, dilsel ve edebi gelişmelerin nedeni olduğu

söylenemez. En azından yeni monarşiler adına böyle niyetlerin olduğuna ilişkin kanıt yoktur ve bu krallar da gelişmeleri oluşturan unsurların eseri gibi görünmektedir. Bölgeselleşmenin üç yönü sıradan unsurlarla karmaşık bir biçimde ilişkili olabilir. Kuramsal olarak, bu çağın Hindistan'ın efsanevi zenginliği ve güzelliğine ilişkin ününe katkıda bulunan mal üretimi ve şehir yaşamındaki hızlı ve genel gelişimin gerçekleştiği çağ olduğu söylenebilir. Dinamik ve artan siparişleriyle Tang Hanedanı Çini'nin ve artık İslamlaşmış Arap Yarımadası'nın tüccarları Hindistan ürünlerinin peşindeydi. Her iki bölgeden tüccarlar Hindistan ticaret merkezine ulaştılar ya da Hintli tacirlerle Ortadoğu ve Güneybatı Asya'daki diğer ticari faaliyet alanlarında karşılaştılar.

Mal üretimine ek olarak Hindistan'ın yazınsal üretiminde, Sanskritçe puranalar ve dramalar üretiminde bir patlama ve diğer dillerin edebi ürünlerinde de bir gelişme vardı. Her iki üretim biçimi de alt kıta içindeki ve ötesindeki insanların ilgisini çekti. Kısmen tüccarlar ve zenginlerin faydacı değerlerine ahlaki gerekçe sağlayarak ve de Budist ve Cayna manastırlarını çağın yüksek ticaretiyle ilişkilendiren bir kurumsal çatı kurarak, bir zamanlar Budist ve Cayna ideolojilerinin çiçeklendiği yerde bu işlevler artık kolayca Hindu tapınakları tarafından üstlenildi.

Maurya dönemlerinden sonra Budizm ve Cainizm, bazı yerlerde son derecede sıkıntılılarla sökülüp atıldı. Yirminci yüzyılda Müslüman ikon kırıcılar onların birçok kutsal yerini tahrip edene kadar Budist kurumlar Bengal'de destekçilerinden yararlanmaya devam ettiler; Bengalli Budistlerin büyük bölümü Müslüman oldu; diğerleri bölgesel olarak Vişnu'ya adanılan ibadet biçimini benimseyecekti. Din, Tamil kültürel bölgesinin çok uzağında, ortaçağ Hindistan tarihsel değişiminin temelinde yatan bölgeselleşme sürecini biçimlendiren dilsel ve kültürel gelişmelerle uzun zamandır ilişkiliydi. Ve Tamil kültürel sürecini ilerletmek yeni tür Brahmanca ibadetle Budizm ve Cainizmin eski dini hegemonyası arasında ölümcül bir mücadeleydi.

Her iki tarafın hizipçileri altıncı yüzyıl sırasında kim oldukları az bilinen (ve çoğu da onları "kötü" yöneticiler olarak aşağılayan muhalif yorumculardan gelen bilgiler) bazı Tamil yöneticilerden siyasal destek buldu. Bunlar Budist ve Cayna kurumları ve öğretmenleri buldukları zengin tarımsal ovaları zorla kontrol altına alan tepelerdeki kabile reisleri olabilirdi. Bu ovaların gaspçıları olarak adlandırılanların otoritesi Pallavalar gibi krallar tarafından ortadan kaldırıldığında, galipler yeni adanma dininin öğretmenleri tarafından başka inanca döndürülene kadar Cainizmi desteklemeye devam etiler. Örneğin Pallava Mahendravarman Cainizmle bağını reddetti ve bir Şiva dindarı olduktan sonra Caynacılara düşman kesildi ve zulüm yaptı. Şiva kültü Budistler ve Caynacılarla rekabet edecek güçlü bir teoloji ile ortaya çıktığından, diğer Tamil yöneticiler de aynı yolu izledi.

HİNDU CANLANMASI VE DİLSEL İŞİNİM

Hindu düşüncesinin yeniden dirilişinin önemli bir figürü felsefi hüneri etkileyici bir örgütsel sezgiyle birleştiren bir brahman olan Shankara idi. Şiddetle kınadığı dine küfre karşı eski Upanişadlara (Budist öğretilerin de evirildiği) döndü, zamanın ve daha öncesinin hegemonyacı heterodoksilerininki kadar zorlayıcı kurtuluş açıklamaları önerdi. İçeren ve asan Budist öğretiler yanında bazı bölgelerin ana kurumu olarak manastırları (*matha*) kurarak onların kurumlarını taklit etti. Bunlardan, her biri bir halef-öğretmenin (*sanjaracaharya*) idaresindeki, dördünün büyük misyoner merkezleri olarak özel konumu vardı.

Dini reformlar tamamen entelektüel değildi. Shankara Budist ve Cayna kurumlarından yaptığı alıntılar ve içermelerin yanı sıra, Şiva'ya övgü için düzenlenen, sevilen bir şarkı biçimini benimsedi. Bu adanma ilahileri Hinduizm adı altında bütün Hindistan'da bugün de yaşayan yeni ve yaygın ibadetin temeli oldu.

İlk biçimini altıncı yüzyıl sırasında Tamil ülkesinde alan *Bhakti* dini adanmışlığı MS birinci yüzyılda düzenlenen ve Shankara'nın zamanından yüz yıl önce *Mahabharata*'ya dahil olan *Bhagavad Gita*'daki Krişna adanmışlığından sonra geldi. Sonraki dindar şairler ve ilahiyatçıların çalışmaları Tamil bhakti dinindeki diğer gelişmeleri oluşturdu. Geleneğe göre altıncı ve onuncu yüzyıllar arasında 63 Şiva ve 12 Vişnu ibadet ozanı büyük bir Tamil adanma şarkıları külliyyatı yarattı ve şimdi hepsi de aziz olarak saygı görmektedir. Teoloji de çok geride kalmamıştır. Shankra'nın eseri yaygın Şiva ibadetine entelektüel bir temel sağlarken, brahman liderliğinin güçlenmesi ve devamını da amaçladı ve bu özellik Vişnu kültü tarafından da taklit edildi.

1000-1300 arasındaki dini gelişmeler ilk Tamil gelişmesini ve daha sonra diğer dillerinin gelişmesini teşvik etti. On ikinci yüzyılda Bengal'de aziz Jadayev ve şimdi Hindi denilen yerde Mathura'lı Nimbarka tarafından bhakti ilahileri yazıldı. Nimbarka aslında Güney Hindistanlı bir brahmandı ve Krişna'ya bağlılığı onu Mathura'nın Krişna kült merkezi yapılmasına yardımcı olacak bir misyoner uğraşa yöneltti. Aynı dönemde dilbilgisi ve sözlükler gibi yardımcı teknik unsurlarla birlikte Marathi, Bengali ve başka birçok dilde edebi eserler yazıldı.

Diller ve yapıtlar Vişnu, Şiva ve tanrıçalara popüler ibadeti yaygınlaştırıp birbirlerinden ayırmayı mümkün kılan bir bölgeselleşmeye maruz kaldı. Dindarlar kendi dillerinde bir ilahiler külliyyatı yaratmak için her yerde adanmışlığa ilk inanan Tamilleri taklit ettiler. Bu kompozisyonlar bütün kuzeyde Sanskritçeye, diğerleri Dravid ve Sanskrit kelimeler ve gramer biçimlerinin karışımına dayalı olmak üzere güneyde, alt kıtadaki bütün modern dillerin gelişimini başlattı.

Bhakti şarkılarına ilaveten diğer iki edebi projeye özel önem verildi. Bir türü şarkıların ve teolojinin kutsal nesneleri olan tanrılara ilişkin efsaneleri korudu ya

da uydurdu ve ibadetlerine ayrılan tapınaklara yerleştirildi. Bu tapınaklar matha-larla birlikte dini yenilenmenin kurumsal odağını oluşturdu. Erken ortaçağ dönemi edebiyatını canlandıran diğer unsur, zamanının yönetici hanedanının kronikleriydi.

KENTLEŞME VE KIRSAL BÖLGELER

Erken ortaçağ dönemlerinde tapınaklar ve krallar bölgesel kültürlerin en önemli ku-rumlarıydılar ve her ikisinin de kentleşmenin teşvikinde daha fazla etkisi oldu. İlk ör-nekleri yine Tamil ülkesi sağlar. Tanjavur'un büyük Şiva tapınakları sırasıyla Çola ve Pandya krallarının kraliyet mabetleri oldu. Her iki yönetici hanedan da her tapınağa kalıcı olarak büyük bir ayın yöneticisi papaz nüfusunu ve ihtiyaçları önemli kentsel merkezlerin temelini yaratan hacı kalabalıklarını çekerek, kutsal yere konmuş ilahla-ra tapınmak ve onları donatmak için hazinelerini savurganca harcadılar.

Bütün bunları hem tapınakların taş bodrumlarında ve duvarlarında yer alan kitabelerden hem de tanrıları öven ve çoğunun Sanskritçe puranalarda ya da daha da önce bulunan Şiva efsaneleri hikâyeleriyle özümseven yerel koruyucu ruhlara dönüştüğü süreçte sergileyen kroniklerden biliyoruz. Bu tür Sanskritleştirme, ön-ceki bölgesel ruhların tanrıların en yücesi için asimile edilmesi bir “krallaştırma” sürecinin de gerekli parçasıydı. Sözde krallar konumlarını tutkulu savaşçılardan ve yerel şefliklerden, genellikle küçük popüler tanrıların ve tanrıçaların kraliyet tapınmasına layık Şiva ve Vişnu tezahürlerine dönüşümüne yardım eden *chakra-vartin*lere çevirmeye kararlıydılar.

Erken ortaçağ dönemlerinde kralların tapınakları aynı zamanda kraliyet işleri-nin yürütüldüğü ve kraliyet ritüellerinin yapıldığı saraylardı. Siyasal başkentler ka-çınılmaz olarak tapınak merkezleriydiler ya da merkezi haline getirildiler. Kraliyet tapınmaları ve tanrıları çok sayıda tebaayı ve dindarı cezbetti ve onlara hizmet her başkenti bir ekonomik merkez haline de getirdi. Zaman içinde “Samanta” unvanının verildiği ortaçağ döneminin ve çok sayıdaki krallıklarındaki küçük sarayları idare eden küçük şefler –itibarlı kişiler, ileri gelenler– kendi üstlerini taklit etmeye başladı; burada Hindistan'ın işaret edilecek bir başka kentleşme dönemine geliyoruz.

Ticari ve dini motifli erken ortaçağ kentleşmesi Hindistan için, kavramsal ola-rak kentleşme ve ticarileştirme karşıtlığıyla bağlantılı olan feodalizm fikrine ilişkin kuşkuculuğun bir nedenidir. Bunun en açık kanıtı kuzeyden, güneyden, doğu ve batıdan rakip fetihçilerin ele geçirmek ve elde tutmak için mücadele ettiği Batı Ganj Ovası'ndaki Kanauj kentinin yüzlerce yıl Kuzey Hindistan siyasetinin odağı olma-sıdır: Kent çakravatin amblemi olmuştu. Ancak bütün alt kıtadaki diğer kentler egemenlik merkezleri olarak kuruldu; büyük bölümünde hâlâ Hindistan'daki tari-

hi arkeolojik yerleri önemli bir entelektüel girişim haline getiren etkileyici anıtsal harabeler vardır. Erken ortaçağ döneminin belirgin kentsel karakteri Hindistan'ın steplerden gelen Türk istilacıların gözündeki cazibesiyle kısmen açıklanabilir. Onlar açısından kentler yeni İslami kurumların ve yeni savaşçı ve bir yönetici elitin finansmanının araçlarını sağlamak için kurulabilirdi.

İlkini İndus ve Kuzeybatı Hindistan kentleşmesi, ikincisini Maury-öncesi zamanın Ganj Ovası kentleşmesi olarak alırsak, bu Hindistan'ın üçüncü kentleşmesiydi. Şehirlerin dağınık ve devlet düzeyinde otoritenin nadir bölgelerde görüldüğü zamanki ilk iki kentsel gelişim döneminin tersine erken ortaçağ dönemininkiler geniş bir yetki dağılımını ve üzerine devletlerin inşa edildiği toplumlarla siyasal merkezler arasındaki yakın ilişkileri yansıtarak artan sayıda ortaya çıktılar.

İlişki alt kıtanın genişliği ve uzunluğu üzerinde değişken olarak oraya çıktı. Doğanın pek cömert davranmadığı –kuzeybatıda Rajasthan ya da merkez yarımada da Karnataka gibi– yerlerde ortaya çıkan toplum ve krallık şekillenmesiyle güneybatıda Ganj Ovası ve Coromandel Ovası'nda ortaya çıkan farklıydı. Rajasthan ve Karnataka'da ortaçağ dönemi kast kültürü biliniyordu, ancak hiyerarşik kast ilişkileri uygulamaları kırsal bölgeyi simgeleyen tarım toplumlarının ve onların zanaatkâr ve din adamı alıcılarının ilkeleriyle hafifletildi.

Erken ortaçağ döneminin çekirdek bölgelerinde altıncı yüzyıldan on ikinci yüzyıla kadar Ganj şehirleri ve toplumları, toprak sahibi olan güçlü gruplar kimliklerini içinden çıktıkları ya da fethettikleri eski klanların ortaklaşmacılığından ayırdılar. Bunun sonucu olarak, farklı klan kökenciden gelen birden zenginleşmiş egemen köylüler Aryan klanlarının eski mabutlarından ve Vedik ritüellerinden kaçındılar. Bunun yerine yeni bhakti inançlarının âlim ve rahip üstatlarına büyük toprak mülkleri bağışlandı.

Ortaçağda alt kıtada diğer büyük nehir uygarlığı bölgelerindeki, güneyde Palar ve Kaveri havzalarındaki toplumların yeni yapılaşmaları benimsemesi de bir başka kanıttır. Yedinci yüzyıla on üçüncü yüzyıl arasında, Pallava ve Çola dönemleri sırasında, bazen bizzat krallar, ama daha çok zengin ve güçlü arazi sahipleri tarafından, büyük kırsal yerleşimler yaratıldı. Bu zengin ve güçlü toprak sahipleri ekonomik, sosyal ve siyasal işlerini kurulları vasıtasıyla yürüten yüzlerce yerel köy toplumlarıyla oluştu. Onlar açısından brahmanlarla bağlantılar zanaatkâr ya da tüccar gibi diğerlerinin yüzlerce yıl sonraya kadar elde etmeyi ummayacakları bir konum verdi. Sonra yaklaşık on ikinci yüzyılda esnaflar ve tüccarlar kapsamlı bir muhalefet ittifakı kurdular ve toprak sahipleriyle bir ölçüde eşitlik için kavgaya tutuştular. Güney toplumları erken ortaçağ dönemi toplumsal gruplarının karmaşık ve rekabetçi düzenlemeleri konusunda zengin belgeler sağlar. Klan örgütlenmesinin Ganj kırsal bölgelerine göre burada artık önemi kalmamıştı.

TÜCCAR LONCALARI

Dokuzuncu yüzyılın başında kitabeler Karnataka ve Tamil ülkesindeki tarım toplumlarıyla Sri Lanka ve Güneydoğu Asya arasında ticaret bağları kurmak olan yeni bir toplum türüne dikkat çekti. Bir grup tüccar kendilerine Ayyavolu'nun (şimdiki Aihole) Beş Yüz Efendisi adını verdi. Ayyavolu eskiden Badamili Çalukyaların ikincil başkenti olan bir şehir ve bazılarının Beş Yüz'ün ticari faaliyetleriyle bağlantılı olduğu anlaşılan birçok brahmanın ve tapınağın olduğu yerd. Ancak Ayyavolu efendilerinin çoğu, özellikle uzun mesafe ticaretiyle bağlantılı tüccarlardı. Dokuzuncu ve on dördüncü yüzyıllar arasındaki kitabeleri tapınaklara bağışlamalarını ve genellikle gezici tüccarların çoğu egzotik mallarının dağıtımını sağlayan, yerel tüccarlarla işbirliği yaparak verdikleri hediyeleri kaydediyor.

Taş kitabelerin yüzlercesinde, kısmen Sanskritçe kısmen de güney dillerinden birindeki yüzlerce taş kitabede on dördüncü yüzyıla kadar yıldızı parlayan bu saygın gezici tüccarlar yedinci ve sekizinci yüzyıllarda Dekkan'daki egemenliklerinin altın çağında Karnataka'da Ayyavolu dahil birçok yerde başkentleri olan Çalukya krallarını hatırlattılar. Aşağıdaki bölüm 1055'te Ayyavolu tüccar loncası tarafından kaydedilen uzun bir kitabeden alınmıştır:

Gerçeklik, saflık, iyi davranış, politika, lütfkârlık ve sağduyu, birçok iyi nitelikle donatılmış olarak dünyaca ünlü; *vira-Bananju-dharmanin* [kahraman tüccarlar kanunu] koruyucuları, pusulanın dört ucundaki 32 veloma, 18 kent, 64 *yoga-pitha* ve *asramalarla*; dünya çuvalı, ... yılan ırkı ipleri, ağaç kovuklarının gizli cepleri, ufuk ışıkları; birçok ülkede gezginci olarak doğdular;

... muazzam fillerle, cins atlarla, büyük safirlerle, aytaşlarıyla, incilerle, yakutlarla, elmaslarla... kakule, karanfil, kafur misk, safran ve diğer parfümler ve ilaçlarla altı kıta içine kara ve su yollarıyla ulaşarak; toptan ya da omuzlarında taşıyıp satıp yaparak, gümrük vergisi giderini önleyerek, imparatorun hazinesini altınla, mücevherle, silah deposunu silahlarla doldurarak ve kalanlardan günlük olarak Hindu âlimlere ve munilere [sessizlik yemini etmiş münzeviler] armağanlar vererek; beyaz şemsiyeler gölgesi, güçlü okyanus hendeği, Indra balçağı, Varuna bayraktarı, Kubera haznedarı, dokuz gezegen kuşağı, güneş ve ay destekçisi, 33 tanrı seyircisi; fil gibi saldırıp öldürürler, inek gibi durup öldürürler, yılan gibi zehirleriyle öldürürler; aslan gibi fırlayıp öldürürler... Gitmiş Mari [son salgın] ile dalga geçerler, kili tutuştururlar, kumdan halat yaparlar; yıldırımı yakalar gösterirler; güneşi ve ayı yeryüzüne indirirler.¹

Bu kitabenin açık modeli Krişna'nın *Bhagavad Gita*'daki ünlü duyurusuydu, ancak bu duyuru sırt çantasıyla dolaşanların sadece girişimci ruhunun değil, kültürü ve yol bilgisinin de bin yıl önce var olduğunu açığa çıkardı. En havalıları olsalar da, uzun menziline rağmen onaylanan bölgelerdeki faaliyetlerinden dolayı bir toplum oluşturan yegâne gezgin tacirler "Beş Yüz"ler değillerdi. Diğeri Manigramam, dünya vatandaşı olduklarını halen Kerala'lı Suriye Hristiyanların elinde olan bakır levhalara yazılmış ilk epigrafilerinde sergilediler. Bu kitabede ve birçok yazıda dört dil kullanıldı: Tamil, Arapça, İbranice ve orta Farsça. Kitabe yerel yöneticilerle anlaşma çerçevesinde Quilon Limanı'ndaki yabancı tüccarların uymak zorunda olduğu koşulları düzenledi. Bu iki gezici tüccar topluluğunun üyeleri limanlarda ve diğer ticari merkezlerdeydiler; tapınaklara bağışta bulundular, brahmanları beslediler ve sulama faaliyetlerinin sürdürülmesine katkıda bulundular.

Tüccar kitabeleri bazıları *nanadeshi* ya da "çok ülkeli" ve diğerleri yerel (*swadeshi*, "kendi ülkesi") olarak tanımlanan tüccarların bölgesel ve ülkeler arası ticaret bağını izleyerek bütün güney yarımada yayıldı. Bu tüccar grupları Dravid kültürünün Güney Asya'ya aktarıldığı kanallardan biriydi ve erken ortaçağ kentleşmesinin yaşandığı alt kıtanın sınırlarını aşan bir yayılmaydı.

GÜNEYDOĞU ASYA'DA HİNT ETKİSİ

Deniz ortaçağ kralları için siyasal, dini ve ticari nüfuzu alt kıtanın ötesine ulaştırmanın fırsatlarını sağladı. Batı Asya'yı ve Atlı Arap Müslümanlar Latiditya ve diğer savaşçılar tarafından püskürtüldüğünde bile, sekizinci yüzyılda alt kıta pazarlarına nüfuz eden yeni Müslüman olmuş tüccarların enerjisini buluşturdu. Doğu Akdeniz'le ticaret bundan sonra düzenli olarak devam etti. Savaş atları ve metal mallar ithal edildi; karabiber, sandalağacı ve dokuma ihraç edildi ve Çin ipeğiyle porselen Güneydoğu Asya'dan alındı ve batıya ihraç edildi. Sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda Batı Asya ve Batı Hindistan limanları arasındaki tehlikeli bireysel yolculuklar sonunda Batı Asyalı Araplar, Yahudiler ve Ermenilerden oluşan kozmopolit toplumların yaşadığı belirlenmiş ticaret merkezleri arasında bir ticari sistemin kurulmasının yolunu açtı. Bunlar Arap Denizi'nin iki yakası arasında her iki taraftaki tüccarları zengin eden uygun ekonomik bağlar oluşturdu.

Diğer okyanus sınırı Güneydoğu Asya'ya açıldı. Mevcut dönemin ilk yüzyılları sırasında Hindicın Yarımadası'nda bugünkü Tayland, Kamboçya ve Vietnam'ın bazı bölgelerini kapsayan üç krallık doğdu. Bu üç krallığı Sanskritçe ismi olan kralar yönetti: 400-500 arasında Hindicın Yarımadası'nda, Funan Krallığı'nda Kaundiya ve Cayavarman ve aynı dönemde Chenla Krallığı'nda Sruta Srestha Varman

ve Champa'da Bhadravarman. Bu krallıklar ve yedinci yüzyılda modern Malezya ve Cava'da ortaya çıkan daha küçük devletler Hindistan'ın doğu komşuları üzerindeki muazzam etkisini doğrulamaktadır.

Güneydoğu Asya'nın Hintlileştirilmesi uzun süre milliyetçi Hint tarihçilerinin adlandırmasıyla "Büyük Hindistan"ı yaratan askeri fetihlerin bir sonucu olarak düşünüldü. Daha yeni yazılarda, bu kültürel ve siyasal etkiler çok yönlü ve iki taraflı olarak ele alınıyor. Sadece tüccarlar, özellikle din âlimleri ve askerler değil, değiş tokuş da Güney Asyalıların emrinde ve çıkarları doğrultusunda. Dini konularda inisiyatifin de aslında Güney Asyalılardan geldiği düşünülüyor. Güney Asyalılar Pallava ve Çola zamanında Hindistan'la, özellikle Güney Hindistan'la kapsamlı bağlantılar kurdular ve daha sonra İslamiyet Malaya, Cava ve Sumatra'ya geldiği zaman, o da Güney Hindistan'dan ithal edildi.

Asoka'nın Asya'daki bazı bölgelere misyonerler göndermek istediği doğrudur. Ancak onun başlattığı dini eğitim Sanskritçe bilgisi arttıkça, toplum ve krallık üzerine dharma metinleri dahil, diğer Hint dillerinde de bilgilenme yollarını açarak yayıldı. Kitabeler Güney Asyalıların bu dini yenilikleri öğrenmek ve onları kendi dillerine tercüme etmek için papaz okullarında geçici sürelerle kaldıklarını kaydediyor ve Güney Asya'nın ada ve yarımada bölümlerinin çeşitli bölgelerinden gelen bu bilgili insanlar kültürel aktarımın kesinlikle en önemli temsilcileriydiler. Sanskritçe ve Prakrit dilleriyle Hindistan hakkında fikir sahibi olarak, ilk zamanlar Budizmin ilkelerini öğrenmek için kısa sürede bhakti ibadetinin henüz yeni biçimini öğreten Sanskritçe puranalara ve bunun yanı sıra toplumsal hiyerarşi ve güçlü monarşi modellerini içeren dharmashastralara ulaşmanın yolunu buldular. Adanma ibadeti ilk olarak Hindistan'da geliştirildi, buradan Güneydoğu Asya ve alt kıtanın batı ve kuzey bölgelerine aktarıldı.

Sonunda bütün siyasal ve toplumsal sistemin temelleri –eski çağ Hindistanı'nı tanımlayan gerçek bir rehber– oradaki yeni toplumların ve kültürlerin yanı sıra Hindistan malları için pazarların da gelişimini teşvik ederek, bütün Güneydoğu Asya'ya yayıldı. Hindistan'ın güneydoğu kıyısındaki tüccarlar Hindistan'da değerli ithal malları olan altın ve Çin malları için bu pazarları hazırladılar.

Hint kültürü güneydoğuya geçişi sırasında değişime uğradı ve değişimlerden birisi krallık kurumuyla ilgiliydi. Tanrı-kral kavramı (*devaraya*) Hindin Yarımadası'nda muhtemelen kendileri de bu fikri Naradasmrî'ten öğrendikten sonra, yerli hükümdarlar tarafından geliştirildi. Khmer kralları kendileri için tanrısallık iddia ederek Angkor'daki gibi muazzam ve mükemmel tapınak-saraylar yarattılar. Ancak bu fikir o dönemde Hindistan'da asla benimsenmedi, hatta ters etki yarattı. Ortaçağ Hindistan kralları sadece üstün *bhakti* tanrılarına –kraliyet biçimine sahip Şiva, Vişnu ve Tanrıça, Devi ya da Durga– ibadet edenlerin başında

gelen saygılı dindarlar olmaktan hoşnuttular. Bu tanrılar Gupta döneminde önem kazandı ve onlardan sonra muazzam saraylar haline gelen tapınaklarda savurganca ağırlanan egemenlerin en heybetlisi olacaktı.

TANRILARIN KRALLIĞI VE KRALLARIN TANRISALLIĞI

Tanrıların kendileri olmasa da, Güneydoğu Asya kralları gibi Hindistan kralları, daha küçük şefleri ve kralları yağma ve ün için olduğu kadar toprak için de gerçekleştirilen ortak girişimlerde kendilerine katılmaya ikna edecek güçte başarılı savaşçılar ve fetihçilerdi. Kraliyet otoritesi daha küçük yetkilileri –yerel köylü topluluklarının, küçük kasaba pazarları ve dini kurumların başındakiler– kullarının bir bölümünün refahı karşılığında kendi tekliflerini kabullenmeye ikna etmelerine de bağlıydı.

Erken ortaçağ Hindistan krallıkları hükümdar ve ailesiyle, akrabaları ve beraberindekilerin üzerinde doğrudan yetki kullandıkları çekirdek bölgelere dayalıydı. Anlaşmazlıkları orada karara bağladılar ve gelir topladılar. Bu çekirdeğin büyüklüğü, zenginliğiyle ne kadar askerin –atlı ya da piyade– desteklenebileceğine ve komşu liderlerin görece gücüne bağlıydı. Ancak erken ortaçağ dönemi sırasında, her yerde, mümkünse yakın, değilse uzakta olan bir krala sahip olmanın gerekliliği kabul edildi. Bundan dolayı kırktan fazla önemli kraliyet soyu –krallıklar– yedinci yüzyıla on birinci yüzyıl arasında egemenliklerine ilişkin kanıtlar bıraktı; her biri zamanın dharma ve purana metinlerinde belirtilen biçimlerle uyumlu kraliyet kitabeleri çıkardı. Taş ve bakır levhalar üzerindeki bu kayıtlar baştaki hanedanı ve kralın başarılarını yüceltti. Vandallardan korunan bu levhaları çok insanın görmesi için tapınak duvarlarına yerleştirdiler; Kashmir *Vishnudharmottarapurana* ve diğer çağdaş metinlere göre görkemli görünmek için bir kraliyet tapınağı yapmak her kral için bir zorunluluktun.

Yedinci yüzyıldan itibaren krallık ilkelerinin şartları tanrılara adanma ibadetine temel oluşturan aynı metinlerde belirlendi. İnsanlığın kaderi kutsiyetin ve kraliyetin ellerine bırakıldı. Gupta dönemi tanrılarının uğraşlarını ve vasıflarını anlatan puranalar dördüncü ve sekizinci yüzyıllar arasında yazıldı ve ibadet rehberleri işlevi de gördü. Bunlar büyük ve küçük krallarla ve yerel şeflerle yakından bağlantılı olan bilgili mezhep liderleri aracılığıyla aktarıldı. Mezhep kurumlarını desteklemek için kaynak sağlayan en güçlü kralların kimlikleri bile dini adanma ideolojisi ile ifade edildi ve onaylandı.

Krallar ve onların kutsal hamileri, yerleşik tarım kurumları ve uygulamaları ortaçağ boyunca yayılmasını sürdüren büyük zirai toplumları yönettiler. Eski tepeleri ve ormanla kaplı anayurtları tarla tarımına döndürülürken ve kendileri de daha yoğun ekim için gerekli işgücünü karşılamak üzere tarım işçisi olurken, kırsalcılar

ve orman halkı da aynı şekilde tarımsal toplumlara katıldılar. Sıradan halk ve soylu aileler için yiyecek ve pamuk gibi ürün fazlasına ulaşmak giderek daha da kolaylaştı ve kültürel üretimde de bir patlama yaşandı.

GÜNEY KRALLIKLARININ ROLÜ

Mevcut dönemin ilk iki yüzyılında kendilerine Satavahanalar diyen bir krallar hanedanı Dakshinapatha denilen topraklar üzerinde, Narmada ve Godavari nehir havzaları arasındaki Dekkan Yaylası'nda yayılan bir egemenlik kurdular. Kusana ve Saka kralları çağdaşlarının kuzeyde yaptığı gibi yaygın bir egemenlik iddiasındaydılar ve sadece bağlılık talep ettikleri küçük krallıkları fethederek bu iddialarını haklı çıkardılar. Satavahana egemenliğindeki bazı küçük prenslikler şefliklerden öte bir şey değillerdi ve bunlar arasında Asoka kayıtlarında bahsedilen Çolalar, Pandyalar ve Çeralar da vardı.

Daha sonraları küçük prenslikler daha etkili hale geldi. Pallava kralları güneydoğu kıyısındaki Romalılardan sonra Çinlilerin de bildiği önemli ticaret merkezi Kancipuram civarını yönetti. Ancak Pallava Krallığı varlığını büyük olasılıkla Kancipuram civarındaki bol sulama olanakları ve yoğun tarımsal yerleşimlerinin yanı sıra bölgedeki ticarete de borçluydu. Pallavaların Kuzey Tamil Krallığı'nın doğusuyla birlikte Çolalar ve Pandyalar kendi nehir vadisi nüfuz alanlarında ortaçağı gösteren daha küçük, daha pekişmiş, daha zengin monarşiler olarak çok güçlenmiş otoriteler haline geldiler.

Pallavalar yükselme dönemlerinde, o zamana kadar güney yarımada da görülen en büyük krallığı, 7 bin mil karelik bir bölgeyi yönettiler: Muhtemelen Tamil dili konuşulan bölgenin kuzey sınırından ortaya çıktılar. Yedinci ve sekizinci yüzyıllarda egemenlikleri gelişen Kancipuram ticaret merkezinden bütün Tamillere yayıldılar. Ancak krallığın, altıncı yüzyıl sonunda ilk Pallavanın kendi krallık bölgesi olarak ilan ettiğinde ortadan kaldırılana kadar iki eski şefliğin hâkimiyetinde olan, her biri önceden *kottam* adında 24 yöreye bölünmüş merkez bölümü Tondaimandalam denilen bir bölgeydi. Kottamlar yedinci yüzyıl sırasında zenginliklerinin bir bölümünü yeni Pallava kralları hanedanıyla paylaşmaya ve ayrıca bu krallara asker olarak hizmet etmeye hazır tarım toplumlardı. Pallava egemenliği Çola nüfuz alanlarını da kapsayarak güneyin iç bölgelerine kadar yayıldı.

Her kottam, tarımın dayalı olduğu zengin sulama olanağını sürdürmek için birlikte davranan köylü çiftçilerin, çobanların ve zanaatkârların yaşadığı bir kırsal ve tarımsal örgütlenme alt bölgesiydi. Tarlalara kanallarla bağlantılı, küçük gölleri andıran su depoları yaptılar. Ayrıca hastalık ve diğer talihsizliklere karşı gönlünü

aldıkları koruyucu ruhları barındırmak için alt kıtanın ilk “yapısal” tapınakları arasındaki küçük tapınakları inşa ettiler ve önemli aileler en verimli topraklardan geçimlerini sağlama karşılığında brahman aileleri kendileriyle birlikte yaşamak ve puranik tanrılara ibadet etmek üzere davet ettiler. Kottam köylüleri de bilgili Cayna öğretmeleri önceden aynı biçimde desteklemişti.

Pallavaların kuzeye doğru yayılma girişimleri Karnataka ve Maharasthra’nın Rashtrakuta krallarının artan gücüyle engellendi. Maharashtralar sekizinci ve onuncu yüzyıl arasında güney yarımada’nın büyük bölümünü fethetti ve bir noktada onuncu yüzyılın ortalarında kralları III. Krişna yönetiminde Kanauj ve Batı Ganj Ovası’nın kontrolünü ele geçirmek için kuzey hanedan aileleri arasındaki o zaman devam etmekte olan rekabete katıldılar.

Yedinci yüzyılda belki de daha önce Tamil dili konuşan halk kraliyet egemenliği ve meşruiyetini benimsemekle kalmadı, önceden etkisiz Çola, Pandya ve Çera –sonuncusu şimdiki Kerala bölgesiyle sınırlıydı– şefliklerinin eşit ve efsanevi sosyal konumun üç önemli geleneğini oluşturdıklarını savundular. “Üç kral” kavramı Tamil şiirinde ve kitabelerinde dile getirildi, onuncu yüzyılda yerel ileri gelenler gururla *muventavelar*, cesaretleriyle üç krallığı ayakta tutan askerler olduklarını iddia ettiler.

Dokuzuncu yüzyılda onların yerine geçen Pallava ve Çola kralları döneminde kraliyet otoritesi, büyük ölçüde ayrılmış iki bölgede en güçlü düzeyine ulaştı: Pala Nehri havzasında Kancipuram’ı çevreleyen kırsal alanlar ve Kaveri Nehri’nin suladığı Tanjavur bölgesi. Pallavaların ve Çolaların başkentleri krallara ve temsilcilerine destek sağlayan yaygın sulama sistemleriyle sınırlanmış bölgeleri merkez aldı. Yönetimlerindeki bu çekirdek bölgelerde tapınaklar inşa edildi ve rolleri yüce Şiva ve Vişnu tanrılarına doğru ibadeti gerçekleştirmek olan büyük rahip grupları ve hizmetlileri için hazırlık yapıldı. Bu çerçevede, krallar ve onları taklit eden ve kendilerini genellikle *muventavelar* olarak gösteren yerel şefler, varlıklı köylerin gelirleriyle desteklenen âlim brahman toplulukları kurdu.

Tamil Ovası’nın kalan büyük bölümü ve dağlık uzantıları Pallava ve Çola krallarının doğrudan idaresinin dışındaydı. Bu bölgelerde küçük krallıklar ve şeflikler egemen arazi sahibi gruplardan gelen yönetici hanedanların kontrolündeydiler. Tarım toplumlarını temsil eden yüzlerce bölgesel grup, şeflerin yerel idaresi altındaydı. Bu ileri gelenler brahmanlara bağışlarını yerel tapınakların duvarlarına yazarak kendi üstündekileri taklit ettiler ve bunu bir sembolik itaat –ve bazen hizmet– biçiminde Pallava ve Çola krallarına bir tür saygıya kadar götürdüler.

Bu tür yaklaşımın bir örneği, 764 yılında Pallavamalla dönemi sırasında (II. Nandivarman) şimdiki Madras civarındaki Pullur köyünde üzerine yazı işlenmiş bir dizi bakır levhada bulundu. Kitabe diğer Pallava kitabeleri gibi kralı öven, genç bir şefi tanıtan ve kralı korumasını bekledikleri 108 yoksul ve namuslu brahmana

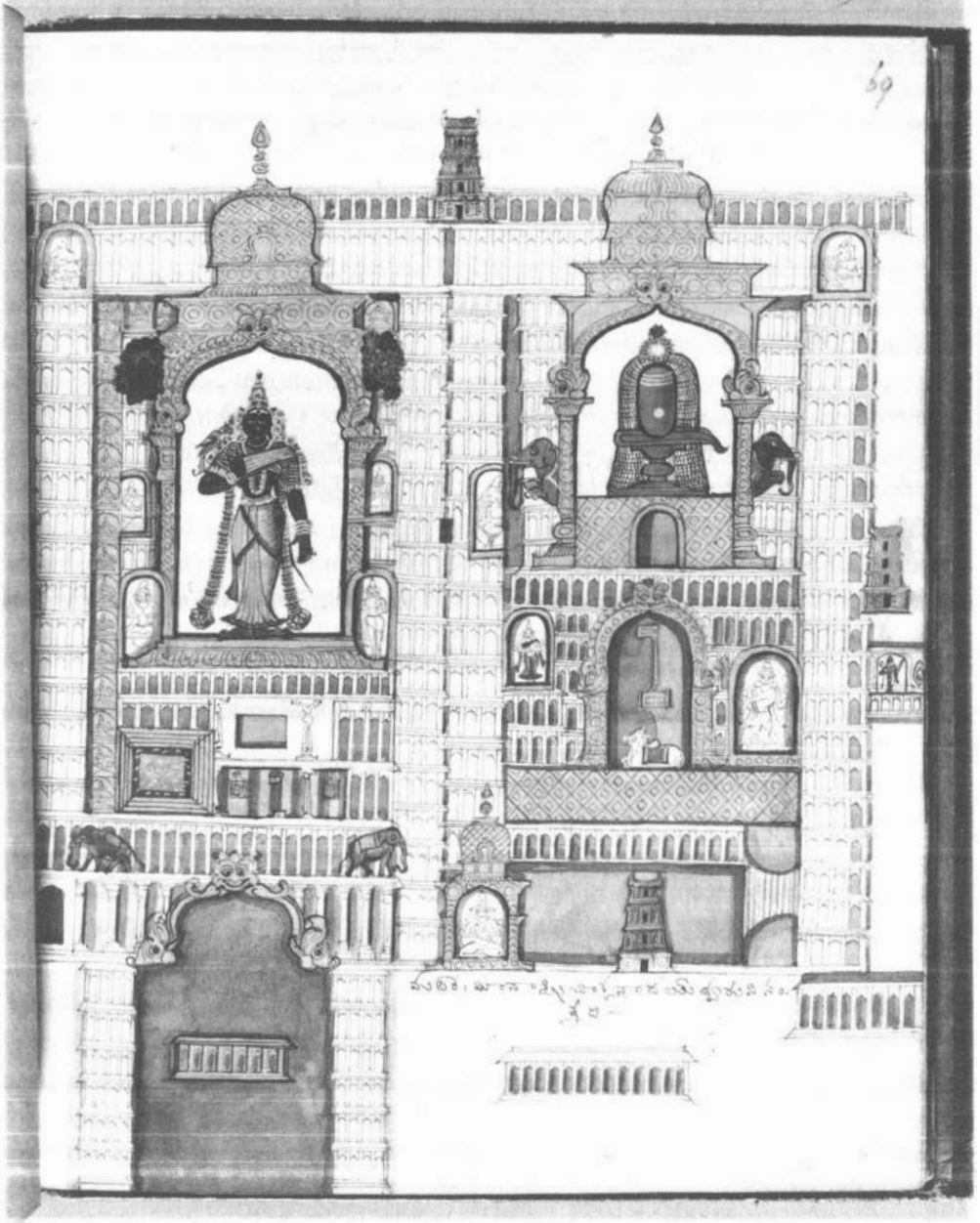
yapılan bir bağışı kaydeden standart Sanskritçe dizelerle başlıyor. Brahmanlar için yeni bir yerleşim yeri sağlayan bağış Pullur dahil, nehir kenarındaki dört köyden oluşuyor. Köylerin brahmanlara (*brahmadeya*) bağışı, krala her zaman bağışı koruması buyrulduğundan, şefe ve krala aynı şekilde değer kazandırdı. Kitabenin devam ettiği Tamil dilindeki levhalar muhtemelen yerli halka sesleniyor; bunlar büyük yerel çiftçileri (*nattar*, *nadu* ya da zirai bölge halkı) temsil eden bir kurul tarafından halka açık bir törenle belirlenen yeni yerleşimlerin sınırlarını ayrıntılı olarak düzenliyor ve nattarların emrindeki saymanlar tarafından kaydediliyor. Bağış yaklaşık 1000 dönümlük nehir kıyısı arazisinden oluşan bu fevkalade bağışı alan brahmanların adı verilerek sona eriyor.

Kayıtlar iki toplumu tanımlıyor: bağıştan yararlanan her brahman alt-kasta ve iletmekten sorumlu olduğu ilmi geleneğe (*sutra*) göre titizlikle tanımlandı. Yeni köylerin çok sayıdaki brahman sakini etraftaki çiftçi, kırsalci, tüccar ve zanaatkâr köyleri arasında siyasal olarak özerk kaldı. Ayrıcalıkları ve muafiyetleri belirlendi. Örneğin dokunulmazlar brahman aileleri destekleyen tarlalarda çalışsalar da, “temiz” kastlar dışında kimse köy bölgesinde yaşayamadı. Öte yandan, brahman öğretmenler idaresindeki okullar diğer konuların yanında, belagat, mantık ve savaş dersleri için ücret alabilen *shudralara* açıldı (güneyde kshatriya ve vaishya varnalar büyük ölçüde kayboluyordu ve rollerini genellikle *shudralar* üstlendi).

Pullur civarındaki birçok köyde genç şef ve köylü kulları kralla özel bir ilişki içindeydi. Pullur civarındaki köylüler, cömertlik onları bağışlarını korumakla yükümlü kralla birlikte, brahman bilge hamilerinin itibarlı konumuna yerleştirdiğinden, toplum olarak cömertliklerinden statü kazandılar.

GÜNEY HİNDİSTAN’DA İDELOJİ VE YETKİ

Güney Hindistan’da hem krallığın nehirlere yakın çekirdek bölgelerinde hem de bazen kraliyet başkentlerinden oldukça uzak yerlerde kraliyet yetkisi iddiasında bulunuldu. Çola kralları Hindistan’ın batısındaki Maldiv Adaları ve Güney Sumatra’daki Srivajaya dahil, denizaşırı fetihleriyle övündüler. Rajarajachola denizaşırı ve Hindistan’ın daha uzak bölümlerinden elde ettiği hazinelerle böbürlendi ve bu hazineyle başkenti Tanjavur’daki görkemli kraliyet tapınağını inşa etti (bu mabedin tanrısı Kral Rajaraja’nın taptığı Şiva fallusu anlamındaki Rajarajesvara idi). Oğlu I. Rajendrachola kutsal sularının Kaveri Nehri’nin kuzey kıyısında yer alan Gan-gaikondacholapuram’daki kraliyet tapınağının deposuna eklenebilmesi ve burayı kutsallaştırabilmesi için Ganj’ı fethetmek üzere ordu göndermek istedi. Yine burada fatihin ismi zikredilir: “Ganj’ı ele geçiren Çola kenti” anlamındadır.

Levha 10 Minakshi-Sundareshvara (Şiva) Tapınağı, Madurai. Güney Hindistanlı bir ressamdan Avrupa kâğıdı üzerine suluboya, 1820. Başlık Telugu dilinde (BM OA. 1962. 12-31. 013(69), British Museum yetkililerinin izniyle).

Bu kibir taşıyan iddialara karşın ve kendi kraliyet bölgelerinin yakın çevresi dışında yedinci ve on ikinci yüzyıllar arasındaki Pallava, Çola ve diğer güney kralarının tebaası kendi işlerini yaptı. Toplum kurumları özerlik aracıydı. Bazıları köy ve çevre kurulları, şeflikleri gibi eski kurumlardı; tapınaklar ve papaz okulları gibi genellikle bu kurumlara bağlı olan diğerleri daha yeniydi. Hem eski hem yeni kurumlarda farklı geleneksel düzenlemeler kabul edildi ve korundu, birçok yer kendi zenginliğinden bir parçayı brahmanlara ve yüce puranik kişilerle genellikle tanrıça olan, mütevazı yerel koruyucu ilahlara destek için ayırdı.

Kültürel genelleştirme ve ayrıntılandırma sürecinin birleştirilmesine ilişkin bir örnek Şiva'nın bağımsız Tanrıça Minashi ile "evliliğidir". Evliliğin anlamı Minakshi'nin Şiva'nın eşi Tanrıça Parvatı ile benzer hale gelmesidir. Aynı örnek Minakshi'nin "düğününün" ilk olarak başkenti Minakshi'nin tapınağı civarında kurulan Madurai olan kralların mükellef bir şekilde desteklediği bir tapınak şenliğinde kutlanmasından dolayı, ikinci bir süreci de yansıtır. Dini, kültürel ve siyasal unsurların bu tür sentezi bölgeselleşmenin temel niteliklerinden biriydi ve klasik Gupta çağının varsayılan birliğiyle tezat oluşturan farklı bir ortaçağ kültürel mirası üretti. Şiva'nın Tamil dindarları altıncı yüzyıl başında Sanskritçe puranalardaki tanrı öykülerini günlük Tamil dilinde yeniden anlatarak dönüştüren ilk kişilerdi; Şiva'ya övgü ilahileri aracılığıyla önceden bazı koruyucu tanrılar için kırsal olan yerler ve öyküler Şiva'nın kendini gösterdiği yerlere dönüştürüldü. Şiva ilahicilerinin en eskilerinden birisi 600 yılları civarında daha önce benimsediği Cainizmi inkâr eden ve Pallava kralı I. Mahendravarman'ı da Cayna öğretmenlerden vazgeçmeye ikna eden ozan Appar'dı. Bir müddet sonra bir başka Şiva ilahi okuyucusu, Sambandar, güya Pandyalı kralı Madurai'de dininden döndürdü ve önceden kraliyet nimetleriyle desteklenen ve onurlandırılan birçok Cayna öğretmeni başkentinden kovmaya ikna etti. Sambandar, kralı din değiştirme sürecini Madurai'deki büyük Şiva tapınağında uzun süre kutlanan 8 bin Cayna öğretmenin kafasını sıırğa geçirme olayıyla tamamlamaya ikna etmiş de olabilir.

Çola kralları özellikle sadık Şiva inananlarıydı ve bu arada benzer ilahi düzenleme ve teoloji programını gerçekleştiren Vişnu dindarlarına nadiren yapılan işkencelerle de bağlantılı olabilirlerdi. Tamil Vişnu inananlarının gelenekleri bazı Vişnu tapınaklarının eski Çola kralı III. Kulottunga tarafından aşağılanması da işaret ediyor. Ancak Vişnu'nun rahipler ve sıradan insanlardan oluşan taraftarları diğer kraliyet hanedanlarını daha sempatik buldular. Vişnu adanmasının büyük ilahiyatçılarından birisi, Tamil brahman Ramanuja sonradan Karnataka Hoysala hanedanından Vişnuvardanha olarak bilinen ve daha sonra uzak güneydeki Çolaların sürülmesiyle de uğraşan krala din değiştirtmeyi başardı. Ne olursa olsun, Cainizm –öğretileri, mabetleri ve papaz okulları– on ikinci yüzyılın ortalarındaki

Çalukya hanedanından Saluki himayesi sayesinde Rajasthan'da gördüğü geniş desteğe benzer bir destekten Karnataka'da da uzun süre yararlandı.

Adanmaya dayalı ibadet erken ortaçağ boyunca Hindistan'da önemli bir ideolojik unsur haline geldi. Kuramsal olarak, tanrıcılık Cainizm ve Budizmin ahlaki ve tanrıtanımaz geleneklerinin karşısına çıkarken her ikisinin de birleştirici unsuru oldu. Ancak uygulamada önemli bir farklılık vardı: günlük yaşamları kralmış gibi kutlanan tanrılara kişisel adanma önerildi ve bu ibadet tanrılara bir kralı barındıran saraylar gibi inşa edilmiş binalarda yapıldı. Yedinci ve on ikinci yüzyıllar arasında krallar egemenliklerini krallıklarının genellikle daralarak sınırlandırılmış çekirdek bölgelerin ötesine yayma arayışındayken, dindar kralların bu boyuttaki adanmışlıkları ve açık destekleri alt kıtanın her tarafında rağbet gördü. Alt kıtanın büyük bölümündeki büyük kralların çoğu Kuzey Hindistan'da İslam formunda yeni ve ateşli bir siyasal gücün kurumlaşmakta olduğunun farkında değildi. Çok geçmeden tarihsel gelişmelerde ortaçağ Hindistan tarihinin yeni bir safhasının açılmasını sağlayacak önemde bir değişiklik olacaktı.

İSLAMIN GELİŞİ

Hindistan'ın batı kıyısı, Hindistan'da bir dizi ticaret merkezinin kurulduğu erken ortaçağ dönemi ticari yayılımının bir yansıması olarak Araplar ve diğer Batı Asyalılara aşinaydı. Arap ve Yahudi tüccarlar alt kıtanın Arap Denizi kıyısına geçici olarak yerleşmekle yetinmediler, bazıları inançlarında ibadet için özel önlem ve vergide rahatlama da sağladılar. Bu bilgi, yaşlı Yahudi tüccara –Joseph Rabban, Cranganore limanı, Koçin civarı– böyle bir lütufta bulunulduğunu sergileyen dokuzuncu yüzyıla ait bakır levhalarındaki de içeren kitabelerden geliyor.

Sekizinci yüzyılda, Sind'i fetheden bir Müslüman ordusu olarak bir başka Arap varlığı ortaya çıktı. 715-725 arasında Sind bölgeleri, Pencap, Rajasthan ve Gucerat yayımları Dekkan ve Ganj Ovası rajaları tarafından kısa kesilen Irak-Arap askerler tarafından işgal edildi. Aralarında bir Yasovarma'nın da (y. 736) olduğu Kanauj krallarının, Kanauj'u ve Kuzey Hindistan'ı onuncu yüzyıl ortalarına kadar tutan sonraki Rajput şefleri ve krallarının istilacılara gösterdiği direnç olmasaydı, İndus uygarlığının bu eski anayurdunda ve Pencap'ın doğu bölgelerinde İslami dönem 1200'de değil, o zaman başlamış olabilirdi.

Sind'den komşu Gucerat'a ve Kathiawar Yarımadası içlerine doğru önemsiz sultanlıkların kurulduğu yerleri içine alan küçük ilerlemeler kaydedildi. Bunlar da çok geçmeden Bağdat'tan koştular ve sultanlar Sind'in ve Batı Pencap'ın diğer yöneticileriyle barış içinde yaşadılar. İslamın alt kıtaya nüfuzu şimdilik sona erdi; enerjilerine hâkim olamayan bazı Müslüman liderler kuzeye, Orta Asya içlerine

yöneltiler ve Türk kırsalcılarını Avrasya'nın ve arkasından alt kıtanın merkezinin değiştiği bir başkasına katılan bir süreçte dönüştürmeye başladılar.

Arap-İslam hegemonyası Batı Hindistan'daki kontrol alanı içinde Hindistan ve diğer yerlerdeki Arap garnizonları halife denetimini reddedip bağımsız sultanlar olarak yönetmeye başladıkları dokuzuncu yüzyıl sonuna kadar Bağdat'taki Abbasi halifeleri tarafından yönetildi. Onların Müslüman olmayan tebaasına gelince, değişen bir şey olmadı: Müslümanların kontrolündeki çoğu toplumlara Müslüman efendilerine haraç verildiği sürece, kendi şeflerinin idaresinde kendilerini yönetme izni verildi.

MEMLÛK FETİHLERİ

Arap hükümdarlar ve kulları açısından bu düzenlemeler 1000-1025 arasında Gazneli Mahmut'un yönettiği sayısız yağma baskısıyla aniden sona erdi. Mahmut'un babası İslamiyet'te yeni bir tür savaşçı soyundan geliyordu: Türkçede "köle" asker ya da *memlûk*. Bunlar Afrikalı ya da daha çok çocukken alınan ve o zaman Müslümanlar için olduğu kadar Çinliler ve Avrupalılar için de bela olan Moğollara karşı savaşmak için askeri eğitim verilen Orta Asyalılardı. Diğer bütün eski uygarlıklar İskitlerin kuzey Rusya köylü toplumlarına karşı saldırılarıyla başlayan ve kadim Avrasya devletlerinin on üçüncü yüzyılda Moğollar tarafından ortadan kaldırılmasıyla sona eren Avrasya stepleri göçbelerinin akınıyla mücadele etmek zorunda kalmıştı. 1227'de Moğol yağmacıların en ünlüsü Cengiz Han öldüğü zaman arkasında Hindistan'ın kuzey sınırında kurulmuş karargâhlarıyla Pencap kadar iç bölgelere uzanan saldırılar düzenledikleri güçlü bir birlik bırakmıştı. Moğol atlıları için hayatta kalmak beceri ve aynı zamanda acımasızlık gerektirdi ve bunlar İslam dünyası ve başka yerlerde de gelişmeye başladı.

Mahmut'un babası şimdiki Kabil yakınındaki Gazne'yi bir ayaklanmada Abbasi halifelerinin İranlı yönetiminden zorla almıştı. Mahmut 998'de sultan olarak babasının yerine geçti. Mirasını Batı Ganj Vadisi ve Gucerat içlerine bir dizi yıllık kurak sezon seferi başlatmak için kullandı. 1025'te Kathiawar'daki Somnath Tapınağı'nın Şiva idolünü tahrip etti ve muazzam altın hazinesini çaldı. Bu hazineyle başkentini güzelleştirdi ama askerleri 1151'de Gazne'yi yağmalayıp tahrip eden Gur boyundan Müslüman Türklerin saldırıları için de cazip bir hedef haline getirmiş oldu.

Mahmut'un yaptıkları gibi ses getiren fetihler Gazneli askerlerin Müslüman ve gayrimüslim düşmanlara karşı üstün askeri gücünün sonucu oldu ve askeri gelişmelerin önemini bir kez daha gösterdi. İstilacı Müslüman atlıların her zaferinden ganimet beklentisi bu tehlikeli faaliyetten doğacak kayıpların yeni askerlerle kolayca telafi edilebileceğini gösterdi ve bu askerlerin sayısı da alt statüdeki hırslı, Hint yerli dönmeler sayesinde çoğaldı.

Türk atlılar on birinci yüzyıl sırasında Kuzey Hindistan'ı kolaylıkla talan ettiler ve sonraki yüzyıl sırasında Ganj Ovası'nda tarihçileri şaşkınlığa uğratacak bir yönetimi kurmaya başladılar. Bazıları fetihlerin başarısını Orta Asyalı atlıların cesaret ve gaddarlığının yanında Hint kralları batı ve Kanauj civarındaki Orta Ganj'ı kontrol edecek güçten yoksun bırakan askeri tükenişleriyle açıkladı.

Gerçi her biri Ganj egemenliği projesi için yeni coşkular ve askeri hırslar taşıyan mücadeleci ardıl Hindistan devletleri gözlemlendiğinde, bunlar pek itibar edilecek açıklamalar değildir. Ayrıca bir düşmanın başkentini hatta tapınaklarını yağmalamak, Hintli yöneticiler arasında duyulmamış şey değildi. O dönemde Ganj Vadisi'nde egemenlik peşinde olan en büyük Hint krallıkları arasında giderek artan boşuna savaşlar ve rajput askerlerinin bağımsızlığı ve ayrılıkçı takıntılarının üstesinden gelmenin her yönetici için zorluğu, büyük kayıplara yol açabilirdi. Müslüman yorumcular asıl fetihlerin üzerinden çok zaman geçmeden onların başarılarını Hintlilerin kendilerini ve topraklarını savunmadaki başarısızlığına atfederek bunu kibre mal ettikleri zaman hedefi ıskalamış olabiliyorlardı. Müslümanların önceki olağanüstü fetihlerini gözden geçirerek, Hintlilerin birbirlerini güvenilmez ve dış dünyayı kayıtsız olarak gördüklerini söylediler. Aslında Gazneli Mahmut Kuzeybatı Hindistan'ı on yedi yıl boyunca şiddete boğarken, en büyük çağdaş Hindistan hükümdarları, Çolalar, bu olanlardan dolayı aymaz bir mutluluk içindeydi.

Müslüman fetihlerine başka unsurlar da katkıda bulundu. Birisi Orta Asya savaşçı çetelerinin servet, onur ve görev arzusundaki herkese açık olmasının getirdiği kariyer fırsatlarıydı. İkincisi Orta Asya Türk anayurdunun Moğol yayılmasına kapanmış olmasıydı. Hindistan'da karaya oturmuş Müslüman istilacılar talihlerini orada aramaya mecbur kaldılar ve seçeneklerinin olmamasından kaynaklanan kararlılıkla öyle de yaptılar.

Şimdi ilk kez Hindistan'ın merkezinde kurulan İslami yönetim, egemenlik önce on sekizinci yüzyılda Batı Hindistan'ın Maratha askerleri ve nihayet on dokuzuncu yüzyılda İngilizler tarafından, sonraki Müslümanların elinden alınana kadar yerinde kalacaktı. Yerleşik sömürgeciler olmayan ve evlerine dönme imkânı bulunan İngilizlerin aksine dönüş yolları Moğollar tarafından kapatılan Türk "köle askerlerin" hiç şansı yoktu ve bu durum on altıncı yüzyılda Moğolların Müslüman Mughallara (Babür) dönüşmesine kadar aynen devam etti.

Şevkli ve yabancı bir dini inançla yeni yönetici tabakanın Kuzey Hindistan'a gelmesinin peşin sonuçları dışında, yeni siyasal elit askeri açıdan yerli savaşçı-hükümdarlar karşısında üstündü. Moğol ordularının yıkımından kurtulan çok az insan ve toplum savaşçıları Moğolların at üzerindeki becerileri ve yaygın gaddarlıklarıyla kesinlikle boy ölçüşebilecek Müslüman step toplumlarıydı. Bu Türk savaşçıları Hindistan'ı Moğolların diğer Avrasyalılara yaşattığı dehşetten koruyabilirdi.

Başka yerlerdeki küçük Türk savaşçı eliti kayıtsızca yönettikleri pek çok toplumun kurumlarını, sadakatini ve inancını değiştirecek sayıda değildi. Aslında, bu savaşçı elit arasında bu toplumlarla ilgili herhangi bir şeyi ve ılımlı haraç verme tarzlarını değiştirmek isteyecek çok az insan vardı. Yönetimlerine karşı pek başkaldırı yoktu; daha çok unvanlarını sultanlarla eşleştirmek için kraliyet ayrıcalıkları üstlenen Delhi'deki yöneticilerinin artan tutkularıyla tahrik edilen dağılmış bir elit vardı.

Bu eğilim özellikle Delhi'yi 1249-1287 arasında resmen ve gayri resmi olarak neredeyse 40 yıl yöneten Balban vakasında dile getirildi. Sadece eşit hak ve konumdaki savaşçılardan oluşan bir çetenin reisi olarak sultanlık niyeti konusunda sabırsızdı. Açıkça alt kıtanın kalan bölümünü içine almak üzere Ganj Ovası'nın ötesine uzanan bir krallık istedi. Ancak yalnız değildi; onuncu yüzyılın bitmesiyle krallığı genişletme dürtüsü iki Delhi hanedanı etrafında netlik kazandı: Haleci sultanları ve Tuğluklar.

Müslümanların varlığı daha fazla saldırıyı önledi ve zaman içinde Delhi Sultanlığı yönetimi ve komutası altındaki daimi bir ordu Moğol şiddetine karşı bekçilik yaptı. 1206'da Kutbettin Aybeg tarafından kurulmasından itibaren kuzey sınırındaki böylesine dayanıklı savaş gücünü kumanda eden her lider gelecek birkaç yüzyıl boyunca alt kıtanın devlet politikası şartlarına bağlı olarak güçlü, bağımsız bir siyasal konuma sahip bir başkomutandı. Bu anlamda Moğol istilası, sonuçları farklı olsa da, Hindistan kadar rakipleri için de önemliydi.

“KÖLE” ASKERLER

Hindistan'ın Gazneli Mahmut'tan sonraki Müslüman istilacıları, çocukken askerlik için satılan çoğu Türk asıllı erlerden oluştuğundan tarihte köle olarak gösterilirler. Bu insanlar beceri temelinde üst konumlara yükseldiler ve saflarından genellikle “Köle Hanedanı” denilen ve 1206-1290 yılları arasında Delhi'yi yöneten hanedan doğdu. Delhi köle askerlerin içinde en uzun süre iktidarda kalan, Delhi Sultanlığı'nın kurucusunun bir komutanı olarak görev yapan Sultan İltutmuş'tu ve sıra dışı biçimde yerine bir başka erkek köle komutan tarafından tahtan indirilip öldürene kadar dört yıl (1236-40) boyunca başarılı bir şekilde yönetimde kalan ve orduya komuta eden kız kardeşi Raziye geldi. O zaman bütün Avrasya, Hristiyan Bizans ve İslami coğrafyada güçlü erkek çocukların kendi sürülerine bakmaya yetecek kadar erkek çocukları olduğunu düşünen aileleri tarafından savaşçı olarak yetiştirilmek üzere satıldığı anlaşıldığında köle sultanlar kavramı çok tuhaf görünmedi. Böyle öngörüler Anadolu Osmanlıları ve Mısır Memlûklüleri gibi fetihçi yönetimlerin ordularını oluşturdukları havuzu sağladı.

Gazne ve Gur hükümdarlarıyla Delhi'nin sonraki köle sultanları iyi eğitilmiş grupların oluşturulması ve yağmur gibi ok atılmasına dayalı süvari savaşçılığında

eğitim alacaklardı. Bu tür bir eğitimin sonucunda Avrasya'dan süpürdükleri diğerleri gibi, Hintli hasımlarını süpürüp atacak disiplinli bir orduydı. İslamda “Mümin Topraklarını” korumak ve genişletmek mücadelesi olan kutsal savaşın (cihat) inançlı kahramanları (gazi) arasında ayrımcılık olmadığından kölelik Hindistan toplumu ya da başka yerlerdeki gibi küçümsemedi.

İstilacılar içindeki tabakaları bağlantılandıran eşitlikçi ideolojiye farklı yerlerden gelen savaşçıların ortak dilinin Türkçe olmasından kaynaklanan kültürel bir bağ eklendi; din ve dil savaşçıları kâfir olarak gördükleri Hintliler ve Moğollar dahil hasımlarına karşı iman adına güçlü tuttu. Moğol yayılması on ikinci yüzyıl sonunda artık Araplara değil Türklere dayanan İslamla karşı karşıya geldiğinde, Hindistan siyasi yapısındaki önemli bir değişim için koşullar uygundu. Moğol baskısı altındaki savaşçı Müslüman gruplar Orta Asya'dan sürüldüler ve Hindistan'ın nispeten daha az dirençli dünyasına çekildiler. Ancak Moğollar Delhi sultanlarının Ganj Ovası üzerindeki nüfuzunu tehdit ettiği sürece onlara engel olmak için Türk savaşçılardan oluşan güçlü bir ordunun Orta Asya sınırında kalması gerekmişti. Bu savaşçılar en sert askerlerden seçilmişti ve kaçınılmaz olarak aralarından çıkan liderler çok geçmeden sınır görevinin tehlikelerini keyfe ve Ganj kentlerinin güvenliğine dönüştürme arayışına girdiler. Böylece Hindistan'ın on üçüncü yüzyılda Rus ve Balkan halklarına daddanan Moğol yağmacı baskınlarından tamamen kurtulması gerçekleşen, Hindistan'a sızan ve Ganj Ovası ve Dekkan Yaylası krallıklarına boyun eğdiren sert Müslüman atlıların düzenli akışı başarılı savunmanın dolaylı sonuçlarıydı. On dördüncü yüzyılda bu krallıklar üzerindeki Müslüman gücü daha da artacaktı.

İKİNCİ DALGA; ALAEDDİN HALECİ VE MUHAMMED TUĞLUK

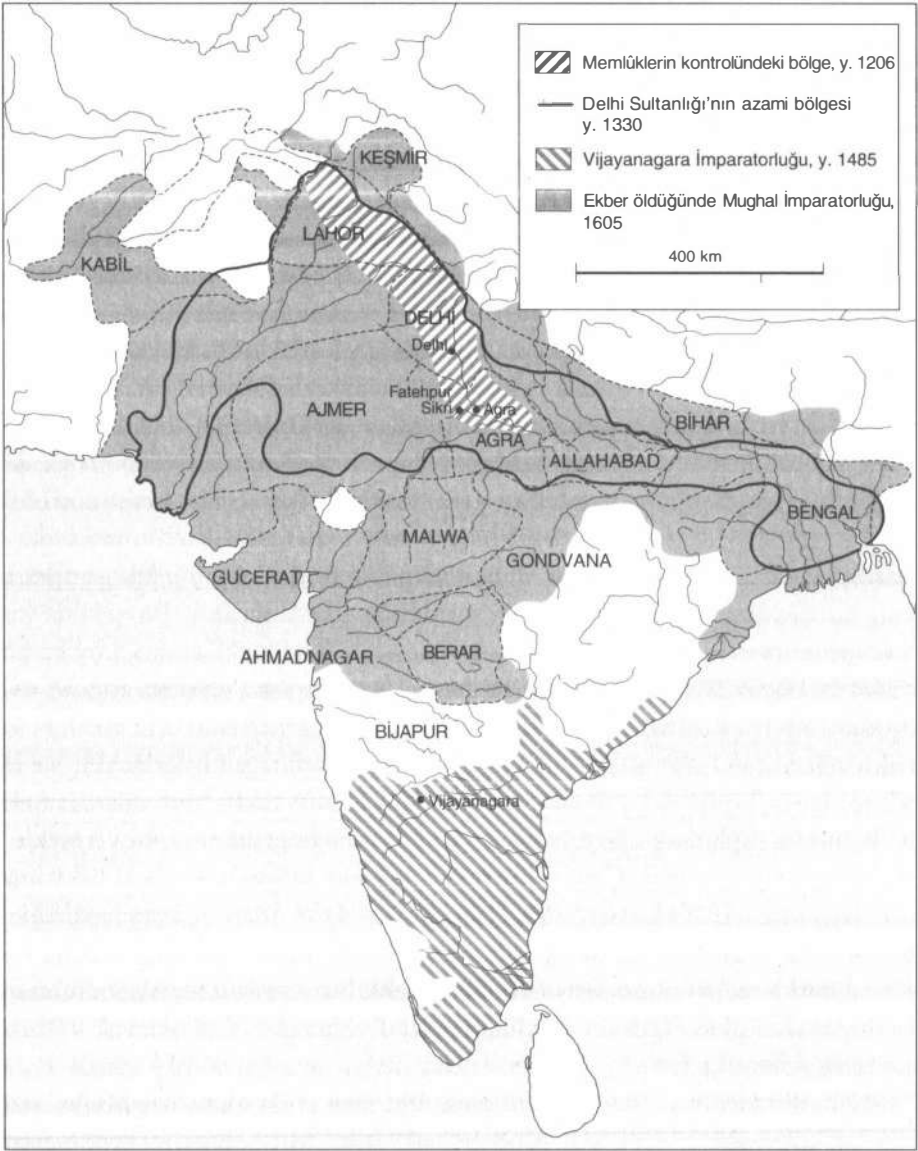
On dördüncü yüzyıl sırasında Müslüman nüfuzu ve din, alt kıtanın tümüne yayıldı. İki ardıl köle kral Delhi'yi yaklaşık 100 yıl yönetti ve Müslüman nüfuzunun yayılması ve Kuzey Hindistan üzerindeki mevzilerini Moğol rakiplerine kaptırmamak için artan askeri harcamaları karşılamak üzere daha etkili, merkezileşmiş rejimler yaratma çabaları özellikle dikkate değerdir. Birincisi tam adı “İskender Sani” ya da ikinci İskender'i de içeren Alaeddin Haleci'ydi. Fetihlerinin boyutu etkileyiciydi: Moğollara karşı Pebcap'ta, Rajasthan'da, Batı-Orta Hindistan'da ve hatta askerlerinin Karnataka ve Andhra'da krallıkları devirdiği uzak güneyde. Ancak Delhi gücünün hızla yayılması Alaeddin'in bağımlı bölgesinin daha da genişlemesi demekti: Hazineleri olmasa da yenilen rakiplerinin çoğu yerinde kaldı.

Delhi ve çevresindeki Haleci nüfuzu Alaeddin'in amcası ve aynı zamanda kayınbabası olan kişi tarafından kurulmuştu. Alaeddin 1295'te amcasının ona *emir* olarak

yönetmek üzere verdiği bölgeyi Dekkan'a gizlice düzenlediği baskınlar için kullandığı bir "üs'e dönüştürdü; ele geçirdiği hazinelerle önemli komutanları darbesini ve amcasına suikastı desteklemeye ikna etti. Neredeyse hemen sonra Ganj bölgesindeki istikrarsız politikaları fırsat bilen Cengiz Han'ın torununun yönettiği bir saldırıyla karşılaştı. Moğollar Delhi'nin bazı bölgelerini ele geçirmeyi başarsalar da Delhi savunmasını zayıflatamadılar ve Alaeddin 1299'da bu saldırıyı püskürttü. Son Moğol saldırı girişimi 1307-8'de yapıldı ve Alaeddin bundan sonra Moğollarla ilgili bir sıkıntı yaşamadı. Alaeddin kuzey sınırını güvencesi içinde, aslen Türk değil yerli bir dönme olan sağ kolu Malik Kafur ile Rajasthan ve Gucerat'taki Rajaları yendikten sonra güney yarımadası içlerine girerek 1310'da uzak Madur merkezini aldı.

Alaeddin'in siyasi ve idari reformları da askeri başarıları kadar parlaktı. Alaeddin yüz yıldır izlenen ve birkaç kente asker yerleştirerek kontrol edip burarlardan kırsal bölgelere periyodik saldırılar düzenlemeye dayalı yönetim modelini terk ederek, düzenli bir gelir talebini garanti etmek için başkentinin etrafındaki tarımsal kaynakları araştırdı. Bu ekilebilir alanda üretilen mahsulün yarısıyla, kırsalcıların yetiştirdiği hayvanlardan alınan vergiden oluştu. Gelir artık genişletilmiş düzenli bir ordunun askeri görevlileri tarafından toplanacaktı. Bu şekilde kendi kaynaklarını artırırken kırsal bölgenin bir zamanki kodamanlarının, köy ve bölge şeflerinin ve küçük Rajaların kaynaklarını da kısıtı. Bunlara giysiler, atlar ve evlere ilişkin masrafların kısılması eklendi. Delhi ve diğer garnizonlar için zorunlu tahıl tedariki sağlayacak sistemi kurdu, böylece ürün fiyatları sabit kalacaktı ve vergi olarak toplanan bütün tahıl devlet depolarında saklanacaktı. Yeni düzenlemelerin gerçekleşmesini sağlamak için tebaası içine kendisine doğrudan rapor vermekle yükümlü casuslar yerleştirdi. Çağdaş metinler başkent bölgesinde alkol tüketiminin yasaklanmasından da bahsediyor. Bu Hindistan'ın daha önce hiç karşılaşmadığı bir durumdu. Alaeddin 1316'da öldü; ardıllarının iktidarı ancak birkaç yıl daha koruyabilmesi muhtemelen onun sert rejimine yönelik bir tepkiydi ve Alaeddin'in idari değişiklikleri özellikle diğer on dördüncü yüzyıl yöneticisi Muhammed Tuğluk'un önlemlerine göre geçiciydi.

Tuğluk, iktidarı Alaeddin'in ardıllarının birinden zorla alan Alaeddin'in hizmetindeki bir köle askerin oğluydu. Muhammed Delhi'deki babasının yerine geçti ve 1324-1351 arasında Ganj Ovası'nı yönetti. Ancak Tuğluk bütün alt kıtayı krallığına katmak istiyordu. Alaeddin'in fethedip, yağmalayıp tebaası olarak eski yöneticilerine terk ettiği yerleri egemenliğine katmak istedi. Bu amaçla başkentini Delhi'den yarımadanın merkezine taşıdı ve Yadava krallarının Devagiri başkenti Daulatabad adını aldı. Bu cesur hamle hem eski hem yeni başkentlerde ve çevre bölgelerde, özellikle Muhammed de bunun yanlış bir karar olduğunu kabul edip Delhi'ye –ya da orada ne kaldıysa– dönme emri verdiği zaman kaosu daha da artırdı.

Harita 8 Delhi Sultanlığı ve erken Mughal İmparatorluğu.

Muhammed Tuğluk'un 26 yıllık iktidarı başkenti değiştirme kaprisi dışında da tarihçiler tarafından şiddetle eleştirildi. Bir başka delişmen kararı Alaeddin Haleci'nin askerlerine ve egemenliği altındaki kentlere yiyecek sağlamak için düşündüğü tahıl gelirlerini toplama sistemini değiştirme kararıydı. Muhammed iyice büyüyen topraklarında para naklini kolaylaştırmak için arazi gelirlerinin bundan böyle para olarak

toplanmasına karar verdi. Muhammed sikke ve basılabilir gümüş stokunun dolaşıma yaygın olarak para sokmaya yeterli olmadığını fark ettiği zaman, planını iptal etmek yerine Hintlilerin (ve dünyanın büyük bölümünün) hiç deneyimi olmadığı bir yöntemle sembolik bakır paralar bastı. Taklitçilik çok geçmeden yaygınlaştı, gelir sistemi çöktü ve belirsiz hedeflerini gerçekleştirmek için İran ve Orta Asya'ya yaptığı maliyetli askeri seferler başarısızlığa uğrarken, yönetimi de bu çöküşü izledi.

Levha 11 Büyük Devagiri iç kalesi, Maharashtra, Yadavalarm on birinci-on üçüncü yüzyıllar arasındaki başkenti, sonradan Daulatabad adını aldı (IOL Koleksiyonu 430/6 (57); neg. no. B 26952, British Library izniyle).

Alaeddin Haleci ve Muhammed Tuğluk'un yeniliklerinin muhteşem olduğu düşünülebilir ve öyle de görüldü. Ancak ikisinin de bitmesi ya da en azından Delhi'nin ilk Müslüman yöneticilerinin benimsediği tehlikeli ikta yönteminin yayılmasını kapsaması kaçınılmazdı. İktalar bir grup köylüden ya da bir bölgeden kendilerinin ya da maiyetindekilerin idamesi için genellikle askeri görevlilere gelir bağışlarıydı. Bu ödüller devlet adına ve düzeninin sürdürülmesi için gelir toplanması sorumluluğu ve gücü verdi. Bu hizmet bağışları kaçınılmaz olarak kalıtsal mülklere dönüştü ve yerel gücü pekiştirdi. Muktalar (ikta hakkı sahipleri) mali ve siyasal açıdan ödülün kaynağı sultandan bağımsız hale geldiler.

Müslüman kırsal eliti genel olarak, Delhi sultanlarının garnizonlarıyla alakaları olmasa da yerel halk ve liderleriyle, yetkileri oraya yerleşmiş ve tarlaları eken hâkim arazi sahibi gruplardan gelen şeflerle sağlam bir bağlantı kuramadılar. Müslüman savaşçılar bunun yerine Kuzey Hindistan kırsalında tarım toplumlarını yağmalayan ve dehşet saçan küçük tiranlıklarından dolayı nefret ve korku nesnesi yabancı bir varlık olmayı tercih ettiler.

Muhammed Tuğluk'un değişken ve tahripkâr olduğuna ilişkin olağan modern suçlamalara karşı zamanının kronikleri onun gayrimüslim kullarının sadakatini artırabilecek bir yönetim şekli bulma girişimlerinden bahsediyor. Örneğin, Kahire'nin kukla Abbasi halifesinden bir üniforma belgesi araştırıp edinen birkaç Delhi yöneticisinden birisi olsa da, kent gösterilerinde yer alan süslü fil alayları gibi bazı eski Hint krallık sembollerini benimsedi.

MÜSLÜMAN TARİHİ

Haleci ve Tuğluk yönetimlerinin zulmü ve diğer özelliklerinin ayrıntıları için genellikle Müslüman yöneticiler tarafından görevlendirilmiş kişilerin yazdığı Farsça tarih yazılarına borçlu olmak gibi bir durumla karşı karşıyayız. Bu yazarların en eskilerinden biri on dördüncü yüzyıl ortasındaki Firuz Şah Tuğluk yönetimini anlatımı, modern tarihçiler katılmasalar da, tarihi değerinin canlı bir yorumunu sergileyen Ziyaeddin Bereni'ydi:

Hadisi, içtihadı içeren Kur'an'ı yorum ilminden ve Sufi şeyhlerin tasavvuf yolundan sonra herhangi bir öğrenim dalında tarihten gördüğüm türde fayda görmedim. Tarih, tarihsel olaylar ve peygamberlerin, halifelerin, sultanların ve büyük din adamlarının ve yönetimlerin gelenekleridir. Alçak insanlar, reziller, uygunsuz ve değersizler, aşağılık kişiler ve adi istekler peşindekiler, soyu belli olmayanlar, adi karakterliler, düşük nesepliler ya da nesepsizler, aylaklar, pazar serserileri, bunların hiçbirinin tarihle bağlantısı yoktur. Onların işi ya da becerisi değildir tarih. Tarih bilgisinin bu tür insanlara faydası yoktur ve hiçbir durumda yarar sağlamaz... Üstelik onlara tarih okumak ve bilmek hiçbir avantaj sağlamadığından, aşağılık ve adi insanlar için zararlıdır da. Tarihin yüksek onur gerektirdiğini adi ve aşağılık insanların bilginin bu nadir biçimine arzuları ya da eğilimlerinin olmaması, yani onların aşağılık işlerine ve iğrenç ahlaklarına bir kârı olmamasından ve tarihin onların hiçbir biçimde yararlanma arzusunda olmadıkları her konudaki yegâne öğrenim bilgisi olmasından anlamamız mümkün değil midir?²

Bu Farsça kronikçilerin bir kısmı Hindistan'da doğdu, diğerleri talihlerini orada arayan göçmenlerdi. Tuğluk zamanının göçmen tarihçilerinden biri ünlü Faslı gezgin İbn-i Batuta olurken, Muhammed Tuğluk Delhi halkını uzaktaki yeni başkenti Daulatabad'a yürüttüğü zaman ölen ünlü âlimlerden birinin torunu olan Isami de yerli tarihçiler arasındaydı. Isami dedesinin şehitliğini Tuğluklardan sonra gelen ve onların yıkılmasından kısmen sorumlu olan Behmeni sultanlarının hikâyesinde usulünce kaydetti.

Artan sayıda diğer yazar on dördüncü yüzyılda kayda değer iki önemli değişimi yansıtarak onu izledi. Birisi doğma büyüme oralı olup bir sultanın hizmetinde olarak ya da olmadan kendi zamanlarını yazan Müslüman entelektüellerin ortaya çıkmasıydı. Bu "Hindustaniler" ya da "Dekkaniler" diğer yerlerdeki geçici ikametlerine göre aldıkları sıfatlarla ayrıldılar. "Hindustan" terimi Hint-Ganj Ovası bölgesine Müslümanların taktığı bir isim olarak kabaca bu döneme aittir.

İran, Orta Asya ve Doğu Afrika'dan gelen Müslümanları Hindistan'a çeken unsur askerlik olsa da ticaret ya da öğretmenlik ve hukuk gibi mesleklerin de rolü vardı. Bazıları hâkim oldu. Bu göçmenler de zamanlarıyla ilgili çağdaş açıklamaları ve ünlü hükümdarların yaşamlarındaki olayları kaleme aldılar ve bu açıklamalar tarihçilere Delhi Sultanlığı'nın daha önce nadiren mümkün olan canlılıkta bir portresini sağladı.

Ancak bunlar sadece dikkati Gazneli Mahmut, Alaeddin Haleci ya da Muhammed Tuğluk'un biyografilerine yoğunlaştıran çağdaş açıklamalardan ibaret çalışmalar değildir. Onlar büyük enerji ve hayal gücüne sahip son derece de acımasız insanlardı bunlar da en azından bir süreliğine Himalayalardan Hint Okyanusu'nun güney kıyılarına kadar uzanan yeni bir devlet sistemi yaratmak için gerekli niteliklerdi. Maulana Muzaffer Şems Balkhi'nin tercihlerinin çoğu uygulamayla örtüşmede de, bu rejimler zamanla mevcut yönetici hanedanları yıkan yabancı despotluklardan yerli halkı içine alan rejimlere dönüştü. Türk savaşçılar başından itibaren gayrimüslim tebaa içinden evlilikler yaptılar ve bu yerli grupları dahil etmenin ya da belki onlarla birleşmenin bir biçimiydi; diğerleri güçlülerle yakın bağlar sağlama avantajı nedeniyle yeni fatihleri ve dini kabul etmeye ikna oldular ya da Mutasavvıflar ve diğer İslami okul örnekleri ve vaazlarından akılları çelindi.

Muhammed'in krallığının dış bölgeleri çok geçmeden bağımsız hale geldi. Süreç 1334'te Madurai ayrı sultanlık ilan ettiğinde uzak güneyde başladı. Bunu Bengal izledi. Kısa bir süre sonra yeni Dalulatabad etrafındaki fethedilen yerlerin büyük bölümü bağımsız sultanlık olarak ilan edildi ve Bahman adını Tuğluk'un hizmetindeki bir Afgan ya da Türk kurucusu aldı.

İSLAMIN HİNDİSTAN GELİŞİMİ

On ikinci yüzyılda temel Kur'an öğretisi ve sünnet, peygambere atfedilmesi buyru-
lan hadisler, şeriat (hukuk) olarak düzenlenen içtihat sisteminin (fıkıh, tam anlamı
“soruşturma”) temel unsurlarını oluşturdu ve birçok yasal mezhep tarafından yo-
rumlandı. Batı Asya'daki en önemlilerinden birisi, eski hocaların teolojik yoruma
esneklik katan kişisel muhakeme ya da “tercih edilebilirlik” unsurunu meşru ta-
mamlayıcı ilke olarak getiren kurucusu Ebu Hanife'nin adıyla anılan Hanefilerdi.
Bu büyük esneklik büyük ölçüde Bağdatlı filozof ve Irak'ın Türk sultanının danış-
manı olan El-Gazali sayesinde yeni ele geçirilen yerlerin Müslüman asimilasyonunu
kolaylaştırdı. Daha sonra fıkıh ve kelam (tartışma) yandaşı dindar Müslümanlar ile
bozguncu potansiyele sahip sufi Müslümanlar ayrımını önlemesiyle ünü arttı. Baş-
langıçtan beri İslamın bir parçası olan sufiler Hz. Muhammed ve dine açık ve kesin
ifadeler getiren önceki diğer esinli kişilerle doğrudan yakınlık iddiasında bulundu-
lar: yasalara yavan saygıyı reddettiler. Gazali'nin İslamın felsefi zeminini içtihat ve
formel teolojiye yönelik aşırı vurgusundan bu formel unsurlarla sufilerin sağı solu
belli olmayan tutkuları arasında bir dengeye çekecek sentezi getirdiği düşünülüyor.

Sufizm –terim gidyikleri kaba yün kumaşı gösteriyor– mutasavvıfların
Allah'tan, *ulemanın* (âlimler) kitaplardan öğrendiğini bildiren gezgin yoksul mis-
tikler tarafından açıklanırken, Sufizm düşüncesi Gazali'nin ünlü (muhtemelen gizli
maksatlı olsa da) sorusunda yansımasını bulmuş gibidir: Boşanma ve alım satım
üzerine tartışmalar mümini öbür dünyaya nasıl hazırlar? Sufilerin mistik öğretisi
İslamın bu biçimini Hindistan koşullarına iyice uydurarak yerli adanma biçimle-
riyle yakınlaştırdı.

İlk Müslüman fetihlerinden itibaren, İslamla ortak bir geleneğe dayandıkların-
dan, bir kutsal kitaba sahip olduklarından Yahudiler ile Hristiyanların dinlerini
yaşamalarına izin verildi. “Kitaplı insanlar” olarak ve Hz. İbrahim ve Hz. İsa'nın
peygamberliklerini tanıyarak İslam her iki dinin de vahyin (ancak değiştirilmiş ve
bozulmuş ve kuramı da bozulmuş olarak) muhatapları olduğunu kabul etti. Pagan-
lardan, çoktanrı ve putperestlerden farklı olarak yaşamak için din değiştirmeleri
istenmedi ancak her zaman belirsiz bir himaye karşılığında onlardan baş vergisi
(cizye) istenebiliyordu. Bu uygulama limanlarda bulunan diaspora tüccar toplumu-
nun parçalarını oluşturan soyutlanmış, küçük Hristiyan ve Yahudi toplumları söz
konusu olduğunda sultanlar için bir sorun yaratmıyordu, ancak himaye *dhimmi*
statüsünün Vedic tanrılara bağlı olanları kapsaması, kâfirliğe kadar gidebilirdi.

İSLAMIN İLK TOPLUMSAL ETKİLERİ

Hindistan'ın Müslüman fatihleri heyecanlı olabilirlerdi ancak gerçekçi insanlardı ve içindeki servetler için tapınakları yağmalamalarına karşın, Hinduların da *dhimmi* (korunan) statüsüne alınmalarında giderek fayda gördüler. Hiçbir sultan ya da sonraki Mughal imparatoru kitleler halinde din değiştirilmesi için asla ciddi bir girişimde bulunmadı. Hindistan'da İslamın ilk yıllarında, seyrek kâfir ya da pagan nüfusun yaşadığı daha önce fethedilen bölgelerde görüldüğü gibi, çok sayıda ve farklı tebaa halkın İslama dönmesi gerçekten mümkün değildi. Bu nedenle, fethe- denlerin bakış açısından Hinduları hoşgörmek de bir çıkar yoldu ve *dhimmi* sta- tüsü İslamın hoşgörüyü diğer dinlerin mensubu halklara da yayabilmesinin yegâne kategorisiydi. Üstelik Hindistan'daki kast yapısından dolayı, tebaa halkın bakış açısından uyum kolaylaştı, böylece her zaman olduğu gibi her türlü siyasal iniş çıkışlar esnek bir biçimde dengelendi; Müslümanlar gibi yabancılar toplum ku- rumlarının özerkliğine –kast en önemlisiydi– zarar verilmemesi koşuluyla uygun yöneticiler olarak kabul edilebilirlerdi.

Müslüman yönetiminin Kuzey Hindistan kırsalının büyük bölümünde egemen- lik iddiasında bulunmamasına karşın, Ganj Ovası kentleri ve Pencap ile Bengal'in bazı bölgelerinde önemli derecede doğrudan Müslüman kontrolünün sağlanabil- diği çok geçmeden ortaya çıktı. Buralar Müslüman askeri ve sivil yetkililerin ve kadırlarla ulemayı oluşturan diğer bilgili kişilerin yönetimine verildi. On dördüncü yüzyılda birçok kentli zanaatkâr ve tüccar cizyeden ve diğer küçük baskılardan kurtulmak için İslama dönerken, kentleri çevreleyen kırsal kesim sakinlerinin çoğu, Delhi'den en uzak Ganj Havzası bölgeleri gibi, dine bakmadan eski özerkliklerini korudular. Aslında Pencap'taki gibi, Müslümanların halkı İslama döndürmekte bü- yük başarı kazandığı Bengal'de bağımsız bir sultanlık ilan edildi.

Bengal'de İslamın başarısının nedenleri muhtemelen oradaki dini kurumların yapısında aranmalıdır. Bengal Budist manastırların hâlâ işlevini sürdürdüğü çok az yerden biriydi. Sangha orada dokuzuncu yüzyılda Ganj Ovası'nda kısa bir egemen- lik kuran ve on ikinci yüzyıl başlarına kadar Pataliputra'dan Doğu Hindistan'ı yö- neten, ancak baştan beri Budizmin belkemiğini oluşturan tüccar ve zanaatkârların İslama dönmesiyle zayıflayan Pala krallarının himayesinden yararlandı. Sultanlık kayıtları katliamdan ve Budizmin uğradığı kaçınılmaz çöküşten bahseder.

Daha sonra Sufi tarikatı mistikleri Mughal idaresinin devlet politikasından çok Bengalli toprak sahipleri ile yoksul kiracılar arasındaki sınıf farklılıklarıyla ilgilen- diği günlerde, köylülerin İslama toplu geçişlerinin yaşandığı Doğu Ganj Deltası'nın hâlâ ormanlık bazı alanlarında tarımın yayılmasıyla birleştirdikleri yaygın bir İsla- mı öğütlediler. Toprak sahipleri Vişnu tapınmasını son dönemlerde benimsemişti,

ancak kiracılık Sufizmi daha elverişli hale getirdi. Öte yandan Pencap, Moğollar ve Müslümanlar arasında sınır, Moğol saldırılarının korku ve tahribat yarattığı ve sonuç olarak Moğol yağmacılara karşı bölgenin savunmasında İslamın yaygın ve minnettar savunma işbirliğinin gerçekleştiği yer olarak özel bir konumdaydı.

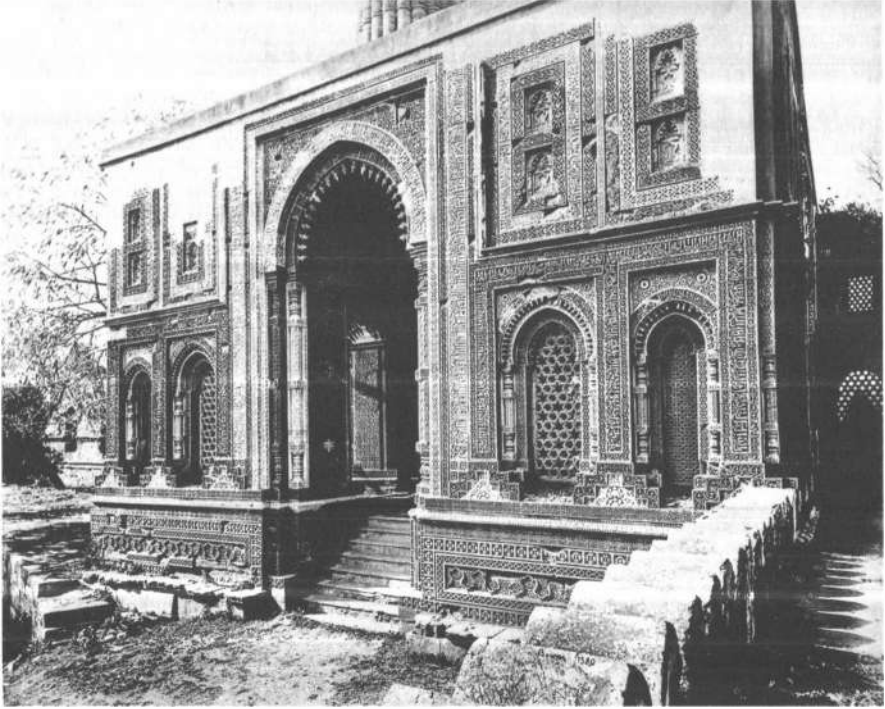
Müslüman egemenliğinin yayılması Müslüman âlimlerin ve tüccarların yaygınlaşması demekti. On üçüncü yüzyıl Moğol hegemonyasından nispeten güvenli Hindistan'a kaçmışlardı. Yeni gelen tüccarlar arasında bazıları yarımadanın her iki kıyısı boyunca yerleşmiş diasporaya ait tüccar toplumlara katıldılar; diğerleri Türk gazilerinin yanında yer aldı ve Ganj bölgesi kasaba ve kent pazarlarındaki gayrimüslim tüccar grupların arasına yerleştiler. Müminlerin ibadeti için camiler yapıldığından ticaret ve din değiştirmek için geniş fırsatlar sunan yeni kent pazar yerleri gelişti. Zanaatkâr gruplar da kentlerdeki İslam eğilimine kapılmakta geç kalmadı.

İslami âlimler ve sufiler de yeni yönetimin yanında olduklarından din değiştirme sadece fırsatçılıkla ilgili nedenlerden kaynaklanmadı. Âlimler şeriatın emirlerinin öğretilmesi kadar uygulanmasından da sorumluydular. İdeal bir düzeni yönetmenin kuralları ya okulda resmi eğitimle (medrese) ya da camilerde beş vakit namaz ve cuma namazları için toplanan ulema eğitimiyle, yönetenlere de yönetilenlere de iletilmemeliydi. Ulemanın sosyal konumu ve saygınlığı vardı; her şeyden önce dini bir cemaat olan Müslümanların kimliğinde çok önemli etkileri vardı.

Yoksulluğu ideoloji yapan Sufi hocaların tersine, her kulun tanrıyla kişisel bağ kurmasında ısrar eden ve ne dini kurum ve kişilerin ne de kralların yasalarının bu bağın yerine geçebileceğini kabul etmeyen mistik geleneğin temsilcileriydiler. Ancak tahmin edilebileceği gibi, Hindistan ve başka yerlerdeki sufiler öğretmen ve inanan arasındaki bağı güçlendirmek için kendi kurumlarını oluşturdular. Her sufi tarikatı (silsile) birçok tekke ya da inzivalara ek olarak Allah için kendi tasavvufi yolunun aktarıldığı ana bir merkez kurdu. Belirgin bir başarı sağlayan iki Sufi tarikatı, her ikisi de özellikle Farsça şiir konusunda son derecede eğitilmiş olan Sühreverdi ve Çeştiye silsileleriydi. On dördüncü yüzyılda her iki tarikatın da Delhi'de merkezi vardı, Haleci ve Tuğluk sultanların himayesinde bütün Kuzey Hindistan ve Dekkan'da bağlı tekkeler kurabildiler. Diğer tarikatlar anayurtlarını Orta Asya ya da Ortadoğu olarak gösterdiği zaman Çeştiye manevi yurdunu Hindistan olarak açıkladığından Çeştîyeler o zaman ve daha sonra Hindistan doğumlu Müslümanlar tarafından özel iltimas gördü. Çeştîyelerin büyük tekkeleri alt kıtada olduğundan, on beşinci yüzyıl ve sonraki Müslüman liderleri yönetimlerini hem Hint hem de Müslüman terimlerle haklı göstermeye uğraşırken, Çeştîyeler diğer tarikatlardan esirgenen imparatorluk himayesinin avantajlarından yararlandı.

HİNDİSTAN'DA İSLAMİ MİMARİ

Ortaçağ Hindistanı'nda toplum biçimlenme süreci artık Müslüman toplumları da kapsıyordu. Kentlerde semtler Müslüman ileri gelenlerin, askerlerin ve görevlilerin köşklerinin ve ayrıca yerel mimarının etkisini taşıyan büyük camilerin ve medreselerin etrafında şekillendi. Bu yapılarda girişlerin ve duvarların köşeli küfi yazısıyla yazılmış Kur'an ayetleriyle zarif biçimde süslenmesi gibi, tipik İslami unsurları içeren bir mimari lügat benimsendi. Camiler on ikinci yüzyıldan itibaren Delhi'yi merkez yapan Müslüman yönetimler tarafından imparatorluk tarzına göre inşa edildi; ancak aynı zamanda birçok özelliği örneğin taş gibi inşaat malzemelerinin tedarikine ve ille de Müslüman olması gerekmeyen ve Bengal, Keşmir, Gucerat'taki camilerde farklı geleneklerin izini bırakan yerel ustaların deneyimine bağlı olan taşra tarzları ortaya çıktı. Örneğin Bengal'de bağımsız on dördüncü yüzyıl sultanları kendi camilerini orada tapınak inşaatlarında kullanılan tuğladan inşa ettiler ve tuğlaların arasını alçıyla kapattılar.

Levha 12 İslami inşaat ilkelerine göre gerçekleştirilen ilk yapı, Delhi'deki Kuvvet-ül İslam'a giriş köşkü olan Alai Darwaza idi. Haleci Sultanı Alaeddin tarafından 1311'de yaptırıldı (IOL Foto 95/1, baskı 44, British Library izniyle).

Planlarda da değişiklikler oldu. Batı Asya'dan sütunlu, kubbeli çatı ve kapalı avlusuyla Arap cami modeli geldi. Aslında tam gelişmiş biçimde, en büyüğü ortada küçük kopyaları yanlarda üç kubbesiyle üç avlu vardı ancak yerel inşaat uygulamalarıyla bu da değişikliğe uğradı. Bengalli yöneticiler iç avlu yerine müminlerin abdest alması için toprağı kazarak büyük bir su deposu yerleştirdikleri çimenli bir ön avlu koydular ve kare binanın üstüne tek kubbe inşa ettiler. Keşmir başkenti Srinagar'da Şah Hamadan 1395'te namaz için kullanılan iç avluyu çevreleyen ahşap duvarlarıyla ahşap bir cami yaptı. Oradaki dönemin tapınakları gibi caminin iki katı da yüzlerce süslü ahşap dikmeyle desteklendi ve tüm yapı eski bir tapınağın taş temelinde oturtuldu. Guccerat'taki Ahmedabad 1297'den itibaren Delhi'nin bir eyaleti olsa da, cemaate açık büyük camisine 1423'te kavuştu. Cami İslama geçen bir Rajput olan ve 1411'de yöneticisi olduğu eyaleti bağımsız sultanlık ilan eden Ahmed Şah tarafından yaptırıldı. Cami yerel tapınaklar gibi taştan yapıldı ve girişi bölgedeki tapınaklarının girişine benzedi. Ana namaz bölümü taştandı ve yine dönemin tapınaklarında bulunan oymalı sütunlar vardı.

TOPLUMSAL DEĞİŞİMLER

Müslüman toplumların kültürel çeşitliliği mimari seçiciliğe uygun düştü. Müslümanlığı kabul etmek din değiştirenlerin toplumsal ve kültürel uygulamalarını da ulema ya da Sufi hocaların açıkladığı uygulamalara uyduracak biçimde değiştirmesinin beklendiği anlamına geliyordu; ancak bunlar bölgesel modellere göre değişti. Uygulamada Müslümanlığa geçenlerin çoğu yaşadıkları yöredeki bir sürü halk tanrısına tövbe için ibadet etmeyi sürdürdü ve çoğu içinde doğduğu kast kurallarına uydu. İslami uygulama bu şekilde değiştirilmiş oldu.

Din değiştirenler Hindu kökenlerinden gelen kast uygulamalarının çoğunu inatla sürdürdüklerinden, Müslümanların itirafla ilgili bir toplum olarak birliği tehlikeye girdi, çevre ve bölge âdetleri yaygınlaştı, yerel ve bölgesel dillerde ısrar tamamıyla birleşmiş bir İslam toplumu gelişimini daha da baltaladı. Ancak kasaba ve kentlerde birlikte yaşayan Müslümanlar ve Hindular arasındaki yeterince farklılık, dinler arasında sonradan gelişen korkunç çatışmaları içermese de, farklı bir tür kentsel yaşam yaratacaktı; bunlar son zamanlardaki sömürge politikasının bir yansımasıydı.

On beşinci yüzyılda, Çeştiye ve diğer Sufi tarikatına bağlı şeyhlerin Bengal sultanını gayrimüslimlerin görev alması ve devlet onuruna kavuşmasına izin vermesi nedeniyle kınadığı zaman, Bengal kırsal bölgelerinde bazı dini gerilimler yaşandı.

Bu şeyhlerden birisi Maulana Muzaffer Şems Balkhi'nin, Bengal Sultanı Gıyasettin için yaklaşık 1400'de yazdıklarından:

Aşağı düşen başlarıyla yenilen kâfirler güçlerini ve yetkilerini kullanıyor ve onlara ait toprakları yönetiyor. Ancak onlar ayrıca Müslüman topraklarında Müslümanların üzerinde göreve (yetkili) getirildiler ve emirlerini onlara uygulatıyorlar. Böyle şeyler olmamalı.³

Bu tür eleştiriler Raja Ganesh adında bir Brahman Bengal'deki sultanlığın ardından iktidara geçtiğinde arttı. Raja Müslüman olunca eyalet içindeki tehditkâr bir savaş önlenmiş oldu ve 1415'te Celaledin Muhammed adıyla sultan ilan edildi ve adına para bile bastırdı. Sufi liderler buna çok öfkeleni, gaspçının kovulması ve Müslüman otoritesinin tekrar kurulması için Ganj Vadisi'ndeki Jaunpur sultanına başvurdular. İstedikleri olmadı ancak Celaledin Çeştiye tarikatının desteğini almak için çok uğraştı ve sonunda engin himaye sayesinde bunu başardı.

İslamın dolaylı toplumsal etkileri de vardı. On birinci yüzyılla on üçüncü yüzyıl arasındaki Müslüman fetihleri brahman kurumlarını kraliyet korumasından mahrum bıraktı ancak *dharma* metinlerinin yayılması kast ilkelerini güçlendirdi. Eski krallıkların devam ettiği yerlerde bölgesel *dharma* metinlerinin üretimi *Videha* bilgisi Yajnavalkya'yi bir kanun kitabı yorumuyla görevlendiren Kalyani Çalukyalardan VI. Vikramaditya gibi hükümdarların himayesinde gerçekleşti. On ikinci yüzyıl sonlarında Bengalli Ballalasena beş büyük *dharma* eserinin yazılmasını destekledi; Devagiri'nin Yadava kralı yüz yıl sonra Hemadri kanununa yardım etti ve on dördüncü yüzyıl Vijayanagara kralları rahipleri Mahadeva'nın *dharma* yorumu *Parasara* için destek sağladı. Dindar Rajalar böyle davrandılar ve desteklerinin nedeni kast ilişkilerinde brahman üstünlüğünün tekrar canlandırılmasıyla olduğu gibi bu metinlerde bulunan rajadharmanın takdiriyle de yakından ilgiliydi.

Ancak daha da büyük bir soyutlanmaya maruz kalan kadının statüsü geriledi. Purdah (Farsça *perde* ya da *peçe*) uygulaması, kadının aile dışındaki erkeklerden gizlenmesi, Müslüman âdetlerin sadece kısmen taklidi olarak sultanlık dönemlerinde genele yayıldı. Kshastriyalar arasında ve özellikle de Rajputlarda, her zaman kadın kontrolle belirlenen bir kişisel gururluluk ve ailevi onur duygusu olmuştu. Bir rakibi onursuzlaştırmak için kadınları alınırdı; bu nedenle erkekler kadın akrabalarının erkek yakınları tarafından görülmesini kısıtlayarak ve hatta bir tehdit durumunda, düşman kendisini onursuz duruma düşüremeden, onları öldürerek onurlarını korumayı denediler. Bu tür bir olay 1568'de Mughal Ekber Chitor'un Mewar Kalesi'ni ele geçirmek üzere olduğu zaman gerçekleşti; kaleyi savunan Rajputlar Müslümanların eline düşmemesi için kadınlarını katlettiler.

Levha 13 Chitor, Rajasthan kuşatmasında Rajput kadınlarının yanması 1568 (IS 2-1986 (69/117), Victoria ve Albert Museum izniyle).

Levha 14 Virupaksha Tapınağı, Vijayanagara, Karnataka. Bu on altıncı yüzyıl tapınak külliyesi gibi, ortaçağ Hindu hükümdarları tarafından dikilen özenli büyük ölçek dini anıtlar krallar ve koruyucu tanrıçaları arasındaki bağımlı ilişkiyi sergiliyor. (IOL Foto 965/1, levha 78, British Library izniyle).

Hindistan şu ya da bu şekilde her yeni ya da yabancı uygulamayı özümsemi ve kendine mal etti. Delhi Sultanlığı yeni bir Orta Asyalı fatih olan Timur (Timurlenk) tarafından yıkılmadan önce Muhammed Tuğluk'un kuzenlerinden Firuz Şah askeri seferleri askıya aldığı ve Bengal'de ya da Dekkan'da Brahman yanlılarına kaptırdığı toprakları geri almak için herhangi bir girişimde bulunmadığı zamanlarda, nispeten barışçı saltanatını tamamlamıştı. Genişlemek yerine daha küçük bir Kuzey Hindistan Krallığı'nı güçlendirdi ve orada etkileyici camiler ve kaleler yaptı, Ganj kırsalını sulama işleriyle zenginleştirdi. Dindar bir adam olarak ulemaya ve din değiştirenlere hediyeler verdi ve cizyeyi genişleterek önceden muaf olan brahmanları da dahil etti.

Timur'un 1398'de Delhi'deki yağma ve katliamı Firuz Şah Tuğluk öldükten 10 yıl sonra gerçekleşti ve Kuzey Hindistan'da köle sultanlarla başlayan Müslüman güçlenmesinin ilk dönemini sonlandırdı. Son büyük Munghal Evregzeb'in yarımada içlerindeki birçok güney sultanlığını fethederek kısa bir süreliğine Munghal'ı alt kıtanın otoritesi haline getirmesinden sonra Kuzey Hindistan'da Afgan ve Munghal yönetiminin yeni dönemi başladı ve on sekizinci yüzyıl başlarına kadar sürdü. Onun başarısı bir başka başarıyla baltalandı: On sekizinci yüzyılın ortalarında Batı Hindistan'da Munghal yönetimini deviren Maratha rejiminin doğusu. Sonunda İn-

giliz Doğu Hindistan Şirketi'nin yabancı yönetimine boyun eğen Mughallar değil onlardı. Ancak bir dizi gelişmeyi dikkate almadan önce Hindistan'ın ortaçağ dönemindeki diğer cephelerine, yarımada hegemonya mücadelesi veren güney sultanlarına ve onların Hindu rakiplerine bakmak gerekiyor.

DEKKAN VE GÜNEY

Muhammed Tuğluk Delhi'ye döndüğünde eski askerlerinden, muhtemelen Afgan ya da Türk asıllı olan Zafer Han Daulatabad'ı ele geçirdi ve Behmen Şah adıyla kendisini sultan ilan etti. Bu 1345 yılında oldu ve iki yıl sonra başkenti daha güneye sekizinci ve onuncu yüzyıllar arasında Rashtrakuta krallarının sadece Dekkan'ı değil uzak güney ve Ganj'in bazı bölgelerini de yönettikleri Karnataka'nın zengin nehir havzasındaki Gulbarga'ya taşıdı. Neredeyse aynı zamanda Müslüman egemenliğinin yayılmasından kaynaklanan iki yeni Hindu Krallığı kuruldu. Her iki devlet de on dördüncü yüzyıl başlarında Müslüman saldırılarıyla yıkılmış olan iki eski devletin yerine kuruldu; bir anlamda önceki yenilgiler daha dirençli sonrakileri, Güney Karnataka'daki Vicayanagar ve Orissa'daki Gajapati krallıklarını üretti.

Başlangıçtan itibaren Behmeni sultanlarının düşmanlarına korku salmak için benimsediği yöntemler zamanla artan muhalefeti doğurdu. Onlarla akla gelen dehşet, merhametin olmadığı o dönemlerde bile dikkat çekecek boyuttaydı ve Muhammed Tuğluk'un ordusundan kalanlara karşı düzenlenen seferler Hindus krallarına ve Orissa ile Andhra civarındaki şefliklere düzenlenenler kadar acımasızdı. Ancak Behmen Şah ve ardılları herhangi türde istikrarlı yönetimi, Gulbarga civarında bile güçlendirmeyi yanıltıcı buldu.

Muhtemelen bu nedenden dolayı Gulbarga terk edildi ve on beşinci yüzyıl sonunda kuzeybatıda, Bidar'da yeni başkent kuruldu. 1470'lerde bir Rus ziyaretçi Bidar'ı tutkuyla tanımladı ve başarıyı büyük ölçüde İranlı vezir Mahmud Gavan'ın idari ve askeri reformlarına bağladı. Gavan gelir uygulamalarını değiştirdi ve merkezi otoriteyi Müslüman ileri gelenlere ve Hindu şeflere karşı güçlendirdi. Islahat tutkusu 1481'de öldürülmesine neden oldu ve arkasından sultanlık dağıldı. 1489'da Bijapur'un Behmeni valisinin bağımsızlık bildirgesiyle başlayarak ve 1519'da Golkonda'nın ayrılmasıyla sonuçlanan süreçte, beş küçük Müslüman yönetimi ortaya çıktı. Dekkan'ın bu daha kompakt Müslüman krallıkları Mughal Evrengezb'in yayılan egemenliği altına giren kadar yaklaşık iki yüzyıl bağımsız yönetim sürdürdüler. Ancak bu süre içinde ortak Urdu diliyle Hint-İslam kültürünün önemli bir türü ortaya çıktı.

Behmeni Sultanlığı'nın kurulduğu aynı dönemde, geleneğe göre Batı Karnataka'daki Shaivite Sringeri din okulunun yöneticisi, kurucularının manevi hocası

Vidyaranya'nın talimatlarıyla Güney Karnataka Vijayanagara'da "Zafer Kenti" kuruldu. Bu gelenek yeni krallığa Hindu kurumlarının Müslümanlara karşı koruyucusu olarak önemli bir ideolojik anlam kazandırdı. Böylece aynı kültürel alanda iki yeni krallık –biri Müslüman diğeri görünüşte Hindu– Karnataka'ya yüzlerce yıldır görülmemiş bir önem kazandırdı.

Sonuçta iki krallığı birden uzun süre tutmak Karnataka'ya nasip olmadı. Behmeniler yeni başkentleri Bidar'ın Gulbarga'yla yarışan güzellikte inşa edildiği yere, Dekkan Yaylası'nın daha yüksek bir bölgesine geçtiler. Yarımada'nın doğu kıyısında şimdiki Orissa'da yine başka güçlü bir devlet Dekkan hegemonyasına tehdit oluşturdu. Bu devletin Gajapati hükümdarları başkentlerini Mahanadi Nehri Deltası'na kurdular ve muazzam ıslak pirinç ekimi alanlarından ve sayısız limanlardan ve on beşinci yüzyılda Bengal'deki Ganj Deltası'yla Godavari ve Krişna nehirleri deltaları arasında gerçekleştirilen zengin ticaretten büyük servet kazandılar.

Behemi Sultanlığı zirve noktasına Mahmut Gavan 1461'de başvezir olduğunda ulaştı. Yirmi yıl birçok sultana hizmet ettikten sonra kıskanç saray mensupları tarafından suikasta uğradı, ancak parlak vezirlik dönemi sırasında, Goa'nın Vijayanagara krallarından alınmasıyla, her iki kıyıda da Behmeni egemenliği kurulmuş oldu. Mahmud Gavan vergi gelirlerini artırmak için Tuğlukların bıraktığı ilkel yönetimi geliştirdi. Bu mahir devlet görevlisi bile Vijayanagara krallarıyla girilen açmazdan çıkamadı. Behemi orduları her seferinde üstün konuma gelmeyi başardı ve Hindu düşmanlarını yenmeye hazırlıklı göründü. Kuzeyde Gucerat ve Malwa ile sınır olan komşu sultanlıklar Behemileri tehdit ederek ve Güney Karnataka'dan çekilmeye zorlayarak planı bozdu.

Böylece Behemi yönetiminin ve diğer Müslüman yönetimlerin bir süreliğine Vijayanagara'ya karşı elde ettikleri askeri tekniklerdeki üstünlükten Behemilerin burada da yararlanması engellendi. Behemilerin acımasız idaresinden kurtulan iki Hindu yönetiminden birisi "Gajapati" Krallığı kuzeydoğu yarımada'daki dar kıyı bölgesini işgal etti. Orissa eskiye dayalı tarihsel önemi olan bir yerdi; MÖ 250 yılı civarında Asoka tarafından fethedildiğinde Kalinga olarak biliniyordu ve Gupta dönemi sonunda kendilerinden gururla "Gajapati" ya da [savaşan] fillerin efendileri olarak bahseden bağımsız Ganga krallarıyla övündü. Bu unvanın savaşan adamların efendisi ya da piyade kuvveti anlamındaki *narpati* lakabını kullanan Tamil Çolalar ve süvarilerini öven *ashvapati* unvanını benimseyen Karnataka Vijayanagara kralları gibi diğer ortaçağ Hindu krallarının tercihiyle tezat oluşturması istenmiş olabilir. Dönem hiç de mütevazı değildi.

VİJAYANAGARA

Kurucuların Karnataka'nın Hoysala krallarına askerlik yapmış ve onların nüfuz alanlarını devralmış Kannada dili konuşanlar mı yoksa Andhra'da Warangel Hin-

du krallarına hizmet etmiş ve sonra Muhammed Tuğluk'un güçlerine katılmış Telegular mı olduğu konusunda tartışma olsa da, tarihçiler Vijayanagara Krallığı'nın 1340'larda deneyimli askerler olan iki kardeş tarafından kurulduğunda hemfikirdir. Bu tartışma bir yana yeni ve etkilere açık krallığı Behemi Sultanlığı'nın üstün güçlerinden koruyan ilk iki Vijayanagara kralı, Harihara ve Bukka kardeşlerin cesareti tartışılmaz; üstelik Muhammed Tuğluk yarımada'dan çekildiğinde ilan edilen kısa ömürlü sultanlıktan Madurai'yi geri aldılar. 1377'de Kral Bukka öldüğünde II. Harihara olarak 1404'e kadar yönetimde kalan oğluna büyük bir krallık bıraktı.

Vijayanagara Krallığı imajının oluşmasındaki diğer unsur kurucu kardeşlerin Karnataka'daki ünlü Shaivite hocası ve papaz okulu mensubu Vidyaranya ile kurdukları yakın ilişkiydi. Bir geleneğe göre kardeşleri Tuğluklara hizmetten vazgeçmeye ve o sırada kabul ettikleri düşünülen Müslümanlığı reddetmeye ikna etti. Vidyaranya iki kardeşe sözde Şiva ve diğer tanrıları Müslümanlardan "kurtarma" görevi verdi. Bazı kitabeler yeni krallığa Vijayanagara denilmeden önce bu bilgenin onuruna bir süreliğine Vidyanağara denildiğini ve adına büyük bir tapınak yapılan Virupaksha tezahürüyle, Vidyanağara'nın bütün krallarının koruyucusunun Şiva olduğunu bile ileri sürer.

Vijayanagara "Zafer Kenti" demekti ve on beşinci yüzyılın ikinci yarısında krallık Orta Karnataka'dan güney yarım kürenin kalan bölümlerinin büyük kısmına kadar yayılarak bu övgünün hakkını verdi. Kralları yedinci yüzyıl Badami Çalukya krallarının kraliyet sembollerini benimsedi. Vijayanagara kralları taklitçilikte daha da ileri giderek boyun eğenlerin tanrılarını da dahil ettiğinden, başkentleri muazzam krallıklarının her bölgesinden tapınak mimarisi bir gösteri yeri haline geldi. Muhtemelen bu yer ve halkıyla sorgulanabilir kimlik sorununu gidermek için kendilerine hâlâ genellikle "Karnataka" kralları deseler de, fetihleri onlara kendilerini "büyük krallar" olarak gösterme hakkını verdi.

Vijayanagara krallarının dindar ve Hindu özellikleri büyük surlarla çevrili başkentlerindeki özenle inşa edilmiş tapınaklarda görülebilir. Ancak mimari yatırımları ordularına tabanca ve topları getirerek askeri hünerlerini artırmalarına engel olmadı. On beşinci yüzyıl Delhi sultanları dışında hiçbir Hint Krallığı Vijayanagara kadar askerileşmedi. On beşinci yüzyılın ortalarında kralları sağ kalmak için üstün süvarilerine yetişilmesi gereken Müslüman askerlerinden deneyim kazandılar. Bu Moğollardan alınan dersle aynıydı ve sonuçları da aynı oldu. Vijayanagara çok geçmeden ateşli silahlarının Behemilere ve kendilerini Kanataka kıyısına yerleştiren Hindistan'ın yeni güçlü misafirleri Portekizlilere yönelttiler.

Hemen sonra Vijayanagara kralı II. Devaraya kendisine hizmet etmek ve askerlerini yeni savaş yöntemleri konusunda eğitmek üzere ordusuna Müslüman savaşçılar almaya başladı. Müslüman askerlerin bulunduğu başkente cami yapılmasına da izin verdi. Behmeni rejimi Mahmud Gavan'ın ölümünden sonra özellikle ordudaki iç çatış-

malarla çökmeye başladı. Yerli Müslümanlarla Arabistan'dan, Orta Asya ve İran'dan gelen göçmenler ve Sünnilerle Şiiler arasında, genişleyen Behmeni Sultanlığı'nın 1489-1520 arasında valileri tarafından beş bağımsız sultanlığa bölünmesiyle sonuçlanan mezhep kavgaları çıktı. Bunlar Karnataka'da Bijapur, Maharashtra'da Ahmadnagar ve Berar Andhra'da Bidar ve Golkonda'ydı. Bölünme'den sonra Behmeni Sultanlığı ve artık korkunç bir askeri güce dönüşen ve hâlâ Müslüman askerler almaya devam eden Vijayanagara Krallığı'nın vârisleri arasında çatışmalar devam etti.

Kendi uzun dar kıyı bölgelerinde, on ikinci yüzyıl sırasında Mahanadi'de Ganga Krallığı'nın kuruluşundan bir kraliyet geleneğini miras alan Gajapati yöneticileri bu büyük çatışmanın gölgesinde gizlendi. Ganga kralları Puri'de ünlü Jagannatha tapınaklarını yaptılar ve Puri'nin güneyinde Konarak'taki güneş tanrısı Surya'ya adadılar; ayrıca uzun zamandır bağımsız bir sultanlığın olduğu Bengal'den başlayan Müslüman yayılmasını durdurdular. Beşinci yüzyıl sonunda bazı Ganga komutanları iktidarı ele geçirip kendilerini Suryavamshi ya da güneş tanrısının evlatları, ya da daha yaygın olarak fillerin efendisi, Gajapagiler olarak adlandırarak yeni bir yönetici hanedanı kurdular. Bu yeni krallardan biri Kapilendra, Bengal'deki Ganj Deltası'ndan Kaveri Deltası'na uzanan yarımada'nın ticaret kıyılarını kontrol etmek isteyen Vijayanagara krallarının giderek massettiği kıyısız bir bölgeyi kısa süreliğine aldı.

Gajapatiler on altıncı yüzyılda Bengal'deki yeni bir Afgan yönetiminin bütün Orissa kıyısına yayılmasına direnemediler, ancak arkalarında Hindistan'da pek rastlanmayan bir krallık anlayışına dönen bir kraliyet ideolojisi bıraktılar: Bu gerçek kralın tanrı Jagannatha olduğu ve insan kralın tanrının oğlu olduğu ve krallığı onun adına savunup yönettiği inancıydı. Tanrı, sadece Jagannatha rahiplerine önem atfeden bir özellik, rahiplerin dua nakaratlarıyla kutsanan kaba kütüklerle temsil edilse de, Puri'deki büyük tapınak Tanjavur'daki Rajaca döneminin Çola tapınaklarıyla boy ölçüşecek büyüklükte ve sanatsal güzellikte inşa edildi.

Vijayanagara kralları pahalı askeri alışkanlıkları desteklemek ve İran Körfezi'nden ithal edilen binek atları ticaretini kontrol etmek için hem paraya hem de idari denetim gereksinim duydu. Yarımada'nın her iki kıyısından yapılan ticareti denetlemek için Vijayanagara valileri atandı. Bu atamaların önemli ekonomik ve siyasal yansımaları vardı: Vijayanagara'nın on beşinci yüzyıl sonuyla on altıncı yüzyıldaki askeri modernizasyonu krallığı sadece sıradan bir ortaçağ Hindistan devletinden İslami olmayan diğer bütün rejimlerden daha güçlü ve merkezi bir devlete dönüştürdü.

Behmeni sultanlarına ve Gajapatilere karşı kırılgan bir bağımsızlığı sürdürmek için on beşinci yüzyıl boyunca savaşlar yapıldı, büyük kayıpların olduğu ve askeri komutanların gücünün giderek arttığı bir ortamda, bu komutanlardan biri 1500 dolaylarında kraliyet yetkisini ele geçirdi. Onun soyundan gelenlere, kurucusu Tulunad'ın batı kıyı bölgesinden geldiğinden, Tuluvar hanedanı denildi. En büyük Tuluvar 1509-1529 arasında hüküm süren Krishnadevaraya idi.

On besinci yüzyıl sonunda Behmeni sultanlarının toprağını alan beş Müslüman yönetim on beşinci ve on altıncı yüzyıl boyunca Vijayanagara'ya karşı güneye doğru genişleme çabasına girdi, ancak rakipleri beceri ve savaşçılıkta öylesine karşılık verdi ki Krishnadevaraya'nın krallığının ilk yılında Dekkan sultanlarını zekice bölüp yenilgiye uğratmasına kadar belirli bir üstünlük sağlayan olmadı. Yönetiminin ilk ayları genç kralın Behmeni egemenliğinin yerine geçen birçok sultana karşı tavrına tanık oldu. Krishnadevaraya Vijayanagara'yı istila etmek üzere birleştikleri zaman bu sultanları yenilgiye uğrattı ve sonra, Samudragupta yöntemiyle, iyi bir hükümdarın yapması gerektiği gibi, bu yabancıları (*yavana*) tahtlarına kendisinin oturttuğunu duyurup, siyasal bir büyüklük jesti olarak her birini eski yerlerine iade etti.

Sınırlarını güvenceye alan Krishnadevaraya diğer iki siyasal hedefe yöneldi. İlk Tungabhadra Nehri Havzası'ndaki bağımsız şefliklere boyun eğdirmek ve böylelikle krallığın neredeyse 300 bin metrekarelik çekirdek bölgesini doğrudan denetlemektir. O güne kadar güneyde bilinenlerden daha merkezileşmiş bir devlet için bu ilk güçlü adımdı. Benzer bir hamle ideolojik cephede idi: Krishnadevaraya'nın kitabeleri başarılı savaşlarından elde edilen hazinelerin onun onuruna "Rayagopurum" denilen yüksek tapınak girişleri (*gopura*) yapılması için Güney Hindistan'ın bütün büyük tapınaklarına da gittiğini duyurdu. Bu cömertlik adının ve hanedanının Tamiller, komşu Telugular ve Karnataka halkı arasında ünlenmesini sağladı.

Ardından gelenler idari ve askeri merkezileşme için onun bölgesel şeflikleri bastırma politikasını izlemiş olsaydı, sağladığı bu üstünlük korunabilirdi. Durum böyleyken, ardılları onun böyle maliyetli devlet inşası çerçevesindeki reformlarını sürdürmeyi başaramadı; başlıca büyük aileler krallığın merkezindeki eski önemli konumlarına döndüler; aralarındaki hizipçilik yoğunlaştı. Daha önce aşağılanan kuzeyin beş sultanı şimdi dönen şanslarıyla krallığa saldırdılar. 1565'te, Vijayanagara ordusunun bazı komutanlarının taraf değiştirip kentin yağmalanmasına katıldığı zaman başkent düştü. İslami yayılmanın yeniden başlamasının yolu açıldı. Yeni bir hanedan, büyük krallığın sonunun işareti olarak, başka yere sığınmaya zorlandı. Ancak Vijayanagara kralları bütün Tamil ülkesinde düşmanlarından kaçarken bile sonraki yüzyıl içinde belli belirsiz bir otoriteyi korudu ve on sekizinci yüzyıla kadar gelen krallıklara bir model olmaya devam etti.

DEVLETLER VE TOPLUMLAR

Krishnadevaraya'nın başardığı merkezi otoritenin kısa ömrü on üçüncü ve on altıncı yüzyılların Mughal öncesi ortaçağ dönemi sırasında devletler ve toplumlar arasındaki değişen ilişkiye dikkat çekti. "Merkezileşme" özerkliği azaltarak ve

boyun eğen sivil toplumlar üzerinde monarşik hâkimiyeti ilan ederek, devletler ve toplumlar arasındaki mesafenin kapanmasıyla ilgiliydi. Ortaçağ dönemlerinin başlarından itibaren –aslında bu zamanın tanımlayıcı bir özelliği içinde– siyaset, krallarla belli yerler ve özgün tarihiyle sıkı sıkıya özdeşleşmiş toplumlar olarak örgütlenmiş bir özerk ve yerli kurumlar dünyası arasındaki ilişkiler olarak ortaya çıktı. Ortaçağ dönemlerinde devlet ve toplum arasındaki denge her zaman hassastı. Genel olarak modern-öncesi dönemde ve Hindistan gibi zirai toplumlarda, toplumlar köylerden ve diğer tür yerel çevrelerden oluştu. Bu toplumlar kastları ve dharma metinlerinin temel gördüğü âdetler ve sevilen öz-düzenleme geleneklerinin köklü geçmişine dayanan mezhepleri kapsadı: Krallar kendi “rajadharma”larının izinde buna itiraz etmediler, korudular. Bu nedenle merkezileşmenin gelmesi muhtemelen uzun sürdü ve sadece aksak biçimde gerçekleştirildiği gibi güçlü bir itirazla da karşılaştı. Devletler erken ortaçağ dönemi Hindistanı’nda iyi bir toplum için gerekli bir koşul olarak kabul edildikten sonra bile ve birçok güçlü insanın ve grubun çıkarları devlet gücüyle ve makamıyla işbirliğinden avantaj sağladığında dahi Hindistan’daki merkezileşme temposu yavaştı.

Devletler ancak on altıncı yüzyılda ekonomik gelişmede önemli rol almaya başladı ve bu askeri modernleşme talebinin bir sonucuydu. Savaşçılık özellikle süvariliğin yayılması, ateşli silahlara sahip olma ve onları kullanacak eğitilmiş ve bilgiye sahip kişilerin askere alınması, devlet faaliyetlerinin önceden bağımsız olan sosyoekonomik ve siyasal sürece nüfuzunu kolaylaştırdı.

DEVLET BİÇİMLENMESİNDE ATEŞLİ SİLAHLAR

On altıncı yüzyılda silahlar hatalı ve maliyetliydi; ancak onlara, özellikle de tahkimatları yıkabilen kuşatma topraklarına sahip olanlara avantaj sağladı. Krishnadeveraya’nın Müslüman düşmanlara karşı görkemli zaferleri kısmen ordusundaki Portekiz topçulara bağlı olabilirdi. Neredeyse aynı zamanda, 1526’da Hindistan’da Mughal rejimini kuran Babür Panipat’ta nispeten küçük bir kuvvetle Sultan İbrahim Lodi’nin ordusunu yenilgiye uğrattı ve Ganj Ovası’nı Mughal egemenliğine açtı. Kazanma stratejisi, fitilli tüfek kullananları ve hareketli sahra topraklarını, askeri onur kaygıları, ateşli silah kullanmayı reddetmeye yatkın olan düşmanlarına karşı konuşlandırmasından geçti.

Ateş gücünün yayılması siyasal sistemi de etkiledi; şefler ve krallar silahları satın almak ya da üretmek ve bunları kullanmakta hünerli askerlere ödeme yapmak için ekonomi politikalarını geliştirmek zorunda kaldı. Alt kıtanın tarımsal düzeyinin erken ortaçağ dönemi sırasında yayılmaya devam etmesi nedeniyle, bunun

nispi bir refah ve nüfus büyümesi olarak görülmesi gerekir. Devlet oluşumu yıkıcı savaşçılığı kapsarken, üretim ve ticareti de teşvik etti. Firuz Şah'ın merkez Ganj Ovası'nın sulama sistemini yaygınlaştırması ve Muhammed Şah Tuğluk'un askeri maceralardan kaçınması kayda geçen örnek politikalarıdır.

EKONOMİK GELİŞME

Vijayanagara'da zirai gelişim Ganj bölgesinde olduğu gibi sadece nehir sulama sistemlerinin ayrıntılandırılmasını değil, krallığın her tarafına yerleştirilen su tanklarının yapımını da içerdi. Yağmur suyunu ya da süzülen diğer suları tutmak için tanklar ya da su depoları mevcut topografyadan ve yılda iki kez bölgeyi ziyaret eden musonlardan avantaj sağlamak için toprak setler ve bent kapakları gibi nispeten basit yöntemlerle inşa edildi. Kuzeyde olduğu gibi, yönetenler –krallar ya da ileri gelenler– depoları tarımsal üretimi artırmak ya da korumak ve böylece kendilerine gelir sağlamak amacıyla yaptırdılar. Ancak sulama aynı nedenle de zengin toprak sahibi ailelerin özel bir yatırım faaliyeti idi: Daha küçük haneleri bağımlı bir ilişkide tutmak için gereken daha fazla gelir ve yiyecek stoku. Tapınaklar da para bağışlarını sulama işlerine yatırarak ve artan üretimi tarlalarında çalışanlarla paylaşarak toprakları daha verimli hale getirdiler.

On altıncı yüzyıl dönemindeki diğer gelişme belirtileri sanayi ve ticaretle ilgiliydi. Hint Okyanusu sekizinci yüzyıl gibi erken bir zamandan, Tang hanedanının Çin'de gücünü pekiştirdiği dönemden itibaren Çin ve Ortadoğu arasında önemli bir ticaret kanalı olmuştu. Çinli tüccarlar çok geçmeden ticaret fırsatları için Çin Denizi'nin ötesine ve kara sınırlarına bakmaya başladılar. Benzer biçimde İslam doğduğu Arap topraklarından Mezopotamya'ya ve sonunda Orta Asya içlerine kadar yayıldığı zaman İslam dünyasının tüccarları doğu ve güneyde pazar ve ürün peşine düştü. Sekizinci - onuncu yüzyıllar sırasında ticari yolculuklar tüccarlar için büyük risk altında gerçekleştirildi. 1000 yılında bu ticaretin tehlikeleri bir uçtan diğerine uzanan ticaret depoları sistemiyle azaltıldı; tüccarlar artık antrepolar arasında güvenle gidip gelebiliyordu. Doğru sezonda gemileri okyanus üstünden İran Körfezi ve Çin arasında doğrudan götürebilen Muson rüzgârlarının yardımıyla Hint Okyanusu ticareti önemli ölçüde kısaldı ve bu Avrasyalı sistemiyle bir uçtan ötekine tek seyahatlerden ibaret oldu.

Hindistan sistemin ana bağlantı unsuruydu. Bu sadece coğrafi açıdan merkez konumda olmasından değil, özellikle baharat ve dokuma gibi değerli anamalları üretmesinden dolayı da böyleydi. Ticaret merkezleri Hindistan'ın her iki geniş kıyısı üzerinde de kuruldu ve bunlar bazıları yerli, diğerleri birçok yerdeki ticaret

toplumlarının temsilcisi tüccarların –Araplar, Yahudiler, Ermeniler ve diğerlerinin– yönetimindeydi.

Bu merkezler, kısmen tüccarlardan, çoğu kez de vergi ya da haraç olarak talep edebilecekleri gelirden ve ayrıca bu limanların on beşinci yüzyıldan itibaren stratejik mallara ulaşma kanalı olmasından dolayı, devlet yönetimlerini cezp etti. Örneğin Hindistan o dönemde ağır süvari taktiklerine uygun atların yetiştirilmesi konusunda bilgisizdi ve muhtemelen iklim koşulları da elverişli değildi; bu nedenle Hindistan yöneticileri bu temel savaş-malı için başka araçlar geliştirmek zorunda kalmıştı. Kuzey Hindistan yöneticilerinin uzun zamandan beri Orta Asya'dan kara yoluyla sağladığı gibi, Hindistan Yarımadası'ndaki krallar ve şefler de limanlar vasıtasıyla Arabistan'dan savaş atları ithal edebildi. Müslümanların ve on beşinci yüzyıl sonu ve on altıncı yüzyıllarda üstün ateşli silahlarıyla, ticarete girdikten ve bir ölçüde de hâkim olduktan sonra, giderek Portekizlilerin idaresindeki ticari depolardan elde edilebilen silahlar başka bir stratejik üründü.

Bağımsız tüccarlar grubu, yerel ileri gelenlerden aldıkları yetkiyle pazar kasabalarını idare ettikleri gibi, Hindistan uluslararası ticaret sistemini yaratan ticaret merkezlerini de kontrol ettiler. Yönetenler ticaret merkezlerinden gelir kaynağı olarak askeri ve diğer harcamalar için bankerlerden kredi almak için yararlandılar; bankerler ayrıca arazi gelirleri ve gümrük vergilerini tahviller aracılığıyla hazineye aktardılar; kasabalar şefler ve küçük Rajaların elit tüketimi için lüks mallar sağladı. Genellikle idari merkezlerde olan pazar kasabalarına ilave olarak stratejik olarak savunmaya dönük konumlandırılmış kasabalar ve tabii hac merkezleri olarak önemli bir büyüklüğe ve sürekliliğe ulaşmış diğerleri de vardı.

Stratejik ve idari, ticari ya da dini, kentsel toplumlar daha büyük tarımsal bölgeler kimliğinde iç içe geçtiler ama bunu her zaman yansıtmadılar. Garnizon kasabalarıyla Müslüman egemenliğinin sürdürüldüğü Gucerat'tan Bengal'e uzanan ovada Bengal ve Pencap'taki çok az Müslüman dışında kırsal çevre halkıyla ideolojik paylaşım olmadı. Yakın dini ilişkilerin olmadığı yerde sınıf bağlantısı da olmuyordu. On altıncı yüzyılda dini yakınlık farklılıkları gözetmeksizin, hâkim toprak sahibi ailelerin ve devlet görevindekilerle imtiyazlıların giderek artan ortak çıkarlarıyla kırsal ve kentsel nüfuz alanları yakından ilintili olmaya başladı.

Müslüman yönetimi on üçüncü yüzyıldan on altıncı yüzyıla kadar uzanan sürede pekişirken, en küçük pazar kasabalarının ve birkaç büyük garnizon kentinin sayıları da artmaya başladı. Giderek çoğalan sultanların kırsal kesimde kök salmayı başardıkları on altıncı yüzyıla kadar kasabalar sultanlık egemenliği için çok önemli yerlerdi. En azından Tuğluk zamanından itibaren arazi geliri üzerinden koşullu hizmet imtiyazları kalıtsal varlıklara dönüşme sürecindeydi. On altıncı yüzyıl muktaları kırsal kesim ile bazılarının devlet görevini sürdürdüğü diğerlerinin tica-

retle meşgul olduğu kasaba arasında güçlü bağlar kurmak için, diğer köklü toprak sahibi aileler ile birleşti. Kişisel servetlerinin bir kısmını ya doğrudan özelleştirdikleri arazilere ya da başkalarına sulama sistemi yapılan tarlalar için azaltılmış vergi teşviki önerisiyle, tarım toplumuna yatıracak girişimci muktalar bulunabilirdi. Bu şekilde tarım üretimi ve bazılarının bireysel kârları arttı. Ayrıca devlet görevlileri ve yerel kodamanlar ticaret üstünden alınan vergileri yıllarca erteleyerek pazar kasabalarını (*kasba*) ve kırsal pazar yerlerini (*ganj*) geliştirme arayışına girdi.

Sultanlığın en güvenilir askerleri savunmaya hazır olabilecekleri ve başka yerlere seferler düzenleyebilecekleri Ganj kasabalarına yerleştirildi. Cemaatlere uygun büyük camiler ve mescitler İslam yönetiminin anıtlarıydılar ve İslami eğitimin bağlı kurumları ve etkili Sufi tarikatlarıyla birlikte Müslümanların kentsel yaşamına ilişkin bir odak oluşturdular. Hiçbir nehir bölgesi Ganj Havzası'nda görülen zengin kasaba yaşamını üretmedi.

Ortaçağ dönemi siyasetinin büyük bölümü zamanla artan bir görüş bulanıklığı sergiledi. Yani kraliyet merkezine göre bütün yerel yetkiler kendiliğinden devrolunmuş olarak görüldüler; önceden (ve hâlâ) bağımsız ileri gelenler merkezi yetkililer tarafından genellikle yakınlıklarını işaret eden atama belgeleri verilen merkeze bağlı görevlileri olarak algılandı. Ancak yerel nüfuz sahibinin bakış açısından, kendi gücü, ailesi ve akrabalarının daimi ve tarihsel devamlılığından gelerek, yerli güç olarak kaldı ve özellikle bu daimilik nedeniyle egemenlere yararlıydı ve onlar tarafından ödüllendirildi. Ortaçağ dönemlerinin sonlarında devletler merkezileşmek için –kendi nüfuz bölgelerinde önceden bağımsız olan alanlara nüfuz ederek– güçlerini artırırken bu belirsizlik sürdü. İleri gelenler ve krallar arasındaki denge kraliyet merkezinin gücüne göre değişti, ancak gerilim devam etti ve gerilimle beraber karşılıklı kin de sürdü. Bu denge Mughallar döneminde test edilecekti.

Sonraki yüzyılda Müslüman yayılması Mughal İmparator Evregzeb'in 1680'lerdeki fetihleriyle doruğa ulaştı. Ancak İslam Güney Hindistan'da asla derin bir toplumsal nüfuz sağlayamadı ve bu durum çoğu tarihçinin Vijayanagara Krallığı'na bağladığı bir başarısızlıkla Sanskrit kültürün kuzey çekirdek bölgesindeki Müslüman fetihleri için de geçerliydi. Hindu kurumları ve değerleri Vijayanagara ideolojisinin belirgin unsuru olarak savunuldu. Krallığın güney yarımada on dördüncü yüzyılın ortasından on altıncı yüzyılın ortasına kadar süren egemenliği Güney Hindistan'a özgü kültürlerin daha da ayrıntılandırılmasının koşullarını sağladı. Böylece sadece Müslümanların muazzam siyasal hegemonyası ertelenmedi, sonuçta Kuzey Hindistan ve Kuzey Dekkan bölgelerinde olgunluğa erişen Hint-İslam kültürü yarımada'nın güneyinde kök salmayı da başaramadı.

Erken Modern Hindistan

GİRİŞ

Orta Asya'dan gelen köle askerlerin Hindistan'daki fetihlerinin finansmanı, belli topraklardan gelir toplama hakkı, bağışları olan ve ilkel fetih yönetimlerinin idari kapasitesini aşan nakit ücretlerin yerine düşünülen iktalarla karşılandı. Hindistan'da din hocalarının ve kurumlarının desteklenmesinin bir yolu olarak hizmet karşılığı arazi geliri bağışları uzun zamandır yaygın bir uygulamaydı, ancak daha önce iktalara askeri amaçlar için nadiren baş vurulmuştu. Köle askerlerin devlet rejimleri kurduğu Batı Asya'da bunlar zaman içinde bürokratikleşti; ancak Hindistan'da toprak kiralama hizmeti önemli olsa da, bürokrasi gelişmedi. On altıncı yüzyılda, merkezi idari kontrol sıkılaştı, ancak araziler güçlü askerler ve görevlilere devredildiğinde, kolayca kendi miraslarına dahil edildi. Böylece Hindistan'ın kuzeyindeki ekilebilir alanların büyük bölümünü ve yarımadanın bazı bölgelerini de kapsayana kadar artan yönetim görevlilerine bağışlar devletin kontrolünden çıktı.

Hindistan'daki merkezi, bürokratik kurumların görece güçsüzlüğünü diğer Hint-İslam rabıtası unsuru dikkate alındığı zaman, pek beklenen bir durum değildir. Farsçanın bir yüksek kültür dili ve sonra devlet dili olmasının önemi buradadır. Eski İran'ın ayrıntılı bürokrasi geleneği Müslümanlardan önceki son hükümdarlara, 640 yılında Müslüman Arap orduları önünde yıkılan Sasaniler zamanına kadar sürdü ve bu geleneğin bir kısmı İran-Arap fikirleri ve kurumlarıyla birlikte on birinci yüzyıla ulaştı. Delhi'nin "köle hanedanı"nın en uzun yaşayan kralı Balaban, "İran krallarının ihtişamını" tekrar getireceği iddiasında bulundu ancak Hindistan'da yararlanabilecekleri yazı ustaları zenginliğine rağmen, ne o ne de ardılları Memlûk düzeni yerine İran Safevilerinin ya da Osmanlı Türklerinin benimsediği tarzda İranlılaştırılmış bir bürokratik yapı getirme arayışına girmediler. Bu başarısızlığı ve diğer dönüştürme sınırlamalarını ortaçağın sonraki dönemlerinin

İslami saldırısı altında açıklamak İslami dünya ile karşılaşmasında geleneğin ve tarihsel atalet yükünün Hint tarzında ve Müslümanlar öncesindeki güzergâhında kaldığını kabul etmekten geçer. Aslında İslam öncesi değerler ve kurumlar bu karşı karşıya gelişle bozulmadı; Müslüman imparatorluğunda İslam öncesi kültürle sarmalanarak sertleştiler, daha tutucu ve katı kistler oluşturdular.

BİR HİNT-İSLAM KÜLTÜRÜ BİÇİMLENMESİ

Müslüman yönetimlerin 1500 yılında alt kıtanın büyük bölümüne boyun eğdiren askeri başarısı daha tarihsel bir gelişmeyi gizledi: Yapay bir Hint-İslam kültürünün biçimlenmesi. Bu süreç kısmen İslamın değişen biçiminin bir sonucu olarak, onuncu yüzyıl sonu gibi erken bir zamanda başladı. O zamana kadar bazı özgün koşullar değişmişti. İslam artık sadece Araplara ait değildi ve artık günahları itirafa dayalı bir birlik hareketi yoktu.

Hız. Muhammed'in ölümü üzerinden 25 yıl bile geçmeden sadece amcasının oğlu ve damadı Hız. Ali'yi ve ondan gelenleri yasal vâris olarak tanıyan Hız. Ali taraftarlarıyla, halifelik ya da İslami devlet liderliği için başkalarını destekleyenler arasında bir bölünme oldu. Anlaşmazlık sonraki yıllarda kuramsal ve siyasal hale gelerek sertleşti ve derinleşti. Hız. Ali ve taraftarları Şiiler (ya da Sialar) olarak ve diğerleri çoğu İslam ülkesindeki Müslüman çoğunluk Sünniler olarak bilindi.

Onuncu yüzyıl sırasında Kahire merkezli Şii Fatimi Halifeliği'nin kurulmasıyla bölünme ciddi boyutta bir siyasal önem kazandı. Abbasi halifesinin ölmesi (Peygamber'in amcası, Abbas'ın soyundan) ve Kuzey Afrika'da Şii Fatimilerin (Peygamber'in kızı Fatima soyundan) doğuşu durumun ciddiyetini gösterecekti. Şimdi Arap kültürel yönelimine demir atmış erken ya da "eski" İslam ile yeni ve gelişen Şii geleneği vardı. İslam yayılcılığı tuhaf bir biçimde, gelişen ikili gelenekle güçlendi. İran etkisiyle değişim geçiren yeni yüksek kültürün altında muazzam bir kültürel çeşitlilik ve farklı siyasal, dini ve sosyal kurumlarıyla toplumlar ortaya çıktı. Uzaklardaki Müslüman yöneticiler tarafından Kahire ve Bağdat'taki eski eğitim merkezlerinden ayartılan dindar ve bilge insanlardan oluşan seyyar bir münevverler sınıfıyla biraz bütünlük sağlayan Hindistan, bu mozağin bir parçasıydı. On altıncı yüzyılın başlarında İslamın kültürel dokusu bir farklı diller, mutfaklar, yerli ve toplumsal yapılar, tarımsal teknolojiler, idari kurumlar ve hukuk şebekesi idi.

İslam Hindistan'a geldiğinde, Arap yayılmasının İslamın Arap fetihçilere üstün konumu ve bu nedenle de korunacak bir imtiyaz vermesiyle gerçekleşen ilk günlerindeki farklılığı sona erdi. İslam daha davetkâr olmuştu ve din değiştirme zaman zaman etkin bir biçimde izlendi. Müslüman olmayanlar *dhimmi* olarak korunabilirdi.

Ancak Hindulara *dhimmi* statüsünü vermek hukuku gözeten birçok Müslümana bu ilkenin uygunsuzca genişletilmesi olarak görüldü. Şiva, Vişnu ve sayısız küçük tanrının muhtemelen çok tanrıci taraftarlarına uygulamak asla düşünülmedi.

Öte yandan hoşgörülen inanmayanlar olarak Hindular ayrımcı vergi taleplerine maruz kaldılar, ticari vergilerde Müslümanların ödediğinin birkaç katını verdiler. Hinduların Müslümanlara verilen kazançlı idari ve askeri görevlere girmesi de engellendi. Ve son olarak, kasabalı tüccar ve zanaatkarlar açısından, Müslüman askerlerin kalelerinde yaşayan ya da Müslüman atlıların denetlediği yollarda gidip gelen Hindular din değiştirerek ilave güvenlik ve dindarlık avantajına kavuşmayı cazip buldular. Gemileri Çin'den İspanya'ya uzanan büyük ticaret yayı içindeki Müslüman deniz yolları ve limanlarında ve özellikle Hint Okyanusu ve Arap Denizi'nde dolaşan uluslararası ticaret erbabına yönelik teşvikler daha da büyüktü.

MÜSLÜMAN İDARESİNDE DİNİ ÇEŞİTLİLİK

Bir Hint-İslam geleneğinin gelişmesi karmaşık bir süreçti. Öncelikle değiştirilecek tek bir Hindistan kültürü ya da uygulama alanı yoktu; ayrıca çoğunluk inancının dışında Budistlerden, Caynalardan, Hristiyanlardan ve Yahudilerden kalanlarla, diğer tür tanrılara ibadet eden büyük bir orman ve tepelik bölge nüfusu vardı.

Ancak karşı karşıya gelen iki taraf İslam ve Hinduizm kültürleri ana akımı içinde bile heteredoks adanmacılığı barındırdı ve alt kıtanın her parçasında bölgesel bir ibadet biçimi oldu. Ancak İslami bölen büyük kopmalardan farklı olarak Şivacı ve Vişnucu adanmalar her zaman, bazıları adanma hareketlerinde yer alan ve ayrıcalıklarıyla güçlerini eski ibadette olduğu gibi yenisinde de sürdürülebilen brahman rahiplerinin dini rehberliğini izledi.

1200 yılında Müslüman ortodoksinin koruyucusu ulema hem İslami merkezde hem de fethedilen bölgelerde, İslam içinde tutunan adanmaya dayalı benzer bir akımı gönülsüz de olsa kabul etti. İslama mistik adanma yolu Sufizm, kafa karıştıran yerli kutsal hiyerarşiyi kestirmeden geçti. Hindular arasındaki dindar kitlenin Sufi üstatların (*pirlerin*) vaazlarına açık olduğu görüldü; bazıları onların müridi oldu, sonra pirlerin mistik yolunu özümsemek için bir din okuluna girdiler. Hindu ve Müslüman mutasavvıfların inançları her iki dinin taraftarlarını içeren birleştirici hareketler için zeminin olgunlaşması konusunda yeterince benzerdiler. (Üstelik Hindu *bhaktaların* tutkuları hukuku gözeten brahman mezhep liderlerine Sufilerin hukuku gözeten ulemaya meydan okuduğu tarzda meydan okumuştur).

Din konularında ne İslam ne de daha eşitlikçi farz edilen çeşitli bhakti adanma biçimleri geleneksel rahiplerin otoritesine karşı bir ilerleme sağlayabildi. Tersine,

Hinduizm içindeki adanmaya dayalı uygulamalar ve teolojiler bölgesel davranış kurallarına gömülü hale gelirken ve metinlerde “bölge âdeti” olarak korunurken, en azından hiyerarşik ilişkileri güçlendirdi. Bhakti ideolojisi bütün inananları eşit farz etse de, bazıları diğerlerine göre “saf” mabet çevresinde bile açıkça daha eşit kaldı, kirletici ve lekesiz kastlar arasındaki fark özenle korundu.

GELENEKSEL KRALLIĞIN ÇÖKÜŞÜ

İslam siyasal olarak başlangıçta topraklarına kattıkları bölgelerden çok boyun eğen daha küçük kralların gösterdiği saygıyla ölçtükleri büyüklüklerini sürdürülmekten memnun bağlı kralların imtiyazlarını tehdit etmedi. Böylece krallar “fethedildi” ancak toprağa bağlı hakları bozulmadı. Ancak geleneksel Hindu monarşilerinin siyasal ataletine karşın bunlar ortaçağın sonraki dönemlerinde Müslüman egemenliğinin yayılmasıyla yok edildiler. Ondandır birçok toplum Hindu krallarının becerisinde olan karara bağlı ve ılımlı yasal dönüşümlerden ayrıldılar ve mahrum kaldılar. Krallardan yoksun Kuzey Hindistan toplumları, toplumsal düzenlerde ve yönetimlerindeki en küçük değişikliklerin yasallaştırılmasında bile kralların olduğu kadar arzulu olmayan rahiplerin ve yerel şeflerin küçük tiranlıkları altına girdiler. Bu durum diğer Müslüman ülkelerdeki *milletin* ya da ortaçağ Avrupası’ndaki varoş toplumlarının durumuna benziyordu. Bütün bunların içinde inançlı azınlıkların küçük toplumlarına bir Müslüman ya da Hristiyan vali gözetiminde dinlerini yaşama ve kendilerini yönetme izni verildi. Böyle sınırlı özerklik genellikle otoriter ve bazen de zalim toplum liderleri üretti.

Ortaçağ Hindistanı 1200’den sonra Sanskrit kültür çekirdek bölgesinin tamamının Ganj Ovası’nın doğrudan Müslüman yönetimine girmesinden sonra Avrupa’dan çok farklı bir ölçekte olsa da benzer bir süreç yine de fark edilebilir. Tebaa bireyler, toplumlar ve krallar arasındaki otorite zinciri, klan-temelli şeflerin ve yerel toplumların körelmiş yönetimlerini ne yatay olarak birbirleriyle ne de doğrudan kralla sıkıca bağlı olmadan bırakarak kırıldı. Aynı etki Dekkan’daki Müslüman fetihlerini izleyerek Ganj Ovası’ndan öteye yayıldı ve Müslüman olmayan seçkinler genellikle fetihçilerinin bazı yüzeysel kalıplarını benimsese de, bu Türkiye’deki Hristiyan cemaat liderlerinin Müslüman başlıkları ya da cüppelerini benimsemesinden daha fazla bir değişiklik yaratmadı.

Uzak güney, kuzeyi ve Dekkan’ı derinden etkileyen Müslüman egemenliğinin uzun süren hâkimiyetinden kurtuldu, ancak o da benzer tutucu tepkiler sergiledi. Vijayanagara kralları İslamın kendi iktidarlarına ve dinlerine yönelttiği tehlikeyi sezme konusunda çok hassastılar. Sonuçta kitabelerin açıkça ortaya koyduğu gibi,

eski değerler belirgin biçimde korundu. Kendi tebaasının dharmasını –tapınak temelli bhakti dini ve uygun kast ilişkileri anlamında– sultanlık yönetimlerinin zorbalığına karşı savunma iddialarının hepsi algılanan tehlikenin işaretlerini taşır. Ancak bu kaygı askeri rejimlerin sürmesini haklı çıkarmaya yardımcı olabilirken, bu rejimlerin diğer Hindu yöneticilerine karşı şiddetli fetih savaşlarını açıklayamıyor. On altıncı ve on yedinci yüzyıllar sırasında, alt kıtayı on sekizinci yüzyılda gelecek sömürge istilalarına karşı savunmasız bırakacak olan merkezi yönetimler geliştirilmedeki başarısızlığa da bir açıklık getiremiyor.

Hindistan ve Müslümanların uluslararası siyasal ekonomisi arasındaki derinleşen bağlantılar Hindistan toplumunu kesinlikle yeni yollara sevk etti. Hindistan’la ticaret İslami dünya için uzun zamandan beri çok önemli olmuştu ve Hintliler için de giderek artan önemi vardı. Önceki dönemlerde Hindistan baharatları ve üretilmiş mallar için Roma’dan değerli metallerin gelmesi gibi, Batı Asya’dan altın ve gümüş sikkeler geldi; bu sikkeler para olarak kullanılsa da Sind’den uzak güney ve Sri Lanka’ya kadar uzanan batı kıyısı boyunca kullanılan paraların üretimini sağladı.

MUGHAL İMPARATORLUĞU

Babür tarafından 1526-1530 yılları arasında kurulan Mughal ya da Timurlular devleti on yedinci yüzyıl itibariyle o güne kadar kurulmuş en büyük ve merkezileşmiş devletti. Temelinde bir Orta Asya asker kuşağının üstün askeri yetenekleri vardı ancak öncesindeki ekonomik ve siyasal güçlenme sürecinin de büyük rolü oldu. Mughal Devleti bir başka nedenden dolayı da erken modern Hindistan tarih yazımında önemli yer işgal eder: Neredeyse aynı süre, yani yaklaşık iki yüz yıl hüküm süren ardıl Britanya İmparatorluğu’nun yükselişinin habercisi ve bir anlamda da nedeniydi.

Resmi olarak Mughal yönetimi 1526’da Babür’ün başarılı seferleriyle başladı. Babur, hem on dördüncü yüzyılda Delhi’ye bela olan Timur’un (Timurlenk) soyundan hem de anne tarafından on üçüncü yüzyıl Moğol yağmacısı Cengiz Han’dan geldiğini iddia eden bir Çağatay Türküydü. Babür’ün soyundan gelenler kendilerine, her iki kökeni de kabul ederek, Timurlular ya da Mughallar (Moğollar) dediler. Böyle atalarla övünmek Mughal yönetiminin savaşçı bir devlet olarak karakterine işaret eder: Savaş içinde doğdu ve savaşla yok olduğu on sekizinci yüzyıla kadar savaşla sürdü. Babür, Özbeklerin istila ederek bölgeye kendi adlarını verdikleri babadan kalma Semerkad’dan sürülen bilgili ve görgülü bir adamdı. Babür İran’ın yardımına rağmen topraklarını geri alamadı ve kendi fethini başlatmak zorunda kaldı. Babür 1526’da Ganj Ovası’nın kontrolünü Müslüman savaş ustalarından al-

mak için yeterli gücü elde etmek üzere tüfek ve sahra toplarıyla akıllıca birleştirdiği Özbek süvarisi askeri taktiklerini benimsedi.

Mughal yönetiminin başlamasına ilişkin bir başka olası tarih yönetimi tanımlayan kurumların iyice oturduğu ve imparatorluğun merkezinin tanımlandığı 1600 yılıdır: Bu iki gelişme de Babür'ün torunu Ekber'in başarısıydı. Böylece tanımlanan ve yönetilen bu krallık Kuzey Afganistan'da Orta Asya ile sınırından Dekkan Yaylası'nın dağlık bölgelerine ve batıda İndus Havzası'ndan doğuda Assamese Yaylalarına kadar uzanan, 750 bin milkare büyüklüğünde muazzam bir alandı.

Mughal hanedanının imparatorluk süresinin resmen 1707'de, Babür'ün beşinci kuşak torunu Evrengzeb öldüğünde bittiği kabul ediliyor. Onun 50 yıllık rejimi Mughal Devleti'nin her zamanki gibi hatta daha da güçlü görüldüğü 1658'de başladı. Ancak Evrengzeb'in sonraki yıllarında devlet yıkılmanın eşiğine geldi ve ölümünden sonraki 13-14 yıl sallantı içinde geçti; 1720 başında Mughal imparatorluk yönetimi büyük ölçüde sona ermiş ve iki yüz yıllık imparatorluk dönemi kapanmıştı.

AFGAN İMPARATORLUĞU

Mughal “Yeni Çağ”ının ayrıntılı tartışmasına girmeden önce politikaları Mughal yönetimini çok etkilemiş olan önceki iki hanedanı dikkate almamız gerekiyor. Mughal İmparatorluğu'nun ortaya çıkmasında Babür'ün 1526 yılında Ganj Ovası'nın Afgan ve Rajput yöneticilerine karşı elde ettiği askeri başarıların mı yoksa Ekber'in 1600 yılındaki siyasal başarılarının mı daha tanımlayıcı olduğu konusunda tartışma yapılabilir de, Mughalların kendilerinden önceki Afganlardan aldıkları yönetsel mirasın önemine ilişkin bir belirsizlik yoktur. 1200'den itibaren Müslüman yönetici hanedandan ayrı olan Afgan kabile liderleri askeri görevlerinin onları götürdüğü Ganj Ovası'ndaki ve uzak Andhra'daki Hint toplumlarına ısrarla ve başarıyla kök saldılar.

Afgan Lodi aşiretinin reisi Behlül Han 1451'de Delhi tahtını ele geçirmeyi başardı ve Firuz Şah Tuğluk'un yarım yüzyıl önceki ölümünü izleyen karmaşanın ardından tekrar Delhi'nin egemenliğine talip oldu. Behlül Lodi 1489'da yerine geçen oğlu İskender'in 1517'ye kadar süren parlak bir yönetimle gerçekleştirdiği Lodi egemenliğinin temelini sağladı. İskender Afgan savaşçıları arasında önceki yönetimler için vahim sonuçlar yaratan aşiretler içi tehlikeli bölünmelerin kontrol edilebileceğini gösterdi. Ancak yerine geçen kardeşi İbrahim kendi soylularından muhalif biri tarafından tahtan indirilmesi için davet edilen Babür Şah'a kurban gitti.

Lodi aşiretini yine Afgan kökenli olan Suriler izledi ve onlar da Mughalların ilk iki imparatoru Babür'le ve oğlu Hümayun'la savaştı ve bazen üstün geldiler. Suri

yöneticilerinin en büyüğü daha çok Ser Şah olarak bilinen Ser Han'dı. Büyük babası kendi ve oğlu için bir askeri kariyer arayışında Afganistan'dan göç etmişlerdi ve 1472'de Ser Şah'ın doğduğu, Penjap'ta Lodileri canlandırma hareketinde görev aldılar. Bir savaşçı oğlu için pek beklenmeyen bir tercihle doğduğu Penjap'ı bırakıp eğitim görmek ve Farsçasını ilerletmek için Ganj Vadisi'ndeki Jaunpur'a gitti. Ancak daha genel yetenekleri vardı ve çok geçmeden Bihar'da bir idari görev aldı ve Babür 1526'da Panipat'ta İbrahim'i yendikten kısa süre sonra görevini onayladı. Ser Şah 1530'ların başında yerine geçtiği Bihar'ın bağımsız bir Afgan yöneticisinin idaresine katılmadan önce, Doğu Ganj seferi sırasında Babür'ün emrinde askerlik yaptı.

Babür'ün oğlu Hümayun Bihar ve Bengal'e Mughal kontrolü getirmeyi denediğinde, Ser Hümayun'u ne destekledi ne de köstekledi, ancak Hümayun Guccerat'taki Mungul muhalifi güçleri yenilgiye uğratmaya odaklandığı zaman, Ser Bengal'i aldı ve 1539'da Hümayun'un ordusuna karşı bu gaspını başarıyla korudu. Ser Mughalları doğu ve merkez Ganj'dan sürerek Surilerin ülkesini çok kısa sürede muazzam bir şekilde büyüttüğü gibi Ganj Havzası'ndaki önceki devletlerin hepsinden de daha etkili bir biçimde yönetti.

Sonuçta Ser Şah Kuzey Hindistan'ı sadece kısa bir süre, 1538'den çarpışmada olduğu 1545'e kadar yönetti. Ancak iktidarı sırasında Babür kadar büyük bir askeri deha ve Ekber kadar büyük bir yönetsel deha olarak ün yaptı. 1545'te Suri İmparatorluğu Penjap'ın beş nehrinden Chittagong şehri dahil, Ganj Deltası'nın doğu sınırlarına kadar ve Narmada vadisinden kuzeyde Keşmir sınırına kadar uzandı. Bu alan Babür'ün fethettiği yerlerden daha büyüktü ve Ekber'in 1605'te öldüğünde bıraktığından sadece biraz küçüktü; imparatorluğun kapladığı alan Ser Şah'ın yönetsel yeniliklerini benimsemekte tereddüt etmediği en başarılı Afgan yönetici İskender Lodi'nin bir zamanlar hâkim olduğu bölgeden de büyüktü.

LODİ YÖNETSEL MİRASI

Lodilerin *sarkar* dediği coğrafi bölümler yeni fethedilen yerlere uygulandı. Bu coğrafi birim daha sonra Mungallar ve onlardan sonra da bu birimi "bölge" olarak adlandıran İngilizler ve sonunda, bağımsız Hindistan yönetimi tarafından benimsendi. Bu Farsça sözcüğün on altıncı yüzyılda ve daha sonra da anlamı "yönetim" ya da "yetki"ydi ve bu bölgelerin eyalet denilen, 20 kadarı Babür tarafından onaylandı ve yaşam öyküsünün anlatıldığı *Baburname*'de belirtildi. Sarkarların içinde genel olarak *pargana* denilen ve idari alanlardan çok tarihsel topluluklar olarak uzun süre yaşayan yerel bölgeler vardı. Sarkarların ve parganaların üzerinde Mughal eyaleti ya da *suba* bulunuyordu: Ekber'in zamanında bir Bengal *subası*nda on

dokuz sarkar ve 600'den fazla pargana vardı. Sekiz sarkarlı Delhi ve on üç sarkarlı Agra subaları daha küçüktü ve bu subaların her birinde 200 kadar paragana vardı.

Lodi sultanının askeri ve sicil yetkilileri sarkar düzeyinde karşı karşıya gelerek taşra ve kasabalar üzerinde hâkimiyet arayışına girdiler. Sonuç olarak, her yerel koddamanın Suri otoritesiyle muhatap olduğunda vermeyi kabul ettiği haracı alan ve yerel güç sahipleri arasında çoğu kez şiddet içeren rekabetin kontrolünden sorumlu olanlar sarkar görevlileriydi. Ser Şah her sarkara işlevleri aslında siyasal olan ve mali rolü ikinci planda kalan güvenilir bir görevli atadı. Sarkarlar ülke sınırlarında sultanın vekili olan muteber bir kişinin denetleyici sorumluluğu altında birleştiler. Bu şekilde iki düzey siyasal otoriteyi içerecek girişimlerle, bir yandan haraç üzerinden yönetimin temel geliri sağlandı ve Afgan soyluları tarafından denetlendi, diğer yandan Afgan olmayanlar tarafından denetlenen geleneksel, siyasal ve ekonomik bütünleşmenin çekirdek bölgeleri –parganalar– oluşturuldu.

Pargana dik kafalı yerel egemenliğin on altıncı yüzyıl boyunca sürdürüldüğü bir siyasal özerklik düzeyiydi; sayıları İskender Lodi ve Ser Şah arasındaki dönemde Afgan kontrolündeki bölgenin ikiye katlandığı zaman giderek arttı; bir tahmine göre her biri keskin yerel özelliklerle tanımlanmış 100 bini aşkın pargana vardı ve hepsi de kapsamlı denetime karşı son derece dirençliydi. Ser Şah'ın devleti adına politika üretmek ve bu politikaların emrindeki askeri ve sivil görevliler tarafından uygulaması için mutlak gücü elinde tutması gibi, onun sarkar düzeyinde atadıkları da çoğu kez büyük alanları diğer Afganlarla ve sayısız köy muhtarı ve pargana şefiyle yürüttükleri kişisel ilişkiler içerisinde kalıtım yoluyla yönettiler. Bu mütevazı yönetsel yapının bile Haleciler ve Tuğluklarınkinden üstün olduğu anlaşıldı ve Ekber'in sisteminin de temelini oluşturdu.

Ser Şah Agra'dan yönetti. Bu kent Delhi-Agra bölgesi verimli Yamuna ve Ganj alanlarının yakınlığı yeri merkez alan tek bir siyasal merkez oluşturduğu zaman önem kazanmıştı. Ser Şah'ın Bihar'da yerel bir yöneticiyken mükemmelleştirmiş olduğu bir dizi gelir reformunu başlattığı yer Agra civarıydı; aynı reformlar Ekber zamanında daha da ayrıntılı hale getirildi. Bu sistemde arazi gelir ödemesi arazinin, ürünün, fiyatların ve hasadın durumuna göre köylü üreticiden toplanan nakitle yapıyordu. Ayrıca toprağın yeniden kullanıldığı ya da sulamanın geliştirildiği yerlerde vergi talebinin kısılmasıyla üretimin artırılmasında devletin katılımı da söz konusuydu.

EKBER'İN YÜKSELİŞİ

Babür'ün büyük askeri cesareti Mughal ardıllarına bir temel sağladıysa, Ekber'in akıllı siyasal önlemleri çok daha fazlasını sağladı. Ekber'in yaptıkları kendi soyundan gelen birçok yetenekli kişiye uzun süreli ikbal sağladı.

Ekber yönetimi 1556'da babası Hümayun'un Delhi'de bir kaza sonucu ölmesiyle sallantıya girdi. Ekber'in çocukluğu güvenilir savaşçıların korumasında, Afganistan'da geçti. Hümayun'un önemli görevlilerinden bir grup, vezirlik görevine gelen ve etkilere açık rejimi Sur aşiretinin Afgan mensuplarından koruyan Bayram Han liderliğinde, on iki yaşındaki Prens Hümayun'u tahta geçirdi. Munğalların büyük kale şehirleri Agra, Delh, Lahor ve Jaunpur'a ve onların siyasal ve ekonomik merkezini sınırlayan geniş tabanlı üçgen bölgeye hâkim olması için birkaç yıl geçti.

Bayram Han muazzam tarımsal verimliliği olan bu alanı Rajasthan ve Malwa'daki fetihlerle genişletti, ancak bu kez vezirliğine karşı sıkı bir muhalefetle karşılaştı. Ekber vezire karşı, Bayram Han'ın Şii ve İranlı bağlantılarına karşı çıkan Orta Asyalı (Turanlı) kökenden Sünni soyluların düzenlediği bir komploya katılarak yönetime hevesliliğini gösterdi. Bu önemli soylular arasında daha sonraki bölünmelerin bir işaretiydi. (Bu arada soylu han statüsüne ulaşanları tanımlıyor, yani Mughal hükümdarına kişisel hizmeti onaylananları; Turanlılar ve İranlıların dışında, Hindistan'da doğanlara verilen isimle birkaç "Hindustani"yi de kapsıyor.) Bayram Han azledildi ve Mekke'ye hacca gitmesi istendi, ancak Hindistan'dan ayrılmadan önce ona kin tutmuş bir askerin suikastına kurban gitti.

Ekber, Ser Şah'ın sistemini benimseyip ayrıntılandırmadan önce tahtını sağlamaya çalışıyordu. Büyükbabası gibi yetenekli bir asker oldu, ancak ondan farklı olarak, asla eğitim görmedi ve okumayı öğrenmedi. Ne var ki onun durumunda, askerlik ve siyaset daha önemli yeteneklerdi ve hem saray gruplaşmalarının hem de Hindistan mirasını ondan geri almak isteyen Rajputlar gibi cesur düşmanların üstesinden geldi. Mantığa aykırı gelse de bu işleri yaparken en değerli müttefikleri, birinden de kız aldığı Rajput klanlarıydı.

Ekber'in bir Hindu ile evlenmesi onu bir Müslüman yönetici olarak sadece aristokrasi değil, Hindu tebaa ile de güçlü bağlar kurmaya hazır hale getirdi. Cömertliği Hindu *dhimmilere* konan baş vergisi cizyeyi kaldırmasıyla doğrulandı. Batı Hindistan'da Gucerat ve doğuda Bengal'deki cesur ve başarılı fetihlerinden sonra hem İranlılar hem de Özbek düşmanlarıyla hünerli bir diplomasiyle kuzey sınırını istikrara kavuşturdu ve Güney Afganistan'daki Kandahar'da güçlü bir konum elde etti.

Ekber, Afganlara ve Rajputlara karşı bizzat yönettiği ve ona askeri ününü kazandıran seferlerden sonra yapısal reformlarının ilkinin başlattı, yani yeni tür bir soyluluk yaratılacaktı. Munghal yeni soyluluk ve atama sistemi mali reformlarıyla birlikte, Ekber'in 1560'tan 1605'te ölümüne kadar geçen sürede tasarladığı sistemin temeliydi. Babasını ilk destekleyenlerden Türkçe konuşan Orta Asyalıların baskın etkisine karşı koyarak, taraftarları arasında daha iyi bir denge kurmaya

kararlıydı. Bunu başarmak için ve kültürlerine de hayran olduğundan, seçkin görevlere İranlıları getirdi.

Kuşkulu kalmaya devam eden Afganlar dışında, her kökenden Hindistan doğumlu Müslümanlar ve Rajputlara yönelerek yeni soylularına Hindistan doğumlu savaşçıları da dahil etti. Kuzey Hindistan'ın değişik bölgelerinden güçlü toprak sahipleri de Mughal otoritesine boyun eğmeye ve saraydan evlenme hakları da dahil, itibarı paylaşarak asil rütbesi (emir) almaya davet edildiler. Eski Rajput Mewar ailesi gibi boyun eğmeyenler acımasızca yok edildi. Ekber 1580'de İranlılar ve Turanlılar neredeyse eşit temsil edilirken, Rajput ve Hindistan'ı Müslümanların altında bir oranında temsil edildiği 200 kişilik bir emir heyeti oluşturdu.

Emirlerin bağlılığına Ekber'in adının ve unvanının cuma namazlarında okunmasındaki süregelen ısrarına karşı çıkan nüfuzlu Müslümanların da katıldığı bir başkaldırıyla meydan okundu; bu din adamları kısa bir ayaklanmada Afgan soylularıyla birleşti. Kısa sürede bastırılrsa da bu isyan Ekber'in Afganları dışlaması ve ulemanın siyaset dışı tutulması gerektiği yönündeki kararlarını güçlendirdi. Öte yandan yeni soyluları, tanınan ayrıcalıkları hak ettiklerini kanıtladılar.

Kimlikleri ortak biçimde, Mughalların geldiği iddia edilen büyük Moğol fethiçilerle bir devamlılığı temsil eden "itibar" kelimesiyle, *mansab* ile tanımladı. Bu soylu rütbeyi taşıyanlara mansabdar denildi ve haklarını bir ya da iki farklı yolla aldılar. Her birine imparator tarafından para geliri ya da eşdeğer arazi geliri devriyle bağlantılı kişisel bir rütbe verildi. İkinci rütbe sıralanma sistemi 1590'da başlatıldı buna göre bir mansabdara emrindeki atlı askerlerin sayısına göre hesaplanan miktarda ödeme yapılabilecekti. Bu aristokrasiden çok hizmete dayalı bir soyluluk olduğundan, mansabdarlar unvanlarını ve rütbelerini oğullarına geçiremiyordu (kuramsal olarak). Sistem bir bürokrasi değildi, ancak mansabdarlar Mughal yöneticilerin topraklarını korudu ve genişletti ama bir Mughal yönetimini toplum yapısını önemli ölçüde değiştirebilecek merkezi bir güç yapma konusunda fazla katkıları olmadı.

Daha etkili bir adım Ekber'in veziri Todar Mal'ın ismiyle bağlantılı gelir reformlarıyla atıldı. Todar Mal 1561'de Ekber'in hizmetine girdi ve imparatorluğun en zengin eyaleti, Bengal valiliğine yükseldi. Ekber'in yeni düzeninin temel kaynağı arazi vergisiydi ve burada akıllıca bir davranışla kendinden önceki Afgan Ser Şah'ın idareciliğini devam ettirdi. Bu başlangıçta mevcut ekilebilir alanın maliyetli bir ölçümünü, ekili alandan mültezim gibi araçlarla ya da ücret yerine tayin edilen topraklardan dolayı olarak, eski ikta, şimdiki *jagir* sistemine göre, toplanacak gelirin hesaplanacağı bilinen bir temeli sağlayan değeri gerektirdi. Her iki yolla da sultanlığının topraklardan elde edilen ürünün yarısından fazlasının, üretim mali-

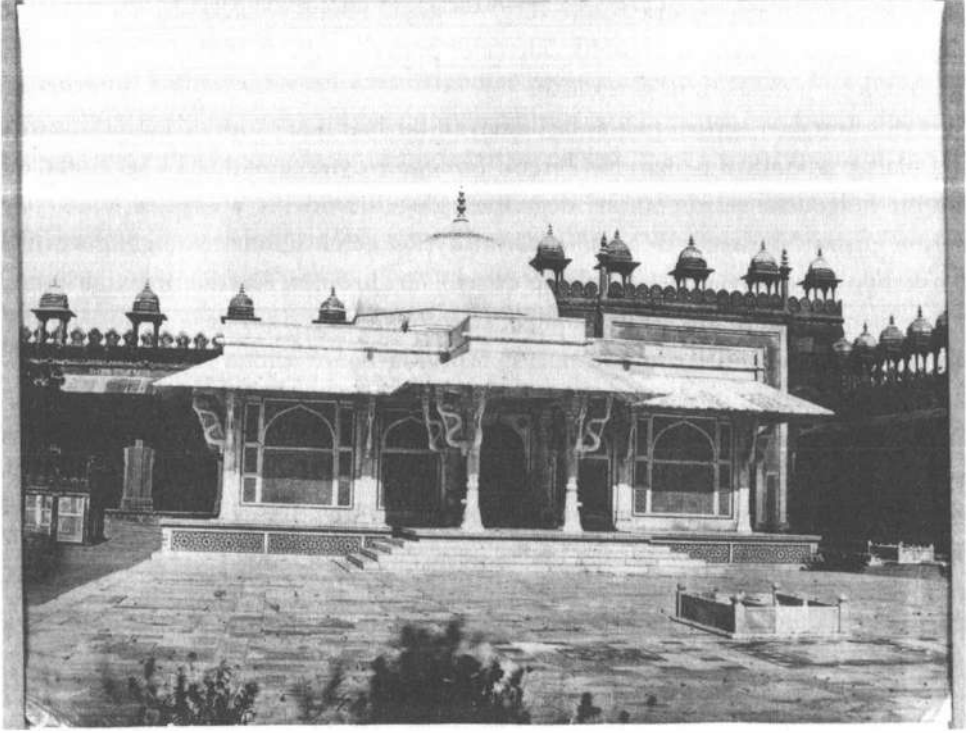
yetleri karşılandıktan sonra resmi vergi ve gayri resmi yollarla üretici köylüden alınmış olduğu anlaşılıyor. Üstelik ödemeler parayla yapıldı ve bu iyi düzenlenmiş bir gümüş para dolaşımını gerektirdi.

Gelir aracıları nedeni pek anlaşılamayan bir biçimde “toprak sahibi” (*zamindar*) olarak adlandırıldı. Aslında birçok *zamindar* aynı zamanda Ekber’in hazinesine bir bölgedeki gelirin itibari değerine eşdeğerde ödeme anlaşması olan, para işlerine girmiş “mültezimdi”; *zamindarlar* ayrıca gerektiğinde, Muhgal görevlileri ve askerleri yardımıyla vergi toplayıp düzeni sürdürdüler. Kendilerine yine *zamindar* denilen diğerleri, yerel kodamanlar, hatta yönetimlerinin devamı karşılığında, Mughal hizmetinin itibarını kazanarak, topraklarından alınan haracı aktaran küçük hükümdarlardı. Böylece Todar Mal’ın gelir organizasyonu Ekber’i zenginleştirirken, Mughallar gelmeden önce toplum yaşamına hâkim olan yerel toplum liderlerine, bir yönetsel biçim olarak geniş ölçüde bir özerklik bıraktı.

Bu kodamanlar zamanla kendilerini saraylı Mungalların kültürünü taklit etmeyi seçen, ama çıkarları kararlı bir biçimde yerel kalan kalıtsal eşrafa dönüştürerek, Mughal öncesi on altıncı yüzyılda gizli olan bir gelişimi tamamladılar. Bu yeni eşraf sadece toprak sahibi kodamanları ya da *zamindarları* değil, tüccarları ve küçük devlet görevlilerini de kapsadı: Bir sınıf olarak belki de Mughallara sadakatlerinden vazgeçip yıkılmalarına katkıda bulundukları on sekizinci yüzyıla kadar, Mughal yönetiminden en fazla onlar yararlandı.

Ekber vergilendirme tezgâhına farklı siyasal özellikler ekledi. Önceki Müslüman yönetimler tarafından devredilmiş ve çoğu kalıtsal mülk haline gelmiş toprakları yeniden devreye soktu ve gelirlerini askeri ve sivil hizmetleri karşılamakta kullandı. Onların yerine *jagir*lerin oluşturduğu dikkatle ölçülmüş araziler bütün askeri ve sivil hizmet görevlilerine rütbelerine göre ödemekte kullanıldı. Her görevli ücret sağlayan bir kademe işgal etti: Ordudaki subaylar komuta ettikleri süvari kuvvetlerini desteklemek için ilave yetki aldılar.

Ücret sistemi Munghal Devleti’nin Ekber’in çok önemli yenilikler ilave ettiği temelini oluşturdu. Bu yeniliklerden biri ideolojikti. Dini konularda kendi üstünlüğünü cesurca ilan ederek kadılardan ve cami görevlilerinden oluşan münevver Müslüman kesimi –ulema– siyasal olarak etkisizleştirmek ya da kesin olarak bağlı kılmak istedi. Kraliyet ayrıcalığını dine kadar uzatarak ve tutucu Müslüman ilahiyatçıları ve kadıları bir kenara koyarak bağlılıklarını kendi rejimine yöneltmeleri konusunda Hindu tebaayı cesaretlendirdi ve Rajput savaşçıların stratejik işbirliğini kazanmakta kesinlikle başarılı oldu. Onların kendisine ve ardıllarına bağlılığı olağanüstüydü ve onu izleyen yetenekli Mughal yöneticileri tarafından tam bir saygıyla karşılandı.

Levha 15 Şeyh Salim Çiştî Türbesi, Fetihpur Sikri, Uttar Pradesh. 1581’de ölen bu Müslüman ermişin türbesi Ekber’in yeni inşa edilen saray şehrinde yaptırdığı görkemli caminin en etkileyici bölümünü oluşturur (IOL Koleksiyon 50a (46); neg. no. B 22073, British Library izniyle).

EKBER’İN DİNİ

Ekber’in zamanında ulema nüfuzlu bir sınıftı, ancak kent kökenliydi. Ekber dindarların çoğunluğu tarafından tamamen çöşkulu bir din savunucusu olmasa da destekleyici olarak görüldü. Mübarek Şeyh Çiştî’nin türbesinin bulunduğu bölgeye kurulan Agra yakınındaki yeni başkenti Fetihpur Sikri’nin bir parçası olarak yaptırdığı muazzam cami örneğinde görüldüğü gibi, geleneksel kurumlar gelişti. Cami kentteki diğer bütün binalara hâkim oldu ve imparator cami işleriyle yakından ve açıkça ilgilendi. Dindar faaliyetleri içinde camiye süpürmek ve bazen namaz kıldırmak da vardı. Ekber ayrıca Mekke’ye hacca gidecek dindarlara ücretsiz özel bir hac gemisi sağlayarak, Mekke ve Medine’ye bağışlar yaparak devlet desteği de verdi. Son olarak, başka mübarek Çiştî Şeyhlerinin türbesi için Rajasthan’da Ajmer’i düzenli olarak –bazen yaya– ziyaret etti.

Ancak saraydaki birçok âlim onu ciddi bir hayal kırıklığına uğrattı. Onu eleştirenlerden biri Fetihpur Sikri’de, özellikle de Ekber’in dini tartışmaları yapmak için kullandığı ibadethanede olanlara ilişkin yorumlar bırakan Sünni tarihçi Abdulkadir Badayuni idi. Bu yorumlar bazen Sünni ulemayı ve sözünü esirgemeyen ve inançları kuşkulu Sufi Şeyhleri de kapsadı- izleyici olarak imparator da vardı ve payına düşeni aldı:

Tartışmalar çoğu kez Sünni ve Şii, Hanefi ve Şafi [mezhepler], fıkıh ve kutsal ayrımının ötesine geçiyordu ve inançlara temelden saldırılar vardı. Ve Mahdum ul Mülk Şeyh Abdul Nabi’nin Peygamber’e saygısızlık ettiğinden şüphelenilen Hızır Hani Sarwani’yi ve Şii olmasından şüphelenilen Mir Habsh’i haksız yere öldürdüğü anlamını içeren bir makale yazarak, babasına iyi davranmadığından ve hemoroitten dertli olmasından dolayı Nabi’nin arkasından dua tekrarının doğru olmadığını belirtti. Şeyh Abdul Nabi yanıtında onun bir aptal ve kâfir olduğunu söyledi. Sonra mollalar [İslam ilahiyatçıları] iki tarafa ayrıldı, ve ... birbirlerinden Mısırlılarla Yahudiler gibi nefret ettiler. Tuhaf ve değişken fikirli insanlar, tehlikeli fikirleri ve boş kuruntuları paralelinde pusudan çıkarak, sahteliği gerçek kıyafetle ve yanlış doğru kisvesiyle donattılar, mükemmel bir yaradılıştaki ve gerçeğin azimli araştırmacısı ancak acemi ve sadece bir çömez olan imparatoru...şüphe üstüne şüphe yığılana kadar şaşkınlığa düşürdüler ve o bütün kesin hedefini kaybetti ve temiz hukukun düş duvarı yıkıldı, öyle ki beş altı yıl sonunda onda İslamın izi bile kalmadı ve her şey tepetaklak oldu.

Ve bu yeterli olmadıysa, imparatorun diğer –Hindu âlimler, Zerdüştler, Ceynalar ve Goa’dan Katolik rahipler dahil– dinlerin âlimlerini de aynı ilgiyle dinlediği anlaşılıyor:

Samanalar [Hindu ya da Budist münzeviler] ve Brahmanlar... Sultan Hazretleriyle görüşme konusunda herkese üstünlük sağladılar... Ve Sultan temiz ve doğal, parlak ve mübarek dine yapılan bu küfürleri ve saldırıları maiyetindekilere dinletti.

Ve bir zamanlar Mahabharata yorumcularından biri olan Debi adında bir Brahman karyolada oturur durumda imparatorun yatak odası yaptığı bir balkona gelene kadar kale duvarına yanaştırıldı. Böyle asılı durumdayken Sultan Hazretlerine tapınma idolleri, ateş, güneş ve yıldızlar, üzerinden Hinduizmin gizleri ve efsaneleri ve bu kâfirlerin önemli tanrılarına saygı hakkında bilgi verdi. Sultan Hazretleri ülke insanlarının kurumlarından ne kadar çok memnun olduğunu daha da yakından duyarak onlara sevgiyle baktı.¹

Anlaşılan imparator bütün dinlerin üstlenicilerine aynı şekilde açtı. En azından Hinduizmle ilgili yerlerde bu açıklığın dini bağnazlıkların kabul edemeyeceği yararlı

bir siyasal mantığı vardı. Kendi tanrılarına ve dharma uygulamalarına kararlılıkla bağlı insanların hükümdarı olarak bir kolaylık yolu bulunması gerekmişti ve Ekber burada önceki Kuzey ve Güney Hindistan sultanlarının faydacı uygulamalarını izledi. Halkının büyük bölümünü din değiştirmeye yönelik devam eden baskının altında tutma girişimi sürekli bir gerilime ve muhtemelen isyana yol açacaktı.

Öte yandan, Ekber'in ulemaya karşı düşmanca tavrı, soruşturmalar onların çoğunun düzenbazlıkla elde ettiği müşfik vergi muafiyetiyle korunan kişisel servetlerini açığa çıkardığı zaman daha da derinleşti. Sonuç olarak arazilerinin çoğu geri alındı ve Ekber gayrimüslim ilahiyatçılara bariz biçimde yeni bağışlarda bulundu.

Yine Ekber ve ulema arasındaki bir başka çatışma alanına tebaasının çoğu da katıldı; bu çoğu hukuk yanlısı Sufi hocaları kâfir olarak görmekle ilgiliydi. Ekber'in Sufi sempatisi, onun 1579'da güvenilir hadislerden alıntı yaparak, dini tartışmalar konusunda şeriatın açık olmadığı yerlerde kendi hüküm vereceğini ilan ettiği zaman büyük telaş uyandırdı:

“Kıyamet günü Allah'ın gözündeki en değerli kişinin sadece İmam [lider, kral] olduğu açıktır. Lidere itaat edenler, sana itaat eder, lidere isyan edenler sana isyan eder.”... Âlimler Allah'ın önünde bir kralın konumunun bir fıkıh yorumcusunun (tefsir) konumundan daha üstün olduğuna karar verdiler.²

Bu bildiriye alıntılaman Badayuni dahil dindar düşünceli birçok kişi bunu onun kendi alanlarındaki yorum yetkisinin tehlikeli bir açılımı olarak gördüler. Ekber'in dostu ve danışmanı Ebul Fazl'ın yazılarında çerçevesi çizilen ve sapkın bir “Din-i İlâhî” olarak değerlendirdikleri yaklaşımın dile getirilmesi onları daha da derinden öfkeliyordu. Dindeki bu yeni dönemin tarihi 1582'ydi; kuramı tamamen ayrıntılandırılmamıştı, ancak çağdaşlarının ilk intibaları, Allah ve kullar aslında doğrudan bir ilintiyi öne çıkaran güçlü bir Sufi mistisizmi intibası uyandırsa da, imparatorun kusursuz irfanını vurguladı. Bu iki ilkenin uzlaştırılması daha da mistikti:

Kesinlikle bilin ki kusursuz peygamber ve bilge öncü, ün sahibi, Ekber, yani irfan sahibi, bize kendi kendine var olanın en akıllı öğretmen olduğu ve yaratılanlara aralarındaki yetenekliler onun [Ekber'in] kurallarını anlayabilsin diye mutlak güçle mukadder kıldığı bilgisini yöneltti... Bu yüzden sağduyumuzun ışığında onun [Allah'ın] eserinin gizlerini araştıralım.

Araştırmanın sonuçları açıktı:

Sonuçta, bilge kişilere açık oldu ki kurtuluş sadece kusursuz peygamberin, ün sahibi Ekber'in “Bilge”nin kurallarıyla uyumlu gerçeğin bilgisiyle mümkün olur;

onun emrettiği işler şunlardır: Dünyadan vazgeçmek ve bırakmak, şehvetten, kösnüllükten, eğlenceden, canlıları öldürmekten kaçınmak... Ruhun her zaman adil olan Tanrı özlemiyle arınması ve rahman Allah'la birlik.³

Aslında Ekber Devleti'nin ideolojik temelini İslamla ilgili olarak saltanatının başında değiştirdi. 1563'te Şiva'yı, Vişnu'yu ve öbür tapınakları ziyaret edenlerden vergiyi kaldırdı ve yeni mabetlerin yapılmasına izin vererek bazı ulemanın gözünde açıkça şeriatı çiğnedi. Sonra bütün dhimmi vergilerini kaldırdı. 1579 bildirgesi bardağı taşıran son damla oldu ve bazı yüksek din görevlilerinin Afgan mansabdarlarının isyanına katılmasına yol açtı. Bütün Müslümanları Ekber'e karşı direnmeye çağıran fetvalar çıkardılar. Fetvalar Bihar ve Bengal'de büyük ölçüde duyuldu ve isyanın bastırılması için Ekber'in başında Todar Mal'ın bulunduğu bir orduyu göndermesi gerekti.

Ekber Yönetiminde Siyasal İdeoloji

Mughal hanedanının baskın ideolojik biçimlenmesinin diğer parçaları güvenilir danışmanı tarihçi Ebul Fazl Allami tarafından yazılan *Ekbername* (Ekber Kitabı) ve bu kitabın bir imparatorluk belgesi olan eki, *Ayin-i Ekber-i* (Ekber'in Kurumları) adlı onun 44 yıllık saltanatının öyküsünü veren çalışmalarda bulunabilir. *Ayin-i Ekber-i* kraliyet iddialarına yer verir:

Allah'ın gözünde kraliyetten daha yüce bir onur yoktur ve bilge olanlar onun hayırlı pınarından içer. Gerek duyanların için, kraliyetin isyan ruhuna bir çare ve kulların itaat etme nedeni olması gerçeği bunun yeterli kanıtıdır. Pad istikrar ve egemenliği işaret ettiğinden, padişah kelimesinin anlamı bile bunu gösterir.⁴

Ekber'in muazzam önemi hem okuryazar, hem de büyük çoğunluğu ümmi tebaası için basılı olarak sunulduğu gibi, görsel olarak da ifade edildi. *Ekbername*'deki minyatür resimler imparatoru insanlar ve hayvanların kaotik dünyasını sakin bir şekilde kontrol ederken tasvir ederek onun imparatorluk atmosferine güzellik kattı. Fetihpur Sikri, Agra yakınında kurduğu başkent, ay ve güneş tapınmasını birleştirerek ve tebaasının çoğunluğunun Badayuni'nin beğenmediği uygulamalarını benimseyerek ışığını daha da parlattı.

En önemlisi ise Ekber'in, Sufi üstatlar ve onların tutkunlarıyla aralarındaki ilişkiyi taklit eden ve kendi ölümlü konumuyla birleştirerek, imparatorun kişiliği neredeyse tanrılaştıran ruhani müritlik düzeniydi. Ekber'in "müritleri" bazıları sultanlığın yüksek görevlileri olan Mughal ileri gelenlerini kapsadı. Bu emirler Ti-

murlu askeri başarılarının ve baş edilemez karasal egemenliğinin şanını paylaştılar. Müritlik bu haliyle eski sultanlık kurumu gaziliğin ya da Allah yolunda çalışan ve hükümdara Sufi müritlerin üstatlarına bağlandığı gibi bağlanan “mücahitlerin” saray mensuplarındaki bir yansımasıydı.

Ekber tebaasının kendine ve hanedanına olan sadakatlerini sağlamlaştırmaya yönelik tüm bu yaratıcı çabalara ve Müslümanlar içindeki ve onlarla tebaasının büyük çoğunluğu arasındaki açık bölünmelere daha pragmatik diğer unsurları ekledi. Askeri emirlerini yerine getiren ve 150 bin ağır süvariye komuta eden mansandarlar topluluğunu rütbelere göre sabit ücret sağlayan ve ayrıca emirlerindeki askerlerin ihtiyaçlarını karşılayacağı düşünülen köy geliri bağışlarıyla (*jagir*) destekledi. Ekber rejiminin tamamen karmaşık ilişkilerine aracılık etmek için yüksek kalitede para gerektiğinden bu düzenlemeler para basma ustaları ve bir savunma vezirliği kanalıyla sürdürüldü.

Planda açık bir hata vardı. Ödeme sistemiyle Ekber ve komutanları arasındaki ilişkinin bireyselleştirmesi ve aralarında feodalizm benzeri bir bağ kurulması amaçlansa da mansabdarların vekili olanlar genellikle komutanlarıyla aynı etnik kimliğe sahip kişilerdi –duruma göre İranlı, Turanlı ya da Hindistanlı– ve üstleriyle benzer bağımlılık bağlarıyla bağlıydılar. Böylece potansiyel bölücülüğün fay hattı pekiştirildi. Aslında çok güçlü merkezi otoritenin ortaya çıkması büyük ölçüde Ekber’in kişiliğinden kaynaklandı. Ekber’in bürokratik olmaktan çok kalıtsal olan rejimi büyük bir ataletin, pargananın küçük dünyasının değişmesi bir yana nadiren etkileneşine zemin hazırladığı yerde, buyruklarının muazzam ve parçalara ayrılmış halka iletilme araçlarından yoksundu.

Saltanatının sonunda kuşkusuz, pargana sosyal dünyasından merkezi rejimle ilişkileri yansıtan yeni bir tabaka çıkmaya başladı ve imparatorluğun kasabaları ve kentlerinde yeni bir benzer sınıf, dini görevle gelen vergisiz topraklar dahil, görev ya da servetten yararlanan bir kentsel erkek sınıfı ortaya çıktı. Ekber kalıtsal ve kendi kendini yenileyecek, hizmet kaynaklı çeşitli hak eğilimlerini sınırlamak istese de, yeni sınıf oluşumlarına yönelik bütün baskılara set çekemedi; bunlar sistemini kısa sürede güçlendirdi ama sonraki siyasal zafiyetlerin de zeminini hazırladı.

Ekber’in sisteminin karizmatik ve pragmatik unsurları daha sonra en büyük oğlunun isyanıyla yönetimini tehlikeye attı. Oğlu Selim’in babasının otoritesine meydan okuması 1602’de Allahabad Camii’ndeki Cuma hutbesinde kendi adını okutmasıyla sonuçlandı ve 1604’te babasının hoşgörülü otoritesine sadece destekçilerinin bazıları kendi oğlunun yanına geçtiği için boyun eğdi. Ordu komutanlarıyla, Ekber’in 1605’te ölümünden önce Selim’in isyanından yana tercih kullanmış olan imparatorluk ileri gelenleri arasındaki hizip bölünmelerinin yaralarını sarmak için pek zaman kalmamıştı.

Bir oğlun isyanı da şehzadeler arasındaki kardeş katilliği de Mungal rejiminin tekrarlanan özellikleri olacaktı. Üstelik eklenerek artan bir etkisi vardı:

Evrengezb'in iki kardeşini yenilgiye uğratarak öldürerek ve babası İmparator Şah Cihan'ı hapsedirerek, hepsini bastırana kadar, mücadele her silsilede daha da keskinleşti. Yetenekli vârislerin önemli ardıllığının çıkarlarını dengelemenin maliyeti hükümdarın ölümünde en büyük oğul kuralının kalkması ve çoğu kez imparatorun ölümünden de önce oğullarının komplolara girerek taht kavgasına tutuşmasıydı. Güçlü komutanların ve askerlerin sadakati istendi ve sonundaki gruplaşmalar bir ardıllık tamamlandıktan önce, onları şiddetli savaflara sürükledi. Ekber'in oğlu Selim Cihangir olarak tahta geçti ancak onu destekleyenler ve aileleri zulme maruz kaldı.

Ekber'in Ardılları

Selim Cihangir unvanını aldı ve en büyük oğlu Hüsrev'in isyanıyla uğursuz bir başlangıç yapsa da, 22 yıl saltanat sürdü. Cihangir babası Ekber kadar hoşgörölü değildi ve Hüsrev'i yenilgiye uğrattıktan sonra gözlerini kör ettirdi ve 1622'de ölene kadar hapiste tuttu. Üstelik Pencaplı Sihlerden destek istediği ve ruhani liderleri beşinci Sih Gurusu Arjin'in hayır duasını aldığı için Cihangir Arjin'i öldürttü.

Gelişen Vedik geleneğinden kısmen ona tepkiden doğan Sihizm, Budizm ve Cainizm gibi Hindistan'daki bir başka dindir. Beşinci ve altıncı yüzyıllardaki dini canlanmada Guru Nanak tarafından kuruldu. Bir evrensel hoşgörü öğretisini ve bütün dinlerde iyi ve ortak olanı aramayı telkin etti, Hindu ve Müslümanlardan taraftar topladı. Sihizm kökeninde barışçı ve mezhep karşıtı bir inançtı ve yine Budizm gibi aşırı çileciliğe ve kasta karşıydı, seküler yaşama uygundu.

Nanak öldüğünde yerine geçmek üzere oğullarından değil, müritlerinden birini aday göstermişti. Ancak çok geçmeden liderlik kalıtsal hale dönüştü. Ekber dördüncü gurudan çok etkilenmişti ve ona Amristar'da, üzerine Sihizmin dünya merkezlerinden Altın Tapınak'ın inşa edildiği bir yer verdi. Beşinci Guru Arjan ilk Sih kutsal metni *Adi Granth*'ı hazırladı, manevi haraç ya da ondalık vergi sistemini kurarak mezhebi sağlam bir mali kaynağa kavuşturdu. Onun öldürölmesi Mughallarla uzun süren bir çatışma dönemini başlattı. Arjan'ın oğlu ve vârisi bir Sih ordusu toplama-yı başladı; ardılları mezhebin askerileştirilmesine devam etti. Onuncu ve son Guru askeri bir birlik kurdu ve Sih erkeklerinin hâlâ ayırt edilebildiği uygulamaları getirdi: saçları ve sakalları asla kesmemek, sarık kullanmak ve bir tarakla hançer taşımak.

Sihlere düşmanlığının dışında Cihangir'inki bir birleştirme dönemi-ydi; birçok konuda Ekber'in hoşgörölü dini politikalarını izledi. Ekber'in imparatorluk, müritlik düzeni krallığın seçkin soylularını imparatorluk ailesine, özel, kişisel bir bağla bağlamaya devam etti ve Cihangir, Şeyh Muiniddin Çiştî gibi, kabri önünde dua ederek baş ağrısı ve ateşinden kurtulduğu, belli mistik Sufilere babasından gelen saygısını devam ettirdi.

Cihangir babasının Munghal Krallığı'nı fetih ve toprakların büyüülmesine adama mirasını inançla korudu. Doğu cephesindeki Assam orman halkına ve Keşmir'den Bengal'e kadar, Himalaya eteklerindeki bağımsız rajalara karşı seferler düzenledi. İran Safevi hükümdarlarının Afganistan, özellikle Kabil, Peşaver ve Kandahar gibi kuzey Hindistan'ın parçası olduğu Orta Asya ticaret sistemi için önemli yerler üzerindeki hegemonya iddialarına meydan okudu. Son olarak, Dekkan'ın bağımsız sultanlıklarına son vermek için bir Mughal ordusu gönderildi.

Bu sonuncusu bir imparatorluk krizine yol açtı. Cihangir'in yetenekli oğlu Hürrem Ahmednagar, Bijapur ve Gondola sultanlıklarının birleşik güçlerine karşı başarılı bir fetih tamamladıktan sonra, o da babasının aleyhine döndü. Bu olay 1622'deydi ve önceki gibi ayaklanma saray ve ordu hizipleşmesini alevlendirdi. Hürrem'in çabası boşa çıktı ancak Cihangir onu Agra'daki imparatorluk sarayından ve onun siyasal cazibesinin tahriklerinden uzakta, Dekkan'da şehzade olarak kalması koşuluyla bağışladı. Hürrem iyi davranışının garantisi olarak iki oğlunu da rehin bırakmak zorunda kalmıştı. 1627 sonlarında Cihangir'in ölümü oğulları ve onların destekçileri arasındaki kavgadaki son krizin bir işaretiydi. Bu kardeş katlini içeren çatışmalar acımasızca sürdürüldü ve en acımasızın Hürrem olduğu ortaya çıktı. Agra'da tahta çıktı ve saltanat ismi Şah Cihan, Ocak 1628'de oradaki Jama (cemaat) Mescidi'nde okundu.

Şah Cihan'ın saltanatının başlarından ortalarına kadar olan bölümü, imparatorluk rejiminin Ekber ve torunu arasındaki zaman içindeki gelişmesine ilişkin temel bilgi kaynağımız olan 1647 tarihli *Padişahname*'de anlatılır. Şah Cihan saltanatının ortalarında yönetiminin bir aracı olarak Ekber tarafından oluşturulan imparatorluk elitini meydana getirenler şunlardı: Toplam 102 bin ağır süvariye komuta eden hepsi Müslüman 73 mansabdardan (hanedanın dört şehzadesi dahil) oluşan en yüksek rütbeliler ve yüzde 80'i Müslüman olmak üzere, 126'sı İranlı, 103'ü Turanlı, 26'sı Afganlı ve 65'i Hintli Müslümanlardan 443 orta düzeyde mansabdar. Kalan yüzde 20'yi oluşturan 73 rajput ve 10 Maratha mansabdari.

Şah Cihan imparatorluğun iç sınırları boyunca, atalarının yaptığı gibi, saldırgan bir askeri baskıyı sürdürdü, ancak onun ününün asıl kaynağı askerlik değildi. Mücevher kaplamalı Tavuskuşu Tahtla başlayan ve sevgili karısı Mümtaz Mahal'in gömülü olduğu Taç Mahal'le doruğa ulaşan sanatsal ve mimari anıtları askeri başarılarını gölgeledi. İnşa programı Delhi'de kendi adını verdiği yeni başkenti Shah-jahanabad ile taşlandı. Burada yine kırmızı taştan dört kale-saray ve yanına Jama Mescidi'ni yaptırdı. Hepsisi de saraylılara ait büyük köşklerin sıralandığı geniş cad-delerle kesilen kanallarla çevriliydi.

MUGHAL TAHT SAVAŞLARI

Şahjahanabad'a 1639'da Şah Cihan rejiminin doruğunda başlandı. 1657'de imparatorun hastalığı oğullarının taht kavgalarına tutuşacağını habercisiydi. İmparator hâlâ yaşıyorken otoritesine yönelik bu aşağılayıcı mücadeleden, dört oğlu arasındaki şiddetli savaştan çok etkilendi. İmparatora ve tahta en yakın olanı Ekber'in düzenlemelerini ve dinsel uzlaştırıcılığını devam ettirecek en uygun aday olarak ordu ve bürokratik unsurlarla kayırılan deneyimli asker ve yönetici Dara Shikoh'tu. Dara Shikoh Sufi ibadetini benimsiyordu ve mistik panteizminin cazibesine kapıldığı Hindu teolojisinde bir uzmandı; hatta bazı Upanişadları Farsçaya çevirdi. 1657 civarında hazırlanan çevirilerinde bir din dilencisi olarak kendisinden ve işinden şöyle bahsetti:

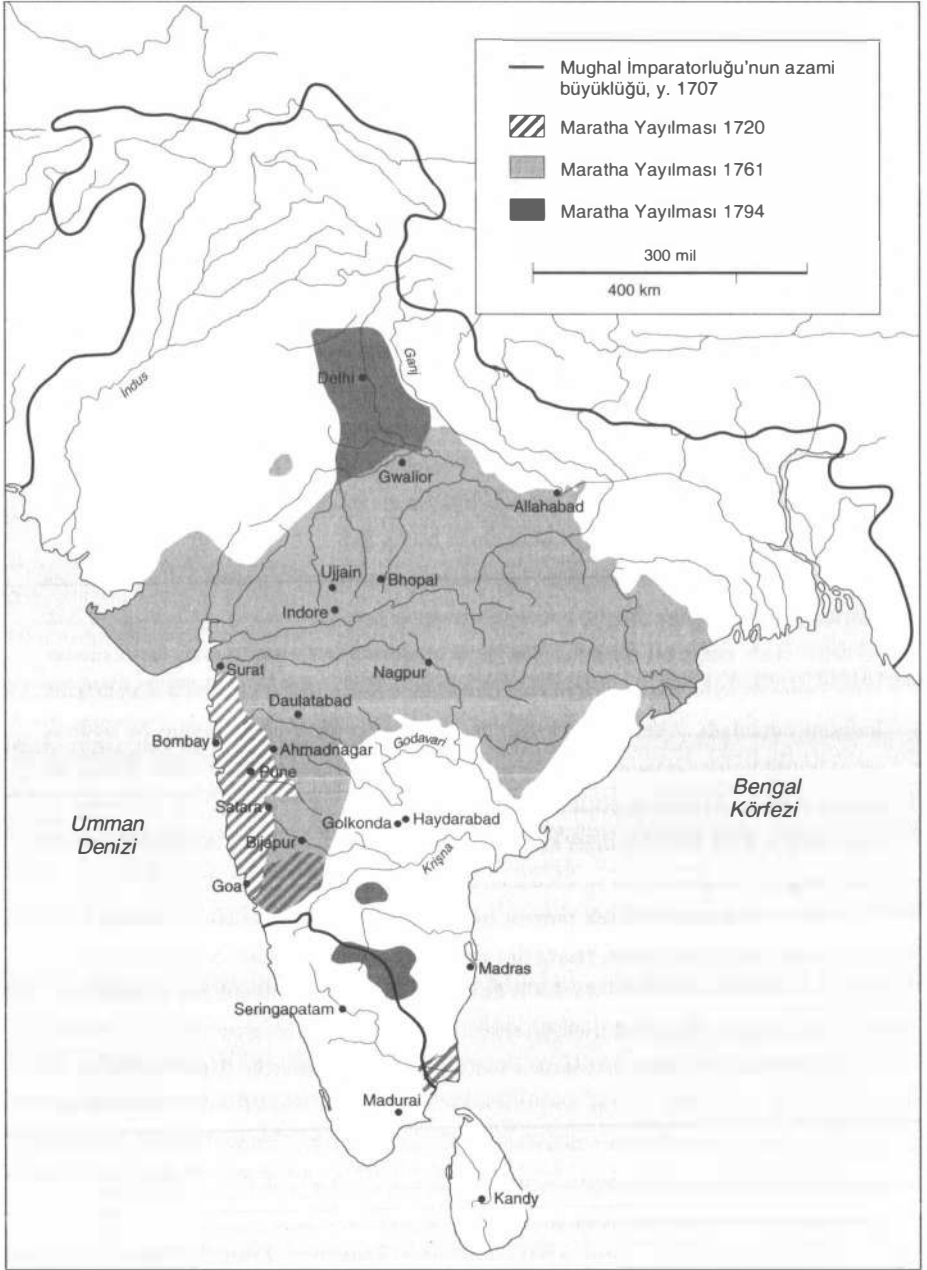
Muhammed Dara Shikoh 1050 yılında Hicret'ten sonra (1640) cennete benzeyen Keşmir'e gitti, Allah'ın lütfuyla ... orada pirlerin en alasıyla, gnostiklerin [mistiklerin] çiçeğiyle karşılaşma hayırlı fırsatını buldu... Molla Şah.

Ve mademki o [Dara Shikoh] her mezhebin mistiklerini görme özlemiyle ve tek tanrıcılığın yüce ifadelerini duymak için uğraştı ve birçok mistik kitap inceledi ve bazı risaleler yazdı, engin bir okyanus olan birlik araştırmasına susamış gibi, Allah kelimesiyle olanın dışında, başka çözüm yolu olmadığına ilişkin gizli kuşkular her an artarak kafasını kurcaladı... Ve mübarek Kur'an çoğunlukla kinayeli ve bugün bu nedenle onun inceliklerine tamamen aşina olanlar çok nadir olduğundan, o bütün kutsal kitapları Allah'ın kelamının yorumları olarak göz önüne sermeyi istedi. Bu yüzden gözlerini İncil'e, Eski Ahit'e ve diğer kutsal metinlere çevirdi, ancak tek tanrıya inanmanın açıklaması öz ve gizemliydi ve kötü tercümelerden... meramı anlaşılmıyordu.

Sonra Hindistan'da tek tanrıya inanma tartışmasının neden bu kadar bariz olduğunu ve eski okulların Hintli din âlimlerinin ve mistiklerinin neden Tanrı'nın Birliğini reddetmediğini ya da Teslis karşıtlarında kusur bulmadığını düşündü.

Ve yolun ve salt tek tanrıcılığın tefekkür ibadetinin bütün gizlerini içeren bu dört kitabın [Vedalar] *summum bonum* (en iyisi) *Upanekhat*lardır [Upanişadlar]... Ve mademki bu dikkatsiz Gerçek arayıcısı temel birlik ilkesine niyetlendi ve Upanekhat'ı Arapça, İbranice ve Sanskrit dillerinde değil, herhangi bir dünyevi motif olmadan, açık bir üslupla ve tam ve doğru biçimde Farsçaya çevirmek istedi... Ondan dolayı da bunu Müslümanlardan gizleme çabalarının altında yatan gizi de çözmek istedi.

Ve bu toplumun ilim merkezi Banares kenti bu dönemde olduğu gibi, bu Gerçek arayışçısıyla bazı ilişkiler içindeydi, o 1607'de, Hicretten sonra... *Upanekhat*'ta zamanın en eğitimli ve mahir bilgelerini [Hindu din adamları] ve dilencilerini (Hint çilekeşleri) bir araya getirdi... Ve böylece arzuladığı ya da düşündüğü, arayıp bulmadığı her güçlüğü ve yüce temaya ulaştı.⁵

Harita 9 Geç Mughaller ve Maratha Yayılması

Levha 16 Dara Shikoh bir tartışmaya katılıyor. Renk rötuşlarıyla yapılmış y. 1650, (IOL J. 4. 3; neg. no. B 4879, British Library izniyle).

Baş rakibi Evrengzeb için böyle liberal ve birleştirici görüşler lanet edilecek türdendi. Dara Shikoh gibi yetenekli bir asker olarak o da çok tutkulu bir Müslümandı. Etrafında önceden hoşgörülen panteistik mistisizme karşı olan ve şeriat emirleri doğrultusunda bir devlet ideolojisinde ısrar eden Müslüman din adamları-

nın desteklediği, soylulardan ve askerlerden oluşan güçlü bir grup vardı. Diğer iki kardeşi Murad ve Shuja ve onların destekçileri Bijapur ve Golkonda'nın Dekkan sultanları gibi büyüklerinin oyununa geldiler.

Cihan Şah tarafından Dekkan'da gelişen Mughal çıkarlarıyla görevlendirilen Evrengzeb bu göreve ilişkin coşkusunu açığa vurdu. Mughal projelerine yeni kaynak sağlamak ve Mughal egemenliğini genişletmek için, gelişen uluslararası ticaretiyle ve elmas madenleriyle Golkonda'nın alınmasını önerdi, ama babası bu öneriye karşı çıktı. Şah Cihan Golkonda Sultanı Abdullah Kutb Şah'a karşı ılımlıydı ve sultan Cihangir'e karşı isyanı sırasında ona destek önermişti. Ancak Evrengzeb planına devam etti ve İranlı bir maceraperest ve eski bir elmas tüccarı olan General Muhammed Seyyid Mir Jumla vasıtasıyla güçlü bir ittifak oluşturdu. İktidarı ele geçirmek için birlikte bir plan tezgâhladılar ve 1655'te başarıyla uyguladılar, ancak Dara Shikoh'un ısrarıyla bu plan Cihan Şah tarafından reddedildi ve Kutb Şah'ın göreve iadesine mecbur kaldılar. Kısa süre sonra Şah Cihan maharetlerini göstererek Mir Jumla'yı başvezir yaptı ve çok geçmeden de diğer büyük Dekkan-Bijapur Sultanlığı'nın fethedilmesi ve Mughal topraklarına katılması gerektiğini kabul etti. Evrengzeb'in yönettiği bir seferle Mir Jumla 1657'de Bijapur'u ele geçirdi, o sırada da Şah Cihan hastalandı ve bir ardıllık savaşı başladı.

İlk kurban taht iddiasını vali olduğu Bengal'deki Mughal yetkililerin desteklediği Evrengzeb'in kardeşi Shuja oldu. Dara Shikoh Agra'ya yürüyen Shuja'nın ordusuyla karşılaştı ve onu yenilgiye uğrattı. Şah Cihan'ın Gucerat'ta görevli diğer küçük oğlu Murad da kendini imparator ilan etti, Surat Limanı'nda imparatorluk hazinesine el koydu ve kuzeye doğru yürüyerek Bijapur'dan çıkan Evrengzeb'in ordusuyla birleşti; birlikte hâlâ sağ olan Şah Cihan'a sadık General Jaswant Singh Rathor komutasındaki bir imparatorluk ordusuyla savaşa tutuşarak yenilgiye uğrattılar. Agra'da Evrengzeb ve Murad Dara Shikoh'u mağlup etti ve Shikoh destek toplamak üzere babasını ve Agra'yı kardeşlerine bırakarak Delhi'ye kaçtı. Şah Cihan Haziran 1658'de teslim oldu. Kısa süre sonra Evrengzeb onu hapse yolladı ve Alemgir (âlemin fatihi) unvanıyla tahtı üstlendi. Savaşın son etabı öbür yıl tavuskuşu taht için yapıldı ve Dara Shikoh yakalanarak Ağustos 1659'da öldürüldü.

Alemgir'in saltanat süresi Ekber'inkiyle aynıydı –1658-1707– ve muhtemelen de Timur hanedanı için aynı önemdeydi. O da Mughal İmparatorluğu için ideolojik bir temel aradı ve yönetimini güçlendirmek için farklı tür bir İslamı uygulamakta zaman kaybetmedi. Babasını hapse attırması şeriatın açıkça çiğnenmesi ve birçok Mughal yüksek rütbelisiyle, sıradan insanların duyarlılıklarının göz ardı edilmesi demek olduğundan bu kolay bir iş değildi. Alemgir eleştirileri karşılamak için Mekke yetkililerine şeriata saldırısının ayıbını örtecek büyük bir hediye hazırladı.

Alemgir'in koyu dindarlığı gibi Mughal Devleti'nin devamlılığının rejimi ku-

zeyde hâlâ güçlü Rajputlardan ve güneyde yükselen Marathalar gibi rakiplerden ayıran İslama bağlılığın yeniden tesis edilmesinden geçtiği iyi biliniyordu. Devlet şeriatı temel almalıydı ve bu amaç için yazılı görüşlerden oluşan ve şeriata aykırı durumlarda Müslüman kadırlara sürekli rehber olacak bir taslak hazırlamak üzere bir heyeti görevlendirdi.

Tebaasının büyük çoğunluğunun din konusunda Ekber'in hoşgörülü tavrını benimsemedi. 1660 yılı içerisinde yeni dini ideolojiye güçlülük kazandıran fermanlar çıkardı: Tapınak inşası şiddetle yasaklandı ve yeni yapılan bazı tapınaklar yıkıldı; tapınak ziyaretçilerine ve Müslümanların iki katı ödeyen Hindu tüccarlara yeni vergiler konuldu; inançsızların, dhimmilerin hoşgörülüğü cizye 1679'da tekrar uygulandı ve devlet istihdamında Müslümanların oranının artırılması için adımlar atıldı.

ALEMGİR DÖNEMİNİN TOPLUMSAL VE EKONOMİK KOŞULLARI

Gayrimüslimlere ulemanın talebi üzerine sağlanan avantajların yeniden düzenlenmesine ilişkin hevesine karşın Alemgir yaygın bir din değiştirme konusunda üstelmedi. Böyle bir politika devletin, Ekber'in Mughal kurumlarını yerleştirdiği yüz yıl öncesinde olduğu kadar 1690'da da emeğine bağımlı olduğu köylü kitlesi içinde korku ve düşmanlık yarattı ve devletin gelirlerini de tehdit ederdi. Köylü göçü gerçek bir sorundu ve Munghalların çöküş nedenlerinden biri olarak gösterildi. Alemgir Şah Cihan gibi köylüler konusunda dikkatli olunması gerektiğinde ısrarlıydı: Yoksul bir köylü sabana ihtiyaç duyarsa *zamindarlar* tarafından sağlanacaktı; bir köylü ormanlık alanı tarıma açarsa, ona kuşak ya da sarık gibi bir onur göstergesi verilecekti. Eğer bir köylü ailesi göçerse, nedenleri soruşturulacak ve sebepler ortadan kaldırılacaktı. Ekilebilir alanın görece bolluğu göz önüne alınırsa, bu endişenin arkasında köylü göçünden, vergi-alan başka yöneticilerin yararlanacağı düşüncesi vardı.

Bengal'deki Ganj ve Brahmaputra nehirlerinin değişen güzergâhlarıyla biçimlenen muazzam delta yerleşimi beklentisinin önünü açmak için, Mughal egemenliğinin doğuya doğru geçen siyasal sınırı büyük ölçüde Sufi kurumlar aracılığıyla bir yerde, tarımcı ve dini bir sınırla birleşti. Bakir ormanlar kesildi ve taşkın yatağına pirinç ekildi. Mughal Devleti İslami kurumların tesisini de etkin olarak destekledi ve on yedinci yüzyılda orada, Doğu Bengal'de yüzlerce küçük kırsal cami ve veli türbesi tarımsal gelişimin ve köylülerin toplu din değiştirmesinin odağını oluşturdu. Mughallar hem Hindulara hem Müslüman gruplara, yüzlerce yıl önce Avrupa'da Benediktin ve Manastırcı keşişlerin ormanları açmak ve toprağı sürerek, toprak sahipleri gibi hasadı toplamak üzere teşvik edildikleri gibi arazi hakları bağışladı.

Bengal’de ne devlet kurumlarının ne de toprak sahibi kastlar gibi güçlü toplumsal kurumların olduğu sınır bölgelerini cazip bulanlar özellikle Sufi hocalardı. Orada dini liderler, Mollalar, birkaç yüz haneden oluşan yerel bölgelerde otorite oldular. Bu haneler itirafa dayalı toplumlar olarak birbirlerine bağlıydılar: Bir Müslümanın yaşamı içinde gerçekleşen sünnet, evlilik ve yas törenlerine ve İslami takvime göre yaşanan bayramlara katılma ve inşa ettikleri camilerde namaz. Topraklar yine kurucu mollaların ya da saygıyla söylendiği üzere, pirlerin nesebinden gelenlerin elinde kalıyordu. On yedinci yüzyılda Bengal’deki sınır bölgelerinin koşulları yoğun Müslüman nüfusun ve Müslümanlığa geçişin görüldüğü iki alandan birinin Bengal, diğerinin Pencap olmasına katkı sağladı.

Bu arada Pencap’ta Sihlerle ilişkiler kötüye gitti. Aslında öğretileri kast hiyerarşisini, imtiyazı, kazanılmış mezhep liderliğini reddeden dingince bir mezhep olarak Sihler Müslüman baskısının azimli muhalifleriydiler. Alemgir döneminde baskının dozu arttı: Sih Guru Tegh Bahadır idam edildi ve yeni türbeler (*gurdwara*) yasaklandı. Aynı zamanda uzun süredir devam eden müdahaleden bağımsız silsile akışı iptal edildi ve yüksek mansab görevlerine geçişleri engellendi.

MUGHAL DEVLETİ’NİN ÇÖKÜŞÜNDEKİ UNSURLAR

Hint-Müslüman birliğinin milliyetçi duygularından beslenen Hindistan tarihçi kuşakları bu adımları bir siyasal intihar biçimi olarak gördüler ve Evrengzib’in bu düzenlemelerinin etkilerinin gerilimi artırdığından kuşku yoktu. Ancak devleti dini bağnazlıktan daha fazla sarsan başka süreçler vardı. Savaş ağır darbe vurdu. Timurlu Devleti Babür’ün kazandığı toprakları batıda Pencap’tan Bengal sınırına kadar sürekli olarak genişletti. Ekber kuzey sınırında Himalaya Terai’yi de imparatorluk topraklarına ekledi; güney ve batıda Rajasthan, Gucerat, Malwa ve en kuzeydeki Dekkan sultanlıkları (Berar ve Khandesh) ile doğuda Bengal ve Orissa. Alemgir döneminde kalan iki sultanlık Bijapur ve Golkonda da düştü ve yarımadanın güneyi tamamıyla Mughallara açılmış oldu. Ateşli silahların başarıyla kullanılması ve eksiksiz orduları on yedinci yüzyıl içlerine kadar onların diğer devletler üzerindeki başarısını büyük ölçüde açıklar. Ancak Mughallardan askeri dersler alındı ve başarılı ordularında yer alan Rajputlar ve Marathalar onların yöntemlerini benimsediler.

Mughalların zayıflamasında askeri kapasitelerinin yayılması kadar önemli olan bir başka unsur devlet hizmeti ya da görevinden çok edindikleri mülke ve servet ve yerel yöneticiler üzerindeki nüfuzları kanalıyla ulaştıkları siyasal egemenliğe

dayanan, kırsal ve kentsel ailelerden yeni bir sınıfın, bir üst tabakanın kristalleşmesi-
ydi. Mungallar ya da daha sonra Marathalar artık üst tabakanın çıkarları devam
ettiremediğinde, hatta bu tabakayı tehdit ettiğinde üst tabaka mülklerini korumaya
hazır olanların –Avrupalıların– safına geçti. Değişim aşamalıydı ve yerel toplum
yaşamının mevcut alt kültürüne bazı tehditleri de kapsadı; Kuzey Hindistan parga-
naları düzeyinde yeni kırsal ve kentsel nüfusun doğuşu, on altıncı yüzyıl başlarında
aşamalı olarak ortaya çıkmış olan bir kırsal düzeni tahrip etmekten çok değişime
uğrattı. Bununla birlikte bu sınıf on sekizinci yüzyılda devlet baskısına karşı kendi-
sinin ve kırsal toplumların çıkarlarını korumaya hazır vaziyettedir.

Kişisel inançlarına bakılırsa, durum Alemgir gibi güçlü ve dini bir lideri Mug-
hal devlet ideolojisini yeniden canlandırılmaya ikna edecek düzeydeydi. Alemgir'in
devlet ortodoksisine dönüşünün ilk adımı sert tasarruf önlemleriydi. Ekber Şah ve
Şah Cihan'ın destekledikleri gibi anıtsal yapılardan ve çarpıcı inşa programların-
dan artık kaçınılıyordu; böylece yeni karma ya da Hintli dışavurum biçimlerini
geliştiren saray müzisyenlerinin ve ressamlarının desteklerini bile tümüyle kestiler;
afyon ve şarap yasaklandı. Alemgir'in yasal ilkelere getirdiği düzenlemeleri *Fetva-
yi Alemgiri* olarak bir araya getirilen kapsamlı bir biçimde sistemleştirilmiş İslami
savunusu izledi. Kadınlara yönelik bu talimatlar ulemanın Ekber zamanında kaybet-
tikleri yeri ne ölçüde geri aldıklarının bir göstergesiydi.

İslami ortodoksi sadakati ve askerleriyle neredeyse baştan beri Timurlu hane-
danına bağlı olan Rajputların yabancılaştırılmasını da içerdi. Rajputlar cizyenin
ve diğer haksız olarak takdir edilen vergilerin yeniden konulmasına öfkeliydiler:
Daha da önemlisi askeri hizmetlerdeki sayıları azaltıldı ve Rajput yönetimindeki
devletlerin maruz kaldığı görülmemiş müdahalelerle kışkırtıldılar. 1697'de Alemgir
ünlü General Mihrace Jaswant Sing'in ölümünden sonra Marwar tahtının ardıllığa
göre yeni sahibinin onayını geciktirince kuşkular yoğunlaştı. Mughal yöneticilerin
Rajput ardıllık sürecini onaylamaları uygulaması uzun zamandır savsaklanmıştı ve
Marwar rajputları silahlı bir ayaklanmayı başlattı. Alemgir'in oğlu Muhammed'in
isyanı ve onu olası bir toparlayıcı odak olarak gören bazı muhalif Rajputlarla itti-
fakı sadece işleri karıştırmış oldu. İsyanlar kısa ömürlüydü ancak şehzadenin isya-
nı başka tür bir probleme, yenilen şehzadenin sığınmak istediği Maratha Krallığı
tehdidine ışık tuttu.

MARATHALARA GİRİŞ

Marathalar Batı Hindistan köylü ve kırsalcılarından oluşan ve on yedinci yüzyıl
ortalarında devlet oluşturmaya başlayan bir gruptu. Dekkanlı sultanların egemen-

liğindeki yüksek ve kurak plato bölgelerini kontrol eden bir dizi yerel şefliğin üzerinde kendi kanlı döneminde bile renkli bir kariyeri olan Shivaji Bhonsle tarafından bir Maratha Krallığı kuruldu. Silahını gizlemiş bir Mughal generaliyle görüşmeye giden ve pazarlık çıkmaza girdiğinde ya da general onu bıçaklamaya teşebbüs ettiğinde demir pençeli eldiveniyle onun karnını deşen Bhonsle'nin mafya türü bir diplomasi izlediği söylendi.

Bhonsleler Ahmednagar ve Bijapur sultanlarının hizmetinde deneyim kazanan diğerleri gibi önemli bir aileydi. Bu hizmet sırasında sultanlardan üstün arazi hakları elde ettiler. 1650'lerde Shivaji kraliyet gücünü tesis etmeye başladı. Pune civarında kendi toprakları üzerindeki küçük Maratha şeflerinin yararlandığı eski özerkliği kısıtı ve aslında kendine bağladı. Alınan yeni topraklar tepeleri savunmasını ve oralarından Bijapur askerlerini sürerek yerlerine kendi komutanlarını yerleştirmesini sağladı. Sonuçta, kendi nüfuz bölgesi olan yüksek platonun altındaki zengin ticarete sahip deniz kıyısına saldırdı.

Bu hamleler ve kendisine karşı düzenlenen cezalandırıcı bir Bijapur seferinin püskürtülmesi Dekkan'a yeni girmiş olan Mughal yetkilileri kaygılandırdı. Shivaji'yi korumalarındaki Bijapur'a tecavüzünden dolayı cezalandırmak üzere Punu aldıklarında, burayı derhal geri aldı ve Mughal komutan ve ailesini alenen aşağıladı. Bunu daha da küstah bir eylem izledi. 1664'te Arap Denizi'ndeki önemli Mungul limanı Surat'ı yağmaladı, hazineleri aldı ve Mekke'ye gidecek hacıları fidye için rehin aldı.

Bu durum Alemgir'i rahatsız etti. Rajputlar Mughal yönetimi için önemini koruduğundan, bir Rajput generali komutasındaki bir orduya Schiva'yı ortadan kaldırması ve Bijapur'u alması emir verildi. Sonuçta Shivaji barış istedi, aldığı kaleyi verdi ve Mughal'ın Bijapur'u almasından sonra orada mansabdar olarak hizmet etmeyi kabul etti. Sadece, güya bir sepete saklanarak kurtulabileceği telkinleriyle, aşağılanmalara uğraması için sarayı ziyaretine de onay verildi.

Shivaji 1666'da yine yeni fetihler için Maratha askerlerinin başındaydı. Dekkan planlarına Maratha müdahalesini sınırlandırmakta kararlı olan Alemgir pürüzleri gidererek uzlaşmak istedi ancak bu kez başarılı olamadı ve 1670'de Shivaji Surat'ı yine talan etti ve bir başka Mughal ordusunu püskürttü. Bu olayın ardından 1674'te kendisini, yönetimi ortaçağ dharmashastralara uygun olacak bağımsız ve özellikle dharmacı bir kral ilan etti. Son birkaç yılında kavgacı oğlunu uslandırarak ve örneğin cizyeyi kaldırarak, Mughalların önceki akıllı ve hoşgörölü yaklaşımlarına dönmesi için Alemgir'i iknaya girişimleriyle kraliyet hanedanının devamlılığını sağlama arayışına girdi. 1680'de öldüğünde yerine oğlu geçti.

İsyancı Mungal Şehzade Muhammed Ekber 1681'de kendisini imparator ilan ettiğinde Maratha korumasını test etti. Tahtı ele geçirme girişimine Shambuji'nin

onayını aldığından hamlesi Maratha ve Mungallar arasındaki savaşın yeniden başlaması demektir. Tehlike sadece bir başka şehzadenin isyanından kaynaklanmıyordu, Ekber'in eylemi Alemgir'in bağınazlığına ve tebaasının büyük bölümünü yabancılaştırmasına karşı çıkan ve Rajputlar gibi müttefiklerin düşman olmasından endişe duyan Mughal yetkililerinden büyük destek topladı. Golkonda ve Bijapur'un hoşnutsuz sultanları ve her zaman sorun çıkaran Marathalar göz önüne alındığında, Şehzade Ekber'in etrafında oluşturulan korkutucu Mungal karşıtı ittifak gerçekten tehditkârdı. Böyle bir koalisyon Dekkan'daki Mughal egemenliğine kolayca karşı koyabilir, Marwar ve Mewar Rajputları gibi diğer olası müttefiklerin bulunabileceği kuzeye, imparatorluk merkezine ilerleyebilirdi.

Hem askeri müttefik hem de düşman olarak Maratha deneyimi olan mansabdardlar kendi hafif süvarileri ve gerilla taktiklerinin Mughalların önceden çok başarılı olmuş devasa belki de hantal askeri seferleri ve diplomasi kombinasyonu-na karşı dirençli olduğunu öğrenmişlerdi. Marathalar Mughal ordularını yağmalamakta gerçekten iyidiler ve Mughal diplomasisine karşı kendilerini sürdürülmenin güveni içindeydiler. Bu nedenle, birçok Mughal soylusu Dekkan'da imparatorluk düşmanlarıyla uzlaşmayı ve kuzeydeki evlerine dönmeyi tercih edecekti. Ancak Alemgir baş edilemez birisiydi. Bu tutumu, 1681'de Shivaji'nin oğlu ve ardılı bir Maratha ordusunun başında Mughal topraklarına girip Berar'daki Bahadurpur ticaret merkezini ele geçirerek servetini yağmalayıp Müslümanların toplu olarak ırzına geçerek aşağıladığı zaman test edilmiş oldu. Bu hakaret karşısında Alemgir Mewar rajputlarıyla ivedi bir barış yaparak Dekkan'a bir ordu gönderdi.

MUGHALLARIN SON EYLEMİ

İmparatorun ilk önlemleri Bijapur ve Golkonda sultanlıklarına karşı aldı; ikisi de iltihak edildi ve böylelikle hâlâ Marathaların korumasında olan asi oğlu Ekber'i Müslüman müttefiklerden mahrum bıraktılar. Sultanlıklara saldırıları, gerektiğinde, bu topraklardaki ulemanın Maratha baskınlarından koruma istemesi ve hatta iki krallığın Şii sultanlarının aynı kâfirlerle işbirliği yapmaları nedeniyle Müslümanlar tarafından haklı görülebilirdi. Bijapur Kalesi 1685'te bir yıllık bir kuşatmanın ardından alındı ve Mughal idari kurumları yeniden tesis edildi. Bir vali, mali yetkili ve komutan atandı ve bütün kaleler güvenilir Mungal görevlilerine teslim edildi. Golkonda Sultanlığı biraz daha geç boyun eğdi; 1687'de içindekilerinden bazılarının ihanetine kadar güçlü Golkonda Kalesi'nin alındığı ilan edilmedi.

Bu görevler tamamlandı, Alemgir Khandes'e verdiği tahribattan dolayı Shambuji'yi bulup cezalandırmak üzere bir ordu gönderdi. Maratha kralı bulundu

ve 1688'de yakalanarak cezalandırılmak üzere Alemgir'e getirildi, parçalanarak köpeklere yedirildi. Üstelik oğlu ve vârisi de yakalanıp Mughal Sarayı'na getirildi. Baş destekçilerinden yoksun kaldığını gören Alemgir'in oğlu Ekber İran Safevilerine sığındı. Böylece, 1689'da Alemgir Dekkan için gerekli her şeyi yapmış görünüyordu. Muazzam imparatorluğu 200 bin metrekareye ulaşmıştı ve güneyde Tamil ülkesine kadar egemenliği hissediliyordu; dört yeni eyalet krallığını dörtte biri oranında büyüttü ve özellikle imparatorluk tekeli haline gelen Golkonda'nın meşhur elmas madenlerinden dolayı gelirleri de servetini aynı oranda çoğaltacak durumdaydı.

Ancak barış Alemgir'in kaderinde yoktu. Shambuji'nin ölümü Marathaları uslandırmadı, bu kez kardeşi Rajaram tahta geçti ve Mungallara direnişi yeniden başlattı. Yeni mücadele Ragiarh'daki başkenti kuşatıldığında Rajaram'ın sığındığı Jinji Kalesi'nden başlatıldı ve seçilen yer Tamil ülkesinin merkeziydi. İmparator uzun yıpratıcı yıllar içinde Tamil ülkesi ve Maharastra boyunca Maratha asker çetelerini izleyecekti; bu süreçte askerleri taarruz ya da rüşvetle yüzlerce Maratha tepe kalesini ele geçirdi. İflah olmaz hayalperest Rajaram'ın 1700'de ölümünden sonra da direniş karısı Tara Bai liderliğinde devam etti.

Alemgir 1707'de, ölümünün eşliğinde Marathaların birçok iyi korunan yeri ellerinde tuttuğunu ve imparatorluk mücadelesini başka yollarla zaafa uğrattığını kabul etmek zorunda kaldı. Marathalar ve yerel Mughal görevlileri arasındaki gizli ittifakların Hindistan Yarımadası'nın birçok bölgesinde iki rakibin bir arada egemenliğini sağladığı ortaya çıktı. Bu da yine Maratha askeri taktiklerinin başarısından kaynaklanan bir uzlaşmaydı.

Mughal ağır süvari ve toplarıyla savaşa tutuşmaktan kaçınan Maratha çeteleri onları her yerde taciz etti ve yağmaladı. Mughallar Dekkan'ın doğu bölgelerinde biraz başarılı oldular. Eski Golkonda'da Telegu dili konuşan yerel şeflerle ve saymanlar onlarla işbirliği yaptı ve gelir muntazaman Mughal hazinesine aktı. Batıda Maratha kırsal toplum ve küçük kasaba liderleri Shivaji'nin ardıklarını ülkelerinin yasal kralları olarak görmeye devam ettiler. Tam egemenlikte diretmeyen Mughal komutanlarla geçici imtiyazlar ayarlanabilirdi, ancak sonuçta Marathalar Shivaji'nin soyundan gelenler tarafından idare edilmekte ısrarlıydılar.

Marathaların Mughal baskısıyla başa çıkmadaki becerikliliğinden dolayı Mughal ve Marathalar arasındaki açık savaş uzadıkça uzadı. Maratha şefleri doğrudan çarpışmalardan kaçınmak üzere, bu çarpışmalardan özellikle kaçınan yerel Mughal görevlileriyle yapılan anlaşmalara ilaveten, askeri güçlerini sürdürülebilmek için haraç topladılar. Bu haraçlardan biri Batı Hindistan'da sağladıkları varsayılan koruma için ödeme olarak yerel yöneticilere verilmesi gereken toplam gelirin dörtte biri ya da *chauth*'du; diğeri yerel şefler ya da *sardeshmukhi* olarak üst yerel idare

recilere ödenen yüzde 10'luk paydı. Aslında Marathalar iyi korunan kasabalarda yasal egemenliği Mughallara vermeyi kabul ederek, ancak kırsal kesimde kontrolü sürdürülerek ve oradaki gelirlerin yaklaşık üçte birini toplayarak, Dekkan'ın büyük bölümünde ikili bir yönetim uyguladılar.

Marathalar en güçlü dönemlerine Bhonsle kraliyet hanedanı olarak devam ettiler. Alemgir'in onların kökünü kazımaya yönelik tüm çabalarına rağmen ayakta kaldılar. Reşit olmayan oğlunun vekili olarak davranan Rajaram'ın dul eşi Tara Bai, Bhonsle otoritesini ve Bhosle monarşisinin güçlü varlığını korumak için Mughallarla başarılı pazarlıklar yaparken Mughal merkezlerine karşı askeri baskıları da sürdürüldü. 1702'de şimdi Haydarabad olan eski Golkonda Krallığı'na karşı 50 bin atlı ve piyadeyle bir ordu gönderdi. Başkent ve yakınındaki Mughalların bağımlı olduğu Machilipatnam (Masulipatnam) yağmalandı: oradaki ticaret yıllarca engellendi. Ancak Alemgir'in ölümünden sonra, tutsak edilmiş olan Shambuji'nin oğlu Shahu Maratha başkentinde ciğerci dükkânına kedi sokar gibi salıverildi. Bu hamle başarılı oldu, Shahu ve Tara Bai yandaşları arasında sonunda Shahu'nun galip geldiği bir içsavaş çıktı. Ancak Marathaların dikkati bir süreliğine bocalayan Mungal İmparatorluğu'na düzenledikleri seferden başka yöne çekildi.

MUGHAL MANEVİYATININ ÇÖKÜŞÜ

Alemgir'in Dekkan takıntısı hazine ve insan kaynaklarını kuruttu, ancak imparator eliti içinde güven ve sadakat kaybı gibi daha da zafiyet doğurabilecek bir başka bedel de o kadar önemliydi. Savaşçıların şevki Ekber'in yarattığı rejimin temel gücüydü. Ancak on yedinci yüzyıl sonlarında rütbelerine göre gelir ve atlar verilen savaşçı kadrosunu tam olarak sürdüremedikleri görüldü. Bu öncelikle silahlı birliklerin eski denetiminde bir bozulmanın ve askeri fonların özel amaçlara yönlendirildiğinin göstergesiydi. Kuzey bölgelerindeki birçok görevli Alemgir'in yenilen sultanlıklardan gelen yeni mansabdarlara ve komutanlara diplomatik bir jest olarak sağladığı ayrıcalıktan rahatsızdı. Diğer Mughal görevliler kuzeydeki çok uzak topraklarından ve *jagir*lerinden dolayı dertliydi.

Öte yandan Dekkan'da bulunan görevliler kendilerine ücret yerine *jagir* olarak bağışlanmış topraklardan gelen yetersiz gelirlerle geçinemediklerinden şikâyetçiydiler. Tahsisatlarının yetersizliği fethedilen toprakların büyük bölümünün merkez hazineyi doldurma ve Dekkan savaşlarının artan maliyetlerini karşılama ihtiyacındaki imparatorluk rejimi tarafından tutulmasının bir sonucuydu. Sonuç olarak Dekkan'daki yeni ve eski görevliler Mughal rejimine Ekber zamanında kuzeydeki meslektaşlarının olduğundan daha az bağımlı olma eğilimindeydiler.

Alemgir yaşarken bile Mughal rejiminin en kibirli soyluları savaşa son verilmesi için Marathalarla uzlaşmayı teşvik ettiler. Dekkan savaşlarının bir sonucu olarak çok şey ihmal edilmişti: Gelirler ve mülki düzen geriliyordu. Mughalların daha eski bölgelerinin arasında tek kalan Bengal Agra'ya güvenilir bir servet göndermeye devam etti. Gelir akışı Ganj'a gelmeye devam ettiği sürece kendi çıkarları için çalışmakta özgür bırakılan Bengal'deki Mughal görevliler Alemgir'den özel bir itibar gördü.

Bengal kraliyet görevlilerinin bile artan bağımsızlığının bir örneği *divan* ya da gelir idaresi başkanı olarak görev yapan Murşid Kuli Han'dır. Yaşama yoksul bir brahman olarak başladığı ve bir Mughal görevlisi tarafından köle olarak satın alındığı ailesi içinde büyütüldüğü ve mali görev için yetiştirildiği söylenir. 1071'de daha genç yaşlarındayken vaat ettiği gelecek nedeniyle Alemgir tarafından gelirlerinde azalma görülen Bengal'e gönderildi. Etkili yönetim ve yükümlülüklerini yerine getirmeyenlerin şiddetle cezalandırılmasıyla durumu düzeltmeyi başardı. Hizmetinden dolayı Alemgir'in ardılları tarafından valiliğe terfi ettirildi ve Bengal'i Alemgir'in ölümünden uzun zaman sonraya kadar, bazı kesintilerle, 20 yıl süren, neredeyse özerk kontrolüne ve başkenti Dacca'dan "Murshidabad"a taşımasına izin verildi.

Kuzey'deki başka bölgelerde Mughal egemenliğine açıkça karşı çıkıldı. Jat kırsalcıları kabile reisleri ve imparatorluk başkentinin güneyindeki köylüler arasında çıkan isyan tehlikeli bir meydan okuma oldu. Jatlar stratejik olarak Dekkan'dan Ganj Havzası'na geçen hazine ve ticari mal taşıyan öküz kervanlarının önünü kesip yağmalayacak ve güzergâhı değiştirene kadar onları taciz edecek şekilde konumlandırıldı. Alemgir yolu açmak için bir ordu gönderdi ve ordusu saldırıya uğrayıp yenildiğinde aşağılandı ve hakarete bir de zarar eklendi, Jatlar Ekber'in Agra yakınındaki türbesini yağmaladı. Jatlara karşı sonraki seferleri Mughal topraklarının tam merkezinde imparatorluk kontrolünün yeniden tesis edilmesine artık kararlı bir biçimde karşı çıkan Rajput ailelerinin isyancılarla birleşmesine yol açtı. Bu kritik dönemeçte, 1707 başında, 89 yaşında yorgun bir adam olan Alemgir Dekkan'da öldü.

Bu yine şehzadeler arasında bir yarışın işaretiydi. Üçü sağ kalmıştı. Bu kez kazanan kardeşleri Azam ve Kam Baksh'i yenip öldüren ve Bahadır Şah unvanıyla tahtı üstlenen Muazzam'dı. Ancak 63 yaşındaydı ve beş yıllık ömrü kalmıştı. İmparatorluk siyasal, idari ve mali kriz içindeydi ve yapabileceği fazla bir şey yoktu. Dekkan'da uzun yıllar süren savaş sırasında ihmal edilen, Rajput ve Jat ayaklanmalarıyla alevlenen sorunlarla karşılaştı. Bu sorunlara çok geçmeden Mughal egemenliğinin Agra-Delhi eksenini kuzeyindeki Sih ayaklanmaları eklenirken, Dekkan'da Maratha orduları giderek büyümüş ve daha gelişmiş silahlar ve taktikler benimseyerek değişmişti.

Levha 17 İmparator Alemgir'in yaşlılık dönemi. Mughal resmi, y. 1700 (IOL J. 2. 2.; neg. no. B 3140, British Library izniyle).

Sihler onuncu ve son Guru'nun öldürülmesinden sonra manevi değilse de siyasal liderliği üstlenen karizmatik bir taht taliplisinin önderliğinde ayaklandı. Bu lider o zaman kendilerini kırsalcılıktan yerleşik tarımcılara dönüştürme sürecinde olan Jatların bağlılığını ve dini yakınlığını kazanmayı başardı. Sihler kapsamlı siyasal ve sosyal statü arayışındaydılar ve yeni, Müslüman doğmuş, Sih lider Banda ikisini de önerdi ve bütün Pencap'ta yaygın destek buldu. Banda ele geçirilip ve işkenceyle öldürülene kadar Mungal ordusunun birçok sefer düzenlemesi gerekti. Örgütlü muhalefet sona erdi, ancak Sih direnişinin canılığı, 1712'de Bahadır Şah'ın ölümü bir başka ardıllık savaşını başlattığı zaman, imparatorluk güçleriyle düşmanları arasındaki askeri farkın giderek kalktığının ürkünç bir hatırlatıcısı oldu ve ondan sonra da saray darbeleri ivme kazandı.

MUGHALLARIN MALİ ÇÖKÜŞÜ

Mughalların elindeki yönetim gücü tehlikeli biçimde azalmıştı. Askeri üstünlüğün kaybı yüz yıl boyunca sömürülecek yeni topraklar ekleyen ve yeni görevlilerin ödüllendirme araçlarını sağlayan zaferleri unutturdu. Alemgir'in saltanatında askerler ve sivil görevliler için yeni *jagirlere* uygun işlenmiş topraklar kesinlikle yetersizdi. Ayrıca Marathaların, Jatların ve Sihlerin verdirdiği kayıplar Mughal ordularını etkiledi ve Ekber zamanında kurulan gelir sisteminin –arazi vergisi değerlendirme ve toplama zapt sistemi– etkililiği azalıyordu. Eyalet divanları ve daha önemsiz mali görevliler giderek sözleşme yaparak ya da “iltizamla” gelir toplama yöntemine başvurdular; yani bankerlere, tüccarlara ve büyük toprak sahiplerine tahsilat hakkını satarak gelir toplamayı özelleştirdiler ve gelirin üzerinde anlaşılan bir miktarını komisyon olarak hazineye ve görevlerini yaptıkları varsayılan yerel siyasal güçlere devrettiler.

İltizam genellikle resmi görevlilerin eline geçen gelirlerin azalmasıyla sonuçlandı ve kaçınılmaz olarak yeni bir kırsal üst tabaka sınıfın kırsal bölgede imparatorluk görevlilerinin nüfuzunu üstlenmesinin yolunu açtı. Üstelik, araziler üzerinde özel dini haklara sahip İslami görevliler çıkarlarının artık uzaktaki ve açıkça zayıf düşmüş devletle değil, yerel toprak sahipleriyle anlaşmayı gerektirdiğini gördüler. Yeni sınıf muhtemelen Mughalları nihai çöküşüne götüren ve onlardan sonra gelen dönemi biçimleyen en önemli dönüştürücü unsurdu.

Ancak bu yeni tarihsel dönem fark edilmeden önce, sonraki Mughalların başına bir dizi siyasal felaket geldi. 1712'de Bahadır Şah'ın öldüğü tarihle 1720 arasındaki, önceki taht savaşlarını izleyen uzun saltanatların iyileştirici dönemlerinden yoksun dört şiddetli taht savaşı, soyluları ve orduyu derinden sarstı. Ünlü Tavuskuşu Taht güçlü siyasi ve askeri dalavrecilerin kılıfı haline geldi. Bu maceracıların arasında en

dayanıklıları Bahadır Şah'ın hizmetine giren ve yükselen Seyyid kardeşlerdi. Bahadır Şah'ın ölümünden sonra en az beş imparatorun öldürülmesi ve azledilmesiyle imparatorluğu oyuncağa çevirdiler. Bunların ilki olan Farruksiyar'ın azlinden önce bile, entrikaları eski soyluların 1718'de Marathalarla ittifaka girmeyi politik bulacakları ölçüde bir muhalefet doğurdu. Marathalar birden Mughal merkez bölgesinin koruyucusu kesildiler. Karşılığında Maharashtra ve ayrıca Maharashtra dışındaki, toplanan gelirin üçte birinden fazlasını haraç (*Chauth* ya da *sardesmukhi*) aldıkları, topraklar üzerinde koşulsuz yönetim hakkı verildi. Eski bir düşmana verilen böylesine imtiyazlar iyice bunalmış Babür imparatorluk hanedanı evlatlarının aşağılanmasına neden oldu.

1720'de cesaretleri kırılan Mughal soyluları onları yaratan ve yaşatan rejimle bağlarını kopartmaya başladılar. Çoğu resmi görevlerini kişisel çıkarlara dönüştürmeye ve görünürde kalan imparatorluk otoritesiyle çekişmeye başladılar. Elit içindeki gizli bölünmeler örneğin eski bir imparatorluk fırarisi Orta Asyalı Emir Nizamülmülk'ün 1720'de Turanlı ve İranlı emirleri toplayıp, Maratha desteğine rağmen Seyyidler yenmeyi becerdiği zaman olduğu gibi, zayıflayan merkeze karşı muhalefeti belirledi. Bu askeri başarı 1724'te Haydarabad'da yarı bağımsız Nizamülmük Krallığı'nın kurulmasının zeminini hazırladı. İmparatorluğun merkezinde parçalanma devam etti. Pencap valisi 1713'ten sonra teması kesti ve Delhi'ye daha az haraç gönderdi; 1726'da zengin topraklarını fiilen bağımsız bir devlet olarak oğluna devretti. Awadh, Orta ve Doğu Ganj bölgesinde yönetimine iktidarına direnmeleri halinde mansabdarların elinden *jağir*leri olarak kişisel kontrolünü güçlendirmeye başladı; merkezle ilişkilerinin kesilmesi 1726'da Delhi'den gelen bir orduyu püskürtmesiyle pekişti.

Rajput hanedanları komşu Mughal bölgelerine tecavüze başladı ve Delhi civarındaki Afgan şefleri 1728'de Rohilkhand Farrukhabad denilen bir beylik oluşturular ve sonra da Jat kontrolüne meydan okumak üzere güneye doğru genişlemeye başladılar. Nihayet, Bengal'de Murşid Kuli Han, Agra'daki efendilerine Bengal'in zengin haracıyla uzun yıllar hizmet ettikten sonra, kendi adına neredeyse bağımsız bir krallık kurmaya çalıştı ve krallığı 1727'de damadına devretti.

On sekizinci yüzyılın ilk çeyreği sırasında Mughal İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından Maratha Devleti yükseldi. Devlet Maratha başvezirlerinin (*peshwa*) ilki olan Balaji Viswanath döneminde büyük gücüne kavuştu.

MARATHA NÜFUZU

Marathalar Maratha dili konuşulan Batı Hindistan topraklarında yaşayan egemen köylü klanlarından doğdu. On sekizinci yüzyıl döneminde Bijapur ve Ahmednagar sultanları onları hafif süvari olarak hizmet etmek ve görevlendirdikleri Müslüman

askerlerin siyasal hırslarını dengelemek için orduya aldılar. Müslüman yöneticilerin eşit fırsat politikalarından yararlanan diğer Maharashtrialılar denizin yukarısında kurak platolarda yaşayanlar ve Deshastas denilenler ile Arap Denizi boyunca aşağı bölgelerden, Konkan'dan, gelen Chitpavanlar olmak üzere ikiye ayrılan brahmanlardı. Hepsi Maratha dili konuşsa da kendi statülerini köylü Marathalardan dikkatle ayırdılar. Brahmanların yüksek konumları Müslüman yönetimlere idari hizmetlerinden ve ayrıca bhakti ya da Maharashtra adanma kültlerine katılımlarından kaynaklandı.

Kamu devletlere asker ve idareci sağlamanın yanı sıra, Maharashtra ekonomik ilgiyi de çekti. Eğrilen, işlenen ve dokunan pamuk Surat Limanı ticaretinin değerli malları arasındaydı. Gelişen bölgeler arası ticaret yüksek plato ve kıyıya yakın yerleri bağlantılanırdı. Kıyı bölgelerinden hindistancevizi, balık, tuz, kereste ve meyve gibi birçok yararlı ürünü yüksek bölgelerin şeker kamışı, pamuk, tütün ve kıyının pirinçle beslenme düzenini destekleyen bakliyat ürünleriyle mübadele edildi.

Maharashtra'nın on sekizinci yüzyıldaki sinerjik yayılcılığın bir kısmının açıklanmasına yardımcı olan on altıncı ve on yedinci yüzyıldaki son bir özelliği yerel otoritenin yapısıydı. Birkaç kasaba ve kent daha büyük olan Dekkan bölgesi ve Maharashtra dışındaki Arap Denizi kıyısının –Ahmednagar, Aurangabad, Nagpur, Nasik ve Burhanpur– etkilerini taşıdı ve buralarla teması sürdürüldü, ancak bölgenin siyaseti *deshmukh* (tam olarak yöre ya da yerin başı) denilen yerel şeflerin elindeydi.

Deshmukhların bölgesel egemenliği her biri kayıt tutucu (*kulkarni*) bir yardımcısı olan güçlü bir lidere (*patil*) sahip 20-10 arası köyü kapsayacak kadar yayıldı. Bu liderler kaçınılmaz olarak Maratha köylü kastlarından çıkarken köylü saymanlar neredeyse her zaman brahmandı. Ülke içinde güçlü bir devlet aygıtının yokluğunda yönetim bu yerel toplum düzeyindeki görevlilerden ibaretti. Dekkan sultanları ya da sonradan Mughallar gibi dış otoritelerin rolü asgari düzeydeydi: hepsi tarım ve ticaretten toplanan vergilerden düzenli bir pay aldılar ve *deshmukhlara*, *patillere* ve *kulkarnilere* yasal atama belgeleri ya da gelir toplama sözleşmeleri verdiler. Daha yüksek bir *deshmukh* görevi *sardeshmukhi* göreviydi ve Mughallar tarafından baş sayman olarak (*deshkulkarni*) kabul edildiler. Bu görevlerin muğlaklığı on yedinci yüzyıla ait Maratca bir siyasal risalede, *Ajnapatra*'da ortaya çıktı:

Deshmukhlar ve deshulkarniler, patiller ve benzerleri, “devlet görevlisi” olarak adlandırılabilir, ancak bu sadece âdetten gelen bir terimdir. Aslında onlar küçük ancak kendine yeten şeflerdir. Kendi başlarına güçlü değillerdir, ancak “bütün ülkenin efendisi” [yani kral] ile ittifak yaparak güçlerini korumayı başarırlar. Gerçi çıkarlarının kralın çıkarıyla örtüştüğü de düşünülmelidir. Bu insanlar aslında krallığın ortak hissedarlarıydılar (*dayada*).⁶

Yazar diğer on yedinci yüzyıl hükümdarları gibi özerk taşra üzerinde daha büyük kontrol isteyen Maratha kralı Shivaji'nin bir veziriydi. Dayada kelimesi on yedinci ve on sekizinci yüzyılda devletin Maratca konuşanlara yaptığı baskının hafifliğini uygun bir biçimde tanımlıyor, ancak ciddi biçimde yerleşmiş sosyo-politik sistem, on sekizinci yüzyıl başlarında Mughal gücünün tükendiği dönemde Maharashtra'da olduğu gibi, güçlü bir liderlik altında canlandırılabilir.

Alemgir'in Marathaların siyasi ve askeri alanlardaki meydan okumasını bastırmadaki kararlılığı Shivaji'nin halefi Shambuji'yi asi şehzade Ekber'e sığınma önerdiği için cezalandırmayı düşündüğünde başlamıştı. Sonuçta Dekkan'ı Maratha saldırılarından kurtarmayı denemek için başka nedenleri buldu ve Mughal hanedanını bu tamamen beyhude çabaya yöneltti. Shambuji saldırıya beceri ve zekâyla karşılık verdi ancak sonunda yakalanıp öldürüldü. O sırada, kraliyet iddialarından rahatsızlık duyan desh mukhlr da Shambuji'yi tehdit ediyordu; bazıları uygun bir şekilde ödüllendirilmeleri kaydıyla Shambuji'ye karşı Mughallarla birleşmeyi önererek, Alemgir'e bile yanaştılar. Mughallara hizmet etmenin karşılığında ailelerinin toplamış olduğu bütün özel hakların kalıtsal hale gelmesini onaylanmasını istediler ve uyanık imparator tarafından değerli bazılarına *jagirler* bağışlandı. Shambuji onların ihanetine köylerini yakarak karşılık verdi, evlilik kanalıyla kendi ailesine yakın olanlara bile acımadı.

Shambuji'nin ardılları da desh mukh ailelerinin güvenilmez sadakatine tanık oldu. Düzenli olarak Mughal ve Maratha hizmeti arasında gidip geldiler, bir desh mukh için her taraf değişimi ailesinin mülkünü ve yetkilerini artırması için bir fırsattı. Shambuji de bir desh mukh döneklilik ettiğinde onu kumandasındaki milisleriyle aldı. 1708-1749 arası saltanat süren Shambuji'nin torunu Kral Shahu –onurlu anlamında ve aslında karakterinin Shivaji'ninkinin tersini göstermesi için Alemgir tarafından ayarlanan bir lakap– zamanında, Maratha savaş çeteleri kuzey sınırındaki Mughal bölgelerine sürekli baskın yapıp yağmalayabilen korkutucu ordular oluşturabildi. Karnataka ve Tamil ülkesini de yağmalamaya devan eden bu ordular çok geçmeden Delhi'ye bile ulaştı.

MARATHALAR DÖNEMİNDE YENİ EKONOMİK VE SOSYAL FIRSATLAR

Savaş hali desh mukh aileleri içindeki yetenekli komutanlar için fırsat kapıları açtı, ancak brahmanlar için de artan fırsatlar vardı ve on sekizinci yüzyılda Maratha gücünün hızla yayılması için onlar da katkıda bulundular. Kral Shahu ve ardılları döneminde Peshwa görevini sürdürülen Chitpavan yönetici kuşağı bunların önemlilerindendi.

Peshwa'lık aslında *Peshwa Balaji Viswanath* zamanında bir kayıt tutuculuk göreviyken krallığın başvezirliği görevine dönüştü, üstelik kalıtsal oldu. *Viswanathin* oğlu 1720'den 1740'a kadar, *Bajirao*'nun oğlu o zamandan 1761'e kadar görevi işgal etti. *Peshwalar* zamanında kısmen eski *deshmukh* ailelerinden ve onlara ilaveten köy muhtarından daha büyük bir şeceresi olmayan liderlikleri kendinden menkul askeri çete başlarından oluşan yeni bir elit ortaya çıktı. Yeni insanlar ve aileler doğmakta olan *Maratha Devleti*'ndeki yağmacılık standartlarına ve yeni dönem politik kurnazlıklarına ayak uyduramayan eskilerin yerine geçti.

Marathalar içindeki önemli *deshmukh* ve savaşçı liderlerin ısrarcı bağımsızlık ve değişken bağlılıkları göz önüne alındığında *Maratha Devleti*'nin sağlamlığı *Shahu* ve vezirlerinin, *Peshwaların* kişiliklerine atfedilmelidir. On sekizinci yüzyılın ilk yarısı sırasında *Shahu*'ya hizmet edenlere ya da *Peshwalara* kraliyet yetkilendirmelerinin bahşedilmesiyle, kraliyet gücü belli belirsiz bir takviye sağladı ya da satın aldı. Bunlar devlet hizmetine bağlı olarak yapıldığı varsayılan kalıtsal olmayan ayrıcalık ve mülk bağışlarıydı. Ancak bu tür onurlandırmaların alışılmış muhatapları olan savaşçı elit bağışların koşulluluğunu özenle "yurt" anlamındaki *vatan* denilen toplum destekli, kalıtsal ayrıcalıklara ve bir alenin zenginliği ve konumunun dayandığı temel haklara dönüştürdüler. Bununla birlikte *Shahu*'nun 44 yıllık saltanatı sırasında büyük bir toprak sahibi grup bile devlet istihdamından yararlanırken, yaşlanan kral ve art arda gelen vezirler sayesinde daha güçlü, daha merkezi bir devlet yapısı oluşmaya başladı.

Shahu'nun saltanatının büyük bölümünde *Maratha* egemenliği altındaki haraç alınan topraklar düzenli olarak genişledi, 1749'da ölümünden sonra ve 1761'e kadar bu fetihler öncelikle *Peshwa Balaji Bajirao* yönetiminde devam etti. *Shahu*'nun 1720'de *Peshwa* görevinde babasını izlemesi için 20 yaşındaki *Bajirao*'yu akıllı tavsiyelere karşıydı ama *Bajarou* planlarını açıkladığında kaygılar sona erdi. *Maratha* egemenliğini güneye ve *Haydarabad Nizami*'na karşı genişletme olasılığını geleceğe bırakarak, büyük *Maratha* hamlesinin *Mughallara* karşı yapılmasını kararlaştırmıştı. Ayrıca arkasından geleceğinden emin olduğu *Munghalları* aşağılama şanını ve kudretini sadece krala mal etmek için, kuzey seferinin komutanlığını *Shahu* adına üstlenmeye de karar verdi. Bu askeri seferi finanse etmek için kazanılacak hasılatın hem savaşa hem de *Gucarat* ve *Malwa*'nın üstlenilecek yönetimlerine harcanmasını kararlaştırdı. Bir fetih hedefi ve hazine kaynağı olarak *Delhi* bile göz ardı edilmedi.

Bajirao bu girişimler için komutan seçerken zekice davranmıştı. Mevcut *deshmukh* elitini göz ardı ederek komuta *Gaikwad*, *Holkar* ve *Shinde* ailelerinden *Shahu*'ya ve babasına ve şimdi de kendine sadık olan yeni insanlara verildi. Geliştirilmiş ordular kuruldu ve *Peshwa*'nın fetihlerine gönderilmedikleri zaman bazı uzak çatışmalarda daha küçük yöneticilere kiralanarak, onun çıkarlarına hizmet ettiler.

Kuzey macerası devam etti. Malwa ve Gucerat 1720'lerin ortasında Mughallar adına müdahalede bulunan Nizam'ın birliklerinin ve moralsiz Mughal komutanlarının yenilgiye uğratılmasından sonra, Mughal egemenliğinden kurtarıldı. Artık Nizam'ın hakkından gelinmesi gerekiyordu ve bunu da Bajirao yaptı; 1728'de Nizam'ın asil kuvvetleri Aurangabad civarında gerilla savaşına uygun bir yerde Maratha süvarileri tarafından tuzağa düşürüldü ve koşulları kabule mecbur oldu. Bijarao Shahu'nun Mahasrashttra kralı ve Maratha görevlilerinin *chauth* ve *sar-deshmukhi* haraçlarını yasal olarak toplayabileceği Dekkan'ın kalan bölgelerinin hâkimi olarak kabulünü talep etti.

Kuzey fetihlerini yeniden başlatmanın yolu açılmıştı ve 1730'larda Maratha güçleri –her zamankinden daha büyük olarak– kuzeye, Ganj Vadisi'ne doğru aktı ve nihayet 1737'de Delhi'ye hücum etti. Aşağılanmış Mughal imparatoru için fidye toplandı ve bir yıl sonra Marathalar bir başka Mughal ordusunu ezici bir yenilgiye uğrattılar. 1739'da Bhopal'da Malwa'yi –Narmada'dan Chambal Nehri'ne kadar– resmen Marathalara bırakan bir anlaşma yapıldı. Bu egemenliklerini Agra'nın 50 mil kadar güneyine taşıdı ve muzaffer Bajirao Shahu'ya sunmak üzere büyük bir hazineyi de haraca eklemiş oldu.

Bu muazzam toprakları fetheden Peshwa büyük *zamindar*ların saraylarına haraç toplayıcıları atayarak Maratha yönetimini güçlendirmekte zaman kaybetmedi. Malwa'nın fethi diğer fetihlere model oldu. Maratha egemenliği ilk olarak kentlerde değil, kırsal bölgelere kuruldu ve başlangıçta sadece haraç toplayabilmek için yerel, kırsal ileri gelenlerin değiştirilmesi için bir çaba gösterilmedi.

Bijirao'nun Marathaların gücünü yarmadaki güveni kendi askeri üstünlüğünden çok düşmanlarının özellikle de Mughalların zayıflığından kaynaklanıyordu. Marathaların her zamankinden büyük kuvvetlere ulaştığı doğrudur. Ancak on sekizinci yüzyıl başlarında orduları 5 bin atlıyı geçmiyordu ve topları yoktu; 1720'den sonra hazır kıtaları ikiye katlandı ama o zaman bile topçulukta Mughallar ve diğer düşmanlarla başa çıkamıyorlardı ve bu durum 1730'ların ortasında Nizam'la yapılan savaşta ciddi sınırlamalara yol açmıştı. Ancak sonuçta Mughalların Alemgir döneminden sonra topçuluktaki etkililiğini sürdürmedeki başarısızlığı İran kralı Nadir Şah'ın Hindistan'a yönelik muazzam saldırısı sırasında ortaya çıktı.

Mughalları şaşırtıcı bir kolaylıkla Afganistan'dan süren Nadir Şah Pencap'a girmek ve Delhi'ye devam etme konusunda cesaretlendi ve 1739'da morali bozulmuş Mughal ordusunu Delhi'de yenilgiye uğrattı. Bir zamanların büyük Mughallarına son bir aşağılama olarak kent yağmalandı ve talan sırasında 20 binden fazla insan öldürüldü. Tavuskuşu Tahtın da içinde olduğu muazzam bir hazine yağmalandı. Ve gelişmiş topçuluk, özellikle Mughal süvarilere karşı kullanılan atların çektiği toplar Nadir Şah'ın başarısındaki bir unsurdur.

MARATHA MALİ ÜSTÜNLÜĞÜ

Dekkan'daki Maratha egemenliği onun askeri gücünden çok 1740'tan önceki yıllarda Peshwalar ve Shahu zamanında yetişen Maratha elitine dayanıyordu (aynı zamanda eski Mughal yönetici sınıfı taşradaki küçük saraylara dağıtılmıştı). Yetenekli ve hırslı köylü Marathalar eski *deskmukh* elitininkileri de içeren zenginlik fırsatları buldular ve brahmanlar da aynı dalgayla yükseldiler. Fetihleri sivil yönetimin kurulması izlediğinden, onların yazı yetenekleri revaçtaydı. Peshwaların Chitpavan akrabaları sadece bürokrat değil, Bajirao gibi asker olarak da özel şekilde onurlandırıldı ve görevlendirildiler. Diğer brahmanlar devlet hizmetine çekilmiş geleneksel finans gruplarından gelenlere katılarak banker oldular. Giderek büyüyen bir imparatorluğun haracının hemen aktarılabilmesini sağlamak için mali bilgi ve kurumlar devreye sokuldu ve Bajirao 1740'tan itibaren bütün mali işlevleri Pune'da merkezileştirme politikasını benimsedi.

Maratha Devleti'nin kuzey sınırı hızla Rajasthan, Delhi ve Pencap'a ilerledi; Marathalar doğuda Nagpur'dan Bihar, Bengal ve Orissa'ya baskınlar düzenledi ve güneyde eski Maratha nüfuz alanı –Karnataka ve Tamil, doğuya doğru Telegu bölgeleri– şimdi alt kıta egemenliklerinin canlandığı bir Maratha hâkimiyeti altındaydı. 1745 ve 1751 yıllarında Maratha reisi Raghuji Bhonsle'nin düzenlediği yağma seferleri şimdi Delhi'den hemen hemen bağımsız olan Bengal'de Alivardi Han tarafından şiddetli karşılık gördü. Ancak sonuçta Raghuji Orissa'yı Marathaların seçeceği bir valinin idaresine veren ve böylece orayı aslında bir Maratha eyaleti yapan anlaşmayı ve ayrıca Bengal'in çok büyük miktarda haraç vermesini içeren bir anlaşmayı kabul ettirdi. Marathalar ve Nizam arasındaki çatışma Marathaların güneydoğu sınırındaki hududu Karnakata için de devam etti ve Karnataka'nın ikisi arasında paylaşılmasıyla sonuçlandı.

Fransızlar önderliğindeki bir paralı askerler ordusu Maratha askerlerine karşı savaşan Nizam için harekete geçtiği ve yeni bir Avrupa askeri teknolojisini sergilediği zaman, Dekkan'ın karmaşık politikasına yeni bir unsurun eklenmesine sahne olan 1750'lerde periyodik baskınlar daha sürekli bir idari sömürünün yolunu açtı. Bu yeni teknik hızlı ateş kabiliyeti olan hassas topçu silahlarıyla desteklenmiş eğitimli piyade birliklerine dayanıyordu ve bu iki unsur da Maratha hafif süvarilerinin önceden yararlandığı avantajları azalttı.

Daha kuzeyde, Rajasthan'da Maratha nüfuzu biçim değiştirdi; orada sayısız büyük ve küçük egemenlere uygulanan haraç sisteminin uygulanması için toprak büyütülmesinden kaçınıldı. Maratha süvari taburlarını bölgesel avantajlar için birbirleriyle savaşan küçük şefliklere kiralamak Rajasthan politikasının kârlı bir yan işi oldu. Haraca dayalı Maratha rejimi Delhi'nin 50 mil içine büyük Mughal İmparatorluğu'nun elinde kalan daralmış son alana kadar genişledi.

PESHTWA BÜROKRASİSİ

Maratha merkez bölgesine yakın Malwa ve Gucerat Rajasthan'dan daha büyük zenginliğe sahipti ve buralara yaklaşım farklı oldu. Herhangi bir maliyetli sosyo-ekonomik ve siyasal yapı reformu olmadan Peshwalara düzenli bir gelir akışı sağlayacak bir gelir vergilendirme sistemi getirildi. Bu sistemdeki en önemli Maratha görevlisine *kamavisdar* denildi; Peshwa tarafından atandı ve gelir toplama hakkını satın almış olduğu idari alanın güvenliğini sağlayacak küçük bir askeri yapıyı sürdürecektir şekilde yetkilendirildi. Gelir kayıtlarını Peshwanın istediği kesinlikte tutmak üzere küçük bir memur kadrosu ve yardımcı hizmetliler, genellikle brahmanlar istihdam edildi. Vergi toplama sözleşmeleri, ilk olarak belli bir yerin geçen yılki hasılatı temelinde Peshwa'nın memurları tarafından gelirinin hesaplanmasından sonra, yıllık olarak açık artırmaya çıkarıldı. *Kamavisdar* sözleşmesini kazanan istekli bir vergi toplayıcısının zengin ve dürüst olarak tanınması gerekiyordu; öngörülen gelirin bir kısmının –üçte biri ya da yarısı– ya kendi servetinden ya da bankerlerden borç alarak ödemesi gerekti. İşine bağlı kamavisdarlar gelecek yıllarda süreci tekrarlayabilecekleri şekilde yerel taliplerin tekliflerinin ayrıntılı kayıtlarını hazırladı. Çoğu gelir sözleşmeleri komisyonlarından aldıklarının üstüne kâr sağlamak için kendilerine tahsis edilen bölgelerde tarım ve ticarete yatırım yaptılar.

Peshwaların kontrolünde kayıt tutmak Hindistan'da önceden bilinen bütün yazışma ve muhasebe defterleri üzerinden yapılan değerlendirilmelerin yerini aldı. Bunlar modern tarihçilere zengin kaynak ve yerel yönetim için gelecek yüzyılda İngiliz Hindistanı'nın izlediği bir model sağladı. Maratha rejimi zirvesinde muhasebe defterleri kadar politikaları da oluşturan okuryazar brahmanlar tarafından yönlendirildi. Zamanın diğer rejimleri kâtipler de kullandı ve bazı tür kayıtlar, genellikle kast uygulamaları dini değil, seküler olan ve Chitpavanların yaptığı gibi siyaset ve ticaret dünyasında çalışan brahmanlar tarafından tutuldu. Bu nedenle Chitpavanlar bu noktaya kadar Hindistan'da bilinen en ayrıntılı belgeye dayalı kontrol sistemini bulurken, on sekizinci yüzyılda yönetim sorunları herkes için giderek daha karmaşılaştığından, buna teşebbüs eden yegâne kişiler değillerdi.

Daha önce olmadıysa, o zaman, bürokratik yönetim devletler için askeri ve etkileyici liderlik kadar önemli hale geldi. Doğru kayıt tutmak çeşitli yerel çevrelerde ve kurumlarda artık biliniyordu, ancak on sekizinci yüzyıla kadar siyasal düzenin zirvesinde ifade bulmamıştı, bu ilke çağın sorunlarına uygun bir devlet biçimi oluşturan brahman yöneticiler sayesinde, sonunda kendi geleneksel kast bağlanlılarıyla uyumlu hale geldi.

Çöküşlerine askeri olarak katkıda bulunan Peshwalarınki gibi rejimler “Mughallara kıyasla belirgin bir modernlik” sergiler. Ancak Mughalların batmasının ne-

denleri sadece askeri ya da yönetsel değildi. Köylü huzursuzluğu ve isyankârlıkları onları Dekkan'daki zaten çaresiz durumlarının da ötesine taşımıştı. Aynı zamanda Mughal toplumunun çıkardığı bir üst tabaka, çıkarlarının Timurlu rejimine muhafetten geçtiğini gördü. On sekizinci yüzyıl Maratha Krallığı da benzer bazı değişim baskılarıyla karşılaştı, ancak en azından bir süreliğine onları asma yöntemlerini geliştirdi.

Peshwal Marathaların uzaklara yayılmış Malwa, Gucerat, Khandesh gibi yerlerde ve onların Kaveri Havzası'ndaki topraklarında ve güneydeki başka yerlerde karşılaştığı çeşitli yerel kurumlarla pazarlıkların karmaşık dünyasına hâkim olmak zorunda kalmıştı. Güçlü köylü kastlarını temsil eden köy liderleri, *zamin-darlar* ya da büyük toprak sahipleri ve *desmukhlar* ya da bölgesel şefler giderek merkezileşen yapılarla bütünleşmek ya da baskı altına girmek zorunda kaldı. Bunun anlamı bu tarihsel olarak özerk kodamanları yöneticilerin iradesine ve emirlerine doğru yönlendirmektir. Kaynakların önceden asla görülmemiş bir biçimde, merkezi taleplerin hâlâ etkili ve pahalıya mal olan bir direnç gösterebilen toplum liderleri tarafından yasal kabul edebilecek şekilde, ayrıntılı ve tam olarak değerlendirilmesi gerekti.

On sekizinci yüzyıl sırasında on altıncı yüzyılın ilk eşrafı giderek bir sınıf olarak ortaya çıktı. Mensuplarına Maratha ve yerlerine geçen İngiliz devletleriyle siyasal ilişkilerinde ayrıcalıklar tanındı ve kırsal emtia üretimine ve kasaba pazarlarına girdiler. Bu seçkinler önceden krallara ait olan dini kurumların emanetçileri olarak yerel kültürün aracılığını da üstlendi; bu kefillikten sosyal dünyalarında bir başka itibar artışı sağladılar.

Toplumsal devingenlik ve sınıf biçimlenmesi süreçleri yansımasını yeni üretim biçimlerinde buldu. Şaşalı iç bölümlerini, örtünme ilkeleriyle uyumlu, sınırlı geçişle çevreleyen azametli dış duvarları olan, özellikle varlıklı ailelere ait köşklemler on sekizinci yüzyıl başları bir kez daha inşaat dönemi oldu. Metal işlerinin, fildişi süslerin, ahşap ve gümüş işlerinin lüks tüketimi için yeni bir pazar gelişti, müzisyen ve şairleri desteklemek elitin saraylıları andıran yaşamının bir parçası oldu. Zengin, güçlü ailelerden yirminci yüzyıl dönemindeki modern orta sınıfın temelini oluşturacak yeni bir sınıf doğmuştu.

MARATHA TAHT SAVAŞLARI

Kral Shahu'nun uzun saltanatı 1749'da sona erdi. Kraliyet ailesi hizipleri arasında derhal bir taht kavgaları karmaşası çıksa da, Peshwa Balaji Bajirao sistemi rayına oturtmak için müdahale etti. Çeşitli rakip hizbin liderleri bir araya getirildi ve o za-

mana kadar adı konmasa da gerçek yönetici Peshwa olduğundan, Bajirao'nun öne sürdüğü koşulları kabul etmek zorunda kaldılar. Bajirao bundan sonra başkentin Satara değil, Shahu'nun sarayını kurduğu Pune olmasına karar verdi; orduların kraliyet atamaları olan sembolik komutanlıkları gibi belli görevlerle birlikte kraliyetin verdiği hakların çoğu da kaldırıldı. Bütün güç ve yetki Peshwa'nın uhdesinde toplandı ve Bajirao kralın her işini kontrol etme konusunda ısrar etti. Kraliyet gücünün bir brahman vezir tarafından gasp edilmesi sadece uzun süredir devam eden durumun onaylanmasıydı. Daha merkezileşmiş bir yönetim yapısıyla vezirlik yetkileri de arttı. Balaji Bajirao artık paralı askerlerden oluşan bir ordunun komutanıydı; askerler de artık tarlalarını ekmek için her yıl ordudan ayrılamayacaklardı. Maratha savaşçı köylü çetesi devri sona erdi; savaşçıların çoğu artık evlerinden uzaktaki kalelere ve kasabalara yerleştirilmiş paralı askerler olarak hizmet ettiler, piyade ve süvari olarak eğitildiler. Ancak topçuluk biraz sınırlı kaldı. Büyük toplar sözde Maratha subaylarının emrindeydi; topları kullananlar ve bakımını üstlenenler genellikle yabancılardı –Portekizli, Fransız ve İngiliz– ancak toplar Avrupalılar tarafından bilinen topçuluk düzeyine ulaşmamıştı ve bu yeni topçuluk sanatı 1761'de Delhi yakınındaki Panipat'ta Maratha nüfuzunu ortadan kaldıracak tehditkâr bir güçtü.

Panipat Marathaların, sonunda Delhi'ye yürümeden önce sekiz kez hücum ederek Pencap'taki Maratha ilerlemesini durdurabildiğini zaten kanıtlamış olan Afgan kralı Ahmed Şah Durani ile vahim karşılaşmasına zemin hazırladı. Marathalar savaşa oldukça farklı taktiklerle giren çeşitli komutanların arasında bölündü; bazıları hafif atları kullanarak eski sistemi izledi, diğerleri hantal Mughal taktiklerini benimsedi ve bir Müslüman komutan eğitilmiş ve koordineli piyade ve topçuyla Avrupalı yöntemlerini örnek aldı.

Ocak 1761'de savaşın kaderini topçular belirledi: Afganların hafif, hareketli topları Maratha süvari ve piyadelerine karşı ölümcül sonuçlar aldı. Altı ay sonra Maratha ordusundan kalan bozulmuş birlikler Panipat'ta toplanarak Maharasthra'ya dönüş yoluna koyuldu ve böylece alt kıtadaki Maratha egemenliği sona erdi.

Sonraki 40 yıl içinde devlet Peshwalar tarafından kısa sürede merkezileştirildi, ayrılmış eyaletler bir amaç için birleşti: Artık Chitpavan vezirlerin kibirli yönetimine katlanmayacaklardı. Bunun dışında hepsi de Peshwalar yönetiminde ortaya çıkmış yeni askeri elit mensupları tarafından kurulan büyük Maratha hanedanları kendi krallıklarını kurmaya yoğunlaştılar. Yeni krallıklar Gaikwad ailesinin yönetiminde Guceratta'ki Barod'da ve Holkarlar yönetiminde Malwa'daki İndore ile Narmada'nın kuzeyindeki orta Dekkan bölgelerindeydi. Delhi'nin güneyinde Gwalior'da Shinde (ya da Sindhia) ailesi; Batı Maharasthra Nagpur'da Bhonsleler

uzun sürdü ve nihayet Pune bölgesinde Peshwaların soyundan gelenler eski devletin çekirdek bölgesindeki küçük ailelerin rekabetinden olumsuz etkilenen bir bölgesel egemenlik sürdürdüler. Bengal ve Carnatic'deki bölgesel kökleşme sürecinde İngiliz egemenliğiyle karşı karşıya gelen ve Hindistan tarihindeki sömürge dönemini açmaya hazır olan on sekizinci yüzyıl ortalarına büyük yayılmasının parçaları, bu bölünüp dağılmış Maratha Devletler grubuydu.

AVRUPA'NIN GÖLGESİ

On yedinci yüzyıl sonunda o zaman ortak ticari şirketler olarak –İngiliz, Hollanda ve Fransız Doğu Hindistan Şirketi– örgütlenmiş olan Avrupalıların Hindistan dokumaları ve baharatlarına yönelik talepleri doğrultusunda yarımadanın Coromandel (doğu) ve Malabar (batı) kıyıları boyunca ticaret hacim ve değer olarak muazzam artış gösterdi. Avrupalılar İngiliz Şirketi'nin önde gelen yöneticisi Sir Josiah Child'ın ticari imtiyazları bir noktada Mughallardan söküp alabileceğine inancağı ölçüde ticaretle bütünleşmişlerdi. Kardeşi 1865'te Kral II. James'ten sağladığı bir düzine savaş gemisiyle Bombay'ı ve çevredeki diğer limanları ablukaya aldı ve Mughal yetkisi altındaki bazı gemileri ele geçirdi. Bu ablukada İngilizler tarafından işgal edilen Bombay yavaş yavaş batı kıyısında baş ticaret merkezi olarak Surat'a rakip olmaya başladı; doğu kıyısında İngilizler 1639'dan itibaren Nadras'tan ticaret yaparken, güneyde Fransızlar Pondicherry'ye ve kuzeyde Hollandalılar Pulicat'a yerleşti. Child Mughallardan İngiliz Şirketi dışındaki bütün Avrupalıları ticaretten men etmesini, diğer Avrupalılara ve Hintli tüccarlara ait gemilerin ele geçirilmesini talep etti. Öfkelenen Alemgir batı kıyısındaki bütün İngiliz ticaretinin askıya alınmasını ve oradaki ve Bengal'deki mallara da el konulmasını emretti. Aşağılanan İngilizler barış istedi, özür diledi ve günlük ticaretin yeniden başlamasını isteyerek tazminat ödemeyi kabul etti.

Ancak sadece, Hindistan'ın uluslararası ticaretine hâkim olmayı sağlayan silahlı gemileri ve Yeni Dünya'dan ithal edilen gümüşlerden oluşan sermaye birikimlerinden değil, Madras'taki Fort St. George gibi özerk ticaret merkezlerinin, bu yerlerde nispeten huzuru ve malların güvenliğini arayan, varlıklı Hint banker ve tüccarları cezp etmesinden dolayı da Avrupalı tüccarların artan ekonomik gücü uzun süre engellenemedi. Avrupalı sermaye de on yedinci yüzyıl sonlarında Batı ve Doğu Hindistan'da geniş ölçüde benimsenen vergi tahsilat kurumları aracılığıyla kıyı toplumlarının bölgesel yönetimi içinde yolunu buldu.

Ortaçağ fikirleri ve kurumları bu dönem sırasında everilmeye devam etti, ancak evrim kendileri de önemli değişimlere uğrayan Avrupalılarla karşılıklı etkile-

şimden artarak etkilendi. Bu nedenle her biri kendi tarihiyle ele alınacak iki süreç ve bu süreçler arasındaki etkileşim vardır.

Portekiz'in temas kurmasından iki yüzyıl sonra Avrupalı tüccarlar çok daha fazla sayıya ulaştı. İngiliz ve Hollandalı tüccarlar Portekizlilerin kenara itildiği on yedinci yüzyılın başlarında Hindistan ile düzenli ticarete başladı. Yüzyılın sonunda Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'ni yarış dışına itmiş olan İngilizler on sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren sadece ekonomik olarak zayıf ancak siyasal olarak tehlikeli Fransızları rakipleri olarak bıraktı.

1700'de Hindistan'ın sunduğu tablo yanıltıcıydı. Mughal Krallığı görünürde muazzam, zengin, güçlü ve istikrarlıydı. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin 1686'da Mughallara savaş açma cüreti Alemgir tarafından cezalandırıldı; İngilizlerin Hindistan'ı çevreleyen denizlerdeki ustalıklarının Mughal askeri gücünü dengeleyeceğini ve ticari avantaj sağlayacaklarını düşünmeleri yanlıştı. Aşağılanmalarının ardından kârlı ticaretlerine yeniden başlama izni alma konusunda şanslıydılar. İmparatorluk kentlerinin, dinamik bir uluslararası ticarete cazip gelen, zenginliği, mamul malların değerli oluşu ve Hindistan tarımının yönetim faaliyetlerinin ve muazzam orduların dayandığı arazi gelirini sürdürülmedeki görünen kapasitesi, hepsi devam edecek gibi görünüyordu. Bu nedenle 17. yüzyıldan beri birçok kişinin dönemi yeniçağ olarak adlandırmasının şaşırtıcı olduğu söylenemez.

MUGHAL “YENİÇAĞI”NIN KIRILGANLIĞI

Bu değerlendirmeye karşı olan ve yoğun kuşkuyla karşılayan bir başka değerlendirme Alemgir'in 1707'de ölümünden kısa bir süre sonra bir devletin aniden çöküşüne açıklama getiriyor. Mughal “Yeniçağı” denilen dönem Alemgir'in uzun saltanatının ikinci yarısında yönetsel yapısının çökmesiyle gölgelendi. Ekber'in sistemi Dekkan'da Marathalara karşı savaşa girmek için fazla hantallaşmış ve büyümüşü ve Ekber'in seferlerinin başka sonuçları da olmuştu. Alemgir Dekkan'da neredeyse aynı yeri başkent yapmak için Muhammed Tuğluk'un izinden gitmişti. Shivaji ve Maratha ardıklarını ezmekte kararlı olduğundan, Aurangabad Alemgir'in hudut başkenti olarak Maratha ülkesinde kuruldu. Aslında Dekkan'ın Mughal hanedanının mezarı olma rolünü simgeleyen mütevazı Alemgir türbesi de buradadır. On yedinci yüzyılın son çeyreğinde Dekkan'da imparatorun hizmetine alınacak yeni görevlilere tahsis edilecek fazla ekilebilir alan kalmamıştı ve her yerde eski ve yeni Mughal hizmetliler köylü üretiminden daha fazla pay talep ettiler. Külfetli talepler Mughal Hindistanı'nın göbeğinde yer alan Sih ve Jat köylülerinin ayaklanmalarını bir ölçüde açıklar. Bu isyanlar toplum ideolojilerinden, daha doğrusu etnik ve dini

kimlik unsurlarına ve on sekizinci yüzyılda biçimlenen yeni siyasal rejimlerine odak olacak türde popüler yönelimlere dayalı “toplumsalcılık”tan da etkilendi ve merkez aldı.

Ekber sonrası Mughal döneminde eklenerek artan ve güçsüzleştiren bir başka değişim Babür’ün hareketli topraklarla koordineli hafif süvarilerden oluşan askeri yenilginin her hırslı savaşı şefe kadar yayılmasıydı. Mughallar da aynı dönemde ve ölümcül bir hatayla bu tür savaşıklıktan vazgeçti ve değişim etkileyiciydi. Ekber Gucerat’a küçük bir kuvvetle 400 millik cesur bir süvari saldırısında bulunmuştu ve bu zengin eyaleti hareket yeteneğiyle şaşırtıcı bir biçimde almıştı; on yedinci yüzyıl Mughal orduları ise, fil alayları, ordunun gerisinden gelen sivil kalabalıkları, tedarikçileri ve kuşatma toplarıyla, muhteşem olsa da, büyük ve hantalıydı. Sonuçta ağır kale kentler korkutucu ancak aynı zamanda da Maratha şefi Shivaji’nin on yedinci yüzyıl sonundaki süvarileri gibi, silah kullanan daha çevik atlılara karşı korunaksızdı. Alemgir on yedinci yüzyıl sonlarında Maratha yağmacılarını frenleme girişiminde yüksek bir bedel ödedi, öyle ki on sekizinci yüzyıl Maratha Peshwalarının atları Ganj merkezlerini ele geçirmek için bütün Mughal ordusunu bir kenara süpürdü.

O halde ani çöküşlerinin Mughalların bir “Yeniçağ” başlatmadığını ve geleceğin Hindistanı için bir yol açmadığını göstermesi fikri tartışmaya açıktır. Onlar açıkça Hindistan ortaçağının, her tür yönetimin sınırlı başarıyla, kentsel para-ekonomileri ve uluslararası ticaretin devlet-kurucu olanaklarından yararlanabilecek güçte daha kapsamlı bir merkezileşme için çabaladığı dönemin son noktasıydılar. Ser Şah’ın Afgan yönetimi merkezileşme çabasında diğerlerinden daha ileri ve hızlıydı ve onun yenilikleri Mughal yönetimini Afganların toplayabileceğinden daha büyük askeri güçle birleştirdi. Mughal askeri hâkimiyeti Afganlarda olduğu gibi, aşiret örgütlenmeleriyle sınırlı değildi, Afrika ve İran’ın uzak bölgelerinden ve alt kıtadaki gayrimüslimlerden yetenekli askerler özgürce Mughal hizmetine girdiler. Bu ve Ekber’in inşa ettiği yönetsel çerçeve, dünyadaki diğer eski yönetimler, Avrupalı tarihçilerin kaydettiği (ve çok kolayca dünya çapında olması gerektiğini farz ettikleri), “on yedinci yüzyıl bunalımı”na maruz kalırken, Mughal yönetimine güçlü kalmanın araçlarını sağladı. Mughallar sonraki ortaçağ döneminin kurumlarını mükemmelleştirdi ve Hindistan’ın gelecek siyasi, sosyal ve ekonomik bunalımlarını sömürge dönemine kadar geçerli olan yeni çözümlerin bulunduğu on sekizinci yüzyıla kadar erteledi.

Doğu Hindistan Şirketi

GİRİŞ

Bir ticaret şirketinin bir imparatorluğu elde etmesi o zaman bile tuhaf görüldü ve aradaki yıllarda birçok açıklama girişiminde bulunuldu. Açıklanması gereken bunun neden ve nasıl olduğudur. Konuya yönelik bilinen nükte bunun bir dalgınlık anına rastladığıdır, ancak bunun doğruluğu kadar dalgınlığın paralı asker fetihçilerden çok, yerli yöneticilerin eseri olduğu da tartışılabilir.

AÇIKLANAN İMPARATORLUK

Milliyetçi tarihçiler dahil birçok kişi Doğu Hindistan Şirketi'nin Hindistan'ı fethinin Alemgir'in ölümünün ardından çıktığı varsayılan kargaşanın zorunlu kıldığına ilişkin İngiliz egemenliği tarihsel imparatorluk savunucularının görüşlerini kabul etti. 1707'den sonra birçok milliyetçi ve sömürgeci tarihçi ekonomik çöküş ve kargaşaya neden olan tahripkâr bir savaş döneminin ancak Şirket yönetiminin kurulmasıyla sona erdirildiğinde hemfikir di. Sömürgeci ve milliyetçi kamptakilerin bazıları Şirketin –Thomas Munro, Mountstuart Elphinstone, John Malcolm ve Charles Metcalfe gibi ileri görüşlü insanların yönetiminde– on dokuzuncu yüzyılın başında umut verici gelişmeler başlattığını ve daha sonra Kraliçe Victoria'nın bakanları tarafından 1858-1901 arasında yıkıldığını bile düşündüler.

Hindistan üzerinde sömürgeci hâkimiyete geçişe ilişkin bu anlayışlara karşın çok farklı bir gelişmeyi sergileyen farklı bir yaklaşım daha vardır. Bu yeni bakışa göre Alemgir'in ölümünden sonra egemen olan siyasal sistemler ve ekonomi önceden varsayılandan daha güçlü ve düzenliydi; bunun nedeni kısmen, on sekizinci yüzyılda yaratılan devletlerin kolayca model alınarak Mungal kurum ve uygula-

malarına uydurulmasıydı. Örneğin Mughallar gibi, on sekizinci yüzyıl rejimleri, istikrarlı bir başarı olmasa da, ordularını, sivil ve dini görevlilerini desteklemek için alınan topraklarda ekimin artırmasında ısrar ederek, çoğunlukla doğrudan ve yapısal olarak tarım üretimin artırılmasıyla meşgul olmayı başardılar.

Daha yeni çalışmalarda, istikrarlı olmasa da, sürekli ve sağlam siyasal ve ekonomik büyümenin Mughal sonrası on sekizinci yüzyılı daha iyi belirleyen özellikler olduğu ortaya çıktı. Bu durum kompakt, bölgesel devletleri –Batı ve Kuzey Hindistan’daki Marathalar ve Sihler gibi– ve diğer birçok küçük krallığı inceleyen yazılarla yeterince belgelendi.

Ancak böyle nispeten istikrarlı devletler nasıl ortaya çıktılar ve yine, birçoğu neden on sekizinci yüzyılın sonunda Doğu Hindistan Şirketi’ne yem oldu? Bu soruların yanıtı aynı gelişmeler serisinin içinde bulunabilir. Önceden belirtildiği gibi Alemgir’in Hindistan’ı ticari işlerin artmasına ve ülkede “eşraf” sınıflarının doğmasına tanık oldu. Önceki yorumlar Mughal görevlilerin taleplerine karşı yükselen direnci “köylü” ayaklanmasının işaretleri olarak gördü. Ancak yeni tarih yazımı devreye giren güçlerin ve sergilenen tutkuların geleneksel “köylü” anlamının çok ötesine gittiğini vurguladı. Marathalar, Sihler ve diğer grupların devingenliği köylü desteğine dayanırken, basit isyan devlet oluşum sürecine yol verdiğinde, rolleri artan toplumsal aktörler de devreye girdi.

Mali destek için bankerler ve tüccarlara; yönetsel beceriler için kâtip gruplarına; imparatorluğun mütevazı rütbeli askerlerinden ya da eski köylü kabile reislerinden çıkan yeni hükümdarlıkları meşrulaştıracak ideologlara gereksinim duyuldu. Bu takviye yeni güçlüler grubu eğitilmiş ve çoğu kez görgülü brahmanları ve Müslümanların yanı sıra vaishya kastlarının evlatlarını da kapsadı. Yeni devlet düzenindeki nüfuzları, özellikle mali savaflara gereksinim duyulduğunda giderek arttı. Doğrudan toplamaya dayanan klasik Mughal vergilendirme uygulamaları giderek zengin adamların –bankerler ve tüccar kodamanlar– belirlenmiş bir yerin gelir toplama hakkı için teklif verdikleri ve vergilendirilen ticarete ve topraklara yatırım için kendi sermayelerini topladıkları komisyonlara ekledikleri iltizam yöntemlerine yol verdi; mal üretenleri zorlamak için vergi toplamaya eşlik eden polis gücünü de kullandılar. Bunlar gibi gelirle bağlantılı ticari faaliyetler istikrarlı iç ve dış ticaretle birlikte resmi sömürge döneminin başlamasından çok önce Hindistan’da yerli bir kapitalist sınıfın gelişimini hızlandırdı.

On sekizinci yüzyıldaki yerli gelişmenin bir başka yönü Müslüman yönetici elitin genellikle uzak Müslüman dünyasından gelenler yerine, giderek yerlilerden oluşmasıydı. Yeni yöneticilerin çoğu din değiştirmiş ailelerden ya da Batı Ganj Ovası’nda küçük Rohilla Krallığı’nı kuran Afganlar gibi uzun süredir Hindistan’da yaşayan gruplardan geliyordu. Benzer biçimde Hindu devletlerinin yeni yöneticile-

rinin azınlığını ortaçağ yönetici Kshatriya soyundan Rajput klanlarının nesbindekiler, çoğunluğunu ise Maratha Kunbis ya da Sih Jatlar gibi bölgesel köylü tabanından gelenler oluşturdu. Bu tür yerel “toprağın çocukları”, seçkinler, hâkim mülk sahibi ve yönetici tabakanın önemli bir parçasını oluşturdu, önceki Mughal döneminin doğrudan tarımsal sömürüsü artık söz konusu değildi. On sekizinci yüzyılın birkaç küçük krallığında ve kesinlikle diğer çoğunda dahi, Mughal uygulamalarının yerini, vergi yükünü çiftçilerden mal üreticilerine ve tüccarlara kaydıran, bölgesel ve uluslararası ticaretten gelir sağlamaya ayarlanmış ekonomiler aldı.

Levha 18 Divetia ailesinin haveli'si, Gucerat. Haveliler on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllardaki önemli tüccar ailelerinin hiyerarşik ticari toplumunda hem ev hem iş merkezleri olan sağlam ahşap yapılarıdır (Vivek Nanda'nın izniyle).

O halde devlet-inşa süreci geçmişin parçalı siyasal oluşumlarının yerine geçen daha bölünmez ve merkezi düzenler yaratmaya doğru yönelirken Güney Asya'da “devlet”in sosyoekonomik temellerinin destekleri de değişiyordu. Burada Müslüman ve Hindu rejimler Batı Asya'daki çağdaş Osmanlı ve Safevi emsalleriyle ve aslında Avrupalı geçmişin erken bir dönemindeki ortaçağ sonrası devletleriyle birçok noktada benzerdi. Ancak Hindistan'da bu süreçlere bir unsur Batı Asya'dakinden ve Avrupa'daki benzer dönemdekinden daha büyük ölçüde, zorla girdi. Bu zaten Hindistan'ın denize dayalı ticaretinde büyük bir rol oynamak üzere gelmiş olan ve on sekizinci yüzyılın yeni devletleri oluşurken, giderek daha iç bölgelere nüfuz eden

Avrupalı tüccarların varlığıydı. Bankerler, kâtipler, seçkinler ve hatta bu devletlerin belkemiğini oluşturan köylüler de kendi bağılılıklarına baskı yapma potansiyelindeki Avrupalılarla ilişkilere yakındılar.

ASYA'DA PORTEKİZLİLER

İngiliz-Hint ilişkisi başladığı zaman Ekber'in Hindistan'ı Avrasya'nın en büyük ve en güçlü krallıklarından biriydi ve Kraliçe Elizabeth'in ülkesi de en küçük, en güçsüz ve son derecede çevresel ülkeler arasındaydı. Hint Okyanusu'nda keşifte ve ticarete hâkimiyette en deneyimli ve başarılı Avrupalı gücü Portekiz'di. Portekizliler Hindistan'a 1498'de Ümit Burnu'nu dolaşan ve Malabar kıyısına demirleyen Vasco da Gama komutasındaki üç gemiyle ulaştı. Portekizliler hemen sonra kendi ulus devletleri adına tekelci ticaret ayrıcalıkları için yerel hükümdarlarla başarısız bir pazarlığa girdiler.

Bu noktada, dünyanın o güne kadar bilinmeyen ve Hristiyan olmayan bölgelerinin keşif ve üzerine hak iddia etme "hakları" (Papa'nın dualarıyla) İspanya ve Portekiz arasında bölündü ve İspanya Yeni Dünya ile ödüllendirilirken (Güney Amerika'nın İspanya yarıküresinin dışına taşan en doğu ucu hariç), Asya maceracı Portekizlilere düşmüştü. Arap kâfirleri hemen dışlama konusundaki yetersizliklerine karşın, Hindistan'la ticaret arttı ve 1505'te göreve imparatorluk planıyla başlayan bir genel vali atandı ve çok geçmeden de batı kıyısı boyunca birçok yerde ticaret merkezleri kurdu.

Portekizliler gelmeden önce Hint Okyanusu ticareti genellikle serbest olmuştu. Portekizliler sistemi kontrolünü ele geçirmek için teçhizat ve silahlı güçler sağlamak için masrafa girmek zorunda kalmıştı. Ticaret merkezleri tüccarların açık denizlerde resmi Portekiz korsanlığından korunmak üzere "koruma mektupları satın aldığı" "gümrükler" ya da daha doğrusu haraç istasyonları haline geldi. Kıyı şeridinin yerel yöneticileri kendi bölgelerine gelir sağlayacak ve güçlerine dokunulmadığı görüntüsü veren anlaşmalar yapmaya istekliydiler. Onlar için Arap ve Avrupalı tüccarlar arasında bir fark yoktu.

Ancak o zaman gerçekten kârlı mallar Hindistan'a ait değildi, doğrudan ya da dolaylı olarak Endonezya'nın Baharat Adalarından geldi. Vasca da Gama'nın dönerken getirdiği biber çok kârlıydı, kral biber ticaretini, kâşiflerin daha önce numuneler getirmiş olduğu Afrika altınıyla birlikte kraliyet tekeline aldı. Sistemin zafiyeti sonraki gelişleri de olumsuz etkileyecek iki kaynaktan geldi: Portekiz İngiltere'den hem daha küçük hem de daha fakir bir devletti ve bu işe soyunduğunda ancak daha güçlü ve iyi silahlanmış olanların karşısına çıkacağı bir güç savaşıyla sürdürülebi-

len denizaşırı ticarete hızla bağımlı hale geldi. Ve krallar içerideki savurganlıkları ve didardaki serüvenleri karşılayacak para konusunda daima sıkıntısı içindeydiler.

Portekizliler ticaretin kontrolünü sağlayan insan gücü açığına çare bulmak ve kâfirleri Hristiyanlaştırma davasına yardımcı olmak için denizcilerin ve diğer hizmetlilerin yerli kadınlarla evlenmelerini teşvik ettiler. Krallar nakit akış tablolarını geliştirmek için, düzenli ve garanti gelir sağlamak ve idari risk ve sorumluluktan, ticarethanelerin satışından kurtulmak karşılığında tekel imtiyazlarını kullandırma yoluna gittiler. Bu durumda bile çalkantılı ticari koşullara bağımlı kaldılar ve gelirleri her zaman giderlerinin altında olduğundan iflas ettiler. On altıncı yüzyılda başka iki güç daha sahneye çıktı ve Portekiz hızla yarıştan düştü. Bunlar 1588’de resmi papalık görüşüne karşı çıkarak dışarıda macera arayan İspanyol Armada’sının yenilgisinden avantaj sağlayan Hollandalılar ve İngilizlerdi

HOLLANDA VE İNGİLİZ ŞİRKETLERİ

1579’da yedi Hollanda eyaleti İspanya’ya karşı uzun bağımsızlık mücadelelerinde birleştiler ve sonunda 1609’da bir ateşkes sağladılar. İçerideki umut kırıcı kaygılara karşın özel ticaret gemileri İngilizlerle aynı zamanda Hint Okyanusu’na çıkmaya başladı. 1597’de Hollanda Doğu Hint Adalarında Bantam kralıyla bir anlaşmaya vardı ve 1601’de oraya birçok keşif heyeti gönderdi ve baharat ticaretinde neredeyse tekel kurmayı başardı. Bu Londra’daki tüccarların bir araya gelerek doğu ile ticarete tekel sağlayacak imtiyazın verilmesi için Kraliçe Elizabeth’e ricada bulunmalarına yol açtı. Bu kuşkusuz kraliçenin verebileceği bir imtiyaz değildi; ancak yine de kraliçe “Londra Yönetici ve Tüccarlar’ın Doğu Hindistan Adalarında ticaret yapan tüccarlarına” muazzam ulusal güçler lütfetti. İmtiyazname yeni Doğu Hindistan Şirketi’ne Elizabeth’in ülkesi içinde Hindistan’la yapılan bütün ticarete ve daha da cüretkâr olarak Hindistan ve Avrupa arasındaki bütün ticarete tekel imtiyazı bahşetti.

Hollanda geride kalmadı ve bir yıl sonra 1602’de kendi Doğu Hindistan şirketi kurdu ve şirkete aynı nazari ayrıcalıkları verdi. Bu on yedinci yüzyıl sonlarına kadar İngiliz ve Hollanda tüccarları arasındaki rekabeti ve genellikle kanlı çatışmaları getirdi. Bu noktada her bir taraf için ticari hâkimiyet alanını belirleyen bir uzlaşmaya varıldı: Java Hollandalılara, Hindistan İngilizlere verildi. Tekeller kolayca unutulmuş merkantilist uygulamanın standart özellikleriydi ve merkezi kurumlar altında yetkileri birleştirerek güçlü devletler –krallar ve ulusal yaşama organları– kurma ve bu kurumlara iç ve dış düşmanlara karşı kullanmak üzere artan kaynaklar sağlama genel Avrupalı programının özel tezahürlerinden başka bir şey değildi.

İngilizler önce ticari çabalarını Baharat Adaları üzerinde yoğunlaştırmayı denediler. Ancak Hollandalılar gibi Bantam ve Moluccas'ta Hint basmalarına, baharat karşılığında büyük talep olduğunu gördüler. Bu nedenle 1612'de Surat'a geldiler ve Portekizlilerin itirazlarına karşın Mughal imparatoru Cihangir'den orada bir ticaret merkezi ya da "fabrika" kurma izni aldılar. Portekizliler 1620'de yenildikleri savaştan sonra herhangi bir tehdit üretemeyecek hale geldiler, ancak Hollandalılarla Baharat Adalarında başa çıkılamayacağı belli oldu ve İngilizler Hindistan'daki ticarete, özellikle dokumada, giderek daha da ağırlık verdiler.

On yedinci yüzyılın ortasında şirketin Bengal Körfezi'ndeki ve iç bölgelerdeki ler dahil, yirmiden fazla fabrikası vardı. 1640'ta zayıflamış Vijayanagara yönetimi temsilcisinden bugünün Mardras'ı olacak bir koyun yakınında bir kale inşa etme izni aldılar ve 1688'de Kral II. Charles, kralların uygulamalarını izleyerek, büyük miktarda ödünç para ve sembolik bir kira karşılığında, Portekizli gelinleri Catherine de Branganza'nın çeyizinin de bir parçası olan, Bombay kentini Şirket'e devretti.

Hint yöneticiler benzer uygulamaları izledi: Düzenli bir gelir ya da el altında büyük miktarda ödünç para merkez dışındaki bölgelerin ıvır zıvır işlerinin can sıkıcı sorumluluğuna bedeldi. Şirket yavaş yavaş kuşatılmış bölge yaratma izinleri ve diğer ticaret imtiyaz ve haklarını aldı. Bu, daha fazla imtiyaz ve gümrük vergilerinden kurtulma yolunda, Hindistan siyasal çekişmelerine müdahale alanında atılmış sadece küçük bir adımdı.

Hindistan oyunundaki, sonunda Portekiz ve Hollanda gibi, kaybedecek bir başka oyuncu, 1664'te geçirerek kurulmuş, Fransız Doğu Hindistan Şirketi'ydi. Hollanda'nın muhalefetine rağmen Fransız şirketi 1668'de Surat'ta bir fabrika kurdu. 1674'te şirketin personeli olan François Martin Madras'ın güneyindeki Coromandel kıyısında Pondicherry'yi kurdu ve 1690'da Kalküta yakınında bir fabrika inşa etti. Fransızlar daha sonra Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya'da İngilizlerin sadece ticari değil, askeri rakibi de oldular. Hindistan'da yerli siyasal çekişmelerde muhalif hizipleri destekleme eğilimine girdiler.

1600 ile on dokuzuncu yüzyıl başları arasında Doğu Hindistan Şirketi ve kendi adlarına iş yapan görevlilerinin ticareti, Hint personel ve kurumlarının katılımını da kapsadı. Bir ticaret sezonunun başarısı şirkete Hindistan mallarını sağlayanlarla yapılan bütün sözleşmelerden ve şirket gemileriyle ithal edilen malların satışından sorumlu olan Hintli tüccarlara bağlıydı. Çoğu kez de bir Hintli tüccar, şirket ve yerel siyasal güçler arasında aracılık yaptı ve mali başarı bu diplomatik aracılıklara bağlıydı. Avrupalıların Lort Cornwallis'e (on sekizinci yüzyılın sonlarındaki genel vali) kadar yasaklanmayan özel ticaretten kaynaklanan kişisel zenginlikleri de büyük ölçüde güvenilir Hintli temsilcilerin eline bırakıldı.

Kendileri de büyük servet biriktiren Hintli bankerlerden her durumda kısa

ve orta vadeli kredi sağlandı. Kârın bir kısmı düzenli olarak dokuma üretimi gibi, ekonomik faaliyetin yan alanlarına yatırıldı. Ve nihayet, Avrupa, Java ve Çin'e ihraç edilen asıl mallar –öncelikle baharat ve sonra pamuk, çivit ve afyon– üretildi ve dokumacı, diğer zanaatkâr gruplarının liderleri ve buğday ve pamuk gibi tarımsal üretim arzını kontrol eden köy muhtarları ve yerel şefler de dahil, karma bir Hintli girişimci grubu tarafından şirket alımı için toplandı. Bütün bunlar şirket ticaretinde kârları büyük ya da küçük ölçekte paylaştılar, ancak gerçek partner değildiler; bunlar Londra'daki Doğu Hindistan Şirketi sermayesinin dayanaklarıydılar. On yedinci ve on sekizinci yüzyılların büyük bölümünde Hintliler sadece şirketin Hindistan siyasal rejimlerinin kapsayıcı merkantilist yapısı içinde büyüyen faaliyetler ağındaki araçlardı.

ORTAK GELİŞİM YÖRÜNGESİ

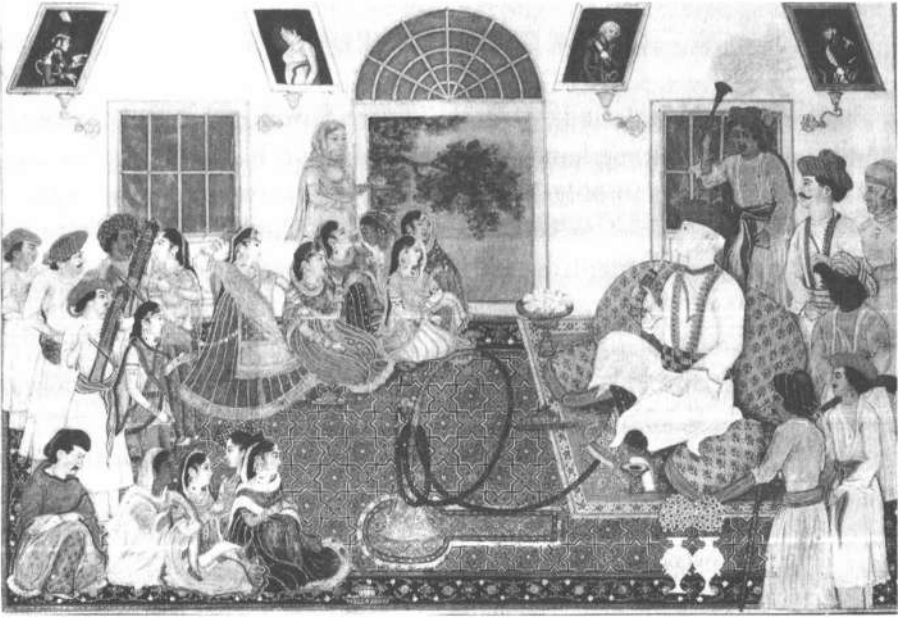
On sekizinci yüzyılın ortalarında, Doğu Hindistan Şirketi sadece doğuda değil, bütün dünyadaki en büyük merkantilist girişimlerden biri haline gelmişti ve alt kıtanın her zaman büyük olan bölgeleri üzerindeki hâkimiyet iddiasında zayıf Hintli merkantilist grupları yüksek gelişim düzeylerine itti. Hindistan ve İngiltere arasındaki ilişkisel ağı, gerçek İngiliz egemenliği biçimlenmeden çok önce, hayli erken örüldü.

İngiltere ve Hindistan kurumlarını yaklaşık 1700'den itibaren ortak bir gelişim sürecine kilitlemek stratejik dönüm noktalarında ikisinin gelişim güzergâhını da değiştirdi. Sömürgeci boyun eğdirmenin orantısız gücü göz önüne alınırsa, Hindistan ve İngiltere arasında ortak bir yörünge fikri tartışmaya açıktır, ancak boyun eğdirmenin uzun tarihöncesi on yedinci yüzyıldan itibaren İngiltere ve Hindistan arasında belli bir karşılıklı ilişkiye izin verdi. Konu kitabın büyük bir bölümünü oluşturduğundan, Hindistan'ın İngiltere ile ilişkisinden dolayı geçirdiği muazzam değişimin izlediği çeşitli yolların incelenmesi bu noktada gerekmiyor. Ancak İngiltere üzerindeki karşı etki genellikle, şirket faaliyetleri ve hamiliği aracılığıyla çeşitli biçimlerde ortaya çıktı. Doğu Hindistan Şirketi İngiltere'nin on sekizinci yüzyıldaki mali egemenliği, mali planlaması ve uluslararası ticaretteki iki büyük mali kurumundan biri ve çekirdek bir kuruluşu haline geldi. Şirket himayesi –sıradan ve soylu Britanyalıları sunduğu kârlı yerler– öylesine büyüktü ki İngiliz siyaset kurumu şirketi on dokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar sıradan siyasete sokmama cesaretini gösterdi. İngiliz-Hindistanı'nda bakılan ve korunan Şirkete bağlı ordularla kraliçenin alayları İngiliz Doğu İmparatorluğu'nun büyük bölümünü fethetti ve elinde tuttu.

HİNDİSTAN TARİHİ

CLIVE'İN KARIYERİ

Nizamül Mülk'ün 1748'de Haydarabad'da ölümü oğulları arasında olağan Mughal kardeş çekişmelerini başlattı. Ayrıca kendisine Haydarabad'inkinin bir düzey altında, yarı-bağımsız bir nüfuz alanı kuran bir başka Mughal yönetici, Arcot'un *nawab*, yani Müslüman hükümdarının oğulları arasında da bir çekişme sürüyordu. Fransız ve İngiliz güçler her iki mücadelede karşı tarafları desteklediler ve sonunda Haydarabad'da Fransız aday ve Arcot'ta da İngilizlerin desteklediği şehzade kazandı. 1751'de şirket ordusunda yüzbaşı olan Robert Clive yine şirket emrindeki bazı Hint "sepoylarla –İngiliz ordusundaki Hintli askerler–" Arcot'u aldı ve daha büyük bir düşman güce karşı burayı savundu.

Levha 19 "Hindistan kıyafetiyle bir Avrupalı, muhtemelen Sir David Ochterloney, Delhi'deki evinde nargile içerek bir Hint dansöz gösterisi izliyor. Delhi'li bir ressamdan. y. 1820." Kapıların üzerinde tuhaf bir şekilde yerleştirilmiş portreler var (IOL Add OR2, neg. no. B710, British Library izniyle).

1757'de Arcot kahramanı Kalküta'yı tekrar ele geçirdi. Clive *nawab* güçlerinin komutanı Mir Cafer'le bir entrika çevirdi ve Cafer savaş alanında efendisini terk etmenin karşılığını onun yerine getirilerek aldı. Şirkete muazzam zenginlikler kazandırdığından Plassey'deki bu savaş genellikle Hindistan'daki İngiliz

İmparatorluğu'nun gerçek başlangıcı olarak görülür. Clive Chanderna göre yakın Fransız yerleşimini ele geçirip yok ederek ve Biderra'da Hollandalıları yenerek yoluna devam etti ve Bengal'deki iki rekabeti de bitirmiş oldu. Kendisi de buralardaki muazzam mülkleri kişisel denetimine almayı becerdi. Bu yerleri Hintli Müslüman yöneticilere büyük bedellerle kiralayarak zamanın kıskanç İngilizlerinin arkadaşlarına ve kendisine “*nabob*” (*nawab*'ın çarpıtılmış biçimi) gülünç lakabını takmasına neden olacak büyüklükte bir servet yaptı ve yönetimine yönelik eleştirilerin sonunda Bengal 1765'te doğrudan şirket kontrolüne girdi; Bengal divanı doğrudan şirket oldu. Bu, Bengal, Bihar ve Orissa'daki şirket kazanımlarının, yerel liderlerin kendi tarzlarını ve itibarlarını muhafaza edip garanti bir yıllık gelir alırken, şirketin hükümeti yönettiği ve Hintli görevliler kanalıyla gelir topladığı bir “ikili yönetimi”nin temeliydi.

Bir idareci olarak Clive'a Şirket görevlileri arasındaki önemsiz ve sistemleştirilmiş olarak değerlendirilmeye bile değmez bulunduğu bir yolsuzluğun ortaya çıkarılması için özel olarak bilgi verilmesi de ironiktir. İngiltere'ye dönüşünde hem Plassey Baron'u Clive oldu hem de şirket ganimetinden 234 bin sterlini zimmetine geçirmekle suçlandı. Bunalıma girdi, 1774'te boğazını keserek intihar etti.

ŞİRKET GÜCÜ ELE GEÇİRİYOR

Doğu Hindistan Şirketi'nin silahlara ve açıkça askerileşmeye yönelmesinin ilk etkisi karmaşık ve muğlak olsa da, Hindistan politikalarında görüldü. Clive'in özellikle Plassey'deki başarısı piyade savaşındaki yeni Avrupa tekniklerinin kullanılmasıyla gerçekleşmişti. Zaferin ardından da şirketin ticaret üzerindeki (ya da en azından şirket görevlileri ve onların “özel” ticaret kapasitelerindeki) etkisi büyük ölçüde artmıştı. Bu çerçevede Hindistan'ın yeni bağımsız yöneticilerinin çoğu, mantığa aykırı bir biçimde yakınlaştılar. Şirket, sultanların ve kralların subaylarının piyade tümenlerini eğitmeleri yönündeki istekleriyle karşılaştı, hatta şirket birliklerinin kraliyet ordusunu desteklemesi bile istendi. Böylece çok geçmeden yeni nüfuz alanlarında birçok işlevi gerçekleştiren paralı askerler hizmeti eklendi ve gelişen bu yöntem etkisini kısa sürede ve çok az bir maliyetle gösterdi. Bir “ikincil ittifak” sistemi icat edildi, böylece şirket askerlerini onların masraflarını karşılayan Hindistan devletlerine yerleştirmek, daha fazla ticaret yapmanın önkoşulu oldu. Daha fazla ticaret de birçok devletin hazinesini şirketin etkin kontrolüne sokan çeşitli ticari hizmetleri kapsadı. Yüzyılın sonuna doğru, –ve Fransa ile savaş bağlamında– İngiliz Devleti şirketi etkisini bölge içine yöneltmesi konusunda sıkıştırarak, Hindistan'da bir imparatorluk misyonu yüklendiği zaman, fetih çok kolay gerçekleştirildi.

Geriye bakıldığında, on sekizinci yüzyılın ortalarında birçok yeni Hindistan rejiminin şirketin ölümcül cazibesine kapılması bilmece gibi görünüyor. Müslüman *nawab*'lar ve Hindu krallar şirket "müttefikleri" ve müşterileri olarak karşılaştıkları riskleri göremediler mi? Yanıtın bir kısmı şirketin karakterini ve iki paravanın gerisinde geliştirdiği tutkularını gizleme boyutunda yatıyor. Şirket bir yandan, kendisini bağımsız bir devlet egemenliği kaynağı olarak kabul ettirmeye çalışmadı. Kraliyet sembolleri sergileyerek bir sultan ya da kral gibi davranmadı; aleni bir toprak genişletme talebi de olmadı. Aksine Mughal İmparatorluğu'nun egemenliğini tanımaya devam etti ve kendisini sadece kiralık, teknik ve ticari hizmetler sağlayan bir kurum olarak sundu. Diğer yandan şirketin İngiltere'deki siyasal konumuna ilişkin bilgiye Hindistan'da ulaşmak kolaydı ve herhangi bir imparatorluk rolü yöneticilerin ve parlamentonun isteklerine ve çıkarlarına karşı olacaktı. Bu koşullarda Hint liderler aldıkları hizmetin kendilerine bir tehdit doğurmayacağı düşüncesinin rehabetine kapıldılar, oysa tehlike kendilerine başkalarından çok daha yakındı. Bölgesel yöneticiler arasındaki savaş yoğundu ve "ikincil ittifak" komşu istilaya karşı koruma satın aldı.

Gerçi rüzgârın nereden esebileceğini hisseden birkaç yönetici vardı. Mysore'da 1770'lerden itibaren Haydar Ali ve oğlu Tipu Sultan şirketi kendi oyunuyla vurmayı denedi, bu amaçla şirket etkisinden uzak, bağımsız bir ordu oluşturmaya ve kendi mali sistemi üzerinde merkezi bir denetim geliştirmeye odaklandı. Baba ve oğul doğuya doğru hareket ederek Mangalore'de İngilizlerinkinden aşağı kalmayacak bir ticaret merkeziyle üzerinde kendi merkantilist imparatorluğunu kurmayı planladıkları Malabar'ın zengin baharat bahçelerini ele geçirmeyi istediler. Haydar, denizi Avrupalı gaspından kurtarmak için bir donanma oluşturmaya bile düşündü.

Tipu devlete ait sanayilerin geliştirilmesi ve gelir sisteminin her bir köylü hanesi düzeyine kadar doğrudan denetimi için planları kâğıda dökerek daha büyük hayallerle yöneldi. 1780 başlarında genişleyen Mysore, şirketi Madras'taki güney üssünden kovacak duruma geldi. Çok az zaman sonra Pencap'ta Ranjit Singh İngilizleri iki kuşak daha körfezde tutabilecek bir orduyu oluşturmaya başladı. Batı ve Orta Asya'ya giden ve ticari akışını şirket menziline ötesinde devam ettiren kara ticaret yollarına ulaşım olanağı onun özel avantajıydı. Pune Peshwalarının sonuncusu olan Bajirao gecikmiş olsa da, nüfuz alanlarının bağımsızlığı için son bir direnç gösterdi.

Şirketin artan gücüne karşı bütün bu girişimler boşa çıktı. Mysore'da, nedenlerin en azından bir kısmı yöneticilerin Haydar'ın vizyonunu paylaşmaktan uzak olmalarından ve onun artan gücünden duyulan büyük korkudan kaynaklandı. Haydar'ın 1782'de kanserden ölümünün ardından, Cornwallis'in 1792-3'te Tipu Sultan'ı ilk yenilgiye uğratması çoğunluğunu Tipu'nun komşularının oluşturduğu –Marathalar, Haydarabad ve Travankor– ordularla desteklenen küçük bir şirket kuvvetiyle başarılmıştı. Pencap örneğinde sorun Ranjit Singh'in ölümünün ardından gelen ölümcül

kavgaydı; amansız taht mücadelesi sonunda 1846-8'de şirket ordularına yolu açtı. Ancak iki olayda ve Bajirao örneğinde de diğer güçler de devredeydi.

1792-3'te ve yine 1799'da, Seringapatam sonunda ele geçirilip Tipu öldürüldüğü zaman, şirket Mysore bölgesindeki yazıcı, ticari ve eşraf gruplarından önemli yardımlar aldı. Aslında Tipu'nun ölümünden ve Haydar'ın yerini aldığı Hindu hanedanının geri gelmesinden sonra krallığın mali yönetimi, İngilizlere hizmetlerinden dolayı kısa bir süre sonra önemli bir *jagirle* ödüllendirilen, Tipu'nun kendi divanı brahman Purniah'ın ellerine kaldı. Bu arada Pune'de II. Bajirao'nun ordulara çağrısı şirketin bağlılıklarını ticari ve toprak imtiyazlarını tanıma ve artırma vaatleriyle satın almayı başardığı kendi toprak bağış yaptığı kişilerden ve akrabalarından bile yanıt bulmadı. Pencap'ta şirketin zaferi ticaret ağları kendilerinin bölgesindeki Ganj Vadisi'ne kadar uzanan kentli Hindu banker aileleriyle ilişkilerden dolayı kolaylaştı. Sonunda, Hindistan'ın şirket gücüne karşı direnci, büyük ölçüde yerli rejimlerin egemen gruplar ve önceki yüzyılın toplumsal sürecinden çıkan "kapitalist" sınıflar tarafından "yıkılmasıyla" tükendi.

Geriye bakıldığında bu çok şaşırtıcı değildir. Avrupa'nın ticari zenginlik ve askeri güç üzerindeki kontrolü, on sekizinci yüzyılın son çeyreğinde sarsılamayacak kadar güçlüydü. Bir anlamda, Haydar ve Tipu bile kendi görece zayıflıklarını telafi etmek için Fransızların İngilizlerle rekabetini –özellikle denizdeki– kullanmak istedikleri zaman bunu gördüler. Gerçi bir Avrupalı güce bağımlılıktan diğerine geçmek arzuladıkları özgürlüğü pek sağlamadı ve Mysore'un müttefikleri çağrıldıklarında zaten tarihin gizli kapısında bekliyorlardı. Fransızların denizdeki yetersizliği Haydar'ı 1782'de İngilizleri kovma fırsatına mal oldu ve oğlu Fransız Devrimi'nin "Vatandaş Tipu" onurunu kabul etmeden önce, yazı Güney Hindistan'da çoktan duvarlardaydı. Yeni yöneticilerin altında Avrupalılarla ittifak (ve giderek de İngilizlerle) yeni devlet sistemlerinde ayrıcalık ve zenginlikten yararlanan Hint sosyal gruplarına tedbirlilikten başka bir rol sunmadı.

Başka iki unsur bu eğilimi güçlendirdi. İlki daha merkezi devlet biçimlerine geçişin getirdiği ekonomik ve sosyal gerilimlerdi. Devlet gücü ticari refahı artırmak için daha doğrudan işlerken kimin refahının artacağı konusunda tamamen açık değildi. On sekizinci yüzyıldaki hükümdarlar önce kendi hazinelerini doldurmak peşindeydiler. Genellikle askeri seferler için sürekli hazır nakit ihtiyacı baskısı altında, yerel ticari grupların tarafından çok sıkıştırıldıkları biliniyordu; Tipu söz dinlemez yetkilileri hazineye istiflenmiş nakitlerini çıkarmaları için kamçılattırmayı özellikle tercih etti. Bu nedenle Mughal egemenliğinden yeni, sıkı devlet biçimlerine geçiş yumuşak olmadı ancak birçok potansiyel iç (ve dış) çatışmayı doğurdu. Üstelik ekonomik çatışmanın yinelenen belli biçimleri toplumsal ve kültürel çekişmeleri de beraberinde getirdi; özellikle de önemli Hindu tapınakları adına ya da üst-kast

grupları tarafından tutulan önemli mülklere el koyma ya da vergileri artırma arayışındaki Müslüman yöneticiler hatları dini çizgilerle belirlenen bir direnişle karşılaşmayı göze aldılar.

Hint devletlerinin yöneticileri haklarını “özel” tebaa haklarından açıkça ayıran güvenli mülk biçimleri üretmede yavaşladılar. Öte yandan, şirket en azından kendi için devlet hegemonyası kazanana kadar –on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar gerçekleşmemişti–, bir tüccarlar şirketi olarak “özel” mülk haklarını uygarlık anlayışı açısından zorunlu gördü.

Şirketin uyumlu ekonomik tutumuna ek olarak birçok İngiliz görevli Hindistan’a hukuki görüşün biçimlenmesine yardımcı olan samimi bir bilimsel ve felsefi ilgi gösterdiler. 1783’ten 1794’e kadar Bengal’de Yüksek Mahkemede yargıç olarak görev yapan ve Sanskritçe öğrenen, önemli bazı klasikleri İngilizceye çeviren ilk İngilizlerden biri olan Sir William Jones bunların önde gelenleri arasındaydı. Şirketin onun ve benzer düşüncedeki hukukçuların etkisindeki ilk yargıçları eskiçağ Hindu hukuku çalışmaları sırasında kendilerini belirgin dini imtiyazlara bağlayan bu hakları ortaya çıkarmayı başarabilecek düzeydeydi. On dokuzuncu yüzyıl sonunda şirket görevlileri arasında hayli karmaşık ve ticari Hindu uygarlığının Müslüman despotizmiyle harap edildiği ve İngilizlerin görevinin de Hindistan’ı kurtarmak olduğu yönünde yaygın bir görüş vardı.

Bu pratik görüşün ne ölçüde doğru olduğu bir yana, tüccar, yazıcı ve eşraf sınıfları arasında bunun cazibesini dile getirenlerin sayısı çoktu. Şirket gücünün yayılması bir özel mülkiyet olarak gelir imtiyazlarını güvenceye almayı dini ve kurumların servetini Hintli yöneticilerin açgözlülüğünden ya da umarsızlığından korumayı garanti etti. Şirket kendi durumunu düşünerek yükselen sosyal gruplaşmalar ile bağlantı kurmayı denedi ve yanıt almakta da gecikmedi.

ŞİRKET DEVLET YÖNETİMİNDE

Ancak, şirket gerçek siyasal güç kazanmaya başlarken karakteri de değişmeye başladı ve bir kısmı içeriden olmak üzere yeni bir muhalefetle karşılaştı. 1773 Hindistan Parlamento Düzenleme Yasası çerçevesinde atanan ilk genel vali, Warren Hastings Hindistan’da önceden gelişmiş tarihsel kurumların İngiliz yönetimine en iyi temelleri sağladığı düşüncesiyle göreve başladı. Ancak 1785’te emekliliğinden üç yıl sonra, Hastings görev dönemi sırasında ortaya çıkan yirmi suçlamanın muhatabı oldu. Bu suçlamalar arasında yolsuzluk ve kindar bir biçimde eziyet ettiği ve yasadışı yollarla büyük miktarlarda para sızdırdığı nüfuzlu Hintlilerin haklarının ihlali vardı.

Hastings’in savcısı sonradan Fransız Devrimi karşıtı yazılarıyla ünlenen Edmund Burke, zaten önde gelen tanınmış bir simaydı. Orada yaşayan akrabalarıyla

haberleşerek, Hint yöneticileri adına avukatlık yaparak ve Hindistan'la ilgili işlerde parlamentoya istekle katılarak, Hindistan üzerinde önemli ölçüde bilgi sahibi olmuştı. Yıllarca süren mahkeme, şirkete büyük leke sürdü ve mahkemenin Londra'daki en popüler eğlencelerden biri haline geldiği söylendi. Sonunda Hastings kendisine karşı bütün suçlamalardan beraat etti ancak mahkeme masraflarından dolayı iflas etmiş olarak yoksulluk içinde öldü.

Hindistan'daki şirket tüccarlarının hayal gücü muazzam alt kıtadaki kibirli hegemonik gücün yansımalarını kavramakta yavaştı; Londra'da, birçok kişi böyle bir fethin tamamen karşısındaydı. Şirket ortakları Josiah Child'ın Alemgir'le küçük düşürücü çarpışmasından sonra savaşımlara karşıydılar. On yedinci yüzyılda Hollandalılara ve on sekizinci yüzyıl ortalarında Fransızlara karşı ticareti korumak için yapılan askeri girişimlerde dikkatli davranıldı. Savaşın paylaşılacak bir faaliyet kârı olmasa bile ortakların almakta ısrar ettikleri kâr paylarını tehlikeye attığını biliyorlardı ve Londra para piyasasından borç almak zorundaydılar.

Şirket yetkilileri Hindistan'a yöneticilerin savaş açmama kesin koşuluyla atandılar. Ancak atanalar vaatlerini çoğu kez yerine getirmediler. Örneğin 1786'da Yorktown'da Amerikan devrimci güçlerini teslim olmaya mecbur eden İngiliz general Lort Cornwallis genel vali olduğunda savaşmama emrini kabul etti. Ancak kendisine halefi Warren Hastings'den daha fazla bağımsızlık sağlamak için şirket ordularını yönetmekte ısrar etti ve ayrıca kararları Kalküta'daki kurul tarafından veto edilemeyecekti. Sonuç olarak, Hindistan'a ulaşmasından hemen sonra Tipu'nun Güney Hindistan'daki İngiliz varlığı için tehdit oluşturduğuna kanaat getirdi ve uzun kariyerinde görülmemiş bir eleştiriye muhatap olacak kadar acımasız bir saldırı gerçekleştirdi.

Cornwallis'in Hindistan'daki şirketin faaliyetlerine ilişkin 1793 reformları Warren Hastings'e yönelik suçlamaların bir sonucuydu. Ancak çağdaşlarından çok azı onun Bengal'i Avrupa çizgisinde planlanmış bir modernleşme yoluna sokacak olan Bengal arazi gelirlerinin "Kalıcı Çözümü"ne ve önerdiği idari yasal düzenlemelerine hazırdı. Hindistan kurumlarını geliştirmeyi isteyen Burke'un aklındaki bu değildi. Hint kurumları, uygulamaları ve personeli şirketin 1830'a kadar aldığı diğer bölgelerde, Bengal hariç, kurulan yönetimin temelini oluşturacaktı.

Cornwallis'in Bengal reformlarının en çarpıcısı üç eski Mughal eyalet Bengal, Bihar ve Orissa'yı kapsayan 150 bin milkarelik topraklardaki arazi gelirlerinin toplanmasında görüldü. Daha önce Farsça arazi kiralayan tanımlamasından dolayı zamindar denilen mültezimler kanalıyla toplanan gelir bundan sonra sabit bir gelir talebini eksiksiz karşılaması koşuluyla tam, sürekli sahiplik haklarıyla ödüllendirilen toprak sahipleri tarafından toplanacaktı. Yani tek bir düzenlemeyle –yine zamindar denilen– mülk sahibi küçük bir grup yaratıldı ve isledikleri topraklardaki

diğer çiftçilerin hakları feshedildi. Ancak zamindarlardan sahip oldukları tarımsal kaynakların korunup geliştirildiğini ve gelir yükümlülüklerini yerine getirmediğerlerinde de ellerinden alınacağını görmeleri beklendi. Bengal Kalıcı Çözümü 1769-70'teki kıtlıkla yoksulluğa düşmüş ve tükenmiş, durumlarını düzeltmek için sıkça yer değıştiren ve yeni toprak sahipleriyle mümkün olan en iyi kiracılık koşulları pazarlığı yapan bir köylü nüfusundan arazi vergisi toplamının somut güçlükleriyle basa çıkmanın pragmatik bir önlemi olarak sunuldu.

Cornwallis'in başlattığı reformlar, önlemleri Madras'ın bazı bölgelerinde olduğu gibi, başka yerlerde benimsenerek ya da Madras ve Bombay'ın büyük bölümünde uygulanan ryotwari sistemiyle muazzam sayıdaki küçük çiftçiden gelir toplamak gibi, alternatif gelir planları bulunarak veya Kuzey Hindistan'da benimsenen köy-temelinde işleme, İngiliz Hindistanı'nda gelecek kuşak için sömürge devletinin gelişimini hazırladı. Şirket faaliyetlerinin bütün yönleri –devlet hizmeti, hukuk ve şirket ticareti– artık arazi geliri üzerinde toplandı. Bunlardan Şirket ticareti en az değışime uğrayandı; şirketin ve diğer on sekizinci yüzyıl rejimlerinin merkantilist yönelimi mevcut tuz ve afyon tekelleriyle devam etti. Üstelik arazi geliri hasılatı –şirketin fetihlerinden dolayı haraç olarak– kısmen şirketin Hindistan'dan ihraç ettiği malların alımında kullanıldı.

Hukuk reformlarıyla Bengal'in yeni yaratılan toprak sahiplerini sivil şirket görevlilerinin keyfi dayatmalarından –Warren Hastings'in suçlandığı eylemlerden– koruması amaçlandı. Cornwallis Hastings'in izlediğı İslami ilkelere dayalı yargı sisteminin yerine asliye ve ağır ceza mahkemeleri hiyerarşisini getirdi. Kuramsal olarak yeni yargı sistemi sözleşmeli meselelerle alakalı olmayan çoğı konuda “yerel” yargıyı benimsedi. Yeni atanan İngiliz sulh yargıçları “geleneksel uygulamalara” başvuracaktı ve bu uygulamalar Sir William Jones ve ardılları tarafından toplanan ve tercüme edilen metinlere göre sistemleştirilecekti. Sonuç önceden esnek olan uygulamaların katılaştırılması ve bazı âdetlerin ayrıcalıklı tutulmasıydı.

Bir başka değışim paketi Doğı Hindistan Şirketi'nin memurlarıyla ilgili oldu. Her türlü ticari faaliyetten men edildiler. Bundan amaçlanan kişisel kazanımlarla resmi sorumluluklar arasındaki çıkar çatışmalarından kaçınmaktı; kişisel zenginleşme kaybının telafisi için ücretler önemli ölçüde artırıldı. Kuşkusuz daha iyi gelirin daha nitelikli bir uzman sınıfını cezp edeceği tartışması da ileri sürüldü.

MADRAS YÖNETİM SİSTEMİ

Bengal'e bu değışikliklerin gelmesiyle neredeyse aynı zamanda, Madras'ta, temel kaygısı gelir toplamak olsa da, farklı hukuki ve yönetsel ilkeler doğrultusunda bir

sistem kuruldu. Farsçada “tebaa” ya da “çiftçi” anlamındaki *raayat* kelimesinden gelen ve *Ryotwar* denilen bu sistem milyonlarca küçük toprak sahibinden doğru-
dan gelir toplamaya dayalıydı. Bu sistemdeki Hint köylüsü her yıl ektiği tarlaların verimlilik kapasitesine göre hesaplanan ürününden bir payı devlete ödedi. Bu çoğu görevlisinin yargı mensubu subaylar olduğu Bengal’inkinden farklı ve daha fazla sayıda sivil hizmet gerektirdi. Madras’ta ve daha sonra Bombay’da kilit Avrupalı idareciye “Tahsildar” denildi ve görevi arazi tetkiklerini denetlemek ve eyaletindeki yirmi gelir bölgesinde bulunan on binlerce küçük toprak sahibinin her biriyle ayrı gelir anlaşması düzenlemektir. Tahsildarlara bu zahmetli görevde binlerce Hintli yardımcı destek oldu.

Madras sisteminin baş sözcüsü Thomas Munro bu tür anlaşmalara uygun hukuki sistemi gerçekleştirmek için yıllarca mücadele etti. Munro sonunda Cornwallis’in yargı sisteminin yerine 1819-1827 yılları arasındaki yöneticiliği sırasında, kendi tasarladığı bir sistemi getirmeyi başardı. Kendi hukuki sisteminde mevcut hukuki yetki, Munro’nun ileri sürdüğüne göre Cornwallis zamanında Bengal’deki tablonun tersine, gelire ve yasal yönetime daha doğru müdahale edebilecek yerel görevlilere devredildi.

Şirket egemenliğine sonraki toprak ilaveleri başka değişiklikler de getirdi, ancak temel olarak, sonraki kazanımların çoğunun yönetimleri Madras örneğine göre düzenlendi. Bu sömürge öncesi kurumsal dokunun Bengal’in “modernleştirici” politikasında olduğundan daha fazla korunması demekti. Bütün bunlarda şirket politikasını yapanlar için, elbette bunu Hindistan’da yapanlara, doktrinden çok pragmatizm rehber oldu.

İNGİLİZ İDEOLOJİSİ

Bengal’deki gelir uzlaşmasına ilişkin tartışmalara Fransız fizyokratlık fikirleri ya da Bombay düzenlemeleri görüşmelerine faydacı doktrinler girerken, politika oluşturmakla doğrudan katkı sağladıklarına ilişkin pek kanıt yoktu. James Mill’in Benthamci doktrinlerinin Hindistan’a uyarlanabileceği umudu ya da birçok evanjelistin Hristiyanlığın ilerleyebileceği arzusu Hindistan siyaset oluşturmasında doktriner tercihlerin asıl doğrudan tezahürleriydi; bu tercihler İngiltere’de duygulara hitap etmesine karşın Hindistan’da sorunlar yaşayan görevliler tarafından fazla önemsenmedi. Artan sayıda Avrupalı sivil ve askeri görevlinin evanjelist Hristiyanlığı açıkça dile getirdiği ve bunun bazılarının resmi görevlerine renk kattığı doğru olsa da, bölgesel yönetimin ilk aşamalarında şirket politikası din konusunda ihtiyatla renksiz kaldı. Sonuç olarak İngiltere’deki Hristiyan muhalifler, Hristiyan mis-

yonerleri yasaklanırken Madras yönetiminin Hindu tapınaklarına verdiği mali ve diğer desteklerden ve sömürge öncesi rejimlerin uzantısı Hindu ve Müslüman din adamlarına ve öğretmenlere tanınan ayrıcalıkların devam etmesinden yakındılar. Madras rejimi uyarısı şirketin Vellore Garnizonu'ndaki askerlerinin 1806'daki ayaklanması kısmen rütbesiz askerlerin Avrupalı subayları tarafından yapılan din propagandasından doğan hoşnutsuzluğuna bağlandığında, bir ölçüde haklı çıkmış oldu. Bu durum 50 yıl sonraki Büyük Ayaklanmanın kötü alametiydi.

Levha 20 Sir Thomas Munro. Martin Shee tarafından yapılmış bakır klişe baskı, y. 1828 (IOL P 1559; neg. no. B 18670, British Library izniyle).

ŞİRKET GEÇMİŞİ SÜRDÜRÜYOR

Şirket yönetimi Pratik olmakta kararlıydı ve Munro ve Mountstuart Elphinstone (1819-1827 arasında Bombay valisi) gibi bazı kurucularının görüşleri dikkate alındığında bu kuram karşıtı pragmatizmin nedenleri açıktı. Bu adamlar ve dönemlerinin diğer kişileri yenilgiye uğrattıkları Hindistan rejimlerinin kabuğu altında keşfettikleri kurumsal yapıdan etkilendiler. Şirketin ilk yönetici kuşağı bu kurumları etkili ve bunları yöneten elit Hintli tabakanın şirketin siyasal görevleri konusunda yetenekli, sorumlu ve duyarlı olduğunu gördü.

Üstelik, şirketin mülklerin korunmasına ve artırılmasına ilişkin sunduğu fırsatlar para ve mülk sahibi Hintlilere cazip geldi; bu eğilim açıkça Cornwallis'in arazi politikasından yararlanan zamindarları, Madras ve Bombay ryotwari sitemindeki egemen kastların iş ve ayrıcalık önerilen liderlerini kapsadı. Ayrıca özel hakların verildiği köy toplulukları ve onların toprak sahibi "Birlikleri"nin olduğu Ganj bölgesindeki toprak sahibi aşiretlerin liderlerini de karakterize etti. Bu durumda genel olarak yerel koda-manların kiracılar ve topraksız işçilerden oluşan alt gruplar üzerindeki eski güçleri arttı ve şirkette ya da Avrupalılara ait bürolarda güvenli ve emekli olunabilecek iş bulan eski yazman gruplara yeni fırsatlar çıktı. Avrupalı sömürge egemenliğinin ilk yarım yüzyılı birçok Hintli grup için iyi iş ve iyi kariyer fırsatları sundu; şirkete karşı askeri direnişten vazgeçen çoğunluğun çıkarlarına ya da konumlarına yönelik çok az tehdit oluştu. Şirket uygulamaları on sekizinci yüzyıl yönetimlerinin eski merkantilist uygulamalarının geliştirilmesi ve kendi gelişimlerinin en üst noktasına taşınmasıyla bu çizgiler üzerinde 1830'a kadar devam etti; üstelik şirket kültürel ve dini kurumlara da en az önceki yönetimler kadar koruma sağladı.

HİNDİSTAN'DA KÖLELİK

Şirket yönetiminin tartışmalı bir biçimde sürdürdüğü bir yerli kurum, İngiliz ve yerli elitin çıkarlarını tehlikeye soktuğu tarihsel olarak örneklenen kölelikti. Doğu Hindistan Şirketi sözleşmesini 1833'te yenilenmek konusu geçtiğinde parlamento da bunu aynı zamanda ele alınan Köleliği Kaldırma Yasası'yla bağlantılandırmak için yoğun baskı vardı. Aslında 1833 Köleliği Kaldırma Yasası bütün İngiliz sömürgelerinde köleliğin kaldırılmasına yönelikti, ancak sonunda sadece dört bölgede uygulanmak üzere düzeltildi: Batı Hint Adaları, Mauritius, Kanada ve Ümit Burnu. İngiliz Hindistanı'nda kölelik öylesine gelişti ki, kaldırmanın büyük ekonomik sıkıntıya neden olacağı iddia edildi. 1834'te sömürgelerdeki yaklaşık bir milyon köle serbest bırakıldı; Kuzey ve Güney Amerika'da bu sayı yaklaşık dört milyondur.

Hindistan'da özgür bırakılan köle sayısı konusunda tahminler 8-16 milyon arasında değişti. Alt rakamlar bile o zaman Hindistan'daki köle sayısının Birleşik Devletler'dekinin üç katı kadar ve Yeni Dünya ülkelerindekilerin toplamından daha fazla olduğunu gösteriyor.

Genel İngiliz politikası ülkenin sosyal ve dini geleneklerine müdahale etmeyen bir politikaydı. Ancak hükümet zaman zaman özellikle kadının ölen kocasıyla yakılması, kız bebeklerin öldürülmesi ve çete haydutluğu (*thagi*) –yapanların bir kast uygulaması olarak statü talep ettiği, seyahat edenlerin öldürülmesi ve değerli eşyalarının ve çocuklarının çalınması– gibi mide bulandırıcı görülen uygulamaları yasakladı. Ancak dul kadının kocasıyla yakılması ve kız bebeklerin öldürülmesinden farklı olarak, köleliğin engellenmesi sadece aileye değil, daha kutsal olan mülke müdahale demekti. Bu nedenle köleliğin kaldırılması zaman aldı. İngiliz Hindistanı'nda devam etmesi oradaki görevliler tarafından çeşitli yollarla haklı gösterilmeye çalışıldı.

Öncelikle çok eskilere dayalı bir geçmişi vardı ve Amerika'daki gibi kendileri tarafından oluşturulmamış, Avrupalılardan miras alınmıştı. Üstelik bir ırk meselesi değil, sadece kastın bir bölümüydü.

Köleliğin çok eskilere dayandığı kesinlikle doğrudur. Kronik kategorici Manu köleleri onlara sahip olma koşullarına göre yedi tipte tanımladı: Bir başka deyişle, yedi tür köle vardı, bir standart çevresinde köle (yani savaş esiri), günlük yiyecek için hizmet eden köle, evde doğan köle, satın alınan ve verilen köle, aileden miras köle, ceza olarak köle.¹

Narada, dharmashastra'sında, alt bölümlere ayırarak ve birisi köle edilmesi hatalı olan çocuğu kapsarken, diğeri kaybedilen bir bahisten sonra köle olan dahil sayısı 15'e ulaşan kategoriler ekleyerek bu olayda Manu'dan da ileri gitti. Bunlara borçtan ve eski zamanlarda olmasa da, vergi ödememekten kölelik eklendi.

Hindistan'da kölelik yapısı son derece karmaşıktı kast, akraba, soy, din ve rol kategorilerinin sınırlarını aştı. Kölelerin genellikle *shudra* kastlarından geldiği düşünülse de, diğer varna mensupları da köle edilebiliyordu. Kuramsal olarak kölelerin efendilerinden aşağıda bir kasttan olması gerekiyordu, ancak kurala göre brahmanlar köle edilemese de, Murşidabad'ın ilk Nizam'ının köle olarak satılmış bir brahman çocuk olarak tanındığını gördük.

Kölelik Müslüman geleneklerin ve kurumların da önemli bir parçasıydı. Delhi Sultanlığı'nın kurucularının, çoğu çocukken askeri hizmet için satılmış Türk kökenli erkeklerden oluşan askeri birliklerden geldiklerinden, “Köle Hanedan” olarak tanındığını gördük. Ekber Şah kölelerini ülkedeki bazı soyluları da kapsayan müritlerinden seçti.

Bu nedenle köleler Hindistan'da sadece farklı yollarla edinilmediler, farklı roller de oynadılar. Askeri ve zirai kölelere ek olarak ev köleliği de yaygındı. Ekim işleri için güçlü erkek köleler en revaçta olurken, birçok farklı işlev ve rollerinden dolayı Hintliler efendisinin ya da hanımının isteklerine göre eğitilmek üzere her iki cinsten çocukları da tercih ettiler. Aşçı, kadın terzi, müzisyen, dansçı, dokumacı, boyacı, yazıcı, ofis görevlisi, halıcı, demirci, tuğlacı ve diğer el sanatlarının yanı sıra, uşaklık ve hizmetçilik dahil geniş bir beceri yelpazesinde eğitildiler. Aslında çeşitli, ekonomik, eğlenceye dayalı ve statü artıran beceri ve rollerine ilaveten, değerli mal sayılan diğer köleleri üretebildiklerinden, kadın köleler daha yararlıydı. Efendi başka türlü karar verebilse de, genel olarak çocuk annesinin statüsünü sürdürdü.

İşlevleri temel olarak verimli emekleriyle sahiplerini zenginleştirmek olanlarla, Hint tipi varsayılan ve rahat, eğlence ve statü sağlayan kölelikler arasında literatürde ara sıra hâlâ bir ayrım yapılıyor. Bu sadece Hint kölelerinin dahil olduğu sayısız yararlı ekonomik faaliyetten ve aile içi ve eğlenceyle ilgili faaliyetlerin ekonomik değerinden dolayı değil, Hint köleliğinin tarımsal işçiliği kapsamından dolayı açıkça yanlış bir ayrımdır. Doğu Hindistan Şirketi'nin de Malabar'daki mülklerinde çalışan köleleri vardı. Ancak Amerikan sisteminden farklı olarak, varlıklı mülk sahiplerine ait olan kölelere kendilerini desteklemek üzere, ya kirasız ya da sözde bir kira karşılığında arsa verildi. Karşılığında efendilerine bazı hizmetler vermeleri istendi. Malabar, Karnataka ve Tamil ülkesi gibi Güney Hindistan bölgelerinde böyle çok köle vardı.

Kölelerin efendilerinin ırkından olmadığı Amerika'dakinden farklı olarak Hint ailesinde özgür olanlarla olmayanların arasındaki çizgi net olarak çizilmemişti; ne olursa olsun, ataerkil aile reislerinin elindeki muazzam güç karıları ve çocukları üzerindeki denetimlerinin, derece ve tür olarak köleleri üzerindeki denetiminden çok farklı olmadığını gösteriyordu. Aile içindeki çoğu kölenin farklılığı ve yarı akrabası, ikincil eş ve çocuklar olarak görülmesi ve davranılması eğilimi, hatta bazen mirasa dahil olmaları ya da efendilerinin yerini almaları bazı İngiliz görevlilerde, tehlikesiz değilse, iyi bir kölelik olduğu izlenimi bıraktı. Kölelik çoğu kez ölüm ya da hapsedilmek ve sürülmek gibi cezalandırmanın başka türlerine bir alternatif olarak kabul edildiğinden, köleye ev, aile, iş sağlayan köle sahipleri kendilerini kimi zaman kurtarıcı rolünde gördü. Sanskritçe uzmanı ve Yüksek Mahkeme yargıcısı Sir William Jones, çoğu ailelerinden çalınmış ve Kalküta'da satılmak üzere getirilen tekneler dolusu çocuk tablosu karşısında üzülmürken, aynı zamanda kendini, çocuk kölelerini "ölümden ya da sefaletten" kurtarmış olarak gösterdi.²

Kıtlık dönemlerinde, güvenlik ve yiyecek için aileler çocuklarını, erkekler karılarını ve yetişkinler kendilerini sattı ve bu durum Hindistan Hukuk Delegelerinin 1840 yılındaki araştırmalarının birinde köleliğin "Hindistan yoksulları yasası"

olarak gösterilmesine yol açtı. Aslında köleliğin yürürlükten kalkmasını engelleyen önemli bir düşünce yoksulları desteklemenin alternatif araçlarının yüksek maliyetiydi. Ancak İngilizlerin köle sahibi olmaya bulaşmalarının kolay, mazur gösterilemeyecek kuşkusuz başka yönleri vardı. On sekizinci yüzyıl Hindistanı'ndaki İngilizler arasında "*coffrees*" denilen siyah köleler özellikle revaçtaydı (Avrupa'da da olduğu gibi İngiltere hukukunda köleliğe yer olmadığına ilişkin mahkeme kararı ancak 1772'de çıktı). Her iki yöne denizaşırı ticaret yoğunluğunda ve önce Portekizliler, sonra Fransızlar ve Hollandalılar tarafından çok kârlı bir şekilde gerçekleştirildi. Erkek çocuklar Hindistan'a gidecek gemilere binmeden önce kısırlaştırıldı. Bunlar harem hizmetlileri olarak zengin Hintlilerin gözünde revaçtaydılar.

Yöneticileri ve mahkemeleri denetim ve uygulamadan sorumlu olduğundan, İngilizler köle uygulamasına sadece bireyler olarak değil, kurumsal düzeyde de doğrudan katıldılar: insafsızca cezalar uygulayan köle sahiplerinin cezalandırılması, kaçakların dağıtımı, köleliğin ve köle ticareti koşullarının belirlenmesi ve düzenlenmesi. Bu bazı çelişkili ve tutarsız kararlara yol açtı. Örneğin 1772'de Warren Hastings köleliğin çete haydutluğunu cezalandırmanın uygun bir yöntemi olduğuna karar verdi. İki yıl sonra ailelerinden satılmak üzere çocuk çalma uygulamasının İngiliz yönetiminin gelmesinden sonra arttığını açıkladı; çare satıcının (genellikle ebeveynler) köleyi elden çıkarma hakkını belirten bir belge olmadan köle satamaması kuralının uygulanmasıydı.

İngiliz centilmenlerinin köle ticaretinde çocukların kaçırılmasına ilave olarak iğrenç bulduğu diğer konular yoğun olarak Hollandalı ve Fransız rakipleri tarafından gerçekleştirilen denizaşırı ticaret ve dansçı kızları kuşatan bütün ahlaksızlık göstergeleriyle, dans gruplarında metres olarak küçük kızların kaçırılmasıydı. Hindistan'da reformcu görevliler tarafından seçilen yol nihai hedefinin köleliğin kaldırılması olduğunun belirtilmesiyle hafifletilmesi ve iyileştirilmeydi. Bir kölelik durumunda önceden onaylı belge olmadan köle satışını yasaklayan düzenlemesinden sonra, Dacca'daki eyalet konseyinde Hastings'e köle statüsünün kölelerden doğan çocukları da kapsamaya devam edip etmeyeceği soruldu. Konsey Hastings'e endişeyle "bir kez köle olanların bütün çocuklarının ve onların devamının esarete tutulmasının bütün Dacca bölgelerinde yerleşik bir gelenek olduğunu" hatırlattı.³

Köleliği kaldırmak yerine ilk olarak şirketin Fransız ve Hollandalı rakipleri tarafından özel bir sevkle gerçekleştirilen dış ticareti bastırmak yönünde çaba gösterildi, ancak başarı sağlanamadı. Sonunda 1843 yılında Hindistan'da kölelik kaldırıldığı zaman, bu bile hükümet görevlilerinin artık kira ve gelir için köle satamayacağını ve mahkemelerin ve yargı mekanizmasının artık köle sahiplerinin haklarını kölelerine dayatamayacağını belirten bir kanunla dolaylı bir biçimde yapıldı. Bir yazarın belirttiği gibi, kölelerinin yeni bulunan haklarında dayatmak şöyle dur-

sun bilmeleri bile zor olduğundan hazırlıklar esasen tarım kölelerinin koşullarını değiştirmek için yapıldı. Evdeki köleler için bu daha da zordu ve bu tür köleliğin şimdi bile devam ettiğine ilişkin kuşkular vardır.

YENİ DÜZENİN DOĞUŞU

Hindistan'ın doğmakta olan kapitalizmi ve üst sınıflarıyla Doğu Hindistan Şirketi'nin bir arada ilişkileri on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreği sırasında yeni bas-kılarla karşılaşmaya başladı ve 1830 civarında İngiliz üstünlüğü ve "sömürgecilik" dekoruyla çok daha belirgin olarak, yeni bir siyasal güçler düzenlemesine yol açtığı görülebilir. Bu değişimin arkasında çeşitli unsurlar vardır. Birincisi, Hindistan'ın diğer ekonomik dünya ticaret koşulları değişmişti. 1820'lere kadar şirket önceki rejimlerle uyum içinde gelişen merkantilist sistemi sürdürmüştü ve sistemden geniş ölçüde yararlanmıştı. Ancak sonra mamul dokuma ürünlerinin Hindistan'dan ih-raç oranı geriledi ve İngiltere'nin dokuma atölyelerine islenmemiş pamuk arzı arttı; ikincisi ihracatta ani patlamalar ve düşüşler eğilimi daha belirgin hale geldi. Her ikisi de genel olarak dünya ekonomisi ve özel olarak Avrupalı lideri İngiltere'nin derinleşen nüfuzunun sonuçlarıydı ve Hindistan'da ulusal bir pazar ve para sistemi sömürge himayesinde giderek birleşti. Hindistan'ın dünyanın geri kalanıyla ticare-tinin bu tarihsel dönüm noktası onu mali bağıllığının ilk işaretiydi.

Napolyon'un 1807'den itibaren Avrupa'yı ablukaya alması İngiltere'de kumaş üretimini canlandıran Hindistan tekstil ürünlerinin ithalat hacmini daralttı. İngi-liz kumaşı Hindistan'dan farklı olarak üniformalar ve silahlar için savaş dönemi gereksinimlerinin teşvik ettiği çizgilerde, fabrika yöntemleriyle üretildi. Devrimci Fransa'nın yenilgisiyle Hindistan'a tekstil ürünlerinin akışının engellenmesi kumaş üretiminde uzun süren kısmi bir sanayiden uzaklaşma dönemi başlattı. Bu ani de-ğişiklik İngiliz tüccar sermayesi Hindistan pazarlarına giriş ararken giderek artan eleştirilere muhatap olan şirketin devam eden tekeli de etkisizleştirdi. Şirketin Hindistan'la ticaret tekeli 1813'te sona erdi ve 1833'te şirketin bütün ticareti bitti. Parlamantonun Doğu Hindistan Şirketi için imtiyaz beratını o yıl yenilemesi, şirke-tin çok fazla yaşamayacağını gösterdi: Krallık doğrudan yönetimi üstlenmeye artık hazırdı.

Roma dönemlerinden itibaren Hindistan'ın ihracat fazlası gümüş ve altın itha-latıyla dengelendi. Bu durum 1835'ten sonra ithal ürünlerinin değeri hızla artmaya başladığı zaman değişti. Kısmen alt kıtada demiryolları inşası için gereken sana-yi mallarının yüksek maliyetinden kaynaklanan bu artış 1860'da zirveye ulaştı. Hindistan'ın uluslararası ekonomik ilişkilerindeki bir başka ani değişim İngiltere,

Hindistan ve Çin arasında uzun zamandır var olan ve Çinli bankerlerle nakliyecilerin önemli bir rol oynadığı ticaret üçgeniyle ilgiliydi. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında bu ticaretin yerini hegemonyacı imparatorluk İngilteresi ve askeri açıdan Avrupalılar tarafından küçük düşürülmesiyle zayıflayan Çin İmparatorluğu arasındaki doğrudan, ikili, ticari bağları aldı. Mağlup bir Çin'den gelen ticari imtiyazlar avantajlı genel acenteler aracılığıyla İngiliz sermayesi için ayrıcalıklı bir kanal açtı.

Ticaret modellerindeki bu değişimler, İngiltere'nin artan sanayi tekeli gücüyle birlikte, İngiliz ve Hint sermayesi arasındaki ilişkilerin niteliğini değiştirdi. Şirket erken on yedinci yüzyılda, faaliyetlerinin en başından itibaren Hint sermayesine bağımlıydı ve bu güven Doğu Hindistan Şirketi daha sonra on sekizinci yüzyılda bölgesel kontrolü üstlendikten sonra devam etti. İngiliz yönetiminde mülkiyet ve servetin daha güvende olduğu kanıtlandığından, Hindistanlı bankerler ve tüccarlar becerilerini ve kaynaklarını ülkenin İngiliz efendilerinin merkantilist çıkarlarına kaydırdılar ve eski Hindistan merkantilist yönetimlerine verdikleri hizmeti daha da şevkle onlara verdiler. Kırsal bölgelerde bu işbirliği zengin ve korunan gelir sahibi kırsal sınıfın ve tefecilerin çıkarlarının sürdürülmesine ve gelişmesine yardım eden yasalar sayesinde bu işbirliği kırsal bölgelerde on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar devam edecekti.

Ancak kentlerde ve uluslararası emtianın üretildiği ve ihracat için toplandığı yerlerde Hindistanlı kapitalistler yabancı sermaye tarafından dışlanacaklardı. Gemi yapımında ve gemi sahibi olmakta, bankacılık ve sigortacılıktaki önceki merkezi ve kârlı rollerini 1830'lardan sonra, İngiliz genel çantaları on dokuzuncu yüzyıl sonlarındaki canlı uluslararası ticaretin en kârlı alanlarını üstlendikleri zaman kaybettiler ve Hindistan sermayesi daha az kârlı girişimlere kaydı. Yerli ve yabancı sermaye arasındaki rekabet bu elverişsiz çizgide yüz yıl daha devam etti. Genel acenteler Batı sermaye merkezleri olarak, ticaretteki dünya krizinin sonucunda birçoğunun battığı 1830'lara kadar gelişmelerini sürdürdüler. Sonraki 1846-7 ekonomik krizi Hintli kapitalistlerin üstlendiği ilk ticaret merkezini, bir başka sıra dışı kişi Bengalli şair ve Nobel sahibi Raindranath Tagore'nin büyükbabası, Dwarkanath Tagore'nin girişimini tamamen bitirdi.

DEVLET MÜDAHALESİ, SOSYAL REFORM VE “SATI”

İngiltere ve Hindistan sermayesi arasındaki ilişkilerdeki 1828'de başlayan değişim ve Hindistan'da yeni bir kapitalist düzene geçiş en çok Lord William Cavendish Bentinck'in genel valilik dönemiyle birlikte akla gelir. Onun yönetiminde önceki rejimlerden miras alınan yönetim hırslarını sınırlayan politikalar terk edildi ve yerine tamamen taahhüt edilmese de, daha güçlü reform ve “gelişim” politikaları getirildi.

Bentinck ekonomik alanda İngiliz ithalatını zenginleştiren ve Hindistan tekstil ürünlerinin yerini alacak ve eski ticari yapıya ağır bir darbe vuracak ucuz, endüstriyel pamuk üretiminin yolunu açan nakliye olanaklarını geliştirmek için yatırımlar yaptı.

Sosyal ve ekonomik konulardaki açıkça müdahaleci politikalar İngiliz yöneticilerinin artan güveninin işaretiydi. Bentinck'in modernleştirme reformlarının kapitalistlerin, özellikle İngiltere'nin çıkarlarını Hindistan'ın eski toprak sahibi gruplara karşı destekleyen etkileri oldu. İngiliz yönetimine en büyük meydan okuma olan 1857-9 Hint Ayaklanması'na ilişkin bazı yorumlarda Bentinck'in 1830 önlemlerinin bu isyana katkıda bulunduğu ısrarla vurgulanır. Bu önemler metropolen kapitalistlerin sosyal törelerinin, ahlaki ekonomik ve siyasal bir alana geçme sürecini devam ettiren, bir zamanki Hintli işbirlikçilerine dayatılma girişimleridir.

Bentinck'in müdahalelerinin en ünlüsü *sati*'nin (ya da "*suttee*", Hintli dul kadınların kocalarının ölüsüyle birlikte yakılarak kurban edilmesi) kaldırılmasıyla ilgiliydi ve bu diğer iğrenç uygulamalarla birlikte bir reform hedefi olarak artan sayıda Hristiyan misyonerin ve Hindistan'da iş için bulunan İngilizlerin şirket üzerine baskı yaptığı bir konuydu. Satinin kaldırılması meselesi büyük çatışma doğurdu. En önemlisi İngiliz egemenliğinin doğuşuyla birlikte yetişen Hintli entelektüeller ve ticaret mensupları neslini böldü ve artık kendi toplumlarının geleceği için bunun gerçek anlamıyla yüzleşmeye zorladı. Bir tarafta uygulamaya şiddetle karşı çıkan Ram Mohun Roy gibiler duruyordu. Roy davasını desteklemek için bilgiyle donanmış birçok iddiayı bir araya getirmekle kalmadı, günlük hayatta zulme ve hakarete katlanmak zorunda kalan kadınların acısını da paylaştı; onun gözünde sati geçmiş bin yılda olduğu gibi zamanındaki Hindu kadınların da kaderi olan itibarsızlığın aşırılaştırmış uzantısından başka bir şey değildi. Roy'un yurttaşlarının kadınlara yönelik davranışlarının en tutkulu ve belagatli eleştirileri arasında köleliğin kaldırılmasından önce Bengal dilinde yazdığı ve İngilizceye çevirdiği iki risale vardır. Roy bu risalelerde bir sati "savunucusu" ile "karşıtı" arasındaki tartışmaları canlandırır. Kuşkusuz en iyi satırlar talihsiz dul kadının yanmasını garanti etmek için odun yığımına bağlayanların aşırı gaddarlığına büyük öfke duyan "karşıta" gider. "İkinci tartışma"nın sonunda karşıt olan sonuca varır:

Evlilikte kadın kocasının yarısı olarak görülür ancak uygulamada değersiz hayvanlardan daha kötü muamele görürler. Kadın evde köle gibi çalıştırıldığından, örneğin hava soğuk ya da yağışlı olsa da, sabah çok erkenden evi temizler, kapları ovar, döşemeyi yıkar, gece gündüz yemek yapar, yemekleri hazırlayıp kocasına, babasına [kayınbabası], kaynanasına, görümcelerine, kayınbiraderlerine, dostlara ve bağlantılarına sunar! Ailenin bütün erkek üyeleri kendilerini doyurduktan sonra, kadınlar geride ne kalırsa onunla yetinir... Kocanın yoksul olması durumunda her türlü derde katlanır ve koca zengin olduğu zaman büsbütün dertlidir... Kadın böyle zalimce davranışa dayana-

mayacak durumdaysa ayrı yaşamak üzere kocasının evini terk eder, sonra kocasının yargı önündeki avantajı genellikle kadının onun eline düşmesi için kâfidir; ayrıldığı için ondan intikam alırken, ona çeşitli yollarla eziyet etmek için her bahaneye sarılır ve bazen onu bizzat öldürür. Bunlar her gün yaşanan yadsınamaz gerçeklerdir. Benim kahrolduğum nokta kadını böylesine bağımlı ve her türlü ıstıraba açık görürken, onları bağlanıp yakılarak öldürmekten kurtaracak merhameti hissetmemenizdir.⁴

Roy'un bazı çağdaşları olayları farklı gördüler ve 1829 köleliğin kaldırılması düzenlemesine karşı çıktılar. Savları özgürlük ve refahtan bahseden ancak zora ve zorla alıma başvuran ve kadını sürekli olarak sömürgeci müdahalenin sınırlarını tanımlama nesneleri olarak gören bir yaklaşım duyarlılığı yansıtan kendi özel fetihçilerinin etkisini taşıdığı anlaşılan yazarların hisleriyle ifade edilen iki dilekçede ortaya kondu; yüzyılın sonraki dönemlerinde bu anlayış daha da ileri gidecekti.

Levha 21 Sita'nın ateşli mahkemesi; Rama ve Lakshmana Sita'nın esarete uğradığı tecavüzden dolayı suçlu bulunmadığını gösteren mucizevi korunuşunu selamlıyor. Bir dul kocasıyla birlikte yakıldığında da iffetini ve sadakatini göstermiş sayıldı. İffetli eş modeli Sita'dan bu yakıcı gösterinin istenmesi, bu bağlantının Hindistan geleneğinde Ramayana'nın tamamlandığı tarihe kadar gerilere uzandığını gösteriyor. Bir Bengal hikâye-yazılı parşömen levhası, on dokuzuncu yüzyıl ortası (BM OA. 1955. 10-8. 096, British Museum izniyle).

Tuhaf olan sati karşıtları kadını zayıf, yardıma muhtaç ve çoğu kez uyuşturulmuş gösterirken, savunucuları onu güçlü, dediğim dedik ve cesur olarak sundu. Uygulamanın kaldırılmasına ilişkin kararlılığına karşı Lord William Bentinck'e sunulan ilk dilekçede şu ifadeler yer aldı:

Eski âdet ve de kuralın yaptırımına göre, Hintli dullar kendi istek ve zevklerine göre ve kocalarının ve kendi ruhlarının yararına davranır, *Suttee* denilen kendini yakarak kurban etme –sadece kutsal bir görev değil, dininin ilkelerine samimiyetle inanan kadına tanınan büyük bir ayrıcalıktır– ve bu yüce ve kendini yok etme inancına müdahale sadece adaletsiz ve vicdan meselelerine hoşgörüsüz bir dayatma değil, düşünülen amaç için de tamamen bir başarısızlık olacağını naçizane arz ederiz.⁵

Bu dilekçe istenilen amaca ulaşamayınca son başvuru yeri olan Londra'daki Danışma Meclisine ikinci bir dilekçe gönderildi. Bu dilekçede sati eski âdetler ve “yöneticilerimizin hüküm vermesini reddettiğimiz kutsal kitaplarımız” zemininde savunuldu. Bu da genel valinin sati karşıtı düzenlemelerinin Hint tebaasının anayasal korumada olan dini özgürlüklerini ihlal ettiğini ileri sürdü ve Hindu nüfusunu sadakat temelinde tercihen Müslüman vatandaşlarla kıyaslayarak devam etti ve örtülü bir tehditle bitti:

Şimdiye kadar dinlerine, kast ve âdetlerine karşı kesinlikle gözlenen ve gösterilen hoşgörüyle ve korumayla yatıştırılan ve diğer yerli tebaa emsallerimizden farklı olarak [yani Müslümanlar], kaybolan bir egemenliğin pişmanlığını duymayan, İngiliz Hindistanı'nın Hindu nüfusu, yüzyıldan fazladır her zaman ...Majestelerinin yerli tebaasına ... çok bağlı olmuştur. Hintli bağımlılığı ve sadakati konusunda yerel hükümet [Bengal Başkanlığı] en kesin ve hak edilmiş güvenle her zaman sükun bulmuştur. Dayanışmaları kalabalık ve görkemli ordusunun kıyaslanamaz bölümünü oluşturur. Hindular İngiliz Hindistanı nüfusunun 10'da 9'unu ve başkanlığın zenginlerinin akıllılarının ve girişimcilerinin ve bilgisinin en büyük bölümünü oluşturur... Onlar kendi inançlarının ve kendi yasalarının bozulmazlığının artık korunamayacağından korkmaları için kendilerine ciddi nedenler veren ilk yasanın kalkması için hep bir ağızdan yalvarıyor.⁶

Bu dilekçe de sonuç getirmedi ve sati yasal olarak kaldırıldı. Gerçi sati neticesinde sadece az sayıdaki üst kastları ya da onlara özenenleri etkiledi ve Roy'un işaret ettiği gibi, sati yasal olsa da olmasa da, genel olarak kadınlar her zaman sefil koşullarda yaşadılar. Bütün sati tartışmaları sırasında, erkekler açısından bir yaraya parmak basan toplumsal bir âdetin kontrolünden öte anlam taşımayan bir konuda, kadınlara asla kulak verilmedi.

İNGİLİZ HEGEMONYASININ GÜÇLENMESİ

Bentinck yönetiminin sergilediği yeni güven duygusunun arkasında 1820 sonlarında şirket ordularının Hindistan Devleti üzerinde sadece Kalküta gibi yerlerdeki Hint ticari ve finans grupları ile değil, genellikle Hint toplumuyla da, ortaklaşa ilişkileri değiştiren tartışılmaz bir egemenlik kurmayı başarması katı gerçeği vardı. Toprak sahibi güçlü gruplarla, zengin ticari çıkarlarla ve nüfuzlu yazıcılarla işbirliği olmasaydı, sömürge yönetiminin ilk kuşağı İngiliz otoritesini kuramazdı. Bu tür işbirlikçiler şirket görevlileri tarafından korundu, hukuk ve toprak kullanım hakkı değişiklikleriyle daha da güçlendiler. Mülkiyet ilişkileri ve bireysel zenginliğe sağlanan yasal ve adli koruma yerel eliti küçük idari görevliler üzerindeki egemenliğinden, arazi sahiplerinin güvenli konumu adına feragat etmeye ikna edecek önemli ayrıcalıklardı. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında kırsal ve birçok kentsel toplumun lider takımı kendileri ve aileleri için bir İngiliz bağlantısında geldikleri tarihsel toplumlarla bağlantının sağlayacağından daha büyük avantajlar olduğunu keşfettiler.

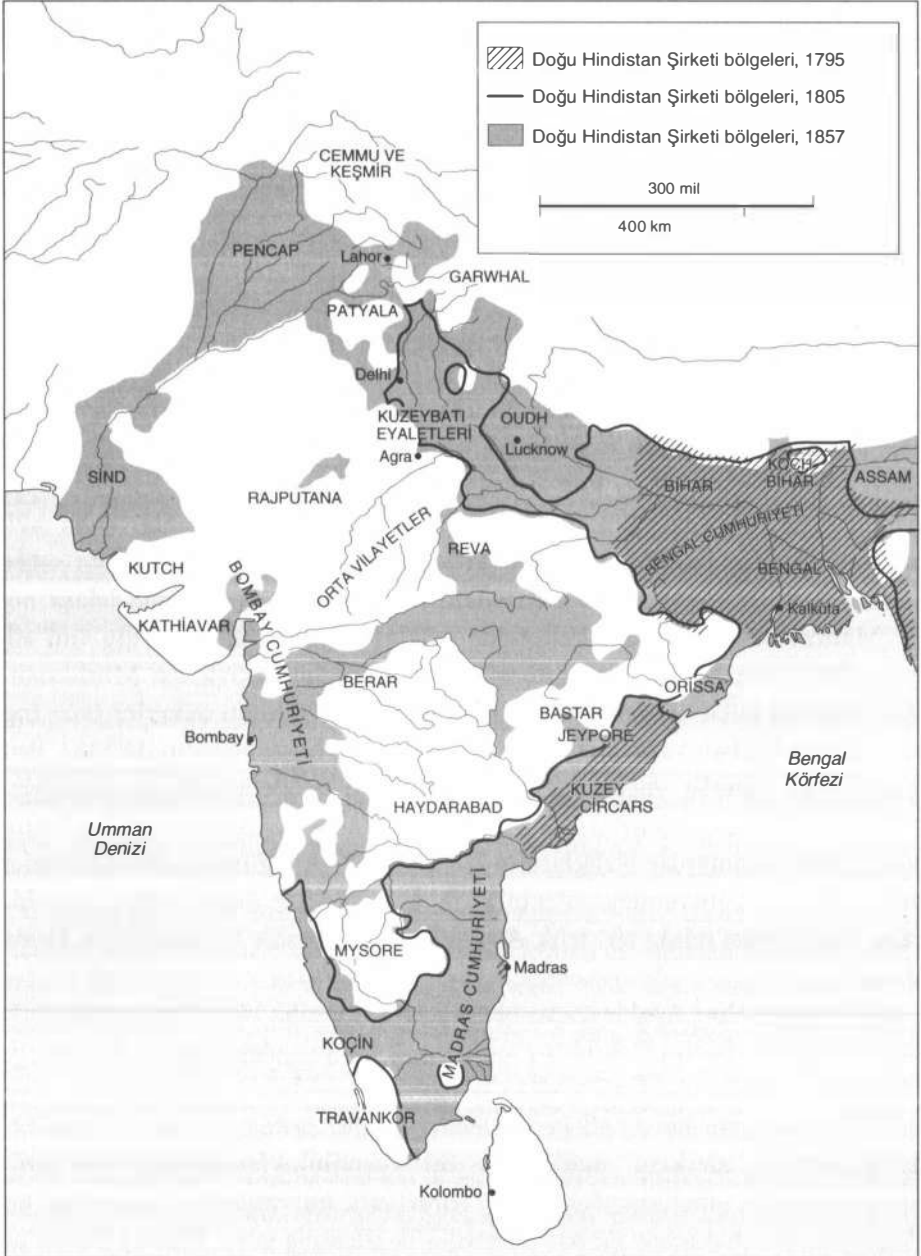
İngilizler yönetimlerinin başlarında telaşla taşradan müttefik aradılar ve sonunda bu müttefik Hindistanı onlar için kazanan Hintli askerler (*sepoylar*) oldu. Bu askerlerin bazıları şirket tarafından ilk ele geçirilen nehir ovalarından kaydedilse de çoğu kurak dağlık bölgelerdeki küçük toprak sahibi hanelerden geldi ve bunlar askerlik sayesinde hane gelirini ve konumunu uzun süre yüksekte tuttular. Bunlar kuzeyin Jatları, batının Marathaları ve güneyin Reddileri gibi büyük köylü gruplarından oluştu; hepsi kendi kırsal bölgelerine hâkimdi ve bu hâkimiyet yasal siyasal görevlerinden ya da sahip oldukları yüksek kast konumundan değil, mütevazı saflarından gelen küçük ve bazen büyük toprak sahipleri kitlesinden kaynaklandı. Şirket yönetiminin ilk dönemlerinde işleri iyi gidenler bunlardı. Paralı asker atalardan gelen daha önemli bazı yönetici aileler Lort Wellesley'in (1798-1805 döneminde genel vali) önerdiği ikincil ittifaklara girerek belli belirsiz bir bağımsızlık sağladılar. Bu şirketin egemenliğini ve biraz haracı kabul etme karşılığında yerel yetki ve ayrıcalıkların sağlandığı bir alışverişti.

Bunlar şirketin on sekizinci yüzyıl faaliyetlerinin dayandığı gruplardı, ama Bentinck'in zamanında şirketle yakın bağlarından dolayı ödüllendirilmeye başladılar. Ryotwari sisteminin (çiftçiyle belli bir dönem içinde ürünün yarısını hükümete vermek üzere yapılan arazi anlaşması) kurulduğu İngiliz Hindistanı bölgelerinde şirketin gelir faaliyetlerindeki basit görevliler olarak yeni ve güvenli bir zenginlik elde eden küçük taşra kodamanları, Avrupalı şirket görevlilerinin giderek artan doğrudan yönetimi emrindeki yazı uzmanları tarafından yerlerinin alındığını gördü. *Ryotwariden* başka gelir sistemlerinin devreye girdiği yerlerde bazı toprak sahibi aileler zenginlik ve yerel otorite konumlarında gevşeme görse de, diğerleri şirketin on dokuzuncu yüzyıl başındaki yönetiminde konumlarını gerçekten geliştirdi. Eskinin büyük egemenleri kalan birkaç Büyük Hint Krallığı şirket nedeniyle yenilgiye uğrarken daha ciddi ve

DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ

tehlikeli sorunlarla karşılaştılar. sonunda 1818'de Marathaların üstesinden gelindi; Burma Krallığı'na karşı bir dizi savaşın ilki 1824'te başladı; 1843'te Sind alındı ve 1849'da Sihlerin yenilgisi Pencap'ın şirket yönetimine girmesini sağladı.

Harita 10 1857'ye kadar olan İngiliz yayılması.

Bu zaferler şirket askeri gücünün ününü artırdı ve köylüler ya da ileri gelenlerle ikincil ittifaklara gereksinimi azalttı. Tebaasının herhangi bir ayaklanmasının İngilizler yönetimindeki şirket askerleri tarafından bastırılacağını bilmenin rahatlığı içinde zulümlerini sürdüren Hint prensleriyle yapılan bu tür yerli ittifakları bırakmak İngiltere'deki şirket düşmanlarının eleştirilerini susturma avantajını da sağladı. Sonuç, şirket doğrudan yönetiminin önceden bağımsız yöneticiler idaresindeki başka toprakları da –çoğunlukla mevcut anlaşmalar çiğnenerek– kapsamıydı. Bunun gibi önceki şirket uygulamalarından ayrılmalar şirket destekçilerinin çok büyük bölümünü oluşturan Hindistan sivil toplumunun çekirdek tabakasında derinleşen endişeyi açığa çıkardı.

AYAKLANMA VE İSYAN

Bentinck'in zamanındaki İngiliz güveni ırka dayalı bir kibirle bulutlandırılmasaydı, bu derinleşen kaygıya daha fazla kulak verebilirlerdi. İngiliz egemenliğinin aceleci yayılması yeni devletin bazı kilit bölgelerindeki artan bir huzursuzluğu da beraberinde getirdi. Yayılmacı İngiliz egemenliğine karşı silahlı isyanlar daha sıklaştı ancak *sepoylarının* bağlılığı ve etkililiği sayesinde her seferinde düzeni sağlayabildi. Bu nedenle *sepoys* garnizonlarındaki herhangi bir ayaklanma telaşa neden oldu. Madras başkanlığında, Vellore'de mağlup Mysore sultanı Tipu'nun ailesine yakınlık duyan Müslümanlar tarafından kışkırtıldığı söylenen Müslüman *sepoys* 1806'da subaylarına karşı ayaklandı. Üstelik Hindu askerler bazı İngiliz komutanların Hristiyan evanjelist faaliyetlerinden hoşnutsuzdu. 1824'te Bengal Barrackpur'da askerler önceki hizmetlerinin karşılığı ödenmediği gerekçesiyle Birinci Burmese Savaşı'na katılmadılar. Her iki başkaldırı da nispeten kolay bastırıldı ve sonrasında komutanlar birliklerinin sadakatine ilişkin güven tazelediklerini gösterdiler. 1857'de, yönetimdeki ailenin 1856'da kötü yönetimden dolayı kovulduğu merkez Ganj Ovası'ndaki stratejik Awadh'da yoğunlaşan huzursuzluğu kavrayamadılar.

1857 Büyük Hint Ayaklanması ve Sivil İsyanı İngiliz Hint İmparatorluğu'nun gelecek 90 yıldaki bütün ilişkilerine yansiyacak bir şok olarak geldi. Bengal ordusunda çok sayıdaki *sepoys* İngiliz yönetimine karşı ayaklandı, önceki çeşitli yönetici hanedanları geri getirmeye kalkıştı. Eylemleri İngiliz ordusunun gerek temeli olan askeri gücü tehdit ederken, “modernizasyon” zorunlulukları ile bağlantılı yeni getirilen kurumların –mahkemeler, kamu görevlileri, Hristiyan misyonerler– hedef seçildiği yeni bir sivil isyan da baş gösterdi. İlk izlenime göre, Plassey Savaşı'ndan beri süren İngiliz yönetimi sanki Hindistan tarihinden silinmek üzereydi.

Ama öyle olmadı. Hint müttefikler bir kez daha yetiştiler. Kuzeyde isyanın kopardığı aylarda İngiliz Hindistanı'nın büyük bölümü sakin kaldı ve şirket askerleri İngiliz subaylarına sadıkti. Birçok açıdan bu hayli şaşırtıcıydı. Bombay ordusu Doğu Hindistan Şirketi'nin yarım yüzyıldan az bir zaman önce üç savaşa sokup yendiği Maharastra köylülerinden ve şirketin Pencap ordusunun 1857'den sadece sekiz yıl önce İngilizlere yenilen Sih askerlerinden oluştu. Her ikisi de Ganj Ovası'nın isyancı askerlerini bastırmaya katıldı ve 1857'de şirket yönetimine karşı sivil ayaklanmanın merkezinde bile isyana katılmayı ya da isyancıların yörelerinde kontrolü ele almasını reddeden birçok yerel kodaman vardı.

Ayaklanma yenilgiyle sonuçlandı, ancak İngilizlere çabuk öğrenecekleri bir ders verdi. Bu Hindistan çıkarlarının ve görüşünün sömürge yönetimindeki her “modern” gelişimde dikkate alınması zorunluluğuydu. “İngiliz” âdet ve törelerini dayatmaya yönelik çok acelece ya da hızlı bir hamle önemli işbirlikçileri soğutma ve hoşnutsuzluğu artırma riskini göze almaktı. Ondan sonra, İngiliz yönetimi büyük bir tedbirle yol alacaktı ve hedefleri hâlâ bazı “modernleştirme” alanlarını muhafaza edecekse bu en azından kısmen Hint toplumuyla bağlantılı olacaktı. Bentick'in zamanında benimsenen Hintlileri İngiliz yapma görevi, İngiliz metropoliten gücünün ısrarla vurgulandığı koşullarda olsa da, bir işbirliğine dönmek için 1857'de terk edildi.

SON ZAMANLARDAKİ ŞİRKET YÖNETİMİ

Hindistan alt kıtasının geçen 150 yıl sırasındaki kurumları ve kültürü, merkeze sömürge boyunduruğunu koymadan açıklanamaz. Egemenlik bütün temel kurumlara –siyasal, ekonomik ve kültürel– yayıldı, ancak yerli kurumların İngiliz kurumlarıyla değiştirilmesine kadar uzanmadı. Sömürge tebaası olarak Hintlilerin “hür doğmuş İngilizler”in haklarından yararlanmaları için davet de gelmedi, izin de verilmedi. Bunun yerine İngiliz siyasal ve ekonomik egemenliği önceki birçok kurumu kısmen biçim değiştirmiş olarak bıraktı. Kök salan yeni sosyal sınıflar Hindistan'ın modern kapitalizmi başka koşullarda gerçekleşmiş olsaydı, ortaya çıkacak olan sınıflardan değildi.

Hindistan'ın sömürge kapitalizmi her yerdeki kapitalist sınıf biçimlerini kopyaladı; ancak özel emperyalist işaretlerle. Hint burjuvazisi kendisini Hindistan'daki İngiliz ticaretinin ve İngiliz Devleti'nin vesayetinden kurtarmakta çok yavaştı; Hint kapitalistler zenginliklerini ulusal güçleri destekleyerek korumayı göze alma konusunda yavaştılar ve bunu ancak çoğu ulusal bağımsızlığın kazanılabileceğine ve görevlerinin Hindistan ekonomisine düşman olan bağımsız rejimlere karşı ön-

lem almak olduğuna kanaat getirince yaptılar. Kapitalist toplumun diğer önemli sosyal parçası –orta sınıf ya da küçük burjuvazi– çok büyük ve siyasal açıdan çok önemliydi. Sömürge egemenliği altında evrimi bu sınıfın asla yüksek Hint burjuvasının olduğu anlamda bir sınıf olmadığını gösterdi. Ortaya çıkan, on altı yüzyıldan sonra karmaşık ve yavaş bir biçimde içinden çıktığı farklı toplumsal tabanlarla yakın ilişkileri sürdüren, çok parçalı bir alt-orta sınıftı. Bu yapı beraberinde temel ideolojisi olarak güçlü topluluk yönelimlerini ve değerlerini getirdi.

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi yönetimindeki bölgelerdeki dönüşüm on dokuzyuncu yüzyılın ilk çeyreğinde yoğunlaştı. Sömürge yönetimi siyasal olarak esasen Hindistan ve Çin’le ilgili olan Doğu Hindistan Şirketi’nin Londra ve Hindistan’daki deneyimli yetkililerinden, Raj’ın (Hindistan’daki İngiliz yönetimi) da hizmet etmek istediği, gelişen imparatorluk çıkarlarıyla ilgili olan diğerlerine geçti. Hindistan siyaseti yönünü bir kurumlar setinden diğerine çevirdi. 1858’e kadar siyaset Doğu Hindistan Şirketi’nin büyük hissedarları ile 1874’te kurulan ve “Denetim Kurulu” denilen (Hindistan İşleri için Parlamento Delegeleri olarak) İngiliz bakanlık temsilcileri tarafından saptandı. 1858’den sonra Hindistan politikası kraliyet bakanları tarafından tespit edildi ve bu parlamentonun şirkete en son 1854’te verdiği imtiyaz belgeleriyle tasarlanmış olan bir değişimdi.

BÖLÜM IV

Çağdaş Güney Asya

IV. Bölümün Kronolojisi

- 1877 Kraliçe Victoria Hindistan İmparatoriçesi ilan ediliyor.
1878 Hindistan Orman Yasası devlet sahipliğini iddia ediyor, geleneksel hakları reddediyor.
1861 Hindistan Meclisler Kanunu.
1880 Kıtık Yasası ilan ediliyor.
1883 Ilbert Tasarısı Tartışması.
1885 Hindistan Ulusal Kongresi'nin ilk toplantısı.
1891 Rıza Yaşı Tasarısı.
1892 Hindistan Meclisler Kanunu Hindistan'ın yerel hükümetlere katılımını artırıyor.
1905 Bengal'in bölünmesi; ithal kumaş boykotu; swadeshi hareketi.
1906 Müslüman Birliği kuruldu.
1907 "Aşırı" milliyetçiliğin "ılımlı" kongre üyelerine karşı artan meydan okuması.
1909 Morley-Minto reformları yasamada komünal temsili başlatıyor.
1912 Başkent Delhi'ye taşındı; Yeni Delhi'nin inşası başlıyor.
1914-1918 Birinci Dünya Savaşı.
1915 Gandhi Güney Amerika'dan Hindistan'a dönüyor, politikaya giriyor.
1916 Kongre ve Müslüman Birliği arasında Lucknow Antlaşması.
1917 Rowlatt Yasaları sivil özgürlükleri tehdit ediyor.
1918 Montagu-Chelmsford Raporu ileri siyasal reformlar vaat ediyor.
1919 Amistar'da Jallianwala Bagh katliamı.
1920 Hilafet ve işbirliği karşıtı hareketler; Gandhi kongreyi yeniden örgütlüyor.
1922 Gandhi şiddet nedeniyle işbirliği karşıtlığı hareketi askıya alıyor; Gandhi hapsediliyor.
1924 Halifelik kaldırılınca hilafet hareketleri sona eriyor.
1924-1925 Vaikam satyagraha.
1927 Simon Komidyonu'nun atanması.
1929-1939 Büyük Bunalım.
1930 Gandhi tuz vergisini protesto etmek için Dandi'ye yürüyor, hapsediliyor.
1930-1932 Yuvarlak Masa Konferansı.
1930-1934 Sivil İtaatsizlik Kampanyası.
1931 Gandhi-Irwin Antlaşması; Gandhi Yuvarlak Masa Toplantısına katılıyor.
1932 Pune Antlaşması muhtaç sınıflara yasamada temsil kotası veriyor.
1935 Hindistan Hükümeti Yasası daha sonra Hindistan anayasasının temeli.
1939-1945 İkinci Dünya Savaşı.
1940 Lahor Çözümü. Müslüman Birliği ayrı bir Müslüman devleti istiyor.
1942 Bose Hindistan Ulusal Ordusuna girmek üzere Singapur'a gidiyor. Cripp misyonu dominyon statüsünü öneriyor; "Hindistan'ı Terk et" hareketi.
1943 Bengal kılığı.
1947 Bağımsızlık, Hindistan ve Pakistan'ın bölünmesi; ardından gelen büyük şiddet olayları.
1948 Gandhi'nin öldürülmesi; Cinnah'ın ölümü. Keşmir üzerine Hint-Pakistan Savaşı'nda ateşkes.
1949 Hindistan Anayasası kabul edildi.
1951 Farakka Baraj Projesi'nin başlaması.
1952 Hindistan nüfus artışını yavaşlatmak için aile planlamasını kabul ediyor.
1955 Bandung Konferansı; Hindu Evlilik Yasası asgari evlenme yaşını tespit ediyor.
1956 Pakistan Anayasası kabul ediliyor; Hindistan diller temelinde yeniden düzenleniyor.
1958 Pakistan Anayasası feshediliyor, Ayup Han askeri darbeyle yönetimde.
1959 Kerala'da Başkanlık Kuralı uygulanıyor.
1961 Drahoma Yasaklama Yasası; Sardar Sarovar Projesi'nin başlaması; Goa ele geçiriliyor.
1962 Uzak Aksai Çin konusunda Çin'le savaş; Hindistan yeniliyor.
1964 Nehru ölüyor.
1960'ların ortası Yeşil Devrim.
1971 Bangladeş (Doğu Pakistan) bağımsız oluyor.
1975-1977 İndira Gandhi idaresinde Olaganüstü Hal.
1979 Janata yönetimi devriliyor.
1984 "Maviyıldız operasyonu"; İndira Gandhi'ye suikast.
1990 Mandal Komisyonu tavsiyeleri uygulanıyor.
1991 Rajiv Gandhi'ye suikast.
1992 Ayodhya'da Babri Mescidi'nin tahrip edilmesi.
1998 Hindistan nükleer aygıtı ateşliyor.
2002 Gucerat'ta Müslüman karşıtı isyanlar.
2004 Milli Demokratik İttifak Hükümeti'nin yenilgisi.

Kraliyet Şirketin Yerini Alıyor

ÇAĞDAŞ DEVLET

1858’de ayaklanmanın ardından ve görünürde doğrudan sonucu olarak Doğu Hindistan Şirketi dağıldı ve yönetim yetkileri doğrudan kraliyete geçti. Bu birçok açıdan uzun zamandır gelişmekte olan bir sürecin gecikmiş bir çözümünden başka bir şey değildi. 1813’te tekelci ekonomik güçlerini, 1833’te bütün ticari faaliyetlerini bırakan şirketin siyasal işlevleri Denetim Kurulu kanalıyla uygulanan Westminster kontrolüyle kuşatıldı. 1850’de bir zamanların güçlü, saygın şirketinden geriye çok az hissedar kaldı.

Kraliyet idaresine geçiş başka açılardan önemliydi. Hindistan’ın aslında İngiltere tarafından yönetildiğine ilişkin sembolik olarak belirsiz kalan gerçek, görülür biçimde doğrulandı. Şirket 1858’e kadar yönetim unvanını kısmen Mughal imparatorundan almıştı (yıllarca Delhi’de tutsak bir uyuşturucu bağımlısı) ve giderek inandırıcılığını kaybetse de kendisini bir Hindistan devleti olarak göstermişti. İngiliz yönetiminin yabancı karakteri şimdi aşikâr hale geldi ve siyasal bir sorumluluk ve örgütlenme odağı oldu. Üstelik İngilizler imtiyazlı bir ticari şirketten yetki devrinde kendi Hindistan topraklarının bir uniter devlet oluşturduğunu ve öyle yönetileceğini de açıklığa kavuşturdu. İleride başka yapılar tarafından toptan devralınabilecek bir iktidar kurdular. Bu yüzden değişim ilk bakışta Hindistan’da çarpıcı değişiklikler getirmiş görünme de, modern devletten çağdaş devlete geçişi işaret etti.

Hindistan’da modernlik Avrupa’da olduğu gibi on altıncı yüzyılda başlayan bir süreç içinde, genellikle ortaçağ olarak adlandırılan, bir sosyal oluşumun yerini bir başkasının almasıyla başladı. Avrupa’da modernliğe geçiş İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde çok hızlı olurken Hindistan’da biraz daha yavaş devam etti.

1500’den sonra önceki iki yüzyılın nüfus artışı baskısı bölünmüş arsa sahipliğine, azalan verimliliğe ve nihayet ya İngiltere ve Rusya’daki gibi büyük mülklerde

ya da Fransa ve diğer yerlerdeki küçük mülk sahiplerinin varlıklarında kapitalist üretimin doğuşuna yol açtı. Bu yeni ekonomik güç bir ticaret, piyasalar ve kapitalist ilişkiler büyümesinin sonucu olarak siyasal krize yol açtı. Ayrıca feodalizmin toprak sahipleriyle tarım işçileri arasında yoğunlaşan çatışmayla bunalıma itildiği ve sonuçta yıkıldığını, bunun da gelişen piyasa ilişkileriyle köleliği tuhaf bir kurum haline getirdiğini ve kapitalist tarım ilişkilerinin doğuşuna yol açtığını savunanlar vardı.

Hangi nedenler ya da nedenler bileşimi olursa olsun, Avrupa’da kapitalizm ve modernliğe geçişi açıklamasının tamamlanması için daima siyasal ekonomi ilkelelerine başvuruluyor. “Merkantilizm” dediğimiz planlanmış devlet kurma politikaları benimsendi. Bu kurama göre ordu, vergi ve tarifeler koyma yetkisindeki bir bürokrasi gibi devlet kurumlarını, ticari kapitalizm kurumlarıyla ve devlet hazinesinin yararlanacağı tekelleri idare edecek ve ayrıca dış politika görevini yürütecek imtiyazlı ticari ortaklık yapıları oluşumuyla birleştirerek güçlü devletler yaratıldı. İngiltere, Fransa ve Hollanda’nın Doğu Hindistan Şirketleri bu amaçlar için yaratıldı. Böylece Hindistan, en azından imparatorlukta, Avrupa’daki merkantilist modernliğin bütünleyici bir parçasıydı. Avrasya’nın bu oldukça ayrılmış iki alanının ekonomileri benzer değişikliklere uğradı ve bundan sonra da Batı Avrupa ve Hindistan ekonomileri giderek kuşatılmaya başladı.

Hindistan böyle bir feodalizm krizi yaşamadı, ancak Mughal sonrası zamanlarda ortaçağ kurumları kapitalizm ve modernliğe yönelim koşullarını yaratmak için önemli açılardan dönüşüme uğradı. Ekber ve ardılları genişlemiş Ganj ana bölgesinde önceki devletlere göre daha üst düzeyde bir yetki, devlet gücü ve bürokratik denetim merkezileştirmesini başarmıştı. Ancak devlet yönetimine karşı güçlü direnç Delhi ve Agra civarındaki çekirdek bölgelerde bile devam etti, egemen nesep ve köylü kastlarının sosyoekonomik örgütlenmesi pargana dünyasının yapısı, parganalar devlet görevlileri tarafından devralındıktan sonra bile, temelde değişmedi. Merkezileşme çok eksikti ve babadan kalma otorite biçimleri bürokrasiyle birlikte hâkimiyetini sürdürdü.

Mughal siyasetinin ötesinde daha köklü değişiklikler devam ediyordu. Ulaşılan yaygın ticari dolaşıma yanıt veren ticari gelişmelerin teşvik ettiği küçük pazar kasabaları çoğaldı, tahıl ve kredi piyasaları hızla arttı. Biber ve tekstil ürünlerinin başı çektiği Hindistan ihraç malları Yeni Dünya’dan uluslararası ticarete sürekli gümüş arzı sağlayarak Mughal gümüş rüpisine de destek olan Avrupalı tüccarlara cazip geldi.

Bütün bunların ışığında Mughal toplumu önceki ortaçağ rejimlerine göre bir ilerleme sağladı ve bir siyasal, ekonomik ve kültürel dönüşümler paketinin yeni bir sosyal düzene götürdüğü bir geleceğin göstergelerini sergiledi. Avrupa’da ve

Hindistan'da imparatorluk devletlerinin yerini küçük devletler aldı ve bu daha mütevazı devletler hem siyasal hem de kültürel olarak daha iyi bütünleşti. Önceki bazı sınıflar ayrıcalıklar kaybederken diğerleri kazandı ve devlet-kurma projeleri “merkantilizm” ve “siyasal ekonomi” terimleriyle artık bağlantılandırılan ekonomik önlemlerin planlı ve sistemli yayılmasından yararlandı.

Avrupa modernliğinin tanımında kültürel değişimlerin büyük etkisi Hindistan'da karşılığını bulmadı. Özellikle seküler ve bilimsel değerlerin Hristiyanlığın sınırlamalarından kurtulması anlamında, Avrupa Rönesansı'ndaki özgürleştirici dinamizmin bir benzeri Hindistan'da yoktu. Hindistan böyle bir liberalizmi bilmiyordu, ancak diğer taraftan, Katolik kilisesinin kısıtlamalarından da haberdar olmadığı söylenebilir; İslam Hindistan'da ve başka yerlerde ortaçağ Hristiyanlığı'nın yaptığı gibi kendisini asla bilimden ve farklı düşüncelerden soyutlamadı.

Avrupa ve Hindistan modernliğe aşağı yukarı aynı zamanda ve aynı bazı yollardan geçse de bu iki ülke çağdaş dönemin başında daha sıkı bağlantılandı. Gerçi alt kıta nüfusunun çeşitliliği ve kültürlerinin ve deneyimlerinin farklılığı bugünün Hindistan ya da Pakistanı'nın temelini kurulduğu zamanına ilişkin tek bir görüş olasılığını dışarıda bırakıyor. O halde mevcut amaçlar açısından Hindistan'da ve Hintliler için “çağdaş tarih” on dokuzuncu yüzyılın ortasında, önceden kısmen belirtileri görülen bir dizi siyasal, ekonomik ve kültürel oluşumun netleştiği zaman başladı. Bu mevcut durumun doğrudan öncüllerinin pek önemli olmayan yapılar olarak tanımlanabildiği, mevcut kuşağın genel ve önemli bir bağlamı paylaştığı kurum ve ideoloji modellerinin biçimlendiği zamandır.

AYAKLANMADAN SONRA

Geçen 150 yıl sırasında çok eski sayılabilecek toplumlar, sınıflar arası çatışmaların ve önemli tarihsel özerkliklerinin kaybının birlikte baskısıyla daha da parçalı hale geldiler. 1830'dan sonra devletler ve toplumlar arasındaki tamamen yeni ilişkiler ortaya çıktı ve sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeler üzerindeki nispeten daha fazla dış kaynaklı etkilere doğru bir değişim dikkat çekiciydi. Israrlı kast, dini kimlik ve bağlılıklar çağrışımı içinde bir miktar ideolojik tutarlılık muhafaza edildiği zaman bile bu ideolojilerin bahsettiği ve kaynaklandığı sosyal dünyalar tamamen dönüşüme uğradı. Yakınlık göstergeleri olan kastın da dinin de, yaşanan yerin de ortaçağ dharmastralarıyla ifade edilen anlamı korunamadı. Böyle bir devamlılık muhtemelen beklenmedi, ancak halkı belirli mekânlara ve ideolojik kanallara bağlayan bağların azalması ve böylece eski tarihsel çıkarları korunaksız bırakması, çağdaş dönemin çarpıcı karakteristiği idi.

Şirketin Hintli askerlerinin 1857'deki isyanı 1858'de şirketin yönetim değiş-tireceğinin habercisiydi. Büyük Ayaklanma'nın ve İngiliz idaresine karşı herhangi bir tehdidin bastırılması Sihler dahil, Hintli müttefiklerinden yardım gören İngiliz askerlerinin işiydi ve başka isyanların korkusu on dokuzuncu yüzyılın kalan bölümlerine gölgesini düşürdü. Ancak uzun vadede daha önemlisi, İngiltere ve Hindistan'ı ortak bir yörüngeye kilitleyen güç transferinin etkisiydi. Hindistan İngiltere ile birlikte artık teknik işlevlere ayrılmış, devlet ve yönetim liberal felsefesine göre piyasa güdümlü ekonomik gelişime katkıda bulunması beklenen bölümlerle daha karmaşık ve bürokratik yönetsel yapılara doğru yöneldi. Ayrıca yayılan İngiliz İmparatorluğu'nda Hindistan'a, özellikle imparatorluk amaçlarını güvenceye almak için gerekli asker sağlanması ve maliyetlerinin karşılanması konusunda, giderek artan merkezi bir rol verildi. İngiliz ve Hint askerleri Asya, Afrika ve hatta Avrupa'nın birçok bölgesinde bu amaçlar için savaştı, maliyetleri büyük ölçüde Hindistan'ın tarım üreticilerine yıkıldı ve onların oğulları, özellikle Pencaplıların kiler askerlerin büyük çoğunluğunu oluşturdu.

Kraliyet yönetimi isyandan sonra, yüzeysel olarak, Hindistan'daki egemenlik yapısında şaşırtıcı birkaç değişikliğe yol açtı. Temel idari gelir yapısı (yargısal bölge) düzeyinden, eyalet başkentine ya da Madras, Bombay ya da Kalküta "Başkanlığına" geçildi ve bu eyalet başkentlerinin yöneticileri ile Londra arasındaki yetki düzeyleri de büyük ölçüde yarım yüzyıl önce şirket yönetiminde olduğu gibi kaldı. Küçük İngiliz aristokratlarının vali ve genel vali (artık Hindistan genel valisi-*vice-roy*) icra görevlerine atanması devam etti.

Büyük bir değişiklik şirket döneminde zaten açıklanmıştı. Bu karayolları, sulama, ormancılık ve polis gibi kamu işleriyle ilgili teknik bölümlerin geliştirilmesiydi. Bunlar önce eyalet düzeyinde uygulandı ve on dokuzuncu yüzyıl sonunda her biri her bölgeye ulaşan bir bürokrasi haline geldi. Yönetimin yönetilenle en istikrarlı bağlantı kurduğu nokta olduğundan, bölge yönetimi üzerindeki etki önemliydi. Burada değişiklikler şirket yönetiminin on dokuzuncu yüzyıldaki kurucularının önceki ideal formülleştirmesinden bir kopuş demektir. Mountstuart Elphinstone, John Malcolm ve Thomas Munro gibi insanlar her türlü yetkiye sahip yerel idareciler olmuşlardı ve bu tür görevler özellikle Pencap'ta Hintlilerin İsyan sırasında İngiliz davasına bağlılıklarını sağlamaktan sorumlu görüldü.

YÖNETENLER VE YÖNETİLENLER

Özel yerel yönetim ilkesi isyandan önce hafifletildi ve isyanın akabinde kraliyet Hindistan üzerinde doğrudan kontrolü üstlendiği zaman, yerel otorite bir Avrupalı

sivil görevliler oligarşisi haline geldi. On dokuzuncu yüzyılda bölge görevlilerinin Avrupalı eşleri ve aileleri erkeklerine katıldılar ve muazzam Hint dünyası içindeki bazı yerlerde diğer Avrupalılar –öğretmenler, çiftlik sahipleri, işadamları– kuşatılmış küçük ve özel Avrupalı bölgeler oluşturacak büyüklükte koloniler kurdular. Eyalet başkentleri kulüpleri ve oyun alanları ile benzer şekilde yerli aristokrasiden, bir orta sınıf oluşturan Batı eğitilmiş meslek sahibi Hintlilerden, tüccarların, pazarcılarının, zanaatkarların ve küçük kamu görevlilerinin kalabalık alt orta sınıfından ve nihayet kentli yoksullardan ayrılarak, koza içindeki Avrupalılarla aynı sosyal modelleri paylaştılar.

Bölge kasabaları ve eyalet kentleri bir dizi karmaşık bağla kırsal iç bölgeler bağlantısını sürdürdü. Ortaçağdan gelen bağlantılar on sekizinci yüzyılda artan ticarileştirmeye devlet-kuruluşunun kır-kent ilişkiler ağını yoğunlaştırmak üzere birleştiği zaman derinleşti. Hindistan on dokuzuncu yüzyıl sırasında yine çok büyük ölçüde kırsal bir toplum olarak kaldı ve yüzyılın ortalarında ilk eyalet nüfus sayımları yapılmaya başladığında, kentsel bölgeler mütevazı bir biçimde nüfusu 5 bini aşan yerler olarak tanımlandı. Hindistan’da 1872, 1881 ve 1891’deki genel nüfus sayımları kasabalarda yaşayan insanların oranını (hâlâ 5 bin ve üzeri olarak tanımlanan) düşük olduğunu gösterdi: 1901’de toplam 21 milyon nüfusla yaklaşık 2100 kasaba varken, ancak yüzde 10 kentli oranına ulaşıldı. 1947’de bağımsızlıkta, kentsel ikamet oranı nüfusun –2700 kentsel çevrede yaşayan yaklaşık 50 milyon– yüzde 15’ine çekmişti.

Kasabalarda ve kentlerde sınıfların oluşumu siyasal ve ekonomik modernleşmeye yönelik tarihsel yorumun etkisiyle ilgi çekerken, on dokuzuncu yüzyıl boyunca kırsal bölgelerde sınıf ilişkileri yoğunlaştı. Yani hâlâ görüldüğü biçimiyle, geleneksel kast toplumunun varsayılan hâkimiyetinin altında çeşitli kast kökenlerinden gelen ve büyük zenginlikleri, ikametgâhları ve eğitimleriyle benzer geleneksel sıralamadaki diğerlerinden ayrılan insanlar grubu vardı. Küçük devlet görevlileri olarak hizmet eden Batı eğitilmiş profesyoneller olsun, günlük işçiler olsun yayılan kapitalist ilişkiler içindeki irtibat kast ve dini yönelimleri etkileyen diğer ilişkileri doğurdu.

Bengal sınıf oluşumunun uç noktada bir örneğini sundu. “Saraylar Kenti” ve İngiliz Hindistanı’nın başkenti Kalküta oradaydı. Bengal alt kıtanın ilk ve en Batı eğitilmiş insanların, ilk Batılılaşmış aydınlar kesiminin olduğu ve yerini Bombay’a bırakmadan önce en avantajlı ticaret merkezi olan bir kentti. Bengal’in kentsel nüfusu on dokuzuncu yüzyılın sonunda ulaştığı yüzde 5 oranıyla bütün eyaletler arasında en azı olurken, on dokuzuncu yüzyılın başında Bengal kırsalı Hindistan’daki en fazla ticarileşen bölgelerden biriydi ve bu geçimleri ücretli işçiliğe bağlı kırsal işgücünün –muhtemelen yüzde 80– yüksek oranında yansımaları buldu.

Başka yerlerde kırsal sınıfların farklı düzenlendiği görülebilirdi. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında sosyal, siyasal ve ekonomik çıkarları eski kast, mezhep ve yerellik duygusuyla rekabet edecek ve kimi zaman da ağır basacak kadar farklı ve güçlü geniş kırsal yerleşimciler sınıflarından bahsedilebilir. Kırsal sınıfların her yerde üç parçalı bölünmesi vardı. Toprak sahiplerinin iki kategorisinden oluşan en yüksektekiler bazen ayrı sınıflar olarak görüldü. Birçok yerde toprağını kiraya veren, kiracıları ya da gündelik işçileri denetlemenin ötesinde çiftçilikten uzak duracağı yeterince toprak üzerindeki sahiplik hakkının güvencesiyle tarımsal gelirlerini faizcilikte artıran, ince bir mülk sahibi aileler katmanı vardı. Büyük ve güvenli topraklara sahip olanların altında toprağın hem sahibi hem de işleyicisi olan zengin çiftçiler vardı ve önemli miktarda mülkleri olduğundan, yoğun ihtiyaç duyulduğu zamanlarda, başkalarını da kiraladılar. Zengin çiftçiler tahıl ticareti yaptılar ve parasal kazançlarını artırmak için küçük ölçekte faizcilikle uğraştılar.

Bazı bilim adamlarına göre Bengal Cornwallis ya da Madras'ın bazı yerlerindeki gibi, gelir anlaşmalarıyla yaratılan bir büyük arazi sahipleri sınıfının olduğu Hindistan bölgeleri dışında, kiraya veren arazi sahipleriyle çiftçiler arasındaki fark muhtemelen anlamsızdır. Hindistan'ın çoğu bölgesinde arazi sahiplerinin mülklerinin görece büyüklüğü ya da güvenliliğinden daha önemli olan, mevcut toprağı ekmek için işçi çalıştıran, ekonomik ve sosyal üstünlüğünü artırmak için tahıl ticaretiyle ve tefecilikle uğraşan, kasabalarda ve kentlerde önde gelen gruplarla sahte tahvil hazırlayanların hareket tarzıydı. Kırsal kesimle kasabaları bağlayan şeyler onları ayıranlardan genellikle çok daha önemliydi.

Bu tür ilişkilerden biraz uzak olan vasat çiftçilerden oluşan çok daha kalabalık bir tarım katmanı vardı. Kendi toprakları aile emeğine fazla olsa da, başkalarını kiralayacak kadar da büyük değildi. Vasat çiftçiler genellikle emeklerini satmasalar da vergi toplayıcılarının taleplerinden ve tefecilere borçlu kalmama arzusundan doğan büyük baskıyla bunu yapmak zorunda kaldılar. Kendilerine bazen denildiği gibi bu orta halli çiftçilerin sürekli korkusu başkalarının kiracısı ya da işçisi olmak zorunda kalan yoksul çiftçi aileleri sınıfına düşmekti. Bu kırsal sosyal grupların en altındakiler emeklerini massedecek ya da geçim parasını üretecek yeterli toprakları olmayan aileler zaman zaman başkaları, genellikle de komşuları için çalıştılar. Sulanan yüksek üretimli yerlerde ne toprağı, ne aletleri ne de koşum hayvanı olan, kendilerini gündelik işçi olarak kiralamak zorunda kalan ve çoğu kez belli bir toprak sahibi aileye kuşaklar boyu geçebilen borçlarla bağlanan kırsal bir emekçi sınıfı vardı.

Sınıflar aynı zamanda kentsel yaşamın bilinen bir özelliği idi. Benares 1827'de 200 bin nüfuslu bir kentti; erkek işgücünün üçte ikisi meslek olarak şu kategorilere bölündü: zanaatkârlar ve dokuma işçileri, tüccarlar ve bankerler, nakliyatçılar,

berberler ve çamaşırcılar gibi kişisel ve profesyonel hizmet sağlayanlar. Benares'te profesyonel doktorlar, avukatlar ve kuşkusuz Allahabad ve Gaya gibi diğer hac kasabalarında olduğu gibi sayısız rahip vardı. On dokuzuncu yüzyılın başında Benares'te 40 bin brahman sadakayla yaşadı ve nüfusun yaklaşık beşte birini oluşturdular. En zengin kentliler iki farklı gruptan oluştu. Zenginlikleri kırsal bölgelerden aldıkları kiralardan ve değerli kentsel toprak varlıklarından ve ayrıca tahıl ticareti ve tefecilikten gelen kırsal kodamanların aileleri vardı. Diğer soylu grup bankerler, önemli kira ve faiz gelirleriyle büyük tefeciler ve toptancı tüccarlardan oluştu. Bu kesim tam burjuvaydı. Onların altında kasabaların ve kentlerin her yerdeki bildik nüfusu vardı: alt-orta-sınıf, esnaf-tüccarlar, pazarların küçük tüccarları, ticari eşya simsarları ve işçi taşeronları, dini ve idari görevliler. Altta, kırsal sömürü risklerinden kasabalardaki benzer bir risk ve sefalet hayatına savrulan yoksullar vardı. Kuzey Hindistan'da kentsel sınıfların büyük bölümü önceki Müslüman yönetimin oluşturduğu nüfusun kalıntısı olarak Müslümandı.

Hindistan'ın kentsel nüfusu on dokuzuncu yüzyıl boyunca yavaş arttı ancak modern dönemde kentlileri önemli kılan sadece sayıları değildi. Kentsel sınıflar on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren, kurumları Hindistan'ı dönüştüren ve modernliğini sağlayan sömürge devletinin temsilcileri ve tamamlayıcılarıydı. Avrupalılar dahil işadamları bu dönüşümde rol oynarken, modern iş dünyası yavaş ilerledi. 1815'te Kalküta'da sadece birkaç büyük Hindu banker ve tüccar tarafından yardım gören 23 Avrupalı tüccar ve dağınık Müslüman firmalar vardı; ticaretin büyük bölümü eski usullerle Bengal firmaları tarafından yürütüldü. Yüzyılın ortasında Kalküta'daki modern ticaret sektöründe 183 Avrupalı tüccar ve temsilci, yaklaşık elli büyük Hint bankacılık firması (sekizi Madras'tan), 35 Müslüman ve 160 küçük Bengal firması vardı.

Bu sayılar gayrimenkul üzerine Cornwallis yerleşimlerini yaratan Bengal'in büyük toprak sahipleriyle kıyaslandığında anlamsız kalıyordu. 1870 civarında, 500 zamindar 20 bin dönümü aşan mülklere sahipti; diğer 16 bin zamindar 500-20 bin dönüm büyüklükteki mülkleri elinde tutarken 130 bin toprak sahibi de 500 dönümden küçük olmayan arazileri elinde tuttu. Bengal'deki aileleri çok büyük bölümü sulanan birkaç dönümlük toprakla geçindi. Bu büyük rakamlara karşın çağın kent temelli kapitalistleri de eğitimlileri de önemli görülmez.

1859'da İngiliz Hindistanı'nda 2 bin civarında öğrencisiyle sadece 18 devlet okulu vardı. Diğer 30 bin öğrenci devlet orta eğitim kurumlarındaydı. Gerçi bu mütevazı temelden Avrupalıları alt kıta üzerindeki hegemonyacı egemenliklerinden süpürecek orta ve alt-orta sınıflar doğdu. Bu kısmen Hintlilerin resmi görevleri giderek daha fazla yer üstlenmelerinden kaynaklandı. Yine, başlangıçta rakamlar küçüktü. 1850'de Hintlilerin işgal ettiği yüksek, idari görevler yaklaşık 3

bine yükseldi. Yerel otoritede çok az Hintli bulmak 1824'te Madras valisi olarak Hindistan'dan ayrılmadan önce yaptığı veda konuşmasında Hintlilerin kendi yönetimlerinde daha fazla yer almasını savunan Thomas Munro gibi birini düş kırıklığına uğratacaktı:

Eğer bütün önemli görevlerden dışlarsak... [Hintlileri] ve on beş milyonluk bir ülkede uçan kuşun sorumluluğu bile sadece bir Avrupalıya verilecek dersek, baba yadigârı hükümetimizden hangi saygıyla bahsedebiliriz.

Bir ulusun karakterini geliştirmekte... sadece kitaplarımızın rolü çok azdır ya da yoktur. Bu etkiyi yaratmak için refah, saygınlık ve kamu istihdamı yolunun açılması gerekir.¹

Ancak güvenli, emekli olunabilen bir devlet işine yönelik bu sınırlı fırsatlar bile misyoner örgütlenmelerin desteklediği ya da devlet yardımı alan okulların artırılması için özel olarak finanse edilen okullara yaygın desteği körükledi. Okullara bu ortaklaşa yatırımın bir sonucu olarak, özel ve kamu orta öğretim kurumlarına ve yüksek okullara kayıtlar 1857'de Bombay, Kalküta ve Madras Başkanlık kentlerinin üniversiteler kurulmasını haklı çıkaracak ölçüde arttı.

Ancak Batı eğitiminin boyutu bütün mezunlara uygun iş sağlamaya yeterli değildi. Bu nedenle, şirket rejiminin kuzey ordusundaki Hint askerlerinin ayaklanmasıyla iktidardan uzaklaştığı yıl ekonomik ve siyasal düş kırıklıkları on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki milliyetçi karşıtlıkla kaynaşan bir eğitilmiş Hintliler tabakasının gelişmesinin temelleri atılıyordu.

HİNT SİYASAL KATILIMIN BAŞLANGICI

Temsilci kurulların Batı eğitilmiş Hintlilerin katılımına aşamalı açılışı da önemli bir siyasal değişimdi. 1861 Hindistan Meclisleri Kanunu ile kasaba ve bölge meclisleri yaratıldı ve sonunda bir dizi benzer yasalastırmalarla Genel Valilik Konseyi de eğitilmiş Hintli elite açıldı. Yönetime bu çok sınırlı katılım artan vergilendirmeye razı olmaları ve hatta bazen başlatmaları karşılığında orta sınıfa uygun bir ödül olarak görüldü.

Bu siyasal ayrıcalıklar birçok Hintli tarafından kazanımlar olarak görüldü, ancak özellikle ekonomik olmak üzere, çağdaş dönemi belirleyen ve onu modern tarihinin önceki döneminden ayıran bazı kayıplar vardı. 1830'larda yerli kapitalistlerle yabancı kapitalistlerin çıkarları ve kurumları arasında yeni bir uzlaşmaya varılmıştı. Bundan önceki iki yüz yılda Hintli kapitalistler –toptancılar, bankerler

ve dokuma endüstricileri dahil– mevcut rejime katkıları karşılığında büyük ölçüde bir devlet desteğinden yararlanmıştı. Merkantilizm terimi devlet kuruluşunu geliştirmek için düzenlenmiş önlemlerin özünü tanımlamada birçok sömürge öncesi rejim için kullanıldı. Güçlü rejimler ateşli silahlara dayalı askeri modernizasyona mali kaynak bulma gereksinimindeydi bu da arazi vergilerini artırmak için ticaretten para getirisini çoğaltacak önlemleri gerektirdi. Bu nedenle, on yedinci ve on sekizinci yüzyıl Hindistan devletleri askeri gereçlerin ithalatını ve bu yeni silahları kullanacak eğitilmiş askerlerden oluşan düzenli ordunun finansmanını sağlayacağı vergi tabanını genişletmek için mal üretimini teşvik ederek bölgesel ekonomilerini geliştirmek istediler. Bütün bunlar Hintli kapitalistlerin katkılarını gerektirdi. İşbirliklerinin karşılığında mültezim ve tekellerin sahipleri olarak kârlı görevler üstlendiler. On sekizinci yüzyıl Hindistanı kırsal toplumları böylece Mughal sonrası devlet kurma döneminin bir sonucu olarak daha derin bir ticaret ve finansman ağına sürüklendiler.

ŞİRKET VE KRALİYETİN EKONOMİ POLİTİKALARI

Bu siyasal gelişmelerin ortaya çıkışlarına dönmeden önce, bu gelişmelerin maddi ve kültürel temellerinin daha kapsamlı bir değerlendirmesini yapmamız gerekiyor. Doğu Hindistan Şirketi'nin Bengal ve Madras'taki yönetimi on sekizinci yüzyıl devletlerinin izlediği merkantilist uygulamaların yoğunlaştırılmasını teşvik etti. Şirket devlet gücünü artırmak için fethedilen yerlerin kaynakları üzerindeki kontrolünü ve yönetimini güçlendirerek ve verginin nakit talebiyle küçük mal üretimini ve piyasaya sürülmesini teşvik ederek üst düzeyde uygulamalar getirdi. İngiliz idaresi bu açılardan türden çok aşama olarak farklıydı, başka açılardan ise farklı tür bir yönetimdi. Avrupa ve Çin'de büyük çıkarlarıyla uluslararası bir ticaret kurumu olarak şirket Hint ürünleri, becerisi ve sermayesini daha önce olmadığı bir biçimde seferber etti. Avrupa ile ticaret üzerindeki tekelinin son bulduğu 1813'e kadar şirketin bir hükümet olarak işleviyle birleşen ticari faaliyetleri pamuk, şeker ve afyon gibi Hindistan tekstil ve tarım ürünlerinin emrine amade olmasını sağladı; ve Çin'e afyon ithalatı –Çin yasalarına karşı– İngilizlerin bu ülkeyle ticaret açığını önemli ölçüde artıya geçirdi.

Bu faaliyetleri üreten ticari ve parasal yoğunlaşma ortamında çeşitli grupların görece avantajlarıyla Hindistan ekonomisinin üretme biçimlerine bağlı büyük değişiklikler olması pek şaşırtıcı değildir. Ancak genel düzeyde, iki dönüşme sürecinin –sanayiden uzaklaşma ve yeniden köylüleştirme– genellikle alt kıtanın en fazla ticarileştirilmiş alanlarına dayatıldığı söylendi, ancak bu süreçlerin hiçbirisi Hindistan

toplumunun dönüşümü konusunda eski biçimlere modernizasyon teriminin içerdiği derinlikte zarar vermedi.

Hindistan'ın "sanayiden uzaklaştırıldığı" suçlaması Hindistan'ın Çin dışında diğer on sekizinci yüzyıl Asya toplumlarıyla kıyaslandığı zaman bir sanayi devi olduğuna ilişkin su götürmez gözlemlerle doğrulanıyor; Hegel'in dörtlüğünün doğruladığı gibi, gıpta ve hayranlık uyandıran, çok yüksek kalitede ve geniş bir yelpazede mallar üretti. Tekstil ve metal mallar önde gelen sanayi ürünleriydi ve ülkenin birçok bölgesinde yaygın pamuk üretimine ve yüksek teknolojik düzeyde madencilik ve dökümcülüğe yönelik etkileyici arka bağlantıları vardı. Doğu Hindistan Şirketi vesayetinin ilk yüzyılının büyük bölümünde bu üretici biçimler yerinde kaldı ve hatta seçici modernleştirmeyle eski yöntemlerin geliştirilmesi için bazı çabalar da vardı. İngiltere vasıtasıyla Avrupa'da ve orada yetişen baharat karşılığı Güneydoğu Asya'da Hindistan tekstil ürünlerine yönelik artan talebi karşılamak için Amerika pamuk devletlerinin bazı tekniklerini ve tohumlarını almak bunlardan biriydi.

Ancak 1840'larda ihracatın yapısı, mamul Hint tekstil ürünlerinden İngiltere'nin yeni buharlı makineleriyle üretilen ham pamuğa doğru önce yavaş sonra daha hızlı olarak değişti. O zamandan Birinci Dünya Savaşı'nın arifesine kadar –bir zamanlar kumaşlarına dünyanın gıpta ettiği– Hindistan tekstil ürünlerinin neredeyse yarısını İngiltere'den ithal etti. Ticaret Birinci Dünya Savaşı'yla kesildiğinde Hindistan makine dokumalarına karşı gümrük vergileri sınırlamaları gevşetildi ve tekstil ürünlerinin modern fabrika üretimine izin verildi. Benzer biçimde sömürge öncesi makine mühendisliği çalışmalarıyla Hindistan Devleti için kaliteli top parçaları üretilmişti. Bu işler sonlandırıldı ve İngiliz yapımı mühendislik ürünleri Hindistan ürünlerine göre mutlaka daha üstün ya da ucuz olmasa da, Hindistan'ın endüstri potansiyeline zarar vererek, ancak bir imparatorluk pazarı olarak rolünü yerine getirerek, onların yerine geçti. 1860 sonrası ekonomik değişimler birçok yeni ve eski Hint malları için uluslararası milli pazarların güçlenmesinden kaynaklandı. Tekstil ürünlerinin modern fabrika üretimi bu gelişimi Avrupa'da olduğu gibi ve benzer biçimde, bu ürünlerin ihracına yöneltti ve ardından kömür ve nihayet demir ve çelik ihracatı geldi. Bu gelişmeler sadece birçok Hintlinin mesleklerindeki sosyoekonomik değişiklikleri değil, içinden ailelerin ve toplumların çıkacağı bağlamı da hızlandırdı. Hintli kapitalistlerin elindeki eski ticari zenginliğin modern dokuma atölyeleriyle endüstriyel sermayeye dönüştüğü Bombay gibi ticaret merkezlerinde modern kent işçileri ortaya çıktı. Bu Hintli finansörlerin Bengalli yatırımcılarla kaynaştıkları bütün alt kıtaya yayıldı. Bengalli finansörler Bihar'da kömür ve demir alanları açtılar ve Bombay'lı Zerdüş Tata ailesi tarafından kurulan Jamshepdur gibi yeni kentler ortaya çıktı.

Kırsal kurumlar da sonuç gelişme olmasa da şimdi gelişmekte olan terimiyle bilinen düzeye gelerek bu dönüşümlerden nasibini aldı. On dokuzuncu yüzyılın

ilk dönemlerinde alt kıtanın birçok yerinde vergi ve kiralara için nakit talebi arttığı bir zamanda tarım ürünlerinin fiyatı düşerek daha alt düzeydeki tarımcı ve kırsal gruplara sorunlar getirdi. 1860'tan sonra fiyatlar yükselmeye başladığında bundan yararlananlar yine önemli kaynakları kendi ellerinde toplayan zengin tüccarlar ve tefeciler oldu. Ancak 1875'te Pune civarında etkili Maratha çiftçilerinin Marwari tefecilerine karşı ayaklanmalarının gösterdiği gibi, kazananlar arasında da düşmanlık vardı.

İngiliz sermayesini ve tüketici mallarının girişi 1854'te başlayan demiryolu gelişmeleriyle arttı. Demiryolları İngiliz sermayesinin yabancı yatırımcılara sabit kârla garanti altına almasıyla, imparatorluk çıkarları gözetilen bir anlayışla yapıldı ve bu da İngiliz sermayesinin sömürge bağlantısıyla güçlendirilmesinin bir başka yoluydu. 1914'ten önce "serbest ticaret dönemi" denilen uygulama aslında İngiliz mallarının resmi ve gayri resmi yöntemlerle ithalatının gözetilmesini sağlayan bir sistemdi; böylece 1930 bunalımında, imparatorluk tercih hakkı denilecek adım önceden atılarak Hint imalat ve taşımacılık endüstrisi geriletildi. İhtiyaç fazlası işçiler de tarımsal uğraşlara ve köylülüğe dönmeye zorlandı.

Bu süreçler yansımasını tarım işçilerinin yüzde 28 artarken tarım dışı uğraşların yüzde 8 gerilediğini gösteren 1881 ve 1931 nüfus sayımlarında buldu. Sayımlarda görülen bu eğilimler önceki yıllarda, 1840-1880 (düzenli sayımlardan önce) arasında daha da güçlü olabilir. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllar sırasında işgücünün muhtemelen yarısından daha azı çiftçilik ve onunla bağlantılı işlerle meşgulken on dokuzuncu yüzyılın sonunda tarıma bağlı olanların oranı yüzde 75'e çıktı, üretim ve teknolojiye zaten Avrupa'nın gerisinde olan Hindistan tarımına muazzam bir ilave yük bindi. Böyle giderek artan tarım bağımlılığı koşullarında kırsal bölgelerdeki toplumsal ilişkiler yoksul halk için tehlikeler doğuracaktı, öyle de oldu. Bazı değişiklikler aşamalıydı, ancak on dokuzuncu yüzyıl sonlarında değişimlerin artan hızı sonrasında gelen müthiş kıtlığı daha da şiddetlendirdi.

Kıtlık ve hastalık İngiliz imparatorluk hâkimiyetinin başladığı 1840'ta değişiminin daha ölümcül sonuçlarına yol açmıştı, ancak kronik besin yetersizliği ve sonucundaki hastalıklar bütün alt kıtadaki sosyo-kültürel doku bozulmasını açığa çıkardı. Bu, muazzam kırsal bölgede toplumların zafiyetinin hem nedeni hem de belirtisiydi. Zenginlik birkaç ailenin elinde toplandığından ve yerel işbirliği için siyasal araçlar işlevsel alanlardaki bürokratik sorumluluk paylaşımında kaybolduğundan, toplumlar bir yerel bölge içerisindeki bunalımlara yanıt verebilecek yeterlikteki kurumları sürdürebilecek tarihsel kabiliyeti kaybettiler. Toplumsal işbirliğine katkıda bulunan kast ilişkileri, örneğin müşteri ve patron kastları arasındakiler, yerel grupları tarihsel bağlam ve sorumluluklardan uzaklaştırarak, yeni anlamlar ve işlevler getiren İngiliz hukuku eğilimi ve nüfus sayım operasyonlarıyla derinden değişti.

Harita 11 Hindistan demiryolları y. 1900.

Mezhepler ve toplumlarla birlikte kast ilişkileri her zaman değişen tarihsel koşullara yanıt vermişti. Tarımın kırsal ekonomilere muazzam yayılışı, Kuzey Hindistan'daki Müslüman yayılması ya da Avrupa egemenliğinin dayatılması gibi

muazzam değişiklikler karşısında varsayılan antik gelenekler ve öz başka türlü nasıl korunabilirdi? Hintliler artık krallıkların ve toplumların parçaları değil, yeni yönetim yapılarının tebaasıydılar. Bir zamanlar, yerel dini ve siyasal otoriteler ve uzak krallıklar geleneksel ilişkileri ve karşılıklı yetkilendirmeleri esnek, yerel duyarlılıklara açık kurallarla sürdürebilmişlerdi; şimdi İngiliz adaleti emrindeki mahkemeler yeni şartlar koydu. İngiliz adli ve sivil görevliler, kendi mülkiyet ilkelerine göre bunu yapmak için bir neden olmadığında, bu ya da şu grubun yetkileri ya da yan gelirlerini korumayacaktı. Nüfus sayımları ve diğer modern önlemler bazı yerel ayrıcalıkları ve sorumlulukları bağdaşık hale getirme ve diğer farklı haklar ve gelenekleri alakasız ve uygunsuz olarak dışarıda bırakma eğilimindeydi.

TOPLUMSAL YAPI PARÇALANIYOR

Gelip giden askeri egemenliklere karşı toplumsal mücadelelerin sonuçları olan yerel, kırsal sosyal ilişkiler bu şekilde kayboldu; güç kazanılan haklar kenara kondu ve toplumsal bütünlük, bazı yerel grupların diğerlerine karşı çıkarlarıyla, yasal ve inzibatı saldırılara maruz kaldı. Bu yerel mücadeleleri kazananlar bunu çoğu kez kimin eski ayrıcalıklarını kaybedeceğini ve kimin yenilerini kazanacağını belirleyen sömürge yetkilileriyle ayrıcalıklı ilişkileri sayesinde yaptılar. Kazananlar genellikle mülk sahibi sayılanlar ve vergisini nakit ödeyenler ya da yararlı görülen profesyoneller –yazıcılar, avukatlar, arazi kiraya verenler– olurken, kaybedenler bazı önceki küçük yöneticiler ve çoğunlukla küçük çiftçi aileleri oldu. Bütün alt kıtadaki kırsal toplumların dönüşümü böyleydi.

Bu Hindistan'daki sömürge egemenliğinin gelenek ve adaletin huzurlu dünyasının yerine Batı toplumu ve kültürünün bireyci ve çoğulcu ahlakını koyduğunu ileri sürmek değildir. Sömürge öncesi Hindistan'da tabakalaşma, sömürü, baskı ve sefalet had safhadaydı. Üstelik, birçoğu İngilizce ya da başka bir Avrupa dilini öğrenmek, Batı eğitimi ve mallarına ulaşmak istediği ve bu nedenle fedakârlık yaptığı için, Hintlilere gerçekten cazip gelen Avrupalı değerler vardı. Bunlar Hintlilerin, en azından erkeklerinin yaşam tarzlarında büyük değişiklikler yaptı; kendilerinin olabilecek bir modernliği el yordamıyla ararken ya da alternatif olarak, eski ayrıcalıklarının ve dokunulmazlıklarının bazılarını korumak isterken, eski kurumsal ve kültürel biçimler yeni kurumlar ve ideolojilere boyun eğdi. Ancak yüzyılın ortasından itibaren eski toplum sınırlarını ve toplumsal kurumları kapsayan siyasal, sosyal ve kültürel asimilasyon görülmemiş boyuttaydı. Bu yeni oluşumların ve ideolojilerin otoriter merkezleri daima tarihsel yörelerin uzağındaki yerlerde, kasaba ve kentlerdeydi; buralar eski toplum çıkarlarından çoğu kez uzak ya da sadece onlara teğet

geçecek biçimde, profesyonellerin –partililer, bürokratlar, popülist din adamları ve kodaman sanayiciler– denetimi altındaydı.

RAJ YÖNETİMİ

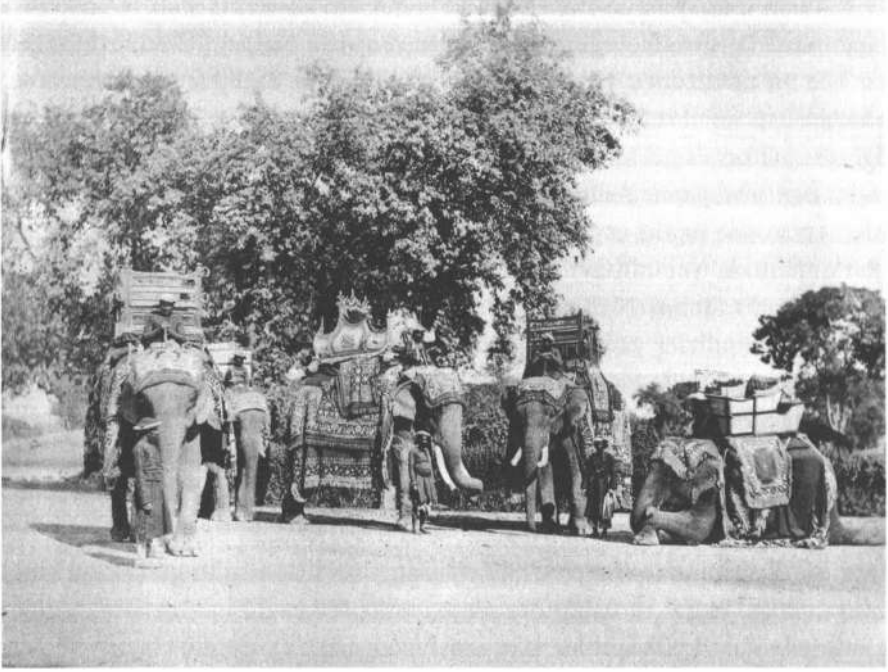
Hindistan'da İngiliz yönetimi ümit veren bir biçimde başlamıştı. Kraliçe Victoria Kasım 1858'de "Hindistan Prensleri, Şefleri ve Halkına" bir bildiri yayımlayarak prens ve şeflerin itibar ve ayrıcalıklarının Doğu Hindistan Şirketi'yle mevcut anlaşmalar çerçevesinde sürdürüleceğini garanti etti. Bütün din ve ırklardan, aristokrat olmayan Hint halkı için "eğitim, beceri ve dürüstlüklerine" göre kamu istihdamı vaat edildi. Kraliçenin kelimelerindeki cömertlik önceki yıldaki ayaklanmayla hükümet ve halk arasında açılan uçurumun kapanmasına yönelikti.

Bildirisini kısa süre sonra 1858 Hindistan Hükümeti Yasası izledi. Hindistan için bir dışişleri bakanı atandı ve Wesminster Kabinesi üyesi yapıldı; ancak görevi ve kadrosu Hindistan gelirleriyle finanse edildi. Parlamento Delegelerinin yerini on beş üyesinin çoğu Doğu Hindistan Şirketi'nin emekli yöneticilerinden atanan Hindistan Konseyi aldı; kalan üyeler Hindistan'da 10 yıl hizmet etmiş kişilerdi. Bu düzenleme şirket ve imparatorluğa bağlı ardılları arasında çok önemli bir personel ve politika devamlılığını gösterdi, ancak şirket idarecilerinin etkisini azaltarak daha merkezileşmiş bir otoriteye de işaret ediyordu.

Victoria'nın Hintlilerin üst düzey görevlerde yer alması vaadi öylesine yavaş gerçekleşti ki, 1880'de Hindistan Kamu Hizmeti'nin (ICS) 900 mensubu arasında sadece on altı Hintli vardı. 1858 Yasası elit idari kadroların yarışma sınavlarıyla oluşturulmasına ilişkin birkaç yıl önce İngiltere'de yapılan düzenlemeyi doğruladı. İzleyen yıllarda adayların yerine getirmesi gereken koşullar giderek zorlayıcı hale geldi: azami yaş 23'ten 21'e ve 1870'de 19'a indirildi ve ayrıca bir İngiliz üniversitesinde iki yıllık deneme süresi istendi. Böylece İngiliz Hindistanı'nın yaklaşık bin kişilik yüksek ücretli idari kadrosu çok büyük bir çoğunlukla, çetin İngilizce sınavlarını geçen İngilizler tarafından işgal edildi. Bu sonuç birçok kişi tarafından Doğu Hindistan Şirketi'nin 1833 sözleşmesinde verilen ve 1858'de kraliçe tarafından tekrarlanan vaadin yerine getirilmemesi olarak görüldü.

Ancak bildiride sadece Hintlilerin şirketin yerine geçen kraliyet rejimine ilişkin endişeleri yatıştırılmak istenmişti ve İngiliz kötümserliği galip geldi. 1857'de Kalküta, Madras ve Bombay'a yeni kurulan üniversitelerden yeterli nitelikteki adayların yetiştiği açık olduğunda ve herkesin daha fazla üst düzey görevlilere ihtiyaç duyulduğunu kabul ettiği zaman bile, bu tür görevlere Hintlilerin getirilmesine karşı çıkıldı. Üstelik Hindistan'daki iktidarın eli her zaman sıkı bekçileri adillik ve

uygulanabilirlik değerlendirmelerinin yanı sıra Hintli yüksek devlet görevlerinin aylık ve emekli maaşlarının daha düşük olacağını ve aynı sınavların İngiltere ve Hindistan'da eşzamanlı olarak yapılabileceğini de düşünmüştü.

Levha 22 “Genel Valinin” filleri. Genel Vali Lort Dalhousie sokak arabası gibi boyanmış tahtadan fil semer sepetini daha büyük gümüş bir sepetle değiştirmek istediğinde düşüncesiz bir savurganlıkla suçlandı. (IOL, Ray Desmond, Victorian India in Focus. Londra: HMSO, 1982, s. 82, levha 61, British Library izniyle).

Hindistan'daki yüksek görevliler ve İngiltere'deki müttefikleri yine de önemli yetkileri olan Hintliler fikrine alışmadı. Genel Vali Lort Lytton, 1879'da Hintlilerin yüksek görevlere rahatlıkla geçmesine ilişkin yükümlülüklerin asla yerine getirilmeyeceğini ve bunun sadece vadin reddedilmesi ya da bir aldatmaca içinde sürdürülmesine karar verilmesi meselesi olduğunu açıkça yazdı. Lytton kadar küstah ya da dürüst olmayan diğerleri izlenecek en güvenli yolun ikinci bir yöneticiler aşaması yaratmak olduğunu düşündü: “İyi ailelerden sosyal konumlardan” gelen genç, eğitilmiş Hintliler üst görevlerinin altıda birini işgal edecekti. 1880'de Yasal Kamu Hizmetini tanımlayan böyle bir plan sunuldu ancak bu eşzamanlı sınavlara yönelik talepleri durdurmadı. Bu sınavlara ilişkin 1890'lardaki öneriler başka gerekçelerle reddedildi: Yüksek eğitilmiş Hinduların hâkimiyeti uzun bir yönetim

deneyimi ve geleneği olan Müslümanlar ve Sihler açısından haksız bir dezavantaj olacaktı.

Londra ve Kalküta'da Hintlilere görev yolunu açmak hoşnutsuzluğu, gönüllü olarak güçten feragât etme evrensel isteksizliğinin yanı sıra, yaygın sosyal-Darwinist ırksal üstünlük teorilerinden kaynaklandı. Hindistan kaynaklarının yoksulluğu gidermek için nasıl tahsis edileceğine ilişkin tartışmalarda birkaç güvenilir Hintlinin yer alması bile on dokuzuncu yüzyıl İngiliz yetkilileri için özellikle tatsız bir durumdu. Utandıkları için Hindistan yoksulluğuyla ilgili en ciddi eleştirileri Lort Lytton'un çekindiği eğitimli orta sınıf Hintliler değil, kendi yüksek görevlerdeki meslektaşları dahil başka İngilizler yaptı. Aslında orta sınıf Hintliler *laissez-faire** yaklaşımına değer verenlerin gözünde İngiliz çağdaşlarından ya da üstatlarından çok farklı değillerdi.

Parlamentoda yer almayı basarmış Bombay Parsi (Fars-İranlı Zerdüşt) işadamlarından Dadabhai Naoroji, 1870'lerden yüzyılın sonuna kadar Hindistan kaynaklarının İngilizler yararına dağıtılmasını kınayan bir dizi belge, konuşma ve mektup üretti. 1901'de ekonomik konulardaki genel tartışmaya odaklanan toplanmış yazıları *Poverty and Un-British Rule in India*** ismiyle bir kitap olarak basıldı. Aynı yıl benzer bir suçlama, "*Prosperous*" *British India**** ironik başlığıyla William Digby'nin çalışmasında görüldü. Digby Hindistan Kıtık Destekleme Fonu fahri sekreteriydi ve 1870'lerin korkunç kıtlığı sırasındaki pasif tutumundan dolayı Madras yönetimine muhalefeti biliniyordu. 1888'de Raj'ın gerçekleştirdiği özel soruşturmanın açığa çıkardığı derinleşen yoksulluğa dikkati çekerek daha etkili refah önlemleri alınması için bir lobi oluşturmıştı.

Bu çalışmalar istatistik, dil ve kırsal konulardaki sayısız çalışmalarının yanı sıra, 1881-1887 arasında basılan 23 sayılı *Imperial Gazetteer of India*'nın editörlüğünden dolayı saygı duyulan yüksek konumdaki kamu görevlisi W. W. Hunter'ın diğer eleştirileriyle imparatorluk yönetiminde etkili oldu. Hunter 1881'de Hindistan halkının beşte birinin yetersiz gıdayla yaşadığını iddia eden küçük bir kitap yayımladı. Hunter'ın 1881 kınaması Digby'nin 1901'de imparatorluk politikaları ve bunların yol açtığı kitle yoksulluğu suçlamasında yararlandığı çalışmalara ilham vermesinin yanı sıra, yoksulluk suçlamasına karşı çıkmaya yönelik dar düşünceli yayınları da harekete geçirdi. Eski ve güvenilir bir Hintli bürokrat olan Srinivasa Raghavaiyengar'ın savunmaya yönelik çalışması beceriyle hazırlanmıştı; 1893'te Madras yetkilileri onun *Memorandum of the Progress of the Madras Presidency during the Last Forty Years of British Administration*'ını yayımladı. Ancak 650 sayfa bile Hunter'ın kısa ve iç karartıcı suçlamalarını çürütmeye yetmedi.

* Bırakınız yapsınlar ideolojisi. (yay. hzl.)

** Hindistan'da Yoksulluk ve İngiliz Olmayan Yönetim. (çev.)

*** Müreffeh İngiliz Hindistanı. (çev.)

On dokuzuncu yüzyıl imparatorluk faaliyetleri Hindistan ordusuna ağır sorumluluklar yüklemeye devam etse de –1882’de Mısır’da krallığın yarı sömürge idaresine girmesi; 1885-86 ve 1896’da Sudan’da; 1900’de Çin’de Boxerlara karşı– Hintlilerin Hindistan ordusunda subay olma fırsatları da eziyete dönüşecek kadar yavaş gelişti: Lort Curzon yönetiminde 1904-5’te Hindistan bütçesinin yüzde 52’si gibi muazzam bir bölümünün orduya ayrıldığı zaman bile Hintlilerin atanmasında bir artış olmadı.

1857’de şirket *sepoylarının* ayaklanmasından alınan dersler İngiliz-Hint alaylarındaki üst rütbelerde Avrupalıların yoğunlaşmasını zorunlu kıldı. Ayaklanma korkusu Avrupalı birliklerin üçte birinin stratejik olarak bütün İngiliz Hindistanı’nda yerleşik kalmasına ve topçu birlikleriyle üst komutaya hâkim olmasına gerekçe oldu. Orduda İngiliz kontrolünün güçlenmesi maliyetliydi ve yirminci yüzyılda askeri harcamaların Hindistan bütçesindeki en büyük kategori olarak kalmasını açıklamaktadır.

Ordunun yanında, eski bir sömürge modelinin devamlılığı sivil yöneticilere bağlıydı. Şirket tüccarları, askerleri, yargıçları ya da kamu görevlileri atamaları uzun zamandır şirket yöneticilerinin lütfu olmuştu. Her biri himayesindekini, özel çıkarlar ve nüfuzla, üç şirket başkanlığından birine –Bombay, Kalküta, Madras– atayarak kendi genç müvekkillerine siyasal himaye sağlayan yöneticiler on yedinci ve on sekizinci yüzyıl Londrası’nda en önemli işadamları arasındaydı. Bu başkanlıklar arasındaki şirket doğrudan yönetim sorumluluğunu kaybettikten sonra da uzun zaman süren yönetim tarzı farklılıklarının bir nedeniydi. Farklı yönetim, gelir ve yargı uygulamalarıyla eyalet modelleri bütün İngiliz Hindistanı’nda başarılabilir yönetsel merkezi otoriteyi azaltan bir değişkenliğe girdi.

İÇERDE LİBERALİZM, DIŞARDA BÜROKRASI

Bu Avrupalı yönetici elit alt kıtada daha güçlü bir enstrüman olma mücadelesi verirken, İngiltere hükümetinin sivil toplum üzerindeki nüfuzu liberal ilkelere uygun olarak azaldı. İşçilerin işverenlerle bireyler olarak sözleşme yapma özgürlüğü dahil, genel işlemler mahkemeler ve sözleşmelere bağlandı, ancak sendikalarda birleşme buna dahil değildi. Hindistan’da yöneticiler ayrı telden çalışıyordu: politikaları, emek ve kaynakları özgür bırakmak yerine düzenlemek ve imparatorluk otoritesi ile yoksul halk kitleleri arasında aracı olarak görev yapanlara ayrıcalıklar sunmaktı.

Yaklaşık bin kişiden oluşan Hindistan Kamu Hizmeti 1872’de ilk genel sayım nüfusun 185.5 milyon olduğunu gösterdiği zamanda, bütün İngiliz Hindistanı’nı

yönetti. Hindistan'ın diğer 240 milyonu kendileri de İngiltere'nin müvekkilliği olan ve sınırlı özerklik hakkı tanınan altı yüz Hintli prens tarafından yönetildi.

Onların çıkarlarını gözetmek için küçük ölçekte bir Hindistan siyasal hizmeti yaratıldı. 1854'ten sonra kamu görevlileri, başta İngiltere'nin büyük üniversite-lerinin mezunları olmak üzere, seçme sınavıyla alınmaya başladığında, İngiliz toplu-
munun yeni bir tabakasının Hindistan'la iletişimi sağlanmış oldu. Bütün orta sınıf aileler giderek ayrılmış yerleşim çevrelerinde, sayısız hizmetçiyle zarif bungalovlar-
da, özel kulüpler ve oyun alanlarından yararlanarak, kendilerini yönettiklerinden kesin bir biçimde ayırmış olarak yaşamaya başladılar. Yeni sosyal ve siyasal tavırlar yirminci yüzyılın sonunda kaçınılmaz olarak Batı eğitilmiş Hintlilerin siyasal olarak uyanmasına neden oldu ve aynı zamanda katkı sağladı.

Daha acili olanı ise doğrudan Hindistan yönetiminin değişimiydi. İngiliz Hin-
distanı eyaletlerinde ve prenslik nüfuz alanlarıyla 1860'tan sonra bürokrasi yoğun-
laştı. On sekizinci yüzyıl sonrasında resmi yetkililerin, bölünmemiş yerel otorite ve güçlerin –Madras ve Bombay'da gelir toplayıcısından, Bengal'de sulh hâkimi ya da Kuzey-Batı Eyaletlerde emniyet müdürüne kadar– yerini her biri özel işlerle dona-
tılmış birçok görevli aldı. Gelir toplayıcılarına ilaveten sulama ve bayındırlık işleri ya da ormancılıkla ilgilenen özerk adli, polis ve teknik memurlar vardı. Bu teknik memurların bazıları şirket dönemine sonradan geldi, ancak hükümet yönetiminde sayıları arttı.

Avrupalı yetkililerden çok daha fazla sayıdaki Hintli yardımcı görevlilerin on dokuzuncu yüzyıl sırasında şirket ve Hintli prensler yönetiminde kazandıkları bir uygulamalar ve ayrıcalıklar geçmişi de vardı. Kabul edilmiş eski yöntemlerin çoğu, işe alma uygulamaları değişse de, kraliyet yönetiminde devam etti. Yerel konum-
larının etkililiklerini artıracığını uman toprak sahibi egemen gruplar önceden yar-
dımçı memurların geldiği yerd. Toprak sahiplerinin yerini giderek, çoğu dışardan, yazıcı gruplardan gelenler aldı. Okuryazar brahmanlar ya da kayasthalar kayıt tutma becerileriyle on dokuzuncu yüzyılın giderek bürokratikleşen yapısında daha yararlı ve siyasal açıdan daha güvenilir hizmetliler olarak görüldüler. Görevlerin-
den olan kodamanlara gelince, aralarında daha güçlü olanların çıkarları genellikle korundu, hatta güvenli toprak sahipliği hakları veren yasal değişikliklerle güçlendi-
rildi. Bu on dokuzuncu yüzyıl sonundaki değişikliklerle hızlanan sınıf oluşumunun bir yüzüydü.

1850'lerin ortasında ortaya çıkan bir başka önemli değişim Hindistan yöne-
timine daha fazla katılmak isteyen ve bu kapasiteye sahip bir Hint kamuoyunun doğmasıydı. 1851'de Bengal İngiliz Hint Cemiyeti'nin kurulması bu yeni algının bir göstergesiydi. Bunu Bombay ve Madras'ta benzer örgütlenmeler izledi. 1854'te Doğu Hindistan Şirketi için herkesin son olduğunu bildiği imtiyazı bu kurum de-

gerlendirdiğinden, bunlardan İngiliz Parlamentosu'na yeni cemiyet dilekçeleri gönderildi.

Eğitimli Hintlilere başka fırsatlar sunulmaya başladı. 1861'de mütevazı yerel özerk yönetimleri ve eğitime göre sorumluluğu değiştirmeyi ve büyüyen bir Hint orta sınıfın gönüllü vergilendirilmesi için diğer kolaylıkları kapsayan seçimli kurullar gerçekleştirildi. İlimli Hintli politikacılara daha radikal rakipleriyle karşılaşmalarında yardımcı olmak üzere bu tür siyasal ayrıcalıklar aşamalı olarak ve tepki toplayarak arttı. Eğitimli Hintliler arasında ortaya çıkan bu bölünmeye karşın, Hindistan'daki diğer orta sınıfa karşı düşmanlıklarında birleştiler: Hintli ve bazen de orta-sınıf aristokrasi olarak gösterilen yerleşmiş Britanyalılar. İngiliz-Hintlilerin hukuk eğitim ve gazetecilik mesleklerine katılımıyla iki orta sınıf arasında artan şüphe ve kızgınlık, bazen açıkça meydan okuma kaçınılmaz oldu. Hintli meslek sahipleri Hint dilindeki basının kontrolü ya da Hintlilere ateşli silahlar bulundurma hakkının tanınmamasından özellikle rahatsızdı.

İmparatorluk Hindistan yönetimi on dokuzuncu yüzyıldaki diğer devletler gibi, sınırlı amaçlar peşindeydi: Genellikle askeri bir eylem sonrasında, dış sınırlarını belirlemek, devlet işlerini yürütmek için yeni kurallar ya da yasalar koymak ve diğer imparatorluk güçleriyle büyük oyuna katılmak. Bir bütün olarak Hindistan görüntüsünün ortaya çıkması çok zaman alacaktı. Bu nedenle, 1798-1805 arası genel vali olan Richard Wellesley Hindistan'ı Napolyon'un Ortadoğu'da yayılma planlarına karşı hayati bir merkez olarak gördü.

On dokuzuncu yüzyılın ortasında İngiliz Hindistanı'nın sınırları zayıflamış bir Çin İmparatorluğu'na ve alt kıtanın İran'dan Burma'ya kadar olan kuzey uzantılarındaki yanaşmacı küçük devletlere karşı avantajlı biçimde belirlendi. İçeride, sınırlı yönetime ilişkin yaygın görüşler seyahat eden tüccarların şikâyetlerine bir yanıt olan çete soygunculuğunun kaldırılması gibi nefret uyandıran bazı uygulamaların ara sıra yasaklanmasının ötesinde devlet müdahalelerini köstekleyecekti. Ölen kocasıyla birlikte dul kadının da yakıldığı sati uygulamasının yasaklanması bile Hıristiyan misyonerlerin şirket yönetimine eleştirilerine bir teslimidi.

REFORM HAREKETLERİ

Sosyal, dini ve nihayet siyasal reform yapıları iki bin ya da daha az İngiliz Hindistanı kasabasında yüzyılın sonuna doğru hızla çoğaldı. Bengal'deki "Bölge kasabaları"nın Brahmo Samaj kolları ve daha küçük bir ölçekte Bombay Başkanlığı'nın küçük kasabalarının Brahmo Samaj'a benzer bir hareket olan ancak 1867'de Bombay'da kurulan, Prarthana Samaj kolları vardı. Siyasal olarak daha belirgini taşra kentlerin-

de eğitimli insanlar tarafından kurulan sözde dini reform dernekleriydi. Batı Ganj Ovası'nda Pencap ve diğer yerlerde 1875'te kurulan Arya Samaj küçük kasabalarda kast ve hurafeyi kınayan bir ideolojiye yandaşlar buldu. Doğu Ganj bölgesinde, tersine Hindu Samaj gibi isimler alan açık biçimde Hindu yanlısı çeşitli reform yapıları ortaya çıktı. Batı Hindistan'daki Parsiler ve Müslümanlar arasında benzer reform faaliyetleri başladı ve sonunda 1875'te Seyyid Ahmed Han tarafından Aligarh İngiliz-Müslüman Koleji kuruldu. Böyle açıkça dini olan reform yapıları kaçınılmaz olarak Hristiyan iddialarının yanıtlanmasına, çürütülmesine ve Batı eğitimi sürecinin gelişmesine olanak sağlayarak siyasal amaçlar üstlendi ve kamu ideolojilerini detaylandırmaya başladı.

“Sınırlı yönetim” ilkesi ve *laissez-faire* doktrini Doğu Hindistan Şirketi'nin cesaretini kıracaktı, misyonerler ve etkili eleştirmenler tarafından rahatsız edilmediği sürece Raj'ın Hindistan halkına müdahalesini engelleyecekti. Ancak piyasaların ve sözleşmelerin serbestçe düzenlenebilmesi gibi önemli bir meselede bile şirket, afyon ve tuz ticaretine on dokuzuncu yüzyıl sonuna kadar sürecek tekeller koyarak, devlet gelirleriyle ilgili olan yerlerde liberal ilkelerini çiğnedi. Toprak ürünlerine ve ticarete konan vergiler faydacı doktriner ya da miras alınmış oryantalist yaklaşımlarla yüksek kalmaya devam etti.

İngiltere'de ve esasen Hindistan'da devlet işlevlerindeki bir açılım on dokuzuncu yüzyıl sonunda önceki sati meselesi gibi, aynı rahatsızlığa neden olan korkunç kıtlıklarla sonuçlandı ve imparatorluk varlığının tebaanın yararına olduğu inancını temelden sarstı. Gönülsüz bir rejim devlet kaynaklarının harekete geçirilmesine ve kıtlığa karşı önlemlerin en etkili olarak teknik uzmanlar kanalıyla alınabileceğine karar verdi. Bu karar Hindistan'da modern bürokrasinin gelişimini hızlandırdı. Orman idaresi, sulama ya da bayındırlık işleri konusunda eğitilen görevliler gelişim programlarını gerçekleştirmek üzere eyaletlere gönderildi. İngiltere'den gelen kamu hizmeti teknik personeli projeleri denetlemek üzere bölgeler arasında dolaştı. Avrupalı polis ve tıbbi uzmanlarla birlikte –birisi hapishaneleri doldurmak diğeri de mahkûmların sağlığını kontrol etmek üzere– bu teknik personel on dokuzuncu yüzyıl dünyasının en büyük ve en kaliteli idarelerini oluşturdu. Bürokrasi ve teknik uygulama kültürü gururla, “Verimlilik bizim İncilimizdir, idaremizin temelidir,” diyen Lort Curson döneminde yüceltilti.

ZAMİNDARLAR VE RYOTWARLAR: GELİR VE HARCAMALAR

Kraliyet yönetiminin bir yüzyılın tarihsel olarak kendisine ayrılmış bölümünün neredeyse yarısını tamamlamasından sonra bile idari yönetim ve usulleriyle

Curzon'un bahsettiği bürokratik fazilet birçok eyalette keşfedilemedi. Eyaletlerin çeşitliliği farklı tarihler ve kaynak bağışlarını yansıttı. İngiliz Hindistanı'nın ve şirketin bütün diğer nüfuz alanlarının en gelişmiş ticaret merkezi olan Bengal en kaygısızca yönetilen yerdi. 1793 Kalıcı Çözüm'ü Lort Cornwallis tarafından yerli eşraf diye yorumladığı kesimden kırsal kapitalistler oluşturma umuduyla yaratılan toprak sahibi bir sınıfa mülkiyet hakkı verdi. Aslında bu yeni Hintli toprak ağaları diğer pek soylu olmayan kesimlerden geldi. Çok azı eski büyük ailelerden gelirken, çoğu on sekizinci yüzyıl başındaki Mughal valilerinin yerine geçen *nawab*'lar tarafından henüz atanan mültezimlerdi. Cornwallis'in yeni zamindarlarının kırsal kapitalistler olma gibi bir eğilimi yoktu. Uzun zaman önce çoğu mülklerini Kalkütali girişimcilere –kırsal kesimle kâr etmek dışında ilgilenmeyen kentlilere– kaptırmıştı. Bengal'de şirket ve daha sonra imparatorluğun yerel idarecilerinin neredeyse hepsi, temel görevleri arazi mülklerini korumak ve sözleşme yükümlülüklerini dayatmak olan sulh yargıçlarıydı. Ancak bu yargı görevlileri bile çok az sayıdaydı ve pek azının yönettikleri alanlarla ilgili ayrıntılı bir fikri vardı.

Madras ve Bombay başkanlıkları genellikle yoksul yerlerdi. Arazi kısmen bol-luğundan ve kimsenin sahiplenmek istemeyeceği düşük kalitesinden dolayı devlet mülkü sayılıyordu. Küçük köylü üretici bunun yerine şirketin toprak sahibi devletinden yıllık kiraladığı toprağı ekti. Araziler yazılı anlaşmalar yapılan yüz binlerce küçük çiftçiden talep edilecek kiranın (ya da gelirin- İngilizler üretimden talep etikleri paya ne diyeceklerine karar veremedi) belirlenebilmesi için ölçülüp değerlendirildi. Bu gelir toplama yöntemine "*zamindari*" ya da "kiraya veren toprak sahibine dayalı ödeme"nin tersine *ryotwari* ya da "köylüye dayalı ödeme" denildi ve neredeyse Bombay ve Madras'taki her yerde benimsendi; sistemin yürümesi İngiliz "tahsildarlar"ın altında çalışan muazzam bir yardımcı Hintli görevli kadrosunu gerektirdi.

Kraliyet yönetiminin başladığı 1858'den 15 yıl sonra gelirin yarısı ya da yarıya yakını araziden elde edildi; kalanı içerde ve dışarda satılan afyona, tuza konulan vergilerle ve daha küçük ölçekte gelir, damga ve benzeri vergilerden geldi. 1860-1870 arasındaki harcamaların yarısından fazlası orduya ve idareye gitti (sırasıyla yüzde 33 ve yüzde 22, ikinci kalemdeki harcamalar genellikle vergi toplama maliyetlerini içerdi); toplam maliyetin yüzde 12'lik bölümü ise borç ödemelerine ayrıldı; kalan üçte bir ya da ona yakın bölüm sulama gibi kamu işleri dahil küçük harcamalardan oluştu.

Bütçeler 1900 yılından sonra arttı, ancak hem gelir toplama hem de harcama modeli yavaş değişiyordu. Arazi vergisi 1918'e kadar toplanan gelirin yarısını sağ-ladı, bu tarihten sonra önce üçte bire, sonra 1930'da dörtte bire düştü; aynı dö-nemde azalan arazi vergisinin yerine geçecek gümrük ve gelir vergileri giderek arttı

ve tuz vergisi –belki de imparatorluk vergilendirmesinin en çok gerileyen biçimi– 1872’de yaklaşık yüzde 15’ten aşağı, 1918’de yüzde 10 ve 1930’da yüzde 5 düştü.

Toplanan gelirler genellikle devlet harcamalarını karşıladı ve birkaç yıl dışında, İngiltere’ye “Yurt Vergileri” olarak aktarılan bütçe fazlası vardı. Bunlara Hindistan’da ortaya çıkmış sayılan yükümlülükler olarak mazeret bulundu ve bu nedenle de Hindistan’da toplanan gelirlerin bir bölümünün İngiltere’ye aktarılması gerekti. Bu yükümlülüklerin içinde şirketin yönetim güçlerini kaybettiği 1858 yılında şirket hissedarlarının ödüllendirildiği sabit kâr payları vardı. Yurt Vergileri esasen Hindistan arazi vergilerinden oluştu ve bu nedenle de 1860’tan hemen sonra Hintli milliyetçiler Hintlilerin imparatorluk kurumlarını muhafaza etmesinin maliyeti olan bu vergileri “Drenaj” olarak gösterdi.

1860 civarında ayaklanmayı ve sivil başkaldırıları bastırmanın ardından kalan maliyetler nedeniyle Bengal, Kuzey-Batı Eyaletler, Pencap, Madras ve Bombay’da yönetim harcamaları toplanan gelirden fazlaydı. Daha sonra 1872’de ortalama 70,6 milyon rupi (yaklaşık 7 milyon sterlin) yıllık üretim fazlasına bir dönüş oldu ve yüzyılın sonunda bu rakam 20 milyon sterline çıktı. Ancak on dokuzuncu yüzyılın sonunda İngiltere Hindistan’la ticaretinde yaklaşık aynı miktar, 25 milyon sterlin, olumlu bakiye verdiği için Hindistan’dan İngiltere’ye aktarılan toplam kaynak aslında bu miktarın iki katıydı. Yoksullaştırılmış bir Hindistan’ın hem hazinesinden, hem emtiasından çifte drenaj İngiltere’nin Amerika Birleşik Devletleri ile ticaretinde ortaya çıkan açığı dengeledi.

ON DOKUZUNCU YÜZYIL SONUNDAKİ SİYASAL EKONOMİ

1860’dan sonra imparatorluk Raj’ının, parlamento soruşturmaları sırasında ve imtiyazının yenilendiği 1813, 1833 ve 1854 tartışmalarında Doğu Hindistan Şirketi’nden istendiği gibi, kendisini aklamaya pek uygun görülmedi. İngiltere’de Hindistan işleri on dokuzuncu yüzyılın başında sınırlı ilgi çekse de, sonra neredeyse tamamen kayıtsızlıkla karşılandı. Hindistan’la ilgili devlet bakanından Hindistan’ın bazı sorunları ya da politikası konusunda kabine ya da parlamentoda meslektaşlarına açıklama yapması istendiğinde bile sıradan bir Hintliye bakanlığının sıradan bir Britanyalıya göstermiş olduğu ilgiden daha fazlasını gösteremedi. Victoria dönemi devlet adamları imparatorluk savunmasıyla, kârlı ticaret koşullarıyla ve sömürgelerden düzenli haraç akışıyla (doğrusu daha dürüst olarak) ilgilenildi. Yirminci yüzyıl İngiliz politikacıları politika oluşturmaya yönelik bazı katkıları radikallerle denge sağlamak için ılımlı bir Hintli kamuoyunu desteklemenin gerekli

bir maliyeti olarak düşünseler de, Hindistan’la ilgileri açısından eşit biçimde sınırlıydılar.

Kendi açılarından ise, birçok Hintli politikacının ülkelerinin yönetiminde küçük bir paya razı oldukları çıktı ve piyasa ekonomisinin katıldıkları kârları uygun bir şekilde taksim ettiğine ilişkin görüşü İngilizlerle paylaştılar; varlıklı meslek sahipleri dahil daha radikaller, ilke olarak kapsamlı ve yerinde sosyal, ekonomik ve siyasal reformlar talep ettiler. Yirminci yüzyıl sırasında politikacıların temposu Hindistan Ulusal Kongresi içindeki bu iki eğilimin karşılıklı etkileşimi ve İngiltere’nin gönülsüz reformlarıyla ayarlandı.

On dokuzuncu yüzyılın büyük bölümünde gelir talepleri gelirleri kısacak ve verimli yatırımı engelleyecek ölçüde yüksekti ve en yoksulların temel tüketim kalemlerine ağır, dolaylı vergiler konuldu. Bu cezalandırıcı sömürge rejimi yüzyılın sonuna doğru biraz gevşedi, ancak devlet destekli gelişim anlamsız düzeyde kaldı: Hindistan halkından çok şey alındı ve pek azı geri döndü.

On dokuzuncu yüzyıl sonunda Hindistan’ı yönetenler piyasanın fiyatları ayarlayacağından, arzı belirleyeceğinden ve kârları dağıtacağından emindi. Devlete çok az iş düştüğünden de emindiler; eğitim konuları bile Hintlilerin kendilerine ve misyoner kurumlara bırakıldı. İngiltere’de olduğu gibi demiryolu ve nakliye kanalları ilk olarak özel girişim tarafından yapıldı, ancak İngiltere’de bu tür girişimlerin riskleri İngiliz yatırımcılar tarafından üstlenilirken, Hindistan’da geliri üstlenmese de riski üstlenen temel vergi ödeyicileri olan Hintli çiftçilerdi. Avrupa’daki kârlı inşaat işlerinden Hindistan’a çekmek için İngiliz demiryollarına ve kanal yapımcılarına garantili kârlar önerildi. Avrupa şirketlerine garantinin yanında özel gelişme planlarını gerçekleştirmeleri için Hindistan’da toplanan gelirlerden düşük faizle ya da faizsiz kredi sunuldu; bunlardan birisi doğu eyaleti Orissa’daki işler için 1867’de faaliyete başlayan Doğu Hindistan Sulama ve Kanal Şirketi’ydi. Temel hizmetlerde –yollar, okullar, hastaneler– yatırım için öylesine gayretler vardı ki İngiliz yetkililer Hintlilerin yerel tesisler için vergi toplayabilmesi için 1819 gibi erken tarihte Bengal’de, 1861 ve 1882’de başka yerlerde önemli yerel özerklikler tanıdı.

TEKNOLOJİ VE İLETİŞİM

İngiltere ve Hindistan ekonomilerinin İngiltere adına hayli kârlı olan artan kenetlenmesi kısmen 1850’lerden sonra hızlanan ve İngiliz metropolü ile önemli sömürge kazanımları arasındaki mesafeleri büyük ölçüde kapatan teknolojik değişimin bir işlevi oldu. Avrupa ve Asya arasında telgraf ve buharlı gemilerle gelişen iletişimi büyük siyasal ve ekonomik sonuçlar izledi: 1870’te Londra ve Kalküta arasında ve

1854'ten itibaren Kalküta ile Hindistan'daki diğer başkentler arasında telgraf bağlantısı oldu; 1869'da da Lesseps tarafından Avrupa ile Asya arasındaki mesafeyi 4 bin mil kısaltan Süveyş Kanalı tamamlandı. Sonuçta Londra'nın Kalküta ve daha sonra Yeni Delhi üzerindeki yakın siyasal kontrolünün ve ayrıca dünya ekonomik güçlerinin nüfuz etmesinin yolu açıldı.

1910'da Hindistan dünyadaki bütün diğer yerler gibi, erken bir tarihte 1853'te başlayan inşaatıyla dünyanın dördüncü büyük raylı sistemine sahipti. İngiliz kapitalistler hükümetin yatırımlarına sabit kâr garantisıyla, yapımı Hintlilere 50 milyon sterline mal olan demiryolları geliştirilmesi projesini üstlenmeye teşvik edildi. 1869'da eyalet hatta yerel düzeydeki yönetimler ve prenslik devletleri hatların yapımına katıldılar ve bu muazzam girişimden İngiliz Hindistanı'nı ulusal bir emtia pazarı haline getiren bir nakliye sistemi çıktı. Askeri avantajları da vardı: Yeni demiryolları askerlerin Hindistan'da ya da dünyada ihtiyaç duyulabilecek herhangi bir yere nakliyesinin hızlı araçlarını sağladı.

Demiryolları geliştirilmesinin yüksek maliyeti o zaman ve daha sonra özellikle yerli halka faydasının olmaması açısından eleştirildi. Başka yerlerde yapılan ulusal demiryollarından farklı olarak, Hint halkı yeni teknolojiye çok az yarar sağladı. Lokomotif ve demiryolu araçları İngiltere'den geldiğinden ve bundan oradaki patronlar ve işçiler yararlandığından, bunların modern mühendisliğinden para da deneyim de kazanamayan Hintlilerin payına sadece nitelsiz işçilerin istihdamı düştü. Hintliler 1921'de demiryollarındaki üst görevlerin sadece yüzde 10'unu işgal ettiğinden ve bağımsızlıktan önceki yüzyılda Hindistan'da sadece 700 lokomotif yapıldığından teknik becerilerden pek söz edilemezdi.

Karayolları, kanallar ve demiryolları İngiliz Hindistanı'nda ticari tempoyu hızlandırdı ve 1860'lardaki ihracat patlaması özellikle pamuk yetiştirilen yerlerde refahı getirdi. 1860'ların başında pamuk fiyatlarının beşe katlanmasıyla pamuk tarlaları süratle büyüdü, Amerikan İçsavaşı'nın tükettiği stoklar yerine kondu. Savaş bittiğinde pamuk fiyatlarıyla birlikte buğday üretiminin makineleşmeye başladığı Birleşik Devletler, Kanada, Avustralya ve Arjantin arasındaki rekabetten dolayı, Kuzey Hindistan'dan ihraç edilen buğdayın fiyatı da düştü. 1890'da demiryolları uzak pazarlara dayanıklı ve ucuz tahıl taşıyordu, üreticiler önceden bilmedikleri kredi baskılarına maruz kaldı. Kendi yerel pazarlarının soyutlanmasının sona ermesiyle küçük çiftçiler borçlarını riskli ihracatla finanse etmek zorunda kaldılar ya da topraklarını kaybettiler. Kısmen Hintli otoritelerin küçük üreticileri korumayı ısrarla reddetmelerinden, uzak pazarlara gıda ihracatı başka bir "drenaj" oluşturup birbiri ardına gelen ve imparatorluk rejiminin önlem almakta yavaş kaldığı korkunç kıtlıklara katkıda bulunurken, tefecilerin verimli kaynaklarında da büyük kayıplar meydana geldi.

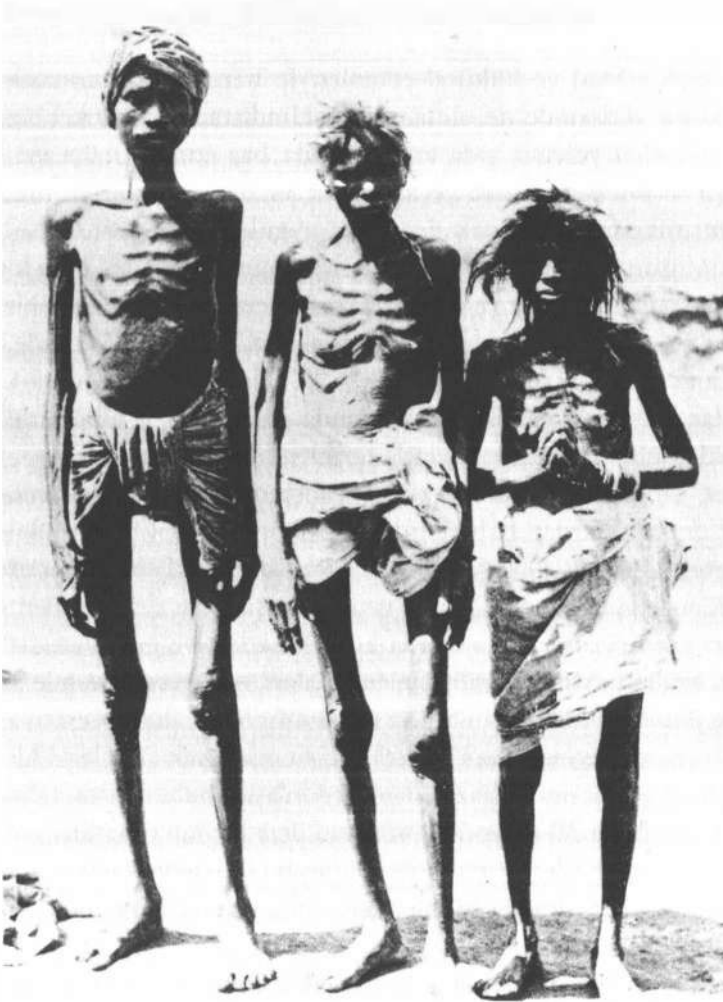
KITLIK VE NÜFUS

Kıtlıklar siyasal, sosyal ve kültürel etkenleriyle her zaman karmaşık olaylardır. Dünyanın başka yerlerinde de olduğu gibi, Hindistan'ın birçok bölgesinde normal bir durum olan yetersiz gıda arzı bununla baş etmede daha verimli olduğu düşünülen ya da bilinen yerlere geçici göçler ya da ormanlarda bulunan "kıtlık yiyecekleri"ni tüketmek gibi çok denenmiş uygulamaları getirdi. Ancak yiyecek yetersizliği nüfusun en korunaksız kesimlerinin ölümüne neden olan kıtlıklara dönüşebildi: hastalar, çocuklar ve yaşlılar. Daha önemsiz olayların tarihinin ayarlandığı bir röper noktasını belirleyen kıtlıklar özel isimlerle başka yerlerde olduğu gibi Hindistan'da da hatırlanıyor; bu nedenle 1899'daki tahripkâr Gucerat kıtlığından sonra insanlar olayları 1943 Bengal kıtlığında da yaptıkları gibi, kıtlıktan önceki ya da sonraki günler, haftalar ve aylarla tarihlendirdiler.

İngilizler, Doğu Hindistan Şirketi Hindistan'da siyasal sorumluluk üstlenmeden önce de kıtlıklardan haberdardı. On yedinci yüzyıl başlarındaki bir şirket temsilcisi Peter Munday, Gucerat ve Batı Hindistan'daki başka yerlerde, bazıları 1000 mil giderek Hindistan'ın güney ucunda yaşamaya devam eden çiftçileri ve zanaatkarları göçe sürükleyen art arda kötü hasatları ve gıda yetersizliğini rapor etti. Mundy, eyaletin Mughal valisinin fırsatçıları ve yiyeceklere hile katanları cezalandırması dahil, tepkilerini anlattı ve İmparator Şah Cihan'ın emriyle bedava yiyecek dağıtılmasını ve yine Cihan'ın yetkililere emrederek vergilerin bir kısmından vazgeçmelerini sağlamasını ve hazineden yardımlarda bulunmasını takdirle belirtti.

1769-70 kıtlığının 30 milyonluk nüfusun üçte birinin ölümüne yol açtığı Bengal'deki ilk İngiliz yetkililer muhtemelen bütün bu önlemleri fazlaca cömert buldular. On dokuzuncu yüzyıldaki yetkililer ciddi gıda yetersizliği riskine karşın serbest ticaret ve müdahalesiz piyasalar ilkelerine inatla bağlı kaldılar. Bürokratik korkaklık da devreye girdi. Kariyerlerinden endişe eden çoğu yetkili kıtlıklarla uğraşmak için ülkedeki vergilerin azaltılmasını ya da sulama işleri gibi, başka türlü gelir elde edemeyen kırsal ailelere hemen para getirecek ve ilerde benzer olayların önlenmesine yardımcı olacak kamu projelerine yatırım yapılmasını önermekte gönülsüzdü.

Yetkililerin kıtlığın neden olduğu ölümleri azaltmaya yönelik olumlu çabalarının önündeki bu ideolojik ve kariyer bağlantılı engellerin üstesinden gelinmesinin, önceki İrlanda örneğindeki gibi, zor olduğu ortaya çıktı ve nedenler de farklı değildi. Çünkü bu kuramcı siyasal-ekonomik adanmışlığa ek olarak, İrlanda ve Hindistan'da kıtlık ölümlerini azaltmaya yönelik resmi atalete katkıda bulunan bir ırkçılık unsuru da vardı. Ancak ne kuramcı namus ne de ırkçılık abartılmalıdır; İngiliz yöneticilerinin İngiliz yoksullara –yetersiz yasaları ve yetersiz evleri– ilişkin kayıtları da içler acısıdır.

Levha 23 On dokuzuncu yüzyıl kıtlığı kurbanları (başka tanım yok), muhtemelen Raj'da görevli bir Avrupalı tarafından çekilmiş (IOL Ray Desmond, Victorian India in Focus. London: HMSO, 1982, s. 3, British Library izniyle).

Bölgesel kıtlıklar on dokuzuncu yüzyılın başında bile birçok yerde görülen alışılmış ölüm oranlarından yüksek olsa da yaygın ve yoğun kıtlık 1866'da başladı. 1866-7'de gelen kıtlığa genellikle Orissa kıtlığı denildi, ancak gerçekte ölümler Ganj Vadisi'nin içlerine, Madras Başkanlığı'nın doğu ucuna ve Haydarabad ve Mysore prensliklerine kadar yarımada boyunca yayıldı. Normal boyutların ötesine ulaştı ve 3 milyon kişinin etkilendiği ve 800 bin kişi olduğu kaydedildi. Neredeyse

hemen sonrasında, 1868-1870 arası 21 milyonu etkileyen kıtlık Rajasthan'ı, Batı Ganj bölgesi ve Orta Hindistan bölgeleri ile Kuzey Dekkan'ı vurarak 400 bin civarında ölüme neden oldu. Yüzyılın son 30 yılı sırasında korkunç sayı arttı: 1873-4 Bengal ve Doğu Hindistan'da 250 bin kişiyi etkiledi; 1876-8'de yine Ganj ve ayrıca Madras, Bombay, Mysore ve Haydarabad'da 36 milyon kişi etkilendi, 3.5 milyon kişi öldü. Yüzyıl alt kıtanın neredeyse her yerindeki daha korkunç boyutlarda ölümlere neden olan diğer iki büyük kıtlık ve hastalık dalgasıyla sona erdi: 1896-7'de, 96 milyon kişi etkilendi, 5 milyondan fazla kişi öldü ve yine 1899-1900'de, 60 milyon kişi etkilendi ve 5 milyondan fazla kişi öldü.

Bu ölüm ve hastalıklar dönemleri hâlâ hatalı bir biçimde musonla gelen kötü şansın bir parçasıymış gibi gösteriliyor. Trajik yaşam kayıplarının asıl nedenleri tarihsel olarak daha önemliydi ve çok fazlaydı. Genel Vali William Bentinck'in zamanından itibaren gelişmiş kara ve nehir taşımacılığının bir sonucu olarak, gıda mallarına yönelik geniş pazar ağları ortaya çıkmıştı; yüzyılın ortasında demiryolları da eklendi. İleriye yönelik tahıl sözleşmesi doğal olarak piyasa ilişkilerini artırdı öyle ki, genellikle ürün fazlası olup ihraç edilen yerlerde, ürün azaldığı zaman da ihracat devam etti, fiyatlar yükseldi ve açlıktan ölümler bildirildi. Yönetim piyasa etkilerine ve sözleşmeye dayalı ilişkilere müdahale etmekte yavaştı, ancak sonunda ölü sayıları İngiltere'de öğrenildiğinden gelen eleştirilerle müdahale etmek zorunda kaldı.

Genel Vali Lort Lytton'un tahıl piyasasının bazı yerlerdeki açığı kapatamadığı zaman imparatorluk devletinin yiyecek satın alınması için ilave gelir sağlayarak müdahale etmesi gerektiğini açıklamaktan çekinmediği zaman Hindistan'daki eylemsizlik de sona erdi. 1880'de ardılı Lort Ripon zamanında kıtlık koşullarının tehdit düzeyini saptamak ve yapılması gerekenler konusunda devlet rehberliği için bir Kıtlık Yasası resmen ilan edildi. Yasa doğru bir yaklaşımla yetersiz sağlık koşullarının hastalıklarla yaygın ölümlere neden olduğu kamplara gitmek yerine, muhtaçlara kendi köylerinde yardım etme önceliğini açıkladı.

Ölümlerin çoğunun doğrudan açlıktan değil ulaşımdaki gelişmelerin hastalıkları yayarak on dokuzuncu yüzyılın salgınlarına dönüştürmesinden kaynaklanması, sadece İngiltere'deki ve yüzyıl kapanırken Hindistan'daki giderek artan eleştirilerin imparatorluk yönetiminin utancını derinleştirmesini sağladı. Yıllardır artan ticarileşmenin Hindistan kırsalı için sonucu güçsüzleşme ve bazı durumlarda eski sosyal güvence ve yetki yapılarının yirminci yüzyılın başlamasından sonraya kadar herhangi bir alternatif koruma olmadan tahribatıydı. Sonra, nihayet gıda-yardım önlemleri ve halk sağlık programları on dokuzuncu yüzyıl kıtlıklarının hiddetini azalttı.

Yaklaşık yarım yüzyıllık bir belanın yetersiz musonlardan kaynaklandığı kuramı –doğal olaylardan devlet de insanlar da sorumlu tutulamaz– bir süre taraftar buldu. Ancak yirminci yüzyıldaki kıtlıktan toplu ölümlerin gerçek eliminasyonu,

kaydedilen hava durumları farklı olmadığı zaman, böyle kaderci bir açıklamayı kabul edilemez kılıyor. Yiyecek kıtlığının dehşet verici biçimde sürekli ortaya çıkması 1860'ların başlarında kısmen tarım ekonomisinin hızla ticarileşmesiyle sonuçlandı. Felaketlere bir de pamuk “patlaması” eklendi, sosyal maliyetlerine bakılmaksızın, yiyecek ve diğer malların taşınması için demiryolları ve daha detaylı sözleşmelerle bağlantılı ulusal bir pazar gelişti. Bu değişikliklerin büyük ve çok yoksul bir nüfus üzerindeki etkisi gıda arzındaki küçük kaydırmaların bile müdahale olmadığı süreçte ciddi ölümlere neden olabileceği anlamını taşıyordu.

Kıtlık Yasası imparatorluk devletinin önemli bir teminatı olsa da, tutucu imparatorluk görevlileri bu sorumluluğu sadece gönülsüz biçimde yoksulluğu azaltabilecek ve geri kalmış tarımda değişiklik yapabilecek programlar bularak yerine getirdiler. 1891-1935 arasında tek en büyük bütçe harcaması yüzyıldır değişmeyen harcama kategorisindeydi: Bütçenin yaklaşık yüzde 25'i orduya gitti. Diğer büyük harcama da bununla bağlantılıydı: Polis adalet ve hukuk harcamaları 1891'de toplam yaklaşık yüzde 8'den 1935'te yüzde 10'a yükseldi. 1890'larda başlayan eğitim ve halk sağlığı önlemleri 1935'te yüzde 1 gibi önemsiz bir artışla yüzde 9'a yükseldi. Tarım 1935 yılı toplam harcamaları içinde yüzde 1 gibi gülünç bir düzeye yükselirken, 1891'de bayındırlık işleri harcamaları yüzde 4 gibi mütevazı bir düzeyde tutuldu. Bunlar gelirin çoğunu üreten ve 1890'larda katkısı hâlâ yüzde 44 olan bir ekonomi sektörü için acınacak düzeyde harcamalardı.

Sömürge yönetimi öncesindeki dönemde birçok toplumsal sosyal güvence biçimleri –toplumsal kaynakları paylaşma yetkileri– yağış yetersizliği yaşayan her bölgede riskin yayılmasına hizmet etmişti. Toplumlar arasındaki derin ekonomik izolasyonla birlikte bu yetkiler çoğunlukla doğal olarak ortaya çıkan yoklukların şiddetini ve boyutunu sınırladı. Ancak sömürge döneminde toplum kurumları daha keskin olarak belirlenmiş sınıf ilişkileriyle zayıfladı ve en kaba taneli tahıl açığında bile demiryollarıyla tarım üretiminin giderek metalaştırılması birleşti. Yoksulların aksine varlıklı toprak sahipleri, çiftçiler ve tüccarlar kendilerini korudular ve kesinlikle kazançlı bile çıktılar. Kira yoluyla ve özellikle uzak kent pazarlarına trenle nakledilebildiği zaman zorunlu satışlarda, aldıkları tahılın fiyatlarına hâkim olabiliyorlardı. Sınıf ilişkileri böylece geç on dokuzuncu yüzyıl tarihine derinden kazındı. Hindistan on beşinci yüzyılla on sekizinci yüzyıl arasında zenginliği ve ürünleriyle dünyanın bir hayranlık nesnesi olmaktan, kısmen modernleşmesinden ve özellikle de demiryolları nedeniyle derin bir yoksulluğa yuvarlandı.

Artan yoksulluk on dokuzuncu yüzyılın korkunç kıtlık ölümlerini daha ciddi boyutlara taşıdı. Bu yüksek görevlerdeki bazı İngiliz yetkililerin ulaştığı rahatsız edici bir sonuçtu ve bunlardan bazıları yönetimin rahatsızlığını belirten görülerini yayınlarla açığa vurdular. Güvenilir nüfus sayımları çok yeni bir gelişme olsa da,

1750-1900 arasında alt kıtanın nüfusunun yaklaşık 190 milyondan 285 milyona çıktığı düşünülüyor; bu dünya nüfusundaki tahmin edilen artış oranının biraz ve genel olarak Asya oranının çok altında yıllık, yüzde 0,3'lük bir orandı ve yıllık yüzde 1,5 artışla hızla gelişen Birleşik Devletler gibi uluslarla mukayese bile edilemezdi.

Demografik modeller 1920'lere kadar mütevazı düzeylerde kalmaya devam etti. 1911 nüfus sayımı 1901'deki 285 milyondan 303 milyona ılımlı bir artışı gösterdi; 1921'de nüfus sadece 320 milyona ulaşmıştı. O yıllardaki yoksulluğun nedeni, yirminci yüzyıl sonunda varsaymayı alışkanlık haline getirdiğimiz gibi artan nüfus olamazdı; nedensellik ters yönde işledi. Yoksulluk nüfus artışının freniydi ve kıtlık gibi birçok etmenden kaynaklandı.

KÜLTÜREL DEĞİŞİM, EĞİTİM VE YENİ SINIFLAR

Uzun Hindistan tarihindeki kısa süresinde sömürge dönemi diğer dönemlere eşit, hatta onları bastıran bir kültürel değişimler mirası bıraktı. Müslümanlığın 1200'den sonra alt kıtayı dünyadaki en büyük Müslüman toplumuna dönüştürürken ve zamanımızın en kalabalık iki Müslüman devletinin temellerini atarken getirdiği köklü değişikliklere karşın, Avrupa'nın etkisi daha büyük olmuştu: Diğer dünya dini Hristiyanlığın devlet himayesinde yayılmasına ilaveten Avrupalı dünya egemenliği endüstriyel ve Batı entelektüel devrimlerine öncü oldu.

İngilizce konuşan Hintliler sömürge döneminin çok erken zamanlarında ortaya çıktı. Küçük Avrupalı ticaret merkezlerinin on yedinci ve on sekizinci yüzyıl dünyasında bunlara *dubashiler* (tam olarak iki dilliler) denildi ve onlardan öncekilerin Mughallara hizmet etmek için Farsça öğrenmesi gibi, sırasıyla Portekizce, Felemenkçe, Fransızca ve İngilizce öğrenmişlerdi. Doğu Hindistan Şirketi onları Madras'ta ve daha sonra Kalküta ve Bombay'da şirket yetkilileri ile kontrol etmek istedikleri pazarlar arasında aracı olarak kullandı. Dubashilere daha sonra şirketin Bengal ve Madras'ta satın alma yoluyla elde ettiği ilk yerlerde görevli İngilizce konuşan daha büyük bir grup eklendi. İngilizce ve diğer Avrupa dillerini öğrenmekte geleneksel eğitimin fazla rolü olmadı; bilgiler Avrupalıların getir götür işlerini yapmış olan aile büyüklerinden alındı. Aslında Doğu Hindistan Şirketi'nin ticari ve sonra hukuk ve siyasal görevlerdeki birçok memuru işlerini şirketin çalıştırdığı akrabalarıyla oturarak öğrendiler. Kendileri istihdam edilecek yeterliliğe gelene kadar ücretsiz olarak yazmayı ve kayıt tutmayı öğrendiler. İngilizce ortaokullar sonra geldi ve on dokuzuncu yüzyıl sonlarında buralara kayıtlar hızla arttı.

EĞİTİM TARTIŞMASI

Eğitimle ilgili bu gelişmeler genellikle İngiltere'deki üst okullar, kolejler ve profesyonel okulların (örn. hukuk) müfredatına dayalı İngilizce öğretim diliyle eğitim anlamında, "Batılı" olarak gösterildi. Eğitim için Avrupa'ya gidebilen Hintli genç sayısı çok azdı ve Hindistan'daki Batılı okullara da pek parasal destek yoktu. Ancak on dokuzuncu yüzyılın sonunda Kalküta, Bombay ve Madras Başkanlık kentlerinde sağlanan nispi başarı oradaki Avrupalı eğitim koşullarının, resmi destek olmadan gelişmesine neden oldu. Aslında o dönemdeki kültürel kibir ve aldırmazlığa ilişkin çok sık verilen örneklerden birisi 1813 şirket sözleşmesinde eğitime ayrılan önemsiz fonların Avrupa dillerine ve eğitimine mi Hint dillerine ve eğitimine mi ödenmesi gerektiği tartışmalarına ilişkin Thomas B. Macaulay'ın notudur. Macaulay, 1834'te İngiliz siyasi patronlar tarafından mali servetini düzeltmesi ve Hindistan yasasının maddeleştirilmesine yardım için yeni atandığı Hindistan'da yerli dillerde klasik ve sıradan Hint eğitime yönelik oryantalist (o zaman sadece doğru kültürleri âlimleri anlamındaydı) tercihe karşı çıkarak tereddütsüz "İngilizce" seçeneğini tercih etti. Oryantalist bakış açısı parlak bir kariyerin ve Kalküta'da Asyatik Toplum'u başlatmasının ardından, 1794'te ölen Sir William Jones tarafından anlamlı bir şekilde ortaya konmuştu. Benzer bir kanıda olanlar daha sonra eğitim için mütevazı devlet yardımlarının Hindistan'ın eski bilgilerini muhafaza etmekte kullanılması gerektiğini, çünkü bunun bir miras olduğunu ve her koşulda korunmaya değer olduğunu ileri sürdüler.

Macaulay ünlü *Eğitim Üzerine Not*'unda bu görüşü herhangi bir klasik ya da çağdaş metin ve dil bilgisine dayanmayan boş güveniyle kötüleyerek şunları ileri sürdü:

Her kesimin bir noktada birleştiği anlaşıyor ki Hindistan'ın bu bölümünde yerli halk arasında konuşulan lehçeler ne edebi ne de bilimsel bilgi içerir ve üstelik o kadar yetersiz ve kabadır ki başka bir bölgeyle güçlendirilinceye kadar herhangi değerli bir çalışmanın bu dillere çevrilmesi mümkün olmayacaktır...

Arapça ya da Sanskritçe bilgin yok. Ama... en ünlü Arapça ve Sanskritçe eserlerin çevirilerini okudum. Doğru dillerinde tanınmış insanlarla sohbet ettim. Oryantal eğitimi bizzat Oryantalistlerin değerlendirmesiyle sunmaya tamamen hazırım. Onların içinde iyi bir Avrupa kütüphanesinin tek bir rafının bütün Hint ve Arap yerli literatürüne değer olduğunu inkâr edecek birine rastlamadım. Batı literatürünün gerçek üstünlüğü aslında Oryantal eğitim planını destekleyen komitenin üyeleri tarafından tamamen kabul ediliyor.

Levha 24 Raja Ram Mohun Roy. Suluboya, y. 1832 (IOL WD 1288; B 989, British Library izniyle).

Ve esasa gelir. Yöneticilere tercüman lazım:

Şu anda bizimle yönettiğimiz milyonlar arasında tercümeler yapabilecek bir sınıf oluşturmak için elimizden geleni yapmamız gerekiyor; rengi ve kanı Hintli, zevki, görüleri, ahlakı ve zekâsı İngiliz olan insanlardan oluşan bir sınıf.²

Sonra İngilizce bilgisinin Yunanca ve Latincenin İngilizceyle zenginleşmesi gibi, yerli literatüre gerçekten yararlı olacağını ileri sürerek devam etti.

Ram Mohun Roy o zamanki genel vali lort Amherst'e gönderdiği 1823 tarihli bir mektupta İngiliz türü eğitimi ileri sürerken daha da hararetliydi ama tarz olarak Macaulay ile ancak bu kadar ters düşülebilirdi. Roy genç yasta Farsça, Arapça ve Sanskritçe öğrendi ve 22 yaşındayken İngilizce çalışmaya başladı. Mizah duygusu da vardı:

Hindistan yerli halkı genel önlemler konusundaki düşüncelerini hükümet bildirisine empoze etme konusunda mütevazı bir gönülsüzlük içindedir, sessizliğin bu saygıdeğer duyguyu hatalı aşırılıklara taşıdığı durumlar vardır. Dilleri, edebiyatı, tarzları, âdetleri ve fikirleri kendilerine neredeyse tamamen yeni ve yabancı bir halkı yönetmek üzere binlerce mil ötelelerden gelen Hindistan'ın mevcut yöneticileri... Bu nedenle bugünkü gibi önemli durumlarda kendimize olan görevi ihmal ederek, atladığımız duyarsızlığımızla yöneticilerimize haklı bir şikâyet nedeni vermekten suçlu sayılmalıyız.

Kalküta'da yeni bir Sanskritçe okulun kurulması hükümetin Hindistan yerli halkının eğitimle gelişmesine yönelik övgüye değer arzusunu ortaya koyuyor, her zaman şükran duymaları gereken bir lütuf ve insan ırkının iyiliğini isteyen herkes bunu geliştirecek çabaların en aydınlık ilkelerle yönlendirilmesini arzulamalıdır, bilgi ancak bu şekilde yararlı kanallara akacaktır.

Bu irfan okulu önerildiğinde... Bunun Hindistan yerli halkına matematik, doğal felsefe, kimya, anatomi ve diğer yararlı bilimlerde ders verecek yetenekli ve eğitilmiş Avrupalı centilmenleri istihdam ederek yapılabileceğine ilişkin iyimser umutlarla doluyduk.

Oysa önerilenin Hindistan'da zaten bolca bulunanlara benzer bir şey olduğunu öğrenerek düş kırıklığına uğradı. Sonra eski işlevinin ilmi üst düzey küçük bir elite sınırlaması iması dışında, karmaşıklığı ve pratik yararsızlığı açısından ortaçağ skolastik ilmiyle kıyasladığı Sanskrit ve Vedik ilimin inceliklerinin analizine girdi:

İngiliz ulusunu gerçek bilgiden bihaber kılmaya niyet edilmiş olsaydı, Bacon felsefesinin cehaletin sürdürülmesine göre ayarlanmış skolastik sistemin yerini almasına izin verilmezdi. Aynı şekilde, eğer İngiliz parlamentosunun böyle bir politikası varsa, Sanskrit eğitim sistemi bu ülkeyi karanlıkta tutmak için en uygun yol olacaktır.³

1850'de İngiliz Hindistanı devlet okullarında 22 bin öğrenci vardı. Benares, Agra, Kalküta ve Madras'ta yüksek okullar vardı. On öğrencinin sekizi Hinduydu ve kalanlar Müslümanlarla diğerleri arasında eşit olarak bölündü. 1857'de Kalkü-

ta, Bombay ve Madras'taki bazı yüksek okullar birleştirildi ve üniversite oldular. Kayıtlar tırmandı. 1880'lerin ortasında 98 bin olan İngiliz öğrenci sayısı 1907'de 500 bine çıktı. 1864-1873 arası en fazla diploma 12 bini aşan sayıyla Kalküta Üniversitesi'nden verildi ve onu 5 bin 500 ile Madras Üniversitesi ve 27 binle Bombay Üniversitesi izledi. 1870'lerin ortasında Müslüman ve Hindu yüksek okul öğrencileri arasındaki farklar dikkat çekiciydi. Nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu Bengal'de üniversite giriş sınavını geçen Hindu sayısı yaklaşık 1200, Müslüman sayısı ise yüzde 5'i olarak sadece 66'ydı. 1886'da 1230 Hindu başarıyla üniversiteye girerken, Müslümanlar yine yüzde 7 ile önemsiz bir oranda kaldı. BA derecesi için başarılı adaylar yaklaşık aynı orandaydı. 1870'lerde Madras Üniversitesi'ne kaydolana 6800 öğrenci yine aynı dengesiz dağılımı gösterdi: Mezunların yüzde 66'sı 1891 sayımına göre eyalet nüfusunun sadece yüzde 3'ünü oluşturan brahmanlardı. 1873-1893 arasında yüksek öğrenime ayrılan devlet fonları Hintlilerden alternatif fon geleceği bilgisiyle azaltıldı. Brahmanlar ritüel ve yazıyla ilgili kalıtsal uğraşlarının bir koşulu olarak, kuşkusuz genç insanların eğitimi istedikler.

SİTA EĞİTİMDE

Kırsal kesim kadınlarının eğitimi on dokuzuncu yüzyıl boyunca çok geriden geldi. Küçük kasabalarda yaşayanların okul açmaları için ve ayrıca büyük üniversite merkezlerindeki çocuklarının geçimi için özel çabalar gerekti. Eğitimde ve ardından mesleki uğraşlardaki kentsel önyargı on dokuzuncu yüzyıl sonunda ortaya çıkan kültürel değişimi belirledi. Eğitim için aileler önemli kaynaklar ayırmak zorunda kaldı ve on dokuzuncu yüzyıl sonrası ve yirminci yüzyıl başlarında çok sayıda genç erkek (erkeklerle devam etti) okullara ve üniversitelere giderken büyük kentlerde yıllarca ailelerinden uzak yaşama deneyimi kazandı.

Kadın eğitimi, büyük bölümünün evde özel ders aldığı zaman, şirket dönemindeki birkaç varlıklı aileye özgü ayrıcalıklı bir durumdu. Eğitim politikasında kız öğrenciler için kesinlikle bir hazırlık yoktu. Ancak özel çabalarla desteklenen bazı okullar açıldı. Madras'taki bir araştırma Hint dilinde eğitim veren okullara 179 bin erkek öğrenciye karşı, 5 bin kız öğrencinin kaydolduğunu belirledi. Şirket kız öğrencileri desteklemeyi reddettiğinden ve orta sınıf saygın aileler kızlarını misyon okullarına göndermekte gönülsüz olduğundan, bu tür okullar özel aidatla desteklendi. Bu özel çabalar bazen Bengal'deki Ram Mohun Roy gibi ünlü kamu görevlilerinden yararlı destekler aldı ve sonradan eğitimin dışındaki amaçlara yönelik örgütlenmeler de devreye girdi. Gucerat dilinde yayınları teşvik etmek üzere

kurulan Gucerat Yerel Dil Cemiyeti 1849'da Ahmednagar'da kızlar için bir okul açtı; bir diğeri Agra'da açıldı.

Yüzyılın ortasında kızlar için yerler daha hızlı artmaya başladı, ancak oğlanlar için olan yerlerin hâlâ küçük bir bölümünü oluşturdular. Bombay'daki Parsiler, Prathana Samaj ve Dekkan Eğitim Cemiyeti gibi gönüllü örgütlenmeler kentlerde kız okulları açtı. Brahmo Samaj aynısını Kalküta'da yaptı ve Arya Samaj Pencap'ta birçok kız okulu açtı. Sonuç olarak, Madras'ta 7 bin gündüz, bin yatılı öğrencisiyle 256 kız okulu bulunurken, Kalküta'da 288 okulda 7 bin, Bombay'da 65 okulda 6 bin 500 kız öğrenci, eğitim gördü. Ancak büyük kentlere özgü bir durumdu; diğer yerlerde çok daha az sayıda okul vardı. Ganj Vadisi'nin bütün Kuzey-Batı Eyaletlerinde sadece 17 okul ve 368 kız öğrenci vardı.

Yüzyıl biterken İngiliz Hindistanı'ndaki kız okullarında 82 bin öğrenci vardı ve 42 bin öğrenci de karma eğitim gördü. Kadınlar için birkaç öğretmen okulu açılmıştı, ancak 1881 Eğitim Komisyonu okul çağındaki çocukların okula devam oranının yüzde 2'den fazla olmadığını kabul etti ve okuma yazma bilenlerin oranı ise daha azdı (yüzde 1).

ON DOKUZUNCU YÜZYILDA BASIN

On dokuzuncu yüzyıl sırasında brahmanlar dışında gruplar idari görevlerde ve ticarete daha iyi bir kariyer elde etmek için okuryazarlığın yanı sıra sayılardan anlamaya da önem verdiler. Okuma dürtüsünün artması yerli yayın endüstrisinin gelişmesi demekti. 1853'te Bengal'deki 46 matbaa 418 bin baskıyla 250'den fazla kitap ve broşür bastı; ayrıca Bengal dilinde çoğu günlük 8 bin baskı yapan 19 gazete vardı. Hintlilerin sahip olduğu gazetelerin artmasından doğan kaygı yetkililerin eleştirel dikkatlerini İngilizce yayınlardan uzaklaştırdı. 1820'lerden itibaren resmi politika eleştirileri nedeniyle İngilizce periyodik yayınları denetlemek istemişlerdi, ancak şimdi ilgi odağı Hint dillerindeki yayınlar olmuştu. 1878 Yerel Dil Basın Yasası Hint dilindeki gazete patronlarının tahvilleri ilan etmesi ve hükümete karşı hoşnutsuzluğu körüklemenin tekrarında ya da ırksal veya dini karalama durumlarında matbaa makinelerine el konulmasına da olanak sağladı.

Sahibi Hintli olan ilk yazılı basın kurumları Kalküta'daydı ve bu kent en büyük aydın kesime sahip olduğundan ve İngiliz Hindistanı'nın başkenti olduğundan gazetecilik açısından hayli karmaşık ve hassas konumdaydılar. Ancak diğer kentler de arkadan geldi. 1816'da Bombay'da İngiltere ve dünyanın geri kalan bölgeleriyle ilgili haberleri Londra'daki Reuters haber servisinden ve İngilizce gazetelerden telgrafla alan bir basın kuruluşu faaliyete geçti. 1868'de ilk akşam gazetesi *Madras*

Mail'in yayımlandığı Madras'ta Hintli işadamlarının benzer girişimleri başladı ve 1860'larda Allahabad ve 1870'lerde Lahor'da da gazeteler çıktı.

Hindistan basınının içeriği giderek siyasal ve milliyetçi oldu. Bengal dilindeki gazeteler İngiliz kültürüne ve kurumlarına hayranlığın fethedilmiş bir ülke halkı için doğal olmadığını ileri sürmeye başladılar ve alternatif olarak İtalyan Mazzini gibi Avrupalı devrimcilerin yaşamlarını önerdiler. Hindistan'daki gazetelerin çoğu, İngilizce ya da diğer dillerde, genellikle yetkililerin eylemlerini eleştiren ve 1861 Hindistan Meclisler Kanunu'nun yarattığı kasaba ve bölge meclislerindeki tartışmaların tamamını veren, yönetimle ilgili sorunlarla doluydu. Hint dilinde yayın yapan basının bir başka ilgi odağı Hristiyan propagandaya karşılık vermektir. Tamil gazeteler misyoner yayınların sunduğu görüşleri tartışmanın yanı sıra, Tamil dilinde eğlence kabilinden kolay okunan kitaplar bastı. O zaman Kuzey Hindistan dilleri gibi Tamil ve diğer güney dilleri de bu dilleri bugün karakterize eden yeni düz yazı ve şiir zenginlikleri kazandı.

İngilizce ve Hint dillerinde artan okuryazarlık edebiyat derneklerinin kurulmasıyla teşvik edildi ve özendirildi. Kalküta'nın orta sınıf entelektüelleri Kalküta Kitap Cemiyeti ile yine başı çekti, ancak bir Bengal eseriyle ilgili konuda bile tartışmalar İngilizce olarak yapıldı. Çok geçmeden 1874'te popüler edebiyatı modernize etmeye yönelik bilinçli çabalarla Bengal Dili ve Edebiyatı Geliştirme Cemiyeti kuruldu. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında parayla okuryazarlık satın alanlar basın ve dildeki gelişmelerin getirdiği modernliğin avantajlarından da yararlandılar.

GÖNÜLLÜ DERNEKLER VE HAYIR KURUMLARI

Kamu derneklerinin yeni bir biçimi 1870'lerdeki kıtlıklardan doğdu. Bunlardan birisi İngiliz politikaları ve Hindistan'daki yoksulluk üzerine 1901'de çıkan sert eleştirel kitabın yazarı olarak yukarda değinilmiş olan William Digby'di. Digby 1870'lerde günlük bir gazeteyi yönetirken, Madras Kıtık Destekleme Komitesi sekreteri olarak görev yaptı. Kıtık Destekleme Fonu'nun diğer üyeleri gibi Avrupalı olan William Digby Hintli orta sınıf dostlarından lobcilik için etkili yapılar oluşturulmasını istedi; bunların 1870'lerde özellikle Bombay hükümeti ile eyalet halkı arasında köprü olarak faaliyet göstermek üzere kurulan gönüllü dernek Pune Sarvajanik Sabha örneğindeki gibi olabileceğini düşündü. Kısa süre sonra Dekkan'ı tehdit etmeye başlayan kıtlık Pune Sabha'ya yiyecek yetersizliğiyle ilgili kapsamlı önlemler alınması konusunda baskı yapmasına ortam yarattı.

Digby'nin çağrısı 1854 Doğu Hindistan Sözleşmesi'nin yenilenmesi konusunda parlamento komite oturumuna dilekçe vermek amacıyla Kalküta ve Bombay'daki

benzer örgütlenmelerle birlikte, 20 yıldan fazla bir süre önce kurulmuş olan Madras Yerli Derneği'nin 1877'de canlanmasıyla bir dereceye kadar gerçekleşti. O zaman Hintliler için daha fazla devlet kadrosu isteyen Kalküta ve Bombay dilekçelerinden farklı olarak Madras grubunun talepleri daha pragmatik konulara yönelikti: Kara yollarına ve ticaretle bağlantılı diğer gelişmelere daha fazla harcama. 1870'lere gelindiğinde, Madras Yerli Derneği halk kitleleri ile devlet arasında bir bilgi köprüsü kurmak için Pune Sarvajanik Sabha modelini benimsedi, yaygın ihtiyaçlara ilişkin bilgiler topladı ve hükümetin önerilerini tartışmak üzere toplantılar düzenledi. Lort Ripon'un belediyelerin ve kırsal kurulların seçimli öz-yönetim önerisi açıklandı ve desteklendi, hükümetin yüksek öğrenim fonlarının azaltılmasının ya da çekilmesi-ne ilişkin Derneğin karşı olduğu önlemler konusunda kanıtlar sundu.

Pune, Madras ve 1876'da Surendranath Banerji tarafından kurulan Hindistan Derneği gibi gönüllü kuruluşlar belli bölgesel kast gruplarının –genellikle varlıklı toprak sahibi ya da tüccar kastlar– özel çıkarlarını desteklemek için oluşturulan kuruluşlardan ve Hindu, Müslüman ya da Sih mezhep kuruluşlarından farklıydı. Doğum ya da aile dini tercihleri gibi atfedilen ilkelerle sınırlanmayan yeni örgütlenmeler meslek sahibi, işadamı ya da yönetimde görevli, eğitilmiş insanlara cazip geldi ve ana gündem, trajik 1905'te 276 bini bulan İngilizce dilindeki Hint basınında genişçe tartışılan hatlarıyla siyasal reformdu. Bu modern insanlar bir avuç Batı eğitilmiş profesyonelin sınırlı korumasından geniş bir sınıf temeline yayılan, yirminci yüzyılın ilk yıllarında ortaya çıkacak milliyetçi politikanın temelini oluşturdular.

HİNDİSTAN SINIF SİSTEMİ

Uzmanlık ve ticaret genellikle eğitilmiş Hintlilerin İngilizcenin *lingua franca* –geçerli dil– olduğu toplumların mensubu olmaları için kendi eyaletlerinden ayrılmalarını gerektirdi. İngilizceyi değerli bir varlık yapan aynı mobilizasyon alt kıtanın geri kalan bölümündeki koşullar için de bir bilgi şebekesi oluşturdu ve böylece bir ulusal bilinç için zemin hazırladı. Hindistan'daki ilk modern entelektüel ve meslek sahipleri olan Bengalliler yirminci yüzyıl iş çevrelerinin çıkarlarından o kadar uzak kalmışlardı ki Bombay ve Madras'taki İngilizce yayınların en çok arananlarının ticaret ve işle ilgili olduğunu öğrendiklerinde çok şaşırdılar. Bengalli entelektüeller diğer eğitimli Hintlilerin devlet kariyerleriyle ilgili fırsatlar konusunda nakliye ve ticari gelişmenin ilerlemesi gerektiği konusuna göre daha az şikâyetçi olduklarına da şaşırdılar. Başka yerlerdeki İngilizce eğitimli orta sınıfları, gelir üstlenicileri olarak yine eski Mughal ya da Maratha rejimleriyle bağlantılı toprak sahibi aileler oluşturdu; örneğin on dokuzuncu yüzyılda Marathalar, Bal Gangadhar Tilak ve Gopal Krishna Gokhale.

Zengin ticari sınıf Batılı tarzları benimsemekte yavaştı. Bunların arasında önde gelenler Bombay'da Guceratiler, Bombay ve Kalküta'da Marwarilerdi. Bu aileler zayıf düşmüş, görmeye razı olmadıkları bir geçmişle güçlü bağlarını korudular; işleri aile örgülerine bağlı kalmaya devam etti. Büyük bölümü eski dini ve kültürel kurumlarla bağlantılarını sürdürdü ve Batı eğitimi, kıyafeti, eşyaları ya da evlerini benimsemekte Parsilerin, Marathaların ve Bengalli brahmanların gerisinde kaldılar. Yirminci yüzyıla kadar paralı Gucerat ve Marwari erkeklerinin çok azı çocuklarını yeni okullara gönderdi ve kendileri de toplumsal olarak çoğulcu genel derneklere nadiren katıldılar. Öyle ya da böyle, bir yandan kendilerini on sekizinci yüzyıl Hindistanı'nın toplum yapılarından, merkantilist ekonomiler ve devlet arasındaki karmaşık ve tutarsız ilişkilerden ve diğer yandan da hâlâ güçlü, cemaatçi kurumlardan kurtarmadılar.

On dokuzuncu yüzyıl sonları sınıf sisteminin diğer ucunda ücretli çalışarak ya da almak zorunda kaldıkları ve küçük borçlarla ancak geçinebilen ve sürekli borçlu yaşayan alt sınıf aileler vardı. Bu alt sınıfların büyüklüğünü tahmin etmek zordur; ancak kıdemli imparatorluk yetkilisi W. W. Hunter'ın 1881'deki, İngiliz Hindistanı'nın beşte birinin, 40 milyon, yeterli beşinden yoksun olduğu suçlaması hiçbir zaman çürütülmedi. Yüzyıl içinde kentler büyürken, sokak satıcıları ve önemsiz sermaye ve araçlarıyla esnaftan, arabacıardan ve iş buldukça çalışan insanlardan oluşan büyük kentli yoksul nüfus da arttı; on sekizinci yüzyıl sırasında son derecede istikrarsız ve isyankâr olabilirlerdi.

Eğitimli, kentli sınıfla kasaba ve taşranın yoksulları arasında küçük kasabalarından ve bu kasabaların kırsal çevrelerinden gelen on sekizinci yüzyıl ve sonrasına ait bir alt-orta sınıf vardı. Tüccarlara, tefecilere ve esnaf-tüccarlara ilaveten her tür kentsel piyasadaki ekonomik faaliyetlere doğrudan bağlı başka unsurlar vardı: emek, kredi ve emtia. Ücret-bağımlı büyük alt orta sınıfı oluşturan topraksız tarım işçilerinden net olarak ayrıldıklarından küçük kentsel gruplar ve ekonomik ya da başka yollarla bağlantılı, küçük çiftçilerle birlikte, zengin ve orta düzey köylüler de bu küçük burjuvaya dahil edilebilirdi.

Hindistan'ın eski toplum yapılarında kök salmış, ancak son iki yüzyılın hızla çoğalan kasabalarıyla sayısız dalları olan bu alt-orta sınıf yerel kurumların ve beraberlerinde gelen ideolojilerin büyük destekçileriydi. Buna, eski rejimlerden gelen ve şimdi yerel kurumlar tarafından korunan vergiden muaf araziler gibi ayrıcalıklarını ve yetkilerini sürdüren dini kurumlar da dahildi. On dokuzuncu yüzyılın sonunda ve genellikle daha Batılılaşmış meslek sahipleri, alt-orta sınıf insanları, üst sınıf ve kast mensuplarının gönüllülüğünü taklit eden dini reform hareketleri başlatıldılar. Ayrıca hükümet yetkililerinin kast uygulamaları ve konumları anlayışının dayandığı üst sınıftan gelen karalamaları ortadan kaldırmak amacıyla orta-düzey kastlar hem yönetime karşı çıkarlarını temsil etmek hem de yeni normları zorlamak için dernekler kurdular.

İLBERT TASARISI VE MİLLİYETÇİLİĞİN KÖKENLERİ

On dokuzuncu yüzyıl sonlarının dini ve sosyal reform hareketleri Hintli orta-sınıfı artan özsaygısını güçlendirdi ve yansıttı. Bu sınıf güveni İngilizlerin “diğer orta sınıfı”nın toplumsal kibriyle ters düştü ve henüz tomurcuklanan Hint milliyetçiliğinin ilk eylemini, 1883 İlbirt Tasarısı gerilimini ateşledi.

Sir Courtney Ilbert on dokuzuncu yüzyılın en popüler Genel Valisi Lort Ripon’un genel valilik konseyi kanun sözcüsüydü. Her ikisi de Avrupalıların Hint yargısı önünde yargılanmama tercihi hakkı dahil, çok sorun haline gelen bazı hukuki ayrıcalıklarının sona ermesini istiyordu. Ilbert’in bu dokunulmazlığa son verme önerisi Avrupalılar arasında kaçınılmaz bir kızgınlık yarattı. Bu yasaya muhalefetin tanıtımı yapmak için gerekli fonlarla İngiliz Hindistanı’nın her tarafında savunma dernekleri kuruldu ve hareketlilik beklendiği gibi Ilbert’in yasasını destekleyen Hintlilerin karşı muhalefeti doğurdu. Ancak yönetim Avrupalı muhalefete teslim oldu ve yerine bazı Avrupalıların davalarına Hintli yargıçların bakabileceğini belirleyen, ancak savunmaya üyelerinin yarısı Avrupalı olan bir jüriyle yargılanmada ısrar izni veren daha iddiasız bir yasa getirdi. Üstelik, değişikliğe uğrayan tasarının sürdürdüğü ayırım 1873 Ceza Yargılaması Yasasının Avrupalıların Hintli yargıçlar tarafından yargılanmasına izin veren Başkanlık şehirlerini de kapsadı.

Ilbert gerilimi birçok açıdan önem taşıyordu: Biri ideolojikti. İngiliz-Hintli görüşü Raj’ın Avrupalıların değişmez üstünlüğü üzerine kurulduğu ve Ilbert’in yaptığı gibi, Hintli yeteneği ve karakterinin eşitliğini ileri sürmenin “Avrupalı karakteri” zaafa uğratacağı ve bunun da İngiliz güvenliği ve gücüne yansıtacağı yönündeydi. Sosyal Darwinizmin bu açık tezahürü eğitimli Hintlilere yeni ve zor bir dönemin yaklaştığının işaretini verdi. Ilbert cepheleşmesinin bir başka sonucu, Victoria’nın 1858 bildirisinde ima edildiği gibi ülkelerinin yönetimini paylaşmaya teşvik edilmeleri şöyle dursun, Hintlilerin açıkça aşağılanmasıydı. Aynı şekilde, pratik ve örgütlenmelere dayalı derslerin öğrettikleri de önemliydi. Irkçı saldırıya karşı çare İngiliz-Hint orta sınıfının başarılı taktiklerini taklit etmekte.

Aynı yıl, 1883’te Hintlilerin sorunlarına odaklanmak ve çözümler aramak için bir Hindistan Ulusal Kongresi toplandı. Liderliği Hindistan Kamu Hizmeti’nde sınavla bir yer sağlamak için bütün engellerin üstesinden gelmiş yetenekli genç Hintlilerden birisi olan Surendranath Banerji üstlendi. Sınavı geçen Banerji adaylığını sürdürmek için dava açmak zorunda kaldı, atandığında da çoğu insanın uygun görmediği gerekçelerle kovuldu. Bu nedenle Banerji’nin kendi milliyetçilik biçimi için kişisel ve felsefi nedenleri vardı.

SINIF, KAST VE CİNSİYETİN SİYASALLAŞMASI

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde bir araya gelen birbiriyle ilişkili ve karmaşık toplumsal güçler parçalı olarak, yerel ve bölgesel ortamlardaki kast ve mezhep kurumları grubuna dayalı sistem yerine yeni bir toplumsal alternatif üretti. Çağdaş dünya güçleri milli sınıfların oluşması yönünde baskı yaptı ve sömürge öncesi on sekizinci yüzyıl sırasında başlayan toplumsal dönüşüm gelecek yüzyılın sömürge politikalarıyla hızlandı ve biçimlendi. Gerçi Hintli kurumlar sürekli olarak bazı eski baskıcı uygulamaları aynen bırakan, hatta artıran imparatorluk taleplerine maruzdu. Bu nedenle, aynı zamanda yeni yöneticilerin idari ve ticari gereksinimlerine hizmet fırsatlarından bir kentli burjuvazi doğdu –ve sonunda muhtemelen nüfusun onda birini oluşturdu– kırsal ailelerin zayıf kaynaklarına her gün bir tehdidin yöneldiği büyük alt sınıf aynen kaldı. Bu iki tabaka arasında daha zenginlerin güvenliği peşinde ancak alt sınıf uçurumuna düşmenin müthiş korkusundaki kalın bir alt-orta-sınıf aileler –kırsal ve kentsel– katmanı vardı.

Batı eğitilmiş orta sınıf çağdaş Hindistan toplumunun en ısrarlı gözlenmekte olan parçasıydı. Yirminci yüzyılın büyük bölümünde Raj'ın polis ve siyasi görevlilerinin gözetimi altındaydılar; daha sonra siyasal bilimcilerin ve tarihçilerin araştırma konusu oldular. Mensuplarının öz algıları gazeteleriyle, broşürleriyle ve dışa vurduklarıyla halka açıldığından bu sınıfın kendisine ve dünyaya ilişkin düşüncesi gizli tutulmadı.

Orta-sınıf bilinci kendisini farklı yollarla ifade etti. Orta-sınıf Hintliler çocuklarının eğitimi konusunda istekliydiler, bu nedenle okulları desteklediler ve yüksek okulların ve üniversitelerin yönetim birimlerinde hizmet ettiler. Ayrıca çoğu daha fazla ve iyi kamu istihdamı, ticari engellerin kaldırılması ve iş fırsatlarında gelişmeler için dilekçeler imzaladılar. Ancak çok genel olarak ve dikkat çekici biçimde, orta-sınıf Hintliler bireysel ve kolektif olarak kendilerini dini reformlara, geleneklerin ve değerlerin yeniden tanımlanmasıyla ifadesini bulan sınıf bilincini canlandırmaya adanmışlardı. Bu nedenle din milliyetçi duygunun merkezinde kaldı ve toplumcu mücadele bize bu ideolojik olarak merkezileşme gerçeğini hatırlatıyor.

GEÇ ON DOKUZUNCU YÜZYIL TOPLUMSAL REFORMCULARI

Reform ve canlandırma için model on dokuzuncu yüzyılın başlarında Bengal'den geldi. Lort Bentik tarafından satın kaldırılması ve çeteciliğin bastırılması İngilizlerin Raj'a yönelik eleştirilerini yumuşatırken, bu eylemler Ram Mohun Roy gibi Hintliler tarafından çoğunlukla onaylandı ve katılım buldu. Ancak yüzyılın son

bölümünde önceki hareketin mirasçıları birbirine düştüğünden, reform dürtüsü ne-redeyse bütün Bengal'de etkisini kaybetti. Meşaleyi ülkenin diğer bölümlerindeki Batı eğitimliler aldı.

Madhav Govinda Ranade yüzyılın son kırk yılında, kısmen Bombay Yüksek Mahkemesi'nde yargıç olmanın itibarından yararlandığından, Maharashtra'daki ünlü bir toplum reformcusuydu. Bir brahman olarak yüksek kast kadınları üzerindeki sınırlamaların kaldırılmasının ilk savunucularındandı. 1861'de dullara evlenme izni veren bir yasanın -1856'da kabul edildi- uygulanması için Dullar Yeniden Evlilik Derneği'ni ve kısmen kızların ve genç kadınların eğitiminde kolaylıkları artırmak için Dekkan Eğitim Derneği'ni kurdu. Ayrıca evlenme yaşının yükseltilmesi yasası için yapılan baskılara katıldı ve sonuçta 1890 Rüşt Yasası çıktı.

Ranade gibi dini liberaller bu konulardaki dharma metinlerinin tercümesi üzerine muhafazakâr âlimlerle ateşli tartışmalara girdi; öte yandan bilgin R. G. Bhandarkar gibi siyasal liberaller B. G. Tilak gibi radikallere karşı toplumsal normlarda yasanın mı gönüllü değişikliklerin mi hâkim olması konusunda tavır aldı. Bu tartışmada, diğerlerinde olduğu gibi göstermelik tebaaya ne danışıldı ne de ses çıkarmasına izin verildi; onlar Hindistan Ulusal Kongresi (1885'te Hindistan Ulusal Konferansı'nın yerine geçti) mensuplarının gönlünden geçen siyasal reformlara ne kadar ve ne tür toplumsal değişikliğin eşlik edeceğine ilişkin diğer konulardaki tartışmalarda piyondular.

On dokuzuncu yüzyıl sonlarında reform çağrıları siyasal kurumların daha fazla Hintli katılımına açılarak değişmesi arzusuyla toplumsal uygulamaları değişmeden bırakmak arzusu arasında gerilim yarattı. En ateşli reformcuların yasal evlilik yaşının yükseltilmesine ilişkin yasa çıkması için bastırırken, çocuk nişanlanması dahil, eski evlilik âdetlerini kendi ailelerinde yerine getirmeye devam etmesi bu gerilimin işaretiydi. Ranade bile karısının ölümünden sonra 11 yaşında bir çocukla evlendi. Böylesine açık ikiye bölünmeyle ya da çelişkiyle uğraşmak meslek alanlarında ve ticarete büyüyen Hintli orta sınıfa ve ayrıca yeni yasalar ve görevler istenilen İngiliz yönetimine cazip gelebilirdi. Değişen siyasal çerçevelerde toplumsal tavırların ve amaçların inşası Hindistan'da Avrupa'daki gibi aynı tür modern ideologların eseri olarak ortaya çıktı.

Daha ılımlı sesler duyulmaya başladı. Bunların arasında, özgürlük konusunda diğer kadınlara doğrudan seslenen bir kadının, ilk Hintli feministin sesi de vardı. Ramabai reformcu Ranade'nin de dahil olduğu, özellikle yüceltilmiş bir kasttan Maharashtra'lı bir brahmanın kızıydı. Babası kişisiz ve mistik *advaita* doktrininin bhakti adanmışlığına dönmüştü. Üstelik eğitsel bir deneyim olarak, Sanskritçe özel ders vermek üzere çocuk gelinini geceleyin kaplanların kol gezdiği bir orman kulübesine yerleştirdi. Kızı bu kulübede doğdu ve o da annesinden Sanskritçe öğ-

rendi. Ramabai'nin babası da (kendi örneğine karşın) kadının erken evlenmesine karşı cephe aldı, öyle ki babasının ve hemen ardından annesinin ve ailesinin geri kalanının ölümünün sonra neredeyse hiç duyulmamış bir yaşa kadar, 22, evlenmedi. O zamana kadar erkek kardeşi ve kendisi Kalküta'ya gittiler ve Ramabai orada toplanmış birçok Hindu âlimi (*pundit*) Sanskritçe konusunda şaşırtıcı hafızası ve bilgisiyile öylesine etkiledi ki akıl tanrısının unvanıyla, “Saravasti”, ödüllendirildi. Kardeşi ve kendisi Hindu inancını terk etmiş olsalar da, bu olay nedeniyle ona “pundita” denildi. Kardeşi öldüğünde onun avukat ama bir *shudra* kastı mensubu olan arkadaşıyla evlendi. Bir kadın için altındaki bir kasttan evlenmek iğrenç bir günah sayılıyordu. Sadece on dokuz ay sonra kocası da onu bir kız çocuğuyla bırakarak öldü. Ramabai İngilizce öğrenmek niyetiyle Pune'ye gitti ve Ranade ile arkadaş oldu, ancak muhafazakârların kötü dedikodularına maruz kaldı. Bu tepki onun Hindistan kadınlarının yaşamlarında sıkıntı yaratan olumsuzluklara yoğunlaşmasına neden oldu ve 1883'te Sir W. W. Hunter'ın Eğitim Komisyonu'nda tanıklık etti. Aynı yıl İngiltere'ye gitti, Hristiyan oldu. Birleşik Devletler'e bir seyahati sırasında kendisinin tanınmasına neden olan kadın konumun suçlanmasını yazıp yayımladı. Geleneksel olarak yüksek kastlardan gelen (ve giderek talepleri artan) dul kadınların durumuna ilişkin eleştirileri abartılı boyuta ulaşsa da, Hintli ya da Avrupalı doğru-düşünceli erkeklerden, çağdaş reformcular ya da sonraki tarihçilerden farklı olarak, evliliğin kadının dertlerine evrensel bir çözüm için mutlaka gerekli olmadığını gördü:

Bu nedenle yeniden evlenmek mümkün değildir, mazlumların yazgısında her zaman bir iyileşme olarak da arzulanmayacaktır. Yoksul, çaresiz yüksek kast mensubu dul kadın, böylece Suttee (sati) ayinindeki ıstıraplarını sona erdirecek tek şansı elinden alınmış olarak, eski çağlardaki gibi yardımsız kalıyor.⁴

Hindistan'a dönen ve Amerikalı Hristiyan dostları tarafından desteklenen Ramabai yüksek-kast kızları için çocuk dulların büyük bir oranını çekmeyi ümit ederek ve giderek belirgin bir misyoner ruhla aşılanmış bir okul açtı. Sonuç olarak, onun unvanlarına “aziz”i de ekleyen biyografların konusu oldu, ancak liberal Hintli erkek reformcuların desteğini kaybetti ve B. G. Tillak'ın özel eleştiri hedefi oldu. Hiçbir şeyden yılmadı, kastlarına bakmadan (düşkün kadınlar için “Kadın Kurtarma” yüksek-kast okulundan özenle ayrı tutulsa da) kadın kurbanların kurtulması ve eğitimini kapsaması için sığınağını genişletmek amacıyla 1890'larda Maharashtra ve Gucerat'ı sarsan korkunç kıtlık ve veba fırsatını kullandı. O zaman kişiliği etrafındaki on dokuzuncu yüzyılın reform ve milliyetçi hareketlerine sinen kast, sınıf, din ve cinsiyet politikaları tartışmaları ve çatışmaları arttı.

İmparatorluk rejiminden bazı erkekler de daha coşkulu reformlar talep ediyordu. Bombay Parsi toplumunun bir mensubu olan Behramji Malatari çocuk evliliği uygulamasına karşı bir yasa kampanyası düzenledi, bu proje başka yerlerdeki entelektüellerin de ilgisini çekti ve sonunda İngiltere’de 1891’de çocuk evliliğini yasaklayan bir yasanın çıkmasına neden olacak kadar ilgi topladı. Ancak o zamana kadar Ranade gibi sadece ısrar eden ya da Malarabi gibi hafif baskı yapan ılımlı reformculara karşı daha aşırı sesler yükseldi.

Tilak toplumsal reformu giderek vatansever ve siyasal eğilim kazanan bir grupla birleştirdi. Bir eğitim reformcusu olarak etkili bir sicili vardı ve Bombay yakınındaki Pune’de İngilizce yayımlanan bir gazetenin editörüydü. Hintlilerin kötü buldukları uygulamaları kendilerinin değiştirmesi gerektiğini ve yabancıların yasalarına bağlı kalınmaması gerektiğini söyleyerek İngiliz yasalarının toplumsal ve dini âdetleri değiştirmesine karşı çıktı. Yasalarda reforma muhalefeti telkin ettiği gibi, veba karşıtı önlemlere de evlerin alt-kast sağlık çalışanları tarafından tutsülenmesinin kendi gibi yüksek kasttaki Hindular için açık bir kışkırtma olacağı gerekçesiyle karşı çıktı.

Tilak 1890’lar sonundaki halk etkinliklerinin düzenlenmesi konusunda başarılı bir organizatördü ve onun önceki sömürgeciler Mughallara karşı bir özgürlük savaşçısı olarak kutladığı on yedinci yüzyıl Maratha Kralı Shivaji festivali bunun bir örneğiydi. Ayrıca Şiva tanrısının fil yüzlü oğlu Ganapathi açık tapınmasını da sundu; Ganapati Maharashtralılar için Bengal’deki Durga (ya da Kali) tanrıçası kadar popülerdi.

Bu dikkat çekici yöntemleri nedeniyle tahrikten mahkûm oldu ve Burma’ya birkaç yıllığına sürgüne gönderildi. Ancak Tilak’ın çok yönlü faaliyetleri ulusal bilinç ve vatanseverliklerini ifade etmek için çağrışımçı dini sembol ve tartışmalara yoğunlaşan gününün diğer ideologlarına uymadı.

Bunlardan birisi toplumsal-dini konularda yazan ve 1893 Chicago’daki Dünya Dinler Kongresi’nde Hindu adanma felsefesi üzerine konuşmasıyla ünlenen Swami Vivekananda idi. Ününe karşın alt kastların geleneksel olarak dışlandıkları Hindu ritüellerine katılmaları gerektiğini ileri sürmesinden dolayı Hindular tarafından suçlandı. Ona göre bu alt kastları misyonerlerin ya da daha da kötüsü, gününün şeytanları sosyalist ve anarşistlerin cilvelerinden korumak için gerekliydi. Vivekananda’nın eylemci ideolojisi Batı eğitilmiş birçok genç Bengalli arasında 1907 ayaklanmasında çağrıldıkları eyleme önemli bir hazırlık olduğu anlaşılan siyasal değişim arzusunun alevlendirdi.

Ganj bölgesinde orta sınıfın alt kademelerindeki gelenekçi Hindular arasında yaygın destek gören ineklerin kesilmesi yasağını teşvik etmek anonim bir hareket başladı. Görünürde inekleri kutsal sayan Hindu dindarlığının bir ifadesi olsa da, konu halka, özellikle inek eti yediklerinden, Müslüman karşıtı terimlerle duyuruldu. Ancak hareket topluluk temelinde siyasal mobilizasyona doğru yeni bir yönelim değildi; önceki örneği 1875’te Dayananda Sarawasti’nin kurduğu Arya Samaj idi.

Kısa bir süre sonra Batı Ganj Ovası'nda gezginci bir derviş olan Dayananda yeni bir ilkeyi telkin etmek üzere Pencap'a yerleşti. Çocuk evliliği, dulların yeniden evlenmesinin yasaklanması ve dış seyahatin sözde kirletici etkileri gibi uygulamalar kutsal metinlerin onay olmadan "cahil brahmanlar" tarafından keyfi olarak yürürlüğe konmuş olmakla kınandı. Vedalara dönmeyi savundu. Bu Dayananda'nın ileri sürdüğü olumlu ilkeler olarak Ram Mohun Roy'un yüzyılın başındaki eleştirilerini hatırlattı: katı bir tektanrıcılık, putperestliğin kınanması, ritüel ve toplumsal uygulamalarda brahman hâkimiyetinin reddi. Dayananda arıtılmış Hinduizmin Pencap'ta İslamdan, Sihizmden ve her yerde Hristiyanlıktan üstün olduğunda ısrar etti. 1875'te militan özelliğini bugün de koruyan Arya Samaj'i kurdu. Eğitimli genç Pencaplılar onun kendilerine maceracı politikacılardan nefret eden Bengalli meslek sahipleri ve kamu görevlilerinininkinden daha yakın gelen öğretisiyle hareketlendiler.

Arya Samaj reform hareketlerinde daha iyi eğitimsel ve ekonomik fırsatları gerçekleştirmekle dini çekişmelerin güçlü biçimleri arasında genelleşmekte olan bölünmeden nasibini aldı. Samajci bir kanat İngilizce yüksek okulları ve et yeme-ye hoşgörüyü savunurken, diğerleri Müslümanlığa ve Hristiyanlığa geçmeye karşı (*shuddi*) militan bir programı ve sığır eti satan mezbahaların yasadışı ilan edilmesi dahil inekleri koruma yasalarını savundu. Yirminci yüzyılın bu daha açık ve karşı karşıya gelmeye hazır Hindu bilinçliliği genellikle toplumsalcı (*communalist*) olarak etiketlenen sonraki açık Müslüman karşıtı ideolojiyi önceden tahmin etti.

MÜSLÜMAN HAREKETLER

Bütün bu yükselen siyasal bilinçlilikte Müslümanlar daha az aktifti. On sekizinci yüzyılın sonunda Bengal'in doğusunda Hristiyan propagandayı dengelemek için sıradan insanlar arasında İslam hukuku bilgisini güçlendirme amaçlı Şeriatullah denilen bir hareket olmuştu. Bir yüzyıl sonra Müslümanlar arasında birisi küçük fakat büyüyen ve modern meslek sahipleriyle Ganj Ovası'ndaki eski toprak sahibi ailelerinin mensuplarını kapsayan orta sınıf içinde olmak üzere, iki önemli reform hareketi doğdu. Reformcu Müslümanlardan biri Seyyid Ahmed Han Raj adlı hizmetinden emekli olduktan sonra dindar bir arkadaşı yerine kamu kariyerine dönen bir rasyonalistti. İngilizlere sadık olan Ahmed Han özellikle Müslümanlara yönelik ilk Batılı yüksek eğitim merkezi olan İngiliz-Şark Yüksek Okulu'nu Aligarh'ta kurdu.

Bu dönemin diğer Müslüman hareketi hitap ettiği sınıf ve programıyla farklıydı. 1857'de İngiliz subaylarına başkaldırmış iki asker, Muhammed Kasım Nanoty ve Raşid Ahmed Gangohi tarafından kurulan bu İngiliz karşıtı hareketin merkezi 1867'de açılan Deoband Medresesi'ydi. Yüzyılın sonlarında kendilerine denildiği üzere, Deo-

bandiler hem İngiliz idaresini hem de İngiliz görevlilerinden gizli destek aldığına inandıkları inek korumayı ve din değıştirme karşıtı hareketleri şiddetle eleştirdiler.

Bu Müslüman hareketler birbirlerinden başka bir yolla, İngiliz yönetimine yaklaşımları nedeniyle de ayrıldılar . Aligarh'taki yüksek okul varlıklı Müslüman toprak sahiplerinin çocuklarını kaydetmeye ve desteklerini almaya yönelik olurken, Deoband Medresesi orta-sınıf alt katmanındaki Müslümanlara cazip geldi: Küçük toprak sahipleri, küçük kasaba tüccarları, dini liderler ve hocalar (mollalar), küçük devlet memurları ve zanaatkârlar.

Aligarh bölgesindeki seçmenler için bu varlıklı genç Müslümanları dinlerini koruyarak İngiliz centilmenlerine dönüştürmeye yönelik bir Batılı çalışma programıydı. Bu amaç İngiliz dostlarını İslami yönelimin Hristiyanlığa düşmanlığı gerektirmediğine inandıran Seyyid Efendi'nin etkili yazılarıyla dile getirildi. Deobandiler aksine, siyasal ve kültürel Avrupalı egemenliğinin saldırılarına karşı İslamı savunmak ve arındırmak amacındaki Ortadoğu Vahabi öğretiliyle yetiştirildiler. Vahabiler İngilizlerin Hindistan'ın kuzeybatı sınırındaki askeri faaliyetlerine karşı desteği harekete geçirmek için temsilcilerini Bengal kadar uzak bölgelere yaydıkları Afganistan sınırındaki Peşavar'da toplandılar. Beklendiği gibi, Deobandiler 1880 civarında yıllarca Kalküta ve Haydarabad'da yaşayan ve İngiliz emperyalizmine karşı kışkırtıcı çizgide bir Müslüman-Hindu işbirliğini öğütleyen Panislamcı önder Cemaleddin el Afgani'nin etkisinde oldukları gerekçesiyle İngilizlerin denetimine takıldı ve sonuçta çoğu hapse gönderildi. İngiliz yetkililer Deobandiler ve Panislamcılar üzerinden gözlerini ayırmazken, Batılılaştırma ve işbirliğiyle Seyyid Efendi'nin Aligarh deneyimini desteklediler.

On dokuzuncu yüzyıl sonlarında yönetimdeki idareciler Müslümanların kuzey Hindistan'da kamu hizmetlerinde fazlaca temsil edildiği, kamu istihdamında onlarla Hindular arasında daha iyi bir denge kurulması gerektiği kanısına vardılar. Eski yüksek rütbeliler, yardımcı görevliler ve dini liderler yüzlerce yıl Müslüman yöneticilerin himayesinden ve ayrıcalıklarından yararlandıktan sonra işlerin ve yan gelirlerin kendilerinden Hindulara geçmesinden dolayı gücenmişlerdi. Kamu görevlerinde yer alan Müslümanların 1857'deki yüzde 64'lük yüksek oranı yirminci yüzyıl başında, Ganj'daki nüfuslarına oranla hâlâ yüksek olsa da, yüzde 35'e indi. Yerlerine geçen yazıcı ve ticari gruplara karşı kırgınlık, Müslüman karşıtı inek koruma çağrılarına ibadet saatlerinde camiler civarında kışkırtıcı gürültülerle Hindu alayları eşlik ettiğinde öfkeye dönüştü.

Daha yirminci yüzyıl bitmeden Hintli alt-orta sınıf içindeki artan bölünmeler Kuzey Hindistan'da dini ayaklanmanın giderek artmasına yol açtı. 1892-3'te Müslümanların nüfusun önemli bir oranını oluşturduğu yerler olan Kuzey-Batı Eyaletlerine bağlı kasabalarda isyan baş gösterdi ve on yıl bitmeden Rangoon kadar uzak kentlere bile ulaştı. Polis bu arbedeyi Müslümanların inek koruma konusunda kış-

kırtılması ve tacizine atfetti ancak dini anlaşmazlığın yanı sıra ekonomik çatışma da vardı. Merkez Ganj bölgesinde Hindu köylüler ve Müslüman arazi sahipleri ve küçük görevliler arasında ve Ganj şehirlerindeki Müslüman küçük esnaf ve tüccar gruplarıyla sömürücü Hindu bankerler ve büyük tüccarlar arasında şiddet baş gösterdi; doğu Bengal ve Pencap'ta Müslüman köylüler Hindu tefecilere ve tüccarlara ya da Hindu toprak sahiplerine karşı saldırıya geçti.

Malabar kıyısı boyunca Müslüman kiracılar ve küçük çiftçilerin Hindu toprak sahipleri ve tefecilere karşı başka kırsal şiddet patlamaları da vardı. Moplahlar denilen Müslüman çiftçiler İslam düşmanlarına –Hindular ve Hristiyan Portekizliler– karşı cihada girmiş on altıncı yüzyıl askerlerinin torunları olarak yüksek öz-bilinçli bir kimlik geliştirdiler. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında ve yine 1882 ve 1896 isyanlarında yılmaz din şehitleri olarak rollerini yeniden yarattılar. Sonunda cennete gidecekleri inancıyla polislerin elinde ölmek istediler.

Ancak dini tutkunun ardında dünyevi nedenler vardı ve bu olaydaki de Müslüman çiftçilerin toprak sahiplerine borçluluğu; borçlar mahkemeler kanalıyla toplandı, büyük ölçekte el koymalara yol açtı. Hindu toprak sahiplerine karşı Moplah eylemleri, tapınaklar dahil mülkleri tahrip etti ve şiddetleri 1920'lere kadar devam etti. Aktif savaşçıların sayısı asla birkaç yüzü geçmezken diğer Malabar Müslümanlarının sevgi ve desteğini kazandılar.

ENDÜSTRİ İŞÇİLERİ VE ORMAN HALKI

Özel boşluklar bulan ve siyasal bilinci dışı vuran diğer iki gruplaşma Kalküta ve Bombay'daki hintkeneviri ve pamuk dokuma fabrikalarıyla ortaya çıkan endüstriyel işçi sınıfı, tepe ve orman halkıydı. Fabrika işçileri 1881'de hükümetin bir fabrika yasası ilan etmesini haklı gösterecek kadar çok sayıya ulaşmıştı. İngiltere'de sözde çocuk ve kadın işçileri sınırlamaya yönelik çıkan yasalar gibi, İngiliz refah yasalarının Hindistan'a bu pek rastlanmayan uzanışının altında fabrika yapımı malların fiyat avantajından yararlanma amacı vardı ve bu olaydaki örnek pahalı güvenlik önlemlerinde ısrar eden hükümlerdi. İngiliz imalatçılar Hindistan dokumalarını Hindistan pazarlarında ithal edilen İngiliz kumaşlarına göre daha rekabetçi yapan düşük ücretleri dengeleyici önlemlerden memnundu. 1891 ve 1911'de fabrika işçilerine ilişkin başka yasalar da çıktı ancak yetersiz çalışma koşullarını geliştirecek ya da Hindistan'ın henüz ülke işgücünün çok küçük bir bölümünü oluşturan ilk endüstri işçileri arasında grevlere meydan vermeyecek nitelikten uzaktı. 1885'ten 1907'ye kadar Hindistan Ulusal Kongresi olarak Hindistan adına konuşan orta-sınıf profesyoneller, idareciler ve bürokratlarla çekişmek için sayıları çok azdı.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Hindistan'ın orman ve tepelerinde yaşayan yeni öz –ve siyasal– bilinç kazanmış nispeten küçük nüfusa resmi dilde “kabileler” deniliyordu. Görünürde çoğu köylüden kastlara bölünmemiş olmalarıyla ayrıldılar. On dokuzuncu yüzyıl sonunda nüfusun yüzde 10'unu oluşturuyorlardı ve daima en yoksul kesimdi. 1872'de başlayan sayımlar “kabile” terminolojisini özel bir nedenden dolayı onların kategorilerinden biri olarak kullandı. Ormanlarda ve tepelerde yaşayan halkın “kabile” olarak örgütlenseler de avlanarak ve yiyecek toplayarak ve bazen de ekim yaparak uzun zamandır yararlandıkları topraklar üzerinde tarihsel haklarının olmadığı varsayıldı. Toprak mülkiyeti hakkı sadece arazi tarımcılarına bırakıldı; yani köylü aileler için kastlar içinde düzenlendi.

1898'den itibaren orman kullanımını sınırlamaya yönelik yasal düzenlemeler yapıldı ve tarımsal üretimi düşüren toprak kaymasını azaltmak ve ticari ormancılıktan gelir yaratma gerekçelerine dayandırıldı. Orman halkının düzenlemeleri protestolarını ok ve yayla savaşanların ateşli silahlarla karşılaştığı bir dizi ayaklanma izledi. Orman ürünlerini özgürce kullanma ve küçük ölçekte tarım yapma haklarının geri verilmesi talebinde bulunan etkili kabile liderleri çıktı. Büyük ihtimalle geri kalmış ve parçalanmış olan orman grupları sadece basit ama etkili aske-rileşmeleriyle değil, güçlenme hareketinin temelleri olarak devreye sokulan yaratıcı görüşler sayesinde ittifaklar oluşturup ortaya çıktıkları zaman, resmi ve sosyolojik varsayımlara meydan okundu.

Santhal ve diğer “Kheroal” (yumurtadan-çıkan) halkın 1855 ve 1870'deki kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki isyanları ve Naikda orman halkının 1868'de Gucerat'taki büyük isyanı bu tür hareketlerin örnekleridir. Bunlara bugün de kullanılan bir terim olan “*adivasi*” ya da “kabileye ait” denildi ve hepsinin altında Hinduizm ya da Hıristiyanlık ve bir ideoloji mobilizasyonu içinde önceden var olan büyü ve mit karışımı inançları vardı. Hepsi de ormana özel bir kutsiyet atfetti ve refahlarını hatta varlıklarını ona bağladılar. Direnç doğu Hindistan, Ranchi civarındaki ormanlık tepelerde yaşayan Munda halklarının 1899 yılındaki isyanıyla sonuçlandı. Eski komunal toprak-sahipliği sistemi tefecilerin, yönetimin atadığı toprak sahiplerinin, lisanslı ve İngiliz yetkililer tarafından korunan işçi taşeronlarının hacizleriyle ortadan kaldırılmıştı. Mundalar arasında çalışan misyonerlerin müdahalesine yönelik bütün girişimler bürokrasi tarafından görmezden gelindi. Sonunda Mundalar, yüzeysel bir misyoner eğitimiyle yeni bir dönemin geldiği kehanetinde bulunan ve Ranchi civarındaki polis istasyonlarına saldırılar düzenleyen, ortakçı (toprak kirasını ürünle ödeyen) ve Hıristiyan, karizmatik bir lider buldular. Hareket şiddetle bastırıldı ancak 1920'lerin ve 1930'ların milliyetçi çalkantılarını kısmen belirleyen sonraki Jharkhand hareketinde yeniden ortaya çıkacak canlı ve değerli bir gelenek bıraktı.

Levha 25 Baha festivalinden Santhal parşömen resmi, Koru Leydisi'ne saygı, Bengal/Bihar sınırı, 1920/1930. Santhalların yavru horoz kurban edilen kutsal koru için dansı ve alayı. Bir zamanlar Kheroallardan ancak bazen Hindu kastından da olan ressamlar parşömeni ölümün gerçekleştiği eve götürüyor ve parşömende tasvir edilen öyküyü anlatıyor. Öykü yas tutan ailenin dinine göre küçük değişiklikler gösteriyor. Örneğin Marangburu (Büyük Dağ Tanrısı), Singbonga (Güneş Tanrısı) ve Jaher Era (Koru Tanrıçası) kutsal üçlüsü, Hindu tanrıları Jagannathana (Krişna ya da Rama), Balarama (erkek kardeşi) ve Durga (yada Sita) ile eş tutuluyor. Şarkılarından birisi şöyle: "Orman olmayan yerde mutlu değiliz" (BM OA. 1988, 7-3. 02 [ikinci kayıt], British Museum yetkililerinin izniyle).

Alt kıtanın diğer bölümlerinde orman halkı geleneksel yaşam biçimlerine yönelik saldırılara karşı örgütlenmeye devam etti; protestoları bastırılrsa da, okuryazar olmayan “kabile mensupları” İngiliz yönetimine karşı çıkmak için köylü komşularına katıldığı zaman yaygın milliyetçi mücadelelerin daha büyük potasında karışarak yirminci yüzyılın ilk dönemleri boyunca yinelenmeye devam etti.

KÖYLÜ PROTESTOSU

Hindistan’ın muazzam tarımsal nüfusunun siyasallaşması Curson’un Bengal’deki “verimlilik” reformlarına sonraki orta-sınıf kentlilerin muhalefeti kadar önemli olabilir. On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde büyük toprak sahipleri ekonomik çıkarlarını korumak için güce başvurmaya başladılar. 1875’te Bombay Başkanlığı’nın Pune ve Ahmadnagar bölgelerindeki zengin çiftçilerin Rajasthan’lı Marwari tefecilere saldırdığı Dekkan isyanları bu yeni kararlılığı sergiledi. Bu çiftçilerin önceki yılların pamuk patlaması sırasında üretimi artırmak için kısıtçı borçların ABD içsavaşı sonrasında pamuk fiyatları süratle düştüğü zaman, geri ödenemeyeceği anlaşıldı. Mahkeme takibatları ipotekli toprakların çoğunun haczedilmesine yol açarak zengin çiftçilerin borç senetlerini yakmasına ve tahıl depolarını yağmalamasına neden oldu. Bu faaliyetlerde genellikle köy muhtarları ya da büyük toprak sahipleri tarafından yönlendirildiler ve yerel Maratha tefecileri genellikle esirgendi. İngilizler birkaç yıl sonra bir borcun sonucunda toprak kaybına karşı bir borç yardım yasası çıkararak 1875’teki şiddet eylemlerinin bazılarının doğruluğunu kabul etmiş göründü.

Pune 1879’da Phadke adında entelektüel bir brahmanın liderliğinde daha da büyük şiddet olaylarına sahne oldu. 1875 ayaklanmasıyla önceki “Drenaj” yazılarından etkilendiği anlaşılan ve yerel üniversitelerdeki dini canlanmanın teşvik ettiği Phadke, haberleşmeyi sabote etmek programlarını finanse etmek için soygunla para toplayan gizli bir haydut grubuna liderlik etti.

Çok hasatlı zengin bir pirinç ve hintkeneviri üretim bölgesi olan Bengal Pabna’da kitle toplantılarında protestolar düzenlendi ve çiftçiler 1859 Kiracı yasalarının teminatındaki kullanım süresi haklarının ihlal edildiğini gördüklerinde toprak sahiplerine dava açmak için para toplandı. İngilizler bu tür protestolarda genellikle Hintli baskıcılara karşı koruyucu olarak görüldüklerinden siyaset karmaşık hale geldi; aslında protestocular sıkça İngiliz yönetiminin erdemlerini dile getirdi ve Hindistan imparatoriçesinin müdahalesini istedi. Bu tür görüşler İngiliz yetkililerinin sempatisini kazandı ve onları toprak sahiplerinin baskılarına karşı kiracılık düzenlemelerini güçlendirmeye teşvik etti.

On dokuzuncu yüzyıl sonunun kırsal çalkantılarının büyük bölümünün temelinde biraz da sınıf çelişkisi vardı ve çoğu barışçı ve yasalı. Ancak yüzyıl sona ererken düzenlenmelere ve anlaşmalara yönelik ihlaller kesilmediği sürece gelir ve kiralara ödenmemesi çağrıları duyulmaya başladı. Kira ve gelir eylemleri nadirdi; örneğin Tilak'ın kıtlık koşullarından dolayı yiyecek depolarının yağmalanmasını haklı gördüğü Assam'da (1893-4) ve Bombay'da (1896-7) oldu ve Tilak aynı nedenlerle devlet geliri ve kiralarda indirimi ve çiftçilerin borç geri ödenmesi için mülklerine el konulmasına son verilmesini talep etti.

Bu ve diğer kırsal bölge krizleri için yönetim etkisiz çözümler önerdi. Bengal ve diğer yerlerdeki zamindar gelir anlaşmalarının sonucu olarak kaybedilen kiracı haklarının iadesi iyileştirici bir önlemdi. Yine gelir üstlenicilerinden büyük, özel mülklerin sahipliğine geçen, yerel yönetimlere ve piyasalara hâkim olan Ganj Ovası'nın büyük Awadh toprak sahipleri gibi kırsal bölge ileri gelenleri yeni düzeylerde güçler kazandılar. Başka yerlerdeki toprak sahipleri kira geliri alma baskılarını kırsal bölge kredi sağlayıcılığına kaydırarak ve küçük toprak sahibi köylülerin kullandığı kredi ve emtia piyasalarının kontrolünde tüccar ve tefecilerle birleşerek, nüfuzlu yerler işgal ettiler. On dokuzuncu yüzyıl sonundaki kırsal sınıf gerilimleri Bengal gibi eyaletlerde güçlü kiracı hareketlerine yol açarak yoğunlaştı.

KAST DEĞİŞİKLİKLERİ

Artan siyasal protestonun sınıf karakterine kast bilincinin güçlenmesi eşlik etti. Yönetimin nüfus sayımı faaliyetlerinin kast kültürü ve örgütlenmelerini güçlendirdiği bir zamanda, sınıf dayanışması önemli bir hareketlendirici güç oldu. Eski sosyolojik kast normları her zaman neredeyse değişmeyen eski bir kurumu varsaydı. Bu İngilizlerin kazançlarının büyük bölümünü borçlu olduğu yüksek-kast danışmanlarının görüşüydü. Tarih boyunca olduğu gibi, on dokuzuncu yüzyılda da kast ilişkilerinin değişen durumlar ve koşullara göre sürekli yeniden tanımlandığı artık kabul ediliyor. Örneğin on sekizinci yüzyıl sonunda, Mungallar Batı Hindistan'ı yönetirken, bazı Maharashtra brahmanlarının gayrimüslimlerden alınan baş vergisinden kurtulmak umuduyla şeriat âlimi anlamına gelen İslami molla unvanını benimsediği biliniyor. Avrupa sömürgeciliği, kendi hesabına, geçmiş bazı dönemlerin değişen bazı inanç ve usulleriyle karşılanamayacak açık baskılar ve fırsatlar getirdi.

Doğu Hindistan Şirketi yetkilileri bir ticaret şirketini devlete dönüştürürken, Hindistan'ın farklı bölgelerinde karşılaştıkları çeşitli kast sistemlerini değiştirmeyi düşünmemişlerdi. Ancak büyük bir değişiklik yaptılar ve kastı farklı bir siyasal sınırla değiştirdiler. Brahman uzmanlar esnek ve değişken usuller için çoğu kez

keyfi olarak katı kurallar tanımladılar ve bunlar kararları yasal emsaller teşkil edecek yargıçların kullandığı yayınlar ve kanun düzenlemeleriyle daha da sertleştirildi. Basılı yasal ve sosyal kurallar İngilizlerin her zaman kendi çıkarlarını koruduklarından kuşkulandıkları Hintli astlarına bağımlılıklarını azaltmanın göstergeleriydi. Ancak kurallar ve yasal kararlar dharmashastralardakilerin yerini alan yeni bilgi kategorilerini oluşturdu. Bu yeni kavramlara diğer bilgi birikimi eklendi; yetkililere işlerinde yardımcı da olacak geniş etkiler taşıyan dilbilimsel ve etnografik araştırmaların bulguları buna örnek verilebilir.

İngilizlerin mevcut sosyal ve kültürel uygulama olarak gördüğü düzenlemeye karşı Hintli gruplar diğerlerine göre sıralandıkları yöntemin değiştirilmesini istediler. *Shudralara* ait olarak belirlenen gruplar eskiden krallar ya da rahipler olduklarını ve bu nedenle kshatriyalar ya da brahmanlar olarak kaydedilmeyi hak ettikleri gerekçesiyle karşı çıktılar. Bu talebi desteklemek için iddialarını savunmak üzere genellikle Sanskritçe meclis anlamına gelen bir kelime olan *sabha* ile adlandırılan lobici örgütlenmeler oluşturuldu. Bu iddiaları inandırıcı kılmak için kast dernekleri sıkça mensuplarının davranışlarında değişiklik çağrısında bulunacaktı; İngilizler tarafından kabul edilen yüksek kast statüsünün göstergeleri olan yeşilaycılık ya da vejetaryenlik bunlar arasındaydı. Ayrıca kast *sabhaları* iddialarını desteklemek için broşürler, hatta kitaplar yazmak üzere gazeteciler tuttu. 1905'ten sonra milliyetçi faaliyetler önce Bengal'de ve sonra daha geniş ölçekte olmak üzere, siyasal ve sosyal hareketleri aynı kamusal yörüngeye taşıyarak yoğunlaştığından bu sosyal hareketlerin liderlerinin siyasal roller üstlenecek mükemmel konumlarda olmaları şaşırtıcı değildi.

Özgürlüğe Doğru

İKİ TÜR MİLLİYETÇİLİK

Yirminci yüzyılın ilk yarısında Hindistan siyasetine ulusu İngilizlerden “geri kazanma” girişimleri hâkim oldu; ikinci yarısındaki siyasal görev ise bu ulusa atfedilmiş olan kaderi “gerçekleştirmek”ti. Ancak her iki proje de milliyetçilik fikrinin doğasındaki çelişkilere maruz kaldı. Bu fikir bir yandan sekülerizm ve liberalizmin entelektüel mirasını kullandı ve renge, inanca ya da sınıfa bakmaksızın özgür iradeye dayalı bir devlet kurma amacı vardı. Böyle çoğulcu bir “vatandaşlığa dair” milliyetçilik önceki “ılımlı” günlerden, Cevahirlal Nehru’nun daha sert sosyalist tutkularına ve bağımsızlık sonrası anayasa temelinde Hindistan Devleti kurulmasına kadar, Hindistan Ulusal Kongresi’nin bazı çabalarına damgasını vurdu.

Diğer yandan, bu fikir farklı ve sağlam bir siyasal sitemin “toplum” sembolleriy-le bağlantılı araçlarını bu semboller toplumsalcılık “*communalizm*” siyasal sürecine dönüştürken, kullandı. Bu semboller ister dini cazibeler temelinde ister kast ya da dil unsurları temelinde katılımı açığa çıkarsın, bu sürecin belirgin bir unsuru “toplum” tabiridir. Terim belirsiz bir şekilde tanımlanmış olsa da, algılanan ya da iddia edilen bir ortaklığın “*communalıty*”, küçük bir köy ya da kentsel çevrede birlikte yaşamışlar gibi tek bir kolektif yapı içindeki tamamen farklı bir halka dönüşebilmesini ima ediyor.

Seküler milliyetçilik de toplumsal milliyetçilik de aynı zamanda, 1880 civarında başladı ve paralel geliştiler. Hindistan Ulusal Kongresi yönetiminde gerçekleşen bağımsızlığı bile yaklaşık 30 yıl Cevahirlal Nehru’nun Kongre Partisi’nin çoğulcu, seküler politikaları izledi. Aynı dönem boyunca Hindistan’daki Hindu çoğunluk dinine dayanan alternatif bir milliyet iddiasıyla, toplumsal mobilizasyona dayalı ve aynı şekilde köklü başka siyasal süreç vardı.

Milliyetçilik, komünizm, aşırılık ve ılımlılık gibi etiketler sorunludur. Hintçe kullanımında toplumsalcılık genellikle Hindular ve Müslümanlar arasındaki fark-

ları temel alan siyasal hareketlilikleri ve gruplaşmaları gösterir; yukarda tartışıldığı gibi, kast ve dil grupları arasındaki çekişmeleri de kapsayabilir. Ne olursa olsun, toplumbilimciler arasında toplumsalcılığın anti-milliyetçi olduğuna ilişkin genel bir düşünce vardır, ancak doğru değildir. Esasen Hindu-Müslüman farklılıklarına dayanan toplumsalcı bir ulus kavramı vardır, ancak bu dili de içerir ve bu biçim seküler milliyetçilikle aynı zamanda ortaya çıkmıştır.

Hindu milliyetçiliği 1880'lerden itibaren tarihi Hint anayurdu Ganj Ovası'ndaki siyasal eylemin bir aracı olmuştur. O zaman ve devamında Hindular ve Müslümanlar arasındaki çekişme birçok Hindunun, Müslümanların (ve Hristiyanların) yemek için sığır kesmelerine tepkisi ve Müslümanların bazıları dini olmayan alayların cami çevrelerindeki rahatsız edici gürültülerinden duyduğu kızgınlık gibi gerçek ve önemli farklılıklardan doğdu. Ancak erken başlayan dini çatışma kaçınılmaz olarak beraberinde başka gerilimleri de getirdi. On dokuzuncu yüzyıl Hindistanı'nın değişen düzeninde yeni elitlerin eskilere meydan okuması vardı. Yerel toplum liderleri ve zamindarlar olarak statülerinden mahrum kaldıklarında Müslüman ve Hindu toprak sahiplerinin zenginlik ve mevki kaybı bunun bir örneğidir. Bu çöken aileler Müslümanlar olduğunda ve karşı-elit Hindu tüccar ve profesyoneller etrafında biçimlendiğinde, bazen eski ayrıcalıkların korunması için dini çizgilerde sivil şiddete başvuruldu.

Sınıf yapısının diğer ucunda el dokuması ürünlerin yerini küçük dükkânlarda ve kent pazarlarındaki tezgâhlarda makine yapımı kumaşın almasıyla sonuçlanan ekonomik zorluk vardı. Ganj kasabalarında genellikle olduğu gibi, dokumacılar Müslüman ve fabrika mallarını satanlar Hindular olduğu zaman, iki grup dini zeminlerde mücadele ettiler. Nispeten yüksek Müslüman nüfusuyla (bazı yerlerde yaklaşık yüzde 20) Ganj bölgesinde yine başka bir örnek pazar şehirlerindeki basit işlerde rekabetin yoğunlaştığı 1920'ler ve 1930'lardaki bunalım döneminden gelir. O zaman Hindi zanaatkârlar ve alt-kast mensubu işçiler ekonomik çıkarları harekete geçirmek ve korumak için dini militanca kullanarak Müslümanlara ve dokunulmazlara cephe aldılar.

Yine harekete geçme ve şiddet için sözde dini nedenler siyasal eylemin diğer hedeflerini gizledi. 1930'larda sömürge yetkilileri siyasallaşmış gruplar arasındaki dayanışmayı zayıflatmak için onları bölme ve hareketsiz hale getirme girişimleriyle bu anlaşmazlıkları körükledi. Bu açıdan sömürge kaydını düzeltmeye yönelik bağımsız Hindistan siyasetinin başarısız genellikle kabul ediliyor: Büyük siyasal partiler tarafından din, kast ve dil unsurlarının hepsi devreye sokuldu ve sonuçta milliyetçilik çekişmesi bütün alt kıta siyasetinin temel unsuru olmaya devam ediyor.

Hindistan'daki milliyetçilik araştırmaları milliyetçilerin tabir ve uygulamalarındaki aşamaları açıklıyor. "Aşırı" milliyetçilik ortak kin duygusundan kaynak-

lanmış görülürken, “ılımlı” milliyetçiliğin seküler, anayasal siyasal biçimlere dayandığı varsayılıyor. Hintli ve İngiliz uzmanlardan kurucularıyla 1885’ten itibaren Hindistan Ulusal Kongresi’nin ilk dönemi genellikle onun “ılımlı” safhası olarak belirleniyor. İlk toplantılar genel valinin resmi himayesine bile mazhar oldu. İlimli hedeflerini yumuşak biçimde ifade eden sadık tebaa olarak toplandılar ve birçoğunun çalıştığı mahkemeler ve resmi dairelerin kapandığı Noel tatilinde de aynı ılımlı tavrı sergilediler. Dilekçeleri Genel Valilik Konseyi ve İngiltere’deki Hindistan’la ilgili dışişleri bakanına Victoria’nın 1858’deki, Hintlilerin idarelerine tam katılımı önerisini nazikçe hatırlattı. Kongrenin toplantılar arasında iş yapacak devamlı bir yürütme organı ve seçilmiş yetkilileri olmadığından yıllık toplantılar arasında kongrenin bu yumuşak çıkışları bile kesildi.

Yıllık toplantıların başkanları arasında Hindistan devlet hizmetinden emekli olan ve 1884-1888 arasında genel vali olan Dufferin Kontu’nun kongreye sempatisini ve teşvikini sağlayan Allan Octavian Hume gibi Avrupalılar da vardı. Kongreye ev sahipliği yapan kentlerin yerel düzenlemeler komiteleri tarafından seçilenlerden ne o ne de başkalarının sesinin nezaket sınırını aşacak tonlara ulaşması mümkün değildi. İngiliz yönetimine daha kararlı muhalefet edilmesi gerektiğini talep edenlere hoşgörü de, zemin de kesinlikle yoktu. Yine de her kongre toplantısında nazikçe ifade edilen taleplerin küçümsemeyle devre dışı bırakılması karşısında resmi himaye, sadece birkaç yıl sürdü.

İlimli Kongre üyelerine ve Raj’a karşı “aşırı” bir meydan okuma iki eğilim arasında anayasacı ve ricacı Hintli politikacıların yavaş gidişatının titreştirdiği bir salınımı harekete geçirdiğinden, Hindistan milliyetçiliğinin geleneksel kronolojisine göre “aşırılık” döneminin 1907’den itibaren başladığı varsayılıyor. Bu kısa süren şiddetli milliyetçi muhalefet patlamalarına ve baskılarına yol açtı, arkasından yine ılımlı taktiklere dönüldü. Bu döngü 1920’de Mahatma Gandhi tarafından kırıldı. Milliyetçi kampanyalar artık kontrol altında ve şiddetten uzaktı.

İNEK KORUMA

Kongre’nin “ılımlı” kurucularının 1885’te Bombay’daki ilk toplantısından birkaç yıl sonra Bihar’daki Patna civarında Müslümanlar ve Hindular arasında ciddi ayaklanmalar patlak verdi. Müslüman ölümlerine yol açan 1893 karışıklıkları görünürde Hinduların inekleri Müslüman kesimhanelerinden kurtarma tutkusuna neden oldu. “İnek koruma” Ganj bölgesinde karışıklık yaratan bir konu haline geldi ve sürekli sivil karışıklıklara yol açtı. 1893 ayaklanması Hindistan’da nüfusun en yoğun olduğu bölgelerin birinde oldu ve on yıl geçmeden Hindu-milliyetçi Arya

Samaj propagandacıları orada faaliyete başladı. Böylece barışçı *ve* şiddet yanlısı yöntemler ile seküler ve toplumsal hedefler aynı tarihsel ana rastladı ve her iki milliyetçilik de bundan sonra farklı Hintli gruplar ya da farklı zamanlarda aynı gruplar için değişik siyasal yörüngeleri temsil etti.

On dokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren toplumsalcılar Hint halkının iç toparlanmasıyla ilgilendiler: Hangi grupların tamamen “Hintli” olduğu sorusuna eğildiler. Alt kıtanın farklı halklarının henüz tanımlanmamış sosyo-politik bütüne, bir *Hint* ulusuna nasıl uydurulacağını kararını başkalarına –siyasal çoğulcular ve seküleristlere– bıraktı.

Yirminci yüzyıl başında uygun siyasal eylem konusunda çatışan iki kavramın netleşmesine tanık olan bölünmeler reddedilemezdi. Batı eğitilmiş profesyoneller için fikir Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da kendi sınıf mensuplarının yararlandığı ulus devlet türünü gerçekleştirecekti. Bu kavram Allahabad’lı başarılı bir avukat ve Cevahirlal Nehru’nun babası olan Motilal Nehru dahil Hindistan’ın milliyetçi elitini tanımladı. Motilal Nehru Hindistan’ın bütün dinlerini ve geleneklerini İngiliz İmparatorluğu’nun “Beyaz Dominyonlar” modelindeki artan özerkliği amaçlayan tek bir seküler hareketin içine taşımak istedi. Bu amaca karşı Hindu canlanmasıyla bilinen popüler örgütlenmeleri harekete geçiren başka bir amaç vardı. Bu Prayag Hindu Samaj idi; “Prayag” Müslümanların ve onlardan sonra İngilizlerin Allahabad dedikleri Motilal Nehru’nun kentinin eski adıydı. Bu Samaj ya da cemaat ulusal kongreden beş yıl önce, 1880’de kuruldu ancak sonra, her iki örgütlenme de proje ve gündemlerinin çok farklı olduğunda anlaşana kadar, yıllık toplantılarında kongre ile birlikte toplandı. 1890’ların başında Prayag Hindu Samaj Kuzey Hindistan’daki diğer örgütlenmelerle birlikte inek koruma ve yazı reformlarını kapsayan programları benimsedi: Hindu dilince Arapça yazının yerini Sanskrit dili için kullanılan Devanagari aldı. Böylece hem dilde hem dinde ayrıldılar.

İLK KONGRE VE RAKİPLERİ

İlk kuşak kongre üyeleri programlarının modernleşmesinden ve liderliklerinin seçkin karakterinden dolayı gururluydular; Batılılaşmış daha genç siyasal liderler kuşağı korkularını seslendirmeye başladığında bile İngiliz idaresi reformunu popüler bir dava haline getirme arzuları yoktu. Aurobindo Ghosh İngiltere’de eğitim görmüş genç bir muhalifti. Hindistan Devlet Hizmeti’ne (*Indian Civil Service-ICS*) başvurusu binicilikte yetersiz olmasından dolayı reddedildikten sonra, Baroda’da (Batı Hindistan) öğretmenlik yapmaya ve ona diğer genç Batı-eğitilmiş insanlar arasında taraftar kazandıran kongre liderleri eleştirilerini yayımlamaya başladı. Bu

tarafartarlardan ikisi –Pencap'ta Lala Lajpat ve Bombay Başkanlığında Tilak– daha sonra önerilen Bengal'in bölünmesine karşı, gizli cemiyetler oluşturulmasını savunma konusunda Gosh'a katıldı.

1902'de Gosh kendi Bengal dilinde ders veriyordu ve İngiliz ithal mallarının boykotunu etkili bir biçimde teşvik etmişti. Gosh bunun için Lajpat Rai ve Tilak'la birlikte radikal olarak yaftalandı; bunlar modern Hindistan'daki kitle politikasının ilk kritik hamlesine katkıda bulundu –1905'ten 1908'e kadar süren bölünme-karşıtı kışkırtma. Genç reformcular muhtemelen sadece “Kongre Dilenciligi” suçlamasıyla, siyaset yönlerini ve tarzlarını değiştirmeyecekti. 1890'lar sırasında kongre üyeleri arasında zaten anlaşmazlık olduğundan taktik değişikliğine ilişkin talepleri yerini buldu. Bengal Pencap ve Madras'ta kongre, siyasette bilindiği gibi çoğu kez kişiliklere, ama önem verilen noktalar ve çıkar farklılıklarına da bağlı olan, hiziplerle parçalandı.

Madras ilginç ve karmaşık bir örnek sergiledi. Orada toplam nüfusun çok küçük bir bölümünü oluşturan Batı eğitimli Tamil brahmanlar genel yaşama hâkim oldu: Yargı, basın ve kamu istihdamının en yüksek düzeyleri Hintlilere açıldı. Bu Madraslı seçkinlerden bir grup kendileriyle birlikte birçok başka brahmanın da yaşadığı kentin Mylapore denilen bir bölgesiyle özdeşleştirildi. Onlara muhalefet bazıı kuzeyde Madras'ın Telugu dili konuşan parçasında diğerleri uzak güneyde olan ikincil siyasal merkezlere uzanan ittifaklarla çoğu diğer Tamil brahmanlardan oluşan bir hizipti. Küçük Mylapore grubu, kendileri kadar az sayıdaki muhalifleri Ghosh ve Tilak gibi renkli radikalleri benimseyerek ve Madras Kongresi'ni 1905 kışkırtmaları sırasında Bengal Kongresi'yle ittifaka sokarak, yerlerine geçme fırsatını yakaladıkları 1905'e kadar, kongre örgütüne hâkim oldu.

BENGAL'İN BÖLÜNMESİ

O zamana kadar Raj'ın hem tarzı hem de özünde tam da kongredeki gibi bir değişiklik oldu. Yirminci yüzyılın sonunda Hindistan imparatorluk yönetimi olduğuna inandığı kadar güçlü görünüyordu. 1899'da Kedlesto'dan Lort Kurzon Asya'daki İngiliz gücünden tamamıyla emin ve konseyini oluşturan ICS'nin kıdemli üyelerinin tedbirli yoluyla hiç acele etmeden genel valilik görevini bir tahtmış gibi üstlendi. George Nathaniel Curzon Asya'nın birçok bölgesine seyahatleri sayesinde ve İngiltere'deki Muhafazakâr Parti'nin diğer liderlerinin desteğinden yararlanarak, etkili görevine ve güçlü rolüne iyi hazırlanmıştı. Bu avantajlara İngiliz siyaset oluştumunda Hindistan'a bir önem kazandırma enerjisi ve kararlılığını ekledi. Mantığa aykırı bir biçimde Hindistan'daki mali ve idari özerklik politikaları onunla güçlü bir taraftar buldu.

Curzon'un özgüveni seçkinlerin yönetsel birliği ICS'yi oluşturanların çoğununkinden pek farklı değildi. On dokuzuncu yüzyılın son yıllarında faydacı düşüncedeki yetkililerin en coşkulularının kararsızlığı bile Hindistan'la ilgili küçük İngiliz kamuoyunun tavsiyesine de Hintlilerin hoşnutsuzluğuna da aldırmadan, otoriterliğe dönüşmüştü. Ancak yoksulluk sorununun ihmal edilmesine ilişkin Sir W. W. Hunter gibi saygın yöneticilerin seslendirdiği şikâyetlere ek olarak Hintlilerin eleştirileri de vardı: ICS'de Hintlilere açılan en yüksek pozisyonlardan birine gelmeyi başaran İngiltere'de yetişmiş R. C. Dutt, İran kökenli işadamı ve parlamenter Dadabhai Naoroji. Bu çeşitli eleştirileri karşılamak için eyalet hükümetleri tarafından suçlamaları çürütmek üzere kitaplar devreye sokuldu. Ne kıtlığın ne de yoksulluğun Victoria saltanatındaki değerli kişilerin muhteşem yönetimiyle Raj'ın derin huzurunun bozulmasına izin verilmiyordu.

Ancak yeni genel vali çok büyük ve yoğun nüfusu olan eyaletin yönetiminin iyileştirilmesi için Bengal'in bölünmesine yönelik planlama biçimine konseyinin muhalefetine reddederek tehlikeli bir kibir gösterisinde bulundu. Bu ve diğer önlemlerden dolayı Curzon Hindistan kamuoyu tarafından çok geçmeden olumsuz biçimde Lord Ripon ile kıyaslandı. Ripon onların her düzeyde yönetime katılmasının aşamalı olarak genişletilmesine samimi olarak kendini adanmış görünürken, Curzon öyle değildi; kıdemli İngiliz danışman uyarılarını dinlememesi Hindistan Ulusal Kongresi'nin radikalleşmesine katkıda bulundu.

Bengal eyaletinin bölünmesi için ciddi bir durum vardı. Yaklaşık üçte biri Müslüman olan 78.5 milyon nüfusuyla İngiliz Hindistanı'ndaki en büyük eyaletti. Bölündüğü iki eyaletten "Doğu Bengal ve Assam" Müslüman olmayan ve 1826-1866 yılları arasında üç savaşla Burma'dan alınan tepe ülkesindeki Assamlılarla birlikte 38 milyonluk nüfusuyla ağırlıklı olarak Müslümandı. Diğer parça şimdi, yüzde 16'sı Müslüman olmak üzere 55 milyona inen nüfusuyla "Bengal" denilen batı eyaletiydi. Eskiden Bengal olan budanmış batı bölümüne hindu dili konuşanlarla eski Bihar eyaletinin ve Oriya dilinin konuşulduğu Orissa'nın eklenmesinin sonucu olarak Bengal dili konuşanlar azınlıkta kaldı.

Ancak ısrarcı Curzon ve danışmanları bölünmeyi sadece idari nedenler çerçevesinde gördüler, diğer unsurlar çok geçmeden ortaya çıktı. Curzon'un önde gelen bir danışmanı İngiltere'ye muhalefetin birleşik bir Bengal içinde kesinlikle artacağını belirtti. Öte yandan 1904'te Curzon Dacca'lı Müslümanlara, önerilen Doğu Bengal'de, bölünmenin ertesi yıl Mughal döneminden beri görülmemiş bir Müslüman birliği yaratacağını vaat etti. Müslüman toprak sahipleri yönetimin teşvikiyle ve İngiliz ithal mallarının satışıyla ilgilenen Müslüman işadamlarının desteğiyle 1906'da Bengal'de bir Müslüman Birliği kurdu ve bölünmeye karşı örgütlenmiş boykota karşı çıktı.

Levha 26 “Müthiş Sempatik” suluboyadan taşbasma, Gagenendranath Tagore, modern Bengal okulu, y. 1917 (IS77 1979, Victoria and Albert Museum izniyle).

Bölünmenin geçerliliğinden altı ay önce kongre Kalküta'da bölünmeye karşı dilekçelerin toplanıp ilgisiz yetkililere sunulduğu çok sayıda büyük mitingler düzenledi. Eski kongre lideri Surendranath Banerji dilekçelerin etkisizliğini itiraf etti ve bölünme günü yaklaşırken İngiliz malları satın almayı reddetmek gibi sert önlemlerin gerekliliğini kabul etti. O ve diğerleri bunu boykot yerine *Swadeshi* ("anayurt") terimiyle adlandırmayı tercih ettiler, ancak yasağın diğer hedefleri de kapsamı için İngiliz mallarının ötesine uzanmasında anlaştılar. Devlet okullarından uzak durulmaya başlandı ve 16 Ekim 1905, Bölünme günü dükkânlara ve okullara gözcüler dikildi.

Gözcüleri temizlemek için polis ve ordu birlikleri gönderildi ve şiddetli çatışmalar çıktı. Çatışmalar artarken eski kongre liderlerinin korkuları da arttı ve genç militan meslektaşlarını okul boyutunu kaldırmaya ikna ettiler. Banerji ve o zamanki kongre başkanı G. K. Gokhale dahil diğerleri yeni seçilen liberal hükümette bir Gladstone yanlısı olan John Morley'in Hindistan'la ilgili Dışişleri bakanı olarak atandığını öğrenmeleri üzerine boykottan desteklerini çektiler. Hindistan orta sınıfına sempatik geleceğini düşünerek ona itimat ettiler ve onun müdahalesiyle bölünmenin iptal olacağını umdular.

DİRENİŞ VE REFORM

Takip eden üç yılda siyasal direnişin temposu artarken, Londra'dan değişiklikler bekleyenler büyük bir hayal kırıklığı ve aşağılanmaya uğradı. Curson'un bölünmesi başladığı zaman Morley boykot ve terörizme müsamaha edilmeyeceğini açıkça belirtse de, Gokhale'nin ve eski devlet adamı Dadabhai Naoroji'nin örselenmiş itibarı İngilizlere karşı daha sert muhalefet talebini dindiremedi. Ancak Morley özel olarak, giderek radikalleşen liderlerinden uzakta kongrenin sempatisini kazanmak için bir Hindistan anayasal reform paketi düzenlemeye başladı.

Kalküta sadece İngiliz otoritesinin Bengal ve Hindistan'daki makamı değil, "saygın" Bengallilerin *bhadralok* ("yüksek insanlar") ekonomik, sosyal ve kültürel merkeziydi de. Üniversiteleri, devlet daireleri ve saraylarıyla bütün Hindistan'da profesyonel kuşakların kişisel olarak bildiği ve etkilendiği bir yer oldu. Aşırıılık denilen siyasal köktencilik Gokhale gibi insanların tercih ettiği anayasal siyasete sadece bir alternatif değildi. Yirminci yüzyılın başında yüksek kasttaki Bengallilerin ve Maharashtralıların köktenciliği her iki eyaletteki elit grupların gerileme endişesini yansıttı. Brahmanlar ve yüksek kasta mensup diğer Bengalliler, Batılılaşan ilk Hintliler, konumlarının Kalküta'daki tüccar ve yazıcı kastlar ve Doğu Bengal'deki Müslüman kiracıların yeni sözcüleri tarafından tehdit edildiğini görmenin çaresizliği içindeydiler.

Bengal *bhadralok* gibi, Bombay eyaletinin Maratha brahmanları elit konumlarının Bombay'ı Kalküta'nın yerine Hindistan'ın ticaret merkezi yapmaya hazırlanan alt-sınıf işadamlarının rekabetiyle karşı karşıya olduğunu gördüler. Sınıf konumu ve değişen siyasal koşulların karşılıklı etkileşimi, diğerlerinin şansı artarken, bazılarının konumunu gerilettiler ve kaybedenleri Hindistan ulusal politikasının daha rekabetçi uygulamasında yeni stratejiler benimsemeye teşvik etti.

Birçok ticari grup boykotun başarısından mutluluk duydu. 1906'dan 1908'e kadar militanlık Kalküta'dan Bengal'deki küçük kasabalara geçerken, komiteler boykotu aynı etkileyici sonuçlarla, Kalküta örneğine göre yönettiler. 1906'da ithal pamuk ipliği yüzde 25, kumaşı yüzde 40 azaldı ve İngiliz imalatçıların şikâyetleri başladı. Dokuma piyasasında Hintlilerin payı oransal olarak artarken, kısmen Bengal'deki Swadeshi liderlerinin protestoları fiyatları yükseltmelerinden dolayı kârları da arttı. Bombay tekstil imalatçılarının açgözlülüğüne bir tepki olarak el tezgâhları ürünlerinin satışları da arttı. Ancak diğer neden aile temelinde esnaf üretimini desteklemenin siyasal avantajlarının farkında olan ve böylece Gandhi'nin bir siyasal taktik olarak sonraki *khadi* (elde eğirme ve dokuma tezgâhı) kullanma kampanyasını önceden sezen Swadeshi komitelerinin teşvikiydi.

Bengal'in bölünmesine karşı 1905'ten 1907'ye kadar süren kışkırtmalar Hindistan milli davasına adanmışlar arasında köktenci ve bazen şiddet yanlısı girişimlerin güçlendiğini gösterdi. Tilak'ın 1890'larda Pune'deki çalışması bunu önceden tespit etmişti ancak şimdi yeni yöntemler çıktı ve şiddet yayıldı. Aurobindo Ghosh gibi liderler yönetiminde oluşmaya başlayan devrimci gruplar tarafından zaman zaman bombalar yerleştirildi. İngiliz yetkilileri öldürme girişimlerinde bulunuldu, terörist faaliyetleri ve yayınları desteklemek için silahlı soygunlar yapıldı. Avrupa şirketlerinde çalışan büro işçileri, vatmanlar arasında, işçilerin taleplerinin Swadeshi propagandasıyla karıştığı demiryolu atölyeleri, hintkeneviri imalathanelerinde örgütlenen grevlerle bağlantılı olarak sokak şiddeti de tırmandı.

Hindistan'ın tamamı bu kışkırtmaya kapılmadı. Birleşik (eski kuzey ve güney) eyaletlerde kongre hareketinin ılımlı liderleri köktencilik bastırdı ve İngiliz yetkililerle işbirliğine devam etti. Beyaz-yakalıların istihdamında ve ticari hizmetlerle mesleklerde ağır basmalarından dolayı Bengallilere bir kızgınlık olduğundan orada ve Kuzey Hindistan'daki başka yerlerde "Bengal vesilesi" reddedildi. Bu yerlerin bazılarında popüler hareketler daha çok Bengallilerin İngilizce becerileriyle elde ettiği avantajları dengelemek üzere, resmi dil olarak İngilizceyle eşit statüde olması istenen Hindu dili için ortaya çıktı. Ganj bölgesinin azalan köktenciliklerinin bir başka nedeni Müslümanların, Hindu dini tutkusunu da işin içine girdiğinde, milliyetçi davadan kuşku duymalarıydı.

Ancak Pencap, Madras ve Bombay'ın birçok bölgesinde Swadeshi hareketinin teşvikiyle, İngiliz politikalarına direncin temposu hızlandı. Örneğin on dokuzuncu

yüzyılın son yıllarında Pencap'ta bankalar, sigorta şirketleri kurmaya ve okullar açmaya başlayan iş gruplarının faaliyetlerine dayanan bir Swadeshi biçimi vardı. Özellikle okul projeleri tüccar ve yazıcı grupların daha iyi bir kariyer beklentisi nedeniyle oğullarının eğitime yönelik güçlü arzuyu yansıttı.

Swadeshi duygusunun Pencaplıları arasında yayılmasının bir başka nedeni Müslümanlarla (bu eyalette nüfusun yarısı) Hindular ve Sihler arasındaki artan gerilimdi. Ve sadece Pencaplıları ve çevre bölgeye özgü olan Arya Samaj gibi Hristiyan misyonerlik etkisinden uzak Aligarh gibi üniversitelerin yaratılmasını vaat eden belirleyici yüksek siyasal bilinç vardı.

Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki gerilim Pencap nehirlerinde inşa ettikleri kanal sulama bölgelerinde İngilizlere duyulan öfke gibi, Bengal'in bölünmesi kışkırtmasından önceye rastlıyordu. Nehir bölgelerine yapılan yatırımların geri ödenmesine ve bu planların Raj için kârlı hale getirilmesine yönelik sistemleştirme düşüncesinin boyutu özel bir kırgınlık nedeniydi. Yüksek su bedelleri ve keyfi denetimler veba patlaması ve tarım işçilerinin temel kaynağı gıda fiyatlarının yükselmesi gibi başka sorunları getirdi. Bütün bu nedenlerden dolayı Pencap da Bengal kadar siyasal hareketliliğin vitriniydi ve İngiliz karşıtı düşüncelerin, hâlâ çoğunluğu Pencaplılardan oluşan, İngiliz ordusunu etkileyebileceği korkusundan dolayı daha da fazla baskı altındaydı.

Pencaplıları arasında artan hoşnutsuzluk 1907'de aralarında Lala Lajpat Rai'nin de olduğu köktencilere hem Pencaplı siyasal karşıtları hem de İngilizleri gösterilerle huzursuz etmek için nadir bir fırsat ve yaygın bir taraftar kitlesi sağladı; Lajpat Rai bu faaliyetlerinden dolayı eyaletten sürgün edildi ve bütün siyasal toplantılar ve grevler yasaklandı; ancak aynı zamanda kanal bölgelerindeki sistemleştirme gevşetildi ve su bedelleri düşürüldü.

1907 sıralarında Pencap'ın hararetli siyasal atmosferi Madras tarafını sarsacak türde hizip mücadelelerinden etkilendi ve oradaki ılımlı politikacıların gerilemesine de zemin hazırladı. Madras kenti Maylapore oligarşisinin ellerinde kalırken, kentteki ve başkanlığın başka yerlerindeki diğer kongre üyeleri Bengal hareketinin desteklenmesi yönünde daha güçlü önlemlerin alınması için tahriklerde bulunuyorlardı. Kuzey Madras Başkanlığı'nın (sonraki Andhra) Telegu dili konuşan bölgelerindeki politikacılar Mylapore liderliğini utandırmak için yazar Bankim Chandra Chatterjee'nin yasaklanmış Bengal şarkısı *Bande Mataram*'ı (Selam Ana [Hindistan]) söyletmeye başladı. Bu mars polis yasağına meydan okumak için okul çocukları tarafından yaygın biçimde söylendi. Hemen ardından 1910'da Hindistan'da Teelegu dili konuşan bir eyalet için mücadele vermek üzere Adhra Mahasabha oluşturuldu. Bu gerçekleşmesi neredeyse 50 yıl gerektiren bir hedefti. Madras'taki diğerleri Güney Hindistan'dan Seylan Kolombo'ya (Sri Lanka'nın sömürge dön-

mindeki adı Seylan'dı) gidip gelen İngiliz firmasıyla rekabet etmek için Swadeshi Gemi Seyahat Şirketi'ni kurarak daha doğrudan adımlar attı.

Madras'taki bazı eylemciler bir İngiliz yargıcın öldürülmesi dahil, boykottan süratle terörist faaliyetlere kaydılar. Ayrıca 1905'te eylemciler otokrasiye ve Avrupa emperyalizmine karşı bir darbe olarak Rusya'daki devrimi kutladılar. Aynı düşünce daha sonra 1917'de Rus devrimini kutlayan Tamil şair Subrahmanya Bharati tarafından tekrarlandı.

1909'da güney kasabası Pondiceri'ye (o zaman Fransız yönetiminde) yerleşmek üzere terörizm ve politikadan çekilen Aurobindo Ghosh değişik bir ütopyalıktan esinlendi. Orada İngiliz tehditlerinden ve denetiminden uzakta, şimdi hâlâ Hindistan'daki en iyi Fransız ekmeğini üreten bir tür idealist kooperatifi, dünyaca ünlü Auroville zaviyesini kurdu.

Swadeshi hareketinin etkisi Bombay'daki seçkin Tata ailesinin Hindistan'ın ilk çelik tesisini faaliyete geçirmesinin yolunu açtı. Tatalar Bombay'ın kraliyete sadık İran asıllı elit işadamlarıydılar ve çelik girişimleri İngiltere ticari çıkarlarına dokunmadığı gibi Belçika'dan çelik ürünleri ithalatını da etkilediği için bürokrasi tarafından hoş görüldü.

Öte yandan Swadeshi liderlerinin tekstil fabrikası işçilerini sendikalarda örgütleme girişimlerine Hintli fabrika yöneticileri de Avrupalı fabrika yöneticileri kadar dirençle muhalefet etti. Onlar da elektrik ışığının gelmesinden miras kalan sömürünün avantajlarından yararlanmak için işgünü uzunlatmak istediler ve bu da 1905'teki greve neden oldu. Tekstil imalatçıları swadeshi hareketinin sonucu olarak ellerine geçen kardan memnundular, ancak çok yoksul kesimin tükettiği en kalitesiz kumaşların fiyatlarında indirimini böyle bir hareketin serbest piyasaya haksız bir müdahale oluşturacağı gerekçesiyle reddettiler; tutumlarında bir çelişki ya da ironi görmediler.

Tilak ticarileşmiş Bombay dışında Batı Hindistan'da on yıldır olduğu gibi, köktenci taktiklerin yol göstericisi olarak kaldı. Maharashtra ve Tilak'ın tabanının entelektüel merkezi Pune, Sivaji ve fil tanrı Ganapati merkezli önceki dini-vatansever bazı hareketlerin canlanmasına tanık oldu. Bu sokak olaylarına içki dükkânlarına gözcülerin dikilmesi seferberliği eklendi; bu daha sonra Gandhi hareketinin bir parçası olan başka bir unsurdu. Kent ve taşra arasındaki bölünme Bombaylı işçiler aletlerini bıraktıkları ve gazetesi *Kesari*'de Tilak'ın Bengal terörü üzerine makalelerinden dolayı mahkemesini protesto etmek için sokaklara çıktıkları zaman azaldı. 1908'de altı yıl hapse mahkûm olduğunda polis ve ordunun 16 kişiyi öldürdüğü genel grev çağrısı yapıldı.

1906 yıllık kongresi sırasında radikal liderler Tilak ya da Lajpat Rai'nin tehdit edilen seçimleriyle ılımlılara meydan okunduğunda onlar da yatıştırmak ve ted-

bir tavsiyesi için sayılan bir kişi olan Dadahai Naoroji'yi ziyaret etmişti. Radikal program o zaman bile boykot, Swadeshi, *swaraj* (öz-yönetim) ve milliyetçi eğitim reformu lehine kararlarla oturuma hâkim oldu. Bizzat Naoroji kongrenin hedefi olarak *swaraj*dan bahsetti. Bu nedenle batı kıyısında sahne Surat'taki 1907 yıllık toplantısı için eski liderlik ile rakipleri arasında daha kararlı bir çarpışmaya göre hazırlandı. Yerel örgütlenme komitesi geleneksel olarak, tutanaklar için iyi tanınan ılımlı bir Bengalliye tercih ederek başkanı seçti. Geçen yılın kararlarının tanınmadığına ilişkin söylentiler yayıldı. Delegeler arasında kimisi şiddete varan çatışmalar çıktı ve ılımlılar toplantıyı terk ettiler; Tilak ve Bengal köktencilerin durumu düzeltmeye yönelik sonraki çabaları başarısız oldu, ancak 1908'de Morley-Minto reformlarının vaat ettiği ayrıcalıklar biliniyordu ve kongrenin İngiliz yanlısı eğilimi ağır bastı. Ya da öyle göründü.

BASKI VE UZLAŞMA BÖLÜNEN SEÇMENLER

Siyasal şiddet ve yargısal tacizin hedefleri artık o güne kadar İngiliz yönetiminin savunma duvarı olarak düşünülen Batı eğitilmiş orta sınıf olduğundan 1905'ten sonra Swadeshi liderlerinin bastırılması İngilizler için gönülsüzce başlattıkları yeni bir taktik oldu. Orta sınıf ailelerden gelen öğrencilerin siyasal faaliyetlerini bastırmak için sivil haklar iptal edildi; birçoğu sadece Swadeshi marşı *Bande Mataram*'ı söylediği için tutuklandı; ailelerinin polis (mahkemelerin değil) kışkırtıcı saydığı mitinglerde bir araya gelmesi engellendi. Sonunda Swadeshi komiteleri yasadışı ilan edildi, bu yönetimleri meşru kılma için kendisinin ve diğerlerinin dayandığı manevi üstünlüğün kaybedilmesinin sıkıntılı bir işareti olduğundan, Dışişleri Bakanı John Morley dahil, bazı İngilizler için bir çaresizlik nedeniydi.

Bengal'in bölünmesine direniş şiddetle karşılık gördü. Sonunda Bengal ve Maharashtra'daki liderlikler hapisle dağıtıldı, mitingler ve gözcüler polis saldırılarına maruz kaldı. Ancak şiddetli baskı ödünleri getirdi. Kongre anayasacıları 1909'da parlamentoda yasalaştırılan ılımlı reform lütuflarıyla desteklendi. Morley-Minto Yasası olarak bilinen bu yasa (genel vali Morley, Minto Kontu isimlerinden) yasama organlarına seçilebilecek Hintlilerin sayısını 1861 Hindistan Meclisler Kanunu'na göre biraz daha artırmıştı ve ayrıca ilk kez bütçeleri tartışma ve öneride bulunma izni verildi. Bu nedenle bu Bengal bölünme kararının dolaylı bir sonucuydu. Daha 1906'nın ortalarına gelmeden Montey-Minto reformlarına ilişkin imalar başlamıştı ama bunların 1909 Hindistan Meclisler Kanunu olarak ortaya çıkması için üç yıl daha geçecekti. Yasanın Kalküta'da açıklanmasının reformların aslında

Hindistan'dan kaynaklandığı izlenimi verilerek genel valilik konumunu güçlendireceği düşünüldü.

1907-9 olayları özgürlük mücadelesinin gelişen politikalarında tekrarlanma eğilimindeydi. İlimliler baskıya uğrayan radikallere kongre üyelerine engel olana kadar yönetim imtiyazları savruldu. Bengal bölünmesi süreçte bir grup radikal milliyetçi eylemci üretti; ayrıca bazen Hindistan Ulusal Kongresi'yle kaynaşan ancak büyük bölümü ayrı kalan ve sonunda çabalarının karşılığında ayrı Pakistan ulusunu kuran bir Müslüman siyasal yönelimini tetikledi. 1909 reform yasalarının resmen ilanıyla yönetim ülke milliyetçi hareketi içerisindeki daha ılımlı unsurların desteğini almaya niyetlendi. Sonraki yıllarda her reform kartı oyunu hakların daha da yayılması ve ilave hak beklentilerinin artması demekti. Bu taktik devam eden İngiliz egemenliğine ciddi tehlikeler getirdi ama bu ilerde görülecekti.

Konseynin her düzeydeki Hintli üyelerine bütçeyi diğer konuları sorgulama izni verildi. Ancak seçimle gelinen koltukların paylaştırılması yöntemiyle kösteklendiler. İmparatorluk konseyinin altında seçilen koltukların sayısı ve tahsisinin tespiti eyaletlere bırakıldı ve idari düzenlemeler İngiliz iktidarına zarar verecek kombinasyonları engelleyebildi. Gerçi farklı seçmen grupları arasında koalisyonlar oluşturmanın alt konseylerde zorlaşması ve seçimle gelen üyelerin azınlıkta olduğu imparatorluk ve yasama konseylerinde ise imkânsızlaşması anlamına gelen ayrı seçmenler ilkesi daha da büyük bir engeldi. Oy kullananların konsey üyelerini ait oldukları birçok farklı seçmene göre seçmesi gerekiyordu: Toprak sahipleri, Müslümanlar, Avrupalılar ya da Hintli işadamları. Hükümet yetkilileri bile yerel konseyler için ayrı seçmenleri oluşturdular! Üstelik en dezavantajlı kesimin konumlarını iyileştirmek için siyasal araçları kullanmaktan menedilmelerine yol açan gelir şartları, bu şartlar seçerek uygulansa da, seçmenlerin uygunluğunu sınırladı. Örneğin belli bir gelirdeki Müslümanın oy kullanma hakkı olurken aynı gelirdeki Hindu bu hakkı kazanmayacak kadar yoksul sayıldı.

Bengal'in bölünmesinin en önemli siyasal sonucu tartışmasız 1906'da Müslüman Birliği'nin kurulmasıydı. Bu İngiliz yetkililerinin büyük ve açık desteğinden yararlandıkları Aligarh merkezli bir siyasal elitin zaferiydi; Seyyid Ahmed Han'ın ardıllarının eğitim temelli Aligarh hamlesi Hindistan Müslümanlarının güvenilir sesi iddiasıyla bazen yönetimde kulis de oluşturdu.

Diğer eğitilmiş Müslümanlar buna katılmadı. Örneğin 1906'da Aligarh öğrencilerinin önergesi Swadeshi davasında Hindu-Müslüman siyasal işbirliğini savundu ve liderlerinin Müslümanlar için hiçbir şey önermeyen köle sadakatini suçladı. Önerge Müslüman liderliğini utandırdı ve o zaman Aligarh'taki İngiliz-Müslüman yüksekokulun yöneticisi dahil İngiliz destekçilerine genç Müslüman köktencilerin başka tarafa yönlendirilmesi gerektiği konusunda uyarı oldu. Yıl bitmeden Birlik

oluşturuldu; köktenci Swadeshi liderlerine bir alternatif olması ve ayrıca Müslümanların İngiliz Hindistanı sosyal hayatında daha fazla yer almasına yönelik lobi oluşturması amaçlandı.

İngilizlerin resmi desteği açtı: 1906'da Aligarh Müslüman liderleriyle genel Vali Lort Minto arasında ayrı Müslüman seçmenler için bir toplantı düzenlendi. Minto Londra'da Morley'e 1909 planında sonuçta Müslümanlara koltukların büyük bölümünün ayrılmasının hiç savunulamayacağını özel olarak itiraf etse de, Müslümanların devam eden iyi niyetinin yönetime uygun gelmesi bu tür tereddütlere ağır bastı.

1905'te yaratılan Doğu Bengal ve Assam eyaleti kesin olarak dağıldığı ve 1911'de Bengal yeniden birleştiği zaman Hindistan Müslümanları konusunda İngiliz yönetiminin döneke tavrı açığa çıktı. Delhi'nin yeniden İngiliz Hindistanı'nın başkenti yapılmasının (eski kentin güneyine Yeni Delhi'nin kurulmasıyla uyuyor) büyük Mughal geçmişini hatırlattığı iddiası da ortaya atıldı ama, bu iddia Müslümanların Delhi için yakında hatırladıklarının Ayaklanmadan sonra dermanı tükenmiş son Mughal'ın aşağılanıp kovulması olduğunu ıskaladı.

Başkent Bengal'den taşınması ve onun eğitimli ele avuca sığmaz Kalküta vatandaşları Bengal bölünme kışkırtmasının bir diğer sonucuydu. Kalküta yeniden birleşen Bengal'in eyalet başkenti olarak kaldı, ancak imparatorluk Raj'ının görkemine layık görülen yeni bir başkent, Yeni Delhi kuruldu. Bu, 1914 Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte geçmiş on yılın karışıklıklarının tortusu üstündeki Hindistan için endişe verici de olsa, yeni bir siyasal ve sosyal dönemin habercisiydi. Swadeshidan ilham alan silahlı soygunların olduğu, en ses getireni 12 Aralık'ta Yeni Delhi'ye resmi girişinde bombalı saldırıyla yaralanan genel vali Lort Harding olmak üzere, suikastların hâlâ devam ettiği Pencap'ta terörizm sürüyordu.

Bu arada genç devrimciler Londra'da, Avrupa kıtasında ve Kuzey Amerika'da bir diaspora oluşturmaya başladılar. 1909'da Londra'da bir Hintli büro görevlisi öldürüldüğünde bu kent Hintliler için tehlikeli bir yer haline gelirken, 1914'ten önce Avrupa diplomatik gerilimi yükseldiğinde Fransa ve giderek Almanya sığınak sağlayan bir görüntüdeydi. Yurttan uzakta, British Columbia'da ve Amerika'nın birçok batı eyaletinde, Sih göçmenler işadamları ve nitelikli işçi oldular ve ciddi boyuttaki ırkçılığa karşı yeni evlerini buldular. Bunlardan Kuzey Amerika'ya giden yaklaşık 15 bini 1913'te *Ghadr* ("devrim") adını verdikleri bir hareket oluşturdular ve bu isimde birçok Hint dilinin kullanıldığı bir gazete çıkardılar. Bu göçmen Hindistan toplumlarının siyasal mültecileri arasında kaçınılmaz olarak ittifaklar ve çeşitli sol siyasal hareketler oluştu. Ghadr Hareketi'nin kurucusu Har Dayal, San Francisco'dan yönetilen ve 1917 Ekim Devrimi'nden sonra bazı sürgün Hintlilerin komünist olduğu, anarko-sendikalist Dünya Uluslararası İşçilerinin maaşlı bir temsilcisiydi.

SAVAŞ, FEDAKÂRLIK VE SİYASAL KİTLE HAREKETLİLİĞİ

1914'te görüşü alınmadan Hindistan'ın Almanya ve müttefikleri ile savaş durumunda olduğu ilan edildi. Aslında imparatorluk yetkililerinin Hindistan'ın onayı ve katılımı beklentisi, gönülsüz olsa da doğru çıktı; İngiliz askerler ve birçok Hint alayı Hindistan'dan çeşitli savaş bölgelerine güvenle transfer edildi; savaş Hindistan'daki Sünni Müslümanların liderlerini Hz. Muhammed'in ardılı (halife) olarak gördüğü Türkiye'nin Osmanlı rejimine karşı sürdürülse de bir noktada sadece 12 bin İngiliz askeri Hindistan'da kaldı.

Birliklerin Hindistan'dan ayrılmasından yararlananlar da oldu. Bengal'in devrimcileri silahlı soygunlarını artırdılar ve demiryolu ulaşımını engellemek amacıyla silah ve patlayıcı temin etmek için Alman ajanlarla gizli anlaşmalar yaptılar. Bu serüvenler polisin sızmasıyla engellendi ve sıradan Hintliler Pencap devrimcileri tarafından planlanan bu ve diğer planlarla ya da planlanmış diğer komplolarla ilgilenmediler. Hindistan garnizonlarındaki Pencap birlikleri arasında küçük huzursuzluklar körüklendi ancak bunlar da açığa çıkarıldı ve bastırıldı.

Asıl dikkat çeken Kuzey Amerikalı Ghadraların Hindistan'a dönmeye ve İngiliz yönetimine karşı devrimci faaliyetleri desteklemeye yönelik çabalarıydı. Kalküta'ya ulaşan gemilerini silahlı polisler karşıladı. 22 Ghadr öldürüldü ve ardından 8 bini hapse atıldı. Berlin'de, gerektiğinde Hintli teröristlere karşı ağır önleyici tedbirler almak için İngilizlere bir bahane sağlayan bu faaliyetlerin çoğunun planlandığı ve finanse edildiği bir merkezdi.

Bu genç devrimcilerin, kendi gözlerinde, ülkenin özgürlüğü için mücadelesindeki fedakârlıkları Avrupa ve Yakındoğu'da kraliyet hizmetinde ölen Hintlilerin sayısal çokluğuyla gölgede kaldı. İki milyonu aşan bir Hint ordusunu ve Avrupa ve Mezopotamya'ya seferlerini desteklemek Hindistan kaynaklarının tükenişini hızlandırdı. Hintliler için bu tamamen bir "dünya" savaşıydı: asker ve *matériel*'e ilaveten Hindistan'ın yoksul halkı, rızaları olmadan İngiliz hükümetine 100 milyon sterlin bağışla katkıda bulundu. Savaş vergileri ve borçları ülkenin birikmiş varlıklarını kazıdı ve yeni çıkan harcamalar için ilave vergiler gerekti. İthal mallar askeri ihtiyaçlara giderken fiyatlar yükseldi ve ordudaki hayvanlar için tedarik, yeterince sağlanamasa da hayvan yemlerinde keskin bir yükselişe yol açtı. Savaş borçları genellikle çok ağırdı, gelir vergileri beş katına çıktı ve gümrük vergileri enflasyonun da eklenmesiyle savaş öncesi düzeyin neredeyse iki katına çıktı. Bütün bunlar çiftçileri ve iş dünyasını doğrudan etkiledi.

Tilak ve diğerleri biraz şaşırtıcı bir biçimde İngilizler için para topladı ve asker sağladı. Bu, sancılı dönemde İngiltere'ye yardımın savaş sona erdiğinde ödüllendi-

rileceği beklentisiyle yapıldı. Tilak gibi köktenciler bu noktada 1907'de kendileriyle ılımlılar arasında ortaya çıkan ayrılığın giderilmesine de çalışıyordu. Aslında her inançtaki politikacılar savaş sırasında birliği yeniden sağlamak istediler; 1907'deki Surat oturumundaki kaosun ardından kongreden atılan Tilak ve yandaşları yeniden katılıma ve savaş bittiğinde İngilizlerle yeni siyasal ilişki yöntemleri bulmaya yardım için davet edildiler. Mahatma Gandhi için de savaş, bütün etnik ayrımları devam ettirse ve taşısa da, özgürlük için birleşik bir hareket olasılığı sundu. Cesaretlenmiş olarak müttefiklerin savaş hedeflerini destekledi.

Tilak milli davanın en saygın yaşlı devlet adamı olmuştu. Gokhale gibi eski rakipleri ölmüştü ve 1914'te hapis cezası bittiğinde eski köktenci lider tedbirle karşılandı ve itibarı yeniden verildi. Çok geçmeden gelecek yıllarda büyük roller oynayacak siyasal figürlere katıldı. Bunların arasında Annie Besant da vardı. Teosofik Cemiyet'le ilgilenip daha sonra Madras'taki dünya merkezinde başkanlığını yapmadan önce İngiltere'de (doğum kontrolü savunucusu olarak adının kötüye çıktığı ülke) bir siyasal muhalefet kariyerinden geçmişti. İngiliz yönetimine İrlandalı ve sosyalist olarak düşmanlığı kongrenin daha köktenci unsurlarıyla temasa geçmenin yolunu açtı ve onlarla Hindistan'daki milliyetçi mücadelelere birçok katkısından ilki olarak, Hindistan Özerklik Birliği'ni kurdu. Tilak Maharashtra'da özerklik şubasını kurarak onun örneğini izledi ve bu iki yapıdan İngilizce ve diğer dillerde 30 bin üyesiyle yüzlerce Özerklik Birliği şubesine dağıtılan bir broşür akışı başladı.

MÜSLÜMAN MİLLİYETÇİLİĞİNİN YÜKSELİŞİ

İlerde Pakistan'ın kurucusu olacak başarılı avukat Muhammed Ali Cinnah dahil yüksek düzeyde Hintli profesyoneller davaya katıldı. Cinnah Karaçi'de doğmuştu ve Bombay'da avukat olarak başarılı bir kariyer yapmıştı. Aslında politikaya Nao-rojo ve Gokhale gibi ılımlı kongre liderleri çizgisinde girmişti, ancak 1913'te Müslüman Birliği'ne katıldı ve çok geçmeden başkanı oldu. Cinnah ve diğer Müslüman profesyoneller Müslüman Birliği'nin Hindistan Müslümanlarının yeni ve modern önderliğinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde değişmesine karar verdiler.

Müslümanlar için acil konu İngiltere'nin Türkiye'nin Osmanlı rejimine karşı eylemiydi. Almanların müttefikleri olarak Osmanlılar İngilizler tarafından uzun zamandır imparatorluklarının parçası olan Arap topraklarından sürülmüştü. Şimdi Osmanlı itibarının tutunduğu son dal, Hz. Muhammed yetkisinin ardıllığı halifelik tehdidi altındaydı. Dünya İslami çıkarları Cinnah ve Müslüman Birliği'ni 1916'da Lucknow'da Tilak ile bir araya getirmenin yolunu açtı ve ortak toplantılarında İngilizlere karşı eylem planları hazırlandı.

Bu birlik iki kıskırtıcı merkez Bengal ve Pencap'ın polis baskısıyla can sıkıcı bir eylemsizliğe girdiği kritik bir zamana rastladı. Özerklik orta sınıf mensubu insanlara cazip geldi ve önce Madras ve Maharashtra, sonra Birleşik Eyaletler ve Gucerat'taki katılımlarını canlandırdı. Savaşın yaklaşmasıyla Annie Besant'ın başkanlığında toplanan kongrenin 1917 oturumunda özerklik güçlendirildi. İngilizler davasını kontrol altında tuttukları inancıyla onu kısa süreliğine ve tedbirsizce hapse mahkûm ettiler.

Hindistan'la ilgili Dışişleri Bakanı Edvin Montagu ve genel Vali Lort Chelmsford'un adlarıyla bilinecek olan anayasal reformun resmen yürürlüğe girmesiyle milliyetçi birlik neredeyse anında dağıldı. Reform 20 Ağustos 1917'de İngilizlerin Hindistan için hedefinin "sorumlu hükümet" ya da sınırlı temsili demokratik biçim olduğunu açıklayan ve 1919'da yeni bir Hindistan Yasası dahil, bu amaca yönelik ileri adımların atılacağına söz veren Montegu tarafından şaşkın vaziyetteki Avam Kamarası'na duyuruldu.

Bu duyurunun hızlı ve öngörülebilen bir etkisi oldu. İlimli politikacıların aklına birden muhtemelen ıslah olmuş Tilak'a kucak açmak geldi ve Montagu'nun hükümet karşıtı eylemlerin güçlü bir biçimde bastırılacağına ilişkin tehditlerinden etkilendiler. Annie Besant ve onun bazı Avrupalı ve Hintli Teosofist meslektaşları bile Montagu'nun reform duyurusundan sonra köktenci amaçları terk ettiler. Kısa bir süre sonra Tilak İngiltere'de bir iftira davasını takip etmek üzere Hindistan siyaset arenasından çekildi. Daha sonra kıskırtıcı komploları engellemek için yeni inzibat önlemlerinin getirileceğine ilişkin hükümet duyurusu bölünmüş kongreyi yeniden birleştirdi. Ve sonunda yeni bir tür lider, Mohandas Karamchand Gandhi ortaya çıktı.

EMPERYALİZMİN PARADOKSAL DÜŞMANI

Gandi Hindistan bağımsızlık seferberliğinin sonraki ve sonunda başarılı, dâhi lideriydi. Onun yenilikçi teknikleri sadece taraftarlarında değil, büyük ölçüde iletişimdeki rastlantısal ve yeni gelişmeler sayesinde özellikle haber filmleri kanalıyla dünya ölçeğinde de nerdeyse mistik bir saygı havası yarattı. Onun şehitliği aziz mertebesine yükselmesinin koşullarını tamamladı. Sonuç olarak, rolünün iki özelliğın maskelenmesi ya da önemsenmemesi eğilimi vardı. İlki onun liderlik tarzının en sadık yandaşları ve hayranlarını sıkça sinirlendiren kendine özgü otoriterliği idi. İkincisi, mantığa aykırı biçimde, Hindistan toplumsal ve ekonomik hiyerarşinin mevcut durumunu sarsmayı reddeden ve dokunulmazlık laneti kurbanlarına koruyucu ilgisiyle, sınıf ve kastlarda birlik ısrarında görünen rahatlatıcı (muhalifleri ve yararlananları) tavrıydı. Onun sakinlerinin Spartalı sadeliğinde yaşadığı bağımsız köylerden oluşan bir ulus ideali ütopyacı fanteziler dünyasına bırakılsa da, sosyal

ve ekonomik idealizmin diğer daha köklü biçimlerinin gerçekleşmesini başarıyla engelledi. Dokunulmazların lideri Dr. Bhimrao Ramji Ambedkar'ı büyük bir düş kırıklığına uğrattı ve gebeliği önlemeye karşı acımasız muhalefeti, ilgilendiğini söylediği kadınların ve yoksulların ıstırabını artırdı ve Hindistan'ın bugün bile karşılaştığı ciddi sürdürülebilirlik problemlerini getirdi.

Hindistan'ın sayısız prenslik devletlerinin en küçüklerinden birinin vezirinin oğlu olan Gandhi eğitimini Londra'da hukuk okuyarak tamamladı; Avukatlık kariyerinde Bombay'da başarılı olamadı ve Güney Afrika'daki Hintli tüccarların bazı hukuki işlerini yapmak üzere bir görevi üstlendi. Orada aşağılayıcı ayrımcılığı bizzat yaşadıkdan sonra ırksal yasalara ve uygulamalara karşı sivil haklar mücadelesine dahil oldu. Güney Afrika bağlantısı sırasında *satyagraha* dediği (hakikat gücü) ve orada Hintlilere ayrıcalıkları, Gandhi düşmanlarının hayranlığını ve 1915'te Hindistan'a döndüğünde birçok Hintlinin beğenisini kazandığı şiddet içermeyen direniş yöntemini buldu.

Sonraki birkaç yılda çiftçiler arasındaki birçok kırsal harekete ve ayrıca Ahmedabad'da tekstil işçileri adına bir ajitasyona katıldı. Bu faaliyetler ona Batı ve Doğu Hindistan'daki daha aktif ve köktenci kongre liderleri arasında taraftarlar kazandırdı ve Hindistan'ın Avrupa'daki savaş koşulları altında nasıl değişebileceğini sezmesini de sağladı. O zaman Hindistan'daki çalışmalar Gandhi'nin sonraki kampanyalarının temelleri olacak süreçlerdi. Bunlar arasında en önemli olanları endüstriyel ve demografik değişimler ve yoğunlaşan etnik temelli bir siyaset biçimiydi. İronik olarak, bunlar Gandhi'nin görmek istediği ve yaratma mücadelesi verdiği bir Hindistan tablosuna düşmandılar.

Bir görevde olmasa da sadece Hindistan'ın muazzam kentsel ve kırsal kesim milyonlarını büyülemekle kalmadı, eğitilmiş, görmüş geçirmiş ve çoğu kez alaycı üyeliğiyle, kongrenin mutlak kontrolünü de aldı. Bunu bazen kendi yarattığı, "ulus"ı atfedilen bayrak ve Gandhi başlığı gibi bütün üretim özelliklerini itina ile tasarladığı ve kolay muhafaza edilen, sembollere dikkatli ve neredeyse takıntılı ilgisiyle yaptı. Benimsediği semboller içinde başta gelen ve en görülür olanı Hindistan'ın ezici yoksulluğuna karşı bir protesto olarak simgesel özelliğinden dolayı kasten seçtiği ve sonuçta bütün dünyada emperyalistlerin iddialarına bir ders gibi görünen kendi –peştamal ve şal– giysisiydi.

Gandhi'nin karakteri ve kişiliğinin Hindistan ulusunun doğuşunun en önemli aşamalarının belirlenmesinde çok etkili olmasından ve onun kendi yaşamını ve meşguliyetlerini siyasal enstrümanlarla oluşturmakta diğer politikacılara göre daha ısrarcı olmasından dolayı bunları burada en azından kısaca tartışmak önemli görünüyor. Görüşlerindeki yılmazlık ve tereddütsüzlük, onları etkili kılmaktaki kişisel cesaretiyle çelişen bir biçimde, zaman zaman en yakın dostlarının bile onun dav-

ranışını anlamaktan umudunu kestiği donkişotvari ve ne yapacağı belli olmayan bir görüntü sergiledi. Gerçi onun sonunda psikoanalitik eğilimli yazarlara zevk veren, örtüşen “saflik” ve seks takıntıları sadece Hindu geleneğiyle (örneğin Manu kanununda ifade edildiği gibi) sınırlı değildi ve yaygın on dokuzuncu yüzyıl takıntılarıyla son derece de uyumluydu. Onun orijinallliği geleneksel uygulamaları seçerek kullanması ve kaygısızca ihlal etmesinden kaynaklanıyordu. Dokunulmazlar yararına efsanevi boyut kazanan kampanyaları o yükseltme iddiasında olduğunda bile duyarsız ve küçük düşürücü olarak ifade edilirken, büyük kadın hayran kitlesi ve arkadaşlarına, kişisel ve siyasal olarak kadınlar üzerindeki etkisine rağmen sonuç büyük ölçüde karalayıcıydı.

Onun *abisma* (şiddete başvurmama) üzerine vurgusu karakterinde güçlü bir sado-mazoşist izi işaret eden kendi ölümüne oruçlarıyla örneklediği acı çekme ve dayanıklılık üzerine daha büyük vurgusuyla sakatlandı. Dokunulmazlara ve kadınlara tavırlarını sergilerken utandırmaktan tamamen uzaktı; masumiyete ve hatta asalete karşı çıkma tekniğini mükemmelleştirmişti, söylemleri ve eylemleri karşındakinin aklına herhangi bir iffetsizlik düşüncesi getirmeyecek kadar güvenliydi. Bunun bazı örnekleri onun gösterişli biçimde *Harijan* (dokunulmazlar için Tanrı'nın çocukları anlamında belirsiz sıfat) adını verdiği gazetesinde görülür. Örneğin onunla ziyarete gelen Hristiyan bir evangelist arasında Hristiyan din adamını iyi karşılayan, ancak din değiştirmeyi reddettiği bir fikir alışverişi oldu:

Gandhiji: Hristiyanlar reform hareketleriyle yan yana gelmek isterlerse bunu herhangi bir din değiştirme fikri olmadan yapacaklardır.

Dr Mott: ... onun kabulüyle ilgili olarak İncil'i öğütlemeyecekler mi?

Gandhiji: *Dr. Mott, bir ineğe İncil'i mi öğütleyeceksiniz? Gerçi bazı dokunulmazlar ineklerden daha zor anlar.*¹

Kongredeki dokunulmaz politikacı Jagjivan Ram kastının zekâsının böyle aşağılanmasına karşı çıktı, Gandhi herhangi bir hakaret niyeti olmadığını ileri sürerek olaydan ustaca sıyrıldı: İnek yumuşaklığın ve sabrın bir örneği idi.²

Yirminci yüzyıl Hindistanı'nda kadınlar dokunulmazlardan farklı olarak yaşadıkları koşullar ve varsayımlar üzerinde toplu olarak tartışma ve protesto hakkından yoksundular. Üstelik Bengal'de dönemin sosyal ve siyasal hicivli karikatürlerinin analizi eğitimi insanların bile hissettiği, kadınların bir kez özgür bırakıldılar mı hem kocalarını hem de ev işlerini ihmal edeceklerine ilişkin, takıntılı korkuları açığa çıkardı.³ Ancak ayrıntılı olarak yazdığından, gerçekleştiği koşullarda bile Gandhi'nin kendi karısına davranışı kötü anlamda dile düşmüştür. Sekse yaklaşımının evlilikte bile utanç verici bir hazdaki iğrençlik olduğunu açıklamıştı. Meni

tüketiminin insanın enerjisini boşaltacağına ve onu en azından geçici olarak güçsüz düşüreceğine ilişkin yaygın on dokuzuncu yüzyıl “spermatik ekonomi” inancını benimsemişti. Bu kibirli düşünce Hindistan’da da başka yerlerde de zararsız bir kusur değildi. Kendi örneğinde Gandhi, konuyu, Hindistan’ın gelişen nüfusuna daha etkili biçimde seslenilebilecek birçok yılı boşa harcayan bir kamu politikası haline getirebildi. 1936’da yeni başlayan doğum kontrolü hareketine ilişkin bir soruda yanıtı şu oldu: Doğum kontrolü bütün ırkın canlılığının tükenmesiyle sonuçlanacak bir harekettir.⁴ Onun yerine “kendini tutmayı” destekledi. Kendisi de “kendini tutmayı” becerene kadar, diğer düşünceler ne olursa olsun, sadece ne zaman seks yapılacağına değil, sürekli bekarlığın başarılmasındaki zaferinin duyurulacağı zamana da kendisi karar verdi. Herhangi bir kadın için, neredeyse her toplumda, ama özellikle iffetin abartıldığı dönemlerinde ve bu aşırı iffet meraklısı kültürde, her türlü cinsel konunun açıkça tartışılması aşağılayıcıydı ve halen de öyledir.

Gandhi hem karısını hem de diğer kadınları birçok bağlamda aşağıladı. Konukların kendilerinin ilgilenmedikleri lazımlıklarıyla bir yüksek kast kadını olarak karısını görevlendirmesi eşi adına çok üzücü bir durumdur. Ve bekar ya da değil, onun düşünceleri ve eylemleri cinsellikten geçmeye devam etti. Güney Afrika’da kurduğu ashram da (bir tür komün) beraber çıplak banyo yapmak ve beraber yatmak istediği birçok ergeni etrafında topladı ve bu hoşlandığı bir durumdu. Bu çocuklardan birisi kaçınılmaz olarak birkaç kıza sataşınca ve kızlar şikâyet ettiğinde kızların, başka yerlerdeki gibi Hindistan’da da (cinsel anlamda) günahkâr ve tövbekâr kadınların işareti sayılan, saçlarının kesilmesinde ısrar etti. Eylem kızlara güvenlik sağlanması ve günahkârın gözünün “sterilize edilmesiyle” tipik Gandhi tarzında açıklandı.⁵

Gandhi birçok kez cinsellik ve dokunulmazlıkla ilgili takıntılarını bir araya getirmeyi becerdi. Önceki yüzyılda Batı’da köleliğin kaldırılmasında başarısız olan inanç değişikliği türünü teşvik etmenin yanında, düşündürücü bir biçimde önyargıyı ortadan kaldırmak için çiftleştirici yaklaşımı destekledi: “Bana kalsaydı bütün kastta Hindu kızlarını Harijan kocalar seçmek için nüfuzum altına girmeye ikna ederdim.”⁶ Kuşkusuz o zaman ve daha sonra, çok iyi bildiği gibi, onun etkisi altında ya da dışında Hindu kızları kocalarını seçmekte özgür değildi.

MAHATMA’YA GİRİŞ

1915’te Hindistan’a dönmesinden itibaren Gandhi’nin üstlendiği siyasal rol üzerinde spekülasyona genel bir ilgi vardı. Saygı duyduğu bilinen Gokhale’nin ılımlı yandaşlarına mı yoksa daha radikal olan Hint kongre üyelerine mi katılacaktı? Gok-

hale Gandhi'ye acele karar vermemesini, ülkeyi dolaşıp koşulları görmesini tavsiye etmişti. O da Gokhale'nin yandaşlarının siyasal ürkekliğini anayasal görüşlerinin hiçbirini paylaşmadığını görerek tavsiyeye uydu. Gandhi sosyal adalet kampanyaları başlatarak kararının işaretini verdi. Birisi çivit üreticileri arasında Champaran Bihar'da, diğeri küçük toprak sahiplerinin topraklarını borç nedeniyle kaybetmekle karşı karşıya geldiği Gucerat Kheda'da olmak üzere bu kampanyaların ikisi kırıldı.

Gandhi'nin içine çekildiği kırsal çatışmalar onun Güney Afrika'dan dönmесinden çok önce başlamıştı. Bihar'da köylülerin çivit ekicilerinin resmi destekli sömürücü önlemlerine karşı direnişі savaştan önce şiddetli çarpışmalara yol açtı. Mahkemeler tarafından kararı çıkarılan ve polisin uyguladığı hacizlerle topraklarını tefecilere kaptıran Guceratlı çiftçiler arasında benzer hareketlenmeler oldu. Savaşın sonu Gandhi ve diğеr gözlemciler için milli birliği tehlikeye sokan bir çatışma dalgasının doğu yükselişini açığa çıkardı. Tekstil imalatçılarının savaş zamanı kârlarının bir kısmını, gecikmeli olarak paylaşma arayışındaki Ahmedabad'dakiler gibi fabrika işçileri, yaygın endüstriyel çatışma beklentisini yükselterek greve gittiler.

Aynı zamanda Gandhi Kalküta'dan Allahabad'a kadar kentlerde Hindular ve Müslümanlar arasında büyük ölçüde Hindu Kongresi ve Müslüman Birliği tarafından yeni kurulan dostluğu tehdit eden artan başkaldırının farkındaydı. Madras ve Bombay Başkanlıklarında bir başka ayrım keskinleşiyordu: Brahmanlar ve ortakast-brahman olmayanlar arasında brahmanların devlet ve profesyonel istihdam egemenliği üzerine büyüyen genel çatışma. İngiliz Hindistanı'ndaki başka yerlerde ve ayrıca Mysore, gibi daha büyük, daha gelişmiş prenslik devletlerinde resmi istihdam üzerindeki benzer brahman etkisi brahman olmayan eğitimliler arasında bir garez nedeni oldu.

Dile dayalı anayurt talepleri bu çeşitli çatışmaları yoğunlaştırdı ve ulusal tutuklara ilave potansiyel tehditler oluşturdu. Madras Başkanlığı'nın kuzey bölgelerindeki Telegu dili konuşanlar devlette daha fazla iş ve anadilin Telegu olduğu yerlerdeki okullarda Telegu dili kullanılması taleplerine odaklanmak için yıllık konferanslara (sonradan Andhra Mahasabha denildi) başladılar. 1918'de Madras Eyalet Kongresi kongre içerisinde ayrı bir Andhra kliğine izin verdi. Teleguların hemen arkasında Tranvancore prenslik devletinin güneybatı kıyısında ve Madras'ın Malabar bölgesinde Malayam dili konuşanlar vardı. Bu iki ajitasyonda da esas hasım Tamil dili konuşan brahmanlardı; böylece Avrupa'da savaş sona ererken Kongre kitle faaliyetinin bir başka aşamasına geçerken bile, kast ve dil birlikte yeni alt kimlikleri oluşturuyordu.

1917'de açıklanan reform 1919 Hindistan Hükümeti Yasası olarak ilan edildi ve İngiliz İmparatorluğu içinde vaat edilen öz-yönetime doğru evrim başladı. Ya-

sanın “ikili hükümdarlık” denilen temel anayasal ilkesine göre bazı alanlar (eğitim, sağlık, tarım) 1909 Hindistan Yasası’nın ayrı seçmenleri tarafından seçilen bakanların uhdesindeki eyalet yasama erkinin sorumluluğuna bırakılırken, daha önemli konular (hukuk, düzen ve gelir) merkezi bir otoriteye, Devlet ve İmparatorluk Meclisi Genel Valilik Konseyi’ne bağlandı. Seçilmiş çoğunluk önerilen yasal düzenlemede genel valilik vetosunu çiğneyemedi.

1919 Yasası’nın ardında iki imparatorluk hedefinin gerçekleştirilmesi vardı. Birisi mali sorumlulukları, özellikle sağlık ve eğitimin finansmanını Hindistan kurumlarına bırakmaya devam etmekte. Bu İngilizleri vergileri artırmak ya da hizmetleri azaltmaktan doğan kızgınlıkların muhatabı olmaktan kurtardı. İkincisi Montagu-Chelmsford planının imparatorlukla işbirliği yapmak isteyen Hintli kesimi genişletmesi düşünüldü. Ve adaylar eksik değildi; savaştan yararlanan birçok kişi şanslı koşullarında değişiklik istemediler.

EKONOMİK FIRSATLAR, SİVİL HUZURSUZLUK

Savaş Gandhi’nin Hindistan’ı yeniden keşfederken öğrendiği gibi Hintli kapitalistler için fırsatlar yaratmış ve sınıf çıkarlarını daha da hassaslaştırmıştı. Orduyla yapılan sözleşmelerden dolayı sağlanan beklenmedik karlardan üniforma yapan tekstil imalatçılarıyla, küçük silahların nihai üretimi için makine yapımı mallar ve cephanelerle birlikte sahra topları da tedarik eden teknik firmalar yararlandı. Kum torbaları ve çadırlar için kumaş sağlayan hintkeneviri atölyelerinin sahibi İngilizlerin yaptığı büyük kârlar Kalküta’da kârlı iş yapmak isteyen Hint kapitalistlere özellikle Rajasthan’lı Marwari bankerlere cazip geldi. Parayla uğraşan bu adamlar savaş koşullarının etkisindeki ekonomide geliştiler ve hintkeneviri üretimi için büyük yatırımlar yapacak yeni sermayeye sahip oldular ve bu Hintliler için bu sanayide bir ilkti. Marwariler İngiliz ithal ürünlerinin yerine geçecek pamuk dokuma üretiminde eski İranlı ve Güceratlı kapitalistlere de katıldılar ve savaştan sonra da ithalat yeniden başlamadı. Savaş sırasında ithalatın kesilmesinin bir sonucu olarak Hintli imalatçıların ele geçirdiği piyasalar ve kârlar diğer gelişmelerin temeli oldu; yeni sanayiciler uygun önlemlerle savaş zamanı avantajlarını sürdürmek için gözlerini kongreye çevirdiler ve amaçları için kongreye mali yardım sağlamaya hazır beklediler.

Hintli sanayiciler işçilerle aralarındaki sorunların giderilmesi için de kongreye yöndiler. Sendikacılık henüz emekleme aşamasındaydı ve orta-sınıfa mensup milliyetçiler tarafından yönlendiriliyordu. Yükselen fiyatlar ve işsizlik özellikle dört yıl boyunca orduya alınanların birden terhis edildiği Pencap gibi yerlerde artan işçi huzursuzluğunu körükledi. Kentli işçilerin militanlığı 1918-19’da daha da artan

şiddetle sonuçlandı ve bunlara Bombay, Madras, Bengal ve sayısız küçük kasabadaki yiyecek ayaklanmaları eklendi ve şiddet karışıklıkları Kalküta'daki Müslüman borçluların tefecilerine yöneldi. O sırada dünyada salgın olan grip korkusu ekonomik kaynaklardan yayılan genel huzursuzluktan duyulan gizli endişeyi körükledi.

Daha fazla temsile dayalı bir sistem için düzenli ve huzurlu bir ilerlemeye yönelik umutlar hükümetin kışkırtıcı davranışlara karşı ilave güçlerle donatılmasını amaçlayan yasal düzenlemelerin ilan edilmesiyle yıkıldı ve düzenlemelerin yapıldığı adli komitenin başkanı olan Justice Rowlatt'ın adıyla anılan bu düzenlemeler hükümetin savaş sonrası niyetleri konusunda ümitleri kuşkuya dönüştürdü. Savaştan sonra, Pencap Amritsar'da Rowlat Yasası'na ve bozulan ekonomik koşullara karşı barışçı bir gösteri General Dyer komutasındaki askeri bir birliğin silahsız olan 739 göstericiyi öldürmesi ve 1200'ünün de yaralamasıyla sonuçlanınca, kuşku öfkeye döndü. General Dyer'ın resmen övülmesinden hemen sonra Gandhi İngiliz rejimine karşı yine sadece şiddet içermeyen kararlı bir kampanyanın Pencap katliamına karşı artan protestonun şiddetini ve halifelik kurumuna saygısızlıktan doğan Müslüman öfkesini durdurabileceğini ileri sürdü; bu da Bombay'da 125 bin işçinin katıldığı ve başka yerlerde küçük grevlerin olduğu bir eylemdi.

Bütün bu unsurlar en önemlileri Rowlatt karşıtı gösteriler ve Bengal bölünme günlerinden beri görülmeyen devrimci canlanma olan zamanın siyasal hareketlerinin doğurduğu sivil çekişmeyi besledi. Siyasallaşmış birçok entelektüel için politikaları 1917 Bolşevik Devrimi'nin ve kendilerini dünyanın sömürülen halklarının yanında emperyalist tiranlara karşı mücadeleye adanmış Lenin ve Trotski'nin Rusya'nın Asya İmparatorluğu hedefinden vazgeçmesinin işaretini verdiği dünya değişim dalgasına dayanıyordu. Gandhi milliyetçi hareketin nabzını bu hava içinde tuttu ve enerjisiyle amaçlarını esaslı bir biçimde yeniden yönlendirdi.

İLK KAMPANYALAR

Gandhi 50'sinde Güney Afrika'daki ırkçı Boerler ve İngiliz yetkililere galip gelen cesaret ve hayal gücü nitelikleriyle deneyimli bir politikacıydı. Ancak Büyük Savaş'ın ardındaki birkaç yıl içinde sadece ona gelen liderliğe pek uygun bir aday olarak görünmedi. Herhangi bir kongre hizbi içinde resmi bir konumu yoktu ve tuhaf bir şiddetsiz muhalefet programını temsil etti. "Hakikat gücü-*satyagraha*" devletle onun manevi otoritesine ve meşruluğuna barışçı gösteriler, bazen grev gözcülükleri ve grevlerle (*hartals*, siyasi protesto olarak dükkânların ve işyerlerinin kapanması işgücünün çekilmesi) meydan okuyarak ve nihayet belli adaletsiz yasaları ihlal ederek tutuklanmayla karşı karşıya gelme tekniği idi. Gandhi şiddetsizlik stratejilerini

Güney Afrika'da tasarladı ve bunları 1909'da kitabında *Hind Swaraj* (Hindistan Özerkliği) olarak tanımladı. Sekste kendini tutma ve endüstriyel toplumda basit kırsal yaşam tarzları ve üretim biçimleri tercihi gibi bazen birçok Hintliye garip gelen diğer fikirleri Hindistan'da ekledi. Ancak askerlik ve diğer araçlarla savaşı destekleyerek kanıtladığı gibi uyum sağlayabilen bir savaşıydı.

Amritsar katliamı ulusun siyasal ilgisini Gandhi'nin çoktan katıldığı bir kampanyaya yoğunlaştırdı; Şubat 1919'da Rowlatt yasa tasarılarına direnilmesi gerektiğini ve Hindistan'da ilk kez satyagrahayı devreye sokacağını duyurdu. Devlet şiddetini haklı göstermekte kullanılan 1919 Rowlatt polis düzenlemelerine karşı barışçı da olsa yaygın toplantıları kısıtlayan emirler vardı. Gandhi'nin planı hartalları onaylayan yayınların satışını yasaklayan yasayı ihlal ederek tutuklanacak gönüllüler (*satyagrahiler*) bulmaktı. Yaklaşımın ılımlılığının işareti ulusal grev için Gandhi'nin çok az insanın işte olduğu ve onların da işverenlerinden izin almadan katılmamaları talimatı olsa bile pazar gününü tespit etmesinde yatıyordu!

Gandhi şiddetsizlik programının sadece şiddeti önlemekle kalmayacağını siyasal bir eylem için Özerklik Birliği üyeleri ve Büyük Savaş'ın galiplerinin Türklere dayattığı küçük düşürücü koşullardan incinmiş olan Müslümanlar dahil, birçok farklı grup arasında bir ittifak da geliştireceğine inandı. Hartallar, katliam yeri Pencap'ta ve ayrıca Delhi, Bombay ve Kalküta'da başladı. 13 Nisan'da Pencap Amritsar şehrindeki Jallianwala Bagh'taki ölümler daha şiddetli gösterilere ve bazı hükümet binalarına ve telgraf hatlarına sabotaja yol açtı. Polis bunları bastırdı ve failleri Rowlatt düzenlemeleri çerçevesinde suçladı, birçoğunu kırbaçlattırdı. Hindu'ların ve Müslümanların güçlü bir dostluk ve işbirliği içinde olduğu Yeni Delhi sokaklarında özellikle gayretli gösteriler düzenlendi. Bu birlik gösterileri hükümeti paniğe sevk etti ve Gandhi'nin tutuklanması önceden sakin olan yerlerde ve polis baskısıyla sakinleştirilmiş diğer yerlerde yeniden çatışmalara yol açtı. Gandhi'nin bu olaydan çıkardığı ders polis şiddeti karşısında şiddete maruz kalanların buna yeterince hazır olmaları gerektiği idi. Satyaghariler daha küçük seçilmiş ve disiplinli bir çekirdekten oluşmalıydı.

Baskının sindirdiği kongre her zamanki gibi 1919 Noel'inde Amritsar'da sonraki hareketlerini planlamak üzere bu kez eski bir üye olan Gandhi'nin başkanlığında toplandı. Amritsar'da ılımlı bir çizgi benimsendi. Gandhi ve Cinnah açıklanan anayasal reformları beğendi ve soruşturma sonuçlanıncaya kadar Dyer'in birliklerinin eylemlerinin kınanması askıya alındı. O oturumda Cinnah liderliğindeki Müslümanlar halifelüğün korunması için seferber oldu. Osmanlı sultanının kutsal yerlerin koruyucusu olarak kalmasını amaçlayan kampanyalar talep ettiler ve biraz utandırıcı bir emperyalist taleple Arap topraklarında Osmanlı yönetiminin yeniden tesisi için İngiltere'ye baskı yapılmasını istediler.

Kongre hedeflerinin izleneceği yol konusunda bölündü. Onu yıllar önce Güney Afrika'ya davet edenler gibi işadamları Gandhi'ye en yakın olanlar arasındaydı; çoğu Avrupa tekstil ürünlerinin satışıyla ilgiliydi ve bu nedenle swadeshi mesajına pek duyarlı değillerdi. Müslüman din adamları ve gazetecilerden oluşan diğerleri daha canlı siyasal eylem biçimleri peşindeydiler; ilk grubun küçük kasabalardaki ve köylerdeki Müslümanlar üzerinde büyük nüfuzu varken, ikincisi daha kentliydi ve Rowlatt'a direniş dahil güçlü adımlar için daha istekliydi.

Gandhi bu ayrı görüşteki grupların işbirliği yapmamasını istedi. Onun önerisi 1920'de önceki yıl Amritsar'da gerçekleşen olayları araştıran komisyonun bulgularını dikkate almak üzere toplanan kongrenin özel oturumunda genel kabul gördü. Rapor önceki kampanyalarında şiddeti sezmekte başarısızlığa neden olan hataları giderecek ve kongreyi bir kitle hareketine dönüştürecek adımları açıklayan Gandhi tarafından bir temize çıkarma eylemi olarak kınandı. Gandhi'nin 1920 örgütsel reformu kurulduğu 1885'ten itibaren kongrenin tarihindeki en önemli olaydı. Kongre disiplinli, onun şiddetsizlik stratejisini uygulayabilecek bir kitle örgütlenmesine dönüştü. Eylül 1920'deki okulların, mahkemelerin, meclislerin ve yabancı malların boykotunun General Dyer'ın aklanması ve takdir edilmesine uygun bir yanıt olarak onaylandığı bir başka özel toplantıda ilk kararlı adım atıldı. Milliyetçi okullar ve tahkim kurumları devlet okulları ve mahkemelerin yerini alırken, Hint malı –dokumada tercihen el yapımı– ürünler İngiliz ithal mallarının yerine gelecekti. Bu büyük hedefler 1920 sonlarında Nagbur'daki Aralık toplantısında onaylanan tamamen yeniden örgütlenmiş Hindistan Ulusal Kongresi tarafından başarılacaktı.

İki büyük değişiklik hemen duyuruldu. Gandhi şiddete başvurmada bir yılda swaraja ulaşma hedefini açıkladı. Bu swarajın tam olarak anlamı ve şiddetsizlik araçlarının kullanımı belirsiz ve de Gandhi'nin kararına bırakıldı. İkincisi kongre yükümlülüklerini yerine getiren üyeleriyle ve köy düzeyinden kasabalar, bölgeler kanalıyla eyalet komitelerine ve bütün Hindistan'a ulaşan komiteler hiyerarşisiyle gerçek bir kitle siyasal aracı haline geldi. Yeni kongrenin eyalet şubeleri (*pradesh*) mevcut İngiliz şubeleri değil, bütün prenslik bölgeleri dahil alt kıtayı kapsayan dil bölgelerine dayanan yeni bir grup olması çok önemliydi. İşleyiş mantığı kitle politikası çalışmasının İngilizlerin yarattığı keyfi ve (bu düşünüldü) kastı ayırıcı idari alanlarda değil, anlamlı kültürel bölgelerde yürütülmesiydi. Gandhi'nin ısrarcılığına çok önemli bir ödün eklendi: Telegu dili konuşanlar için bir eyalet komitesi. Bütün bunların tepesinde daha önce asla olmadığı gibi şimdi ülke içinde güçleri değişime yönlendirmeye hazırlanan hareketin icra otoritesi küçük bir Kongre Çalışma Komitesi vardı.

Gandhi ve diğer liderler bu değişimleri Galler prensinin 1921'de Hindistan'ı ziyareti sırasında başarılı gösteriler düzenleyerek test ettiler ancak bir yıl bile geç-

meden şiddet patlak verdiğiğinde Gandhi aniden ve tek taraflı olarak kampanyayı durdurdu. Eylemi ulusal kampanya üzerindeki görülmemiş kontrolünün müthiş bir gösterisi olurken birçok insana göre otoritesi keyfi hatta garip göründü. Müslüman ve daha köktenci yandaşları özellikle eleştirdi. Bu kesimin büyük bölümü Gandhi'nin kararının bir sonucu olarak kongre kampanyasından çekildi.

Uygulamadaki herhangi bir kaprise karşın Gandhi'nin siyasal yaklaşımının açıklığı ve 1920'de reformları başaran becerisi sonra yapacaklarının temelini oluşturdu: Özgürlük hareketinin 25 yıllık yönetimi. Tartışılır olmanın tehlikelerini biliyordu. İngilizler büyük tahribat vermeden yönetiminden çekilecekleri bir noktaya getirilmeliydi bu özgürlüğü anlamsız bir başarı olmaktan kurtaracaktı. Bunu yapmak için milyonlarca Hintlinin disiplinli katılımını sağlayacak ve İngilizleri gönüllü değilse de en azından çekilerek özgürlüğü vermeye zorlayabilecek manevi araçlar geliştirmek zorunda kalmıştı.

Gandhi araçlarını şiddet karşıtı satyagrahada buldu. Bunun korkakça bir direniş biçimi olmadığına ısrar etti; tersine en kararlısından bir cesareti gerektiriyordu. Sadece İngilizleri yenmek için değil, en önemlisi savaş sonrasının zorlu yıllarında ifade bulma mücadelesi veren şiddet unsurlarını Hindistan toplumu içerisinde tutmak için yandaşlarının bireysel cesaretine güvendi.

GANDİ VE İSLAM

Gandhi Osmanlı halifeliğinin kaldırılmasını protesto ederek hilafet mücadelesine kapılan Müslüman liderlerle yakın çalışmayı sürdürdü. Bunu kısmen Hindistan Müslümanlarının İngiliz egemenliğinden kurtulması gereken büyük siyasi topluluğun dörtte birini oluşturması ilkeli nedeni için yaptı ve bu nedenle bütün Hintlilerin desteğini hak etti, ancak on dokuzuncu yüzyılın büyük bölümünde olduğu gibi yine İngiliz iktidarı için bir destek olarak kullanılmalarını önlemeyi de umut etti. 1920'de hilafet davası uzak ve arkaik bir Türk padişahının korumasından daha yakın ve tehlikeli İngiliz düşmana karşı bir seferberliğe dönüştürmüş oldu.

Uyandırılmış Müslüman halkın dışında uğraşılacak bir de sanayi işçilerinin savaş sonrası saldırganlığı vardı. 1919'da bütün sanayi merkezlerinde işsizliğe ya da yüzbinlerce işçinin ücretlerinin düşmesine yol açan savaş zamanı talebi azalırken, işçi çıkarmak zorunda kalan Hindistan şirketlerine karşı grevler başladı. 1921'de grevlerle yaklaşık 7 milyon işgünü kaybedildi, bu kayıplar çoğu olayda sendikaların kararlarından değil, kendiliğinden ortaya çıkan iş durdurmalarıyla gerçekleşti. Sendikalar az sayıdaydı ancak bu işçi militanlığının döneminde sayıları arttı. Bu sendikalar genellikle, geçmişleri ve bakış açıları toplu pazarlığa girdikleri sadık

işverenlerle temelde pek farklı olmayan orta sınıf insanların önderliğindeydi; ancak Bengal, Madras ve Bombay'da işverenlerle işçiler arasında işbirlikçi ortaklık felsefesine karşı çıkan daha köktenci başka işçi sendikaları vardı. Bu köktenci işçi sendikacıları 1920'de kongre sendikacılarına ve onların Bütün Hindistan İşçi Sendikaları Kongresi'ne katılmayı reddetti.

Daha radikal siyaset için Gandhi ve kongreye yönelik baskılar da Hindistan'ın muazzam yoksul tarımsal kesiminden geldi. Coşkuları işbirliği yapılmayacağını işaretledi. Bihar gibi geri kalmış yerlerde bile köy meclislerinin (*panchayat*) hükümet mahkemelerin popüler bir yedeği olduğu kanıtlandı ve kısmen hükümeti vergiden mahrum etmek, kısmen sarhoşluktan caydırmak demek olan içki karşıtı kampanya bir başarıydı. Hindular ve Müslümanlar arasındaki işbirliği kırsal kesimde uzunca bir süre devam etti. Muhtemelen en etkileyicisi Gandhi'nin dokunulmazların bütün siyasal programlara dahil olmasına ilişkin talebine verilen önemdi. Üst sınıf kongre üyeleri dokunulmazların katılmasını nefretle karşıladılar ancak Gandhi'ye olan saygılarından dolayı bu konuda ısrar ettiğinde ona karşı çıkmadılar.

Diğer bakımlardan Gandhi'nin tarımsal liderliğine alt taraftan sıkça karşı çıktı; örneğin baskıcı toprak sahiplerinden kiralardan kesilmesine kiracılarla toprak sahiplerinin arasının açılacağı ve bunun da İngilizlere karşı mücadeleyi zayıflatacağı gerekçesiyle karşı çıktığında eleştirildi. Hintli kapitalistlerin işçilerin talepleriyle emperyalistlerin kollarına itilmemesi için işçi liderlerine yönelik benzer bir sınırlama istedi. Sonuç olarak bazı eylemler kabul edilmedi; örneğin vergi ödemeyi reddetme fikri kolayca bir kira grevine (kiralardan ödenmemesi) dönüşebileceğinden kabul edilmedi. Bazı bölgelerde Gandhi'nin liderliği sorgulandı: Tilak'ın 1920'de ölmesinin ardından liderliği devralan Maharashtralı politikacılar Gandhi'nin şiddetsizlik politikasının Bombay'daki köktenci sanayi işçilerini engelleyebilmesi konusundaki kuşkularını dile getirdiler.

İŞBİRLİĞİ KARŞITLIĞI

Bu sınırlamalara karşın işbirliğine karşı çıkmak politikası özellikle deneyimli milliyetçi liderlerin olduğu Pencap, Bengal ve Madras gibi ülkenin birçok bölgesinde arzulu bir biçimde desteklendi. Tek bir alt bölge Bardali'de daha yaygın uygulanabilirliğini göstermek üzere işbirliğine karşı bir militan kampanyanın başlatıldığı Gucerat'ta olduğu gibi yeni siyasal faaliyet alanları açıldı. Köylü ve dağlık bölge halkının yöneticilerinin baskıcı politikalarına karşı örgütlendiği Rajasthan gibi bazı prenslik devletlerindeki kitle hareketleri de yeni bir gelişmeydi. Madras 1920'de çok başarılı bir içki karşıtı kampanyaya sahne oldu. Madras'ın Telegu dili

konuşan bölgelerinde işbirliği karşıtlığı daha radikal biçimde bastırıldı. Gandhi'nin aksi yönde köstekleme girişimine karşı vergiler verilmedi.

Muhtemelen en etkileyici işbirliği karşıtı kampanya muhafazakâr sosyal ve siyasal elitin etkisindeki siyasal durgunluk bölgesi merkez Ganj Vadisi'nde oldu. 1920 ve 1921'de buradaki kentler ve kasabalar, kırsal kesimde de yaşandığı gibi, bütün bir kuşak kongreye rehber olacak yeni liderlerin militan öncülüğünde, İngilizlere karşı gösterilere sahne oldu. İngiltere'deki eğitiminden sonra döndüğü Hindistan'da muazzam büyüklükteki yoksul kırsal kesim üzerine incelemelerde bulunan Motilal'ın oğlu Cevahirlal Nehru bunlardan biriydi. O ve arkadaşları Özerklik Birliği savunucuları tarafından birkaç yıl önce kurulan yüzlerce köylü (*kisan*) komitesiyle temas kurdu; bu yapılar şiddet ve keyfiliklerine karşı gösterilerle toprak sahipleri ve polisi uygulamalarında değişikliklere zorladılar. Genç Nehru için merkez Ganj Ovası'nda küçük ve orta büyüklükteki çiftçilerin doğruluğu ve militanlığı Galler Prensi'nin 1921'deki Hindistan ziyaretini boykot ve sabote eden sıradan kent halkının eylemleri kadar esin kaynağı oldu. Sonuç olarak genç Nehru Şubat 1922'de Bihar'da köylülerin yerel polise karşı 17 polisin ölümüne yol açan şiddeti yüzünden işbirliği karşıtı kampanyayı askıya almasına özellikle güvenmişti.

Köyün adı Chauri-Chaura Gandhi'nin 1920'ler ve 1930'lardaki metanetli siyasal tutumunun işareti oldu. Olay polis provokasyonundan ve içki satışlarına karşı gözcülük eden ve yüksek gıda fiyatlarını protesto eden işbirliği karşıtı gönüllülere uygulanan şiddetten kaynaklanmıştı. Gandhi'nin bir köydeki olaylar nedeniyle ulusal bir kampanyayı askıya alması sarsıntıya ve rahatsızlığa yol açtı: Sarsıntıya yol açtı, çünkü kimse onun askıya alma tehditlerini ciddiye almamıştı; rahatsızlık doğurdu, çünkü her hafta daha da büyüyen siyasal bir güce ilişkin böyle önemli bir karar sadece Gandhi tarafından alınabilirdi. Nehru ve zamanın genç liderlerinin öfkesi yeniden kabardı; Cinnah gibi diğerleri nefretle, hilafet hareketinin başarısının bir hayalperestin ellerine bırakılamayacağı sonucuna vardı. Gandhi'nin onların eleştirilerine rağmen şiddete dönüştüğünde işbirliği karşıtlığının zorlayıcı manevi etkisini kaybedeceğine ilişkin ısrarını koruduğunun altı çizilmelidir. Ve 1930'larda *satyagraha* yeniden başladığında katılan milyonlar disiplinli öz kontrollerini kaybettiklerinde ve polis şiddetine karşılık verdiklerinde Gandhi'nin eylemi yine askıya alacağı düşüncesinden etkilendiler. Bu müthiş provokasyon altındaki sayısız sıradan Hintlinin sadakat ve cesaretiyle açıklanabilecek bir samimi inançtı.

Ancak bütün siyasal eylem şimdilik sona ermişti. Daha önce yapmaya cesaret edemedikleri halde, kampanya sırasında birçok kongre liderini hapse yollayan İngilizler 1922'de Gandhi'yi mahkemeye sevk edip altı yıl hapse mahkûm ettiler. Bu yeni siyasal ve sosyoekonomik koşullara ve sonunda 1930 ortalarının İngiliz ödünlere götüren bir başka kargaşa dönemine yol açtı.

KAMPANYALAR ARASINDA

Gandi hapisten gazetesi *Young India*'ya katkılarıyla önderlik etmeyi sürdürdü. Gazetenin sayfalarında yandaşlarının en yoksulların durumunu düzeltecek “yapıcı program” olarak adlandırdığı programın özü olarak paradoksal biçimde herkese tavsiye edilen el eğirmesini koordine etmek üzere *Indian Khadi Board*'u başlattı. Bu program kuşkucu Kongre Çalışma Komitesi'nden güçlkle geçtikten sonra Gandhi birçok Kongre üyesinin –muhtemelen çoğunluğunun– kendi siyaset türünü onaylamadığı sonucuna vardı ve işbirliği karşıtlığının ilk dönemlerinde istifa ettiği komitelere yeniden girmenin yollarını aradı. Haklıydı ve bu yapılar içerisinde ılımlı reformlar isteyenler 1923'te yapılacak meclis seçimlerinde yarışmak üzere bir parti örgütlediler. Partilerini Swarajya Partisi olarak ilan ettiler, her bakımından onun ruhu kadar gerçek olduklarını ileri sürdüler.

Gandi'nin hapsedilmesi sırasında kongre bayrağı açmaya konan bir polis yasağına yönelik protestolar tutuklanmak üzere her taraftan gönüllüler gelmesine neden oldu. Diğer Gandhi türü eylemler arasında *gurdwara* ibadethanelerinin kontrolünü İngilizlerle yakın çalışmakla suçlanan yozlaşmış dini simaların elinden almak isteyen bir grup Sih'i *satyagraha* kanalıyla desteklemek için müdahale de vardı. Diğer iki *satyagraha* Gucerat'ta artan vergilere ve Travankor eyaletinde tapınaklara alt kast mensuplarının girişinin sınırlandırılmasına karşı düzenlendi. Bu eylemlerin hiçbirinde kesin sonuç alınmadı, hepsinde uzlaşmalara gidildi. Ancak Gandhi yöntemlerinin ve katılımın artan kabulünün göstergesiydiler ve 1930'lardaki mücadelenin zeminini hazırladılar.

Bu arada Kongre liderlerinin daha anayasacı görüşteki çoğunluğu, İngilizleri afallatacak başka yollar bulmayı başardı. 1919 Hindistan Yasası hükümleri çerçevesinde ikincisi olan 1923 seçimlerinde birçok eyalet meclisinde seçimleri güçlü bir biçimde kazanarak yasanın Hintlilerin gözünde gerçek bir güç taşımadığını ileri sürdüler. Kongre üyeleri ustaca oylamalarla eyalet yöneticilerini sürekli olarak keyfi yasalara yönlendirdiler. Bu taktiklerle hem İngiliz hem Hint kamuoyunu Hindistan'da bir kitleye Gandhi yöntemleri üzerinde hitap edecek anayasal güzergâhı yaratmak için daha fazla ödünün gerektiğine ya da daha kötüsüne *communalist*lerin şiddetine ya da komünistlerin devrimci siyasetine razı olmaya ikna etmek amaçlandı.

HİNDU-MÜSLÜMAN DÜŞMANLIĞININ YENİDEN BAŞLAMASI

1918-1924 arasında kongre ve birliği birleştiren hilafet hareketi 1924'te Osmanlı Sultanlığı'nın sona ermesinden sonra Türklerin hilafeti kaldırmasının ardından

çöktü. 1920'lerden sonra, hilafet hareketinin emsalsiz birlik-beraberliğinin ardından Hindular ve Müslümanlar arasındaki çekişme ölümcül boyutlara ulaştı. Birliğin sadece on dokuzuncu yüzyıl sonunda başlayan yoğunlaşmış bir komünal çatışma sürecine ara verdiği ortaya çıktı; yirminci yüzyılın ortalarında ve daha sonra İngiliz Hindistanı ile Afganistan sınırından, Bengal'in Burma ile doğu sınırına kadar her yerdeki küçük kasabalarda ve kentlerde inek kesme ayaklanmaları bir kez daha ortaya çıktı. Nispeten itibarlı devlet işi ya da daha önemsiz işlerde Müslüman rekabeti alt-orta sınıf Hinduların düşmanlığını artırdı.

Bu durumun ardındaki asıl neden Hinduların sahibi olduğu atölyelerin tekstil ürünlerinin Müslüman dokumacıların el tezgâhı ürünlerinin yerini alarak bu pazarı geriletmesi gibi, belli istihdam alanlarında ortaya çıkan genel bunalımdı. Bu nedenle Birleşik Eyaletler'deki Kanpur 1931'de Müslümanlar ve Hindular arasında büyük ölçekte ayaklanmaya sahne oldu. Doğu Bengal'deki gibi, toprak sahipleri ve kiracıların farklı bölgelerden olduğu yerlerde ya da 1915'te kurulan ve Müslümanların eski durumlarına dönmesi programlarında ısrar eden Hindu Mahasabha'nın olduğu yerlerde şüphe ve çatışma doğuran eski nedenler devam etti. Kongre liderlerinin, hatta bizzat Gandi'nin bu tür alevlendirici dini kampanyaları açıkça reddetmemesi ve çoğu kez liderleriyle yakın kişisel ilişkilerin sürdürülmesi Müslümanları etkilemedi.

KOMÜNİSTLER, NEHRU VE SOL

1920'lerde kongrenin ana görüşünü temsil eden milliyetçilerin siyasal sıkıntılarına eklenmek üzere bir komünist hareket ortaya çıktı. Savaş sırasındaki terörist faaliyetlerden dolayı zulümden kaçan bazı Hintliler Avrupa'da sürgündeyken komünist olmuştu. Bunlardan biri olan M. N. Roy Bolşevik Devrimi'nin ardından Rusya'ya gitmiş ve Komünist Enternasyonal Büro'da (Komintern) aktif olmuştu. Diğerleri genellikle işbirliği karşıtı ve hilafet kampanyalarında önemli yerler tutarak, Hindistan'da iken komünist olmuşlardı. Komintern politikasını izleyerek ayrı komünist parti kurulmasına karşı çıktılar ve onun yerine mevcut örgütlenmeler içinde çalışmayı savundular. Komünistler çok az sayıda olmalarına rağmen polis onları yakın gözetimde tuttu ve adli tacizlere maruz bıraktı. Ancak bazıları büyük dokuma sendikalarına girmeyi başardı ve buralarda kongre sendika liderlerine alternatif stratejiler sundular.

Komünist ya da en azından sol, siyasal çıkarın diğer odağı bazı genç kongre liderleriydi. Cevahirlal Nehru Gandi'nin hayranı ve yandaşıydı ancak yaşlı adamın mistisizmi, aşırı dindarlığı ve keyfiliğine ilişkin bazı endişeleri vardı. Nehru

ve Bengalli lider Subhas Çandra Bose kendi siyasal görüşlerini geliştirirken komünizmi keşfetmeleri ve hatta komünistlerin önderliğindeki eylemlere katılmaları kaçınılmazdı. Sömürge karşıtı örgütlenmelere katılarak ve sosyalist olduğunu açıklayarak Nehru'nun Avrupa'dayken yaptığı da buydu. Babasıyla birlikte Sovyetler Birliği'ne gitti ve emperyalizme karşı bir kale ve büyük yoksulluğundan kurtulması için Hindistan'a uygun olduğunu düşündüğü sosyoekonomik değişim için bir model olarak oradan etkilendi.

HİNDİSTAN ENDÜSTRİSİNİN GELİŞİMİ

İngiltere ve Avrupa'nın diğer savaşan ülkeleri yirminci yüzyıl askeri teknolojileriyle gerçekleştirilen büyük katliamlar dışında on dokuzuncu yüzyıl hedeflerini güdemeyeceklerini aynı zamanda öğrendiler. Hindistan bu teknolojiyi benimseme yolunda hızlı adımlar atıyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında Hindistan'ın sanayi üretimi Asya'daki imparatorluk askeri gereksinimlerini karşılamak ve İngiltere ile Almanya'dan sivil amaçlı ithal mallarının yerini doldurmak için arttı. Hindistan endüstriyel teknolojisinin modernleştirilmesinin temeli Doğu Hindistan Şirketi'nden önce, 1850'lerde atılmıştı. O zaman üç modern sanayi başlatılmıştı. 1911'de 300 bin kişinin çalıştığı hintkeneviri atölyeleri kuruldu. 1856'da Bombay'da pamuk atölyeleri devreye girdi ve sayıları 1875'te 47'den 1914'te 271'e çıktı. Batı Hindistan'da yoğunlaşmış olarak kalan bu sanayideki istihdam 1911-1951 arasında 3.2 milyona yükseldi. Demir ve çelik 1907'de İranlı ve Hindu yatırımcıların ortaklığında anonim şirket olarak başlayan Tata Demir ve Çelik Şirketi ile en arkadan geldi. Savaş Avrupa'dan sanayi malları ithalatını engellerken, Birleşik Devletler ve Japon ithal malları arttı, öyle ki hızlı kapasite artışı için faaliyet alanı sınırlıydı. Ancak sadece kârlılık modern araçlara yeni yatırımları teşvik etmedi. Savaş koşulları da Hintlilere yatırımla ya da teknik ve idari deneyimle, daha fazla teknik eğitim fırsatı sundu. Kısaca modern bir burjuvazinin ortaya çıkması ve büyümüş bir sanayi işgücü teşvik edildi ve her ikisi de yirminci yüzyıl politikalarından yararlanma beklentisine kucak açtı.

BUNALIM YILLARI

Gelişen başka unsurlar da vardı. Son yüzyılda Hindistan'ın nüfusu, doğruluğu giderek artan 10 yıllık nüfus sayımlarından biliniyor. Nüfus sayımı, sonradan düzeltilmiş haliyle, nüfusun 255 milyon olduğu 1871'de başladı, 1941'de 390 milyona yükseldi. Bu 0.6'lık mütevazı bir yıllık ortalamaya denk gelse de, nüfus tabanı o

kadar büyüktü ki küçük yıllık artışlar bile gıda ve diğer malların üretimi üzerinde baskı oluşturdu. Kaynaklar ve kâr rekabeti arttı, rekabetle sıkıntı ve siyasal huzursuzluk da arttı. Her ikisi de ortalama nüfus artışının on dokuzuncu yüzyıl için en iyi tahminlerin iki katından fazlasına ulaştığı 1921-1941 arasında keskinleşti.

Büyüme istikrarsızdı: 1921-1941 arasındaki en keskin nüfus artışı Doğu ve Orta Hindistan'da olurken, batı yıllık yüzde 1'i bile bulmayan artışla çok geride kaldı. Düşük oran on dokuzuncu yüzyılda kıtlıktan ölümlerin ve kolera, malarya, kızamık ve veba vakalarının sıkça tekrarlanmasının sonucuydu. Kuraklığa dayanıklı tahıllar ve daha iyi tarım tekniklerinin yanı sıra halk sağlığındaki gelişmeler, özellikle yaygın aşı programları olmasa, hastalık ve ölüm on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başlarında daha da artacaktı.

Yetersiz sağlık koşullarının yanında gelişim için kaynak yetersizliği sorunu da vardı. Güney Hindistan demiryolları, karayolları, elektrik ve sulama alanlarındaki kamu yatırımlarından İngiliz Hindistanı'nın diğer bölgelerine göre daha küçük bir oranda yararlandı. Madras eyaletinden daha az nüfusuyla, Pencap ve Kuzeybatı Hindistan bölgeleri 1914'e kadar kamu yatırımlarının beşte birini aldı; Bombay Başkanlığı da daha fazla aldı, güney yarımada'nın büyük bölümü Bihar ve Orissa ile aynı yoksulluk düzeyinde kaldı.

Savaş arası yıllarda bütün bölgelerde belli meslekler fazlasıyla zarar gördü. Zanaatkarların geliri sürekli geriledi ve bu sadece endüstriyel olarak üretilen tekstil ürünleriyle durumu sarsılan el sanatları üreticilerini değil, yaşamlarının bir bölümünü ucuz eşya üreterek ya da çay gibi ticari malları işleyerek yarı zamanlı çalışmaya bağlayan herkesi kapsadı. Hindistan'ın muazzam yoksul kesiminin oluşturduğu pazardaki düşük değerli mal ve hizmet üreten birçok yarı zamanlı üretici genellikle yoksuldu. Ekonomik durgunluk 1920'lerin kalan bölümü boyunca devam etti, 1920'lerin refah yılları olduğu dünyanın diğer bölgeleriyle birlikte Hindistan da 1930ların uzun ve çaresiz bunalımına kayd. Böylece siyaset ve yoksulluk arasındaki ilinti çok daha doğrudan bir hale geldi.

1929'da başlayan bunalım 1920'lerin ortalarından itibaren yavaş yavaş gerilemekte olan zirai malların değerinin aniden düşmesine neden oldu: İşlenmemiş pamuk, pirinç ve hintkeneviri fiyatları 1929-1931 yılları arasında neredeyse yarıya indi ve toptan fiyatlar genel olarak aynı oranda düştü. Gerileyen bu mal fiyatlarından en fazla etkilenenler satacak ürün fazlası ve ağır kira, vergi ve faiz ödeme yükümlülükleriyle nispeten varlıklı –kırsal orta sınıf– üreticilerdi. Kongrenin ve köylü örgütlenmelerinin vergilerde, kiralarda ve borçlarda azalma ya da erteleme talep eden sloganlarla harekete geçirebileceği seçim bölgesi buydu; ancak fakir çiftçiler çok daha fazla savunulsa da, Kongre toprak sahiplerinin hatta bazı zengin köylülerin desteğini kaybetmeyi hiç düşünmedi.

Zengin kırsal aileler de son çare olarak altın birikimlerini bozdurdular ve altınların elden çıkarılmasıyla bunalım sırasında İngiltere'ye olan yükümlülüklerin aynen yerine getirilmesinin sürdürülmesi, Hindistan'dan Londra'ya vergi akışı olanaklı kılındı. Hint üreticilerinin kayıplarını hafifletmek amacıyla rupi için bir devalüasyon isteği ucuz rupi milliyetçilerin “Drenaj” dediği İngiltere'ye Yükümlülükleri azaltacağından duymazlıktan gelindi. Ekonomik açıdan sıkıntılı 1920'lerde ve 1930'larda Hindistan'dan para havaleleri İngiltere'de krizin şiddetini azalttı. İngiltere'deki sermaye yatırımları, sigorta, navlun ücretleri ve telif hakları mali hizmetler kazançlarının altıda biri kadar büyük bölümü Hindistan'dan geldi ve bu emekli memurların maaş ödemeleri akışına bir ilaveydi. Londra Hindistan'ın yaşadığı sıkıntı nedeniyle bir azaltmaya gitmeyi düşünmedi.

Levha 27 “Nakış yapanlar. Hindistan'da nakış süslemesinin halk sanatı ve becerileriyle yakın ilintisi vardır ve kuşaktan kuşağa aktarılmaya devam etmektedir.” (IOL Ray Desmond, *Victorian India in Focus*. Londra: HMSO, 1982, s. 44, levha 33, British Library izniyle).

Hindistan'ın ihracatı azalırken kuşkusuz ithalatı da geriledi ve bu durum Hindistan'a makine yapımı pamuk ürünlerinin gönderildiği Manchester gibi yerleri etkiledi; 1929-1932 arası İngiltere'nin ihracatı üçte iki oranında düştü. Büyük Britanya hükümeti İşçi Partisi'nin de olduğu bir koalisyonda olsa da bu bunalımlı

dönemlerde Lancashire işçilerini korumak için Hindistan tarımsal ihraç malları üreticilerine gösterilenden daha fazla bir çaba gösterilmedi. Ancak bir fark vardı. Londra kendi parası sterline devalüasyonla yaptığı gibi rupiye bir sığınak sağlamaya razı olmadı, Hindistan'a pamuk, kâğıt ve şeker üzerindeki koruyucu gümrük vergilerini yükseltmesi izni verildi. Bu Hindistan'ın daha önce görmediği bir ekonomik özgürlüktü. Bu koruma çerçevesinde Hindistan'a ihracat yapan birçok önemli İngiliz sanayi ihracatçısı uzun zamandır hâkim oldukları piyasayı tutma aracı olarak Hintli iştirakler yarattılar. Sonuçta artan sanayi istihdamı, kazanımlar rupiyi altın standardında tutan mali kontrollerin sıkılaştırılmasıyla dengelense de, Hintli teknisyenlerin eğitimiyle birlikte alt kıtada sanayi gelişimini hızlandırdı.

Böylece bunalımın bir etkisi iç pazarda Hindistan temelli imalatın payının büyümesi oldu. Atölyelerde üretilen tekstil ürünleri İngiltere'den gelenlere yetişt; aynı şeker, çimento ve kâğıt ürünleri için de geçerli oldu. Tata'nın çelik üretimi ve rekabetçi maliyetler 1930'ların ortalarında gümrük korumaya son verecek düzeye ulaştı ve sanayi yatırımı eski tarz ticaret, emlak ve kredi faaliyetlerinin yerini alırken, Hintlerin sahip olduğu sanayiler Bombay ve Ahmedabad'dan Doğu, Orta ve Güney Hindistan'a yayıldı. Hintli sermaye sahiplerinin bu giderek ulusallaşan ekonomiye yanıtı milli politikalara daha fazla ilgi duymak ve bu politikaları etkilemek oldu. Bu da milliyetçiliğe karşı bir başka savunmayı daha zayıflattığından, hükümet yetkililerini rahatsız etti. Ancak bir başka bakış açısından aynı değişim bazı kongre liderleri için sorunlara neden oldu. Birçoğu davaları için en büyük ticari gruplardan para gelmesi imkânından hoşnut olurken diğerleri yeni zengin müttefiklerinin kongrenin sanayi işçilerine, asla güçlü olmamış, desteğinin zayıflamasına neden olacağı düşüncesiyle frenlendiler.

Hintlilerin sahip olduğu büyüyen sanayideki işçiler erken sanayileşmenin 1920'lerdeki durgunluktan kaynaklanan ücret kesintilerinin de eklendiği bilinen kötü çalışma koşullarına maruz kaldılar; bu durum 1930'larda daha da kötüleşti. Ardından gelen ücret kesintilerine karşı ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi için grevler lokavt ve baskıyla karşılık buldu. 1929-1933 arasında Meerut'da, sözde komünistlere karşı olan, ancak sendika görevlilerine açılan bir dizi dava baskıların bir örneğiydi.

Ancak sonunda 1929'dan itibaren bunalım yıllarının ülkeye vurduğu damga kırsal yoksulluk ve üzüntü tablosuydu ve ötesinde sinema haberleri yeni bir dünya kültürü yaratmaya başlıyordu. Sanayileşmiş ülkelerdeki izleyiciler yoksullaşmış Hintli kalabalıklar görüntüsüne alışmıştı. Bu görüntüler yetersiz bir tarımsal temel üzerinde yayılan nüfusu yansıttı: Hindistan'ın fert başına düşen yıllık geliri Birinci Dünya Savaşı'nın sonuyla İkinci Dünya Savaşı arasında sabit kaldı. Hızla artan bir nüfusun ve nispeten durgun kaynaklar bu makaslama etkisine karşın hâlâ liberal

politikaya bağlı Raj'ın ılımlı müdahaleleri cız kaldı. Böylece Hindistan siyasetinde alışıldığı gibi bir kez daha yaygın protestolar, bir polis ve yargı baskısı kombinasyonu ile karşılandı ve ardından bazı orta-sınıf Hintlilerin kaybettiği desteği yeniden kazanmayı çok isteyen hükümetin siyasal ödünleri geldi. Hindistan tarafından yine kafası karışmış bir karşılık geldi.

SİMON KOMİSYONU VE SONUÇLARI

Siyasal ödünler umut verici başlamadı. Kasım 1927'de duyurulduğunda Sir John Simon başkanlığındaki bir komisyonun bir reform düşüncesiyle 1919 anayasası çalışmalarından kanıt toplamak üzere Hindistan'ı ziyaret edecek olması, pek görülmemiş bir olaydı. Hindistan'ın tepkisini birleştirdi: Genel nefret toplayan konulardan biri Simon Komisyonu'nda Hintli üyelerin olmamasıydı. Kongre ve Müslüman Birliği bu “beyazlar” grubunu kızgınlıkla reddetti. Niyetlerinin komisyonu boykot etmek ve onun yerine 1926 Westminster Yasası'yla Britanya İmparatorluğu'nun beyaz dominyonlarına verilen özerk yönetimden esinlenen “dominyon statüsü” ilkesini içeren bir anayasa geliştirmek üzere işbirliği yapmak olduğunu açıkladılar.

Anayasacıların lideri Motilal Nehru idi ve 1928 başlarında büyük ölçüde onun eseri olan, kongre içinden ve dışından eski politikacıların görüşlerini yansıtan bir rapor yayımlandı. Cevahirlal Nehru dahil genç kongre üyeleri, özellikle Komisyonla İngilizler tarafından ya da yaşlı Nehru gibi ılımlı politikacılar tarafından anayasa-yapmanın toplumda ihtiyaç duyulan köklü değişiklikleri sağlamanın yolu olmadığı düşüncesiyle raporu umursamadılar.

Başka bir muhalefet kanalı Simon Komisyonu'na karşı ve İngiliz mallarına boykotun yenilenmesi için başlatılan sokak gösterilerinde ve grevlerde ortaya çıktı. 1928'de polis çatışmalar ölümlere yol açtı ve bunların arasında eski Pencaplı lider Lajpat Rai de vardı. Öğrenciler, Motilal Nehru ve diğer anayasacıların gittiği yerde, başka bir muhalefet merkeziydi; birçoğu Cevahirlal Nehru'nun önderliğindeki Sosyalist Gençlik Kongresi gibi yeni örgütlere kapıldılar. Babası dominyon statüsü isterken, Nehru ve Subhas Bose İngiliz İmparatorluğu içinde bir Hindistan hedefini reddetmek üzere kongre içerisinde bir grup topladılar ve bağımsız bir cumhuriyet fikrini belirttiler. Yaşlı Nehru'nun ılımlı anayasacılığından çok ötede teröristler ve komünistler vardı. 1920'lerin sonunda teröristler Pencap ve Bengal'de yeniden ortaya çıktılar ve ilk kez Birleşik Eyaletler'de de görüldüler.

Anayasal proje için birlik Hindu milliyetçilerinin muhalefetine bir sonucu olarak sekteye uğradı. Hindular özellikle 1927 sonunda kongre ve Müslüman Birliği arasında birliğin 1909 Hindistan Yasasıyla garanti edilen ayrı seçmenleri yeniden

ilan etmesi ve kongrenin de yasama kurullarında sabit bir Müslüman azınlık temsili kabul etmesi uyarınca yapılan işbirliği anlaşmasına karşı çıktılar. Hindu Mahasabhalar bu uzlaşmaya İslama verilen günahkâr bir kapitülasyon olarak saldırdılar ve bu 1928’de birçok partinin yer aldığı toplantıda kongre temsilcileri tarafından desteklenen bir durum oldu. Böyle teşvik gören dindar milliyetçiler kongreden Hindu olmayanların yeniden “düzenlenmelerine” ilişkin bir programı desteklemesini talep ettiler.

Mahcup olan Cinnah’ın birçok yandaşı bu reddedilme karşısında Simon ve arkadaşlarıyla işbirliği yapmak üzere kongre ittifakını terk ettiler. Aynı zamanda, Lahor’da toplanan kongredeki radikaller İngiltere’den tam bağımsızlık ve ülke yoksulluğuna çare olarak acilen sosyalist önlemlerin getirilmesi talebiyle Simon Komisyonu’na muhalefeti sertleştirdiler.

Kongre içinde güçlü bir muhafazakâr dindar blok ile köktenci sosyalist blok arasındaki salınım Müslümanlara ya da kongre üyelerine güven telkin edemezken, 1920’lerin sonunda İngilizlerin anayasal reform önerilerine karşı kurulan cepheyi de zayıflattı.

Kongre’nin 1928 Kalküta yıllık oturumu eski birliği yeniden yakalamanın beyhude çabasındaydı. Cinnah bir kez daha Müslümanların garantili azınlık temsili temelinde İngilizlere muhalefet istedi; Hindu muhafazakârların desteğini kaybetme korkusundaki kongre liderliği tarafından bu da yine reddedildi. Cinnah o zaman Simon Komisyonu’ndan ayrı seçmenlerin bir devamına dayanan meclisler kanalıyla alabileceklerini kazanmak için diğer Müslümanlara katıldı. Hindular ve Müslümanlar arasındaki bu çatlak kesin olarak kongredeki Hindu fanatikliğinin ve sadece Simon Komisyonu’nun ülkeyi gezileri sırasındaki birleşik Hindistan cephesini bozmayan, Müslümanların 1930’lardaki yine Gandhi önderliğindeki Sivil İtaatsizlik kampanyası denilen, gelecek dönem kitle politikalarına uzak kalmasını da sağlayan birçok kongre liderinin pısırıklığının sonucuydu. Önce olduğu ve gelecekte de olacağı gibi din ilercisi milliyetçi tutkuların önüne bir engel koydu.

YENİ BİR SİYASETİN KOŞULLARI

1920’lerin sonuna doğru milliyetçi inisiyatif Gandhi’nin lütfuyla anayasacı Swarajya Partisi’ne geçti. Kampanyasını sonlandırdıktan sonra iki yıl hapse mahkûm olmuştu ve Swarajya Partisi’nde daha geleneksel politikacılar eski bir hâkimiyeti yeniden iddia ederken ve gelecekteki bir Hindistan cumhuriyetinin ilk başbakanı Cevahirlal Nehru’nun da aralarında olduğu genç kongre üyeleri önem kazanırken, harcanmış bir siyasal güç olarak göründü.

Görünürde bir başarısızlık olsa da, Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen işbirliği karşıtı kampanya aslında 1930'lardaki çalkalanmaların temelini attı. Halkın dilinde ve bölgesel liderler tarafından, bölgesel gelenekler talepleriyle, dil temelinde yeni örgütlenen kongre hareketlenmeleri tekrar yoğunlaştırdı. Bölgesel pradesh komiteleri liderleriyle kişisel ilişkiler ağı kanalıyla kontrol bir kez daha Gandi'nin ellerindeydi.

Bazı tarihçiler dahil, İngiliz emperyalizmine milliyetçi eleştiri imparatorluk rejiminin Hintli grupları birbirinden ayırma ve hepsine daha iyi hâkim olmak için etnik politika uygulama yollarına çok önce işaret etmişti. Ancak çeşitli "toprağın çocukları" (popülist kırsal) hareketleri güçlendiği zaman, geç ortaçağ ve erken modern dönem politikalarda etnik kimlikler ve bağlar zaten vardı ve önemliydi. Esasen köylü halkların toprak sahibi yönetici klanlar soyu önderliğindeki on altıncı ve on yedinci yüzyıl Vijayanagara ve Vijayanagara sonrası "nayaka" rejimlerine ve daha sonra on yedinci-on dokuzuncu yüzyıl Maratha ve Sih rejimlerine egemen olan büyük çiftçi gruplarının Telegu dili konuşan liderlerinin etnik kimlikleri ve bağları bu örnekler arasındadır. Geleneksel açıdan daha önemli siyasal etnisite biçiminin bir örneğini yakınlık bağları Maratha ve Sih kimliklerinde olduğu gibi yere değil de, Sünni-Şii bölünmesi gibi mezhepsel ayrımlara ya da kültürel köken farklılıklarına dayanan Müslüman yönetici gruplar simgeledi: Arap-İranlı-Orta Asyalı ya da yerli Hintli.

Toprağın çocukları ve İslami etnisite değişkenleri yirminci yüzyılda da sürdü ve Gandi'nin kariyerini oluşturan yolun bir bölümü bunlarla döşendi. Yirminci yüzyılın başlarında milliyetçi hareket çarpıcı bir değişime uğradı. Milliyetçiler 1909'daki boş yasama tartışmalarının uysal katılımcılarıyla eyalet bazında önemli ölçüde otorite kazanmayı başardılar o zamandan beri ve bu otorite Hindistan siyasal dünyasını büyük ölçüde düzenlemeye devam ediyor. Dönüşüm sürecinde vatansever Hintliler yeni siyasal uygulamalar ve fikirler geliştirdiler ve bunlar yirminci yüzyılda daha büyük bir dünyayı etkileyecekti.

Nihai anayasal adım özerk Raj eyaletlerinin bir federasyonu olarak tasarlanan ve bir dizi Hindistan prenslik devletiyle dengelenen 1935 Hindistan Yasası Hükümeti'nin ilanı ile atıldı; ayrıca Hindistan prenslerinin yarısının federal sisteme katılmayı kabul etmesinin görünürde imkânsız koşuluyla bir seçimli merkezi siyasal yapının işareti verildi. Bu büyük ölçüde Hindistan alt kıtasının bugünkü bağımsız eyaletlerinin benimsediği anayasaydı.

Gandi'nin Zaferi

Gandi Hindistan'ın hem sınıf politikasına hem de sanayileşmesine karşıydı; her ikisi de ona göre sadece Hindistan toplumu ve yurttaşlığın çifte temeli olarak gördüklerini tahrip edebilirdi: Dokunulmazların sömürden arındırıldığı bir kast sistemini, büyük devlet ve büyük iş dünyasının egemenliğinden kurtulmuş yerel bir tarım düzeninden oluşan bir sosyoekonomik temeli içeren toplum ilişkileri manevi yapısı. Gandi'ye göre İngiliz egemenliğini kaldırması gereken Hindistan ilkeleri kastlar arası ilişkileri ve dini farklılıklara karşılıklı hoşgörü çerçevesinde oluşan, ortak kültür bağlarıyla Hindistan'ın temelini oluşturan tarihsel geleneklerdeki ortaklıklarıyla gönüllü ve gevşekçe birleşen çoklu bir toplum olarak görüldü. Hindistan her zaman var olduklarını farz ettikleri küçük özerk siyasal toplumlardan –köy cumhuriyetleri– bahseden on dokuzuncu yüzyıl İngiliz yöneticilerinin küçük kırsal dünyası ya da uzmanlaşmış kastlar arasındaki karşılıklı ilişkilere dayalı hiyerarşik ve teknik bir düzen (*jajmani* denilen sistem) dünyası değildi. Gandi'ye göre toplumun alttaki desteği siyasal ve ekonomik olarak düzenlenmiş iş bölümleri değil, ortak ahlak ve hoşgörü ile birlikte basit ve sade yaşam tarzlarıydı.

Gandi görüşleri zaman zaman mantığa aykırı gelen bir mutlak ahlakçıydı. Planında modern kapitalizme bir yer olmasa da Hindistan kapitalistlerinin varlıklarına el konulması isteğini reddetti; onun yerine kongre çalışmalarını finanse edenler dahil, büyük servet sahiplerinin, şiddet kullanmadan, varlıklarını toplumun en zayıf kesimlerinin iyileştirilmesinde kullanılacak bir güvence saymalarına ikna edilmeleri gerektiğini savundu. Aynı temelde toprak zenginlerinin adil paylaşılacak toplum kaynaklarının emanetçisi de olduklarını öğrenmeleri gerektiğini söyleyerek, zorunlu toprak reformuna karşı çıktı. Topluma sınıf koşullarında bakmayı reddiyle zenginliğin adil dağıtımında insafa bel bağlama arasında bir çelişki görmüyor gibiydi.

SİVİL İTAATSİZLİK

1930'ların başında o zamana kadar olanların en şiddetlisi, İngilizleri başka anayasal ödünlere zorlayan ve 1940'ların nihai özgürlük mücadelelerinin temelini atan yeni bir ulusal çalkantı dönemi yükselişe geçti. Ancak bu da güçlü ve zayıf yanları ortaya çıkardı. 1920'lerin büyük bölümünde Swarajya Partisi mensupları daha fazla öz yönetime ve İngilizlerle işbirliğine yol açacak anayasal reformlar gerektiğini savunarak, milliyetçi politika yaptılar. Rehberleri gelişen İngiliz İmparatorluğu felsefesi ve o zaman imparatorluğun "beyazlara ait bölgelerinde" gerçekleşen "dominyon" statüsü örneğiydi. Gandhi hapisten çıktıktan sonra el tezgâhı giysilerin eğirme ve dokunması için bir kitle hareketi başlatarak Swarajya Partisi'nin programına benzeyen ve ona yakın duran bir program yürüttü. Boykot ilkesinin bir devamıydı ancak Swarajcılara mali destek veren Hintli kapitalistlerin çıkarlarını tehdit eder nitelikte değildi.

Genel Vali Lort Irwin 1929'da daha fazla öz yönetime yönelik ödünleri reddettiği zaman, kongre o yılın aralık ayındaki yıllık toplantısında Hindistan'ın bağımsızlığının Ocak 1930'da yürürlüğe gireceğini cesurca ilan etti. Kongreye o zaman otoritesine kulak verme ihtimali en yüksek genç lider olarak Gandhi'nin desteğiyle seçilen Cevahirlal Nehru başkanlık ediyordu. Nehru bağımsızlığı sağlayacak bir program geliştirmek için Gandhi'ye bel bağladığından bunun mantıklı bir beklenti olduğu ortaya çıktı. Vurgu on yıl önce olduğu gibi yine sivil itaatsizlik, şiddetsiz bir kitle hareketi üzerine yoğunlaşılacaktı; ancak Hintliler artık şiddet çıkarsa Gandhi'nin kampanyayı sona erdireceğinin farkındaydı.

Sivil itaatsizlik kampanyası 1930'da başladı bazı kesintilerle 1934'e kadar sürdü. Hintliler kadar İngilizler de sıradan birçok insanın şiddetsiz direnişteki disiplin ve fedakârlığından etkilendi. 1920'lerde ülkede meydana gelen değişimleri yansıtan ve bağımsızlık sonrası dönemi sorunları ve çatlaklarını önceden gören sivil itaatsizlik artık siyasal ve sosyal olarak önceki kampanyalardan daha karmaşıktı.

1930'ların başında kampanyada bazı zayıflıklar olduğu kabul edildi. En önemlisi Müslümanların yabancılaşmasıydı. Bölgesel gelenekleri doğrudan paylaşmadılar, bu geleneklerden etkilenmediler ve çoğu kez bu geleneklerin tehdidine maruz kaldılar. Örneğin Ganj Ovası'nın birçok bölgesinde inek kesimine son verecek yasa talep edildi. Müslümanlar ve çok daha az sayıdaki Hintli Hristiyanlar için sığır tercih edilen ucuz bir besindi ve vazgeçmesi kolay değildi. Üstelik Müslümanlar kasabalarda ve kentlerde çok daha fazla temsil ediliyordu; Birleşik Eyaletler Müslümanlarının üçte ikisi kentliydi ve birçoğu İngiliz mallarının dağıtımına dayanan küçük perakende işlerle bağlantılıydı. Bu nedenle hâkim kırsal kültürel değerler ve onların ekonomik çıkarlarına marjinal kalma eğilimindeki Müslümanlar dokuma

atölyelerinin sahibi olan ya da buralardan çıkarı olan ve ithal kumaş boykotundan istifade eden Hintli kapitalistleri karşılarında buldu.

KENTSEL VE KIRSAL HUZURSUZLUK

Bunalımlı ekonomik koşullar demiryollarında ve pamuk dokuma ve hintkeneviri gibi büyük sanayilerde ücret kesintilerine ve grevlere yol açmıştı. İşçi sendikacıları ve işçi militanlığını kongre gündeminden uzak tutma çabaları, Aralık 1929'daki kongre toplantısı tam bağımsızlık dahil, köklü çözümler paketi talep eden bir grup Kalkütalı işçi tarafından işgal edildiği zaman, o an için işe yaramadı. Bu arada 1928 Nisan-Ekim ayları arasında Bombay'da kongre sendika yanlılarının yerini alan komünistlerin liderliğindeki tekstil işçileri sükûnu bozmadan ve yoğun bir katılımla grev gözcülüğü yaparak ücret kesintilerine karşı çıktılar. Grevler kuzeybatı Hindistan'dan Patha'lı grev kırıncılar getirilip polis de grev gözcü hatlarında saldırıldığında başarısızlığa uğradı. Beklenileceği gibi 1929 başlarında grevleri Patha'lı olan ve olmayan işçiler arasındaki ayaklanmalar izledi. Sendikacıların alt-kast sendika üyelerini liderliği çoğu brahman komünist liderlerden almaya ikna etmesinin ardından diğer tekstil grevlerinden vazgeçildi.

Resmi baskı 1929'da Birleşik Eyaletler'deki Meerut'ta 30'a yakın işçi liderine cinayet komplosu suçlamasıyla dava açılmasıyla tamamlandı; çoğu komünist üçü İngilizdi. Sendikacılık karşıtı İngilizler suçlananların hapiste kalması ve böylece dört yıllık mahkeme süresince eylemlere katılamaması için sadece dava işlemlerini uzatarak amaçlarına ulaştılar; mahkeme sonunda ağır cezalar geldi. Bazı kongre üyeleri sol kanat sendika liderliğini bertaraf etmek için İngiliz taktiklerinden yararlandılar. Birleşik saldırılara rağmen metal endüstrisinde ve demiryolları atölyelerinde işçi militanlığı devam etti. Gandhi'nin sürekli muhalefeti dışında daha da sürecek ve diğer sanayilere yayılacaktı.

Hindistan kırsal bölgelerinde durum daha sakin değildi. Kırsal kesim yoksullarının –1920'lerin sonlarındaki bunalımlı ekonomik koşulları uzamasından kaynaklanan– militanlığı sivil itaatsizliğin huzursuz başlangıcı sırasında endüstri işçilerinden çok da geri kalmadı. Kongre liderleri, Bengal ve Pencap'taki köktenciler bile Gandhi'nin tarım emekçileri, ortakçılar ve toprak sahipleri arasındaki çatışmalara dahil olmaya, hatta tarım kesiminin sınıf sorunlarına taraf olmaya karşı tavrını benimsedi. Onları tutan genellikle bu çatışmalara girmenin varlıklı grupları soğutacağına ve onları İngilizlerin kollarına atacağına ilişkin korkulardı.

En keskin kırsal sınıf çatışmaları sürekli yerleşim bölgelerinin zamindarlarla büyük bir toprak sahibi sınıfı oluşturduğu yerlerde ortaya çıktı; ancak orada bile

kongre stratejistleri emekçi ya da ortakçı, yoksul tarım işçilerinin kaderini düzeltme girişimlerinden çekindi. Bu 1920'lerin sonlarında Bihar'da örneklandı. Önceden militanlıkları görülmeyen oradaki kongre üyeleri 1929'da dini lider Swami Sahajananda Saraswati tarafından kurulan güçlü Bihar Eyalet Kisan (köylü) Sabha'yı destekledi. Saraswati önceki işbirliği karşıtı kampanyada aktifti ve şimdi küçük zamindarlar ve zengin köylüleri büyük zamindar toprak sahiplerine karşı örgütlüyordu, ancak topraksız emekçilere verecek bir şeyi yoktu.

Gerçekleştirilebilecek somut bir siyasal yararın olmadığı kırsal çekişmeye katılmamaya karar vermek, kongreye kayıplara mal oldu. Örneğin Orta Bengal Pabna'da Hindu toprak sahipleriyle Müslüman ortakçılar arasındaki şiddetli çatışmalarda kongre üyeleri taraflılıktan kaçındığı zaman Müslüman politikacılar Hinduların yanı sıra Müslüman toprak sahiplerine de muhalif olan ayrı bir Praja (halk) Partisi kurma fırsatı yakaladı. Benzer biçimde Pencap'ta bu kez Hindu Mahasabha ile ittifakta olan kongre çiftçilerle onlara borç veren alacaklılar arasındaki mücadelelerden, çiftçiler Sih diğerleri Hindu olduğu için kaçındı. Bu ibadethaneleri yozlaşmış din görevlilerinden alma temel amacına Hindu tefecilere ve baskıcı toprak sahiplerine karşı militan çiftçilerin liderliğini ekleyen Sih Akali hareketine zengin politik malzeme bıraktı. Kongrenin bu kayıpları kolay telafi edilmedi.

İngiliz Hindistanı'ndaki başka yerlerde bu kongre karşıtı fırsatçılık pek açık değildi. "Ryotwari" gelir anlaşmasının devlet ve küçük çiftçi arasında olduğu Madras ve Bombay'da özel toprak sahiplerinden çok yönetime karşı husumet yaşandı. Kongre orada devlet gelirindeki artışa karşı protestolar düzenledi. 1927'de Madras yetkilileri Andhra bölgesinden, oradaki arazi değerine göre yüzde 20 gelir artışı istediğinde artan arazi değerinden asıl yararlananlar olan zengin ve orta halli köylüler arasında yaygın bir muhalefet dalgası yükseldi. Kisan örgütlenmeleri Gandhi'nin işbirliği karşıtı kampanyasına katılmış olan ve şiddetsizliklerinde onlara bağlı kalan kongre üyeleri tarafından yönlendirildiler.

Gandhi'nin bu tür siyasal eylemin onun müdahalelerinin şiddete yol açacağı endişesini doğurmadan kırsal yoksulları güçlendirmeye yarayacağını sergileyebildiği yer olan Gucerat kırsalında daha rafine olarak Gandici yöntemler de uygulandı. Gucerat'ta Patidarlar denilen zengin çiftçiler alt kasttaki emekçileri topraklarında insafsızca sömürdü. 1922'den 1928'e kadar çoğu Patidar kastı mensubu olan Gandhi yandaşları alt sınıfın kaderini dürüst yaklaşımlarla iyileştirmek için mücadele ettiler ancak başarılı olamadılar.

Bölünen kırsal toplumdaki fayda sağlamayı uman İngilizler devlet gelirine yüzde 20 artış getirmekte kendilerini özgür hissettiler ve bu da kongrenin başarılı ve şiddetsiz bir kampanya ile tepki vermesinin yolunu açtı. Kongre çekirdek kadrosu aynı zamanda sınıf farklılıklarını reddeden ve kredi verenlerin toprak sahiplerinin

ve tarla işçilerinin hükümetin aşırı taleplerine direnmek üzere birleşmek için ortak bir amaçları olduğunda ısrar eden Gandici ideolojiyi beceriyle duyurarak sömürülmüş emekçilerin desteğini kazandı. Sonuç 1929'da Bombay yetkililerinin sözde daha fazla inceleme yapmak için arazi vergisi artışını ertelemeleriydi. Aslında zamanın belgelerine göre hareketin bütün Gucerat'ta gördüğü genel destek karşısında şaşırmışlardı ve Bombay'daki işçilerin kırsal kesimde vergisini ödemeyenlere şiddet kullanıldığı takdirde genel bir greve gidecekleri tehdidinden korktular.

KAYBEDEN YOKSULLAR ZENGİN MİLLİYETÇİLER

Grev tehdidi Gandhi için bir başarı, sevilmeyen ve zorba bir yönetime kırsal halk ve kentli işçilerin ortak çabalarıyla nasıl direnilebileceğinin bir göstergesiydi; ayrıca şiddetsizliği akladı ve toplumu en yoksul kesiminin zararına olsa da, birleşik ideolojik yaklaşımı teşvik etti. Kongre liderlerinin en yoksulların durumunun düzeltilmesine yönelik programları dikkate almayı reddetmesi gizlenemezdi; aslında bunun temelinde kongredeki ılımlılar ve Gandhi'nin 1920'lerin sivil itaatsizlik başlangıcında orta sınıf ve Hindistan sanayisinin liderleri tarafından desteklenmesi vardı.

Bazı önde gelen Bombaylı işadamları hükümetin aşırı değerli rupi ve Hindistan mallarını korumak için gümrük tarifelerini teşvik etmeyi içeren mali politikalarına karşı oldukları için önceleri Simon Komisyonu boykotunu desteklemişlerdi. Başka kentlerde az sayıdaki işadamı işbirliği karşıtlığına katılımla milliyetçilerin gözünde güven sağlamışlardı. Örneğin Bengal'de bazıları kârlı hintkeneviri endüstrisine girme çabaları Avrupalı bankaların borç vermeyi reddetmesiyle boşa çıktığında öfkelenmişlerdi. Ancak Bombaylı Tatarlar gibi diğerleri milliyetçi davaya, özellikle milliyetçi işçi sendikalarına tamamen güvensizdiler ve diğer kapitalistleri kongreye karşı ayrı bir parti kurmak üzere finansman sağlamak amacıyla kendilerine katılmaya teşvik ettiler.

İşbirliği karşıtları bir tarafta ve Tata gibi muhalifler diğer tarafta olmak üzere kapitalistlerin iki uç noktası arasında Marwarili sanayici G. D. Birla önderliğinde siyaseten daha akıllı, daha büyük bir katman vardı. Birla Gandhi'nin yakın arkadaşı oldu ve Gandhi'nin 1948'de suikasta kurban gittiği yer onun köşkünün bahçesiydi. Birla 1920'lerde Hindistan kapitalizminin ilerlemesi için en iyi yolun anayasal reform ve kurallı ekonomik ilişkiler isteyen kongredeki ılımlıları –Motilal Nehru'nun liderliğindeki Swarajcılar– desteklemek olduğunu ileri sürerek boy gösteren bir milli burjuvazi görüşünü açıkladı. Birla ve yandaşları böylelikle Hint vatanseverliklerini belgelerken, ulusal sınıf çıkarlarını da korudular. Birla'nın ve diğer kapitalistlerin muhafazakârlığı Gandhi'ye cazip geldi. Gandhi 1920'lerin sonunda genç kongre

üyelerinin tam bağımsızlığa ulaşmak için daha güçlü bir eylemin canlandırılması yönündeki artan taleplerini savuşturma kaygısındaydı. Gandhi İngilizlere direnmeye devam eder görünürken bu talepleri kesmek için köylerde bir fikri altyapı sağlamak üzere çalışmaları ve “dokunulmazları” yükseltmek, khadi üretimi ve içki yasağı gibi diğer hedefleri önerdi. İngiliz mallarına boykotun yayılmasını ve ithal kumaşların meydanlarda yakılmasını da kabul etti. Bunlar Gandhi'nin güvenli bir biçimde kontrol edebileceğini hissettiği eylemlerdi oysa ayaklanmış kentli işçiler, eğitilmiş gençler ve kırsal yoksul kesim o kadar uysal yandaşlar değillerdi. Gandhi amaç ve araç tanımlarını ve nihai otoritesini kabul etmeyen hiçbir hareketin başında olmayacağını açıklamaya kadar gitti.

Üstelik kongrenin bir başka kitle kampanyasına hazır olduğundan emin değildi; çoğu yerde yeterince üyesi yoktu. Bu nedenle 1929'da kongre başkanlığı için Cevahirlal Nehru'yu destekleyerek düşünmeden yapılacak herhangi bir kongre eylemini engellemeye çalıştı. Bu görünen çelişki yaşlılar dururken genç Nehru'yu terci ederek aralarında Nehru'nun sayıldığı kongre köktencilerini kontrol edebilecek ve ayrıca kendi istekleriyle de uyumlu bir vekil seçen Gandhi'nin kurnazlığını gösterir. O sırada yeni seçilen İngiliz İşçi Partisi hükümeti, Simon Komisyonu'nun tavsiyelerin de dikkate alındığı bir zamanda, Gandhi'ye 1930'da Londra'da Yuvarlak Masa konferansında tartışılacak koşullar çerçevesinde dominyon statüsünü düşünmesini önererek yardımda bulundu.

Genel Vali Lort Irwin'in önerisinin samimiyetine yönelik bazı kuşku taşıyanlarla, Londra Konferansı'nda kongrenin koltuk çoğunluğuyla ödüllendirilmesi gerektiğini talep edenler arasındaki anlaşmazlık kongreyi böldü. Öneri reddedildiği zaman Nehru'nun Aralık 1929'da Lahor Kongresi'ndeki başkanlık konuşmasıyla işareti verilen çatışmanın zemini yeniden açıldı. Nehru Gandhi'nin sınıf politikasını açıkça reddeden cumhuriyetçi ve sosyalist bir Hindistan'a ilişkin renkli görüşünü üretti. Arkadaşı Subhas Chandra Bose vergilerin ödenmeyeceği ve genel grevi içeren bir sosyalist strateji önerdi ancak bu meclise fazla radikal bir yaklaşım olarak görüldü. Çekişen taraflar girişilecek belli eylemleri kararlaştırıp yürütmeyi üstlenen Çalışma Komitesi'ne bırakarak uzlaştılar. Gandhi'nin kendilerine katılması istendiğinden, Hindistan'ı şimdi resmi hedefi olan tam bağımsızlığa –*Purna Swaraj*– götürecek program büyük olasılıkla onunki olacaktı.

TUZ VERGİSİ

Gandhi tuz vergisine karşı satyagraha planlandığını açıkladığı zaman, Nehru bile dehşete düştü. Gerçi kısa bir zaman içinde Lort Irwin dahil aleyhinde konuşanlar

Gandi'nin bütün görüşleri birleştiren ve gerçekten muazzam bir itaatsizlik arenası sağlayan bir amaç tercihinin hayranlıklarını ifade etmek zorunda kaldılar. Nehru ve Bose'nin daha kapsamlı sol programı kuşkusuz kiraya-hayır korkusundaki toprak sahiplerini ve grevlerin yenilenmesinden endişeli işadamlarını soğutacaktı, ancak tuz vergisi Hindistan'da çok geriye dayandığından insanoğlunun en yoksullarına yönelik sömürünün mükemmel bir simgesiydi.

Gandi çarpıcı bir biçimde bazı taraftarlarıyla Ahmedabad'daki zaviyesinden Dandi'deki Arap Denizi'ne yürüyeceğini ve kendi tüketimleri için deniz tuzu toplayarak devlet tekeline çığneyeceklerini duyurdu. Tuz yürüyüşü Mart 1930'da başladı, bir ay sonra denize ulaştı ve sinema haberleri sayesinde tüm dünyada izlendi. Gandhi içi tuz dolu kepeyi tutarken ve Hintlilerin yabancı kumaş ve içki boykotuyla birlikte bu tür meydan okumaları her yerde yapacaklarını söylerken filme alındı. Her türlü provokasyona karşı şiddete başvurulmaması konusunda yine uyarıda bulundu ve çok geçmeden diğer eylemler başladı: Gucerat'ta vergiye-hayır kampanyaları vardı (fakat kira ödenmemesi konusundan yine kaçınıldı) ve Hindistan merkez bölgelerinde orman ürünlerine ulaşma ve kullanmayı kısıtlayan yasaların şiddete başvurulmadan ihlali yeniden başlatıldı. Ancak Bengal ve Bombay'da şiddet patlak verdi ve kışkırtıcılar İngiliz askeri ya da polisi değil, Hintlilerdi. Tekstil işçileri mayısta Gandhi'nin tuz yasalarını çiğnediği için tutuklandığını öğrendiklerinde, içki dükkânlarını ve hükümet binalarını ateşe verdi. Sıkıyönetim orada ve alt kıtanın öbür tarafında Bengalli teröristlerin bir orduyu ele geçirdiği ve kendilerini "Hindistan Cumhuriyet Ordusu" ilan ettikleri Chittagong'da düzeni sağladı. Onlara boyun eğdirmek için silahlı çatışma gerekti.

Gandi tutarsız bir biçimde bunları diğer şiddetsizlik ihlallerini disiplinli bir satyagraha genel kampanyası içindeki basit ayrıntılar, küçük sapmalar olarak görmezden geldi; yasayı çiğneyeceklerini ve ceza çekmeye hazır olduklarını duyuranlarla dolu hapishaneleri işaret etti. 1930'da çoğu Ganj Ovası'ndan olan ve önceden işbirliği karşıtı harekete katılmamış hapsedilen direnişçilerin sayısı 1921-22'dekinin iki katıydı.

Kuzey Sınır Eyaleti'nden Pathanlar Abdul Gaffar han liderliğinde milliyetçi politikaya yeni girenlerdendiler. Pathan toplumunu bölen ve kolay yönetilir hale getiren kan davasına son vermek için Gandici olan bir Müslüman reformcuydu; Peşhaver eyalet başkenti etrafındaki gösterilerde bütün klanları ve sınıfların katıldığı satyagrahalar düzenledi. Ancak Nisan 1930'da polis bu barışçı göstericilere ateş açıp 200'ü aşkın protestocu öldüğünde eyalette şiddet patlak verdi. Bu yeni kargaşayı bastırmak için ordu çağrıldı, ancak duruma anlayış gösteren bazı Hindu askerler Müslüman göstericilere ateş açmayı reddetti. Eyaletin daha uzak bölümle-

rinde diğer Pathanlara dayanışma için ayaklanan dağlık bölge Müslümanlarına yanıt İngiliz uçaklarından atılan bombalarla geldi. Bu eylem İtalyan faşistlerinin Etiyopyalıları bombalamasından önceydi ve liberal bir Batı demokrasisinin eseri idi.

1930'ların siyasal eylemleri öğrencilerin ve sanayi işçilerinin azalan katılımını telafi etmek için ortaya çıkan yeni güçleri kapsadı. Daha çok sayıda alt-orta sınıftan memurlar, alsatçılar ve dükkân kalfaları gösterilere katıldı. Ve hâlâ geçen yıl uğradıkları saldırıların yaralarını saran Bombaylı işçiler sessiz kalırken yerlerini kırsal bölgenin artan katılımı doldurdu; bu Gandhi yanlılarının birçok yerde sıkıca kök saldıgının ve eylemlerinin sürekli, coşkulu ve disiplinli olduğunun bir işaretiydi. Kıyı Andhra, Bihar ve Birleşik Eyaletler bölgelerine Gandici eylemin yeni alanları eklendi: kuzeybatıdan Pathanlar ve Karnataka ve Maharashtra'dan çiftçiler. İlk liderler grubu hapiste olduğundan ve yerlerine deneyimi az ve daha köktenci eylemciler geldiğinden, genellikle de kiraya hayır grevlerine ve şiddet çatışmalarına yol açması muhtemel hükümet karşıtı eylemlere doğru bir sürükleniş vardı.

Cevahirlal Nehru dikkatini kendi Birleşik Eyaletler bölgesine verdi ve 1930'da tutuklanana kadar köylülerle yakın çalışma içinde oldu. Nehru hapsedildiğinde siyasal eylemin yavaşladığını ve yandaşlarındaki genel bıkkınlığın yanı sıra, diğerlerindeki artan köktencilik fark etti. Önceki on yıla göre daha çok az kentli meslek sahibinin ya da Müslümanın katıldığına dikkat eden Nehru tekrar çiftçilerin yeni ve daha arzulu katılımına kavuştu. Uyandırılmış taşralıların temelini oluşturan Jat kastının geniş çiftçi orta katmanını devlete arazi vergilerini ödememek gibi radikal önlemlerden uzak tutmak zordu (kırsal satyagrahanın bir manifestosu temel vergi görevlileri olan köy başkanlarının ve muhasebecilerin istifası olduğundan, hükümet için vergi toplamak zaten zordu).

Kongre üyelerinin ithal malı satan Müslümanların dükkânlarına nöbetçi koyduğu ya da dükkân kapatmaların bazı milliyetçi organizasyonların işareti olduğunu göremediği kasaba ve kentlerde bazı çirkin anlaşmazlıklar kampanyaya zarar verdi. Ancak Nehru ve diğerleri Simon komisyonu önerilerinin dikkate alınmasının istendiği Londra Yuvarlak Masa Toplantılarının ikinci oturumunda ne koparılabileceğine bakmaya başladıkları zaman muazzam kentsel seferberlik inişe geçiyordu.

Kongre görüşlerini sunmayı diğerlerine bırakarak ilk Yuvarlak Masa'yı boykot etmişti; çeşitli Müslüman gruplar, Hindu Mahasabha milliyetçileri, Sihler, kendilerine Liberaller diyen seküler bazı politikacılar grubu ve büyük Hintli prensler grubu. Simon komisyonu tarafından zamansız görülen dominyon dikkate alınmadı ve bunun oradaki Hintliler için çok da önemi yoktu. Bazıları Haydarabad ve Mysore gibi büyük eyaletlerin temsilcileri tarafından gösterilen genel valinin yasama önerilerini sunacağı zayıf bir federal meclisle ilgilendi. İngilizler de eyalet par-

lamentolarında koltukların tahsisine ilişkin bir formül üzerinde tamamıyla anlaşamadıklarından, Hindular, Müslümanlar ve Sihlerin arasındaki bölünmeyi sevinçle karşıladılar.

Birinci Yuvarlak Masa'daki daha liberal katılımcıların bazılarının kongreyi ikinci oturuma katılmaya ve Hint çoğunluğu idaresinde uygulanabilir bir anayasa çalışmasında kendilerine katılmaya teşvik için 1931'de Londra'dan erken dönmesi pek merak uyandırmadı. İşçi Partisi'nden Başbakan Ramsey MacDonald savunma, dışişleri ve maliye alanlarındaki hakları saklı tutsa da, Yuvarlak Masa'nın birinci oturumu kapanırken buna benzer bir şey önermişti. 1931'de Gandhi ve diğer kongre üyeleri bu konularda tekrar pazarlık yapmaya hazırıldılar ve Genel Vali Lort Irwin onlarla toplantı yapmayı kabul etti.

Akabinde kongrenin Sivil İtaatsizlik hareketini sona erdirmeyi kabul ettiği ve Gandhi'yi yegâne temsilcisi olarak Londra'ya gönderdiği Mart 1931 Gandhi-Irwin Paketi, İngiliz yönetimine karşı toptan savaşıma sözü havada kaldığından, Hintlilere bir yarar sağlamamıştı. Gandhi'nin şartlı teslimini –ve sonuçta bu onun kararıydı– anlamak o zaman olduğu kadar şimdi de zordur. Nehru 1931 başında yaygın bir tükeniş ve umutsuzluk olduğunu hatırlattı, ancak Gandhi'nin kampanyayı aslında ilerlemede yarar görmeyen ve kongreyi bırakma tehdidinde bulunan kongredeki iş çevreleri destekçilerinin baskısıyla kapattığı da ileri sürüldü. Gandhi Londra'da İngilizlerin, Müslümanların ve hatta karamsar Hindu sınıfların tercih ettiği ayrı seçmenler fikrini kabul edecek durumda değildi.

Ocak 1932'de yaygın baskı karşısında sivil itaatsizlik tekrar başladı. Bunu 1931 yılı sonunda kırsal yoksulluk ve borçluluk temel konularına değinmeyen hevesi kırılmış kararlarıyla kongrenin Karaçi oturumu izledi ve bu Gucerat ve Andhra eyalet kongrelerindeki birçok kişi için bir düş kırıklığı yarattı. Kongre yandaşları arasındaki umutsuzluk ülkedeki tarihsel olarak en faal kongre kurumlarında azalan üyeliklerle daha da belirginleşti.

Savaşa devam baskısı yoksul kırsal kesimden geldi. Kendi mallarının fiyatlarının sürekli düşmesiyle, iyi durumdaki çiftçiler bile vergilerini, kiralarnı ya da borçlarını ödeyemediler ya da ödemek istemediler. Küçük köy görevlerinin itibar ve gelirlerine direnemeyenler, diğerleri tarafından kast üyeleri içinden evlenmelerinin engellenmesine kadar uzanan boyutta toplum dışına itildiler. Gandhi Gucerat'ta görevlileri çiftçilerden alınan vergilerde kolaylık sağlanmasına ikna etmek için devreye girdi ve çiftçilere sahip olduklarının sadece bir kısmını ödemelerine izin vererek kira ve vergi grevlerine karşı kendi eleştirilerini de yumuşattı; bu jest köktenci yerel liderler tarafından hiç ödeme yapılmaması izni olarak yorumlandı.

Levha 28 Gandhi İkinci Yuvarlak Masa Konferansı'nda St. James Sarayı, Londra, Eylül 1931 (IOL Fotoğraf 13 (1) neg. no B1132, British Library izniyle).

Bütün Birleşik Eyaletler'de zamindarlara toprak sahibi olma hakkına son verilmesine ve tapuların kiracılara devredilmesine yönelik giderek artan talebi dikkate almakta da yavaş olan nerdeyse her zaman tedbirli kongre liderlerinin karşısında, Nehru dahil, kırsal militanlık yükseldi. Tarımsal köktencilik görkemli Keşmir eyaletinden kuzeyin uzak bölgelerine Andhra'ya ve güneyde Travankor'a kadar her yerde ortaya çıktı. Ancak yaygın kıskırtmaların tek hedefi tahsildarlar ve toprak sahipleri değildi; güneyde kongreden alt kastların tarihsel olarak dışlandıkları tapınaklara girmesine izin verilmesine yönelik talepler vardı.

Kongre liderleri yönetime karşı eylem talepleriyle kırsal ateşi kontrol altına almaya çalışırken, yönetim de İngiltere'deki hükümetten gelen muhafazakâr dalga ile baş etmeye uğraşıyordu. Lort Irwin'in dermansız liberalizmi Churchill dahil Torilerin eleştirisi altındaydı. Irwin'in genel valilikteki ardılı Lort Willingdon, bir eşit olarak görüşme yaparak Gandhi'nin liderliğini pekiştirmenin yanlışlığını ifade eden bir görüşü savundu ve bu görüş bazı imparatorluk bürokratları tarafından benimsendi; Willingdon'un sert tavrı İşçi Parti lideri Ramsay MacDonald yönetimindeki koalisyon hükümeti tarafından desteklendi. Irwin'in mali reformlar ve bazı Hint ihraç malları için koruyucu gümrük vergilerine ilişkin vermiş olduğu birçok vaat, arazi gelirleri ve gelir vergilerindeki kayıpların telafisi bahanesiyle kabul görmedi.

Bu uzlaşmazlıkla karşılaşan ve yeniden başlayan Yuvarlak Masa Konferansı'nın ödün sağlama ihtimali olmadığına kanaat getiren Gandhi iki uçlu bir strateji belirledi. Acil swaraj talebinde kongreye katılımları için Müslümanların rızasını almak amacıyla temsile yönelik bütün Müslüman taleplerini kabul etti; Hindistan davası konusunda İngiliz kamuoyunu kazanmak için davayı doğrudan anlatmak üzere Londra'ya gitti. İlk taktik kongrenin Müslümanlara ilişkin süren kuşkuları nedeniyle tutmadı; ikincisi başarılıydı. Basın ve haber filmlerinin Londra ziyaretine dünya çapında sağladığı ciddi tanıtım faydaları arasında ABD'de Hindistan'ın ulusal isteklerine yönelik doğan sempati de vardı; bu İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Franklin Roosevelt'in İngiliz yönetiminin yeniden tesisine karşı Churchill'e yaptığı uyarıda yansımaları buldu.

SİVİL İTAATSİZLİK YENİDEN BAŞLIYOR

Şimdilik acil olan imparatorluk bürokrasisinden gelen yeni bir saldırıyla baş etmekte. Ocak 1932'de Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Rowlatt yasa tasarılarını hatırlatan polis düzenlemeleri bazı kongre kurumlarını ve faaliyetlerini yasakladı ve liderlerinin keyfi olarak tutuklanmalarına ve mallarına el konulmasına izin verdi. Gandhi de tutuklandı. Hindistan milliyetçiliğine karşı bu savaş ilanını daha acı ve beyhude bir 18 ay daha sürecek sivil itaatsizliğin yeniden başlaması izledi.

Ancak sivil itaatsizliğe dönüş kendiliğinden gelişen denetimsiz gösterilerin önünü aldı ve Gandhi bunun kendisini daha coşkulu eylem talepleri konusunda rahatlatacağını umdu. Kiraları tutmaya karşı önceki bazı eleştirileri yumuşatmanın yanı sıra siyasal toplantıları ve kongre bayrağı açmayı yasaklayan emirlerine meydan okumayı onayladı. Ertesi yıl da hapishaneler dükkân kalfaları, büro işçileri ve ilk kez kadınlar dahil, 120 bin sivil itaatsizlik gönüllüsü ile doldu.

Kadınlar kuruluşundan itibaren birey olarak Hindistan Ulusal Kongresi'ne kabul edilseler de bilinçli feminizmin gelişi oldukça geçti ve uzun zaman tuhaf karşılandı. 1917 gibi erken bir tarihte kadınların erkeklerle aynı temelde oy kullanmalarına ilişkin yapılmış bir talebi içerse de, kadınların politikaya dahil olması tamamen milliyetçilik faaliyeti içinde düşünüldü. Sağlık, refah ve eğitim açısından vurgulanan avantajları kadınların ailelerine ve genel olarak ulusa yapacağı katkılar adına talep edildi. Gandhi kadınlarda programlarını en iyi biçimde gerçekleştireceğini hissettiği nitelikleri tanımladı ve onları görebilmek, dokunabilmek ve “milletin hizmetçileri” denilen (*desh sevika*) kadınlar kıtasına kaydetmek için kadınları peçelerinden çıkarmaktan büyük sevinç duydu. Çok sayıda orta sınıf mensubu kadın onun etkisi altında, onun istikametinde ve kadının rolüne ilişkin tüm tartışmaları karakterize eden ev işlerine yönelik özel Hintli vurgusuyla, alt sınıf erkeklerin hiz-

metinde basit işler yapmak, tutuklanmak, hapse girmek ve dükkânlarda gözcülük ya da diğer sivil itaatsizlik eylemlerinde bulunmak üzere inzivadan çıktılar.

Levha 29 Mhracenin kızının düğününde Avrupalı kadınlar, 1932 (Harald Lechenperg).

Diğer gruplar geriledi. Mayıs ve Temmuz 1932'de Bombay'da Müslümanlar ve Hindular arasında baş gösteren ayaklanmada her iki grup da yer alsa da, 1932-1934 arasında sanayi işçileri katılırken, Müslümanlar direnişçilerin arasında yoktu. Ayrıca birçok orta halli ve zengin çiftçi 1920'lerin ilk işbirliği karşıtı hareketi sırasında kongreye verdikleri desteği çektiler: Arazi vergilerinin ödenmemesi nedeniyle topraklarını kaybederek riske giremezlerdi. Nihayet bazı Hintli işadamları eski destekleyici konumlarından sessizce çekilmeye başladılar. Bunalımın baskısı ve azalan kârlar hükümetle bir tür uzlaşmayı zorunlu kıldı.

BUNALIMIN ETKİLERİ

1930'ların bunalımı daha önce görülmemiş bir biçimde Hindistan sömürge bağımlılığının bedellerini açığa çıkardı. Daha gelişmiş çağdaş devletlerde kamu harcamaları Büyük Bunalım'ın toplumsal ve buna bağlı siyasal etkilerini törpüledi.

İngiltere’de sosyal refah harcamaları 1928-1936’da üç katına çıktı, ABD’de savunma ve polis bütçeleri yoksullara destek programlarına kaynak sağlamak için büyük ölçüde kesintiye uğradı. İngiliz İmparatorluğu’nun diğer bölümleri –örneğin Kanada ve Avustralya– 1920 ve 1930’larda harcama modellerini değiştirmişti. Kanada 1936’da yoksullara destek için ana bütçesinin yüzde 5’ini eyalet harcamalarını artırmaya ayırırken, Avustralya 1928’de toplam kamu harcamalarının yaklaşık yarısına varan askeri harcamalarını yüzde 25’in altına indirdi ve 1936’da sosyal refah harcamaları neredeyse sıfırdan yüzde 15’e çıkarıldı.

İmparatorluğun iki dominyonu dahil, diğer ülkeler tarafından bu ayarlamalar yapılırken 1928’de Hindistan ordusu yüzde 25’ten yüzde 45’e ve 1936-37’de yüzde 40’a çıkarak bütçe tahsisatını artan oranlarda tüketti; sağlık harcamaları ise sadece yüzde 1 oranında arttı. Eleştiriler ayrıca Hintlilerin, bunalıma karşı önlemler olarak iş sahası yaratan kamu yatırımlarının yapıldığı İngiltere dahil diğer ülkelerin yoksullarından daha fazla sıkıntıya katlandığını gösterdi. İngiltere’deki bu yatırımların bazıları Hindistan’da imalatlarını rupiye endeksli cezalandırıcı ve rekabet dışı bir kurla dış pazarlarla mücadeleyi sürdüren firmalar ve işçiler pahasına üretimlerini korudu.

DOKUNULMAZLAR MESELESİ

Hindistan’ın karşılaştığı sarsıcı sorunlar göz önünde tutulursa, birçok insanın Gandhi’nin dokunulmazları yükseltmeyi kongre programının temel konusu yapma kararına nasıl şaşırdığını ve hayal kırıklığına uğradığını anlamak zor değildir. Bu sanki asıl düşman İngiliz emperyalizmi değil de yüksek kast mensubu Hindularmış gibi yorumlandı! Tutumu ahlaki açıdan hayranlık uyandırıcı ve Gandhi’nin sıkıntısındaki kastları iyileştirme amaçlı eski taahhüdüyle kesinlikle uyumlu olurken, siyasal kararı yeniden sorgulandı. Kongre 1885’te on dokuzuncu yüzyıl sosyal reform hareketlerinin ortasında kurulmuş olsa da, üyelerinin çoğu kongreyi bölücülükten kaçınmak için toplumsal konulardan çok siyasal konulara yoğunlaşmanın en iyi yolu olarak gördü. Kuruluşunda çözüm bekleyen sosyal konular kadınlara insanlık dışı davranışın etrafında dönüyor gibiydi. Ünlü kitabı *Poverty an Un-British Rule in India*’ya rağmen toplumsal ayaklanmadan kaçınma arzusu İngiltere’de Avam Kamarası’na ilk seçilen Hintli ve iki kez kongre başkanı olan varlıklı İranlı Dadabhai Naoroji tarafından açıkça dile getirildi. Kongrenin sosyal reformların tartışıldığı değil, “yöneticilerimize siyasal beklentilerimizi ifade ettiğimiz” bir siyasal örgüt olduğunu söyledi.

Ancak 1917’de Gandhi’nin Hindistan’a dönmesinden iki yıl sonra kongre aşırılar ve ılımlılar arasında yeterli birliği ve hatta Müslüman Birliği’nin dokunulmazların nüfusun önemli bir bölümünü oluşturduğu gerçeğini göz önünde bulundurması

yönünde birlikle yeterince uyumu sağlamıştı. Dokunulmazlar çeşitli tahminlere göre, benzer örgütlenmelere siyasal ağırlık koyabilecek, yedide bir ile dörtte bir arasında bir nüfusa sahiptiler. Bazıları kongreye muhalif olan Madras'taki brahman karşıtı harekete zaten yabancılaşmıştı.

Ulusal Kongre o yıl yıllık toplantısında dokunulamamanın mahzurlarını ortadan kaldırmanın gerekliliğini kabul eden ve okullara, hastanelere, mahkemelere, kamu dairelerine, genel su rezervlerine, tapınaklara ve benzeri yerlere giriş yasaklarını içeren bir karar geçirdi. Önceki yıl Bombay'da anayasa değişikliğinde kongre Müslüman Birliği'nin konumunu destekleme karşılığında böyle bir kararın istendiği "sıkıntılı sınıflar" toplantısı olmuştu ve zihinlerin yoğunlaşmasına yardımcı oldu.

Sonra en iyi yaklaşım konusunda tartışma başladı. Ertesi yıl 1917'de Besant başkan seçilip, beklentilerin ötesinde ılımlı olduğu anlaşıncı, bir kenara süpürüldüğünde, Gandhi kongre liderliğinde kesin bir egemenlik sağladı. Dokunulmazlığı yasal ve ekonomik değil, dini ve ahlaki bir sorun olarak gördü. Ancak bu Hinduizmde dini bir mesele ise dokunulmazlığın kaynağı insanın hayattaki konumunun "hak edildiği" yaygın inancı nedeniyle uygun göründü; yani önceki yaşamlardaki davranışın bir sonucuydu. Yeniden doğmaya inananlar olarak dokunulmazlığın bertaraf edilmesi bu görüşün yüksek kast mensubu Hindular tarafından dile getirilmesini gerektirdi.

Gandhi ve diğer yüksek kast reformcuları beşinci bir kast için kutsal metinlerde yer olmadığını savundular; dokunulmazlar gerçekten *shudralara* dahil edilmeliydiler. Gandhi'nin genel kast görüşü bunun meslek temelinde olduğu ve ister varna ister jati olarak görülsün, kast mensuplarının tüm toplumun uyumlu işlemesi için kendi geleneksel işleriyle meşgul olmaları gerektiği yönündeydi. *Shudraların* işi diğer kastlara hizmet etmek olsa da bu onları daha az saygıdeğer yapmadı ya da boş zamanlarında başka meşguliyetler bulmalarına engellemedi (ilginçtir, kendi kastı aslında tüccar kastındandı ancak ataları birkaç kuşak eyalet yönetiminde görev almıştı; üstelik gelenekten ayrıлып okumak üzere dışarı gittiği zaman kastından kovulmuştu).

Onun tipik dokunulmazı, işi çöpleri ve tuvaletleri temizlemek olan Bhangiler idi. Bütün işlerin aynı derecede onurlu görülmesi gerektiğinden, Bhangilerin brahmanlarla aynı konumda olmaları ancak tuvalet temizlemeye devam etmeleri gerektiğini düşünüyordu. Gerekli davranış değişikliğini kazanmak için taraftarlarını dokunulmazlara dokunmak gibi her türlü "kirletici" şeyi yapmaya teşvik etti, kendisi de yaptı. Ancak sembolik ve geçici olarak "sıhhi iş" (hela temizliği) yapmaları gerektiği ortaya çıktı ve ayrıca dokunulmaz çocukları milli okullara alma gibi tamamen farklı bir sorun daha vardı. Genç Nehru aksine, bir laiklik ve milliyetçilik yanlısı olarak, laik milliyetçiliğin sorunu kendiliğinden çözeceğine inandı.

Hindu dokunulmazlar arasında da kastlarının sıkıntılı duruma nereden geldiğine ilişkin teoriler vardı. Bazıları kshatriyalardan, aşağılanmalarına savaşta ye-

nilginin neden olduğu savaşçılardan geldiklerini iddia ettiler; diğerleri atalarının Hindistan alt kıtasının asıl yerlileri, Aryan istilacılar tarafından fethedilen halktan kalanlar olduklarını söyledi; bazıları da Hindu canlanmasına eşlik eden önceki zulümlerin kurbanı Budistlerin torunları olduklarını ileri sürdü.

DOKUNULMAZ LİDER

Yirminci yüzyılın ilk yarısında dokunulmazların en önemli lideri, Dr. Bhimrao Ramji Ambedkar Maharashtra’da eyalet nüfusunun onda birini oluşturan büyük grup Mahar kastında doğdu. Geleneksel köy meslekleri süpürme, mesaj taşıma, ölü sığırları nakletme ve diğer bayağı işlerdi (ancak daha kirletici sayıldığından tuvalet temizleme ya da “dışkı” dökmek yoktu). On dokuzuncu ve yirminci yüzyıl sırasında yeni sanayiler ve demiryollarında işçi ya da İngilizlere hizmetçi olmak için birçoğu köylerini terk etti. Eğitim görmeyi becerenler bazen ilkokul öğretmeni oldu. Eğitim görmek kaçınılmaz olarak sosyal hareketliliğin ve daha militan kast liderliğinin yolunu açtı. Ambedkar’ın babası ve dedesi gibi bazıları orduya hizmet etti ve orada biraz eğitim aldılar. Ancak yaklaşık 1892’de İngilizler topluluğun savaşçı neslinden geldiklerine ilişkin dilekçesini reddettiği zaman, ordu Maharlardan asker almayı durdurdu.

Ambedkar ne böyle bir iddiada bulundu ne de asıl Aryan göçmenlerden olduğunu ileri sürdü. Yani herhangi bir etnik ayrım girişiminde bulunmadı ve aslında dezavantajların ırksal değil, sosyal olduğunda ısrar etti. Daha sonra, ölümünden kısa bir süre önce resmen geçtiği, Budizme eğilimi olduğu zaman dokunulmazların zulüm gören Budistlerin soyundan geldiğine ilişkin teoriyle ilgilendi. Ancak uzun süre Hinduizmde reformu denedi. 1927’de *Manusmriti*’yi (Manau Yasası) açıkça yaktı ve Budizme geçti.

Gelecek vaat eden bir genç adam olarak Baroda’lı Gaekwadlardan yüksek okula gitmek için burs aldı ve sonunda yurtdışına çıktı ve New York Columbia Üniversitesi’nde doktora derecesi, Londra Üniversitesi’nde DSc ve Hukuk diploması aldı. 1923’te dokunulmaz arkadaşlarını örgütlemek üzere Hindistan’a döndü ve ilişki kurduğu bazı kast Hindular tarafından (kendisi bir brahman doktorla evliydi) teşvik edildi. Okullar, gazeteler ve siyasal partilerle başladı. Maharashtralı reformcular ile birlikte Gandhi’nin tepeden bakan ve demode ideolojisi ve programlarını baştan reddetti. Ancak belirttiği gibi, “Birisi herkes tarafından reddedildiği zaman, Mahatma Gandhi’nin gösterdiği sempatinin bile önemi yoktur”.

Ambedkar her düzeyde reformcuyla çalışması gerektiğini bilecek kadar gerçekçiydi. Toplumsal olarak tanımlanmış bütün hiyerarşik ayrımları reddetse de, dokunulmazların haksız olarak düşürüldükleri durumun farkında olmalarını ve onlar için ayrılıkçılık, yani dokunulmazlara bir “cemiyet” oluşturmak dahil, siyasal güç kazan-

mak istedi. Bu amaçla ve onlara barınma konusunda yapılan ayrımcılıklar nedeniyle dokunulmaz öğrenciler için pansiyonlar açtı. Ancak içki içmek ve kokmuş et yemek gibi dokunulmaz konumuyla bağlantılı bazı “geleneksel” uygulamaları yüceltmedi, aksine yandaşlarını bunları terk etmeleri için uyardı ve “yüksek kast” davranışlarını benimsemeleri –örneğin kendine saygı duymak ve iddiayı dışarı yansıtmak üzere kadınların uzun sari gibi yüksek kast giysileri giymeleri– konusunda uyardı.

Levha 30 Dr. Bhimrao Ramji Ambedkar. New Delhi, 1946 (IOL Fotoğraf 134/1 Baskı 37; neg. no. B/W 17207, British Library izniyle).

Ancak sonunda Hinduizmi reform edilemez olarak suçladı ve bir Manu Yasası kopyasını açıkça yaktıktan sonra kendi toplumunun siyasal güç kazanarak yükselmesi gerektiğine karar verdi. Gandhi için Hindu toplumunun bütün olarak korunması dokunulmazların yükseltilmesinden de önemliydi. Gandhi ve Ambedkar bir çarpışma rotasındaydılar. Bu iki yüzyıl ve iki adam arasındaki bir çarpışma rotasıydı: Gandhi'nin görüşleri öz bakımından muhafazakâr olurken, Ambedkar herkesin modernleşmesi ve ilerlemesine yönelik bir yirminci yüzyıl inancını benimsedi.

Ambedkar önce 1924-25 Vaikam satyagrahası bağlamında aralarındaki farklılıkları açıkça analiz etti. Kerala'da dokunulmaz kastlara yapılan ayrımcılık o kadar aşırıydı ki bazılarına tapınaklara girmek şöyle dursun, tapınakların yakınından geçen yolları kullanmak bile yasaklanmıştı. Kerala Vaikam Tapınağı'nda bazı kast Hindular ve Suriyeli Hristiyanlarla birlikte "sıkıntılı kastlar"dan birinin mensupları tarafından Gandhi ilkelerine göre yürütülen bir satyagraha başlatıldı. Gandhi gösterinin ikinci yılında bu bölgeyi ziyaret etti ve brahman tapınağı rahibiyle tartışmak istedi ancak başarılı olamadı. Sonra anlaşılan bu tür müdahalelerin neden olduğu umutsuzluk ve bölücülüğe değmediğine karar verdi (dinle bu kadar ilgili birisi için şaşırtıcı olarak) ve sonraki tapınak giriş kampanyalarında asla etkin rol almadı. Kongrenin resmi konumu şiddet kullanımına karşıydı.

Ambedkar Vaikam satyagrahasındaki bir konuşmada Gandhi'nin dokunulmazlığın kaldırılması konusunu, örneğin evde dokunmuş pamuk giysiler giymek ya da Hindu-Müslüman Birliği konuları kadar vurgulamadığını söyledi. Dokunulmazlığın reddi kongreye girmenin ya da orada oy kullanmanın bir şartı değildi. Ancak aralarındaki gerçek kriz 1931'de ortaya çıktı.

Ambedkar Londra'daki Hintlilerin gelecekte kendi meclislerindeki siyasal temsillerinin tartışılacağı Yuvarlak Masa Konferansı'na iki sıkıntılı sınıfın temsilcilerinden biri olarak çağrıldı. Müslümanlar, Sihler, İngiliz-Hintliler ve Hristiyanların hepsi ayrı seçmenler sistemini istedi; yani kendi temsilcilerini seçebilmeyi istediler. Sonuç olarak Ambedkar dokunulmazların da ayrı seçmenler oluşturması gerektiğini talep etti. İngilizler kabul etti ve Gandhi protesto etmek için ölüm orucuna karar verdi. Sonunda Gandhi'nin ölümüyle suçlanmanın sonuçlarından korkarak pes etti ancak bu arada "Poona [Pune] Anlaşması"yla eyalet meclislerinde 148 rezerve koltuk kazandı (hükümetin ayrı seçmenler sisteminde önerdiği koltuk sayısı sadece 78'di).

Gandhi dokunulmazlara Harijanlar "Tanrının çocukları" demeye başlamıştı ve bu hem geleneksel Hinduları hem de siyasal anlamda bilinçli dokunulmazları gücendiren bir davranıştı. Ambedkar yeni bir ismin ve hatta Gandhi'nin samimi çabalarının da yüksek kasttaki Hinduların alt kastlardaki insanlara yönelik önyargısını azaltmadığına dikkati çekti. Dokunulmazlar için Ambedkar'a Londra'da önerildiği gibi siyasal güç kazanabilmekten öte sığınacak yer kalmamıştı. Gandhi'nin orucu

İngilizlere değil Ambedkar'a bir tür şantajdı. Daha sonra "ölüm orucunun" sadece dokunulmaz "holiganları" kast Hinduları öldürmek üzere Müslüman "holiganlarla" birleştirecek ayrı seçmenlere karşı olduğunu söyledi.

Gandi katılmakta özgür olduğu Yuvarlak Masa Konferansı'nın ikinci oturumunda çoğunluğunu kendisinin temsil ettiğini ileri sürerek dokunulmazları temsil açısından Ambedkar'ın niteliklerini sorguladı. 1932'de dokunulmazlık damgasını silmeyi amaçlayan "Harijanlar Derneği Hizmetçileri" dediği bir dernek örgütledi (*Harijan Sevak Sangh*). Ambedkar ve diğer birçok önde gelen dokunulmaz yönetim kurulundaydı ancak kısa bir süre sonra, dernek sivil ve ekonomik haklar için mücadeleyi reddedince ayrıldılar. Gandi derneğin günahlarının kefareтини ödemek amacındaki tövbekârların örgütü olduğunu söyleyerek dokunulmaz liderliğin olmayışını karakteristik biçimde açıkladı.

Kongre bağımsızlıktan önce eyalet meclislerinde güç kazandığı zaman, dokunulmaz sorunuyla uğraşacak durumda değildi. 1942'de Ambedkar genel valinin kabinesinde çalışma bakanı oldu ve bir kez daha ayrı seçmen uygulamasını getirmek istedi, ancak başarılı olamadı. Ancak 1944'te dokunulmazlara yüksek öğrenim bursu sağlayarak yönetimde olumlu bir eyleme imza attı. 1945'te dokunulmazlar meselesinin üzerinde durulmamasına ilişkin sert bir saldırı olan *What Congress and Gandhi Have Done to Untouchables*' kitabını yayımladı. Kitapta Harijan Sevak Sangh'ı dokunulmaz hareketini kongreye sokmayı amaçlayan bir hayır kurumu olarak gördü. Kitap, "Yüce Tanrı! Kurtarıcımız bu Gandi midir?" sorusuyla sona erdi. Bir müddet sonra kitabın yanıtı, Hindistan'da gidişat "Amerika'da zencilere ya da Güney Afrika Cumhuriyetinde Afrika yerlilerine ya da Avrupa'da Yahudiler yapılanlara göre kötü değil anlamında, ironisiz olarak (C. Rajagopalachari'den) geldi."¹

Ambedkar kinine rağmen bağımsızlıktan sonraki ilk kabinede (adalet bakanı olarak) yer aldı. Dokunulmazlığın kaldırıldığının ilan edildiği ve anayasal hükümler okunurken bunların kaynağı olarak Gandi'nin adının tezahüratla karşılandığı anayasa geçici komisyonuna başkanlık etti. Ancak sıra gerçekten güç devretmeye geldiğinde, İngilizler meclislerdeki mevcut rezerve koltuklar dışında özel haklar ve ayrıcalıklar için bir hazırlık yapmayarak, dokunulmazları pek dikkate almadılar. Olumlu eylemi genişletme çabaları sert yüksek kast muhalefetiyle karşılaştı; üstelik "kabileye dayalı" ya da tercih edilen biçimiyle, diğer geri kalmış kast (DGK) konumunda olan birçok kast bireysel veya topluca, yoksul ya da muhtaç olup olmadıklarına bakmadan, sunulabilecek ayrıcalıklara ya da paraya kavuşmak için ve tercihen mümkün olan en az küçültücü damgayla etiketlenerek, "dokunulmaz" olduğunu iddia etti.

* Kongre ve Gandi Dokunulmazlar için Ne Yaptı (çev.)

Gandi'nin dikkati emperyalist düşmandan hayalperestçe, ancak hayli ilkeli bir biçimde dokunulmazlar sorununa çekmesi kongre içinde Hindistan siyasal yelpazesinin iki zıt ucundan eleştirilere hedef oldu. Geleneksel Hindu unsurlar onun dikkatini ve politik sermayesini kendilerinin küçümsedikleri insanlara harcamasından rahatsızdı. Kongre içindeki laikler ve sosyalistler Gandi'nin dokunulmazlara düşkünlüğünü İngiliz baskılarının en şiddetli olduğu zamanda, milliyetçi enerjinin feci bir şekilde tüketilmesi olarak gördüler. Her iki taraftan gelen eleştirilere karşın, Gandi'nin dokunulmazlara ilgisi devam etti. Hapisten salıverildikten sonra Hindistan nüfusunun dışlanmaya mahkûm olan yedinci parçasının konumunu iyileştirme çabalarını yeni adı *Harijan* olan bülteninde sürdürdü. Ancak Harijanların sıkıntılı durumunu onların sömürülen tarım emekçileri olarak konumlarıyla bağlantılandırmayı kararlılıkla reddederek sınıf ayrımlarını her zaman asgariye indirmeye çalıştı.

SİYASETTE SOL

Sosyalizmi ülkenin ekonomik ve sosyal gereksinimlerini karşılayacak güçte bir alternatif kaynak ve olası uluslararası desteğe bir bağlantı olarak gören Cevahirlal Nehru ve Subhas Bose Gandi'nin programlarına ve yöntemlerine tahammül edemeyenler arasındaydı. Her ikisi de Hindistan'daki, Hintli ve İngiliz sanayicilerin uzun bunalım yılları sırasında işçi sendikalarına baskı uygulayarak ya da işçilerin avantajlarını kısararak kârlarındaki sıkışmayı rahatlatmak peşinde olduğunun farkındaydı. Hintkeneviri ve pamuk imalatçıları 1933'te ücretlerde yüzde 17 indirime gittiler, polis ve adliye baskısından yıpranan sendikalar bunu engelleyecek güçten uzaktı. Küçük sol gruplar arasındaki çekişmeler sendikaları daha da güçsüzleştirdi. Ancak Hint komünistleri 1935'te sağa karşı "birleşik cepheler" oluşturma kararının alındığı Yedinci Komünist Enternasyonal Konferansı'nın ardından başka yerlerdeki komünistler ile aynı çizgiye gelince durum düzeldi. Hint solunun birleşmesi emekçi militanlığını da teşvik etti, grevler 1932'de 120 binden 1934'te 220 bine çıktı.

Sosyalizm önce her türlü işçi sendikasına sonra çiftçi örgütleri ve bunalıtcı ekonomik koşullarla baş etmeyi reddeden bir Gandici programı artık destekleyemeyeceklerini gören birçok bireye hitap ederek, Hindistan politika sahnesinde bir yer açtı. Hükümet bu sol birliği boşa çıkarmak için yüzyılın başlarındaki bir isyan yasasına dayanarak 1934'te Komünist Partisi'ni yasakladı ancak komünistler kongrenin yeni üyesi Kongre Sosyalist Partisi'yle kendilerine kolayca bir alternatif yer buldular. Sosyalistler ve komünistler çok geçmeden taşrada baskıcı toprak sahiplerine karşı daha güçlü taktikler benimseyen başka bir popüler hareketlilik merkezi Kisan Sabhalara yöneldiler.

1935 HİNDİSTAN YASASI HÜKÜMETİ

Sol siyasetteki bu güçlenme İngilizlerin anayasal reforma geri dönmesi için bir ipucuydu. Yeni Hindistan Yasası 1935 yılında yapılacaktı ve İngiliz Parlamentosu tarafından yapılan sonuncu ve sömürge boyunduruğu döneminin geri kalan zamanında da varlığını koruyan hükümlerinden ve bağımsızlık sonrası Hindistan cumhuriyetinin temel anayasal çatısı olarak işleyecek şekilde devam etmesinden dolayı en uzun süreli yasa olacaktı.

Önerilen yeni kanunlar uzun bir oluşum sürecinden geçti. Genel Vali Lort Irwin 1929'da bir anayasal reform sözü vermişti ve 1931'de Gandhi ile görüşmesinde dominyon statüsünün tartışılacağını eklemişti. Aslında Hintlilerin 1935 Yasası'na pek katkısı olmamıştı. 1932 sonlarındaki son Yuvarlak Masa oturumunda Hint temsilciler de vardı, önerilen kanunlara ilişkin ayrıntılı bir tartışma olmadı. Bu genellikle Hindistan davasını anlayışla karşılayan küçük bir grubun Winston Churchill önderliğinde intikamcı bir çoğunluğa karşı mücadelesine sahne olan parlamento tartışmalarına saklandı. Hindistan görüşünün dışlanması ilan edildiği zaman Hindistan'da yasaya ilişkin söyleyecek iyi bir şeyi olan bir grubun olmadığı anlamına geliyordu. Çoğu yönetimin yürütme görevlerine tanınan güçler kanalıyla giderek merkezileşmesini kınadı. Eyalet yöneticileri meclisi toplayacak, tasarıların onaylanmasını reddedecek ve en antidemokratik olanı eyaletin kontrolünü kamu düzeni gerekçeleriyle seçilmiş çoğunluğun vekaletinden alacak "keyfi güç" sahibi oluyordu. Ancak seçimli eyalet hükümetlerine önemli yetkiler verildi ve seçmenler beş misli artarak 30 milyona çıktı.

1935 Yasası'nda tasarlanan federal devlet Hint prenslerin sadece yarısı katılmayı kabul ettiğinde yürürlüğe girdi. Aynı zamanda demokratik olarak seçilen katılımcılar zorunluluğu olmayan merkezi yönetim aşırı derecede güçlüydü. Dış ilişkiler de savunma genel valinin sorumluluğunda kaldı, merkezi finansman, demiryolları ve kamu hizmetlerini ilgilendiren tüm konular, para ve borçlarda da yetkiliydi.

1935 Yasası gerçekten federal bir sistem sunmadı ya da bu sistemi birçok Hintliye İngiliz siyasal yapısına uygun olduğu kadar uygun ve yeterli hale getirmede. Konu büyük bir Hindu çoğunluğunun hâkimiyetinde olduğundan, Müslümanların güçlü, demokratik bir merkezi yönetim arzuları olmamıştı; 1930'larda militan milliyetçiliğin gerilemesiyle rahatlayan Hint prensler İngilizlerle ilişkilerinin değişmemesinden memnundular. Kongredeki ılımlı meslektaşları istediklerini yapsaydı, sosyalist eleştirmenlerin ortaya çıkacağını söylediği anayasa bu türdeydi. Aslında kongredeki büyük bir çoğunluk özgür bir Hindistan için ilerleme yolunun sosyalizm tehdidini hissettikleri kaosa karşı düzen ve mülkiyeti koruyan marjinal anayasal değişimin ağır giden yolu olduğuna inanmaya devam etti.

KONGREDE ÇATIŞMA

Hindistan sağıının 1930'larda devam eden ağırlığı Nehru liderliğindeki kongre solunun belli hareketliliğiyle gölgelendi. Nehru'nun liderliği Hint halkını adil ve modern bir Hindistan'a, sosyalist Hindistan'a yönelten kararlı teşvikleriyle parlayan bir liderlikti; o kadar göz alıcı bir insandı ki 30 yıldır başında yer aldığı hareketin nasıl sıklıkla tamamen yön değiştirdiğini anlamak kolay değildi. Sosyal ve ekonomik talepleri hemen tutkuyla ve inandırıcı biçimde dile getirebilse de Nehru Gandhi'nin himayesini kabul etmeye ve sol ideoloji kaynaklı birçok eylem taahhüdüne direnmeye devam etti. İkinci Dünya Savaşı'na ve özgürlük mücadelesinin son eylemine giden birçok yıl incelendiği zaman Nehru'nun Gandhi'ye ve kongre solunun sağa böyle tabi olmasının değerlendirilmesi hem zordur hem de önemlidir.

1936'da Lucknow'daki kongreye nezaret eden Cevahirlal Nehru bilimsel sosyalizme bağlılığını ve sadece emperyalizme değil faşizme de karşı olduğunu ve İspanya, Habeşistan ve Çin halklarıyla dayanışma içinde olduğunu açıkladı. Hindistan etrafı diğer dış baskı mücadeleleriyle kuşatılmış bir özgürlük mücadelesinin iyi niyetli kimliği Nehru'nun Hindistan'ın dünyadaki yerine ilişkin büyük görüşünün bir belirtisiydi. Acil konular için 1935 Yasası'na göre ertesi yıl planlanan eyalet seçimlerinin ülkeye getirmeyi güvenle umduğu radikal sosyoekonomik program üzerine bir mücadele olacağını söyledi.

Bunalım milliyetçi siyaseti sola sürükledi ve bu eğilimin işareti kongre içinde Kongre Sosyalist Partisi'nin kuruluşu ve onun sanayi işçileri, öğrenciler ve kadınlardan oluşan kitle örgütüydü. Sonuçta bazı üyeleri komünist liderliğe yöneldiler ve bu da sınıf siyasetinin milliyetçi siyasetlerle rekabete gireceği korkusuyla Gandhi'yi müdahale etmeye sevk etti. Önceden olduğu gibi, kongre taraftarları arasında sol eğilimli siyaset gelişmeye başladığında, Gandhi Cevahirlal Nehru'nun kongre başkanlığına seçilmesinde ısrar etti. Nehru kongre sol hizbinin önde gelen siması olsa da Gandhi'nin Nehru'nun köktenciler nazarındaki yüksek itibarının sınıf politikasının tüm etkisiyle, bölücülüğü ve uzaklaştırıcılığından dolayı Hindistan'ın geleceğine ilişkin kendi düşüncelerine antipatik gelen, Hindistan özgürlük hareketine yayılmasında kullanılabileceğinden emin olacağı kadar, Gandhi'nin himayesindeydi.

Gandhi güveninde bir kez daha haklı çıktı. Ancak Nehru tuhaf bir strateji geliştirdi; kongre üyeleri 1935 Yasası düzenlemelerine göre eyalet hükümetinde görev kabul edecek ancak herhangi bir koltuk kabul etmeyeceklerdi. 1937'de gerçekleşen seçimlerde kongre gerçekten Pencap ve Bengal dışında her yerde çoğunluğu aldı. Ancak bu eyaletlerde bile ekonomik bunalımdan dolayı düşen fiyatlardan zarar gören yeni oy hakkı tanınmış bağımsız çiftçiler ve kiracıların yoğun desteğiyle bölgesel partiler kazandı. Bu nedenle görev almaya ve ekonomiyi iyileştirici yasalar

çıkarmaya ilişkin her taraftan baskılar oldu; bu kongre solunun talebi haline gelen bir eylemdi. Baskı altında garip bir uzlaşmaya gidildi: Seçim bölgelerindeki koltukları kazananlara görev kabul etme izni verilirken, kongrenin eyaletlerdeki pradeş komiteleri bu şekilde oluşturulan bakanlıklarla husumetini sürdürecekti.

Bütün Hindistan Kisan Sabha'nın programı doğrultusunda bir tarımsal değişikliğe yönelik kampanyanın çerçevesinin çizilmesinde Nehru'ya yardımcı olmak üzere diğer sosyalistler Çalışma Komitesi'ne alındı: Kiraların ve arazi vergisinin azaltılması talepleri ve zorla çalıştırmaya son verilmesi, orman haklarının geri verilmesi ve tarım sendikalarının kabul edilmesi. Nehru ve arkadaşları 1937'deki eyalet seçimlerinde Müslüman Birliği ve diğer partileri bu programla alt etti; Birlik Müslümanlara ayrılan koltukların ancak dörtte birini kazanırken, kalan koltuklar kongre adaylarına gitti. Bu laik, sosyalist ve enternasyonalist kongrenin Gandhi'nin programı dahil dar kapsamlı seçenekler üzerindeki çarpıcı bir güç gösterisi gibi göründü.

Nehru'nun seçimlerle ilgili büyük cazibesini herkes kabul etti. Kırsal oyların harekete geçirilmesine ek olarak Kisan sabhalar sayesinde örgütlü işçi oyları komünist önderlik altında yeni birleşen sendikalar federasyonu, Bütün Hindistan Sendikaları Kongresi tarafından kolayca kotarıldı. Diğer kitle örgütleri –öğrenciler, yazarlar ve kadınların– kentsel seçim bölgelerinde oy için propagandada aktif rol aldılar. Sonuçlar kongre solu için bir zaferi gösteriyordu. Gerçekte 1937 seçimleri kongre sağ için bir zaferdi. Kapitalist müttefikleriyle birlikte kongre sağ-kanadı genel olarak kongre hareketi üzerindeki egemenliğini sürdürmeyi başardı.

Önde gelen sağcı kongre üyeleri ve onların paralı müttefikleri arasındaki özel yazışmalar Nehru ve kongre solunun sadece lafta kaldığına ve sonunda Gandhi'nin Nehru sosyalizmini sınırlayacağına ilişkin alaycı bir özgüveni ortaya çıkardı: Lalji Naranji Purshotamadas Thakrudas'a, "Bolşevik propaganda Hindistan'da verimli topraklar bulacaktır [ancak] Mahatma Gandhi'nin hareketi insanları şiddet yöntemlerinden kendi şiddetsizlik yöntemlerini [*metinde aynen*] benimsemeye çekmiştir" cümlesini yazdı.²

Kongre Çalışma Komitesi'ndeki sağ kanat çoğunluğun Nehru'nun kazanmasına neden olan seçim bildirgesindeki militanlığı Gandhi'nin akıllıca müdahaleleriyle dengeleyeceğinden, kongre zaferiyle görev kabul etme baskılarının artacağından ve Nehru liderliğindeki solu dağıtacağından da emindiler. Bu, kongre 11 eyaletin beşinde çoğunluğu kazandığı ve Bombay'da çok az oyla kaçırdığının anlaşıldığı zaman (Bihar, Merkez Eyaletler, Madras, Orissa ve Birleşik Eyaletler) bir kehaneti daha doğru çıkardı. Üstelik kongre sadece Müslümanlara ayrılan koltukların çoğunu değil, kısmen Dr. Ambedkar'ın sayesinde başarılı olan Bombay dışında dokunulmazların rezerve koltuklarının büyük bölümünü de kazandı. Birleşik Eyaletler'de toprak sahiplerinin kralcı partilerine ya da brahman karşıtı Madras partisi Adalet Partisi'ne verilen resmi destek kongre zaferinin büyüklüğünü engelleyemedi.

Görev reddetme jestinin sürdürülemeyeceği çok açıktı. Kongre sağ kanat çoğunluğu yürütme komitesi solun görev reddini vaat eden bildirgeyi destekleyen önergesini reddederek yerine görevi çoğunluğun kazanıldığı her eyalette kongre liderlerinin, (seçilmemiş) valilerin “keyfi yetkileri” kullanmaktan uzak durmalarıyla yetinmesi koşuluyla, görev kabulüne yönelik bir önergeyi onaylattılar; bu da ciddi anlaşmazlıklarda seçimle göreve gelmeyi anlamsız kılan bir uygulamaydı. Bundan nasıl emin olunabileceği açık değildi ve kongre böylece göreve başladı. G. D. Birla bu kararı sağın gücünün garantiye alınmasının bir işareti olarak görenler arasındaydı ve Gandhi’nin küçük bir ikna çabasıyla Nehru’nun nasıl ödün verdiğini de belirtti. 1937 seçimlerinin Birla ve diğer paralı insanları memnun edecek ikinci bir sonucu vardı. Yasama meclisi koltukları için yarışmanın kongrenin sahip olduklarının ötesinde finansman gerektirdiği ortaya çıktı, ancak varlıklı işadamları ve çiftçiler gibi bazı kitle örgütleri bu olanağa sahipti. Bu sözde seçimli görev peşindekilerin aklını başına getiren bir keşifti.

Altı eyalette bakanlıklar oluşturuldu, kongre ve kitle örgütleri üyeliklerinin muazzam değişim beklentileriyle hızla arttığını gördü. Sol taraftarlar, seçilen çoğu kongre mensubunun gizli siyasal tutuculuğunu doğrular biçimde, eyaletlerindeki toplumlar ve sınıflar arasındaki eski gerilimlerle başa çıkabilmek için polisye önlemlere başvuran yeni kongre bakanlarına kızgınlıkla baktığından bu artışın hızı kesildi. Bununla birlikte kongre kesinlikle sağa doğru yönelirken meclislerde ve sokaklarda sol söylem yankılanmaya devam etti. Kongre bakanlarıyla üst düzey bürokratlar arasında samimi bağlar kuruldu.

Üzerinde bir uzlaşmaya varılan eski ve sinir bozucu bir konu siyasal mahkûmların salıverilmesiyle ilgiliydi. Valilerin çoğu bunun halledilmesi gerektiğini kabul etmişti ancak her davanın incelenmesi gerektiğinde ısrar ederek talebi bir genel affa yönlendirmeyi becerdiler. 1932 baskıcı yasalarının iptali konusunda anlaşma vardı; ancak yasaların geri çekilmesinin hemen ardından birçok kongre bakanı solun giderek artan hayal kırıklığıyla kışkırtılan komünal ayaklanmalar ve grevlerin bastırılması için yasaların yeniden konulmasından bahsettiği zaman bu bir utanç konusuna dönüştü. Kongre Çalışma Komitesi, İngiliz gözlemcileri, içtenlikle takdir etmeseler de, memnun ederek 1932 yasalarının yaşamı ve mülkiyeti savunmak için gerekli olduğunu kabul etti.

DİĞER SİYASAL AKTÖRLER

Seçim kampanyası Birleşik Eyaletler’de esasen orada resmen desteklenen toprak sahipleri partisinin zaferini engellemek için ve ayrıca birlik üyelerinin 1935 Anayasası’nın imparatorluk merkezini her zamankinden daha güçlü hale getirmesi

karşısında kongre kadar düş kırıklığı yaşaması nedeniyle, kongre ile Müslüman Birliği işbirliğinin yolunu açmıştı.

1916 Lucknow Paketi'nin ardından, kongrenin kesin çoğunluğu dışında, kongre ve birlik arasında iyi ilişkilere dönüş mümkün görünüyordu. Kongre liderleri azami yararın altındaki herhangi bir şey için anlaşmanın gereksizliğini görerek birliğin Birleşik Eyaletler'de koalisyon yapma önerisini reddettiler, hatta koltuk kazanmış birlikçileri kongreye çekmenin keyfini çıkardılar. Oradaki birlik, Birleşik Eyaletler Bakanlığı'nın –Nehru'nun ana üssü– açıkça solcu amaçlarını desteklemesi mümkün olmayan zamindarlar, diğer toprak sahipleri, askeri ve sivil görevlilerden oluştuğundan bu sağ için gerçekdışı bir taktik değildi. Birleşik Eyaletler Kongresi kaçınılmaz olarak kendi sağ kanat egemen ağırlığının bir sonucu olarak taleplerini sulandırmadı ancak gelecek seçimlerde daha başarılı olmak için kendi kitle tabanını oluşturmak amacıyla Müslüman Birliği'ni geri çevirdi; kitle tabanı oluşturmanın yegâne aracı kongre ile ideolojik farklılıklarının altını çizmekti; yani Müslümanların dini korkularından yararlanmaktı. Böylece kongre bakanlıklarının oluşumundan hemen sonra Kuzey Hindistan'da komünal anlaşmazlıklar yoğunlaştı.

Büyük Müslüman nüfusuyla Bengal'de benzer bir sorun ve sonuç vardı. Orada daha köktenci olan Müslüman politikacılar uzun süre zamindarların tazminatsız kaldırılmasını savunmuşlardı; 1937'de kiralardan azaltılmasını ve ilk öğretimin zorunlu olmasını istediler. Bu tür militanca talepler, Bengalli Müslümanlarla Cinnah liderliğindeki birlik ilişkilerini gerginleştirdi. Ancak Bengal'de kongre ile ittifak çok daha riskliydi. Sadece oradaki Hindu zamindarların çoğu değil, Gandhi de toprak sahipliğine karşı saldırıları reddetmeye devam etti. Hapiste az sayıdaki koyu dindashlarıyla muazzam sayıdaki yoksul kiracı köylü için kiracılığın kolaylaştırılması, kongre bakanlığının ilk amacı olan siyasi mahkûmların salıverilmesinden daha önemliydi. Sonunda Bengal'in Müslüman liderlerinin köktenci taleplerinin düzeltilmesi seçmenlerini kaybetmekten daha kolay olduğu anlaşıldı, bu nedenle gönulsüzce de olsa Müslüman Birliği'ne girdiler.

Müslümanların yoğun olduğu eyaletlerde kongre ve birlik politikacıları arasında koalisyonla yönelik bütün girişimler artan komünal gerilimle zora girdi. Hindu ve Müslüman örgütlenmeler 1920'lerde Maharashtra'da Hindu Mahasabha yandaşlarının başlattığı Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS, Milli Öz-Yardım Derneği) gibi hayra alamet olmayan bir biçimde milisler oluşturmaya başlamıştı. 1930'ların başında RSS Birleşik Eyaletler'e ve Pencap'a yayılmıştı ve Hindu davası için eğitilmiş, disiplinli 100 bin üyeye sahipti. Bunların karşısında Pencap'ta Hindu ve Sih zorbalıklarını durdurmak için oluşturulan grup gibi, benzer Müslüman gruplar vardı. Yükselen ölümcül nefret Nehru gibi sosyalistler ve aynı şekilde Gandhi'yi meşgul edecekti. O zamandan önce diğer büyük siyasi partiler ve sınıfsal

gruplaşmalar oluşmuştu ve özgürlük hareketinin son safhasında, bağımsızlığın ilk yıllarında devam edecekti. Dar görüşlü sağ eğilimli politikacıların Gandhi'nin kongre örgütsel reformuyla hiç olmadığı kadar güçlenen alt-orta sınıfın farklı sosyal ve kültürel ortamlarından gelmesi özellikle önemliydi. 1930'ların sonunda siyasal yoğunluk merkezi, alt fakat parçalı toplum temeline doğru kaydı.

Çoğu kongre mensubu Nehru'dan farklı olarak uluslararası bir bakış açısına sahip değildi. Özgürlük İngiliz yönetiminden kurtulmak, *bir şeyden özgürlük* olarak tanımlanıyordu; ancak dilin etnik belirleyicileri, din ve ortak ikametle oluşturulan bir duyarlılığa yönelik sürekli bir siyasal oluşum *için* özgürlük ihtiyacının giderek fark edilmesi de söz konusuydu. Enternasyonalizm konusundaki uyanıklık bir ölçüde kongrenin muhaliflerinden kaynaklandı; bir tarafta Müslüman Birliği vardı ve mazeretleri dünya çapında İslamın parçası olmaktı, ancak diğer tarafta, kuzeyde Sihlerin ve güneyde ve orta Hindistan'da Telegu –Tamil– ve Marathi dili konuşanların etnik olarak parçalı, ulusaltı kimlikçi hareketleri vardı. Ayrıca Tamil ve Maharashtralı çoğunluk kendilerini kısmen kongrede, özellikle liderleri arasında, iyi yer tutan brahmanların siyasal muhalifleri olarak tanımladı. Böyle parçalara ayrılma Müslümanlara yer ve kongrenin adlarına ve gelecekleri için konuşmak istediği diğerlerine ev sahipliği öneren bir Hint kimliğine karşı koymak için liderlere baskı oluşturdu. Çoğu kongre üyesi farklı dini, dilsel ve diğer kültürel unsurların göz önünde bulundurulmamasının avantajını diğer politikacılara ve partilere geçireceğini biliyordu. Kongre bu kimlikleri, yoksullara yaptığı gibi hafife almaya cüret edemedi.

Kongre üyeleri, V. D. Savarkar'ın Hindu Mahasabhası ve RSS'nin siyasal cazibesini biliyor ve bundan korkuyordu. Sarvarkar yirminci yüzyıl başlarının bir Tilak taraftarıydı ve 1923'teki *Hindutva* (Hinduizmin ruhu) başlıklı kitapçığında Hindu Hindistanı'ndan bahseden bir teröristti. Alt kıtada yaşayan ve kendilerini ortak bir Aryan ırkından gelmiş gören ve ortak bir geleneğe değer veren, onu canlı tutan herkes için zorlayıcı olabileceğini iddia ettiği dini-kültürel ve siyasal kategori olarak gördüğü buydu. Savarkar bu *hindutva*'nın özelliklerini biraz daha belirlemek istediğinde aklında ait olduğu Chitpavan alt-kastından bir Maharashtra brahmanını –kendinden önce Tilak ve sonradan Gandhi'nin katili olacak Nathuram Godse gibi– andıran çok şey yoktu.

Hoşgörüsüzlük ve siyasal tutuculuk eğilimleriyle birlikte bu parçalı cemaatçilik eğilimine karşı büyük iş çevrelerinin nüfuzu vardı. Onlar gerçekten çoğulcu ve enternasyonalist bir kongreyi desteklediler ve farklı sosyal kökenlere sahiptiler: Batı Gucerat'tan Doğu Bengal'e ve Kuzey Rajasthan'dan Güney Madras'a kadar bütün bölgelerden orta ve yüksek kast Hindular; aynı şekilde dağınık kökenlerle Müslümanlar ve sağa sola savrulmuş İranlılar ve Yahudiler. Bu kapitalistler doğal olarak 1930'ların Kongresi'nde birçok insanı kendilerinin de toplumun herhan-

gi bir kesimi kadar vatansever olduklarına, İngilizlere muhalefetlerinin ülkede iş yapan İngiliz meslektaşlarına karşı avantaj kazanmaya yönelik kişisel çıkar kaygısından öte bir şey olduğuna inandırmakta zorlandılar. İkna edilmesi en zor olanlar doktrin olarak Hindistan kapitalistlerinin emperyalist kapitalistlerle ittifak içindeki milliyetçilik karşıtı işbirlikçiler olduklarından emin olan solculardı; solcuların bu kanısı Hintli işadamlarının uzun bunalım yıllarında işçilerin daha iyi koşullara ve ücrete ilişkin taleplerini bastırmalarıyla güçlendi.

Avrupa savaşı askeri teçhizat tedarikinden ve daha önce ithal edilen malların yerine Hint mallarının üretiminden dolayı sanayi gelişimini ileri itti. 1939 başında İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde endüstriyel olarak kendine yeterli düzeyine ulaşılmıştı ve Hindistan üretiminin büyük bölümü Hintlilerin sahip olduğu fabrikalarda gerçekleştirildi. Eski modellerdeki bir başka değişim, bu geçiş için sermayenin kapitalist dönem öncesinin kalıntıları dahil –hintkeneviri ve tekstil üretimiyle endüstriyel kapitalistlerin arasına giren varlıklı prensler– Hindistan'dan gelmesiydi. Hint sermayesi gemicilik, sigorta ve bankacılık, kömür ve çayda da önem kazanıyordu ve çimento ve ağır kimyasallar gibi yeni oluşan sanayilerde de öne geçiyordu.

Hindistan'ın büyük işadamları 1927'den itibaren Hindistan Sanayi ve Ticaret Odaları (FICCI) aracılığıyla çıkarları doğrultusunda beceriyle kulis yaptılar. FICCI kısa süre içinde İngilizler tarafından Hindistan sermayesinin temsilcisi olarak kabul edildi ve tefeci ataları anayurtları Rajasthan'dan bütün Kuzey Hindistan'a yayılan Birla kapitalist meslektaşlarını 1920'ler ve 1930'ların çalkantılı dönemlerinde en iyi yolun kongredeki ılımlıları desteklemek olduğuna ikna etti. Kongrede onu izleyenler solu milliyetçi ana akımdan soyutlama girişimiyle İngiliz taktiğini taklit ederek, sağ siyasete sol karşısında zenginliğin ağırlığını da kazandırdı.

Ancak siyasal amaçları, hükümettekilerinkinden ekonomik çıkarları kadar farklıydı. Birla ve onun gibi insanlar milliyetçiler olarak yapılacak iyi işler olduğunu keşfetmişti. Bağımsızlık geldiğinde –ve Birla geleceğinden emindi– emperyalizm kapitalizm karşıtlığı olmadığı sürece ve özgürlük hareketinde solun egemenliği engellendiğinde Hintliler için daha iyi imkânlar sağlayacaktı. Kongrenin solu da bu tür bir konum elde edebilmiş olsaydı, Hindistan'ın kapitalistleri zamanın herhangi bir Britanya emperyalisti kadar emperyalist olurdu.

1930'larda Çalışma Komitesi'nin karar mekanizması siyasal kariyerlerine Gandhi yanlısı olarak başlayan ancak köy ve Harijan iyileştirmelerinde aktif katılımdan uzak duranları da kapsadı. Yine de kişisel olarak Gandhi'ye yakın konumlarını korudular ve onun soldan uzak durma buyruğunu aksatmadan yerine getirdiler. Eski Gandiciler arasında C. Rajagopalachari gibi 1948'de bağımsız Hindistan'da genel vali ve Vallabhbhai Patel gibi Nehru'nun gelecekteki başbakan yardımcısı ve Rajendra Prasad gibi Hindistan'ın ilk devlet başkanı olan geleceğin büyük adamları vardı. Her biri

kongrenin organizasyon ve seçim masraflarını karşılamak üzere Hintli işadamlarından gelen katkılara güvenmesini iyi değerlendirdi; bu nedenle hepsi de vatansever yanlarına sempatik bir yaklaşım bekleyen Hintli kapitalistlere yakındı.

SAĞ HÂKİM OLUYOR

Kongrenin 1930'lu yılların sonuna ideolojik olarak daha konuşkan olması geççeğinin yanında sağcıların görüşleri ve amaçları sosyalistlere üstün geldi. Birçok temel konuda iki taraf arasında ciddi bir çatışma olmadı. Her iki taraf da devlet tarafından planlanmış bir kamu sektörüyle modern sanayi temelinde bir Hint ekonomisi, teknolojik gelişimin karmaşık işlerinin üstesinden gelebilecek güçlü, birleşmiş bir devlet ve çıkarıcı, hiyerarşik kast ilişkilerinden erdem ve eşitliliğin modernliğine yönelmiş bir toplum tahayyül etti. Öte yandan Gandhi yanlıları ve Hindistan halkı bir kast, yerellik ve küçük mülk dünyası içinde yaşamaya devam etti; kapitalist ya da sosyalist olsunlar, modernist konumdan kuşkuluydular.

Gandi, Nehru ve arkadaşlarından çok farklı bir gelecek ileri sürdü. Bu muazam ve sürekli otoritesinin kaynağı Hindistan alt-orta sınıflarının beklentilerine uygun bir gelecekti. Siyasal seçmenleri kongreyi güçlendirmek için onun ve başkalarının harcamalarını ödeyen, ona kur yapan işadamları değildi. Tıpkı köylerinin üzerinde yükselen bir Hindistan geleceği görüşünün rahatsız edici olabileceği gibi, kapitalistlerin rolüne ilişkin görüşünün güven verici olduğu doğrudu. Hindistan'ın zenginlerinin serveti bir güvence olarak tuttuğunu söyledi; bu servet onlardan alınmamalı ancak herkesin gelişmesi için (gönüllü olarak) harekete geçilmeliydi. Bunun nasıl başarılabileceğine –onun amaçlarını desteklemenin dışında– bizzat zenginler karar verecekti; bu onların insafına ve vatanseverliğine bırakılmalıydı. Onun yönetime, şiddetsizliğe ve rızaya dayalı siyasete ilişkin fikirleri ve sınıf mücadelesini reddi, sanayi işçileri tarafından iyi karşılanmadı. 1930'ların sonunda yirmi yıldır grevlerin içinde ve grev kırıcılarla, polisle, askerle karşılaşarak sertleşmiş bir sınıftılar; diğerlerinin arasında, komünistler tarafından da iyi yönlendirildiler.

Hindistan'ın kapitalistleri ve emekçileri arasında iki başka sınıf vardı. Birisi sayıları çok fazla olmayan ancak nüfuzlu, özellikle Batı eğitilmiş profesyoneller ve entelektüeller sınıfıydı ve bu sınıf sendikaların, sosyalistlerin en büyük destek kaynağıydı. Diğer siyasal sınıf, binlerce küçük kasabada, birazı büyük kentlerde ve bütün kırsal bölgelerde bulunan Gandhi'nin kitleleri, Hindistan büyük alt-orta sınıf katmanıydı. 1920-1930 arasında, alt kıtanın genel nüfusu yüzde 11 arttığı zaman, kentsel nüfus yüzde 18 arttı; merkezinde kent ve küçük kasaba pazar halkı, esnaf, zanaatkarlar, öğretmenler ve diğer küçük kamu görevlileri vardı. Bu hemşeriler

kalabalık alt-orta sınıf seçmenlerle, çiftçiler ve diğer küçük mülk sahipleriyle bağlantılıydı. Toplumsal hedefleri kendilerini yoksulluk aşağılanmasından ve aşırı ekonomik bağımlılıktan koruyacak kaynaklara sahip olmak ve bunları elde tutmak, mümkünse başkalarına patron olmaktı.

Korkularının üstesinden gelebilsin ve beklentilerini şekillendirebilsin diye, Gandi'nin 1920'lerden itibaren reformları vasıtasıyla kongre örgütlerinin kontrolünü devrettiği, varlıklılara gıpta ve güvensizlikleri, kendilerinden aşağıdakilere nefretleriyle bu sınıfın üyeleri idi. Gandi'nin kitle satyagrahalarının temelini sağlayan örgütsel reformlarının çatısı altında kongre, temelde yerel olarak egemen alt-orta sınıf kastların ve küçük mal üreticilerinin sözcülerinin bulunduğu, üç katmandan oluşturuldu. Pencap ve Batı Birleşik Eyaletlerin Jatları, Gucerat Patidarları, Bihar'ın Yadavalı ve Kumrileri, Bombay-Maharashtra'nın Marathaları, Telegu dili konuşan (Andhra) Madras'ın Reddileri ve Kammaları ve Tamil dili konuşan Madras Pallileri gibi orta sıralardaki kastlar kongreyi yerel olarak temsil ettiler. 1920'lerde ve 1930'larda bunların büyük bölümü okuma yazma biliyordu ve bir ölçüde mali yeterlilik sağlamışlardı ve sonraki iki büyük değişiklikten yararlanacaklardı: Toprağın uzakta yaşayan toprak sahibinden kendileri gibi küçük yerleşik tarımcı girişimcilere geçmesini sağlayan 1950'lerdeki zamindarlık anlaşmasının kaldırılması ve servetlerini önemli ölçüde artıran 1960 ortalarına Yeşil Devrim'i. Ancak 1920'lerde bile bu orta halli kast/alt-orta-sınıf kırsal ve küçük kasaba gruplarının liderleri kendilerini kongrenin ikinci katmanına, 1920'de kitle mobilizasyonu için yaratılan eyalet düzeyine sokmaya başlamıştı. Gandi'nin rehberliğinde ve onun emekleriyle kongrenin çok sayıdaki yerel köy ve kasaba şubesi bu düzeyle bağlantılı hale geldi.

Gandi'nin kişisel siyasi ağı binlerce insanla mektuplaşma âdetiyle işlerliğini korudu ve önemli işlerini yürütebilmesi için yoksul sakinlerinden arındırılan genellikle üçüncü sınıf demiryolu araçlarıyla sürekli seyahat ettiğinden, kişisel temaslarıyla da güçlendi (arkadaşı şair Sarojini Naidu Bay Gandi'yi yoksul göstermenin yandaşlarına neye mal olduğunu kimsenin bilemeyeceği yorumunu yaptı). Gandi'nin en etkileyici ve az bilinen başarısı bu ağı ve seksen kalın cildi aşkın mektuplar ve diğer yazılardan oluşan dikkate değer koleksiyonuyla birlikte randevularının ayrıntılı dökümüyle kayda geçen bir başarıydı.

Alt kıtanın her bölgesindeki yandaşları için onların gereksinim duyduğu millî siyasal bakış açılarını sağladı ya da ziyaretleri, mektupları ve *Young India* ve *Harijan* süreli yayınlarıyla bakış açısı kazanmalarını istedi. Ve onlara ihtiyacı olduğu zaman taburlarını sıraladı. Büyük kitle kampanyaları sırasında tanıtımı çok iyi yapılan ziyaretleri onu dinlemek isteyen yüzbinlerce insanı meydanlara çekti, onları köy ve Harijan kalkındırma ve khadi eğirme programlarına katılmaları için cesaretlendirdi. Bu programlar kırsal toplumların sağlayabileceği kaynaklarla kolayca

sürdürülebilir maliyeti düşük, ortak çabalardı ve bu toplumları teşvik etmek onların binlerce yerel katılımcı sayılarıyla Gandhi'nin en yakın katılımcılarının, onun "milliyetçi taşeronlarının" ününü artırdı. Yaygın hayran kitlesi 1920'lerden öldüğü zamana kadar Gandhi'ye muazzam bir güç verdi.

Gandhi görünürde bütün zamanını "köy işlerine" ayırmak için 1934'te kongreden emekli oldu, ancak pek etkileşim sağlayamadığı yeni tomurcuklanan sol önderliğindeki kongre örgütlenmelerinden çok uzak kaldı. 1930'ların ortalarında Gandhi khadi ve dokunulmazları kalkındırma programına temel eğitimi eklemişti. Amacı ülkenin bölgesel dillerinde okuryazarlık kanalıyla el işlerinin statüsünü yükseltmekti. 1921 örgütsel reformlarında olduğu gibi, ortak konuşulan bölgesel diller eğitim ve genel iletişimin aracı oldu. Ayrıca onun ısrarıyla yasak uygulayan Bombay ve Madras kongre bakanları eyalet yönetimlerini içki dükkânlarının ruhsatlarından gelen kârlı gelirlerden mahrum etti. Bununla birlikte hem sol hem de dokunulmaz eylemciler onun 1930'lardaki kampanyalarını özgürlük kazanımı ya da toplumsal zararların azaltılması açısından yersiz buldular. Gandhi döneminden önce komünalist politikacılar diğerlerini ortak geleneksel değerler temelinde harekete geçirmek istemişlerdi ancak bunu Gandhi kadar başarıyla yapamamışlardı. Gandhi diğer kongre liderlerinden farklı olarak, kırsal gelenekleri çağdışı ya da ilerlemeye engel görerek dışlamadı. Aksine bunların Hindistan'ın geleceğinin temeli olduklarını söyledi; diğerleri yapay ve aykırıydı. Siyasal yandaşlarının en azından şiddetsizlik, Harijan kalkındırma ve khadi teşvik- ilkelerini benimsemesi ve sosyal adaletsizliklerin her zaman olduğu gibi adressiz kalması anlamına gelse de, özgürlük mücadelesini zaafa uğratabilecek sınıf mücadelesinden kaçınma koşuluyla bu değerleri ve kurumları savunmayı önerdi.

Gandhi taraftarlarının tarım dışı kesimleri Hindistan'ın milliyetçi siyasetini sosyalist yenilikçilerin ortak amaçlarından ve araçlarından uzak tutma eğilimine katıldılar. Bu kesim kasaba ve kentlerdeki meslek gruplarından oluşuyordu: Pazar esnafı, ürettiği malı yerel olarak ya da nakliye acenteleriyle uzak pazarlarda satan kendi işinin sahibi zanaatkârlar; çeşitli simsarlar, küçük tefecilik işleriyle de uğraşan büyük tahıl tüccarlarının temsilcileri; işçi taşeronları ve gündelik işçiler alt sınıfıyla aşağı, çok sayıda işçi alan ticari ve üstlenici gruplarla yukarı bağlantılı, parça iş üretimi üstlenicileri; kira tahsildarları; küçük memurlar ve basit kamu hizmetleri üstlenicileri ve ikincil önemdeki din görevlileri grubu. Bütün bu kentsel gruplar ekonomik bağlarla, çoğu kez siyasal rabıtalara ve daima evlilik ve dini ilişkiler vasıtasıyla kasabalar hinterlandını oluşturan köylerle ilintiliydi.

Gandhi Hindistan'ın bu genellikle parçalı toplumsal unsurlarına görünürde büyük kapitalizme ve küçük ayrıcalıkları tehdit eden sosyalizme karşı programları destekleyerek milliyetçiliğe katılım yolu sağladı. Gandhi bu seçmenleri yönlendirerek 1930'larda solun kongre üzerindeki güçlü egemenlik girişimiyle karşı karşıya geldi ve

bu girişimi engelledi. Bu Gandhi'nin siyasi kariyerindeki en önemli dönemlerden biriydi ve zaferinden özgürlük mücadelesinin karşı konulamaz liderliğiyle ortaya çıktı.

HİNTLİ VE YABANCI REKABETİ

Öte yandan işadamları kongrenin kendi pazar paylarını artıran ithal malları boykotunun devam etmesinden ve ithal (İngiltere dahil) mallarına karşı gümrük vergisi engellerinden memnundu. Hintli kapitalistler Hindistan'da faaliyete başlayan uluslararası firmaların şubeleriyle rekabet konusunda kaygılıydı. Bu firmaların çoğu büyük ölçüde İngiliz sermayesiyle destekleniyordu ve korunma talepleri önemsenmeyen Hintli sabun, lastik, tütün, kimyasal madde ve makine imalatçıların elindeki pazar payını tehdit ediyorlardı. 1930'ların sonlarındaki gibi ticari baskılar kongre ve iş çevreleri liderlerinin ortak bir kaygısı olarak ekonomik planlama tartışmalarını teşvik etti. 1938'de Subhas Bose Cevahir Lal Nehru tarafından toplanacak bir Kongre Milli Planlama Komitesi önerdi. Bu plan büyük Hint işadamlarının coşkulu ve ciddi katılımıyla karşılandı ve bu Hindistan sermayesinin amaçlarına ulaşmak için kongrenin iki tarafıyla da –Gandi yanlısı sağ, Bose ve Nehru'nun solu– işbirliği yaptığını gösterdi.

Bombay'daki kongre bakanı İngiliz ve Hint kapitalistlerinin yatırımlarını Bombay'dan Pencap'a ya da daha da iyisi işçi yasalarından yoksun prenslik devletlerine kaydıracağı beyhude tehdidine kızarak verdiği tepkiyle sendika karşıtı yasaları kabul ettirdi. Zorlayıcı Bombay Kasım 1938 Yasası işyeri tartışmalarında zorunlu hakemlik ve yasadışı grevlere hapis cezası getirdi ve sendikaların yasal olarak tanınmasının önündeki güçlükleri artırdı. Bu baskıcı yasaya Bombay'da büyük mitingler düzenleyen ve bütün eyalette kısa süreli ama etkili bir grev yapan Müslüman Birliği'nden, Ambedkar'ın dokunulmazlarından ve bazı kongre dışı gruplardan muhalefet geldi. Bombay'daki kongre yönetimi Avrupa'da savaşın başlangıcında İngilizlere ait bir petrol şirketine karşı grevde polis düzenlemelerine başvurduğu için sonraki yılda iyice gözden düştü. Nehru da Bose da Gandhi ve kongre sağının keyfini kaçırma korkusuyla Bombay bakanlarına açıkça karşı çıkmadı.

Gandi 1930'ların sonlarında resmi kongre işlerine uzak durdu ancak belki de en açık olarak kongrenin belirsiz tarım politikasında görüldüğü gibi, elini siyasi eylemin nirengi noktalarından asla çekmedi. Hindistan kırsalı kongre için doğal bir seçmen bölgesiydi ve bu kırsal kesimin üyelik sayısında yansımaları buldu. Topraksız yoksul emekçilerin zor durumu kadar –on yıllık bir ekonomik bunalımın tortusu– olmasa da, orta ve küçük ölçek Hintli çiftçiler kitlesinin yakınmaları da az değildi. Borçlar ve artan kiralara en şiddetli olarak en yoksul kesimi hırpaladı ve kongre rejimi kendi kırsal kesim yandaşlarını sürekli olarak ihmal ederken, İngi-

lizleri şaşırtan bir biçimde aslında toprak sahiplerine yardımcı oldu. Bu 1937'de Faizpur oturumunda, üzerinde anlaşılan toprak ağalığının kaldırılmasına ilişkin seçim bildirgesi vaadiyle alay etmekte. Sonunda Bihar'da ironiye varan gelişme ise zamindarların kendi ayrıcalıklarındaki bazı önemli değişikliklere karşı sivil itaatsizlik işareti vermeleriydi. Başka yerlerde kongre bakanlarının Pencap'taki toprak sahiplerinin Birlikçiler partisine gösterdiği sempatiyi tarımsal sıkıntıya göstermediği ortaya çıkarken kapitülasyonlar sınırsızdı.

1930'LARIN KIŞKIRTMALARI

Kırsal kesimin kaynadığından kuşku yoktu. Kisan Sabhalara üyelikler arttı, 1938'de Bihar'da 250 bin üyeye yükselerek muazzam sayılara ulaştı. Ayrıca birçok farklı bölgede etkili eylemler düzenlendi: Bengal'de sulama ücretleri ve kiralardan düşürülmesi için; Bihar'da kiracıların çıkarıldığı toprakların geri verilmesi için; Pencap'ta toprak vergileri ve sulama ücretlerinin düşürülmesi için. 1802'de zamindar anlaşmasının getirildiği Andhra bölgelerinde zamindar karşıtı gösteriler oldu. Usulünce seçilen yetkililer bu eylemlere baskıyla karşılık verdiler. Kongre yönetimleri solcuların liderliğini üstlendiği tarımsal militanlığa ve diğer kırsal örgütlenmelere kesinlikle sabır göstermedi. Aslında 1838 ve 1839'da tarımsal kesimdeki militanlık Hint çiftçilerini "kendi" hükümetleriyle karşı karşıya getiren taşradaki sınıf savaşından şikâyetçi olan Nehru ve Bose dahil, kongre liderliği tarafından kınanmıştı. Burada sadece kongre rejimlerine dayatılan vatansever olmayan taleplere karşı değil, toprak sahiplerinden ödün isteyen yoksul kiracılara karşı da Gandhi'nin sıkı frenleyici eli görüldü. Ancak bu kırsal huzursuzlukların hiçbirinde kırsal grupların en yoksul kesiminin sorunlarına değinilmedi. Neredeyse dokunulmaz olacak en yoksullar ve topraksızlar güya Gandhi'nin Harijan hareketinin korumasındaydılar.

Gandhi'nin hareketsizleştirici elinin devrede olduğu bir başka siyasal ayaklanma, onun oyalayıcı demokratik hareketler olarak gördüğü eylemleri içerdi. Birçok prenslik devleti içindeki hareketler İngiliz Hindistanı'nda yararlanılan hakları elde etmek için yükseliyordu. Gandhi kongrenin prenslik altında yaşayan Hintlilerin siyasal haklarına (ya da yanlışlıklarına) müdahale etmeyeceğini belirtti ve Mysore Prensligi'ndeki çiftçi liderlerinin taleplerini sempatiyle karşılayan Çalışma Komitesi'ni eleştirmekte hiç vakit kaybetmedi. Kongre 1938 oturumunda prenslik bölgelerindeki demokratik taleplere sadece manevi destek ve sempati sunulması politikasını, özellikle prenslerin ancak gönüllü olarak sivil özgürlükleri artırıp kendi ayrıcalıklarını azaltması gerektiği yönündeki Gandhi yaklaşımını destekleyerek onaylandı. Ancak alt-sınıf baskısı çok geçmeden İngiliz Hindistanı'na ulaşacak

ölçüde artmaya devam etti ve Gandhi gönülsüzce olsa da bir satyagrahayı onayladı ancak bunu olağanüstü destek gördüğü Gucerat'taki küçük, tek eyaletle sınırladı. Orada bir sonuca ulaşmayan oruç başlattı ve çok geçmeden bazı büyük prenslik devletlerinde demokratik haklar talep eden daha iddialı gösteriler başladı.

Devlet istihdamının yüzde 90'ını bir Müslüman yönetici ve küçük bir elitin kontrol ettiği en büyük prenslik Haydarabad'da koşullar özellikle baskıcıydı. Ağırlıklı Hindu nüfusun resmi dili Urdu idi ve bu nüfusun yarısı Telegu, kalanı da Marathi ve Kannada dili konuşuyordu. Haydarabad'daki Telegu ve Marathi dili konuşanlar Gandhi'nin Hindu tebaayı Müslüman yöneticiyle karşı karşıya getirdiği gerekçesiyle durdurulmasını emrettiği başarılı şiddetsiz muhalefet hareketleri örgütlemişlerdi.

Ancak 1930'larda alttan gelen ve kongreye en ciddi sorunları getiren bastırılmaz sınıf siyaseti militanlığıydı. Kitle örgütlenmelerinin kongre bakanlarının muhafazakâr eğilimlerine karşı olduğu bu hareket, kongrenin sol kanadından geldi.

1920'lerde orta-sınıf milliyetçileri tarafından kurulan Bütün Hindistan Sendikaları Kongresi komünistlerin artan etkisi altına girmişti. Meerut mahkemelerinin ve komünistlerin kongre sendikalardan temizlenmesinin ardından, sol işçi sendikaları ayrı bir federasyon oluşturdu ancak komitern faşizme karşı birleşik cephe emrettiği zaman lağvedildi. Üyeleri de Kongre Sosyalist Partisi ile birlikte etkili bir klik olarak kaldıkları Sendikalar Birliği Kongresi'ne tekrar katıldı. Komünistlerin ve diğer solcuların 1936'daki ilk toplantısından itibaren katıldıkları bir başka kitle örgütü Bütün Hindistan Kisan Sabha idi. Kisan Hareketi içindeki iki ana eğilimden birini oluşturdular ve asıl sorunun toprak ağalarına ve borçlara karşı mücadele etmek olduğunda ısrar ettiler.

Sol eğilim öğrencilere de uzandı. Bütün Hindistan Öğrenci Konferansı'nın (sonradan Federasyon denildi) açılışını Cevahirlal Nehru yaptı ve 1936'da, ılımlı amaçlarının bir işareti olarak, Muhammed Ali Cinnah başkanlık yaptı. Ancak kuruluştan kısa bir süre sonra sol öğrenci eyalet örgütleri sözcüleri kongre siyasetinde bir radikalleşme talebinde bulundular ve Sovyetler Birliği'nin Avrupa ve Çin'de antifaşist cepheler kurmasına ilişkin hayranlıklarını ifade ettiler. Nehru kongrenin Cumhuriyet'le Franco'ya karşı dayanışmasını ifade etmek için 1938'de İspanya'yı ziyaret etti ve Subhas Bose ile kongre solu adına konuşma konusunda uyumluydular.

Gittikçe artan radikal taleplere Kongre Merkez Eyaletler'de, Tripur'da (Jabalpur) toplandığında Bose'nin ikinci ardışık dönemde yeniden seçilmesine yönelik hamle eklendi. Nehru önceki yıl ikinci dönemle onurlandırılmıştı, ancak Gandhi ile yakın ilişkisi onu en merkezci kongre üyelerinin gözünde daha bağımsız, Bose'nin olmadığı biçimde kabul edilebilir konuma getirmişti. Ocak 1939'da Bose'nin sol destekli adaylığı başarıya ulaştığında Tripuri "krizi" çıktı ve Gandhi Bose zaferinin kendi bireysel yenilgisi olduğunu açıkladı. Çalışma Komitesi üyelerinin çoğu istifa etti ve kongre sağı Bose'nin swaraj çağrısına yanıt için İngilizlere zaman sınırlaması

koyan ve sivil itaatsizlik kitle eylemlerini yeniden başlatma tehdidini içeren seçim bildirgesini kınadı. Bose'nin talebinin yerine Gandhi'nin arkasına kendisini ve itibarını koyduğu alternatif bir çözüm kabul edildi. Bose başkanlıktan istifa etti, sivil itaatsizliği yeniden başlatmayı denedi ve disiplinsizlikten dolayı kendi Bengal eyalet kongresi başkanlığı dahil, üç yıl herhangi bir kongre görevi alması yasaklandı.

İç anlaşmazlık bazı işçi ve çiftçi hareketlerine yönelik baskılara ilişkin olarak devam etti ancak daha fazla uzayıp yoğunlaşması, İngilizlerin Eylül 1939'da savaş ilan etmesiyle engellendi. Hindistan eyalet bakanları ya da siyasal liderlerle sembolik bir danışma bile olmadan kendisini Mihver güçlerinin düşmanı olarak buldu. Bu kongreye bazı Hindistan eyaletlerini yönetmeye yönelik moral bozucu denemeden vazgeçmek için mükemmel bir mazeret sağladı.

SAVAŞ VE SON YASA BAŞLIYOR

İngiltere Mihver güçlerine karşı savaş ilan ettiği zaman Hintliler danışmadan düşmanlıklara sokuldular. Bu nedenle kongre liderleri savaş faaliyetlerine katılmayacaklarını açıkladılar ve savaşı geciktirmek üzere barışçı adımlar attılar ve hapsedildiler. Bu kendi eylemlerini tasarlayan genç bir kongre üyeleri kuşağı bıraktı. 1942 Ağustosundaki sabotaja kadar uzanan hükümet karşıtı eylemler başlattıklarından, bu adamların Gandhi'nin bireysel kontrolü dışında oldukları kesindi. Bu noktada Gandhi İngilizlere karşı bireysel şiddetsiz protesto eylemleri (satyagraha) isteyerek otoritesini yeniden sağladı.

Ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında örnek olan kişi Bose, Gandhi ya da Nehru değil, Müslüman Birliği'nin başı ve 1940'ta kesin olarak biçimlenen bağımsız bir Pakistan hareketinin lideri Muhammed Ali Cinnah'tı. Onunki ister Nehru'nun tasarladığı modernleştirici bir sosyal demokrasi için seküler bir taahhüt altında, isterse Gandhi'nin sayısız özerk toplum görüşünde, farklı sosyal ve dini kolektiviteleri içeren bir Hindistan'ı reddetmesiyle, Gandhi ya da Nehru'nunkinden farklı bir millet kavramıydı. O İslamın ayrı bir vatandaşlık için yeterli temele sahip olduğunu, İngiltere buyruğundaki Hindistan'ın aslında İngiltere'den ve birbirlerinden bağımsız olmadıkça kaderleri çizilemeyecek iki ayrı milletten oluştuğunu ileri sürdü. Bu 1940'ların siyasetine hâkim olacak çok yalın bir fikirdi.

Cinnah Gandhi ile liderliğe yükselmesini destekleyen bazı sosyal özellikleri paylaştı. Gandhi gibi Cinnah da siyaseten biraz marjinal bir tüccar sınıftan geliyordu. Bu nedenle geleneksel olarak eğitilmiş bir sınıfa ait değildi; asker ya da toprak sahibi bir aileden de gelmiyordu. Gandhi gibi bir avukattı ve bu ona mekânsal ve sosyal bir hareketlilik kazandırıyor, ancak Gandhi'nin aksine başarıyı erkenden yakalamıştı.

Yine her ikisi de siyasal faaliyetlerine seküler ve ılımlı olarak başlamıştı, ancak geleneksel olarak dindar olmamalarına karşın ikisi de dini siyasetin merkezine koydu.

Levha 31 Nehru ve Cinnah Cinnah'ın evinin bahçesinde, Mayıs 1946 (IOL Fotoğraf 134/2 Baskı 28; neg. no. B 5135, British Library izniyle).

Cinnah 1920'lerin hilafet hareketine yoğun bir katılım döneminin ardından politikadan çekildi ve avukat olarak çoğunu, Hindistan'ın anayasal geleceği üzerine Yuvarlak Masa konferanslarına katıldığı, İngiltere'de olmak üzere bir servet yaptı. Gandhi bu toplantılarda kongreyi sembolik olarak temsil ediyordu. Cinnah Hindistan Müslümanları için Pakistan denilen (Müslümanların ekseriyeti oluşturduğu İngiliz Hindistanı eyaletlerinin baş harflerinden oluşan) ayrı bir millet fikrine 1930'larda ilk kez formüle edildiği zaman soğukkanlılıkla bakıyordu. Muhtemelen 1935 Anayasası'yla sağlanan yeni siyasal şemada büyük rolün onu beklediğine inandı. Ancak kongre liderleri Müslüman bakanların ağırlıkla Müslüman olan eyaletlerden çıkmasına olanak tanıyan, kendisine ve dindaşlarına siyasal bir zemin ve rol sağlayan seçimle yerleştirmeleri dikkate almadığında, Cinnah ayrılıkçı görüşe yakınlaştı ve Pencap, Lahor'daki Müslüman Birliği 1940 yılı oturumunda enerjisini bu amaca yöneltti.

Bir belirsizlik olsa da Lahor kararı Pakistan'ın doğuşu için bir başlangıç noktası oldu. 1940 yılı ayrıca Cinnah'ın "Büyük Lider" (*Qaid-i-Azam*) olarak göreve başladığı zamandı. Her şey bir yana, görev o zaman bütün Hintlilerin siyasal tutkularını sadece kongrenin dile getireceği iddiasına aykırıydı. Bu noktada kongre liderlerinin ve özellikle Nehru'nun Cinnah'ın özgürlük yolunda eşitler olarak Müslüman Birliği ile işbirliği talebini kabul etmeyecekleri belli olmuştu. Bu nedenle Cinnah Kongre'nin 1939'da eyalet bakanlıklarından çekilmesi ve hükümetle tüm görüşmeleri askıya almasıyla daha da kolaylaşan birliği kongre ile eşit görme taahhüdüne karşı İngilizlere savaş zamanı işbirliğini önerdi.

Cinnah için zorlayıcı konu diğer Müslüman politikacılarla gerginleşen ilişkileriydi. Pencap ve Bengal'deki diğer Müslüman siyasi liderlerinin hassas desteğini kaybetmemek için sürekli olarak önlem almak zorunda kalmıştı. Oradaki politikacılar biraz soyut bir "Pakistan" için kendilerinin ve kalabalık eyaletlerinin önem kaybedebileceği her türlü düzenlemeye kuşkuyla baktılar. Bu endişeyi dikkate alan Cinnah tedbirli davranarak belirli siyasal düzenlemelerden fazla söz etmedi; yani Hint Müslümanların gerçekleştirmeye çalışılacağı devlet şekinden bahsetmedi. Onun yerine her şeyi kucaklayan İslamda Müslümanların ideolojik kuşatmasına yoğunlaştı. "Pakistan"la ilk zamanlar kastedilen bir ulus devlet, belirli sınırları ve merkeziyle bir mevcudiyet değil, dini hassasiyetin belirsiz bir somutlaşması, itirafa dayalı engin bir toplumdur. Bu, toplumun devlet *olduğu* zaman, MÖ ilk binyılın *mahajanapada* siyasal oluşumunu hatırlatan bir formülleştirmeydi.

Kongre ve imparatorluk görevlileri arasında karmaşık ve belli bir sonuca ulaşmayan savaş dönemi görüşmeleri boyunca, Cinnah'ın Pencap ve Bengal'de eyalet liderleriyle sorunları Sind ve Kuzeybatı Sınır Eyaleti liderlerine de yayıldı. Bu liderler arasında kişisel anlaşmazlıklar ve kuşkular derinleşti ve her eyalet hizip ayrımla-

rıyla parçalandı. Ancak hepsinin anlaştığı önemli bir nokta vardı: Cinnah “millet” adına konuşmakta özgür “Büyük Lider”di ve yandaşlarının eyalet politikalarına müdahale etmediği sürece de öyle kalacaktı.

Bir Pencaplı olmamasına karşın Cinnah bu eyaletin, kongre başardığı takdirde radikal toprak reformunun uygulanması korkusu içindeki toprak sahiplerinin de yer aldığı büyük Müslüman çoğunluğunun önde gelen sözcüsü olarak kabul edildi. Savaş sırasında Gandhi'den konfederasyon düzenlemesi türünde bir “Pakistan” fikrine onay koparıırken, kongre hareketinin hâkimiyetinden beceriyle kaçınan Cinnah'ın bağımsızlığı ve itibarı sürekli arttı. Savaş sonuna yaklaşırken İngilizler Hindistan anayasasındaki değişikliklere tekrar baktılar, ancak Cinnah kendi Birliğin alt kıtadaki bütün Müslümanların yegâne temsilcisi olduğunda ısrar ederek onların bölümlerinde kolaylık sağlamayı reddetti. Kongrenin seküler ilkelerini ve Müslümanların kongre içindeki konumlarını tartışma konusunda son derecede kararlı bir tutum içindeydi. 1945'te İngiltere'de İşçi Partisi hükümeti kurulduğu zaman, anayasalarla ilgili bütün tartışmalar yönetim yetisinin Hindistan'a nasıl aktarılacağına ilişkin tek soruya indirgendi. Yakındaki son çarpıcı olaylarla Cinnah tartışmasız kilit isim olacaktı.

HİNDİSTAN SAVAŞTA

Almanlar ve Japonların politikaları eşgüdümlü olduğu zaman, Hindistan'ın savaş için önemli bir hazırlık alanı olması kaçınılmaz hale geldi. İngilizler milliyetçilerin davalarında ilerlemek için savaşın getireceği karışıklıklardan yararlanacağından korkarak, 1935 Anayasası'nda eyalet yönetimlerini devralmaya izin veren bir değişikliğe gittiler. Wesminster 1940'ta, Hitler'in panzerleri Belçika, Luxembourg, Hollanda ve Fransa'yı süpürüp geçerken, hükümet Winston Churchill'in eline geçtiği zaman bu eylemi onayladı. Asya Hindistan'ı savaşa yaklaştırdı. Churchill savaşta Hindistan'ın desteğini kazanmak kaygısını bir tarafa bırakarak ünlü “İngiliz İmparatorluğu'nun tavsiyesine nezaret” etmeyeceği açıklamasını yaptı. Bununla birlikte kendi milli koalisyon hükümetindeki çalışma bakanı Stafford Cripps'in 1942 baharında kongre ve diğerleriyle siyasal görüşmeler yapılması gerektiği görüşüne katılarak görünürde uyumlu bir tavır benimsedi.

Genel Vali Lort Linlithgow kongrenin savaş sonrası siyasal imtiazlar karşılığında savaşı destekleme önerisini reddetti. Gandhi görünüşe bakılırsa o zaman öneriyi ve kongre ile işbirliğine yönelik diğer teklifleri uygun buldu. İki yıl sonra kendine ters düşerek Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'ye verdiği desteği reddetti. Öneriye ret milliyetçilerle karşı karşıya gelme endişesi ve 1935 Yasası'nın

ödünleriyle ve 1937-1939 sonları arasındaki kongre yönetimi sırasında kaybedilen hâkimiyetin yeniden kazanılması isteğindeki imparatorluk bürokratlarından geldi.

Birkaç yıl önce, Nehru ve Krishna Menon'un Avrupa ziyareti sırasında Cripps onlara geçiş döneminde İngiliz çıkarlarının korunması şartıyla İşçi Partisi'nin genel oy hakkıyla seçilen kurucu meclis için Hindistan'a yetki transferi sözü verdiğini söylemişti. 1942 yılı başında Cripps'in İngiliz kabinesi adına görevi birçok kaynaktan doğan artan değişim baskılarını onayladı. Başta, Cripps ve Clement gibi Hindistan'ın özgürlüğünün bir hak olduğuna inanan kabinedeki İşçi Partisi üyeleri vardı; inançları savaş kabinesini daha liberal bir politikaya zorlayan İngiltere'deki sempatizanlarla güçlendi. ABD Başkanı Franklin Roosevelt, İngilizlerin savaş çabalarını desteklemeye istekliydi, ancak Amerikalıların İngilizlere tarihsel kırgınlığını da dikkate aldı. Pearl Harbor'dan sonra eşzamanlı politika için toplandıkları zaman, Churchill'e Amerikalıların Hindistan milliyetçi davasına büyük sempati duyduğunu söylemişti. Çin lider Çan Kay Şek de Çinlilerin Hindistan'ın özgürlüğünü desteklediklerini açıkladı. Churchill daha açık tavizli bir konuma itilse de Hindistan'ın özgürlüğüne yönelik özel ve etkili muhalefatinin hiçbir yönünü sergilemedi.

Ulusal Kongre savaş dönemi İngilteresi'ne yıllarca meydan okumadı. Egemen sağ kanat ve Gandhi kongre solunu kongrenin asıl sorunu olarak görmeye devam ettiler. Sol kanat kongre üyeleri İngiltere'nin savaşına muhalefet talebinde bulundular ve 1940 yıllık oturumunda kongrenin savaş dönemi işbirliğine ilişkin koşullu önerisi reddedildiği takdirde, sivil itaatsizliğin tekrar başlayacağı taahhüdünü almayı başardılar. Aynı zamanda Gandhi'ye böyle bir itaatsizlik eyleminin zamanlaması ve sürdürülmesi konusunda özel sorumluluk verildi.

Gandhi hükümetin korkutucu yeni güçlerini kongreye karşı kullanmak için bir bahane aradığının bilincinde olarak güvendiği birkaç taraftarından savaş karşıtı konuşma yaparak tutuklanmalarını istedi. Bunların arasında Nehru ve sağlam bir Gandici olan ve sonraları Gandhi'nin manevi mirasçısı sayılacak olan Vinoba Bhave de vardı. 1941 sonunda onları izleyen diğerleriyle birlikte ayarlanmış 20 bin gönüllü hapse girdi. Komünistler, Sovyetler Birliği Almanya tarafından işgal edildikten sonra savaşı desteklerken, kongredeki ve kongre dışındaki sosyalistler savaşı ve Gandhi'nin etkisiz muhalefetini kınadılar. Alternatif savaş karşıtı eylemleri tırmandırmak isteyenler, istisnalar olsa da, tetikte ve güçlü polis güçleri tarafından teker teker toplandılar. Subhas Bose cesur ve etkili bir sivil itaatsizlik hareketi başlattı. Eylem savaşa, toprak ağalarına ve onların polis dostlarına karşı olduğundan, Müslümanlardan ve Bengal'in uzak bölgelerindeki çiftçilerden geniş destek buldu, Mysore'a ve Kerala'ya yayıldı.

1940'ta gelişen ekonomik koşullar Hindistan'da neden daha fazla militanlığın olmadığını açıklayabilir. Dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi, savaş beklentisi

20 yıllık bunalımın hırpaladığı ekonomiyi canlandırmıştı. Tarım fiyatları ilk seferberliklerle yukarı doğru yavaş bir tırmanışa geçti ve 1914-18 Avrupa Savaşı sırasında savaş malları üretimiyle birlikte sanayi istihdamı arttı. Savaş Avrupa ve Japonya'nın ithalatını kısıtladığından, Hint malları için daha geniş bir pazar açılmış oldu. 1939-1942 arası fabrika istihdamı üçte bir oranında arttı. Artan sadece ithal ikame malları değildi, 1941'den itibaren Hindistan otomobil, gemi ve uçak ürettiyordu.

Müslümanlar açısından savaşın ilk yılları bir siyasal güçlenme zamanıydı. Cin-nah Müslüman Birliği'nin Müslüman çıkarlarının yegâne temsilcisi olduğunda ısrarlıydı ve bütün anayasal düzenlemelerde vetosu vardı. Siyasetçiler arasında ayrı bir Müslüman anavatanı olması düşüncesine yönelik artan bir sempati vardı. Bu fikir 1933-1935'te Cambridge Üniversitesi'ndeki, Pencaplı Müslüman öğrencilerin yazdığı ve geleceğin ulusuna "Pakistan" adını veren kitapçıklarda dile getirildi. Kelime Pencap, Afganistan, Keşmir, Sind ve Balucistan'ın son ekinin birleştirilmesiyle oluşturuldu; ortaya çıkan kelimenin anlamı Urdu dilinde "temiz ülke"ydi. En yoğun Müslüman nüfusuyla Bengal'in bu ülkeye dahil edilmemesi tuhaftır. Ayrı bir Müslüman anavatanına ilişkin öneriler alt kıtadaki siyasal gruplar arasında bölünmeleri görme arayışındaki İngiliz görevlilerinin alaylı ilgisiyle karşılandı. Burma'nın düşmesiyle Mart 1942'de savaş aniden Hindistan sınırlarına dayandı; aynı zamanda Almanların Sovyetler Birliği'ni işgali Hint komünistlerinin artık bir "halk" savaşı olan bu savaşı desteklemeye sevk etti. Savaşın yaklaşması, ulusal safları sıklaştırdı ve İngilizlere karşı güçlü kitle direnişlerini yoğunlaştırdı ve bu durum İngilizlerin yenilgi haberleriyle daha da gelişti. Savaşa muhalefet şimdi kongre içindeki ve dışındaki Gandhi yanlıları ve sosyalistleri birleştirdi ve Subhan Bose'ye büyük bir vatansever kitle sağladı. Kongrenin en köktenci lideri olarak hapisten yakayı kurtaran Bose Hindistan'ın özgürlük mücadelesi için alabileceği her türlü yardımı alabilme kararlılığıyla Almanya'ya kaçtı. Oradan Hindistan Bağımsızlık Ordusu'nun Hindistan'ı askeri yollarla kurtaracağını ilan ettiği Japon hâkimiyetindeki Singapur'a geçti. Topladığı ordu Japon kamplarındaki 20 bin Hint savaş esirinden, Malaya'da komutanları tarafından teslim edilen askerlerden ibaretti. Burma ormanlarında Japonya tarafında gerçekleştirilen sonraki sefer Hint milliyetçileri tarafından sevinçle karşılandı.

CRIPPS MİSYONU

İngilizlerin bulunduğu hassas durum, Amerikan ve Çin müttefiklerinin süren bas-kısı Hindistan reformuna ilişkin bir tutum değişikliğini zorunlu kıldı. Churchill

şimdi, bir kurucu meclis kararı olursa İngiliz İmparatorluğu'ndan ayrılacak bağımsız bir Hindistan ilave hakkıyla, dominyon statüsü öneriyordu. Hintliler bunun karşılığında devam eden İngiliz otoritesi altında savaşa devam etmeyi kabul edecekti. Karardan dışlanmanın öfkesi içindeki genel vali Linlithgow'u sakinleştirmek Churchill'e kalırken, Sir Stafford Cripps Mart 1942'de bu önerinin şartlarını Hintlilere açıklamak üzere Hindistan'a gönderildi. Churchill gereğince kotarılsa, Amerikalı eleştirmenlerin anlaşmaya varmadaki herhangi bir başarısızlığın Hintlilerin inatçılığından kaynaklandığına ikna olacaklarını belirtti.

Cripps aslında hâlâ Hint liderlere neler önerilebileceği ve kabinesinin nelere razı olacağı konusunda açık değildi. Hint tarafının yanıtı biraz karışıktı. Gandhi konuyu kongre müzakerecileri Nehru ve Maulana Azad'a bırakarak tartışmalara dahil olmayı kabul etmedi. Önerilen Hindistan hükümetinin merkez yürütmesinde Hintlilerin rolünü netleştirmeye yoğunlaştı ve Cripps'in önerisini kuklaya dönüştürülmüş bir genel valiyle tamamen kongre kontrollü bir kabine olarak değerlendirdi. Bu Londra'da düşünülen bir düzenleme değildi. Sonuçtaki biraz Churchill'in kasten tasarladığı bu karışıklık kabine arkadaşlarını Cripps'in geri çağırılmasına ve Hindistan'ın muhalefeti nedeniyle görüşmelerin sonuçsuz kaldığının açıklanmasına ikna etti. Cripps misyonunun boşa çıkardığı umutlar ve Hintlilerin İngilizlerin samimiyetsizliğine ilişkin yaygın kuşkuları 1942'de Gandhi'nin başlattığı "Hindistan'ı Terk Et" hareketiyle yeni eylemleri ateşledi.

HİNDİSTAN'I TERK ET

1942 sonunda Hindistan iki savaşa birden girdi: Birisi Japonlara, diğeri imparatorluk rejimine karşı. Kongre Çalışma Komitesi tarafından 8 Ağustos 1942'de ilan edilen "Hindistan'ı Terk Et" kampanyası bir savaş deklarasyonuydu. Şiddetsizlik geçmişte olduğu gibi sürdürüldü, ancak eski kampanyaların katı disiplini gevşedi. Kongre liderleri acil tutuklama ve alıkoyma uygulamalarıyla karşılaştıklarını biliyordu, bu nedenle Gandhi Hintlilerin mümkün olduğu kadar doğru bir savaş yürütmeleri gerektiğini açıkladı. Gandhi ayrıca uzun zamandır yasaklamış olduğu genel bir grev dahil, mücadele kurallarını hapse davetin ötesine taşıdı. Kendine has bu yeni militanlığın nedenleri uzun süre tartışıldı. Nehru taktik değişikliklerinin Gandhi'nin İngilizlerin Alman ve Japon ortak saldırıları karşısında ezileceğine ve bu nedenle İngilizlerin savaş sonrası imtiyaz vaatlerinin anlamsız olacağına ilişkin inancından kaynaklandığını düşündü. Ancak katkıda bulunması muhtemel bir başka neden ılımlı önlemlerle artık kontrol edilemeyen uzun süreli hayal kırıklıklarının alttan gelen baskısıydı. Kongre liderleri 9 Ağustos'ta tutuklandığında ken-

diliğinden gelişen kitle gösterileri patlak verdi ve beklendiği gibi ikinci açıklamaya inandırıcılık kazandırdı.

İngilizlerin tepkisinin sürati ve dozu imparatorluk aygıtının bu olasılığa 1939'dan beri, savaş başladığında hazırlanmış olduğunu doğruladı. Asya'daki askeri başarısızlıklar Assam ve Bengal'in Burma'ya ilerleyen birleşik Japon ve Hindistan Ulusal Ordularının eline geçmesinin an meselesi olduğunu gören İngiliz askeri ve bürokratik görevlilerinde paniğe neden olmuştu; Bengal'de gemilere el konulmuş ve istilacıların eline geçmesin diye tahrip edilmişti.

Sonuçta nehir taşımacılığındaki kesinti, ertesi yıl Bengal'de ortaya çıkan korkunç kıtlığı daha da kötü hale getirdi. Savaş devam ederken, Hintli işadamları desteğini çektiğinde görevliler umutsuzluğa kapıldı. Savaşın başında yasal ticaretten ve karaborsa faaliyetlerinden tatlı kârlar elde edilmişti ancak bazı işadamları İngiliz bayrağını izledikleri Malaya ve Burma'da kayba uğramıştı, zaten aşırı savaş kârlarını emen yeni vergiler zorlarına gitmişti. Raj günün artık bittiğine inanan çoğu insan yüzünden bazıları Hindistan'ın bir bütün olarak çıkarlarının Japon-refah dünyasına katılmakla geleceğini bile düşündüler. Ancak 1942 sonlarında Japonların Asya sınırında bocaladığı anlaşıldı ve Hindistan iş çevresi ile İngilizler arasında, grevlerin İngiliz polisi tarafından bastırılmasındaki şiddetle teşvik bulan daha normal bir işbirliği yeniden başladı.

İş durdurmalar ağustosta Hindistan'ı Terk Et kampanyasını başlattı. İşçi sendikacıları Kuzey ve Batı Hindistan kentlerini dolduran polis ve askerlerle karşılaşmak için öğrencilerle birleştiler ve ayın sonuna doğru yakın kırsalda harekete geçirici unsur olarak bir kez daha faaliyete geçen öğrencilerle hükümet karşıtı gösteriler başladı. Bengal, Orissa, Bombay ve Karnataka'ya bağlı yörelerde kır gerillaları haberleşme tesisleri ve askeri üslere saldırdı. Bu faaliyetler savaşın sürmesini engellemezken, 1943 sonunda bazı sömürge görevlileri yönetimlerinin sivil düşmanlığının vardığı düzeye ilişkin kaygılarını ifade ediyordu. Doğu Hindistan'da bütün köyleri tahribe yönelik polis ateşleri, açıkta kırbaçlamalar, hatta uçaklardan makineli tüfekle taramalar misillemeleri doğurdu. 1942 Ağustos-Aralık arasında silahsız göstericilerin tarandığı yüzlerce olay kaydedildi. Bunların tam üçte biri Bombay'da oldu ve yaklaşık 2 bin kaybın yanı sıra 2500 kişiye kırbaç cezası verildi.

1942-1943'ün devrimci atmosferinde başroldekiler öğrencilerdi. Orta hatta üst sınıfa mensup öğrencilerin yaygın tutuklanmaları, hatta ölümleri açığa çıkarırken, kentsel ve kırsal kargaşanın suçlular ve holiganların işi olduğu yönündeki resmi iddiaların boş olduğu anlaşıldı ve polis mülke saldırıların nispeten az olduğunu itiraf etti. Vatansever sayılmayan zamindalar ve toprak sahipleri kira gelirlerinden mahrum edildi ancak bunların çok azı İngilizlerin savaşı kaybedebileceğine ilişkin artan beklentiden kaynaklandı.

Her zamanki gibi militanlık bazı yerlerde diğerlerinden daha fazlaydı. Müslümanlar, Sihler ve Hindular arasındaki üçlü komünal çatışma Raj'a direnmeyi ikinci plana itecek kadar sertleştirdiğinden, Milliyetçilik faaliyetlerinin önceki merkezlerinden Pencap 1942-1945 arasında İngiltere karşıtı eylemlere pek tanık olmadı. Ayrıca savaş harcamaları ve Pencaplı askerlerin gönderdikleri paralar sonucundaki ekonomik rahatlama vatanseverlik ateşini söndürdü. Madras da sessizdi; oradaki Chakravarti Rajagopalachari liderliğindeki kongre sürekli müzakereyi çatışmaya tercih etti. Liderin ılımlılığı önemli komünist etkisinden dolayı savaşın desteklendiği Madras'ın Telegu dili konuşan bölgeleriyle Kerala'da yansımaları buldu.

Hükümet karşıtı eylemler savaşın karışıklığa itmesini engellemek için şiddetle karşılık görse de, gerçek zaferin milliyetçilere gitmesi büyük ölçüde İngiliz liderlerindeki moral bozukluğu ve yenilgiyi kabullenme durumundan kaynaklandı. 1943 sonlarında genel vali olan General Archibald Wavell Churchill'e dünya kamuoyu izin verse bile savaş sonunda Hindistan'ı tutmak için gereken baskıcı güçlerin İngiltere'nin imkânlarını aşacağını söyledi.

Polis baskısı ve hapis cezaları kongreyi, mantığa aykırı bir biçimde, 1937-1939 arasında geriletici eyalet bakanlarının liderliğinde lekelenen ününe yeniden kavuşturdu. İngiliz hapishaneleri kongre liderlerini aksi takdirde karşılaşacakları zor kararlardan da kurtardı: Japon zaferi kutlanacak mıydı kınanacak mıydı ve Subhan Bose'nin Azad Hind (Özgür Hindistan) Hareketi ve Hindistan Ulusal Ordusu desteklenecek miydi desteklenmeyecek miydi? Birçokları için Bose'nin programı savaşla Asya'nın egemenliğini sağlamak için kendi oyunlarını kaybetme sürecindeki Japon faşistlerin programını hatırlatıyordu. Bununla birlikte askerlerinin Burma'daki başarısı Hintlilerin vatanseverlik duygularını hapisteki kongre liderlerinin fedakârlıkları kadar etkiledi.

SAVAŞTA EKONOMİ

Savaşın sonuna doğru toplumsal sıkıntının derinleşmesi kongre davasının yararına oldu. Savaş sırasında yiyecek dahil sınırlı mallar nedeniyle para değerinin düşmesi ve gelişen karaborsa yiyeceği karneye bağlama yetersiz planlarından kurtardı. Yokluklar birçok yerde açlığa ve 1943'te, gemiler 1942'deki olası bir Japon istilası nedeniyle uzaklaştırıldığından yaz ve sonbahar döneminde kıyı bölgeleri yiyeceksiz kalan Bengal'de korkunç bir kıtlığa dönüştü. Kıyı bölgelerinden Kalküta'ya uzanan yollar açlıktan ölmek üzere olan insanlarla doldu ve tahminlere göre 3 milyon kişi öldü.

Felaket Bengal gibi yerlerde yoksulları vururken, bazıları da büyük servet topluyordu. Bazıları kısmen Bengal'in kötü kaderinden ancak çok daha büyük ölçüde

savaş dönemi ekonomisinden umulmadık kârlar elde ettiler. Gerçekten de hizmet giderleriyle İngiltere'nin iç giderlerini artıran Hindistan ekonomisi, borç alan bir konumdan, zorunlu borçlanmalar ve savaş malları alımlarının ertelenen ödemelerinin bir sonucu olarak, İngilizlerin önemli alacaklısı haline geldi. Savaş süresince Hintli üreticiler üretimlerine uçak dahil, yeni sanayi malları eklediler ve Hintli kapitalistler savaş sırasında kazanılan teknik gelişim ivmesinin düşmemesi için kongre üyeleriyle planlama çalışmalarına katılmaya başladılar. G. D. Birla ve J. R. D. İngiltere ve ABD firmalarıyla teknik anlaşmalar ve işbirliğini başlattılar, 1944'te lisanslı teknoloji transferi için "Bombay Planı" denilen bir program geliştirdiler. 15 yıllık yoğun bir sanayi hamlesiyle Hindistan'ın fert başına düşen yıllık gelirinin ikiye katlanması hırslı bir beklentinin ürünüydü (buradaki model Stalin'in dayattığı 1930'ların Sovyet sanayileşmesiydi ancak Hindistan sanayi gelişimini devlet ve özel sektör karmasıyla yaparak farklı bir tablo çizdi).

CİNNAH'IN TERCİHİ

Böyle iyimser beklentiler savaştan sonra İngiltere ile barış içinde bağımsızlık görüşmeleri yapılabileceğini düşündürdü. Alt kıtada ayrı Müslüman anavatanı isteğinin ardından gelebilecek şiddet içeren bir bölünme olasılığı konusunda hiçbir dikkate alınmadı ya da hesaba katılmadı. Müslüman Birliği ile Komünist Parti düşmanlıklardan nemalandılar. Kongre savaşın başında Madras, Birleşik Eyaletler, Bihar ve Orissa'da hükümetten çekildiği zaman, birlik bu yerlerle birlikte Assam, Sind, Bengal ve Kuzeybatı hududunda konumunu geliştirdi. Birlik ayrıca Müslümanları ve onların komşularını savunmak için milis takviyesi yaparak ve çeşitli yollarla sınıf çıkarlarına değinerek taktik olarak da kendini güçlendirdi. Birlik Pencap ve Bengal'de Müslüman kiracı çiftçilerin, Hindu zamindarlara, toprak ağalarına ve tefecilere karşı mücadele eden solcu liderlerini yerinden etme uğraşında radikal, sosyal politikalar benimsedi. Diğer bağlamlarda birlik, daha fazla siyasal avantaj elde ettikleri takdirde, Müslüman işadamlarını onların ticaret ve imalat paylarını büyütebileceklerine ikna etti. Bu ve diğer tartışmalar Kuzey Hindistan'ın birçok bölgesindeki birlik davasına inanmış gazeteler aracılığıyla yaygın olarak duyuruldu.

Savaş biterken herkes zihnen yeniden bağımsızlık mücadelesine odaklanacak durumdaydı. Mayıs 1946'da İngiliz kabine heyeti Hint politikacıları Simila'da toplantıya çağırdığı zaman Cinnah, birliğin yegâne sözcüsü olsa da güçlü görünmüyordu. Pencap eyalet meclisinden ya da bu önemli eyaletlerin Müslümanların elindeki bakanlıklarından pek destek görmedi. İngilizler karşısında itibarını korudu ancak ayrı bir Müslüman devleti fikrine kongreden daha fazla katılmasalar da hükümet

görevlileri bütün Hindistan Müslümanları adına tek bir müzakereci sesin kolaylığının farkındaydılar. Bu durum Cinnah'ın İslami ideolojik talepleri vurgulama tercihini kuşkucu ve bölünmüş taraftarlarıyla Raj'ın yerine geçecek hükümetin somut yapısı üzerine bitmek bilmez tartışmalara girmekten daha fazla güçlendirdi. Birlik 1946 eyalet meclisi seçimlerinde Müslüman oyların dörtte üçünü kazandığından, dinle tanımlanmış bir millet kavramı vurgusunun karşılığını aldı; bu 1937'de kazanılamamış yaygın bir güçtü.

Bu oylamayı alt kıtada bir anavatana yönelik genel bir talep olarak değerlendirmekte zaman kaybetmeyen Cinnah'ın bir zaferiydi ve taraftarlarını seçimle gelen ortak zaferi kutlamaya teşvik etti. Birliğin 1946'daki başarısına rağmen, kongre koalisyon bakanlıklarıyla görüşmede birliği diğer birçok eyaletten dışladığından, Sind dışında eyalet bakanlığı kurmanın mümkün olmaması nedeniyle, Pencap ve Kuzey Hindistan'daki başka bölgelerde Müslümanlar, Hindular ve Sihler arasındaki gerilim yükseldi. En incitici olan da Pencap'ta kongrenin bir bakanlık oluşturmak için Sihlerle ittifak yaptığı durumdu. Bu noktada Londra'dan gelen önemli kararlar oyunun şartlarını değiştirdi. Attlee hükümeti iktidarın beklenilenden daha önce "sorumlu Hintli ellere" devredileceğini ve Cinnah'ın birliğin büyük Hindu ve Sih azınlıklarıyla bütün Pencap ve Bengal üzerinde kontrolü talebinin reddedildiğini açıkladı. Cinnah şimdi nahoş bir tercihle karşı karşıyaydı. Müslümanlar kongre egemenliğinde zayıf bir Hint federe birliğinde kalabilir ya da Pencap'ın "sakatlanmış" batı bölgeleri ve Bengal'in doğu bölgelerinden oluşan ve Kalküta'yı dışarda bırakan bölünmüş bir alt kıta seçeneği kabul edilebilirdi. Hindistan Cumhuriyeti'nde kalmayı seçmiş milyonlarca Müslümana nasıl bir koruma sağlayacağı şöyle dursun, böyle bölünmüş bir devletin nasıl yönetileceğini anlamak bile kolay değildi. Cinnah hemen güçlü bir merkezi otorite ve siyasal kurumlar yaratma olasılığının zayıflığıyla, yine İslami ideolojiyi yetersiz kalacak kaynak ve kurumlarıyla bir devletin yerine koymak zorunda kaldı. Dini meşruiyeti olan bir merkez üzerine Bengal ve Pencap'ın ulusaltı vatanseverliği ve çıkarlarının üstesinden gelinmesinin ağır yükü kondu. Bir Müslüman devlet bölgesel ve siyasal olarak parçalı bir halkın ve modern bir devletlikle açık bir bağlantısı olmayan dini ideolojinin umut vermeyen materyallerinden oluşturulmak zorundaydı.

Hindistan'ın çelişkisi çok büyüktü; seküler ideolojisi zaten güçlü bir merkezi olan geçerli bir kurumsal ve anayasal federalizm çatıyla birlikte İngiltere'den mirastı. Kongre liderleri özellikle Sardar Patel merkezi gücü artırmak için İngilizlerin 1935 Yasası'yla merkezi savundukları zaman yaptığı gibi rekabetçi eyalet fikirlerini ve çıkarlarını kullandı.

Akıllı bir politikacı olan Cinnah Pakistan'ın merkezinde Raj'ın yerini almanın o kadar kolay olmayacağını görebildi; bağımsızlık sonrası ilk genel valilik görevini

almasının nedeni buydu. Uygun bir merkez olacaksa, Cinnah için en hızlı yol bu olacaktı.

Savaşın sonunda komünistler Mihver güçlerine karşı savaşı desteklemek ve Cinnah'ın ayrı bir Müslüman devleti taleplerine (Lenin'in Sovyetler Birliği'nde etnik milliyetlerin kendi kaderini tayini kuramına uygun olarak) arka çıkmak rezalelerinin üstesinden gelmek zorunda kalmıştı. 1934'te yasadışı ilan edildikten sonra savaş sırasında yeniden yasallığa kavuşan komünistler, örgütlenme özgürlüğünü kullandılar ve parti üyeliği 1942'de 4 binden 1947'de 100 bine çıktı ve bu sayının birkaç katı komünistlerin yönlendirdiği sendikalar, kisan ve öğrenci kitle örgütlerinde kayıtlıydı. Ülkenin birçok bölgesinde köylülerle işbirliği Komünist Parti'ye savaş bittiğinde seçim çağrısında bulunabileceği kadar büyük bir "oy deposu" sağladı. Kongre ve birlikten sonra üçüncü sırayı aldı. Böyle öne çıkmanın bir sonucu Hindistan'ın birçok bölgesindeki, özellikle de Kalküta'daki entelektüelleri elde etmesiydi. Komünistler 1945'te başlayan özgürlük hareketinin nihai hamlesine iyi hazırlanmışlardı.

BÖLÜNMENİN ACI ZAFERİ

Bezdirici bir yavaşlıkta ve kesintili olarak giden görüşmeler sonunda özgürlüğü getirdi, ancak özgürlük on yıldır savaşta olan bir dünya için bile dikkat çekecek boyutta ölümlere yol açtı. Hindular, Müslümanlar ve Sihler hem müzakerelere hem şiddete yöneldi. Kongre ve birlik arasındaki görüşmeler savaşın son günlerinde yeniden başladı. 1944 yaz sonunda Gandhi ve Cinnah İngilizlerden beklenen iktidar devrinin ardından kurulabilecek bir Müslüman anavatanı fikrini tartıştılar. Ayrılma isteğini belirlemeye ilişkin halk oylamaları önerilerini reddeden Cinnah Müslüman çoğunluğu olan eyaletlerden, yani Pencap, Sind, Belucistan, Kuzeybatı Hudu, Bengal ve Assam'dan oluşan bir Pakistan bölgesi talebini ileri sürdü. Olası her anlaşma birlik liderlerinin savaş bittiğinde kongrenin 1939'da vazgeçtiği eyalet yetkisini yeniden iddia edeceğine ve büyük olasılıkla birliğin bakanlıklar tesis ettiği eyaletleri geri alacağına ilişkin kesin inançlarından dolayı karmaşaya dönüştü. Görüşmelerin başarısızlığı dikkati Londra'dan gelen yeni önerilere yöneltti.

Churchill yeni adımların tartışılacağı bir konferansta yer alabilmeleri için, genel valiye savaş sırasında hapsedilen kongre liderlerinin serbest bırakılması talimatını verdi. Simila'da genel valilik yaz karargâhında toplanan konferans, birliğin Müslümanları temsil ettiğinin düşünülmesi gibi, Lort Wavel'in baştan itibaren kongrenin sadece kast Hinduları temsil ettiğini düşünmesinden dolayı, başarısızlığa mahkûmdu. Kongre üyeleri ve liderleri arasında alt kasttan Hintliler ve Müslü-

manlar olduğu için protesto edildi; Müslüman Maulana Abul Kalam Azad sadece Simla Kongre Delegasyonu'nun lideri değildi; 1940'ta kongre başkanı da olmuştü. Cinnah kendi adına konferansa daha fazla katılımının bir koşulu olarak birliğin bütün Müslümanları temsil etmesi gerektiğinde ısrar etti. Bu konferansta bir gedik açtı ve aslında Cinnah'ın birliğin İngilizlerin dayatmak istediği anayasal her düzenlemeyi veto edebilme talebini geçerli kıldı.

BAĞIMSIZLAŞAN ASYA

Denizaşırı koşullar artık bir sonuçsuzluğa izin vermiyordu. Haziran 1945'te İşçi Partisi Churchill'in Torilerini emperyalizmin sonunu da içeren bir politika değişikliği dalgasıyla süpürdü. Vietnamlıların Fransızlardan Endonezyalıların da Hollandalılardan bağımsızlaşma talepleri ve Avrupa egemenliğinin yeniden tesisine silahlı direnişlerinin başlaması da savaş sonrası anti-emperyalist havaya katkıda bulundu. Hindicini ve Endonezya'da Japonya'ya teslim olan İngiliz liderliğindeki Hint birliklerinin toprakları Fransız ve Hollandalı subaylara teslim etmekle suçlanmaları bir ironiydi.

Yeni savaş sonrası durumda yeni İşçi Partili başbakanın Hindistan'da seçim çağrısı -1937'den beri ilk- yapması doğal olarak bekleniyordu. Beklenen başka bir hükümet kararı daha vardı: Bose'nin ordusunda subay olarak görev yapmış yüzlerce Hint askerinin yargılanması. Bir Hindu, bir Müslüman ve bir Sih'in suçlandığı ilk mahkeme Kasım 1945'te Delhi Red Fort'ta yapıldığı zaman, Müslüman Birliği ve kongreden yaygara koparken Pencap'taki orduda da tehlikeli bir kıpırtı vardı. Hindicini ve Endonezya'da görev yapan askerlerin sadakati artık kuşkuluydu. Wavelin bu nedenden dolayı orada Hint askeri bulundurmaktan duyduğu endişeyi dile getirdiği ancak bunun o sırada Asya'da komutan olan ve çok geçmeden Hindistan'da kısa ancak başarılı bir kariyer yapacak olan Viscount Mountbatten tarafından dikkate alınmadığı ortaya çıktı.

Wavel'in sorunları Hint askerlerinin sadakatiyle sınırlı değildi. Savaş sonrası işsizlik genellikle besin fazlası olan Bombay ve Bengal eyaletlerinde oranları sertçe düşüren yetersiz hasadın yarattığı sıkıntıyla daha da arttı. Sonra Kasım 1945'te öğrenciler Hindistan Ulusal Ordusu davalarına son verilmesi talebiyle Kalküta sokaklarını doldurdular ve polisin açtığı ateşte ikisi öldü; dinler de birliğin sembolik önemi için biri Hindu biri Müslümandı. Kalküta'da düzen ancak daha fazla ateş açılmasıyla sağlandı.

Hem Gandhi hem de Nehru onları savunsa da birçok kongre lideri bu polis eylemlerini kınadı. Bu protestolar İngilizler için mahkemelere karşı halkın büyük

öfkesinin bir işaretiydi, vahşet ve cinayete karıştığı tespit edilebilenler dışında kalan bütün sanıklar salıverildi. Ancak bu bile genel öfkeyi dindirmedi, 1946'da Abdul Raşid adında biri ağır bir kararla sekiz yıl hapse mahkûm edildiği zaman Kalküta yeniden gösterilerle ve 80'den fazla insanın öldüğü grevle sarsıldı. Demiryolu ve posta işçileri kısmen Kalküta'daki baskılara bir tepki olarak ancak yükselen temel gıda maddeleri fiyatlarını protesto etmeye ve ulusal grev eylemleri için harekete geçmeye karar verdi.

Bütün bunlara İngilizler için kesinlikle olayların en tehlikelisi eklendi: Bombay'daki deniz personelinin ayaklanması. Şubat 1946'da donanmadaki yiyecek standartlarının düşmesine, Hintli ve Avrupalı denizciler arasındaki ücret farklılıklarına ve beyaz subayların ırkçı aşağılamalarına karşı protestolar başladı. Denizciler de Delhi'de yargılananlar ve dönen Hollandalı sömürgeciler için Endonezya'yı savunmaya karşı çıkan askerlerle bir tutuldu. Denizciler önce sakince açlık grevlerine gittiler ancak daha sonra şiddet patlak verdi ve kıyıdaki istasyonların gemilerden bombalanmasına kadar tırmandı. Bombaylı siviller temmuz ayında grevcilere yiyecek sağlamak için kıyı istasyonları etrafındaki kuşatma hatlarını yararak grevi desteklemeye başladılar. Haber başka yerlerdeki deniz birliklerine yayılırken, yeni grevler ilan edildi, öyle ki 1947 başında yaklaşık 80 geminin ve 20 kıyı istasyonunun komutanları isyancıları bastırmak ve grevi zorla kırmak için mücadele veriyordu. Bu birçok yerdeki öğrenci ve işçinin polis ve askerlere saldırarak isyancıları desteklemesine neden oldu. Toplam 200 sivil öldü.

Hindistan milliyetçi liderleri için bunlar zor zamanlardı. Sardar Patel ('geçici hükümet'in bölge bakanı) ve Gandhi isyanı kınadı: Patel özgür Hindistan'ın disiplinli ordu ve donanmaya da ihtiyacı olacağını, Gandhi ise denizcilerin kötü bir örnek oluşturduğunu ileri sürdü. İkisinin itirazlarının ardında da şiddet dalgasını kontrol edememenin âcizliği gizliydi. Hindistan'ın her bölgesinde artık kontrolsüz olarak isyanlar çıkabiliyordu ve ateşli silahlara karşı davasından vazgeçmeyen silahsız protestocuların –giderek çok daha fazla orta sınıf mensubu– ruh durumunda da yeni bir şey vardı. Militanlık genellikle komünistlerin kendi "ihanet" yıllarında ulaştıkları merkez konumu yansıttı ve tamamen yasal olarak faaliyet gösterdikleri bu dönemde disiplinli sokak kavgası yapabilecek taraftar kitlesi toplamışlardı. Patel ve diğer milliyetçi politikacılar tercih ettikleri görüşmelerle bağlantılı şiddet karşıtı direnişin tamamen farklı türde bir politikaya yenik düştüğünü umutsuzca gördüler. Bu nedenle de İngilizlerin genel seçim çağrısı halihazırda sokaklardaki protestolarda harcanan enerjiyi başka yöne çekmeyi uman kongre liderleri tarafından istekle karşılandı.

Aralık 1945 ve Ocak 1946 seçimleri küçük Müslüman azınlığın olduğu seçim bölgelerinde tatminkâr çoğunlukları kongreye döndürdü; küçük azınlıklar ana

mecliste ve Bengal, Sind ve Pencap dışında çoğu eyalette kazanıldı. Müslüman Birliği Pencap'ta hükümeti kuracak kadar koltuk kazanamasa da ve Cinnah'ın Simla'da Pakistan'a istediği iki eyaleti –Assam ve Kuzeybatı Hududu– kongreye kaybetse de, diğer seçim bölgelerinde, 1935 Anayasası kuralları gereğince Müslümanlara ayrılan koltukların beşte dördünü kazanarak kongre kadar başarılı oldu. Ancak oylama dini temelde yapılmış olduğundan ve belirgin biçimde bir Pakistan oylaması olmasa da, Cinnah bunu dahil etmeyi başardığı ve izleyen sorunlu dönemde de ısrarını sürdürdüğü için, seçimin gerçek kazananı Cinnah ve birlikti.

Mart 1946 bir başka İngiliz kabine heyetine tanık oldu. Clement Attlee İngiliz yetkililerinin kabul edebileceği bir anayasa taslağı yapabilecek geçici bir hükümet için olasılıkları araştırmak üzere bu kez Stanfford Cripps ve iki meslektaşını görevlendirmişti. Özgürlük artık ne zaman ve hangi koşullarda olacağı dışında tartışma konusu değildi. İngilizler de kongre de bundan sonraki protestoları önlemek istiyordu ancak sürekli kıpırdayan bir huzursuzluk devam etti; demiryolu, posta ve hatta polis grevleri görüldü. Solcular ve komünistler genel bir grevden de bahsettiler. Tehdit eden mevcut şiddetin yarattığı umutsuzluk kabine heyeti üyeleriyle kongre arasında kamuoyu tarafından pek onaylanmayan bir anlaşmayı hızlandırdı.

Kabine heyetinin ortaya attığı uyduruk çözüm öylesine beceriyle sunuldu ki, kongre ve birlik tersinden anladıkları halde kabul ettiler. Prenslik devletleri dahil bütün Hindistan üç bölgesel eyalet grubuna bölünecekti: Biri kuzeybatı, biri kuzeydoğu ve güçsüz bir federasyon oluşturacak olan kalanlar. Savunmayı, dışişlerini, para dolaşımını vb. merkezi otorite halledecekti. Cinnah ve birlik her grubun kurucu meclisiyle planının özünde ayrı bir Pakistan'ı içerdiği izlenimi edindiler. Öte yandan kongre önerilen merkezi otoriteyi Pakistan talebinin reddinin bir işareti olarak anladı.

Ancak bir kurucu meclis seçimi ayarlama çabaları partilerin kimi temsil edeceği sorusuyla havada kaldı: Kongre herkesi temsil edeceği iddiasında bulunurken, birlik sadece Müslümanların temsilinde ısrar etti. Sonunda Cinnah bütün tartışmalardan çekildi ve hayra alamet olmayan bir biçimde birliğin bağımsız Pakistan'ı gerçekleştirmek için 16 Ağustos 1946 tarihinden itibaren “doğrudan eyleme” geçeceğini belirtti. Wavel için birliksiz bir geçici hükümet önermek dışında seçenek kalmamıştı ve böylece eylülde başında Nehru ile kongre güdümünde bir hükümet resmen göreve başladı. O zaman Cinnah'ın tehdidi gerçekleşti ve sadece kongreye karşı Müslüman Birliği'ni değil, toprak ağalarına ve onların polis ve yargı müttefiklerine karşı yoksul köylüleri de kapsayan kanlı şiddet eylemleri başladı. İngiliz ve kongre liderlerini korkutan kaos, şimdi talihsiz Hint halkının üzerine çöküyordu. Kuzey bir yıl boyunca kana bulanacaktı.

Cinnah'ın emretmiş olduğu gibi 16 Ağustos 1946'da Kalküta başladı. Asker ve polisin müdahale etmeyeceği vaadinde bulunan Bengal'in Müslüman başbaka-

nının yordakçılığıyla Müslüman saldırıları başladı. Saldırlara üç gün sonra Sih ve Hindulardan karşı saldırılar geldi, çoğu Müslüman 4 bin kişi öldü ve iki katı kadar da yaralı vardı. Bombay'ın önemli Müslüman nüfusu çok büyük ölçekte olmasa da Hindular karşısında başarısız olmuştu. Şiddet sonra tekrar Bengal'e, bu kez eyaletin doğusuna, Müslüman kiracıların toprak sahiplerine, alsatçılara ve tefecilere saldırdığı kırsal bölgeye kaydı. Polis yine 300 kişi ölene ve mülkler tahrip edilene kadar bekledi. Bihar Ekimde Hindu köylülerinin 7 bin kişinin ölümüyle sonuçlanan saldırısına sahne oldu.

Bu isyanlar kadar kötü başka bir gelişme Pencap'ta insanları hayat kaybına duyarsızlaştıran ve diğer örnekleri gölgede bırakan din kargaşasıydı. Ağustos 1947'de 5 bin kadar Sih ve Hindu tüccar ve tefeci ağırlıkla Müslümanların olduğu Batı Pencap'ta Amritsar ve Multan arasında katledildi ve Müslümanlar batıya Sihler doğuya olmak üzere katliamlardan kaçanların sayısı milyonlara yükseldi. 1948'e gelinceye kadar Pencap'ta ölü sayısı 180 bine ulaşmıştı ve bunların üçte ikisi Müslümandı. Altı milyon Müslüman evini kaybedip mülteci olurken, 4.5 milyon Hindu ve Sih sığınmak için oraya gelmişti.

İngilizlerin vaat ettiği askerler asla gelmediğinden, Nehru ve yönetimi 1946'daki bu muazzam komünal nefretin dehşetini seyretmekten başka bir şey yapamadı. Sonuçta kongrenin uzun süredir sahip çıktığı sekülerlik taahhüdü sarsıldı ve alt kıtanın dini temelde bölünmesi kaçınılmaz oldu. Siyasal sınırlar ondan sonra bile Müslümanların ve Hinduların birbirini katletmesine engel olamadı. Kalabalık trenler Pencap ve Bengal arasında gidip gelirken ve menzillerine cesetlerle dolu olarak ulaşırken, milyonlarca mülteci ölümün dışında huzur bulamadı.

GANDİ ÖLDÜRÜLÜYOR VE ŞİDDET TIRMANIYOR

1948 Ocak sonunda Maharashtralı bir Hindu fanatik Nathuran Godse tarafından öldürülen Gandhi de dini nefretin kurbanı oldu. Gandhi birkaç yıl önce tahmin ettiği gibi yeniden önem kazandı ve hayatı da bu dönemde sona erdi. İngilizlerin çekilmesiyle ilgili beyhude görüşmeleri bıraktıktan sonra, aktif politikaya ara sıra yaptığı müdahaleler zamanının önünde olduğunu doğruladı. Genel Vali Viscount Mountbatten'a Cinnah'ın birleşmiş bir Hindistan'a başbakan olarak atanması gerektiğini ve İngilizlerin Hindu çoğunluğu korumak üzere bir süre daha kalmaları gerektiğini önerdiği zaman arkadaşlarının çoğu bu kanaate varmıştı!

Ağustos 1946'da toplumsal ölümler alevlendiğinde Gandhi vahşetin en şiddetle yaşandığı Bengal ve Bihar'a yoğunlaştı. Orada çekişmeye bir son vermek için ikna etmeye, razı etmeye çalıştı ve oruçlarıyla tehdit etti; bir yerde başarılı olunca, mu-

cizesini tekrarlaması için başka yerlerden çağrılacaktı. Sihirliymiş gibi görünse de gerçekten, Ağustos 1947'de Kalküta tekrar köpürdüğünde, isminin ününün kişisel hayranlarının gücüyle kentteki toplumsal ölümleri kontrol etti. Ocak 1948'de Hindu-
duların ve Sihlerin Pencap'ta dindaşlarının ölümlerine karşı Müslümanlara yaptıkları misillemeleri bastırmak için Delhi'deydi. Orada sadece bu toplumsal misilleme eğilimini dizginlemek için değil, üzerinde anlaşıldığı gibi, eski imparatorluk hazinesinin varlıklarını Pakistan'la paylaşmayı reddeden güçlü Bölge Bakanı Sardar Patel'i etkilemek için de oruca başladı. Gandhi'nin Pakistan'a adalet için ısrarı bölünmenin bir gerçek olduğunu gösterdi ve onların nefretlerini ve korkularını indirmek için Müslüman gruplarla tekrarlanan ve kişisel olarak tehlikeli toplantıları Godse'nin fanatik eylemine yol açtı.

Gandhi'nin ölümü geniş ölçekli toplumsal çatışmayı sona erdirmeyi; ancak tükeniş nedeniyle bitti ve Hindistan siyaseti normal gidişatına biraz daha döndü: Kalkütalı öğrenciler Fransızların Vietnam'daki askerlerine ikmal için Kalküta havaalanının kullanılmasını protesto etmek için sokakları işgal ettiler ve orada, Ganj Vadisi'ndeki başka yerlerde kentli işçilerin sadece ekonomik amaçlı grevleri başladı. Ciddi dini anlaşmazlıkların olmadığı alt kıtanın güneyinde de karmaşa ortaya çıktı. Orada ve giderek artan bir biçimde kuzeyde siyasal odak güçlü bir sınıf çatışmasının olduğu kırsal bölgelere kaydı.

Kırsal huzursuzluk yoksullukla birlikte artmıştı. 1946 sonunda Bengal'de kiracılık koşulları o kadar baskıcıydı ki bir hükümet komisyonu ortakçıların ürettiklerinin üçte ikisini, geçerli oranların çok üstünde almaları gerektiğini tavsiye etti. Oradaki çiftçiler Bengal Kisan Sabha aracılığıyla bu değişimin uygulanmasını üstlendiler ve Bengal'in kasabalarından ve kentlerinden gelen komünist öğrenciler iflah olmaz ve güçlü toprak sahiplerine karşı örgütlü yerel kampanyalara katılmak üzere kaydoldular. Ürün yetiştirenler tavsiye edilen üçte iki paya hasattan sonra harman yerinde el koyduğu zaman, eylemleri Müslümanların hâkimiyetindeki ceyalet meclisinde çıkarılan yeni bir yasayla meşrulaştırıldı; kiracıların çoğu Müslüman ve toprak sahipleri Hindu idi.

Ancak Hindistan'ın diğer ucunda komünistlerin büyük toprak sahiplerine yönelttiği saldırılarla siyasal bir kriz doğdu. Orada hindistancevizi lifinden ip yapan işçiler palmye ağacından içki yapımında kullanılan bitki özü çıkaranlar, balıkçılar ve nihayet topraksız emekçilerin dahil olduğu güçlü bir bölgesel, kırsal hareket geliştirdiler. 1946'da eyaletin mihracesi ve bir bakan İngilizler çekildiği zaman bağımsız bir Travankor yaratma tutkusu içindeydiler. Eyalet meclisinin eski yerel otonomiyi maskeleyen sözde demokratik reformu o yıl Mihracenin planına karşı bir genel greve yol açtı. Eyalet buna 800 göstericinin ölümüyle sonuçlanan sıkıyönetimle karşılık verdi ve bu olay 1947'de Hindistan Cumhuriyeti kuruluktan sonra,

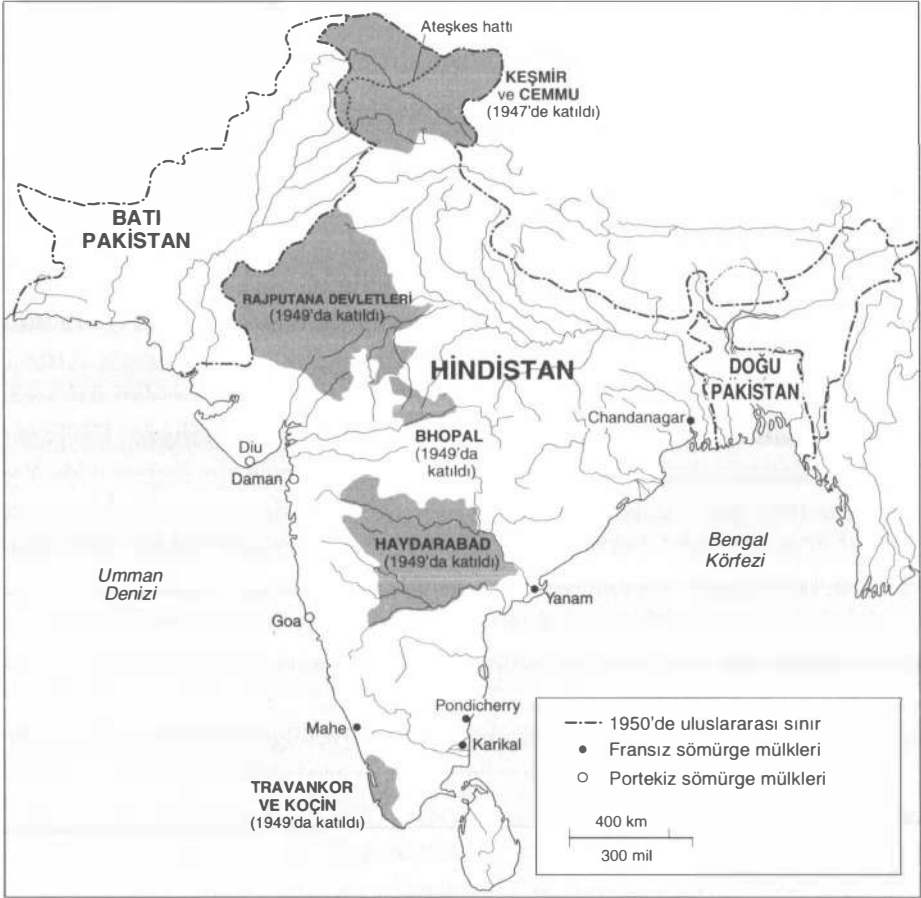
Travankor Birleşik Hindistan'da yeni oluşturulan Kerala eyaletinin parçası yapıldığında hatırlandı. Kırsal huzursuzluğun daha da ciddi bir örneği Madras Eyaleti'nin Telangana olarak bilinen ve Telegu dili konuşan bölgesinde ortaya çıktı. Beş yıl sürdü ve 16 bin metrekareye ulaşan ve 3 bin köyü kapsayan bir alanda silahlı çiftçilerin uzatmalı tarım reformu taleplerini içerdi.

Ciddiyetine karşın bu isyanlar İngilizlerin alt kıtada iktidarı ardıllara devretmesinin son aşamalarını etkileyemeyecek kadar dağınıktılar, ancak hareketler dinler arası nefretten doğan şiddetin yayılmasına ilişkin bir potansiyelin altını çizdi. İngiliz hükümeti Hindistan'daki yetkilileri tarafından daha erken bir ayrılış tarihi tespit edilmesi konusunda ikna edildi: Haziran 1948. O zamana kadar alt kıtanın çeşitli bölgelerini ve prenslik devletleri üzerindeki egemenliği kontrol edeceği varsayılan yetkinin siyasal temsilcilere verilmesi için bütün düzenlemeler tamamlanacaktı. Olası bir parçalara bölünme (*Balkanizasyon*) tehdidi altında bütün siyasal düşünceler kendisine bütün karar alma yetkileri tanınan Lort Mountbatten'in ayrıntılı önerileri üzerinde yoğunlaştı.

Mountbatten bölünme ile bir özgürlük önermişti ve bu hayra alamet olmayan bir şekilde "Balkan Planı" olarak adlandırılrsa da, kongrenin 1946'da kabul ettiği bir plandı. Üstelik genel vali iktidarın İngilizlerden Clement Attlee'nin Mountbatten'ı Wavel'in ardılı olarak atamasından itibaren altı aydan daha az bir sürede devredileceği sonucuyla, geçişin hızını artırmakta ısrarlıydı. 18 Temmuz 1947'de Parlamento tarafından yürürlüğe konulan Hindistan Bağımsızlık Yasası 15 Ağustos 1947'de uygulanmayı şart koşacaktı. Ancak öneri Nehru tarafından reddedildi. Nehru iktidar kraliyetten İngiliz Hindistanı eyaletlerindeki birçok seçilmiş yapıya, iki eyaletin –Bengal ve Pencap– meclislerinin iç bölünme için bir başka karar alabilecekleri ve 600 civarında prenslik devletinin Pakistan ya da Hindistan'a katılmayı tercih edebilecekleri ya da bağımsız kalabilecekleri bir anlayışla devredileğinden dolayı kabul etmedi. Önceki kabine heyetinin önerilerine bir dönüşün yanında, varlıkları İngiltere'nin ya da Japonya'nın yenilgisinden sonra İngiltere ve diğer Avrupalıların Asya'daki egemenliğine son veren ABD'nin devam eden boyunduruğuna bağlı olacak birçok yeni devletin yaratılmasına davetiye çıkarmak olduğundan, bu Nehru ve diğer kongre liderleri için kabul edilemez bir durumdu.

Kongre liderleri bu nedenle Mountbatten'a alt kıtanın iki vâris devlet, Hindistan ve Pakistan arasında bölünmesine yönelik basit ve açık öneriyi onaylaması konusunda baskı yaptı. Bağımsızlıkla birlikte Hindistan istenildiği takdirde İngiliz İmparatorluğu'ndan ayrılma hakkıyla dominyon statüsünü garanti edecekti. Kongre üyeleri bu devletlerin temelini tesis için kurucu meclislere gerek olmadığını ileri sürdü; onlarınki süratle gerçekleştirilebilecek ve muhtemelen ilave şiddete yer vermeyecek bir plandı. Mountbatten kabul etti ancak Pencap'ın kanlı bölünmesi

kaçınılmazdı. Üstelik iki devletli çözüm öbür milliyetçi özlemlerin önünü kesecekti. Bazı Bengalliler Hindu azınlık haklarıyla bir Müslüman çoğunluğun birleşik yönetimi altında bağımsız bir Bengal için çalışmıştı. Benzer biçimde Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nin "Sınır Gandisi" ve seküler demokrasinin yılmaz destekçisi Abdul Gaffar Han'ın birçok taraftarı bir Pathan devleti kurmak istediler. Ancak ne kongre ne de birlik liderleri Hindistan'ın farklı politik unsurlarını sadece iki devletten biri ya da diğesinde hızla toplama kararlılıklarından sapacaktı.

Harita 12 Hindistan devletlerinin bölünmesi ve bütünleşmesi 1947-49.

Bu cesurca görev için zaman kısıydı ve anlaşılan çok engel vardı. Örneğin Mountbatten'ın bazı memurları, Hindistan'ın özellikle güneyde Haydarabad, Mysore ve Travankor, ve kuzeyde Bhopal ve Keşmir eyaletlerinininkiler gibi tarihsel olarak Raj'ın güçlü destekçileri olmuş prenslerinin bağımsız devletlikle ödüllendirilmeleri

gerektiğini düşündüler. Ayrıca Telegu dili konuşan Andhra gibi yeni devletler için de talepler vardı. Mountbatten astlarından temsil ettikleri prensler adına gelen baskılara aldırmadı ve bütünleşme sürecini kotarmak üzere ağırlığını kongreye verdi. Topraklarının Hindistan Birliği'ne katılacağı katılım anlaşmasını imzalayan prenslere genel vali prensliğe yaraşan tarzlarını devam ettirmeleri için “örtülü ödenek”ten cömert ödemeler önerdi ve bazı prensler Hindistan eyaletlerine vali olarak bile atandı. Hindistan içindeki kültürel olarak tanımlanmış yeni devletlere ilişkin talepler ise Hindistan devletlerini hızla asimile ettiklerine inanılan baş kongre müzakerecileri V. P. Menon ve Sardar Patel'in güçlü vaatleriyle 1950'lerin ortasına kadar ertelendi. Bütün tarafların bölünme fikrini coşkuyla kabul etmesi de onlara yardımcı oldu. Şimdi Hindu ve Sih liderler önemli yerler alacakları yaşayabilir yeni bir devlet yolunun açılması için bölünmenin gerekliliği konusunda Müslümanlardan bile ilerlediler.

İKTİDAR NİHAYET DEVREDİLİYOR

İngiliz İşçi Partisi hükümeti iktidar devri için bir formül ararken, birlik ve kongre arasındaki muhalefet sertleşti ve sömürge sonrası önerilen hükümet yapısına ilişkin uzlaşma zemini daraldı. Ağustos 1946'da Cinnah sonra Bihar'da Müslümanlara karşı şiddete dönen ve yayılması da beklenen Kalküta'daki Müslüman ayaklanmasını kö-rüklemişti. 1947 başlarına kadar tırmanan çatışmaya bir çözüm bulamayan İngilizler, sadece Haziran 1947'de Hindistan'ı terk edeceklerini açıkladılar ve Lord Mountbatten'ı İngiltere'nin tamamen çekilmesinden sorumlu genel vali olarak atadılar. Mountbatten Haziran 1947'de ayrılma koşullarını bir radyo yayınında bütün Hindistan'a açıkça ifade etti: Hint Müslümanlara çoğunlukta oldukları yerleri kapsayacak ayrı bir dominyon; Pencap ve Bengal'in bölünmesi; Hindistan'a dominyon statüsü veren bir parlamento yasası ve iki dominyonun ülkenin hangi bazı parçalarıyla birleşeceğini tespit edecek referandumlara hazırlık. Bengal ve Pencap kongre ve birlik arasındaki karşılıklı anlaşmalarla sürekli bölündü ve parlamento 14-15 Ağustos 1947'de İngilizlerin yetkisini sırasıyla Pakistan ve Hindistan'a aktaran bir yasayı geçirdi. Hindistan'ın bağımsızlığı Deşhi'de toplanan Kurucu Meclis tarafından ilan edildi ve Lord Mountbatten İngiliz İmparatorluğu'nun bu en yeni dominyonuna ilk genel vali olarak atandı. Sonra da Pakistan ilan edildi, ancak Muhammed Ali Cinnah genel valisi olarak açıklandı ve yeni ulusa bir anayasa hazırlanması için bir meclis toplamakla görevlendirildi.

Ve böylece duyurulan iktidar devir tarihi yaklaşırken, Raj'ın vârislerini yaratmak için her şey aceleyle devreye sokuldu. Sonuçta Cevahirlal Nehru'nun 15 Ağustos'ta yeni Hindistan ulusunu ilan eden gece yarısı konuşmasının görkemini azaltacak bir şey yok gibiydi.

Yeni Devletler, Eski Milletler

Çok geçmeden iki şiddet olayı muhteşem bağımsızlık anını mahvetti ve bundan sonra olacaklar hayra alamet değildi: Pencap'ta değişime katılan halktan korkunç sayılarda ölümler ve arkasından Hindistan ile Pakistan arasında Keşmir üstüne patlak veren savaş. Her iki olay da gelecek on beş yılda olacakları fazlasıyla belirledi.

Şiddet Pencap'a kısmen Hindistan ve Pakistan arasındaki sınırın Mountbatten'in memurları tarafından belirlenme biçiminin bir sonucu olarak geldi. Sınırlar genel tartışmalardan kaçınmak için bağımsızlıktan birkaç ay önce gizlice belirlendi. Batı Pencap'ın Pakistan'a devri nefretleri talihsiz Müslüman mültecilere karşı hınçlı saldırılara yol açan Pencap'ın üçüncü halkı, Sihler tarafından uzun zamandır yaşanan alanları ayırdı. Misilleme korkusu Pencap'ın Pakistan'a tahsis edilen bölgelerinden Sih ve Hindu mülteciler getirdi. Kritik bir biçimde Pencap'a da dönen Keşmir konusu patlak verdiğinde, yeni Pencap'ın sınırının iki tarafında da karşılıklı nefret arttı.

BÖLGESEL PASAJ

Prenslük bölgelerinin Hindistan ya da Pakistan'a bağlantısına ilişkin anlaşılan ilkeler sakinlerin dinleri ve bölgelerin yeni devletlerin birine ya da diğerine olan yakınlığıydı. İngiliz hegemonyasının vârisleri tarafından çeşitli prenslere cömert koşullar sunulduğundan, birkaç olay dışında toprak transferinde çekişme yoktu. Ancak büyük krallıklarla ilgili iki durumda özellikle zorluk çıktığı görüldü: Güneyde Haydarabad ve kuzeyde Keşmir. Her iki yerde de hâkim nüfusun dini bağlantılarıyla yöneticileri arasında uyumsuzluk vardı; Müslüman Haydarabad Nizamı Hinduları yönetti ve Hindu Keşmir Mihracesi Müslümanları yönetti. Bu iki durumun sonuçları farklıydı.

Haydarabad'da Hindistan'la beklenen birliğe şiddetle muhalefet için agresif bir İslami parti oluştu. Hindistan birlikleri muhalefeti süratle silahsızlandıran bir

polis eylemi üstlendi ve onları görüşülmüş olan çözüme yönlendirdiler. Haydarabad 1950'de Hindistan Birliği'ne katıldı ve çok geçmeden yeni bir eyaletler kuşağının ilkiyle, eski Madras Başkanlığı'nın dil temelinde bölünmesiyle oluşturulan Andhra Pradeş'le kaynaştı.

Keşmir bağımsız Haydarabad kadar büyük ve eski bir krallık değildi; Sihlerin 1846'da ilk yenilgilerinin ardından, İngilizlerin tarafını tutan eski bir görevliyi ödüllendirmek için İngilizler tarafından biraz da düşünmeden yaratılmıştı. Bu Himalaya Krallığı Hindistan'la Pencap bölgesi kanalıyla bağlantılıydı, ancak nüfusunun yüzde 77'si Müslümandı ve Pakistan'la sınır komşusuydu. Bu nedenle 14-15 Ağustos'ta İngiliz üstünlüğü sona erdiği zaman mihracenin Pakistan'a razı olacağı tahmin ediliyordu. Bunu yapmakta tereddüt ettiği zaman Pakistan yöneticisini korkutup boyun eğdirmek için bir gerilla saldırısı başlattı. Mihrace ise yardım için Mountbatten'a başvurdu ve genel vali yöneticinin Hindistan'a razı olması koşuluyla yardım etmeyi kabul etti. Hint askerleri Keşmir'e girdiler ve Pakistan destekli başıbozuk askerleri eyaletten, küçük bir bölümünün dışında, sürdüler. O zaman tartışmaya aracılık etmesi için Birleşmiş Milletler davet edildi. BM heyeti Keşmirliilerin görüşünün aslının araştırılması gerektiğinde ısrar ederken, Hindistan eyaletin tamamı başıbozuk askerlerden temizlenene kadar herhangi bir referandum yapılamayacağına ısrar etti.

1948'in son günlerinde bir referandum halkın görüşlerini belirleyene kadar BM nezaretinde ateşkese gidildi. Halk oylaması asla yapılmadığından ilişkiler bozuldu İngiliz egemenliğinin iki vârisi savaşa tutuştu; dış politikaları ve idaresi bağımsız devletler olarak varlıklarının başlangıcından itibaren Keşmir tartışmasıyla biçimlendi. Oradaki açmaz 1947'den beri sürerek yeni devletlerin doğuşunu işaret eden zorlukların sürekli bir hatırlatıcısı oldu.

BAĞIMSIZLIK VAATLERİ

Bölünmenin getirdiği şiddetin dışında, bağımsızlık sonunda alt kıtaya geldiği zaman Raj vârislerinin istikrarlı bir gelişimi yolunda gerekli koşullar sağlanmış gibiydi: Etkili bir bürokrasiyle oldukça merkezileşmiş bir devlet sistemi ve sivil yönetime itaat geleneğiyle bir ordu; ve gelişmiş bir yargı; gelişen üniversiteler ve bilimsel kuruluşlar; ve kısmen sanayileşmiş ekonomiler. Hindistan bağımsızlık döneminde tam da böyle bir yapı içerisindeydi, ancak diğer koşullar da açıktı. Güçlü bir devlet sistemi ülkenin modernizasyonunu tamamlamaya hazırdı; İngilizlerin savaş sırasında maruz kaldıkları muazzam borçlar bu modernleşmenin başlaması için bir sermaye fonu oluşturdu ve Hindistan'ın ulusal ekonomik gelişim hedeflerini sosyalist ve kapitalist karma ilkeleri doğrultusunda desteklediği anlaşılan ABD ön-

derliğindeki “Hindistan” a yardım Kulübü’nün uygun koşullarda sermaye transferi sunmasıyla da fon zenginleşti.

ABD’nin sempatik yardımı kısmen komünizmin böyle yoğun nüfuslu ve gelecek vaat eden bir ülkede yayılmasını engellemekten kaynaklandı. Ancak bir “Soğuk Savaş” ın olmasından bile önce Hindistan bağımsızlık davası Amerika’nın savaş dönemindeki başkanı Franklin Roosevelt’in Winston Churchill’e uyguladığı baskıyla ilerlemişti. Sovyet karşıtı diplomasiyle beslenen Amerikan sempatisi yeni Hindistan demokrasisinin açık başarısıyla derinleşti. Hindistan Ulusal Kongresi’nin, mevcut sosyal ve ekonomik modellerin değiştirilmesinden çok korunması için benzer şekilde oluşturulan ABD’nin egemen ulusal partileri gibi, farklı çıkarların geniş merkezci bir siyasal ittifakına kolayca dönüşmesini de garantiledi.

Bağımsız bir Hindistan’a ulaşmak için hedeflerin formüle edildiği ve araçların bulunduğu siyasal yapı Cevahirlal Nehru ve Sardar Vallabhbhai Patel’in ortak mirasıydı. İkisi de son özgürlük mücadelesi sırasında kongre hareketi etrafındaki çatışan taraflar için bağımsızlıktan sonra da devam devam eden bir odak sağladılar. Gandici dahil farklı çıkarları ve programları temsil eden hiziplerde ifade bulan yeni ulus politikasını tercih eden Gandhi, kongrenin geleneksel bir parti olmasını istememişti. Kongre onun görüşünde önemini kaybedecek ya da ulusun problemlerinin tartışılmasında tarafsız bir arena olacaktı.

Bu durum, Kongre Partisi’nin kamu sektörünün ekonomiyi kontrolüne karşı çıkan Swatantra gibi sağcı partilerin ya da faşist özentili Bharatiya Jana Sangh (Hindistan Halk Partisi) gibi Hindu mezhepçiliğine dayananların meydan okumalarına karşı merkeze ve eyalet politikalarına hâkim olduğu 1952 ve 1957’deki ulusal seçimleriyle kısa bir süre içinde açığa kavuştu. Kongre Partisi ABD ve Nehru’yu da korkutan Hindistan Komünist Partisi’nin ilerlemesine de karşı durdu.

Kongreyi geniş merkezci bir seçim propaganda aracına dönüştürmek Nehru’nun solcu çekiciyle Patel’in sağcı örsüne vurması gibi bir şeydi. Gandhi ardıllarının her biri kendi ideolojik ve sınıf-bağlantılı müttefiklerine uyan programları uygulamak isteselerdi, iktidar için yarışan ve iki partili sistem yapısında, iktidar dönemlerini değiştiren iki parti ortaya çıkabilirdi. Hindistan’ın kentsel ve kırsal tabanına dayalı ülke çapındaki tek bir parti olarak ve özgürlüğü elde eden karizmasıyla Kongre’nin her iki liderin de kendi siyasal kariyerlerini sürdürecektir uygun alanı görebildiği bir araç olduğu anlaşıldı.

HİNDİSTAN ANAYASASI: KÂĞIT ÜZERİNDE KALAN VAATLER

26 Ocak 1950’de ilan edilen anayasanın tasarlanması büyük ölçüde, o yılın sonuna ölen, Patel’in işiydi. Nehru’nun anayasanın halkın oylarıyla seçilmiş bir kuru-

mun işi olması gerektiği yönündeki arzusunu başarıyla bertaraf eden Patel önceden Lort Wavell'in sınırlı oy hakkı temelinde önerdiği türde çok daha az temsili bir kurucu meclise başkanlık etti. Yeni anayasanın 1935 Hindistan Yönetimi Yasası'nın iyileştirilmiş bir versiyonu olduğunun ortaya çıkması sürpriz değildi. Birçok insanın beklediği tahmin edilebilecek demokratik değişiklikler yeni anayasada yer bulmadı. Örneğin yeni Hindistan eyaletlerine valilerin atanmayla değil, genel oy hakkıyla seçilmesi önerisi Pakistan ile Keşmir davası üzerine savaşın daha güçlü bir merkezi rejimi haklı göstermesinden dolayı düştü.

1935 Yasası'nın eyalet hükümetlerinin idare tarafından merkezden değiştirilebileceği hükmü muhafaza edilerek daha demokratik bir federalizmin de önü kesildi. Başkanın Kuralı denilen bu uygulama Hindistan cumhurbaşkanına, kendisinden önceki genel vali gibi iki ay içinde parlamento onayı almak ve altı ay içinde yeni seçimlerin olması şartıyla Hindistan Cumhuriyeti içindeki herhangi bir devlet için acil durum ilan etme ve kontrolü üstlenme yetkisi verdi. Kongre merkeze sahip olduğu sürece ve devletlerin çoğunu yönettiği sürece bu acil yetkinin pek etkisi olmadı. Ancak bakanlıklardan yönetim vekaletini altı ay gibi bir süre almak gerçekten çok partili bir federalizme ciddi bir tehdit oluşturabilirdi. Bu 1959'da Nehru kabinedeki sağcı meslektaşlarının taleplerine uyduğu zaman açığa çıktı ve Kerala'da radikal bir toprak reform programının başlamasından sonra başkanlık kuralı uygulanarak bölgenin seçilmiş komünist hükümeti görevden uzaklaştırıldı.

270 sayfalık anayasanın başka yerinde, bir "temel haklar" bölümü var. Bunların büyük bölümü 1920'lerde, İngilizlerin bireysel haklara ilişkin yetersiz korumasının eleştirisi olarak Hindistan Ulusal Kongresi tarafından önerildi. Yeni anayasa ifade, din ve örgütlenme özgürlüklerini garanti etti; mülkiyet hakları, eğitim ve azınlık haklarının korunması da vardı. Mahkemeler bu hakların uygulanmasını sağladı. Bahsi geçen diğer bireysel, ekonomik ve sosyal haklar arasında istihdam, asgari ücret, firma yönetimlerine işçilerin katılımı, çevre korumaya yasal erişim ve temsil. Bu son haklar işlerini yaparken meclislere ve idarelere rehber olması için "talimat kuralları" olarak tanımlandı, ancak önceki gruptan farklı olarak bu hakların kullanılmasında mahkemelerin rolü olmadı.

Adli reformlar da üstlenildi ve bunlar Dr. Ambedkar'ın denetimine bırakıldı, ancak Nehru da görüşmelerde yer aldı. Nehru özel mülkün toprak reformundaki önlemler gibi, tazminat şartıyla devlet el koymasından korunmasını kabul etti. Bu şartı toprakları ciddi olarak yeniden bölüştürecek herhangi bir toprak reformunu uygulanamayacak kadar maliyetli hale getirmek için meslektaşları önermişti. Nehru da Ambedkar da Patel'in ileri sürdüğü sağcı taleplere başarıyla karşı koyacak güçte değildi: Hiçbir genel, kişisel yasa Hinduların ve Müslümanların sömürge hukukçuları tarafından tasarlanmış ayrı kanunlarının yerini almayacaktı; Patel ve

tarafatları böyle bir değişikliğin dokunulmazlara ve kadınların yasalardan eşit yararlanma arayışlarına destek vereceğinden korktu. Ambedkar hukuk komisyonundan istifa ederken Nehru anayasada değişiklikten çok meclisteki yasaştırmalarla geniş ölçekte bir reform sunarak Patel'in muhafazakârlığına karşı koydu.

MERKEZ VE DEVLETLER

1950 Anayasası Hindistan'a eski unvanıyla “Bharat” adını verdi ve hepsi de sömürge geçmişinden gelen çeşitli bölgelerin oluşturduğu “Devletler Birliği” olarak tanımladı: Eski Raj eyaletleri, eski prenslik devletleri ve Delhi gibi merkezden yönetilen eski ve yeni bölgeler. Devletlerin dil ve kültürel bağ temelinde oluşturulmasına ilişkin talebi, Gandhi'nin 1920'lerdeki Telegu dili konuşanları Madras eyaletinde bir Andhra Pradeş Komitesi kurmak için cesaretlendiren kongre örgütlenme reformlarıyla öngörülmüştü. Nehru devletlerin kültürel ölçüt temelinde kurulması fikrinin yasallığını kabul etmek zorunda kaldı ancak bölgelerin yeniden düzenlenmesini de önceden tahmin edildiği gibi, “Balkanlaştırmaya” yol açacağı için tehlikeli olarak değerlendirdi.

Siyasal sistemin bu kadar parçalı olması güçlü bir merkezin dünya genelinde bir Hindistan profili belirlemesini engellemesi açısından gerçek bir tehlikeydi. Bu nedenle kendisi ve arkadaşları 1953'te Andhra hareketinin bir lideri oruç sonunda ölene kadar devletlerin yeniden düzenlenmesi faaliyetini ertediler. Dil temelinde devletlere yönelik şimdi duyarlı bir talep için ödüne zorladılar. Güneyde dört devlet oluşturuldu: Tamil Nadu, Andhra Pradeş, Mysore (Kannada dilinin yayılmasıyla Karnataka oldu), Travankor ve Koçin'in prenslik devletleri ve eski Madras bölgelerinin Malayam dilli konuşanların bir araya geldiği Kerala.

1956'da Hindistan Birliği yeniden düzenlendiğinde anayasada değişiklik yapıldı. Aslında birlik eski İngiliz eyaletlerinden ve eski prenslik devletlerinden oluşmuştu. 1956'da bu unsurların yerini dil temelli yaratılan 14 eyalet ve altı birlik bölgesi aldı. Birlik bölgeleri Delhi ve belli periferik alanlardan oluştu. Dinamikleri kesinlikle 1920'lerden beri Ulusal Kongre'nin düzenlediği çizgilerde olsa da, değiştirilen yapıya Nehru ve diğerleri ülkede alt milliyetçiliği teşvik edecek gizli tehlikelerden dolayı karşı çıktılar. Yerel sadakat 1950'lerde de 1920'lerdeki kadar güçlüydü, bu nedenle de özgür Hindistan eyaletlerinin biçimlenmesinde aynı ilkeler talep edildi. 1956 cyalet reformları seküler ilkelere bir vazgeçiş ve komünalizmin alternatif ilkelerinin rasyonelliğine başvurmaktı.

1957'de seçimler dilsel olarak yeni tanımlanan seçim bölgelerinde gerçekleştirildi ve sonuçları eyalet kongre partilerinin çoğunda –toprağın çocuklarının– çıkarları için kesin bir zaferdi. Bu çıkarlar her yerde taşranın zengin çiftçi sınıfı ve alt-

orta-sınıf kasabalılar etrafında yoğunlaştı. Sonra ortaya çeşitli sonuçlar çıktı. İlk olarak temel toprak reformu artık engellenmişti: Zamindarların –Bengal ve diğer birkaç dağınık yerde İngilizlerin yarattığı mülk sahipleri– kaldırılmasının ötesinde zengin köylüler toprak sahibi olarak servet ve insanlar üzerindeki denetimlerini azaltacak hiçbir yasaya izin vermezdi. İkincisi, birçok yerdeki Batı eğitilmiş, yüksek kast mensubu insanlar –çoğunlukla brahmanlar– önemli yerlerinden, daha az milliyetçi yönelimde ve bölgesel siyasal kültürün zengin mensuplarının taleplerini daha sınırlı karşılayan programlarla köylerde ve kasabalardaki alt orta sınıfları temsil eden eyalet düzeyindeki kongre örgütlenmelerine alındılar.

1950'lerin ortalarına gelindiğinde siyasal yapı parçalıydı. Bir tarafta dil ve kültüre bağlı eyalet ve yerel siyaset ile yerel siyasetçiler. Diğer tarafta Hindistan İdari hizmetlerinin ana bürokrasi kadrosunu oluşturan eski eğitilmiş elit ve yeni millî kurumlara dayalı dünya standardında bilimsel kuruluşlar. İdari ve bilimsel, her iki seçkin grup da birlikte ve genellikle millî burjuvazinin hizmetinde çalıştı. Küçük mülk sahibi kentli ve kırsal kitle ile büyük sermaye sahipleri ince katmanı ve onların profesyonel ve idari müttetikleri arasındaki ayrım Nehru, arkadaşları ve onların ardılları tarafından maskelendi.

YOKSULUK KONUSUNDA TUTULMAYAN VAATLER

Nehru birçok kongre meslektaşından farklı olarak Hindistan'ın büyük kırsal yoksulluğunu iyileştirmedeki başarısızlığından dolayı hüsrana uğramıştı. 1955'te kongreye yoksulluğu iyileştirme amacını ve Hindistan hükümetinin “bir sosyalist toplum modeli” amacını ilan etmesi için baskı yaptığı zaman sabırsızlığı had safhadaydı. Bu amacın üretim araçlarının sahipliğinin ve kontrolünün ulusun elinde olmasıyla gerçekleşeceğini açıkladı. Çiftçi liderleri ve sanayiciler olayın bir siyasi jest boyutunu aşacağından endişe ederken, partide korku bacayı sarmıştı. Eski Gandhi taraftarı ve Hindistan Genel Valisi C. Rajagopalachari önde gelen bir muhalif güçtü. Kendi asıl güç tabanı olan Madras'taki zengin çiftçilerin desteğini almak için Swatantra Partisi'ni kurdu. Mazetretti 1955'te Avadi, Tamil Nadu'daki Kongre Partisi toplantısında kırsal yoksulluğun kolektif tarımla ortadan kaldırılmasına ilişkin alınan karardı. Anayasa yeterli tazminat verilmedikçe mülkiyetin zorunlu kamulaştırılmasını engelleyen temel hakkı dikkatle belirtmiş olsa da yeni rejimin sosyalist söylemi korku salmaya devam etti.

Hak sorunu Nehru'nun komünistlerin çekimine meydan okumak için tercih ettiği “sosyalist model” söyleminden Swatantra'nın cazibesine karşı koyabilecek daha merkezci ifadelerle acil bir geçişi zorunlu kıldı. Bu nedenle sosyalist bir tutum almasıyla kongrenin uzun süredir işgal ettiği güven verici merkeze bir kez

daha dönmesi neredeyse bir oldu. Merkezci siyaset her zaman kongreyi oluşturan ana siyasal yelpazenin çıkarlarını değilse, tutkuları uzlaştırmının yolu olmuştur.

İlmliliğine karşın Nehru ve kongre arasında zaman zaman açık çatışmalar çıktı. 1950’de partide sağcı egemenliğini güçlendirme girişimleri yapıldığı zaman, Nehru Patel ve sağın kongre başkanlığı için desteklediği bir adayın seçilmesine kişisel olarak muhalefet ederek her zamanki tarafsızlığını bir kenara bıraktı. Gandhi yanlıları ve sosyalistlerin başkan adayını destekledi. Aralık 1950’de Patel’in ölümünden sonra Nehru muhafazakâr muhaliflerini denetlemekte daha özgürdü ve modernleşme programlarına gelen eleştirilere gem vurmak için partinin başkanı olarak geleneği bile bozdu.

Nehru ve Kongre ekonominin planlı modernizasyonu ve refah önlemleriyle yoksulluğun azaltılmasına görünürde taraftar kaldılar. Bununla birlikte gelir ve avantajlarda büyük eşitsizlikler inatla sürdü ve 10 yıl içinde ilan edilen iki “Beş Yıllık Plan”da kullanılan dille anlaşılabilir hale getirilse de, 1950’lerde daha da arttı. Bu planlar 1938’de Kongre tarafından kabul edilen on beş-yıllık Bombay taslak planında biçimlenmişti. Ekonomi için etkili planlama 1950’lerin sonunda ikinci plan bittiğinde gayri resmi olarak durduruldu; ondan sonra ılımlı planlanmış verimli büyüme ve plan hedefleri olarak ifade edilen refah gelişmeleri ciddi olarak izlenmedi. Planlama sosyal eşitliğin gerçekleşmesine değil, ideolojisine katkıda bulundu.

Nehru 1950-1954 arasında Başbakan ve kongre başkanı olarak ikili nüfuz konumundan yararlanarak yasama yoluyla Kuzey ve Doğu Hindistan’da güneydeki bazı küçük alanlarda zamindar haklarını kaldırdı. İngiliz kiracı yasası zaten büyük toprak sahiplerinin ve 1793’te Lord Cornwallis tarafından yaratılan toprak sahibi aracılardan bazı keyfi yetkilerini kısmıştı; bu nedenle bireysel mülklerin izin verilen büyüklüğünü sınırlayan 1950’lerin yasaları devrim niteliğinde değildi ve kalan yetkilerin kaybı için cömert tazminatlar ödendi. Üstelik, eski toprak sahiplerine genellikle eski topraklarının en iyilerinden oluşan “kendi çiftlikleri” bırakıldı ve tekrar kiraya verme konusundaki yasaları ortakçılar davet etmek gibi çeşitli hileli yollarla aşıldı. Zamindarı topraklarının dağıtımından en fazla yararlananlar eski mülklerden satın alan zengin çiftçilerdi ve elde tutulabilecek toprak miktarında tavanı tespit eden yeni yasalar uygulandığında toplu oyları Kongre Partisi’ni ayakta tutan güçlü kırsal kesimle bu engelden de kolayca sıyrıldılar. Hindistan’daki konumları ve avantajları Nehru’nun başbakanlığı zamanında biraz değişse de yoksul kırsal kesim her zamanki gibi korunaksız kaldı.

KERALA’DA FİKİR AYRILIĞI

Komünist Partisi’nin 1957’de Kerala’daki zaferi kongreye nahoş bir sürpriz oldu. Kerala komünistleri örnek alınacak bir toprak reform programı başlatmakla kal-

madılar, harcamalardan temel eğitim ve sağlık harcamalarına nispeten büyük bir pay ayırdılar ve en yoksulları arasında kalsa da Kerala'yı Hindistan Birliği'nin en eşitlikçi, en iyi eğitilmiş ve en sağlıklı eyaleti yaptılar. 1952 ve 1957 genel seçimlerinde Kongre Partisi Kerala dışında her yerde çoğunluğu kazandı. Kazandıkları yerlerde bunu 21 eyalet ya da pradeş düzeyindeki örgütlenmelere hâkim zengin köylü grupları arasındaki koalisyonlara borçluydular. Kongre artık kentliler ve kent çıkarlarının değil, küçük kasabalılar ve köylülerin güdümündeydi ve seçim başarısı esasen güçlü ve zengin çiftçilerle, Nehru'nun etkili toprak reformu uygulama girişimlerine direnen aynı gruplarla sağlandı. Kast sadakati ve hizip manivelalarını kullanarak oyları harekete geçiren bu zengin köylü katmanıydı. Bağımsızlıktan önce olduğu gibi, büyük kent para babaları ve sanayiciler tam zamanlı parti çalışanlarının ücretlerini, reklam ve gerekli motorlu araç giderlerini ödeyerek Kongre Partisi seçim kampanyalarında önemli bir rol oynadılar; tıpkı önceden olduğu gibi, para kaynağı sınıf çatışmasının Gandhi'den sonra da onun yaşadığı zamandaki kadar yumuşak kalacağı anlayışıyla sağlanabiliyordu.

Bu yüzden Nehru'nun üzerindeki Kerala'da siyasal sahneyi "kızıl tahribattan" kurtarma baskısı pek şaşırtıcı değildi. Nehru ve kongre eyalet rejimlerinin liderlerini harekete geçiren demokratik süreci ihlal etme utancı değildi; Hint burjuvazisinin desteğini Kongre Partisi'nden, Nehru'nun planlama, özel ve kamu karma gelişimiyle Hindistan'ın bir ekonomik dönüşüm kumarına alternatiflerle kongreye meydan okumak için ortaya çıkan yeni siyasal partilere kaydırma ihtimalinden korktular. Komünizm karşıtı öğrenciler sokaklara çıkınca Nehru önceden şüphe edilemez olan demokratik ilkeleri ihlal etme bahanesi buldu ve seçilmiş komünist hükümeti görevden aldı. Ardından ortaya çıkan karmaşa 1959'da Kerala'da başkanlık kuralının uygulanmasının mazereti olarak kullanıldı. Ancak 1960 seçimlerinde komünistler Kerala'daki oyların yaklaşık yüzde 45'ini alarak kongreye yine baskın çıktıklarından, çözümün kısa ömürlü olduğu anlaşıldı.

SİYASET KURALLARI

Nehru'nun kongresi ortanın solu konumunu boşaltınca, kısa süre içinde Hindistan solunun partileri bu boşluğu doldurmak üzere harekete geçtiler. Parlamento alt kanadındaki koltukların yüzde 10'unu alan Sosyalist Parti temsil gücünde bir artışla önceden gördü. Bu mantıklı bir beklentiydi. Parti 1930'ların ortalarından Patel'in komünistlerin ele geçirdiği iddiasıyla devre dışı bıraktığı 1948'e kadar kongrenin önemli bir parçası olmuştu. Ardından gelen bölünmeler kongreye ve Hindistan Komünist Partisi'ne karşı Sosyalist Parti'nin elini zayıflattı. Ancak komünistler de

kalıcı seçim başarısını sadece hükümetleri fiilen oluşturdıkları Bengal ve Kerala’da yaşadılar.

1950’ler sırasında serbest girişim Swatantra Partisi’nin siyasal sağ üzerindeki şekillenme Bharatiya Jana Sangh adındaki (Hindistan Halkının Birliği) bir milliyetçi parti olarak seçimlere itiraz etmeye başlayan parçalı Hindu milliyetçi hareketlerin bir bütünleşmesiydi. Ana sembolleri Hinduizm ve Hindu idi –milli “inanç” ve milli dil– ve toplumsal temeli Kuzey Hindistan’daki küçük kasaba pazar halkından, tüccarlardan, tefecilerden ve küçük ölçekli mal ve işçi simsarlarından oluştu. Batı Pakistan’dan gücenik Pencaplı mülteciler de bu dini partinin önemli bir parçası oldu. Swatantra Partisi kongre içindeki zenginleri elde etmeye çalışırken, Jana Sangh sözde seküler kongreden farkını vurgulayarak büyük alt-orta sınıfın bağlılığı için mücadele etti. Popülist dini eğilimleri Swatantra’nın büyük mülk destekçileri tarafından ihmal edilen ve komünist mülk düşmanları tarafından reddedilen taşralı küçük mülk sahiplerine cazip geldi. Jana Sangh geç on dokuzuncu yüzyıl Müslüman karşıtı tarihsel inek koruma söylemini kendine mal etti; daha yakın geçmişte hayra alamet olmayan bir biçimde Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS ya da Milli öz yardım Derneği) ile özdeşleşmişti. Gandi’yi bir RSS mensubu öldürmüş olduğundan Gandi’ye ulusun babası olarak saygı duyan siyasal sağın bazı kesimleri, Jana Sangh’ın kongreye ve Nehru’nun eşitlikçi ekonomik ve sosyal program politikalarına Hintli alternatif olma iddialarıyla cezp edilseler de, desteklerini esirgediler.

Planlama ülkenin zenginliği ve yoksulların refahını sağlamak için Nehru’nun seçilen enstrümanıydı. Nehru 1938’den itibaren geleceğin özgür Hindistanı için bir kalkınma programı oluşturmayı amaçlayan Kongre Planlama Komitesi’ne başkanlık etti. İkinci Dünya Savaşı sırasında planları önde gelen Bombaylı sanayiciler tarafından teşvik edildi. G. D. Birla ve J. R. D Tata özgürlüğün ilk yılları için ulusal bir plan geliştirmişti. Bu Bombay planı özel girişimcilerin kapasitesini aşan gerekli altyapı yatırımlarından sorumlu güçlü bir devlet tarafından gerçekleştirilecek bir karma ekonominin çerçevesini çizdi. Kamu sektörü uzun dönemde kârların düşeceği yerlerde temel tüketim maddeleri arzını küçük yatırımcılara ve firmalara bırakarak çelik, kimyasal maddeler ve mühendislik ağır sanayisini üstlendi. Nehru’nun 1950’de Milli Planlama Komitesi için benimsediği strateji buydu.

Onun başkanlığındaki Planlama Komisyonu Sovyet stratejisinin bazı özelliklerini benimsedi. 1950’den Nehru’nun ölümüne kadar tarım ve toplum gelişimine, sulamaya ve enerjiye, sanayi ve madencilığa, ulaşım, haberleşme ve sosyal hizmetlere yapılan büyük yatırımlarla iki “beş yıllık plan” gerçekleştirildi. İlk beş yıllık plan kırsal yoksulluk üzerinde, özellikle çiftçilik ve hayvancılıktaki geri kalmış uygulamaların düzeltilmesine ve birçok köylünün kredi konusunda yaşadığı zorluğun giderilmesine ağırlık verildi. Toplam kalkınma harcamalarının yüzde 15 kadarı bu

amaçlara ayrıldı ve eşit bir miktar sulama ve kırsal elektrifikasyon projeleri için kullanıldı. Sanayi ve madencilik gelişmesine, tarıma harcananın yarısı kadar kaynak ayrılırken; ulaşım, özellikle demiryolları ve sosyal hizmetlere (sağlık, eğitim, konut ve sosyal yardıma) daha az ayrıldı. Birinci planın büyük hamlesi savaştan sonraki yıllarda yeterli arzın olmadığı gıdada kendi kendine yetmeyi başarmaktı.

NÜFUS PLANLAMASI

1951’de yapılan ilk ulusal sayım sonuçları analiz edildiğinde, başarının aldatıcı olduğu ortaya çıktı ve hızlı nüfus artışının yanlış değerlendirildiği anlaşıldı; gıda üretimindeki etkileyici artışlar kişi başına düşen miktarda herhangi bir artış sağlamadı. 1952’de Hindistan dünyada doğal nüfus artışını sınırlamaya yönelik bir politika izleyen ilk ülke oldu. Sonuç olarak ülkenin bu cephedeki ilerleyişi o ölçüde araştırıldı, yönlendirildi, tartışıldı ve eleştirildi ki Hindistan aşırı nüfusun sembolü haline geldi.

1945 Bengal Kıtık raporunda sorun uyarıları önceden gelmişti. Ancak ne yazık ki 1947’de bağımsızlık olunca, Sağlık Bakanlığı Rajkumari Amrit Kaur’un ellerine bırakıldı, sosyal hizmet uzmanı kesilen bir prenses bir Gandhi yanlısı olarak bütün doğum kontrol araçlarına şiddetle karşı çıktı. Gerçi Hindistan’ın nüfus problemi yirminci yüzyıl ortalarına bir ürünüydü. 1911-1921 sayımları arasında yüzde 0.3 düzeyinde bir gerilme vardı (1918-20 grip salgını nedeniyle). 1931 sayımında yüzde 1.1 artış oldu ve oranlar 1961’de yüzde 2’ye ulaşana kadar yükselmeye devam etti.

1952’de başlayan “ritim yöntemi” odaklı doğum kontrol programı Dünya Sağlık Örgütü’nden besleniyordu, 31 bin dolarlık bir dış bütçe ve danışma hizmeti aldı. Bütçe her beş yıllık planda ciddi artışlar gösterdi ancak 1950’lerde hâlâ pilot proje niteliğindeydi. Aslında Kasım 1959’a gelindiğinde Nehru bir televizyon röportajında şunları söyledi: “Gıda en öncelikli olmalıdır. Bazı insanlar bizim Hindistan’ın sorunlarını aile planlaması ile çözeceğimizi hayal ediyorlar. Buna katılmıyorum.”

Ancak aynı yıl kalıcı bir yöntem olduğundan kısırlaştırma teşvikine bir yönelme oldu, bu da çocuk aralığına –hem annenin hem de çocuğun sağlığı ve rahatı için yararlı olan– vurgudan toplam aile büyüklüğü sınırlamasına doğru bir değişim demekti. Sonuç birçok kadının çocuklarını çok erken ve hızlı doğurmasıydı. Kısırlaştırmaya geçişten kısa bir süre sonra para teşviki de geldi. Kuramsal olarak program gönüllü olsa da böyle bir önlemden sınıf önyargısı çıktı. “Aile planlaması” da diğer iç çelişkilerden muaf değildi. Servetin yeniden dağıtımına ilişkin ciddi bir girişim olmadan bireysel toprak sahipliğine konan üst sınır aslında mülk sahipleri arasında büyük aileleri teşvik etti.

Kastlar, eyaletler ve dini toplumlar arasındaki demografik rekabet bu grupların liderlerini kendi seçmen sayılarını sınırlama konusunda heveslendirerek aleyhte etkiledi. Hindular ve Müslümanlar birbirlerini izlediler, kendi “oy depolarının” sayısal avantajı konusunda kaygılandılar. Ana fonların ve parlamento koltuklarının tahsisinin aile planlamada daha başarılı olan eyaletleri cezalandırmayacak biçimde uygulanması 1976 yılından önce gerçekleşmeyecekti.

1961 seçimleri yıllık nüfus artışı oranının aslında 1950’lerde yükselmiş olduğu sarsıcı sonucunu ortaya çıkardı (ve doğurganlık 1974’e kadar hızını kesmedi). O zaman planlamacılar 1973’te her 1000 kişi için doğum oranını 43’ten 25’e çekme hedefini koydular. Aslında amaca henüz ulaşılmamıştı ancak “amaçlar” ve “hedefler” aile planlaması tartışmalarından çıkarıldı, yerini anne ve çocuk sağlığına ilişkin program konuları aldı. 1971’de kürtaj yasal oldu ve kızlar için ortalama evlilik yaşı hâlâ asgari yasal sınırın altında olsa da, asgari evlilik yaşı kadınlar için 15’ten 18’e, erkekler için 18’den 21’e yükseltildi.

Hindistan aile planlama programlarının parasal kaynağı büyük ölçüde merkezi hükümetten geldi, ancak baştan beri eyaletlerden ve Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Programı (UNDP), Ford ve Rockefeller Kurumları, Nüfus Konseyi ve birçok BM temsilcisi dahil yabancı temsilciliklerden de katkı sağlandı, İsveç ve Japonya ile de karşılıklı yardımlaşma oldu. Bu tür yardımlar her zaman bir tarafın duyarlılığıyla sunulmadı ya da diğer tarafın katıksız minnettarlığıyla kabul edilmedi. Örneğin 1966’da Amerika yardım bürosu UNDP’i temsil eden bir grup önemli ziyaretçi Hindistan sağlık bakanına yönelik eleştiriler üzerine diğer yardım projelerinin durdurulmasını, fonun nüfus kontrolüne aktarılmasını talep etti. 1973’te Hindistan hükümeti 1971 Hint-Pakistan Savaşı sırasında Amerika’nın Pakistan’a meyletmesine kızarak Delhi’deki UNDP bürosunu kapattı. Üstelik WHO (Dünya Sağlık Örgütü) ve UNICEF Hindistan aile planlama programlarını desteklerken, Sovyetler Birliği Belçika, Filipinler ve birçok diğer ülke programlarının zorlayıcı olduğunu ileri sürerek Hindistan’a BM aile planlama desteği verilmesine karşı oy kullandılar.

Hindistan’ın doğum kontrol politikasında asıl zorlama dönemi Eylül 1976’da, bir yıldan az bir zaman içinde ortaya çıktı. Bir yıl önce Allhabad’daki Yüksek Mahkeme seçimdeki düzensizliklerden dolayı Bayan İndira Gandhi’yi suçlu bulmuştu; tepkisi 1975’te “olağanüstü hal” ilan etmek ve Ocak 1977’ye kadar emirle yönetmek oldu. Bu dönem sırasında sivil haklar iptal edildi, birçok örgütlenme yasaklandı ve binlerce insan siyasal nedenlerle hapse yollandı.

Nisan 1976’da ilan edilen ve asla yürürlükten kaldırılmayan Ulusal Nüfus Politikası sağlık, beslenme ve kızların eğitime daha fazla önem verilmesi konusunda önlemleri içerdi. Ortalama aile büyüklüğü hedefi iki çocuklu aileydi. Kısırlaştırma

için para teşviki geldi. Hükümetin zorunlu kısırlaştırmaya yönelik bir yasa planı olmasa da eyaletlere kendi yasalarını çıkarma izni verildi. Nüfus politikasının uygulanması büyük ölçüde, özellikle Delhi bölgesinde toplu kısırlaştırmaları dayatan, İndira Gandhi'nin oğlu Sanjay'ın elindeydi. Vazektomi kulübelerinde erkeklere yaşına, tıbbi ya da medeni durumuna veya kaç çocuğu olduğuna bakılmaksızın sadece görevlilere ayrılan kontenjanları doldurmak için rüşvet veriliyor ya da zor kullanılıyordu. Sonuç olarak ya operasyon sonrası enfeksiyondan ya da kampanyanın kıskırttığı ayaklanmalarda yüzlerce insan öldü. Bu prosedürler daha sonra İndira Gandhi'nin 1977'de "Olağanüstü Hal"i bitirdikten sonra seçimi kaybetmesinin nedeni sayıldı.

Vazektomilerin sayısı ertesi yıl hızla düştü; nüfus kontrol politikası iptal edilmedi ancak hafifletildi. Kısırlaştırma hamlesi bundan sonra politik olarak muhtemelen daha az duyarlı hedef olan kadınlara odaklandı. Tuhaf bir şekilde olağanüstü hal sırasında Delhi'de rağbet görmediği ortaya çıkan vazektomi kampları gibi bazı yöntemler ilk kez Kerala'da denenmiş ve büyük bir başarı sağlamıştı. Diğer eyaletlerden farklı olarak Kerala'daki kadınlar yüzlerce yıl nispeten yüksek bir konumda yaşadılar. Cinsiyet oranları neredeyse "normal", ortalama ömür erkeklerden beş yıl fazla ve okuma yazma oranları neredeyse aynıydı. Kerala halkı Hindistan'ın geri kalan yerlerine göre çok iyi sağlık hizmeti aldı, doğum oranları ölümlerin altındaydı. Diğer güney eyaletlerinde özellikle komşu Tamil Nadu'da benzer durum yaşansa da, Kerala "demografik geçiş"ten bahseden (yüksek doğum ve ölüm oranlarından düşük oranlara) ilk eyaletti.

ENDÜSTRİYEL GELİŞİM

Daha ilk planının sonu gelmeden ikinci beş yıllık plan hamlesini önceden gören yatırımlar endüstriyel gelişime göre değişmeye başladı. Kırsal yoksulluğun ve şişen nüfusun getirdiği sorunların büyüklüğüne karşın ikinci plan, 1956'dan 1961'e kadar etkinliğini sürdürdü. Bu nedenle de ikinci planda çelik ve ağır sanayi harcamaları iki katından fazlaya çıkarken, tarım ve sosyal hizmetlere nispeten az yatırım yapıldı. Tarım ve sosyal hizmetlere dış kaynaklardan, özellikle ABD'den parasal destek gelmeye başladı; ancak tarımdan endüstriyel gelişime zamanından önce geçiş toplam kalkınmayı geciktirecek zayıf ve bağımlı bir tarım sistemi bıraktı.

Birinci planın maliyet tahminleri, kısmen deneyimsizlikten, plancıların ulaşabildiği bilgilerin yetersizliğinden ve gerekli malların artan maliyetlerinden sürekli olarak yükseltilmek zorunda kalınmıştı. 1956'ya gelindiğinde Hindistan iktidar devri sırasında İngiltere'de biriktirdiği bütün savaş dönemi sterlin bakiyesini

tüketmişti. Büyük planlama ve kalkınma hamlesini sürdürmek dışardan yardım alınmadan mümkün görünmüyordu. Çin kolektifleştirme ve kooperatif üretim yöntemleri küçük ölçekli kırsal kapitalizme bağlılığından dolayı Hindistan için uygun görülmedi ve Çin'e Soğuk Savaş gözüyle bakan ABD gibi yabancı bağışçılar Hindistan'ın devlet ve özel sektör karma sermaye yaklaşımının yerini kolektivist kalkınmanın alması girişimlerinden kaygılıydılar. Ancak Nehru ve arkadaşları planlamada sürekli çabanın ikinci plan sırasında yoksulluk ve geri kalmışlığı azaltacağını, bu nedenle kısa süreliğine bir dış desteğin kabul edilebilir bir gereklilik olduğuna inandılar. Ülkenin geri kalmışlığın pençesinden kurtulup, kısa sürede yaşam standartlarının Hindistan'ın yoksul kırsal kesiminin yeni sanayinin ürünlerini alabileceği düzeye yükseldiği, kendini devam ettiren uzun ömürlü bir ekonomik ve sosyal büyüme evresine gireceği düşünüldü. Sonunda ikinci plan finansmanının altında biri Hindistan'ın bağımlı olmaya zorlandığı bir grup batı ülkelerinden geldi ve gerekli sermaye miktarı iç borçlanmayla artı.

PARALELDE PAKİSTAN

Pakistan'ın gelişmesi alt kıtanın kardeş devletininkine göre farklı ve daha sorunluydu. Bir bakışa göre Pakistan MÖ 1000 dolaylarında Müslüman Türkler kalabalık Ganj Ovası halkına İslami bir yönetim getirmek için zorla Pencap'a girdiği zaman başlayan tarihsel bir süreçten doğdu. Bir başka görüş devletin Müslüman Birliği'nin 1940'ta alt kıtada bir Müslüman anavatan talep eden Lahor Çözümü'nden doğduğu yönündedir.

1940'taki Hindistan Müslümanlarına bir anavatan vaadi net değildi. Birliğin o yılki kararında 1930'larda bir Cambridge öğrencisi olarak Chaudhri Rahmet Ali'nin bulduğu isim olan "Pakistan"dan bahis olmadığı gibi anavatanının kurulacağı şartları belirleyen özel bir şey de yoktu. Lahor kararı sadece gelecekteki her türlü anayasal düzenlemelerin Hindistan Müslümanlarının bir "ulus" olduğu iddiasını kabul etmesi gerektiğini öne sürdü. Müslümanların çoğunlukta olduğu kuzeydoğu ve kuzeybatı eyaletlerinde özerklik ve bağımsızlık alacakları öngörüldü. Azınlıkta kaldıkları başka yerdeki Müslümanlar için fazla bir şey yapılamaz ya da söylenemezdi.

Hindistan Cumhuriyeti'nin oluşturucu süreci Nehru'nun 1946'da ölümüyle tartışmalı bir biçimde sona ererken, benzer bir anı Pakistan için tanımlamak daha zordu. Bu an General Ayub Han komutasındaki ordunun Ekim 1958'de kontrolü ele geçirdiği ve böylelikle bir ulusun ordusu ve kıdemli bürokratlarının politikacı-lara ve din adamlarına üstünlük kurduğu zaman mıydı? Ya da Pakistan tarihinin

oluşum safhası 1971’de ulusun Bengal kanadının ayrılmasıyla mı tamamlandı? Bu sonraki “kopma” ve Doğu Bengal’de bağımsız bir Bangladeş’in yaratılması aslında üzerine yeni ve farklı bir tarihin yazılacağı daha uyumlu bir Pakistan toprağı bırakarak Cinnah’ın kâbusunu ortadan kaldırdı mı?

Kuzeybatıda daha küçük, daha kompakt bir devlet kalırken, eskiden “Batı Pakistan” denilen bölgenin eyalet bölümleri ile merkez arasında uzun süren çatışma daha az yoğun olmadığından yine görüş ayrılığı oldu. Orada çekişme egemen Pencaplılar –bürokratik ve askeri terfilerin asıl muhatapları ve dayanak noktası– ile bölgesel olarak kalabalık Sindler, Beluciler ve Pathanlar arasında devam etti.

PAKİSTAN’DA ULUS KURMAK

Öyle ya da böyle Hindistan alt kıtasının kuzeybatı ve kuzeydoğu kanatları 14 Ağustos 1947’de, Hindistan Cumhuriyeti’nin ilanından bir gün önce, Pakistan oldu, ancak Pakistan milletlik düşüncesi Kongre Partisi’nin seküler milliyetçiliğine karşı icat edilmiş bir kopyaydı ve yıllarca belirsizliğini korudu. İlk görev bir başkent seçmek veya kurmaktı. Hindistan Yeni Delhi’de mimar Edward Lutyens tarafından tasarlanmış ve tarihi Munghal egemenlik alanına İngilizler için 1911’de inşa edilmiş büyük bir imparatorluk yapısı miras almıştı. Kozmopolitlik ve büyüklük açısından sadece Karaçi’nin Sind liman kenti, Delhi’ye yaklaştı ve bu yüzden de yeni başkent oldu. Sadece 200 eski Hindistan Kamu Hizmeti memuru ve yeni devlete hizmet etmeye razı olan 36 İngiliz görevlisi Pakistan’ı seçti ve geçici barakalara atanmak zorunda kaldılar. Ancak polis ve yerel hükümet görevlileri eski eyalet rejimlerinde yerlerini korudular ve İngilizlerin Yeni Delhi’de bıraktıkları hazineden (Gandi’nin Patel’i ortaya çıkarmaya mecbur ettiği) nihayet bir pay aldıkları zaman işler kolaylaştı.

Silahlı kuvvetleri iki ulus arasında bölmek daha da zordu. Hindistan ordusundaki asker sayısı savaş döneminin bir sonucu olarak 1947’de 410 bine çıkmıştı ve Hindu, Müslüman ve Sih karma gücünden oluşuyordu; sadece Müslümanlardan ibaret bir askeri birlik yoktu. Bütün silah üretimi şimdi Hindistan olan yerde toplandığından ve silah depoları, cephaneler de orada tutulduğundan askeri malzemeyi düzenlemek de karışık bir işti. Askeri kaynakların paylaştırılmasına ve bölünmenin diğer yönlerine ilişkin kararlar Pencap’ta işleri daha da zorlaştıran bölünme sonrası toplumsal kan dökme dönemi sırasında alındı. Gerçi Sihler ve Müslümanlar arasında oluşan nefrete rağmen güçler arasındaki taksimat sonunda gerçekleştirildi. Pakistan ordu personelinin yüzde 30’una ve deniz kuvvetlerinin yüzde 40’ına ve hava kuvvetlerinin yüzde 20’sine razı oldu.

ASAYİŞ

Sonuçta orada yerleşik taburlarının (Hindi, Sih ve İngiliz kuvvetleri) yaklaşık yarısının ayrılmasıyla Pakistan savunmacılarından yoksun kaldı. Sadece Hindistan'dan hissedilen tehdit nedeniyle değil, ülkenin büyük bölgelerinin karışıklığından dolayı da acilen büyük bir orduya ihtiyaç vardı. Çeteler Pencap sınır köylerinde cinayetler işleyip soygunlar yapıyordu; kuzeybatı sınırı gibi başka yerlerde İngiliz askerlerinin ayrılması ve Müslüman olmayanların Hindistan'a doğru hareketleri Pathan kabilecilerine karışıklık yaratma fırsatları sundu. Üstelik Afganistan'da Pathanlar Pakistan kuzey sınırında on dokuzuncu yüzyıl sonları ve yirminci yüzyıl sırasında İngilizlere kaybedilmiş sınır bölgelerini ele geçirmeye başladılar. Bütün bunlara bir de Keşmir mihracesinin Hindistan'a katılma yönündeki sinir bozucu kararı eklendi. Cinnah'ın tepkisi yetersiz ordusunu Keşmir kararının iptali için görevlendirmek oldu, ancak bu eylemin Hindistan'ın istilası olarak görüleceği düşüncesiyle İngiliz başkomutan Auchinleck tarafından uyarıldı; bunun yerine üzerlerine gönderildikleri Hint birlikleriyle başa çıkamayacakları açık olan gayrinizami bir kuvvet görevlendirildi.

Bütün bu koşullar Pakistan'ı dış politikasını belirleyen ve başka yansımaları da olan savunma konusunda kaygı içinde bıraktı. Orduyu güçlendirmek yeni oluşmaya başlayan bürokrasiyle ortak hareketi gerektirdi ve siyasal kontrolü rekabetçi politikacılar ve dini liderlerin elinden alacak güçte bir ittifak oluşturmak için sıkı bir askeri ve idari işbirliğine yol açtı.

PAKİSTAN ANAYASASI

Pakistan bağımsızlığının ilk yılında Cinnah'ı kaybetti ve arkadaşı, Uttar Pradeş Müslümanlarının güçlü lideri Liyakat Ali Han 1951'de hâlâ bilinmeyen bir nedenden dolayı bir Afganlı tarafından öldürüldü. Han ilk yılların sorunlu siyasal süreçlerini Ocak 1956'ya kadar anayasa geliştirmek için mücadeleyi sürdüren kurucu meclis yetkisi altında başbakan olarak aşmayı becermişti. Hindistan'ın 1950 anayasası gibi, Raj'ın merkezi gücünün devamını gözetten 1935 Hindistan Hükümeti Yasası çizgilerinde çerçevesi çizilmiş uzun bir belgeydi. Üzerinde uzlaşma ve onay için gereken dokuz yıl bir yandan Müslüman Birliği ve diğer partilerin politikacıları diğer yandan dini ve siyasal liderler arasındaki giderilemez farklılıkları yansıttı.

Pakistan'daki politikacılar, kongredeki meslektaşları gibi modern bir yönetim ve siyasal-yasal çatının yaratılması gerektiğini düşündüler; ancak Hindistan'dan farklı olarak dini sözcüler muazzam ayrıcalıklara sahipti ve İslami bir rejimi baş-

latmakta ısrarlıydılar. Modern bir devlet arayışında olanlar için yerleşmiş eyalet ve merkezi çıkarları dengeleyen bir federal sistem yaratmak en önemli amaçtı. Bu farklı İslami çıkarlara göre nispeten basit bir hedefti. Büyük farklılıklar göz önüne alındığında, yaşasaydı çatışan hedefleri uzlaştıracak ve anayasa yapma sürecini kısaltacaktı; Cinnah gibi hâkim bir kimliğin yokluğu derinden hissedildi. Bu duruma gelindiğinden, siyasal yenilikçilerle dindar rakipleri arasındaki uzun süren uzlaşmazlık iki tarafı da itibarsızlaştırdı, bürokratlar ve askerlere diğer ilgi alanlarına doğru ilerlemenin yolunu hazırladı.

Coğrafi ayırım uzayan ertelemenin sadece bir nedeniydi. Egemen Pencap liderliğinin iktidarı komşu Sihler, Belucistanlılar ve Kuzeybatı Pathanlar ile paylaşma konusunda anlaşmaya varması zordu. Bu zorluğa dini liderlerin, her türlü anayasanın (gerekirse Hz. Muhammed'in Medine yönetimine getirdiği kurallara hiçbir şey eklenmemiş bir anayasa) İslami ilkeleri temel alması gerektiği yönündeki üzerinde genel bir anlaşma olmayan talepleri eklendi. Birçok Pakistanlı dini lider için kurucu meclis fikri dine küfür demektir. Pencap kökenli İslami mollalar örgütü Cemaat-i İslami'nin karizmatik lideri Ala Maudidi İslamın Batı anayasasına ihtiyacı olmadığında ısrar etti. Hz. Muhammed'le bütün Müslümanlara ebedi bir kutsal anayasa sağlanmış ve İslami yasa şeriatla iletilmişti. Bu nedenle Maududi ve diğer din adamları için Müslüman Birliği İslami uygulamalardan sapma ve din dışına çıkma yolundaydı. Özellikle siyasal tartışmalarda kadınlara toplum içinde verilen yer şiddetle eleştirildi. İslam dışı davranan birliğe karşı suçlamalar siyasal arenanın diğer muhalefet biçimlerine, özellikle kıdemli askerlere ve idarecilere de açılmasıyla sona erdi.

EKONOMİYE AMERİKA İLGİSİ

Pakistan'ın başlardaki gelişmesi ABD ile kurulan özel ilişkiden de etkilendi. Ekim 1947'de bağımsızlığının başlamasından birkaç ay sonra Pakistan acil idari ve savunma giderleri için 2 milyon dolar ivedi yardım isteğiyle Amerika'ya yanaştı. Yardım karşılığında hükümet dış ilişkilerini ve savunma politikalarını Amerika'ya göre ayarlamakta istekliydi. İstenen aleni müşteri ilişkisi Hindistan'ın ilkeli bağımsızlığıyla, o zaman ve daha sonra, taban tabana zıttı ancak Keşmir konusunda savaş Pakistanlıların umutsuzluğunu artırdı; anlaşmazlık askeri güçsüzlüğü ortaya çıkardı, mali yardım ve diplomatik destek konusunda endişeleri çoğalttı.

ABD 1954'te Pakistan'a komünizmi frenleme amacıyla ortaklık verdiği (küçük ve önemsiz bir ortaklık) Güney Asya Anlaşması Örgütü'nü (SEATO) yaratarak dünya menzilini genişletmek istediği zaman aşağılayıcı dilencilik konumu biraz ha-

fifledi. Ortaklık askeri güç ve gelişmiş bir daimi ordu oluşturmak için mütevazı ilave kaynaklar da içerdi. Amerika'nın yardım etmek için belirlediği koşulların bir sonucu olarak merkezi bürokrasi büyüdü. SEATO'nun kurulmasından Sovyetler'in 1979'da Afganistan'ı işgaline karşı ABD önderliğindeki protestoya kadar geçen 25 yılı aşkın sürede devam eden Amerikan silah sevkiyatı hükümetin, bürokrasisinin ve sonunda askeriye ve sivil idarenin kıdemli mensuplarının kendilerini yakıştırmaya başladıkları savaşçılılaşma duygusunu artırdı. İç güçler ve Hindistan'dan dış baskılar ne olursa olsun, ABD'ye bağımlılık baştan beri ağır bastı.

Bağımsızlık sonrası Hindistan'daki Kongre Partisi'nden farklı olarak Müslüman Birliği Cinnah'ın Eylül 1948'de ölümünden sonra Pakistan siyasetindeki üstünlüğünü kaybetti; her biri Pakistan'ın ulusal sorunlarının çözümünden çok ulusaltı seçmenlerini oluşturmakla ilgilenen bölgesel partilere bölündü. Pakistan ordusu en güçlü kurum oldu ve devlet oluşumundaki ana görevi ele geçirdi. Askerler tercih edilen İslami nitelikleri taşımasalar da birkaç istisna dışında yozlaşmış çıkarıcılar olarak bilinen siyasetçilerden daha vatansever ve erdemli olarak tanındılar. ABD Pakistan'ı 1955'te Ortadoğu Anlaşma Örgütü'ne davet ettiği zaman Soğuk Savaş'ın alt kıtaya girişinden önce başlayan tam bir askeri diktatörlük daha da kökleşti. 1958'de anayasayı bir kenara koymaya, ülkenin resmi kontrolünü almaya karar verdikleri zaman Amerika bağlantısı askeri yenilenme için bir dış destek kaynağı sağladı. Askeri cunta Ayub Han'ın talimatı doğrultusunda Pencaplı askerler ve Sindh sanayiciler ittifakının kontrol edeceği bir milli kapitalist ekonomi yaratmak amacıyla, tarımsal ve endüstriyel bir modernleşme programı başlatmak üzere, çeşitli ulusaltı partileri ve didişen dini liderleri bir kenara koydu.

SİYASAL VE SOSYAL PARÇALANMA

Müslüman Birliği çok geçmeden rakipleri olduğunu gördü. Bunların en önemli si özellikle Bengal'de güçlü olan ve kaynayan ve yoksullaşan eyaletin özel çıkarları ve problemlerini temsil eden Awami Birliği idi. Yeni adıyla Doğu Pakistan, bölgenin altıda birini işgal etti ancak Batı Pakistan'dakinden yaklaşık 10 milyon daha fazla nüfusu vardı (batıdaki 33 milyona karşı 42 milyon Bengalli). Müslüman Birliği'nin Doğu'daki ana destekçileri Batı'da olduğu gibi, İngiliz Hindistanı Birleşik Eyaletleri'nden Müslüman mültecilerdi.

Batı Pakistan'da 1951 eyalet seçimleri Müslüman Birliği'ne ezici bir koltuk çoğunluğu, yaklaşık dörtte üç, sağladı. Aynı zamanda birlik orada yüksek görevlere gelen Pencaplıların yüzdesi ve Urdu dilinin resmi dil olarak dayatılmasına duyulan hoşnutsuzluk nedeniyle Bengal'de seçmenler üzerinde etkisini kaybetti. Bu gibi

konular Awami Birliği'ne seçim sandıklarında ve başka yerlerde birliğe muhalefet etmek için kongre partizanlarıyla birleşme yolunu açtı. Radikal bir sosyoekonomik önlemler programını desteklemek için grevler başladı. Bu gösteriler 1952'de devam etti ve Doğu Bengal eyalet başkenti Dakka'da askeri şiddetle bastırıldı. Müslüman Birliği için kalan bütün destek de yok oldu.

1950'lerde Batı Pakistan'da özellikle ordu ve bürokraside, Amerika'nın Soğuk Savaş saplantılarına ve stratejilerine uyan bir endişeyle, Awami Birliği'nin Bengal'in aktif komünist hareketinin etkisine girebileceğinden korkuldu. Amerika strateji plancılarını Nehru'nun Hindistan'ını Güney Asya'daki antikomünist bloka almak-tan ümidi keserek Pakistan'ın Pencaplı elitini kendi mücadelelerine buyur ettiler.

Çok geçmeden Karaçi başkenti etrafında toplanan Pakistan'ın sanayicileri tüketim malları üretimi için Amerika'dan makine ithaline yönelik kredi yaygarasında askerler ve yetkililerin ittifakına katıldılar. Düzeni sağlayan ve grevleri yıldırان polis ve orduya duyulan şükran duygusunun da bu ittifaka yönelmelerinde rolü oldu. Bengal'de de hintkeneviri üreticileri ve diğer sanayiciler özel olarak Bengalli bir şeyi korumaya çalışan politikacıları daha radikal önlemlere zorlayan polis ve ordunun grevleri bastırmasından dolayı minnettardılar. Amerika ile askeri anlaşmaya yönelik yaygın protesto Mart 1954'te resmi anlaşma imzalandığında, Bengal'de gösterilerle sonuçlandı. Hükümet karşıtı bu gösterileri durdurmak için sol partiler ittifakının hâkimiyetindeki Doğu Pakistan meclisine yöneticinin kuralı uygulandı.

Bengallilerin muhalefetinin kökeninde Pencaplı olmayanlara yönelik artan fırsat eşitsizliğine duyulan öfke vardı. 1956'ya gelindiğinde bile merkezi kamu hizmetinde üst kademelere ulaşan bir Bengalli yoktu ve sonraki görevliler katmanındaki 700'den fazla pozisyonun yüzde 90'ı Pencaplılar ya da *muhacirler* (mülteci); yani İngiliz Hindistanı'nın eski Birleşik Eyaletleri'nden Urduca konuşan göçmenler tarafından dolduruldu. Bengalliler ve Pathanların bazı bayağı işlerde çalışmalarına izin verildi, ancak Sind ve Belucistan'dan nitelikli adaylar uygun ücret ve emeklilik hakkı demek olan devlet istihdamından dışlandı. 1950'lerin sonunda Pencaplılar ve muhacir müttefiklerine muhalefet bütün eyaletlere –batıda Bengal dahil– yayılmıştı. Katlandıkları ortak eşitsizlikler Pakistan'daki Pencaplı olmayan grupları bir ölçüde bir araya getirse de onları ayıran karmaşık kültür ve sınıf farklılıkları vardı. Hindistan'da aynı türdeki karmaşıklık ve rekabet 1950'lerin sonunda İngilizlere karşı zaferinin itibarı giderek azalsa da, Nehru yönetiminde hâlâ saygınlığını koruyan Kongre Partisi tarafından başarıyla halledildi. Nehru'nun dünyadaki, Asya'daki ve alt kıtadaki başarısına ulaşabilen bir Pakistanlı politikacı olmadı. Pakistan'da anlaşmazlıkları törpüleyecek bir ulusal parti ya da lider olmadan, dini ideolojinin tutkalı daha da önem kazandı. Ortak bir inanç, dilsel, kültürel ve ekonomik rekabetin sivri yanlarını törpüledi ve 1950'lerde ağırlıklı olarak tarımcı Pakistan toplu-

munda geniş aileler toplumsal uyumun dayanak noktası olurken, diğer kurumlar arasındaki bağlantılar hâkim hane halklarıyla müşterileri arasındaki himaye ilişkileriyle sürdürüldü.

1950 dolaylarında, ulusal araştırmalar 75 milyonluk Pakistan nüfusunun dörtte üçünün milli gelirin yaklaşık yüzde 60'ının elde edildiği tarımla doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya çıkardı. İngilizlerin Pencap'ın nehir bölgesi sömürgeleştirine getirdiği gelişmiş sulama sistemi sayesinde ihraç edilecek kadar besin vardı ve buradan gelen parayla Pakistan'ın üretmediği mamul mallar satın alındı. Mevcut kırsal üretim modeli yeterli görüldüğünden tarımı geliştirmek ya da var olan sınıf ilişkilerini değiştirmek için neredeyse hiçbir şey yapılmadı. Toprak sahibi nesepler ya da toprak sahibi “tarikatlar” bütün yerel ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkileri kontrol ettiler, geleneksel dini ve toplumsal riayeti birlikte tutmayı sürdürdüler.

DİN VE MODERNİZASYON

İslam, –bir başka ifadeyle yerel cami ve Müslüman okullarıyla sınırlı dünya– özellikle Cinnah ve Müslüman Birliği'ndeki arkadaşlarının daha standart uygulamalara ve inançlara yönelik çabalarının kırsal elit arasında ciddi rahatsızlık doğurması nedeniyle dini reform girişimlerinden vazgeçmelerinden sonra, olduğu gibi kaldı. Kendisi ve ardılları İslam konusunda genel olarak konuşup çok çeşitli yerel uygulamalar ve bağlantılı kurumlarına müdahale etmedikleri sürece, kırsal kesim kentlerdeki din tartışmalarını pek önemsemedi.

Orada Müslüman Birliği ve siyasal partiler kendi modernleştirme politikalarını her değişikliği Hint kaynaklı ve “İslam dışı” görerek ateş püsküren Maududi ve onun Cemaat-i İslami'deki dostlarının suçlamalarına karşı savunmak için sürekli mücadele ettiler. Mollaları sakinleştirmek için başkent ve en büyük ticari merkez olan Karaçi dışında, alkol tüketimine yasak getirildi. Ancak genel izlenim yasaklamanın dindarlıktan çok illegal üretimden kâr sağlayan rüşvetçi siyasetçiler nedeniyle getirildiği yönündeydi. Ramazan sırasında özel, değişmeyen dini âdetlere zorlama girişimleri politikacılara giderek güvenini yitiren Pathanların şiddet içeren muhalefetine yol açtı. Politik başarısızlıklar ve skandallar politikacıların dine daha alaycı bir şekilde başvurusuna yol açtı; imanın korunması etkili devlet politikalarının yerine geçti. Askeri ve bürokratik yenilik yanlıları ve siyasal eleştirmenler çok geçmeden sürekli dine başvurulmasından usandılar ve 1950'ler ve 1960'larda üst düzey asker ve bürokratik yetkililerin korumasındaki ulusal burjuvada birleştiler.

Planlama Hindistan'daki gibi bir tercih aracıydı. Beş yıllık planlar 1954'te ağırlıklı olarak tarımsal bir toplumun üzerine kentsel, endüstriyel bir unsur aşlamak

amacıyla başlatıldı. Planlı kalkınmanın ayarlanmış araçları (ve ilk yararlananlar) çoğu bölünme sırasında Hindistan'dan göç eden ve yeni başkentte toplanarak eski Sih tüccarlarla ve bankerlerle birleşen ticari bir orta sınıftı. Gündümlü ekonomik değişimin ana hedefi bölünmenin neden olduğu ekonomik bozulmayı gidermekti. Bölünmeden önce ticaret kıtanın kuzeybatı kanadından buğday ve kuzeydoğusundan gelen pirincin Kuzey Hindistan ve dünyanın başka yerlerindeki mamul mallarla mübadelesini kapsıyordu. Bağımsızlığın ilk yıllarında Keşmir konusunun umutsuzluğuna karşın ihraç gıda mallarının yaklaşık yüzde 70'i Hindistan'a bu amaçla sevk edildi. Dış mallara bağımlılığını azaltmak amacıyla 1949-1954 arasında kalkınma için devlet güdümlü harcamalar gerçekleştirildi ve birinci beş yıllık plandan yararlandı. Bu önlemlerin başarısı hintkeneviri ve ham pamuğun ihracatın yüzde 90'ını oluşturduğu 1940'la, bu iki malın ihracatının ancak yüzde 50'sini ve mamul hintkeneviri ve pamuk ürünlerinin de yaklaşık dörtte birini oluşturduğu 1960 arasındaki değişimle kendini gösterdi. Aynı dönemde ekonominin yeniden yapılanmasının bir yansıması olarak ithalat da değişti. Böylece 1949'da ülke gıdada kendine yetiyor ancak pamuk ipliği kumaş ve makineler ithal ediliyorken, 1960'ta tahıl ithalatın yüzde 15'ini oluşturdu ve ülkede imalatı destekleyen makineler tüm ithalatın üçte birine yükseldi.

Kalkınmada sanayi ve madencilikle birlikte konut ve kentsel altyapıyla, toplam kalkınma harcamalarının yaklaşık yarısına tekabül eden, güçlü bir kentsel eğilim vardı. Sulama, enerji, ulaşım ve haberleşmeye toplam kalkınma harcamalarının yaklaşık yüzde 10'u gitti ve tarıma ayrılan pay yüzde 5'in altındaydı. İlk plan döneminde, eğitim, sağlık ve diğer sosyal gelişim alanları için kaydedilen bir yatırım yoktu. 1960'a gelindiğinde kalkınma harcamaları beşe katlandı, gerçi bütün bu kamu ve özel yatırımlara karşın kişi başına düşen gelirden gerçek bir değişim yoktu: Nüfus 1949'da 79 milyondan 1960'ta 99 milyona yükselerek yıllık yaklaşık yüzde 3'e varan bir artış gösterdi.

Bağımsızlığın ilk on yıllarında Pakistan da iç tasarruflarla yapılan yatırımlarla modernleşmeye yönelik büyük kamu harcamaları arasındaki açıklığı kapatmak için Hindistan gibi dış yardıma bağımlı kaldı. 1960'larda dış yardım ülkede üretilen bütün mal ve hizmetlerin yüzde 7'sinin üzerine çıktı ve bu yardımın büyük bölümü tarım dışı harcamalara ayrıldı. Bu nedenle de ekonomik kalkınmada büyük fedakârlık çiftçilere düştü. Tarım sadece üretim ve kırsal gelir artışı için gerekli yatırımlardan yoksun bırakılmadı, ithal malları ikamesi için sanayi kalkınması ithalat denetimleriyle korunduğundan ithal edilen gübre gibi tarımsal girdilerin maliyeti de köylülerin yüküne eklendi.

Yine Hindistan gibi yüksek askeri harcamalar aksi takdirde üretkenliğe ve gelirlerine ayrılacak kaynakları da azalttı. İki ulusta da sonuç, 1960'larda gezegenin

“Üçüncü Dünya” denilen diğer bölgeleriyle beraber bütün alt kıtada ürküntü veren kitlesel açlığa yol açan nüfus artışının emdiği yetersiz ekonomik büyümeyle, büyük yoksulluğun, okuma yazma bilmeme durumunun ve geri kalmışlığın sürmesiydi.

Cinnah’ın Pakistan talebinin ardındaki iki ulus iddiası konusunda katmerli bir yanılığa düştüğü anlaşıldı ve onun hatası resmen Ağustos 1947’de sona eren mil-
liyetçi dönemin en belirgin kötü sonucunun işaretini verir. Hindistan Müslümanla-
rını Pakistan anavatanında oturma izni almaya davet etmesi, onların en az üçte biri
tarafından önemsenmedi ve sonuçta bölünmeden sonra Hindistan dünyadaki en
büyük Müslüman uluslardan biri olmaya devam etti. İki ulus talebine karşı kararın
altı 1971’de Bengal Müslümanlarının kendi ulus devletlerine yönelik hamlesiyle
çizildi. İki ulus olabiliyorsa üç neden olmasın? Ve alt kıtanın diğer bölümlerindeki
hoşnutsuz gruplar toplumcu ayrılıkçılık mantığını izlemeye devam ettiler ve hâlâ
da ediyorlar. Doğu Bengal başarısızlığı Cinnah’ın İslamın kurulacak Pakistan’da
bütün diğer ulusaltı kimliklerin üstesinden geleceğini sandığı, bağlantılı, ikinci ha-
tasıyla da sergilendi. Ölümünden kısa bir süre sonra bölünmüş ulusun batı bölge-
sindeki etnik-dilsel bölünmeler anayasanın ilanını engelleyecek boyuta ulaştı ve
1958’de bir askeri darbenin temellerini attı.

YEŞİL DEVRİM: BOLLUK VAADI

Yeşil Devrim’le Hindistan, Pakistan ve 1972’den itibaren Bangladeş’te yaygın kıtlı-
ğın bütün sonuçlarıyla etkili olması engellendi ya da muhtemelen sadece ertelendi.
Tarımda dönüşüm 1960’larda buğday ve pirinçte yeni yüksek verimli tohum çe-
şitleri, gübreler, zirai ilaçlar ve yeraltına boru döşemeye dayalı sulama, elektrikli
pomplar ve yaygın elektrifikasyon kombinasyonundan oluşan bir yenilikler pake-
tinin uygulanmasıyla başladı. Sonuçta tahıl üretimi arttı.

Ancak 1960’ların başındaki korkutucu yiyecek kıtlığı önlenirken, Yeşil Dev-
rim alt kıtanın her yerinde sosyal gerilimleri şiddetlendirdi. Gerekli girdiler paha-
lıydı bu nedenle gelişmiş ürünü sadece bu girdileri zaten ödeyecek konumda olan-
lar alabildi. Her yerde zengin köylüler daha da zenginleşti ve nadiren ücretli işçilik
yapan çiftçi aileler şimdi toprağın yoğun ekiminin gerekli ve olanaklı kıldığı ücretli
işlerde başkaları için kendilerini çalışır buldular. Sınıf farklılıkları derinleşti ve yük-
sek emperyalizm çağından ve milletliğin ilk yıllarından kurtulan eski tip toplum
örgütlenme biçimlerinden kalan da dağıldı gitti. Kadının tarlada çalışmasının deza-
vantajları arttı ve tahmin edilemeyen başka sosyal ve ekonomik sonuçlar da oldu.
Yüksek verimli tahıl çeşitleri ekim ve hasat istikrarsızlığını artırdı. Sonuçta ferah-
lama programları sayesinde bağımlı toprak emekçileri “anormal” yıllar sırasında

durumlarını bazen düzeltirken, bağımsız köylüler ve çobanlar daha da kötü oldu.

Üstelik Yeşil Devrim'in Hindistan'ı bir süreliğine gıda ithal eden ülke konumundan gıda ihraç eden ülke konumuna getiren başarısı bir gurur duygusunu kökükledi. Modern tarımın çevresel sorunları, nehirlerde yıkanan gübrelerin, dirençli böcekler ve hastalık türleri geliştiren zirai ilaçların, giderek su sıkıntısı duyan bölgelerde artan su kullanımının etkileri göz ardı edildi. Ürün azalmaya başladığında bile teknolojik düzenleme yanlıları bilimin her türlü kötü koşulu fazlasıyla dengeleyecek mucizeleri tekrar tekrar üreteceği inancındaydılar.

ÇEVRESEL SORUNLAR, ESKİ VE YENİ

Hindistan hem endüstriyel, hem yoksul ülkelerin bütün çevre sorunlarına müsaitti ve halen de öyledir: kentsel yayılma, gürültü, kirlilik, ormansızlaşma, çölleşme, kum ve çamur çökeltileri, baskınlar, kuraklıklar. Ancak bu durum bazı bağlamlarda özellikle gelişmekte olan ülkeler arasındaki en güçlü ve yaratıcı çevre hareketlerini doğurduğundan özel ilgi çekti. Cevahirlal Nehru prenslere ait eski av bölgelerini kalıcı olarak vahşi yaşam bölgelerine çevirdiğinde, kızı İndira Gandhi kaplanları korumaya aldığında ya da gelini çevre bakanı olduğunda görüldüğü gibi, bu hareketlere bazen yönetimdeki Nehru hanedanı mensuplarından katılanlar da oldu.

BARAJ PROJELERİ

Öte yandan Hindistan hükümeti “aşağıdan-yukarıya” çevresel hareketlere genellikle karşı çıktı. Bağımsızlıktan itibaren bazı nedenlerden dolayı, Hindistan suyla ilgili büyük ölçekli projelere, “Üçüncü Dünya” ülkelerine göre bile istekliydi ve şimdi dünyadaki büyük barajların yarısından fazlası buradadır. Hindistan ayrıca genellikle başta su ve elektriği olan nispeten sağlıklı kentler sağlamayı ancak süreç içinde eskiden gelen toplumları temizlemeyi hedefleyen bu tür projelerin fark edilen çevresel tehditlerine karşı destansı savaşılar da sahne oldu. Yerinden edilen milyonlarca insandan sadece küçük bir bölüm, bazen de rızaları dışında yeniden yerleştirildi. (İlımlı bir tahmine göre son kırk yılda Hindistan'da 14 milyon civarında insan büyük baraj projeleriyle evlerinden edildi ve bunların sadece 3.5 milyonu devlet tarafından yeniden yerleştirildi. Diğerlerinin çoğu büyük kentlerin varoşlarını boyladı.)

Kerala'da Sessiz Vadi'deki büyük bir proje ses getiren protestolara teslim olan İndira Gandhi'nin müdahalesiyle yıkıldı; ancak Gucerat Narmada Vadisi'nde, Ma-

harasthra ve Madhya Pradeş'te önerilen bir nehir havzası geliştirme projesine karşı daha yeni bir kampanya yaygın iç ve dış muhalefete rağmen karşısında İndira Gandhi'nin mirasçılarının kesinlikle ilerlemeye kararlı hükümetini buldu. Projenin sulama, içme suyu ve elektrik sağlaması düşünüldü ve on tanesi Narmada, kalanları 155 orta ve 3 bin küçük baraj, kolları üzerinde toplam 30 büyük baraj öngörüldü. Sardar Sarovar Projesi su altına aldığı alan ve yerinden ettiği nüfus açısından ikinci büyük projedir. İnşası 1961 yılında başladı ancak 1985'te Dünya Bankası 450 milyon dolar kredi ve borç sağlamayı, sonra baraj inşaat maliyetinin yüzde 18'ini ve su dağıtım projesinin 30'unu karşılamayı kabul edene kadar yavaş ilerledi. Proje 27 bin hektarı kaplayacak ve 27 bin aileyi (152 bin kişi) doğrudan yerinden edecek, ancak toplamda bir milyondan fazla kişi olumsuz etkilenecek. Arazisi olmayanlara tazminat da verilmeyecek. Projeden "resmen etkilenenler" ya da yerinden edilenler de bir şey alamayabilir.

Protestolar sonunda Dünya Bankası'nın desteğini planlardaki köyleri iyileştirmeye yönelik eksiklikler temelinde gözden geçirmeye zorlamayı ancak Hindistan hükümeti bankanın şartlarının ülkenin özsaygısını zedelediği gerekçesiyle önerilen 200 milyon sterlin borcu Nisan 1993'te reddederek projeyi tek başına götürmeyi tercih etti.

SEL YÖNETİMİ

Büyük barajlar çevresel ve toplumsal nedenlerden dolayı eleştirildi: Su baskınlarını engellemek bir yana onlara katkıda bulunmakla suçlandılar. Baskına açık bölgelere ilişkin giderek saygı gören bir görüş, sadece Hindistan'da değil, baskının miras alındığı, büyük miktarlarda suyu tutma girişimlerinin başarısız olduğu ve olması da gerektiği yönündeydi. Nehirleri kontrol amacıyla yapılan setler doğal drenaj sistemlerini bozuyordu; kanalların daralması çökeltileri çoğaltıyor ve sonunda kaçınılmaz olarak nehirleri yükselterek en kötü sonuçları doğuruyordu.

Özellikle Himalayalar şiddetli fırtınalar ve yoğun yağmurlarla çok yeni aktif dağlardır. Üstelik toprak kütlelerinin oynamasına ve heyelanlara yol açan depremlere maruzdur. Sonuç olarak, nehirler doğal olarak taşmaya eğilimlidir; kayıtlar geçmiş birkaç yüzyılın ormansızlaştırmalarından bile önce aşağı ovalarda birçok su baskınının olduğunu gösteriyor. Örneğin Assam'da selin nedeni genellikle jeolojik ve sismiktir. Depremler nehirleri engelleyen ve geçici olarak geri gitmesine neden olan heyelanlara ve çökelti birikmesine neden olur; bu doğal barajlar aniden yıkıldığında seller özellikle tahripkâr olur. (İnsan yapımı barajlarda bile baskı ortamında çökmeyi önlemek için büyük miktarlarda su bırakılmasına izin verilmelidir.)

Durmaksızın artan bir nüfusta insanların sele açık alanlara girmesini engellemek çok zordur. İnsanların sulak alanları boşaltmak, doğal drenaj örüntüsünü değiştirmek hatta nehirlerin düzenini etkilemek yerine, çevreyle ve onun içinde yaşamayı öğrenmesi yönünde alternatif bir strateji önerildi. Şimdiye kadar çevreyi yeniden biçimlendirmeye yönelik girişimlerin, ekonomik, sosyal ya da siyasal, umulmayan ve denetlenemeyen sonuçları oldu.

Çevresel kontrolde siyasal tepkilere çarpıcı bir örnek Hindistan ve Doğu Pakistan (sonraki Bangladeş) arasındaki iki ülkeden de geçen Ganj Nehri'nin sularının yönlendirilmesi konusundaki eskiye dayanan tartışmada görülebilir. Nehrin suları mevsimlere göre büyük değişiklikler gösterebilmektedir. Muson sırasında genellikle tahrip edici su baskınlarına neden olurken, kurak mevsimlerde yoğun nüfuslu Bengal bölgesinin gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kalır. Hindistan ırmağın aşağısına uzanan ve hızla alüvyon biriktiren Kalküta Limanı'na akan Hughli kolu-na yeterli su yönlendirmek için 1951'de başlayarak nehrin Bangladeş'e girdiği yere yakın Farakka'da bir baraj yapımı planladı. Pakistan'ın ve daha sonra Bangladeş'in protestolarına rağmen, Hindistan baraj inşaatını tek taraflı bir şekilde yürüttü ve 1975'ten itibaren Bangladeş'te sulama programlarını bozmanın yan sıra, mantığa aykırı bir biçimde artan alüvyonların nehir yatağını yükselterek daha fazla su baskınına neden olmasıyla, selin tahribatını da artırarak 35 milyon civarında insanı etkileyen çevresel zarara neden olacak kadar suyu çevirdi.

Baraj yapımının toplumsal sonuçları arasında iki milyona yakın insanın etkilenen bölgeden çıkarılması da vardı. Bunların büyük bölümü Hindistan'a göç ederek Hindistan eyaleti Assam'da etnik çatışmalara yol açtılar ve bol göçmen alan bölgede Müslüman karşıtı duyguyu harekete geçirmek için, Bharatiya Janata Partisi'yle (BJP) bağlantılı sağcı köktendinci Hindulara yardımcı oldular.

ORMAN KAVGASI

Dağlardaki ağaçları kesmenin ovalara salıverilen su miktarını fazla etkilemediği konusunda da tartışmalar yapıldı. Ağaçların suları absorbe etmesinin yanı sıra, yaprakların terlemesi ve yağmurların yön değiştirmesiyle özellikle yoğun yağış dönemlerinde su yaydığını da gösteriyordu. Bununla birlikte orman örtüsünün yenilenmesi dağ sakinlerinin esenliği dahil, başka nedenlerle de zorunluydu. Diğer tropik ve tarım ağırlıklı ülkelerde olduğu gibi ormanlar hayvanların, bitkilerin ve böylelikle de insanların varlığını koruması için gerekli çevresel dengenin sürdürülmesinde özellikle önemli rol oynar. Hindistan Ulusal Tarım Komisyonu'na göre tavsiye edilen orman örtüsü oranı yüzde 33'tür, ancak Hindistan'ın sadece az sayı-

daki bazı bölgeleri bu orana sahiptir ve bunlar da genellikle kuzeydoğudaki tepelik eyaletlerdir. Ancak Cemma ve Keşmir’de oran sadece yüzde 3’tür ve genel ortalama sadece yüzde 10’dur. Odun sıkıntısı hayvan gübresinin yakıt olarak kullanılmasını gerektirecek boyuttadır ve bu da gübre sıkıntısına yol açarak yoksul orman çiftçilerinin üretkenliğini etkilemektedir.

Ormanları yerel denetimden uzaklaştırma politikalarının genellikle zararlı etkileri olmuştur. Bazen *dalit*lerin (mazlumlar) haklardan soğutmaya ve geleneksel yaşam biçiminden yoksunlaştırmaya –sonra daha da kararlı soğutma için bir gerekçe olarak kullanıldı– karşı protestoları kasıtlı tahribata dönüşse de, sonuçta çoğunlukla kabile ve gelenek temelinde avcı toplayıcı ya da değişken tarımla uğraşan tepe halkını Himalaya eteklerindeki ovalarda yerleşik köylüleri gittikçe etkileyen sel felaketlerinden dolayı suçlama girişimleri genel olarak adaletsiz ve siyasal açıdan tartışmalıdır.

Dünyaca ünlü “*Chipko*” (Hindu dilinde “sarılmak”) orman koruma hareketinin köklerinden biri ormana verilen özel önem geleneğinden gelir. Aslında zengin Chipko kültürel haznesinde 1485’te kurulan Rajasthan Bishnoi mezhebi mensuplarının katıldığı efsanevi olayın önemli bir yeri vardır. Mezhep yöneticiler arasında yeşil ağaç kesme yasağı vardı. On sekizinci yüzyılda Jodhpur mihracesi yeni bir saray için kireç ocağında yakmak üzere ağaç getirmeleri için bazı adamlarını Bishnoi köyüne gönderdi. Amitra Devi adındaki bir köylü kesilmek üzere işaretlenen ilk ağaca sarılarak örnek oluşturdu. Kadın ağaçla birlikte kesildi ve 364 köylü doğrana kadar diğerleri onu izledi. Mihrace ancak o zaman fikrini değiştirdi.

Ancak ihtiyaca ve kârlılığa göre değişen çıkarlar için çeşitli zamanlarda, belli ağaç türlerini büyük alanlarda sistematik olarak kesenler İngilizlerdi. Bağımsızlıktan itibaren, korunan ormanların sahipliğinin hükümete aktarılmasını değişen siyasal kararlara göre açık artırmayla belirlenen yıllık kesilecek ağaç tahsisine göre, genellikle sanayicilerin kazandığı ihaleler ya da eskilerinin yerine yeni türlerin eklenmesi izledi.

TÜRLER KONUSUNDA MÜCADELE: EN UYGUN AĞAÇLARIN KALMASI

On dokuzuncu yüzyılın başlarında ve Marathaların yenilmesinin ardından Doğu Hindistan Şirketi tikağacı dikmek için Maratha Kanhoji Angre’ye ait alanı temizledi. Ancak Napolyon savaşları gemi inşasında kullanılan tikağacı talebini kamçıladi. Demiryolları inşa edildiği zaman traversler için çok sayıda ağaç kesildi ancak birçok ağacın çürümeye terk edilmesiyle sonuçlanan bir israf da vardı. Kömür ma-

denleri faaliyete geçmeden önce lokomotiflerin çalışması için odun gerekiyordu. Eğri büğrü *chir* çamı travers için uygun değildi, ancak daha sonra neftyağı yapımında kullanılan reçinesi için talep edildi. Yapraklarından hayvan yemi elde edilen ve dalları yerel halka yakacak olan Himalayalara özgü meşe (*banj*) ağaçları o zaman *chir* dikilmesi için temizlendi (uzun süre lüzumsuz olarak görülen meşenin şimdi iyi badminton racketleri yapımında kullanılmasıyla bilinmesi de ilginçtir). On dokuzuncu yüzyıl başında bambu ağacına ilişkin de bir yok etme politikasından yerli halkın el sanatlarında kullanmak üzere serbestçe kullanmasını yasaklamaya uzanan benzer bir tavır değişikliği oldu. Sömürge sonrası politika egzotik okalıptüs ağacını hamur odunu sanayisine sokarak bu eğilimleri daha da ileriye taşıdı.

Demiryolları levazımı sağlamak için 1865'te başlayarak ormanlık alanları edinmeyi kolaylaştıran yasalar çıktı. 1878 Hindistan Orman Yasası, devletin takdir yetkisinde tanınan ayrıcalıklarda yerel hakları azaltma amacıyla ormanların ilk sahipliğini devlete verdi. Çorak araziler ve ekilmemiş topraklar "orman" alanı sayıldı. Yerel halkla sadece çok az yakacak kaldı ve her zaman yerli halkın ayrıcalığı olmuş olan "ikincil orman ürünü" (İÜO) pahasına ve kereste hariç her şeyi kapsayan ticari sömürünün yolu açıldı: Kabile halkının yerleşiklere tahıl karşılığında verdiği reçine (neftyağı ve cila yapımında kullanılan), yağlar, tohum, tıbbi bitkiler, kabuklu yemiş, meyve, fildişi, bal ve yabani ipek.

Dünya Savaşları sırasında Hindistan Ortadoğu için yegâne kereste kaynağıydı. Hintli yöneticiler İngilizleri örnek alarak ormanlarını ticari amaçlarla da kullanmaya başladılar. Kerestenin ticari değerinden dolayı tarım ve ormancılık birbirinin bütünlükleyicisi değil engeli olarak görüldü, bu nedenle dağlardaki değişken tarım yapısı tatsız bir iş olarak görüldü ve yapanlar ücretli işçi ya da yabancı durumuna indirgendi.

GANDİ'CI BAĞLANTI

Chipko Hareketi'nin diğer bir kökü Gandhi satyagrahası öğretilerine ve yöntemlerine uzanır (Gandi'nin basit yaşam, kendine yeten köyler idealini temel alan kendi görüşü, ekolojik ve dini olarak görüldü). Hareketin en önemli iki sözcüsü tepe halkının sağlık ve temizlik önlemlerini ve el işi sanayisini geliştirmek için Himalayalar'da çalışan Gandhi müritleriyle yakından bağlantılıydı. Eğitim amacıyla kullandıkları yöntemler ağaca sarılmayı temel alan (eylemcinin karşı tarafa saldırarak yerine kendi hayatını feda ettiği) eylemle, *padayatra* (yürümek), Gandici bir öz taşıyordu.

Geleneksel hakların ve rızkın gasp edilmesine karşı bazıları barışçı bazıları şiddet içeren protestoların Hindistan ormanlarında uzun bir tarihi vardır, ancak

1927 Orman Kanunu'nun geçmesiyle hoşnutsuzluk yeni boyutlara ulaştı. Sonuçta köylülerin sembolik ancak barışçı biçimde haklarını savundukları bir dizi “orman satyagrahası” düzenlendi. Kısmen başarılı olan bu gösteriler sonunda şiddetle bastırıldı ve birçok hayata mal oldu.

Bağımsızlığın ardından önceden orman protestolarını teşvik eden ve destekleyen Kongre Partisi emperyalistlerin bıraktığı güçleri ve politikaları üstlendi, Hindistan'ı modernleştirme arzusuyla bunları daha da ileri boyutta kullandı. Sömürge politikasının sömürge sonrası dönemde de devam ederek 1973'te tarım aletleri yapan Gandhi-örgütlü kooperatif sanayisinin çevredeki ormandan dışbudak kerestesi kesmesi yasaklandığında –ağaçlar Allahabad'daki bir spor eşyaları imalatçısına tahsis edilmmişti– orman hareketinin daha resmi bir safhasının doğmasına tanık oldu. Yerel “Öz Yönetim Cemiyeti” (DGSS)* köylülerin kesilmek üzere işaretilenen ağaçların etrafında toplandığı protesto gösterileri düzenledi ve ikna olan ya da kafası karışan oduncular geri çekildiler.

Sonraki yıllarda hareket güney eyaleti Karnataka'da *Appiko* (Kannada dilinde sarılmak) adını alarak, Hindistan'ın diğer bölgelerine yayıldı. Yerel kaynakların kullanımıyla haklarına ilişkin tartışmalarla ivme kazanan hareket, Hindistan sınırları ötesindeki benzer hareketlerle bağlantısını sağlayan daha açık felsefi ve ekolojik bir tutum geliştirerek dünyaca tanınan iki sözcü çıkardı.

Üçüncü kök daha sığ ve oynak bir zemine uzanır. Chipko Hareketi genellikle bir kadın hareketi olarak sunuldu. Dünyayı dolaşan Sunderlal Bahuguna kendisini “kadınların elçisi” olarak adlandırdı ve halkla ilişkilerde 1974'te adamları bölgeyi terk etmeleri için kandırarak Reni ormanını kurtaran 27 kadının eylemine liderlik yapan Amrita Devi ve Gaura Devi gibi kadınların liderliği öne çıkarıldı. Ancak kampanya erkek liderlerden birinin Chandi Prasad Bhatt'ın kararıydı ve kadınların rolü genellikle diğer klasik roller gibi, zihinsel değil fiziksel faaliyetler üzerinde şekilleniyordu.

Ancak halka yakın diğer hareketler gibi mücadelenin bir etkisi de klasik rolleri tartışmaya açmak oldu. 1980'de erkekler bir toplum ormanını köy iyileştirme paketiyle mübadeleye yönelik hükümet teklifini kabul etmek istediğinde, kadınlar ve erkek akrabaları karşı karşıya geldi. Kadınlar ağaçların kesilmesinin günlük ihtiyaçların temininde daha yorucu yürüyüşler anlamına geldiğini biliyordu. Kadınların katılımı köy toplumundaki yerleriyle kaçınılmaz olarak çelişti ve bu durum Chipko Hareketi'ne de yansdı.

Ailelerine yakıt, su ve düzenli yemek sağlama sorumluluğunu genellikle kadınlar üstlendiğinden çevresel bozulma onlar üzerinde daha etkili oldu. Hangi

* *Self Rule Society*. (İng.)

ağaçların istendiği sorulduğunda erkekler meyve derken (nakit paraya satılabilen) kadınlar yakacak odun ve kuru ot sağlayan ağaçları istedi. Genellikle peşin parayla satmaya elverişli ürünler taşıyan erkeklerin ağaçlarıyla, günlük yaşam gerekliliklerini doğrudan karşılayan materyalleri ve aileleri için dolaylı olarak süt, gübre ve besin sağlayan kadınların ağaçları arasında böyle bir fark (Afrika’da da) vardır. Para da, kadınların eline verildiğinde genellikle aile sağlığı ve refahı için kullanılırken, erkeklerin tercihi tütün, içki ve erkek zevklerine yönelik diğer maddelerdir.

Kadınlar yakacak ve hayvan yemi toplamaya ek olarak urgan ve sepet yapımı için lif, meyveler, şifalı otlar ve tohum dahil ikincil orman ürünleri de topladılar. Doğrudan tüketim ve nakit için yoksullar (ortak kullanım haklarının yanı sıra) özellikle İÖÜ toplamaya muhtaçtılar ve 5 dönümden az bir alanda hane gelirinin yüzde 55’i sağlanabiliyordu. Millileştirme İÖÜ’nün sadece toplayıcılarla, özellikle kadınlarla keyfi şekilde iş gören hükümete satılabileceği ya da çok daha az paraya yasadışı olarak satılacağı anlamını taşır. Her halükârda toplayıcılar pazar payının sadece küçük bir bölümünü alır.

ÇEVRESEL SÖYLEMİN DAĞILMASI

Chipko Hareketi uluslararası ilgi gördü ve hükümetler başarıyla uyarlandı, hükümetler ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından bile kullanılan çevre duyarlı söyleme (eyleme değilse de) katkıda bulundu. Ancak bizzat Gandhi gibi gelişmenin önlenemez ilerleyişini durdurmakta pek başarılı olmadı. Kaynaklara devletin sahip olmasına kaçınılmaz olarak profesyonel “bilim” ile –çoğu kez olaylarla ilgili gerçekten bilimsel herhangi bir anlayışın çok önünde– yerel, geleneksel ve dişil irfan arasındaki ve bunun yanı sıra yerel ve ulusal “ihtiyaçlar” ya da en azından çıkarlar arasındaki bir ayrım eşlik etti.

Orman politikası örneğinde devlet sahipliği ve kontrolü endüstriyel amaçlı okalıptüs ve tropik çam ya da mobilya için gül ağacı gibi tek türlü ürün tarımının artması demekti. Bir başka sonucu da orman ürünlerinin sanayiciler yararına sübvans edilmesiydi. Yerel toplumların yararına iddiasıyla ortaya çıkarılan “toplumsal ormancılık” denilen programlar bile genellikle peşin parayla satılan ürünleri öne çıkardı ve aslında toplumsal ormancılığın asıl başarısı, tarım alanlarında kerestesi yumuşak ağaçlar yetiştirmek oldu. Okalıptüs tarım emekçilerini ve gıda ürünlerini piyasadan çıkarırken özel girişimci yetiştiriciler parasız fide ve devlet yardımı aldı. Kırsal gereksinimler için biyolojik kütle desteğinde büyük başarısızlık yaşandı. Kırsal kesim yoksulları orman korumadaki çıkarlarını bile azaltacak şekilde toprağı sadece ağaç keserek ve saban sürerek kontrol edebiliyor.

Üstelik Chipko Hareketi içten de bölündü. İki büyük sözcüsünden Chand Prasad Bhatt ormanların halkın kullanımı ve refahı için muhafaza edilmesi ve korunması gerektiğini savundu. Bu da onun kontrol edilebildiği ve yerel halkın yararına olduğu sürece ekonomik büyümeye karşı olmadığı anlamını taşıyordu. Öte yandan, insanoglunun daha büyük bir doğal örüntü içindeki yerini vurgulayan Sunderlal Bahuguna “derin ekoloji”ye daha eğilimliydi (orman hareketinin üçüncü kolu daha geleneksel olarak solcuydu ve ekonomik gelişme ve toplumsal dönüşümü vurguladı).

NÜFUS BASKISI

Hindistan’ın çevresel konulara ilişkin son kaygısı ülkenin karşılaştığı nüfus baskısının giderek aciliyet kazanmasıdır. Artan nüfusa yetecek düzeyde bir gıda üretimi sürdürülebilmek kalıcı bir sorundur. Alt kıtanın nüfusu 1921’den 1981’e kadar düzenli bir şekilde hızlanarak arttı. Bu endişe verici eğilime karşın, ürün arttığında bile hâlâ sosyal ve çevresel bir bedel gerektirse bile, sulama alanlarındaki artış ve/veya çifte ürün alımı ve –1960’lardan itibaren– Yeşil Devrim teknolojisinin yayılması gıda üretiminin nüfus artış oranını geride bırakmasını sağladı. Bu önemli atılımın, belirsizliği bir yana, hâlâ artan nüfusa yetiyecek ölçüde yinelenebileceği konusu açık değildir. Aslında uzun süre bedelsiz mallar olarak görünen doğal kaynakların mevcut nüfusa göre bile sürdürülebilir olup olmadığı da belli değildir.

Önceki yüksek doğum oranları nedeniyle nispeten genç nüfustan dolayı her ne kadar en az bir yarım yüzyıl daha sürecek olsa da, yavaş düşen doğum oranları, demografik artışta biraz gevşemeye yol açtı. Kesin yıllık artışı (şimdi kabaca Hindistan’da 20 milyon ve Güney Asya’da 25 milyondan fazla) büyük bir kaygı unsuru olmaya devam ediyor. Üstelik sorun bir yandan gelişmekte olan Hindistan orta sınıfının (300 milyon olduğu düşünülüyor) yükselen tüketim düzeyleriyle, diğer yandan sınırlı kaynakların sürekli olarak kötüye gitmesiyle, yaygın tarım yapılabilecek yeni alanların yetersizliğiyle ve tahıl rezervlerindeki global sıkıntı tehdidiyle alevleniyor. Hindistan ufuklarında bu durumu düzeltecek teknolojik bir çare görünmüyor ve bu nedenle de yeni bir şiddetli kıtlık döneminin önemli ve öngörülemez sosyal ve siyasal değişimleri beraberinde getirmeyeceğinden, (Hindistan’da sürekli olduğu gibi) emin olunamıyor.

Nihayet Hindistan kaplanı, bir kez daha kaplanın geleneksel tıpta kullanan bedensel materyaline fahiş fiyatlar ödemeye hazır yeni zengin Çinli tarafından yok edilme tehdidi altındadır.

KADININ DURUMU: TUTULMAYAN SÖZLER

Yabancı istilacılar kız bebeklerin öldürülmesi ve satı uygulamalarını yasadışı ilan ettiği zaman, on dokuzuncu yüzyıl başları, bazı sosyal reformlar dönemi olmuştu. Tartışma sonra herkes tarafından toplumsal bir sorun olarak görülen dullar (istenmeyen kızlar olmasalar da) konusunda ne yapılacağı sorusuna kaydı. Aslında zorunlu dulluk genellikle kastın “saflığı”nın göstergesi olarak kabul edildiğinden, yüksek kasta mahsus görülürken, statüsünü yükseltmek isteyen kastlar bu yön-deki ilk adım olarak dulların evliliğine sınırlamalar getirdiler.

1881'deki ilk nüfus sayımı bütün kastlardaki kadınların beşte birinin dul olduğunu gösterdi. Hintli ve İngiliz, bütün erkek gözlemciler, yirminci yüzyılın ikinci yarısında bile evlilikleri tamamen ermemişler olarak tanımlanan “genç dulların”, Gandhi'nin sözleriyle “toplum için ahlaksızlık ve tehlikeli mikrop kaynağı” oldukla-rını kabul etti.¹ Gandhi kadının evliliği tamamlanmışsa asla yeniden evlenmemelidir yönünde tutarsız görüşü savunsa da, ilk çare –onları evlendirmek– açıktı.

Her halükârda yüksek kast reformcularının erkekleri dul kadınlarla (diğer ka-dınlar gibi söz hakları olmayan) evlendirme girişimi üzücü bir başarısızlıktı. Re-formcular bu kez dikkatlerini rıza yaşının, kızlarla, evlilikte bile, cinsel ilişkinin ya-sal olduğu yaşın yükseltilmesine çevirdiler. Bu kuşkusuz “genç dullar” sorununun üstesinden gelemedi. 1860'ta rıza yaşı 10 olarak tespit edildi (o zaman İngiltere'de sadece 12 olduğu unutulmamalı). 1880'lerde kadınlar bu konu üzerinde propa-gandaya başladılar ve rıza yaşının 12'ye yükseltilmesini isteyen bir dilekçe iki bin imzayla Kraliçe Victoria'ya gönderildi. Yasa 1891'de kabul edildi.

Evlilik yaşının kızlar için 14, erkekler için 18 olarak tespit edilmesi için 1929 yılına kadar beklenilecekti. 1955 Hindu Evlilik Yasası Hindu kızları için asgari evlilik yaşını yavaş artış gösteren ortalama yaşın hâlâ neredeyse 2 yıl üzerinde, 18 olarak tespit etti. Ancak genel olarak bu tür meseleleri her dini toplum kendi içinde kararlaştırıyor.

Eğitim dulların durumunu iyileştirecek bir başka yol olarak reformcuların dik-katini çekti. Eğitimli bir kızın daha geç evlenebileceği düşünüldü. Bir kadın evlendi-ğinde doğduğu aileye karşı sorumluluğu kalmadığından ve dul kaldığında genellikle kocasının ailesindekiler tarafından reddedildiğinden ya da kötü muameleye maruz kaldığından, eğitim dullar için daha da yararlı olabilirdi. Bu nedenle on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başında reformcular tarafından birçok kız okulu açıldı.

Kadınlarda ortalama evlilik yaşı yirminci yüzyılda istikrarlı olarak arttı. 1901'de 13'tü; 1961'e gelindiğinde 16'ya yükselmişti. Ancak kadın okuryazarlığı düşük kaldı. 1901'de erkeklerin yaklaşık yüzde 10'u okuryazar sayılırken, bu oran kadınlarda sadece yüzde 1'di; 1951'de erkek okuryazarlığı yüzde 25'e yükselirken, kadınlarda oran yüzde 8'di. On yıl sonra kadınların yüzde 13'ü okuma öğrense de,

bu Hindistan'ın çoğu bölgesinde kadının konumunu değiştirmek için hâlâ yetersizdi (bugün kadın okuryazarlık oranı hâlâ erkeklerin yarısı kadar, yüzde 27'dir). Üstelik rakamlar bölgelere göre büyük değişiklikler gösteriyor ve kırsal bölgelerde kentlere göre çok daha düşük.

Levha 32 Tamil Nadu'da oy kabininin önünde sıra bekleyen üç kadın, 1966 (K. Gajendran ve Frontline'nin izniyle).

Kadınların katlandığı diğer birçok ayrımcılık biçimine çare bulunmadı ve bazıları kurumlaştırıldı. Boşanma konusunda erkek kadar kadına da inisiyatif tanıyan 1955 Hindu Evlilik Yasası, boşanmak için makul gerekçelerde kadınlarla erkekleri ayırdı. Üstelik kocaların eşlerini sakıncalı ya da uygunsuz gördükleri işlerden ayırma hakkı vardı.

Diğer olumsuzluklar gerçekten arttı. Drahoma, sati gibi aslında yüksek kast Hindu statüsünün bir belirleyicisiydi. Damada ve ailesine ödeme “bekaret armağanının” (*kanya dana*) değerini artırdığından, orta sıra kastlarda ve Müslümanlarda uzun zamandır âdet olan gelinin ailesine (başlık parası) ödeme uygulamasından daha itibarlı sayıldığından, giderek nüfusun neredeyse bütün katmanları tarafından benimsendi. 1961 Drahoma Yasaklama Yasası (Müslümanlar ve Keşmir eyaleti hariç) asla ciddi olarak uygulanmadı, öyle ki kadının ailesi evlilik sırasında drahoma ödenmesi için koca tarafının baskısı altında kalmaya devam etti ve bu baskılar talihsiz eşlerin taciz ve istismarına kadar uzandı. Bu uygulamalar bazen intihar ya da cinayetle sonuçlandı ve yirminci yüzyılda drahoma uygulayan kastların sayısı arttığından gittikçe daha fazla kadın tehlikeye atıldı ve talep edilen miktar artmaya devam etti.

1881'deki ilk sayımda sayılan erkeklerin sayısı kadınları geçerken eşit besleme ve bakım göz önüne alındığında, oran daha uzun yaşama sahip olan kadınların lehine geliyor. Hindistan nüfusunda erkek kadın oranı yirminci yüzyıl boyunca kadınlar aleyhine değişmeye devam etti: 1901'de her bin erkeğe karşı 792 kadın vardı; 1951'de oran 946'ya indi; ve 1961'de 942 idi. Bu genel ortalama bölgelere göre değişiklik gösterdi. Bazı eyaletler –Kerala, Orissave Tamil Nadu– sürekli olarak yüksek bir oran sergilerken, diğerlerinde –Keşmir, Pencap ve Rajasthan gibi– oran daima düşük oldu. Hâlâ münzevi bir hayat yaşayan kadınların ve kızların tam olarak sayılmamasının sonuçları ne ölçüde etkilediği bilinmiyor; üstelik oran bütün Asya'da (hatta, diğer aileler daha az erkek çocuk sahibi olmayı başarsalar da, Afrika bölgelerinde) normalin altındadır. Ancak bazı başka ülkelerde olduğu gibi Hindistan'da da kız bebeklerin öldürülmesi ya da daha yaygın olarak ayrımcı ilgi yoluyla (kız çocuklarına ya da kadınlara giderek daha az gıda vermek ve genellikle tıbbi tedaviden mahrum bırakmak) istenmeyen kız çocuklarını ya da kadınları yok etmeye yönelik planlı girişimlerin olduğu açıktır. Artık ceninden cinsiyet tespiti yapılabildiğinden, çok sayıda kız bebeğin düşürülmesi ya da kürtaj uygulaması da artmıştır. Hindistan'da bu uygulama kızların yıpratıcı drahoma ve evlilik masraflarından kurtulmak isteyenlerle bağlantılı olsa da, evlilik masraflarının damadın ailesine yüklendiği de görülür ve ne olursa olsun, erkek çocuklarını yetiştirmenin ve yerleştirmenin olası giderleri genel olarak soğukkanlılıkla değerlendirilir.

TARIMDA KADIN

Mesleklerde ve ticarete bazı avantajlarına karşın Hint kadını her zaman olduğu gibi mesleksi olarak tarım ve bayağı işlere bağlı kalmıştır ve bu da en düşük ücretlerle çalıştığı anlamına gelmektedir. 1911'de çalışan kadınların dörtte üçü çiftçi ya da tarım işçisiydi; 1961'de işgücündeki kadın sayısı ikiye katlandığı zaman,

oran marjinal olarak daha büyüktü ve 1991'e gelindiğinde yüzde 80'den fazlaydı. Genel nüfusun yaklaşık yüzde 70'i yaşamını toprağa bağlı olarak kazanırken, tarla üretimindeki toplam emek içinde kadının katkısı yüzde 55-66 olarak tahmin edildi.

Kadının durumu tarım işçisi olduğu zaman bile bozuldu. 1951-1991 arasında emekçi olarak istihdam edilenlerin oranı yüzde 31'den 44'e yükselirken, kiracı çiftçi olarak çalışanlar yüzde 45'ten 35'e geriledi. Yirminci yüzyılın başlangıcına kadar Hindistan doğal kaynaklarının yüzde 80'i ortak mülkiyetti; bugün yüzde 55 özel ellere ve yüzde 28 hükümetin kontrolündedir. Genellikle kadınların kullandığı geriye kalan kaynaklar kötü yönetildi ve yoksullar tarafından kullanıldığından bozuldu. Özelleştirilmiş mülkiyet hakları genellikle erkeklere verildi ve devletin kontrolü altındaki yerleri yöneten devlet çalışanları genellikle erkekti. Tarımla bağlantılı işler de erkeklere verildi.

Yeşil Devrim sulama ve öğütme faaliyetlerinin erkekler tarafından üstlenilen bir makineleştirilmesi, harman kullanan kadını aile emeğiyle yetiştirilen ve şimdi tarladan doğrudan değirmene götürülen tahılın kontrolünden uzaklaştırması demektir. Nakit tahsilatı genellikle erkeklere aitti. Ayrıca yüksek verimli tahıl çeşitleri ekinin kolayca yerinden oynamaması için kısa saplı olarak yetiştirildi, bu da toplanacak daha az başak bıraktı. Daha kısa ve sert saplar hayvan yemine pek uygun değildir ve hayvan yeminin temini kadının sorumluluğundadır. Gıda ve gelir üretiminde kadının kontrolünün azalmasının sonucu kadının konumunun nispeten gerilemesi ve dayanın artması olmuştur.

HİNDİSTAN'DA KADIN HAREKETİ

Nehru kadınlar ve erkeklerin arasındaki ilişkilerde ya da sınıf yapısında değişimler görmeyi istemeyen arkadaşlarına katılmamasına karşın, cinsel devrimci değildi. 1961 Drahoma Yasaklama Tasarısı Parlamento ortak oturumunda tartışılırken, destekleyici konuşma yapmasının yanı sıra ailelerinin kendilerine uygun evlilik sağlama imkânı olmamasının utancıyla binlerce kızın kendisini öldürme felaketine değinerek tasarının kabul edilmesinin aileleri rahatlatacak bir önlem olduğuna dikkati çekti.

Hindistan'da kadının oy kullanma hakkının başlatılması bir Hindistan reformcusu olan Annie Besant gibi İrlandalı bir kadın olan Margaret Cousins tarafından talep edildi. Cousins 1917'de genel valiye Sarojini Naidu başkanlığında bir kadın heyetiyle kadın sağlığı ve eğitimi konusunda daha iyi imkânların yanı sıra idari ve yerel yönetim alanlarında kadınların dışlanmasına son verilmesini talep eden bir tezkere gönderdi. Tezkerede, Genel vali Hindistan'ın öz yönetim haklarının yayılmasıyla da ilgilendiğinden, erkeklere aynı düzeyde oy hakkı da istendi. Başlangıçta reddedilse de, sonunda Hindistan'da kadının oy kullanma hakkı Batı'da olduğundan çok daha az muhalefetle kabul edildi.

Cousins 1926'da, sonradan sosyal ve eğitim reformlarıyla ilgili ana tartışma platformu olan Bütün Hindistan Kadınları Konferansı'nı topladı. Ancak 1970'lere kadar kadın hakları ve refahı çocuk, aile ya da ulusal gelişme adına ileri sürülmeye devam etti. Bununla birlikte 1970'lerde kadınlığı korumak ve kamuoyuna yemek yapma faaliyetinin devam edeceğine ilişkin güvence vermekle ilgili heyecanlı bir hareket bütün sınıf ve kastlardaki kadınları etkileyen bir dizi acil konuya değinmeye başladı. Bu konular arasında özellikle yoksul kadınları etkileyen çocuk evliliği, drahoma, cinsel taciz, tecavüz ve aile içi şiddet, aşırı çalıştırma, sömürme, yetersiz beslenme ve çok çocuk yapma vardı. Ondan sonra Hindistan feminizmi hâlâ devam eden muazzam engellerine karşın eylemcilik, etki ve içerik açısından Batılı benzerleriyle rekabet etti ya da onları aştı.

KOMÜNAL POLİTİKA: PARÇALANAN ÇOĞULCULUK

Güney Asya'da dil, bölge, din ve kast dahil farklı sosyokültürel biçimlerle ifade bulan "komünal" politika geçen yüzyılda sürekli alevlendi. Örneğin on dokuzuncu yüzyılda dil çatışması Urdu dilinin benimsediği Arapça yazının yerine, yerli Sanskrit Devanagari ve Hindu yazısının kullanılması talebinde yansımaları buldu. Başka bir örnek 1920'lerde Madras Başkanlığı'nda Telegu dili konuşanların Madras içinde ayrı yönetilen bir bölge ve sonunda ayrı bir eyalet talebiydi. O zamana kadar talep Hindistan Müslümanlarının dinlerinden dolayı ayrı bir devlet olmak düşüncesinin Pakistan'ın kurulmasıyla gerçekleşmesine dayandırıldı.

1960'ların ortalarına gelindiğinde eyalet sistemleri, politikaları ve kurucu toplumlar, devlet olmanın ilk yıllarında iki toplumdaki belirgin farklılıklarla birlikte, hem Pakistan'da hem Hindistan'da tehlikeli biçimlerde değişmişti. Pakistan'daki komünal siyaset uygulaması Pencaplıların askeriye, bürokrasiye ve giderek de büyük iş çevrelerine hâkim olması için Bengalliler, Sindhler, Pathanlar ve Belucilere muhalefeti merkez alan etnik bir uygulamaydı. Pencaplı ayrıcalığı ağırlıklı olarak Pencaplı olmayan politikaya odaklandı, kendileri için fırsatları azamiye çıkarabilecekleri ya da en azından bütün ülkedeki Pencaplıların toplam avantajlarını dengeleyebilecekleri bölgesel alanlar talebinde somutlaştı. Hindistan'da işler, toplumsal ve ekonomik iklim değişiminde algılanan ayrıcalıklar konusundaki rekabet için din, kast ve dil üzerine odaklandı.

PAKİSTAN'DA PENCAPLI EGEMENLİĞİ

Hindistan Cumhuriyeti'nde yerel-ötesi güçleri sayılarından ve ekonomik üstünlüklerinden kaynaklanan gruplar Pakistan'da siyasal üstünlüğün sadece Pencaplılara mahsus

olmasının tersine, hayli dağınıktır. Bu tekil Pencaplı odaklanmanın bir sonucu olarak etnik politika bölgesel partilerin ve hiziplerin, bürokrasisi ve ordusu Pencaplıların özel alanı olan merkeze yönelik muhalefetine yoğunlaştı. Pencaplıların yararlandığı bir başka avantaj İngilizler zamanında bağışlanan kanal sulama sayesinde elde etikleri zenginlikti. Bu sömürge mirasının korunması milyonlarca Müslümanın Hindular ve Sihler tarafından katledilmemek için Doğu Pencap'a ve başka yerlere kaçtığı Pakistan'ın kanlı doğum sıkıntıları yaşadığı dönemde sağlandı. O zaman yetkililer diğer Pencaplılar için Pencap'taki mültecilerin sürekli oturma hakkını sınırladılar. Ganj Vadisi'nden ve başka yerden Urdu dili konuşan mülteciler nispeten yetersiz tarımsal bölge olan Sind'e yerleştirildi. Karaçi ve diğer Sih kentlerinde 1948'de başlayan planlı saldırılarla da büyük Hindu nüfusu Hindistan'a kaçmak zorunda kalırken, evleri ve işyerlerini Hindistan'dan gelen ve Urdu dili konuşan mülteciler ele geçirdi.

Levha 33 "Satılık Şehir", Ghulam Shaikh. Tuval üzerine yağlıboya 1981-4, 306x204.5 cm. Resim ironik biçimde Baroda'daki ayaklanmalarla Silsile (soy zinciri) aynı zamanda gerçekleşen sinema gösterisini yan yana koyuyor. Ressamın yorumu: "İki olay bayağılık ve şiddetin zirvelerini oluşturdu: Mahremiyetin ve toplu katliamın açıkça sergilenmesinin arsız fırsatçılığı." Bir başka planlı ironi sağ tarafta üç adam ve solda sebze satan ile bir kadında görülüyor: Hayat bir isyanın ortasında normal akışında sürüyor (IS15-1986, the Victoria and Albert Museum izniyle).

Bengalliler, Pathanlar, Sindhiler ve Beluciler kendi çeşitli bölgesel anayurtlarında Pencaplıların kontrolündeki merkeze karşı farklı başarılar elde etmişti. Bengal ve Kuzeybatı Eyaleti'nde siyasal hareketlilik tarihleriyle, Bengal ve Pushto dili konuşanlardan oluşan homojen gruplar vardı; Bengalliler için eylemcilik Bengal'in 1905'te bölünmesine karşı kışkırtmayla başlarken, Pustholar için 1905'te Abdul Ghaffar Han'ın Pathan kabilelerini Gandhi'nin satragrahaalarını desteklemek için başarılı bir şekilde bir araya getirmesiyle başladı. Bengal ve bir dizi askeri diktatör yönetimindeki Pencap hâkimiyetindeki merkez arasında uzayan anlaşmazlık, Pakistan'ın ulusal dili Urdu'nun Bengallilere dayatılması ve onların yüksek memuriyetlerden men edilmesiyle sonuçlandı. Bengallilerin 1960'lardaki büyük ve tehditkâr gösterileri Pencap askerlerinin şiddetle bastırmalarına neden oldu ve Hindistan'ın Bengaldeş'in 1971'de ayrılması adına müdahale ettiği kısa ve kanlı içsavaşa dönüştü.

HİNDİSTAN'DA KAST, DİN VE DİL

Komünal siyaset kaçınılmaz olarak mazlum halkların geçmişteki adaletsizliklerin telafisi olarak özel avantaj isteklerini de kapsayan “adalet” talepleriyle ya da tarihsel bir bölge halkının “toprağın çocukları olarak” oradaki fırsatlara özel erişimine yönelik “doğal adalet” talebiyle ilgilidir. Hindistan'da Pencaplıların 1960'larda Pakistan'daki hegemonyasına yaklaşan bir şey yaşanmamıştır. Daha çok alt kastlarla başlayarak çeşitli gruplardan iş ve eğitim kontenjanı talepleri olmuştur. Yasal olarak “programlı kastlar” olarak bilinen bunlar eskinin dokunulmazları, eski kısıtlılıkların telafisi için pozitif ayrımcılığı hak eden, tarihsel olarak ezilmiş grupları sıralayan 1950 Hindistan Anayasası'nın bir bölümünde yeniden belirtilen Gandhi'nin Harijanlarıydı. 1970'lerden itibaren yaygın kullanılan başka bir adlandırma *dalit* (tam olarak mazlum) idi. Dalitlerin iş ya da eğitim kontenjanlarında öncelik talepleri dokunulmaz olmasalar da benzer korumayı hak ettiklerini düşünen diğerlerinden –nispeten varlıklı toprağın çocukları dahil– muhalefetiyle karşılandı.

Hindistan'daki komünal bilinç ve siyasetin bazı yansımaları Pakistan ulusaltı siyasetini hatırlattı. 1947'de bölünmenin arifesinde Müslüman Birliği'ne bağlı bazı Bengalliler Müslümanlar ve Hindular arasındaki farklılıkların ortak dil ve kültürlerinin birleştirdiği ölçüde ayrıştırmadığı imasıyla ayrı bir Bengal devleti önerisinde Hindistan Ulusal Kongresi'ne bağlı diğerlerine katıldılar. Cinnah fikri destekledi ancak kongre liderleri bunu kısmen tehlikeli bir Balkanlaştırmaya doğru gidiş olarak gördüklerinden ve kısmen de kongredeki iş dünyası liderlerinin Kalküta'nın kaynaklarının ulusal olarak kontrol edilen kapitalizme kaptırılmasını istememelelerinden dolayı reddetti.

Alt ulusçu duygunun bir başka yansıması bağımsızlık sonrasında Sih anavatanı olarak Khalistan adında bir devlet için kışkırtmaların başladığı, Hindistan Birliği dahil, Pencap'ın bazı bölgelerinden geldi. Pencap dili Sih yazısıyla (*Adi Granth*) yazıldığından burada dini ve dilsel bir ulusal kimlik birleşti.

KÜÇÜK BURJUVANIN GÜCÜ

İnsanların doğum ve ikamet yerinden, dillerinden, dinlerinden ve kastlarından doğan yakınlıklarının koşulsuz sadakat gerektiren asıl yakınlıklar olduğunu varsaymak kolaydır. Atfedilen kimlik ögesinin –örneğin “ana dil”– önemli olduğunu yadsımadan, sosyal sınıf, özel uygulamalar ve tarihsel koşullar bu mirası değiştirdi ve biçimledi. Alt-orta sınıf komünal siyasetle kritik düzeyde bağlantılı göründü.

Bu orta sınıf kesiminde, toplumsal itibar sayılan devlette ya da iş dünyasındaki beyaz yakalı kentsel işler gibi hâlâ erişilebilir olan işlerde çalışmak için alt kıtada ya da başka yerlerde özellikle yoğun rekabet olması bunun bir açıklamasıdır. Yirminci yüzyıl sırasında büro işlerinde çalışanlar alt kıtadaki eski sınıflarla yakın olan toprak sahipleri, sanayi işçileri ve serbest tarımcılar gibi yaygın bir sosyal kategoriyi temsil ettiler. Ayrılmış bir sınıf parçası halinde on sekizinci yüzyıl sonlarında büyük tarihsel değişimlerin bir tezahürü olarak ortaya çıktılar. Büro işleri özellikle devlet hizmetinde ve ayrıca idari temsilciliklerde, diğer Avrupa tarzı firmalarda fırsatlar açıldığından Doğu Hindistan Şirketi'yle gelişti. Yirminci yüzyılda düzenli maaş, emeklilik ve devlet istihdamının itibarı için rekabet artmıştı. İngilizce eğitime ve devlet işine sahip olanlar yerlerine oğullarının gelmesini beklediler ve potansiyel rakipleri devre dışı bırakmak istediler. Birleşik Eyaletler'de resmi hizmetlerde Müslümanların gerilediği iyi biliniyordu: Müslümanlar 1857'de yüksek görevlerin yaklaşık üçte ikisini tutarken, 1913'te üçte bire gerilediler; çalışanların yarısının istihdam dışı kaldığı anlaşılmaktadır.

İstihdamda etnik rekabetin bir diğer örneği Madras Başkanlığı'nda imrenilen devlet işlerindeki Tamil brahman tekeline karşı düzenlenen Tamil dili konuşan ve brahman olmayanların Dravid Hareketi'ydi. Dönemin atmosferi izlenirse, brahman olmayanların benlik iddiasının mantıklı sonucu bir “Dravidistan” –Dravid dillerinin brahman olmayan bütün konuşanlarının ayrı anavatanı– kurulması çağrısıydı. Bu Tamil kökenli toprağın oğullarının brahmanları Aryan kuzeyinden göç ettiklerine ilişkin kendi eski iddialarının aleyhine döndüren ve onları doğum yerlerindeki gerçek köklerinden mahrum bırakan zekice talebiydi. Bu ayrıca bütün brahman olmayanları brahmanların rahiplere özgü iddialarını reddetmeye, ritüel ve toplumsal uygulamaları da buna göre değiştirmeye çağıran, “Öz-Saygı” adlı

dini bir reform hareketi de meydana getirdi. Bu hareketten 1919 Anayasası altında seçimleri kazanan Adalet Partisi doğdu.

Yirminci yüzyılın ilk yirmi yılında brahman olmayan entelektüeller, İngiliz yetkililere alt kastlar için devlet eğitimi ve istihdam olanaklarının artırılması yönünde ısrarcı oldular. Bu talep 1921’de Adalet Partisi Madras Bakanlığı inisiyati-finde karşılandı. Ancak Tamil olmayanlar Tamil politikacıların hegemonyacı tut-kularından rahatsız oldukları için Dravidistan Projesi gerçekleşmedi. Buna rağmen 1960’larda Tamil Nadu eyaletinde iktidarı kongreden alan Tamil Dravida Munnet-ra Kazhagam’ın (DMK) ortaya çıkması için zemin hazırlanmış oldu.

GERİ KALMIŞ SINIFLAR

Etnik-dini partilerden çok eyaletlerdeki bölgesel kastların, baskın ve etkili oldukla-rı yerlerde, ayrıcalıklı gelişim taleplerine yönelik hareketler vardı. Gandhi’nin kong-re reformları bu hareketleri kolaylaştırdı ve onun 1930’lardaki siyaset tarzı sayısal olarak önemli toprak sahibi kastların sözcülerini yerel ve eyalet bazındaki kongre makamlarını denetim altına alma konusunda cesaretlendirdi. 1953’te bu bölgesel olarak hâkim ve politize olmuş alt-orta-sınıf ve kast grupları gönülsüz bir yöneti-me kendileri için de dokunulmazlara ya da dalitlere yapılanla aynı ölçüde pozitif eğitim ve istihdam ayrımcılığı sağlanması için baskı yapmayı başardı. Anayasada tanımlanan “programlı kastlar”la aynı yetkileri alan bu “geri kalmış sınıflar” de-nilenlerin sayısı 2400 civarındaydı ve bu da Hindistan nüfusunun yaklaşık üçte biri demekti. Kırsal bölge ve küçük kasaba “geri kalmış” sınıfları geri kalmışlıklarına çare de bulan eyaletlerin her biri tarafından ayrı olarak tanımlandı.

Geri kalmış sınıflar orantısız olarak orta halli ve zengin çiftçilerden oluştu. Servetlerini artırdılar ve bununla hem kendilerine arazi satın alma ya da kullanma olanağı sağlayan reformların ve tarımsal üretimdeki Yeşil Devrim’e bağlantılı ge-lişmelerinin bir sonucu olarak yerel güçlerini artırdılar. Pozitif ayrımcılık talepleri desteklenmiş eğitim yerleri ve oğulları için devlet hizmetinde iş kontenjanlarını da kapsadı. Bu sadece aynı eyaletteki dalitler için çok kısıtlı olanakları azaltmadı, diğer eyaletlerdeki nitelikli adayları da açıkça rekabet dışında bıraktı. Böyle yerli yanlısı hareketin en ürkütücü örneklerimden biri 1960’ların ortalarında kentte ça-lışan Güney Hindistanlıları taciz etmek ve korkutmak amacıyla ortaya çıkan Bom-bay merkezli Shiv Sena’ydı (Tanrının Ordusu). Şiddet içeren taktikleri daha sonra Maharashtralılar ve Müslümanlara da uzandı.

Nadir iş ve eğitim olanakları için rekabet eden gruplar arasındaki düşmanlık 1920’ler ve 1930’lardaki uzayan ekonomik bunalımla yoğunlaştı. Bu düşmanlık

özellikle pazarlarda hamallık ya da inşaatlarda malzeme taşıma gibi mütevazı işler için sürekli bir mücadelenin olduğu küçük kasabalar ve kentlerdeki en alt sınıftan işçiler arasında tehlikeliydi. Bunalım yıllarında bu tür sıradan işlerdeki rekabet taşradan iş aramaya gelen göçmenlerle körüklendi. Çekişen gruplar din ya da dil farklılıklarıyla kolayca tespit edildiğinde, toplumsal hareketlenmeler ve şiddetli çarpışmalar an meselesiydi. Bu tehlikeli bileşime köklü bölgesel ticari grupların pazarlarına büyük ulusal ve uluslararası firmalardan gelen istilacı baskının korkuları eklendiğinde, güdümlü toplumsal mücadelenin örgütlenmesinde ve finansmanında artış oldu.

HİNDİSTAN VE DÜNYA

1950'lerde dış etmenler Nehru ve Hindistan için içerdeki durum kadar önemliydi ve kalkınma fonları için Birleşik Devletler ve müttefiklerine biraz daha bel bağlamaya yol açtı. Aslında Nehru'nun en etkileyici görünen başarıları dış ilişkiler alanındaydı. İçerde komünistlerin önderliğindeki sol ile toplulukları temsil eden sağ arasında denge kurma çabasında Hindistan siyasi yelpazesinin bir ucundan diğerine sürüklendi ve laiklik yanlısı, yoksulluk karşıtı programları tehlikeye girdi ancak dışarda dünyanın en büyük devlet adamlarından biri olarak kabul edildi.

1947 yılında içinde Hindistan Cumhuriyeti'nin doğduğu dünya tehlikeli bir şekilde bölünmüş, ancak içindeki yeni, büyük bir ulusun rol bulacağı bir dünyaydı. Süper güçler arasındaki Soğuk Savaş rekabetinde, Nehru'nun Hindistan dış politikasını tanımlandığı bağlamda, Hindistan ve Çin tartışılmaz büyüklükteki toprakları ve nüfusuyla iki kutbun da kendisine çekmek istediği ülkelerdi.

Antiemperyalizmin onun tepkisini büyük ölçüde biçimlemesi şaşırtıcı değildi. Dış ilişkilerde, belki çok eski arkadaşı, Birleşmiş Milletler'de temsilcisi ve muhtemelen onun solcu bilinci V. K. Krishna Menon dışında Hindistan'da Nehru'nun duruşunu sergileyen başka birisi yoktu. Ne olursa olsun, her ikisi de antiemperyalizmi Hindistan'ın ittifaklarının ve zıtlaşmalarının temeli olarak gördü. Ve Nehru süper güçler arasında Amerikalıları daha tehlikeli gördü. Ona göre Amerikalılar dünyaya hâkim kapitalizmiyle birlikte İngiliz emperyalist çıkarlarını miras aldılar, oysa Sovyetler Birliği Rusya Devrimi sırasında imparatorluğu reddetti ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa yayılması mazur görüldü. Hissedilen Birleşik Devletler tehlikesi Pakistan'ın kendisini Asya'daki Sovyet etkisini sınırlama hizmetine adanmış bağımlılıkla derinleşti.

Keşmir üzerine savaş 1948'de Pakistan'ın Hindistan'ın alt kıtada düzenlenebilecek en büyük askeri güce sahip olduğuna inandırmıştı; bu nedenle dış müttefiklere ihtiyaç duydu. Keşmir için çatışma Hindistan ve Pakistan'ı konuya iki ülkeyi de tatmin

edecek çözüm getirmekten uzak olan Birleşmiş Milletler'e güvenilemeyeceği konusunda da ikna etmişti. Nehru yine de sonunda Amerikalıları Hintlilerin Çinli dostlarına karşı kıskırtan Kore Savaşı'nda BM'ye önemli destek sağladı. Hindistan Kore savaş mahkûmlarının iadesi görüşmelerine yardımcı oldu ve müdahalesini bütün taraflar olumlu karşıladı. Hindistan yine Fransa ve Vietminh (Vietnam Bağımsızlık Örgütü) milliyetçileri arasındaki Vietminh'in Fransa'yı savaş sonrasında sömürge rejimini yeniden kurma girişimlerinde hüsrana uğrattığı savaşın sonunda yaptığı arabuluculukla bir dış politika başarısına daha imza attı. Hindistan yardımı Hindicini'de Fransız kontrolünü sona erdiren 1954 Cenova Konferansı'nda önemli bulundu.

BANDUNG VE BAĞLANTISIZLIK

Pakistan ABD destekli Güneydoğu Asya Anlaşması Örgütü'ne katıldığı zaman Nehru ve Krishna Menon bunu Amerika hegemonyasının Pakistan gibi vekiller aracılığıyla Asya'ya yayılması görerek kınadı. Hindistan buna mukabil, 1955'te Endonezya kenti Bandung'da Asya ve Afrika'nın önceden sömürge olan ülkelerinin katıldığı hayli başarılı bir toplantının düzenlenmesine önayak oldu. Toplantıdaki önemli olay Nehru'nun bağlantısızlık doktrinini ifade etmesiydi: Uluslararası konularda her davanın esasına göre tutum alma hakkını saklı tutarak süper güçlerin oluşturduğu blokların hiçbirine katılmamak.

Onun liderliğinde iki süper güçten gelen yanına çekme baskıları püskürtüldü; Soğuk Savaş kapitalist devlerinin "Birinci" ve sosyalistlerin "İkinci" dünyaları arasındaki mücadelede yer alan konular ortaya çıktığında ve sömürge sonrası gelişmekte olan toplumların "Üçüncü Dünya"sını etkiledikleri ölçüde ele alınacaktı. Nehru ayrıca "Üçüncü Dünya" güçleri arasındaki ilişkileri yönlendirecek bir dizi ilkeyi formüleştirdi. Toprak bütünlüğü, saldırmazlık, başka devletlerin işine karışmama, karşılıklı yararlar eşitlik ve barış içinde bir arada bulunmak. Nehru'nun bir başka başarısı, Çin komünistlerini büyük ölçüde ABD'den kaynaklanan uzun bir dışlanmadan sonra Zhou Enlai'nin şahsında dünya işlerine dahil etmesiydi. Bandung Konferansı'ndan bir yıl önce, Çin'le Tibet'in Çin'e katılmasının tanındığı bir anlaşmaya vararak antiemperyalist birliği başarmanın yolunu açtı.

Bandung Konferansı Hindistan'a dünya çapında saygı kazandırdı ve ülke daha yakın bir Hint-Sovyet ilişkisi pekiştirmek için 1955'te Komünist Partisi Sekreteri Khrushchev ve Başkan Bulganin dahil birçok önemli Sovyet liderlerinin ziyaretine mazhar oldu. Sonuçta Nehru'nun diplomasisi Hindistan'ın uluslararası öneminin muhteşem bir şekilde doğrulanması gibiydi ve bu da kesinlikle Nehru'nun görme yi çok istediği bir tabloydu. İkinci beş yıllık plan zaten dünyanın en sanayileşmiş

ülkelerinden biri olan Hindistan'ı tamamen modern bir devlet yapma beklentisiyle başlatılmıştı. Kongre Partisi siyasal hasımlarına yenilmez görünüyordu ve ülkede muazzam bir itibarı ve sempatisi vardı. Büyük diplomatik başarıları gerçekleştirmek olumlu çabalarının taçlandırılması gibiydi. Ancak bu, yakında ortaya çıkacak sorunların işaretlerinin geldiği andı.

Dünya basını Soğuk Savaş'ta bağlantısızlık ve tarafsızlık iddiasına ilişkin tuhaf sorular yöneltmeye başladı. Hindistan'ın, İngiltere ve İsrail 1956'da Nasır'ın Mısır'ını istila ettiğinde acilen suçlarken, Sovyetler Macaristan'ı istila ettiğinde kınamak için neden beklediği soruldu. Ve ABD'den gelen kalkınma kredileri ve borçları tamamen bağlantısız bir duruşun gerektirdiği tarafsızlığı zedelememiş miydi? Ancak her açıdan en sıkıntılı olan durum Hindistan'ın ilişkilerinin bozulmasıydı. Nehru Ekim 1962'de Hindistan'ın İngiliz sömürgeciliği tarafından haksız biçimde respit edildiğine inandığı sınırlarının savunması için bir başka bağlantısız ülkeyle gerçekten savaşa girdi.

BANDUNG YANLIŞ ZEMİNDE

Nehru'yu sadece şaşırtmakla kalmayıp, siyasal duruşuna asla telafi edemeyeceği bir darbe de indiren Çin krizi yüksek ve çorak Himalayalar'daki Tibet güney sınırı üzerine çıktı. Açıkça, onu Hindistan'ı kurarken karşılaştığı sıkıntılara karşı hep ayakta tutan dayanıklılık 1960'ların başında tükendi. Kadimliğiyle Hindistan'a çok benzeyen ve son zamanlarda yakın ilişkilerde olduğu bir ulusa karşı askeri bir yenilgiye uğramak yeterince inciticiydi; Çin'le çatışmanın Hindistan politikasını Bandung'un antiemperyalist tutumuyla alay eder gibi, emperyalist ilkelere ve önceliklere dönmüş göstermesi daha da kötüydü.

1950'de Çin, uzun zamandır Çin İmparatorluğu yetkilileri ve cumhuriyetçi ardılları tarafından yönetilen Tibet'i Çin'in bir parçası olduğu iddiasıyla işgal etti. Tibet halkının siyasal ve dini lideri Dalai Lama Çin sınırına kaçtı ancak Çin vaatleri ve sarayından bir hizip tarafından dönmeye ikna edildi. Hindistan hükümeti tarihsel olarak Çin yönetiminden önemli ölçüde bağımsız kalsa da, Tibet'in Çin'in parçası olduğu görüşündeydi. Nehru aksi takdirde İngiliz emperyalizminin dayattığı düzenlemelerin devam ettirilmesi gerekeceğinden, Tibet sınırında İngilizlerden kalan askeri karakolların boşaltılmasını emretti. Bu cömert jest Hindistan ve Çin arasındaki Hindistan'ın Tibet'teki ticari haklarının belirli dağ geçitleri üzerinden yürütülmesini doğrulayan, ancak gerçek sınırları çözüme kavuşturmayan bir anlaşmayla mühürlendi. Anlaşma ayrıca iki taraf arasındaki siyasal ilişkilerde benimsenecek ilkeleri de vurguladı. Barış içinde bir arada olmanın Hintlilerin Sanskritçe

terimle *panchashila* olarak adlandırdığı toprak ve egemenlik konularında karşılıklı saygıyı, işlerine karışmamayı ve saldırmazlığı da içeren beş ilkesi olacaktı. Bu ilkeler ertesi yıl Bandung'da tekrar başlatıldı ve bu Hindîçin dostluğunun zirvesini güzel sözler temelinde belirleyen bir gelişmeydi.

1955-6'da Tibet'teki ayaklanmalar ve Çin misilleme tehditleri Dalai Lama'nın bir kez daha Hindistan'a kaçmasına neden oldu; Mao Zedong'un altı yıl bir değişiklik uygulanmayacağı vaadi ve Nehru'nun araya girmesiyle bir kez daha dönme-ye ikna edildi. Ancak 1959'da genel bir ayaklanma Amerika Merkezi Haber Alma Örgütü'nün (CIA) gizli desteğiyle üçüncü kaçışı tetikledi. Dalai Lama ondan sonra karargâhını Kuzey Hindistan'da kurdu ve Hindistan hükümetinin kendisine ve ona eşlik edenlerle taraftarlarına yardım ve koruma sağlamaya devam etmesi, Çin ve Hindistan yönetimleri arasındaki artan gerilimin beslenmesine yardımcı oldu.

Çin yönetimi Tibet ve Tibet'in Orta Asya topraklarındaki parçaları üzerindeki hâkimiyeti her hava koşuluna elverişli askeri yolları gerektirdi, ancak zorlu dağlık arazi nedeniyle proje mevcut haritalarda Hindistan'a ait görünen bir alana girmeden tamamlanamadı. Bu çorak plato, Aksai Çin, Çin planları için çok önemli olduğundan, uzaklığından dolayı pek tartışma konusu olmayacağı düşüncesiyle yolu sessizce oradan geçirmeye karar verdiler. Ancak sınırın diğer bölümünde (1914'te İngiliz sınır komisyonu tarafından keyfi olarak tespit edilen) küçük toprak taleplerini barındıran olası her türlü itiraza karşı önceden önlem almaya da karar verdiler. Plan Aksai Çin'i Hindistan'la yeni sınır toplantısının bir parçası haline getirerek yeni yolu tutunma kurnazlığıydı.

Nehru gizli görüşmelerle Çin'i, Aksai Çin'den vazgeçmeye ikna etmek istedi, ancak ona saldırmak için fırsat kollayan siyasal hasımlarından eleştiriler yükselmeye başladı. Bu arada Çin güvenliği açısından çok önemli bir meselede uzlaşma konusunda sabırsızlandı ve Keşmir'in doğu kısmının yaklaşık 6 bin metre yukarısındaki stratejik Karakurum Geçiti'ne yakın küçük devriyeler oluşturmaya başladı. Hindistan da asker gönderdi ve Ekim 1962'de savaş patladı. Bir Çin askeri birliği Hindistan askeri güçlerinden en küçük bir direniş görmeden Assam içlerine kadar girdi ve sonra beklenmedik bir biçimde geri çekildi; bu Hindistan Keşmir'in bir parçası ve Ladakh'ın başkenti Leh'in yaklaşık 100 mil kuzeyine uzanan Karakurum Geçiti'ne yönelik hamleyi gizleme amaçlı bir savaş hilesiydi. Çin geçidi ele geçirdi ve geçitle birlikte Hindistan'ın Keşmir'in bir parçası olduğunu iddia ettiği 500 milkare büyüklüğünde bir bölgeyi elinde tutmaya devam etti. Çin'in yüksek Aksai Çin platosu üzerindeki kontrolü sağlanmış oldu ve hem Nehru hem de Hindistan ordusu yenildi.

Diğer dış politika başarıları Çin'le yaşanan hüsrancı biraz hafifletse de, Nehru için eski duruşunu korumak artık mümkün değildi. 1960'ta Belgrad'daki bir

konferansta bağlantısız ülkeler arasındaki liderliğini yeniden denemişti ve sonra itibarını Sovyet lider Khrushchev'i nükleer testi durmaya ikna etmekte kullanmak istedi. Sonra 1961'de Portekiz diktatörü Antonio de Olivaria Salazar'ı Goa'dan ve Hindistan'da hâlâ tutulan diğer topraklardan vazgeçmeye ikna etmeye yönelik sabırlı girişimlerini bırakarak dünyayı şaşırttı. Bir Hindistan ordusu gönderildi ve Goa alındı. Bu onun tercih edeceği saldırmazlıktan bir ayrılış olsa da, dünyanın büyük bölümü uzun ve beyhude diplomatik girişimlerden sonra bu güç kullanımını anlayışla karşıladı. Ancak Çin davasında Nehru kendisini kandırmış olarak görüldü; Çin'in Tibet'le ilgili yaşamsal çıkarlarının onun barışçı bir çözüm arayışına karşın güç kullanmaya götüreceğini kestiremedi. Daha da kötüsü kendisini İngiliz emperyalistlerinin çizdiğini kabul ettiği sınırları savunan ve hatta bu nedenle savaşa giren biri durumuna soktu. Yine de neticede bu onu iç politikadaki hasımlarının felakete neden olan kıskırtmasıydı. Düş kırıklığı içinde ve hastalıktan tükenmiş olarak geçen iki yıldan sonra Mayıs 1964'te öldü.

TUTULAN SÖZLER, YUTULAN SÖZLER

Bağımsızlık, Hindistan'da tarihsel gelişimin gidişatı birkaç yıl içinde belirginleşen yeni bir safhasını açmıştı. Nehru döneminde büyük başarılar oldu: Genel oy hakkına dayalı, seküler ve eşitlikçi ilkeleri içeren bir demokratik anayasa; prensler ve zamindarlar gibi kabuklaşmış imtiyaz katmanını yerinden etmek; Hindistan'ın hâlâ ağırlıklı olarak zirai olan toplumunda yeni toprak işletme modelleri getirmek; ve Hindistan'ın halkın genel sağlığını ve kadının konumunu iyileştirme önlemlerini baltalayan, kontrolden çıkmış nüfus artışını görme ve hatalı da olsa, sınırlama yönünde girişimler. Devlet sömürge döneminden miras alınan sanayi temelinde bir hızlı modernleşme programına kilitlenirken, aynı zamanda tarımsal üretim toplumsal tabanı üzerinde yerel kontrol güçlendirildi. Nehru dış politikada da Soğuk Savaş süper güçlerinin her biriyle bağlantısızlık kavramı temelinde, ancak sömürge sonrasının diğer uluslarıyla uyumlu, farklı bir jeopolitik oluşturdu. Zaferi Nehru'nun bağlantısız devletler ailesine almak için özellikle özen gösterdiği, yenilerde galip gelmiş Çin komünist rejimi konusunda tamamlanmış görüldü. Antiemperyalist referansı 1961'de Hindistan'ın batı kıyısındaki Portekiz sömürgesi Goa'yı, Portekiz diktatörlüğünün Avrupa emperyalizminin alt kıtadaki bu son parçası için diplomatik bir çözüme katılmayı sürekli reddetmesinin ardından, zorla ele geçirdiği zaman taçlandı. Ancak ölümünden önceki son yıllar 1950'lerin görkemli döneminden sonra bir düş kırıklığıydı. Kendisinin ve kongre meslektaşlarının karmaşık ve farklı alt kıtada evirilen tarihsel komünalizmin tehlikeli kalıntısından

kurtulmuş bir Hindistan ulusu için bir temel kuramama başarısızlığı, bu düş kırıklığının en büyük nedeniydi. Gandi'nin muğlak bir şekilde dile getirdiği gerçek toplumları yeniden keşfetmek ve onları canlandırılmış, ilkeli ve özgür bir Hindistan'ın temeli yapma rüyası, kapitalizm ve sosyalizmin Hintlilerle birlikte dünyanın büyük bölümüne endüstriyel gelişim yoluyla kendilerine ve çocuklarına daha iyi yaşamlar üretmenin araçlarını işaret ettiği bir yüzyılda gerçekleştirilemedi. Nehru rekabet eden çağdaş güçlerin ikisindeki eksiklikleri de gördü ve her iki alternatifin en kötü yönleri arasında yollar bulunabileceğine ya da geliştirilebileceğine inandı. Onun daha iyi bir Hindistan umudunu her ne kadar takdir etsek de, şimdi bu değerlendirmenin hatalı olduğunu söyleyebiliriz. Yaşamının sonunda ülkenin sosyal adalet ve eşitlik yoluna sokulmadığını fark etmiş gibiydi. Demokratik kurumları, bilim ve teknolojiadaki gerçek başarılarına karşın, Hindistan dünya toplumlarının çoğundan farklı ya da daha iyi olmayan, ancak en yoksulları arasında görünen bir geleceğe doğru gidiyordu. .

Diğer Hindistan

David Arnold

1947 yılı ortalarında ülkenin kaderinde belirsizlik artarken ve Bağımsızlık Günü yaklaşırken Hindistan milliyetçi liderleri için Bölünme'nin sadece "kısa süreli" olacağına inanmak hâlâ mümkündü. Cevahirlal Nehru'nun belirttiği gibi, "Pakistan bize geri gelecektir."¹ Yaşam çok geçmeden öyle olmadığını gösterdi. Hindistan ve Pakistan arasında Keşmir konusunda birden patlak veren, 1965 ve 1971'de iki ülke arasındaki başka savaşların izlediği kavga uzun süren yanılsamaları giderdi ve Bölünme zamanında sınırlar keyfi olarak belirlenebilmiş olsa da, sonuçlarının pek tartışılmayacağını gösterdi. Aralık 1971'de Hindistan güçleri Pakistan ordusunun yenilmesine yardım ederek Bangladeş'i özgürlüğe kavuşturduğu zaman, sonuç Hindistan'ın Güney Asya'daki askeri ve siyasal önemini artırdı ve doğruladı ancak Hindistan'da ve uluslararası olarak bunun Ağustos 1947'nin vahşi "deneyi"ni ortadan kaldırmaya ve Doğu Bengal'i Hindistan'la yeniden birleşmesine götürecek bir restorasyona yol açacağına ilişkin fazla bir beklenti yoktu. Bundan uzun zaman önce Bölünme'nin neden olduğu travmatik şiddet ve kitlelerin yerinden edilmesi milli devlet kurmanın ve iç denetimin kaçınılmazlıkları, çok farklı iç politikalar ve iki ülke arasında süren düşmanlık, sömürge sonrası 1947 uzlaşmasının uzun sürecini ve Güney Asya jeopolitiğinin kalıcı bir özelliği olacağını açıklığa kavuşturdu.

1947'de İngilizlerin ayrılmasıyla kökten bir yeniden oluşum süreci yaşayan Hindistan bütün ülkeye yayılmış eski prenslik topraklarını kendine dahil etmekte ve dil temelinde örgütlenmiş yeni bir devletler yapısı geliştirmekte hızlı davrandı. Bağımsızlığı izleyen yıllarda güç ve iknaya, bir bedeller ve uzlaşmalar pragmatik süreciyle ya da herkesi kucaklayan bir ulusal kimliğe müracaatla, güneyde Tamil Nadu, kuzeyde Pencap ve Assam, kuzeydoğuda Manipur ve Nagaland gibi potansiyel olarak tehlikeli ayrılıkçı hareketlerin üstesinden (özellikle kuzeydoğuda,

bu mücadelelerin bazıları hâlâ sürse de) gelebildi. Güçlü bir askeri mevcudiyetle ve 1987'den itibaren artan isyanlara rağmen Hindistan'ın 1947-48'de kazandığı üçte ikilik Keşmir payını muhafaza etmesi mümkün oldu. 25 yıl süren ayrı bir Tamil Eelam seferberliği başarılı olmuş olsaydı, Palk Boğazı'nın iki yakasına uzanan bağımsız bir Tamil devleti umudunu yeşertebileceğinden, Tamil Kaplanlarının 2009'da Sri Lanka'daki kesin yenilgisi Ağustos 1947'de İngiliz iradesiyle yaratılan Hindistan istikrarının güçlü bir teyidi olarak görülebilirdi. Yeni Hindistan'ın top-
rak bütünlüğü eski Fransız ve Portekiz kuşatılmış bölgelerinin (1961'de Goa'nın alınmasıyla sonuçlanan) iltihakıyla ve stratejik olarak önemli Himalaya bölgesi Sikkim'in 1974'te Hindistan'a katılmasıyla daha da pekiştirildi.

Bu nedenle 21. yüzyıl başındaki Hindistan bu kitabın ilk sekiz bölümünde tanımlanan ve tartışılardan oldukça farklı bir oluşumdur. "Hindistan alt kıtası" terimi özellikle İngiltere'de işlevini kaybetmiş bir kullanımı içerse de, bugünlerde doğal olarak Güney Asya'dan ve "Güney Asyalılar"ın atalarından gelen yurdundan bahsetmek daha yaygındır. En azından popüler imgelemde Hindistan uygarlığı tanımlamaktan çok bir devleti belirler. Dokuzuncu Bölüm 1947'de Bölünmeyle gelen birçok çatlamayı ve ayrılığı, Hindistan ve Pakistan arasındaki artan uyuşmazlığı gösterdi, ancak bağımsızlıklarından sonra iki yeni devletin birçok tarihsel mirası paylaşmaya devam ettikleri ve ortak siyasal ve kalkınma sorunları yaşadıkları fikrini muhafaza etmeyi de ihmal etmedi. Ancak sömürge geçmişi ve 1971'de Bağımsız bir Bangladeş'in kurulmasından sonra giderek açılan arayla (iki ardıl devlet üçe dönüşürken) Hindistan'ın Buda ve Asoka, Guptalar, Çolalar, Mughallar ve İngilizlerin Hindistanı'nın işgal ettiği ya da Hindistan milliyetçi hareketinin hevesle istediği, aynı coğrafi arenayı ve sosyo-kültürel alanı hâlâ kalıntı olarak işgal ettiği fikrini sürdürmek giderek zorlaşmıştır. Artık başka bir Hindistan'da yaşıyoruz. Bu nedenle bu bölüm 1971 sonrası bu yeni Hindistan'a ayrılmıştır. Burada son on yıllarda yeni ve çok farklı bir Hindistan ortaya çıkmış mı –ve çıkmış ise ne ölçüde– ve ne gibi temel özellikleri olabileceği konusu ele alınacaktır.

NEHRUCU UZLAŞMA

Cevahirlal Nehru'nun Hindistan başbakan olduğu dönem sırasında (1947'deki bağımsızlıktan 1964'te ölümüne kadar) ve özellikle de 1950'lerde ve 1960'ların başında, geriye bakarak düşünüldüğünde, Nehruçu uzlaşma olarak görülen bir kavram ortaya çıktı. Belirleyici bir role sahip olduğu giderek kabul gören B. R. Ambedkar gibi isimlere kesinlikle haksızlık olsa da, bu ifade kısmen 1947'den itibaren Hindistan tarihi içinde ve modern Hindistan ulus devlet ideallerinin for-

mülleştirilmesinde, Nehru'nun algılanan merkez olma özelliğini, kişiliğini, siyasal tarzını ve felsefesini yansıtır. Nehrucu uzlaşma fikri üç ana özelliği içerir. Bunlardan ilki Hindistan'ın yoksulluğuyla mücadele etmek ve ithal ikame, hızlı sanayileşme temelinde kendine yeten bir ekonomi yaratarak ülkeyi ekonomik geriliğinden, İngiltere'ye ve diğer gelişmiş sanayi ülkelerine bağımlılığından kurtarmaktı. İkinci ilke Hindistan'ın seküler bir devlet içinde özgürlük, eşitlik ve demokrasiye adanmış modern bir toplum olarak kurulmasıydı. Üçüncü unsur, Soğuk Savaş dünyasının rakip Doğu-Batı güç bloklarının arasında ve ayrıca emperyalizme karşı çıkarak, Hindistan'ı bir kez daha sömürge benzeri bir konuma indirgeyebilecek askeri ve siyasal ittifaklar ya da ekonomik bağlardan kaçınarak sürdürülen bağlantısızlık temelinde bir dış politikaydı.

Bu modernist sekülerist “konsensüs” Nehru'nun kişisel otoritesiyle desteklendi, İçişleri Bakanı Vallabhbhai Patel'in 1950'de ölümünden sonra bütün-Hindistan safhasında tartışmasız olarak devam etti. Bu tutum önce Hindistan Birliği'nin kurucu eyaletlerinde, sonra da küçülen birçok eyalet üzerinde kontrol olarak, Hindistan parlamentosunun halk meclisi Lok Sabha'nın merkezinde ve Hindistan hükümetinde, Kongre Partisi'nin hâkimiyetiyle de desteklendi. Eleştirmenler “konsensüs”ün gerçekte sadece İngilizce konuşan elit içinde, milliyetçi mücadele içinde yetişen ve sömürge karşıtlığıyla şekillenen idealizmleri Batı eğitimiyle pekiştirilmiş, ithal liberal demokrasi fikirlerine açık ve halkın hissedilen gereksinimlerine duyarlı ve bu duyarlılıklar doğrultusunda davranan entelektüel teknokratik bir bürokrasinin yararlılığına inananlar arasında var olduğunu ileri sürecektir. Bu ille de idari çevrelerin ve İngilizce eğitilmiş azınlığın dışındaki halk kitlesi tarafından veya mesleklerini çok farklı bir sosyal ortamda öğrenen ve kendi eyaletlerindeki kast, din ve toplum “yerel” siyasetine çok daha yakın genç kuşak politikacıların çoğu tarafından paylaşılan bir görüş değildi.

Bunun Gandici değil de Nehrucu bir “konsensüs” olması da ilginçtir. Nehru'nun sosyalist fikirleri onun çok fazla radikal olduğunu düşünen (diğerlerini de yeterince radikal olmadığından düş kırıklığına uğrattırken) birçok insanı uzaklaştırsa da, bu fikirler bağımsızlık sonrası Hindistan'da hâkim ideolojinin yerleşmesine Gandhi yaklaşımında olmayan yollarla yardımcı oldu. Bunlar Gandhi'nin fikirlerinden ve onun şiddetsiz eylem tekniklerinden (siyasal amaçlı oruçlar dahil) ilham alan hareketlerdi (ve olmaya devam ettiler) ancak genellikle muhalif yapıda eylemler, hükümet karşıtı hareketler ya da kapitalizm karşıtı kışkırtmalar oldular. Hindistan'da Gandhi'ye süren derin saygıya karşın, birçok kentteki yürüyen Mahatma heykeline, onuruna sokakların yeniden adlandırılmasına ve politikacıların sembolik olarak khadi giymesine rağmen, Gandhi bağımsız sonrası Hindistan'ının siyasal ve sosyal gündemine ancak marjinal boyutta biçim verdi. Son zamanlarda Hindistan'ın mücadele etmek zorunda kaldığı her türlü Hindu muhafazakârlığını ve hizipçiliğini temsil etmekte bile kullanıldı.

Öte yandan “Nehruçu konsensüs” yaratıcısının 1964’te ölümünden çok sonraya, bu ideolojik konumun bazı temel özellikleri çabuk aşinsa da, bazı açılardan 1980’lere kadar uzandı. Hindistan’ın 1962’de Çin karşısındaki küçük düşürücü yenilgisi sadece Nehru’nun uluslararası itibarını değil, yakından özdeşleştiği bağlantısızlık politikasının önemini de azalttı. 1971’de Pakistan’la savaşın yeniden başladığı ve uluslararası soyutlanmanın görüldüğü bir zamanda Nehru’nun kızı İndira Gandhi’nin hükümeti diplomatik ve ekonomik destek için Rusya’ya yöneldi. Sovyetler Birliği’nin 1989’da çökmesinden itibaren ve özellikle 1990’ların sonundan itibaren Hindistan, Bush ve Clinton yönetimlerinde Nehru’nun her zaman kuşkuyla baktığı ve Hindistan’da uzun zamandır Pakistan’a yakınlığı nedensiz bulunan global güç, Birleşik Devletler’le yeniden yakınlaşmaya başladı. Hindistan dış politikası artık 1950’lerin emperyalizm karşıtı yüksek moral ve etkililiğinde sürdürülüyor, ancak bir süper güç olma yolunda büyüklüğünden ve konumundan emin, Pakistan ve Çin konusunda her zaman temkinli olarak Hindistan ittifaklara bulaşmaktan bağımsızlığını sürdürme arayışına devam ediyor.

Levha 34 İndira Gandhi bir seçim kampanyasında konuşuyor (© Â © RIA Novosti/TopFoto).

‘Nehruçu konsensüs’ün giderek kesinleşen sınırları oldu. Muazzam yoksulluğun üstesinden gelmek ve bir sanayi ekonomisi oluşturmaya yönelik ithal-ikame politikası ve devlet güdümünde beş yıllık planlama, önceki bölümde görüldüğü gibi, 1970’lerin başında zora girdi. Hindistan ekonomisi hızla artan nüfusuna (ve bu nedenle de muazzam iç pazarına) karşın ekonomik liberalizmin 1990’ların ilk yıllarındaki başlangıcına kadar rekabet ve yenilik eksikliğinden dolayı büyük ölçüde durgunluğa girdi. Yine de Hindistan’ın yoksulluğunun milli hükümetin üstesinden geleceği en acil sorunlardan biri olduğu yönündeki milliyetçi dönemde oluşan temel fikir, 1971’de İndira Gandhi’nin seçim sloganı “garibi hatao”da (kahrolsun yoksulluk) olduğu gibi, gerçek bir adanmışlık ifadesinden çok, bir zamanların yürekten savunulan idealinin popülist bir parodisi gibi görüldüğü zamanlarda bile önemini korudu.

AŞINAN KONSENSÜS

İndira Gandhi’nin, ekonominin temel bir bakımdan geçmeden –ya da Hindistan’ın demokratik kurumlarından radikal bir sapma olmadan gerçekleştirilmesi mümkün olmayan beklentiler yaratan “yoksulluğu ortadan kaldırma” çağrısı büyük ölçüde eski Kongre Partisi içindeki muhaliflere karşı bir taktik olarak tasarlandı. İçerde özellikle yüksek gıda ve yakıt fiyatları nedeniyle gerilim artarken, eski Kongre Sosyalist Parti üyesi ve bazen Gandici olan Jayaprakash Narayan yaygın huzursuzluğu harekete geçiren bir hareketi başlattı. Hükümette ve sosyal yaşamda, sömürge döneminin bitmesiyle gelmeyen, “toplam devrim” tehdidinde bulundu. Haziran 1975’te Allahabad Yüksek Mahkemesi İndira Gandhi’yi seçim sırasında sahtekârlık yapmaktan suçlu buldu ve dört yıl önceki seçimi geçersiz saydı. Gandhi, otoritesine yönelik bu hamleye ironik biçimde, özü 1930’larda İngilizlerin kongre karşıtı olarak ilan ettiği kararlara dayanan, Olağanüstü Durum ilanı ile karşılık verdi.

Otokratik merkezçiliğe doğru bu yalpalama bütün anayasal hakların ve sivil özgürlüklerin (izhar emri dahil-gözaltındaki kişinin suçunun tespiti için mahkemeye çıkarılmasını temin eden emir) askıya alınmasını, basına katı sansürü (İndira Gandhi’ye en yaralayıcı eleştirilerden biri oldu) binlerce muhalifinin yargısız hapsedilmesini ve Lok Sabha seçimlerinin ertelenmesini de kapsadı. İtaatkâr bir parlamento İndira Gandhi’yi seçimlerdeki yolsuzluğundan aklayan bir anayasal değişiklik yaptı. Başbakan popülist söyleme dönerek “yoksulluğa doğrudan saldırı” ilan etti, ancak bunu başaracak yeni bir mekanizma yaratmadı. Merkezden kontrol edilen yarı asker polisler ve istihbarat birimleri (RAW yönetiminde Araştırma ve Analiz Kanadı,) benzer baskı ve denetim rolünde yaygın olarak kullanılsalar

da, Pakistan'dan farklı olarak Hindistan'da ordu devlet kontrolünün ileri hat enstrümanı olarak kullanılmadı. Hindistan tekrarlanan çok çalışma ve disiplin çağrılarıyla sürekli bir slogan yağmuru altındaydı. İndira Gandhi Hindistan'da artan hanedanlığın somutlaştırıldığını gösteren bir hamleyle aslında Eski Delhi ve ağırlıklı olarak Müslüman nüfusuna yönelik saldırgan bir gecekondu temizleme kampanyası başlatan atılgan karakterli ikinci oğlu Sanjay'a aşırı güven duydu. Kitleler yoksulları daha iyi bir yaşam sağlayacak herhangi bir hazırlık olmadan tahliye edildi. Sanjay Gandhi Hindistan'ın hızla artan nüfusunu frenlemek için planlanan vazektomi ve kısırlaştırma seferberliğini de üstlendi, ancak tıpkı gecekondu temizleme gibi bu da modernleşen Hindistan için kolayca hedef alınan (ve anlaşılan göze de batan) engeller olarak yoksullara karşı bir savaşa dönüştü. O dönemdeki şiddet, yoksullara zulmedilmesi, devlet ve Sanjay Gandhi'nin şürekasının yaptığı yolsuzluklar ve gücün kötüye kullanılması *A Fine Balance* adlı ilgi çekici romanında yeterince tespit ediliyor.

Popülerliğinden fazlasıyla emin olan ve babasının mirasına ihanet etme iddialarıyla alaylara maruz kalan Gandhi, Mart 1977'de seçimlere gitti ve çoğunluğu Hindu Janata Partisi'nin önderliğindeki muhalefete kaptırdı. Delhi'den itibaren 30 yıl kesintisiz süren kongre yönetimi sona erdi. Kısa dönemde İndira Gandhi'nin Olağanüstü durumu, dünyanın en büyük demokrasisinin gelişen tarihinde kısa, belki de yararlı bir sapma, yenilgisi de demokratik normlara yaygın bağlılığın devam eden gücünün ve otokrasinin reddinin kesin kanıtı olarak görülebilirdi. Ve olağanüstü durum yine "Nehruçu konsensüs"teki ilk büyük kırılma, yönetim ve sosyal yaşamda yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülebilir. Sanki on dokuz aylık olağanüstü durum sırasındaki sistemli özgürlük mahrumiyetine bir tepki gibi (ve Gandhi'nin görev ve hizmet ısrarından keskin bir ayrılıkla) Hindistan'da yeni bir haklar kültürü doğdu. Çıkan gazete ve dergi bolluğuyla medya faaliyetlerindeki bir patlama hükümete yönelik eleştirilerin ve demokratik hak taleplerinin önünü açtı. Hindistan Yüksek Mahkemesi yargıyı merkez ve eyalet yönetimleriyle çatışmaya sokarak, vatandaşların haklarını tehlikeye atan Kamu Çıkartı Davalarını ele almaya başladı. Olağanüstü durumun sonunu bir polis grevi de dahil olmak üzere, bir protesto hareketleri ve grevler dalgası izledi. Drahoma cinayetleri, tecavüz ve kadına karşı şiddet konularında kampanyaların düzenlendiği yeni bir kadın protesto hareketleri dalgası ortaya çıktı. Parlamente'ye alt sınıflardan ve "geri kalmış" kastlardan beklenmedik boyutta gelen yeni üyeler grubuyla, İngilizce konuşan siyasal elitin hâkimiyeti daha da azaldı.

Hindistan 1977'de merkezde ilk koalisyon hükümeti deneyimini yaşamıştı. Emektar Gandici İndira Gandhi'nin eski yardımcısı, Morarji Desai başbakan oldu: Sağ-kanat Jan Sangh'ın en büyük parça olduğu ancak onun da Charan Singh lider-

liğindeki bir çiftçi tabanlı parti olan Bharatiya Lok Dal gibi birkaç bölgesel partiyi içine aldığı, giderek parçalı hale gelen bir koalisyona başkanlık etti. Yeni hükümet sivil özgürlükleri gerektiği gibi eski haline getirdi ancak başka da bir şey yapmadı. 1979'da Desa, istifa etmek zorunda kaldı ve yerine Charan Sing geçti. Ancak Lok Sabha da yeterli çoğunluğu sağlamayı başaramadığından onun hükümeti de devrildi. İlginçtir ki seçim cezasının üzerinden üç yıl bile geçmeden, Ocak 1980'deki yeni seçimler İndira Gandhi'yi hâkim bir çoğunlukla tekrar iktidara getirdi. İndira Gandhi 1970'lerdeki aşırılıklardan kaçınırken, oldukça kişiselleştirilmiş bir yönetim tarzını sürdürdü. Eski idealizmden kurtulmuş yeni bir pragmatik politika hâkim oldu. Doğru yolda görülmeyen eyaletlerde başkanın kuralı uygulandı; eyalet başbakanları başbakanın keyfine ve lütfuna göre seçildi ya da değiştirildi (Andhra'daki gibi). İndira Raj unvanıyla başbakanın kişiliği kongrenin tavrındaki en önemli unsur ve egemenliğine meydan okumaya cüret eden herhangi bir parti başkanının kellesi için kitlelere müracaat aracı haline geldi. Delhi'deki bir uçak kazasında ölene kadar ardılı olarak yine Sancay'ı hazırladığı da belli olmuştu. İndira Gandhi kazadan sonra o zamana kadar pek dikkati çekmeyen ve siyasete soğuk bakan büyük oğlu, Hindistan havayolları pilotu, Rajiv'e yöneldi.

İndira Gandhi iktidarı elinde tutma çabasında entrikalar çevirerek ve Nehruçu seküler bir devlet idealini büyük bir tehlikeye atarak Hindistan'ın dini ve etnik grupları üzerinde çıkarıcı bir manipölasyona başladı. Ardından gelen uğursuz siyasal girdaba ilk yakalanan Sihlerdi. 1966 yılında Hindistan Birliği içinde ayrı bir Pencap eyaleti kurulmasından hoşnut olmayan birçok Sih Fransız mimarı Le Corbusier tarafından Nehru için tasarlanan, Harayana ile paylaştıkları modernist kent Chandigarh'ı Lahor'un yerine (Bölünme'de Pakistan'da kalan) sadece kendilerine ait olmak üzere istediler. Sih diasporasının, özellikle İngiltere'de, etkin desteğiyle özerk, muhtemelen tamamen bağımsız Sih Khalistan Devleti'ne yönelik artan bir talep vardı. O zamana kadarki en önemli Sih partisi Janata Partisi'nin destekçisi ve bu yüzden İndira Gandhi'nin gözünden düşen Akali Dal olduğundan, İndira Gandhi desteğini Khalistan davasını benimsemiş genç bir fanatik olan Jarnail Singh Bhindranwale'e verdi, ancak bu sadece onu ve yandaşlarını daha aşırı taleplerde bulunmaları için cesaretlendirmeye yaradı. 1983 sonunda Amristar'daki Altın Tapınak külliyesinin bazı bölümlerini işgal etti ve Khalistan alınana kadar ayrılmaya-çağına yemin etti.

Bu İndira Gandhi'nin kabul edebileceği bir talep değildi. Hindistan'ın toprak bütünlüğünün korunması ihtiyacının tamamen dışında, hükümetin Pakistan'a bitişik olan (ve stratejik önemi 1965 savaşında belirginleşen) Pencap'ı kontrol etmesi gerekiyordu. Ayrıca Hindistan toplam nüfusunun sadece yüzde ikisi olmalarına karşın sömürge döneminin sonlarında olduğu gibi, Sihlerin Hindistan ordusunun

büyük bir bölümünü oluşturmaya devam etmesi nedeniyle de bu talep kabul edilemezdi. Sihler ve Hindular arasındaki ilişkiler hızla bozuldu ve 1984'te "Maviyıldız Operasyonu" ile başbakan orduya Altın Tapınağı'nı kutsal sınırlarına girme emri verdiği zaman daha da kötüleşti. Bhindranwale ve birçok silahlı adamı öldürüldü ve tapınak saldırıda ağır hasar gördü. Bu silahlı çatışmada sadece İndira Gandhi'nin kişisel imajı lekelenmedi, Hindistan'ın Nehru döneminin seküler ideallerden ne kadar uzaklaştığı da net olarak sergilenmiş oldu. Öykünün hızlı ve çarpıcı sonuçları olmuştu: İndira Gandhi 31 Ekim 1984'te iki Sih koruması tarafından öldürüldü. Ölümünün yarattığı öfke –1948'de Gandhi'ye yapılan suikast kadar önemli bir suikasttı ancak sonuçları çok farklı oldu– özellikle Delhi'de Sih toplumuna yöneldi. Polis ve kongre yetkililerinin görmezden geldiği, hatta memnun olduğu şiddetli olaylar kundaklama ve kargaşalarla üç gün sürdü. Sadece Delhi'de binden fazla Sih öldü ve ölümleri nedeniyle mahkemeye sevk edilen kimse olmadı. Sihlere karşı örgütlü cinayetler ve bir azınlık toplumunun sistemli olarak hedef alınması, ayaklanmalar (yetkililerin eylemsizliğiyle birlikte) daha sonra 1991 ve 2002'de Hindu sağın Müslümanlara uyguladıkları şiddetin tehlikeli bir örneğini oluşturacaktı.

Annesinin ölümü üzerine Rajiv Gandhi başbakan olarak görevi devraldı. İktidarı "Bay Temiz" olarak bilinen ve politika batağından ve son yılların çıkarıcı dümenlerden uzak birinin üstlenmesinden dolayı, başlangıçta bir rahatlama duygusu vardı. Onun giderek yozlaşan ulusal yönetime yeni bir açıklık, bir modernleştirici girişim ruhu getirebileceği umuldu. Rajiv Gandhi ölen annesine yönelik yaygın sempatiyi kullanarak Aralık 1984'te seçimlere gitti ve büyük bir zafer kazandı. İndira Gandhi'nin politikalarından biraz geri çekilme vardı: Rajiz, sömürge karşıtı mücadele sırasında yetişmeyen Hindistan başbakanlarının ilki, kendisini yenilikçiliğe bağlı Hindistan'ı 21. yüzyıla hazırlama görevinden bahseden ve Hindistan'ın telekomünikasyon devrimine doğru kararsız adımlarını cesaretlendiren biri olarak gösterdi. Siyasal olarak 1985'te Pencap'ta yönetime gelen Akali Dal dahil, kongre dışındaki bölgesel partilerle uzlaşma aradı. Ancak bu durum geçiciydi, Maviyıldız Operasyonu'ndan sonra Sih ayrılıkçılarla devlet güçleri arasında patlak veren silahlı çatışmalar, cinayetler ve bombalamalarla bozuldu. İç düzen tam anlamıyla ancak 1990'da sağlanabildi.

Ancak Rajiv de annesi gibi komünal siyaset oyununun cazibesine –özellikle 1986'da tartışmalı Müslüman boşanma anlaşmasıyla ilgili Şah Bano davasına müdahalesiyle– dayanamadı. Ceza Usul Kanunu 125. bölüm hükümlerini savunan Yüksek Mahkeme'nin önceki hükmünü geri çeviren Rajiv Gandhi Müslüman toplumu sadece kendi medeni hukukuna karşı sorumlu kılmış ve Hindistan'daki bütün toplumlara uygulayabilecek tek tip bir medeni kanun beklentisini ortadan kaldırmış gibiydi. Rajiv kesinlikle tek suçlu değildi. Nehru Hindu hukukunda reform ve

sistemleştirmeye nezaret emiştii, ancak muhalefetten korkarak Müslüman medeni kanununa dokunmamıştı. Bu sekülerist idealin en iyi döneminde bile nasıl kusurlu uygulandığının göstergelerinden biridir. Şah Bano davasının Hindistan'ın seküler bir devlet olma hedefini daha da zayıflattığı ve Hindu sağın, Müslümanların “gönlü alınırken” ve ayrıcalıklı yasal statü tanınırken, Hindu çoğunluğun hiçbir özel hak ya da korumadan yararlanmadığı yönündeki iddialarını güçlendirdiği anlaşılmaktadır.

İktidar kibri öne çıktığından Rajiv Gandhi'nin küçük politika ve yolsuzlukların üzerinde olduğuna ilişkin imajı silindi. Kongrenin İndira Gandhi zamanında zaten zayıflamış olan manevi otoritesi şimdi özellikle İsveç silah üreticisi A. B. Bofors'un kârlı savunma sözleşmelerini güvenceye almak için bakanlara ve yüksek mevkideki görevlilere (muhtemelen Rajiv'de) muazzam rüşvetler verdiğine ilişkin raporlarla tamamen skandala boğuldu: Nehru yönetiminde, 1980'lere kadar, kalkınma için fon sağlamak amacıyla askeri harcamaları kısmayı deneyen Hindistan, Pakistan ve Çin savaşlarından sonra uluslararası silah ticareti için çok gözde bir pazar haline geldi. Önceden Sancay Gandhi'yi kuşatan Akraba kayırmacılığı ve çıkarıcılık şimdi abisine geçmiş görünüyordu. Üstelik Rajiv 1987'de Hindistan Ordusunu Tamil asileriyle derhal bir çatışmayı ateşleyecek kötü bir planlama sonucu “arabulucu göreviyle” Sri Lanka'ya göndermekten sorumluydu. 1989 seçimlerinde rüzgâr yine Lok Sabha koltuklarının yarısından azını kazanan kongreye karşı esmeye başladı. Rajiv Gandhi otoritesini yeniden tesis edemeden Mayıs 1991'de bir Tamil Kaplanının intihar bombacısının suikastına kurban gitti. V. P. Singh komünistlerin ve Bharatiya Janata Partisi'nin desteğiyle Ulusal Cephe azınlık hükümetinin başına geçti. 1977-9 arası geçici olarak kesintiye uğraması dışında 40 yıl süren tek-parti kongre hâkimiyeti artık kesinlikle bitmişti: Artık yeni bir koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştı.

SOLUN BAŞARISIZLIĞI

'Nehrucu konsensüs'ün siyasal üstünlüğüne ve entelektüel hegemonyasına meydan okumanın soldaki partilerden gelmesi ve sömürge yönetiminde bir sınıf politika-sıyla hayli kökleşmiş olan toplum dilini de kesinlikle onların değiştirmesi beklene-bilirdi. Hindistan Komünist Partisi 1920 gibi erken bir zamanda kuruldu ancak 1929'daki bazı İngiliz ve Hint komünist örgütçünün hapsedildiği bir “komplo” davasından sonra sömürgeci devletin baskıcı önlemlerinden dolayı yeraltına çekil-di. 1930'larda kentli işçilerin ve kırsal kesimdeki köylülerin örgütleri güçlenirken, grevler protesto yürüyüşleri ve gösteriler düzenleyen Kongre Sosyalist Partisi'ne, 1934'te kuruldu ya da belli işçi sendikalarına ve *kisan sabhalar* (köylü birliği) yönelim oldu. 1930'larda ve 1940'larda Hindistan'daki sol eğilimli okuryazar ve

entelektüel çevrelerde Rusya komünizmi Hindistan'ın sömürge sonrası geleceği için ilgi çekici bir model sağladı ve İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'yle ittifakı hükümeti Komünist Parti'yi yeniden yasallaştırmak zorunda bıraktığında, parti ülkenin birçok yerinde etkili bir siyasal güç olarak ortaya çıktı.

1940'ların sonunda ve 1950'lerin başında CPI büyük bir endüstriyel grev dalgasına ve isyancı köylü hareketlerine liderlik yaptı. Köylü hareketleriyle ilgili olarak en dikkati çeken olay, dağılan Haydarabad prenslik devletinin köylülerin feodal beylere karşı silahlı hareketler düzenlemesine izin verdiği Güney Hindistan'da Telangana'da görüldü ve bu Nehru ve Patel hükümetine büyük bir meydan okuma oluşturarak kırsal kesimlerdeki komünist etkisini kesinlikle en üst noktaya taşıdı. Ancak siyasal lider karakterinin temel öneme sahip olduğu bir toplumda Gandhi, Nehru ya da Ambedkar gibi liderlere denk düşecek Hindistan çapında bir lider çıkaramadılar. Ayrıca birçok komünist lider alt kast ya da dokunulmaz emekçilerin sosyal mahrumiyet ve fiziksel zorluklarının pratik deneyiminden uzak yüksek kast mensubu entelektüellerdi. Üstelik Kongre'nin ulusal bağımsızlık partisi olarak devam eden itibarı ve komünistlerin desteklediği hareketleri bastırmak için askerle silahlı polisi, vahşi değilse etkili kullanımı bu isyancı dalgalanmayı yenilgiye uğrattı ve 1951'e gelindiğinde, Moskova'nın emrinde, CPI iktidarı şiddete başvurarak ele geçirme stratejisini terk etti.

1950'lerde ve 1960'larda komünizm genel olarak Kongre Partisi'nin "tek parti hâkimiyetine" ana tehdit olarak görülse de ekonomik zorluklar ve siyasal belirsizliklerin en iyi zemini hazırladığı zamanda bile bir atılım yapamadı. Bu arada zamindarlık sistemini kaldırarak ve bir kişinin elinde tutabileceği dönüm miktarını resmen sınırlayan toprak üst sınırlarını koyarak, Sovyet tarzı beş yıllık planları sunarak ve Nehru'nun temel üretim araçlarının sahipliğini, denetimini topluma veren "sosyalist toplum modeli" savunusunu yaparak ve dil temelinde devletler kurulması taleplerini kabul ederek 1950'lerde kendi popülist kimliğini tesis eden kongreydi.

Aynı şekilde bölgesel partiler popüler desteği harekete geçirme ve bölgesel sadakatlere hitap etme konusunda genellikle komünistlerden daha etkiliydiler. Bu konuda en başarılılardan birisi 1967'de Tamil Nadu'da ilk yönetimi üstlenen DMK olmuştur (Dravida Munnetra Kazgahan) ve sonradan AIADMK dahil (All-India Anna Dravida Munnetra Kazgaham) başka oluşumlarla devam etmiştir. Tamil Nadu'da 1977'den 1987'ye kadar 10 yıl başbakan olan AIDMK lideri ve film yıldızı M. G. Ramachandran hem yakışıklı Tamil aktörü idolü hem de yoksulların savunucusu olarak büyük saygı gördü. MGR'nin "iddialı popülizmi" alt kasttaki Tamillere iş yaratılmasına, yoksullara yiyecek desteği sağlanmasına ve okullar-

da öğlen yemeği verilmesine yardımcı oldu. Bihar ve Uttar Pradeş'teki Mulayam Singh Yadav tarafından 1992'de kurulan Samajwadi Partisi ve Dalit Kraliçesi Mayawati liderliğindeki Bahujan Samaj Partisi gibi bölgesel partiler alt kastları ve dokunulmazları temsil etmek ve yüksek kastların ve İngilizce konuşan eliten eski hâkimiyetine meydan okumak üzere yenilerde ortaya çıktılar.

Daha kötü değilse benzer bir gelişme Bombay'da Shiv Sena'nın (Şiva Ordusu) doğuşu oldu. Balasaheb Thackeray adında bir gazeteci tarafından 1966'da kurulan Shiv Sena kendisini sadece militan Hinduizmle değil (adı hem Hindu tanrısı Şiva hem de Maratha savaştı-kral Şivaji'yi anıştırdı) işleri Maharashralılara vermek, güneyden ve kuzeyden gelerek şehre üşüşen göçmenleri bu işlerden mahrum etmek demek olan yabancı düşmanı "toprağın çocukları" ideolojisiyle de özdeşleştirdi. Shiv Sena 1992'deki Müslüman karşıtı ayaklanmalar sırasındaki gibi zaman zaman "yabancılar" olarak görülenleri hedef alan sokak şiddetine başvurdu ve gözdağı verdi. Ancak partinin Hindistan'ın en büyük kentinin nüfusunun yarısını oluşturan kentsel yoksullar –işsizler ve gecekondu halkı– için tartışılmaz bir cazibesi vardı. Kitlelerin ilgisine ve duygularına hitap edebilme yeteneği kesinlikle solun tekelinde olmamıştır.

Komünist Parti 1950'lerden itibaren parlamenter sisteme başkaldırmadan iktidarı ancak seçim sandıklarında kazanma arayışına doğru değişti. Bu strateji ilk meyvesini 1957'de E. M. S. Namboodiripad'ın liderliğindeki komünist hükümetin göreve geldiği Kerala'da verdi ve bu hükümet kongre yönetimindeki eyaletlerdekinden çok daha köklü bir toprak reform programı uygulamaya başladı. Ancak Hindistan hükümeti (o zaman kongre başkanı olan İndira Gandhi'nin telkiniyle) kamu düzeni bahanesiyle müdahale ederek hükümeti devirdi ve başkanın kuralını uyguladı. Yeni seçimler iktidara komünist olmayan bir hükümeti getirse de hem Kerala'da hem de Batı Bengal'de komünistler 1960'lardan itibaren, örneğin Batı Bengal'de neredeyse 30 yıl kesintisiz olmak üzere, dönemin büyük bölümünde iktidarı elde tuttular. Ancak farklı sosyal ve ekonomik etmenlerin –örneğin Kerala'daki yüksek okuryazarlık düzeyi ve bağımsızlıktan önce kurucu Travankor ve Koçin eyaletlerinde etkili kongre örgütlenmesi olmaması dahil– komünistlerin bu eyaletlerdeki sürekli başarısının nedeni olduğu ve neredeyse başka hiçbir yerde bu, bunun tekrarlanmamasını açıkladığı konusunda sık tartışmalar olmuştur. Batı Bengal ve Kerala'daki komünistler merkezden ekonomik destek için pazarlıklar yaparak ve Hindistan çapında ittifaklara girerek birçok açıdan öbür bölgesel partilere çok benzer şekilde davranmıştır.

Hindistan komünistlerinin tutkuları tekrarlanan iç bölünmeler ve strateji uyumsuzlukları nedeniyle hayli sınırlanmıştır. 1950'lerin sonlarından itibaren komünistler en az üç şekilde bölündü. İlk hizipleşme daha ılımlı, Moskova yanlısı CPI ve 1963'te kurulan radikal ancak büyük ölçüde parlamenter sistemi izleyen Komü-

nist Parti Hindistan (Marksist) ya da CPI (M) arasındaydı. İkinci büyük bölünme birkaç yıl sonra isyancı Naxalite Hareketi'nin doğmasıyla meydana geldi. Maocu Devrim taktiklerinden ve Çin'deki Kültürel Devrim'den esinlenen bu halk tabanlı hareket 1960'ların ortalarında Batı Bengal'deki Naxalbari'nin kuzey bölgesinde doğdu. Toprak ağalarını ve yetkilileri bertaraf etmek için güç kullanmayı savunan ve devrimci bir bilinci teşvik eden hareket 1970 sonlarında Kalküta ve diğer kent- sel bölgelerde siyasal açıdan hayal kırıklığı yaşayan, ideolojik temelde aydın fikirli öğrencileri de kapsayacak bir gelişme gösterse de, esasen *adivasis* (kabileler) dahil kırsal kesimdeki yoksul kitlelerin ve topraksız köylülerin desteğini aldı. 30 yıl önce- ki Telegana mücadelesi gibi, yetersiz silahlanan Naxalitler polis ve ordunun dengi değildi ve vahşice bir baskıyla karşılaştılar. Hareketin 1980'lerin sonlarında ezildiği anlaşılmaktadır. Ancak Bihar'dan Andhra'ya uzanan kırmızı koridor boyunca Doğu Hindistan bölgelerinde Naxalit hareket kitle mücadelesini ve ana komünist partile- rin vazgeçtiği silahlı devrim fikrini canlı tutarak, kesintili biçimde devam etmiştir. Komşu Nepal'de Maocu isyanın başarısı kralın tahtan indirilmesi ve 2005'te Kat- mandu hükümetinin görevi devralması Hindistan hükümeti tarafından endişeyle izlendi, ancak Hindistan'da komünistler önderliğinde bir devrim şimdilik mümkün görünmüyordu.

Sovyetler Birliği'nin 1989'da çökmesi Hindistan'daki birçok solcu entelektüel ve aktiviste bir şok gibi geldi. Komünist hareket ilham kaynağı ve müttefikinden yoksun olarak öksüz kaldı. Üstelik çok sayıda yeni bölgesel hareket ve parti Hindistan'ın yoksul kesimlerini harekete geçirmekte hayli başarılıydı, komünistlerin destek tabanı bu yeni siyasallaşmış grupları içine alacak kadar büyümedi. 1966'da Batı Bengal'in Jyotu Basu'sunun başbakan olabileceği zaman kaçırılan fırsata karşın komünistler kendi parlamento taktiklerini Hindistan genelinde etkili bir önderlik rolü yaratmakta da kullanmadılar. Popüler siyasetten çıkan bir "Yeni Sol" bahsine rağmen ne köylü- ler ve topraksız emekçiler ne de kentli ve endüstriyel işçiler arasında komünal ve kast politikalarının yerini alacak bir sınıf dayanışmasının inandırıcı kanıtı vardı. Yeniden canlandırılarak ve dönüştürülerek bağımsızlık dönemi sonrası değişen sosyal ve si- yasal koşullara uyarlanan kast ve toplum kitle hareketlerini hızlandırmakta ve seçim başarısında sınıf kimliklerinden genellikle daha etkili oldu.

HİNDU MİLLİYETÇİLİĞİ

'Nehrucu konsensüs'e ve kongrenin bir zamanki egemenliğine karşı en büyük ya da en azından en etkili muhalefet soldaki partilerden değil, Hindu sağından geldi. Hindu sağının Hindistan politikasında uzun bir tarihi vardır. Kökenleri 1890'larda-

ki Bal Gangadhar Tilak'a ve onun Hinduları Hindistan ulusal kimliğinin özü sayan –hem İngilizlere hem Müslümanlara zıt düşerek– militan milliyetçilik tarzının savunusuna kadar izlenebilir. Tilak Hindu tanrısı Ganapati onuruna (Ganeş) ve Mughal yönetimine silahlı muhalefeti onu “yabancı” Müslümanlara ve dolayısıyla İngiliz yönetimine karşı bir direnç sembolü yapan Maratha savaşçı şef Shivaji'nin anılmasına yönelik yıllık şenliklere kitle desteği istedi. Tilak terörizme yakın durdu ve şiddetin yararına açık inancı İngilizler tarafından iki kez hapsedilmesine neden oldu.

Daha da etkili bir figür diğer Maharashralı brahman Vinayak Damador Savakar'dı. 1883'te doğan Savakar “aşırı” fikirleri nedeniyle uzun bir süre Andamanalarda hapis yattı. 1923'te Hindu sağının manifestosu olarak kabul edilen *Hindutva: who is a Hindu?* Eserini yazdı. Seküler milliyetçi fikirlere açık bir muhalefetle bu hayli tartışmalı kitapçık “Hinduluk” tanımının ve Hindistan ulusu kavramında Hinduizmin merkeziliğinin araştırmasına eğildi. Savkar bir ulusun kusursuz bir dayanışmayı ve kenetlenmeyi sağlayabilmesi için, “ideal koşulların” bu insanların hayran oldukları ülkede, Tanrılarının ve Meleklerinin, Kahinlerinin ve Peygamberlerinin de ülkesi olan atalarının ülkesinde yaşaması durumunda bulunabileceğini; onların tarih sahnelerinin mitolojilerinin de sahneleri olduğunu iddia etti.

Onun görüşünde, “Hindular aynı zamanda ulusal dayanışma, bağlılık ve b yük l ü ğ ü teşvik eden bu ideal koşullarla kutsanan hemen hemen yegâne halktı.”² Bölünmeden yaklaşık 25 yıl önce ve Cinnah'ın ayrı bir Müslüman devlet kurma çağrısından çok önce kaleme alınmış *Hidutva* temelde Hindu ulusuyla bir Hindistan, içindeki Müslümanların ve diğer dini azınlıkların Hindu üstünlüğünü kabul ettikleri ya da kendi ülkelerinde “yabancılar” olarak müsamahayla yaşayacakları bir ülke tanımını ortaya koydu. Hindu milliyetçiliği 1939'da basılan *We, Or Our National Identity Defined** kitapçığı Hinduları üstün ırk olarak tanımlamasıyla ve Hindistan azınlıklarına tamamen Hindu ulusuna tabi olma çağrısıyla çağdaş Nazi ideolojisinin etkisini taşıyan M. S. Golwalkar önderliğinde daha da aşırı bir biçimi benimsedi.

İdeolojik iddialar örgütsel uygulamayla giderek uyum sağlamaya başladı. Savkar 1915'te Hindu milliyetçiliğinin sözcüsü olarak davranan ve Allahabad'lı Madam Mohan Malaviya gibi nüfuzlu şahsiyetler kanalıyla liderliğini bir ölçüde kongre ile paylaşmasında bu partiyi bazen 1920'ler ve 1930'lardaki daha komünalist konuma iter görünen, bütün Hindistan düzeyindeki bir kuruluşun, Hindu Mahasabha'sının oluşturulmasına dahil oldu. Özellikle Birleşik Eyaletler ve Pencap'ta güçlü olan Mahasabaha inek korumayı ve Sanskritçeye dönen bir Hindu lehçesinin benimsenmesini savundu: Genel desteğini ve cazibesini artırmak için çeşitli sosyal

* Biz ya da Tanımlanan Milli Kimliğimiz. (çev.)

ve eğitsel faaliyetlere de girdi. Mahasabhanın uzantısı olarak gönüllü militan örgüt Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS ya da Milli Gönüllüler Derneği) vardı. 1925'te kuruldu, şubeleri fiziksel zindelik kültürünü öne çıkardı ve militan bir Hindu ideolojisini teşvik etti. Özellikle brahmanlar ve yüksek kast mensubu diğer Hindu-lardan ve Maharasthra gibi Hindu militanlığı geleneğine sahip bölgelerden gelen destekçileri Avrupa'daki faşist hareketlerden etkilendiler ve Gandhi'nin Hindistan Müslümanlarına yönelik sözde uzlaştırıcı yaklaşımına saldırdılar. RSS ve Mahasabha Gandhi'nin Ocak 1948'de ölümünde yükselen yaygın protestolarla önemli bir gerileme yaşadı. Suikastçısı Nahuram Godse dahil olaya karışan temel kişilerin RSS ve Savarkar okulu Hindu milliyetçileriyle yakın bağları vardı. Hindu milliyetçiliği gözden düşmüştü ve RSS geçici olarak yasaklandı.

1950'ler ve 1960'lar sırasında Hindistan siyasal yaşamının ana akışının dışında kalan Hindu Mahasabha ve RSS'nin sadece adları vardı. Ancak Pakistan ile süren çatışma ve bu çatışmadan doğan Hindistan'ın kendi Müslümanlarına düşmanlığı kongre ve soldaki diğer partilerin yarattığı hayal kırıklığıyla birlikte 1970'lerde Hindu sağına gücünü toplama fırsatı verdi. İndira Gandhi'nin 1977'deki yenilgisi merkezi hükümetin Janata Partisi'nin liderliğinde karşıt görüşlü kongre mensuplarıyla Hindu milliyetçileri kapsayan istikrarsız bir koalisyona geçmesini getirdi. Janata ara yönetimi kısa ömürlüydü ancak kongreye karşı tamamen Nehruvî görüşe bağlı olmayan ve kongre yönetimi yıllarında pek kazançlı çıkmayan küçük burjuva desteğine hâkim olabilecek genel bir Hindistan muhalefetine olanaklı olduğunu gösterdi.

HİNDU SAĞININ YÜKSELİŞİ

1980'ler ve 1990'lar Hindistan sosyal yaşamında açıkça Hindu olan bir gücün ortaya çıkışına tanık oldu. 1970'lerin dağılan Janata önderliğindeki koalisyonunun ardından ortaya çıkan Bharatiya Janata Partisi (BJP) daha önce RSS bağlantıları olan Atal Bihari Vajpayee ve Lal Krishna Advani'yi en önemli liderleri arasında saydı. Parti, en güçlü olduğu Hindu dili konuşan muhafazakâr anayurt olan kuzey bölgeleri dışında da özellikle Gucerat ve Karnataka'da güç kazandı. BJP Vishva Hindu Parişad (Dünya Hindu Konseyi) kontrolünde sağ kanat Hindu örgütlenmelerinin geniş bir "ailesini" oluşturdu. 1964'te sözde Hindu ideolojisini dünyaya yaymayı amaçlayan kültürel bir kurum olarak kurulan VHP sadece kültürel ve sosyal hizmetlerle ilgilendiğini iddia etti ancak BJP ve diğer hizipçi yapıların faaliyetlerini yönetmek ve koordine etmek için gizlice yardımda bulundu. Çabuk sönen "Nehruvî konsensüs"ün aksine BJP ve bağlantılı örgütlenmeler Hindistan Devleti'nin,

Hindu çoğunluğa karşı fark gözetirken Müslümanların ve Hristiyanlar dahil diğer azınlıkların çıkarlarını desteklediğini düşündükleri, “sahte sekülerizmini” reddetti. Hindu sağ sekülerizm yerine zaman zaman sadece iç politikayı etkilemeyen, Pakistan’a karşı daha cepheci bir tutumu da yeğleyen bir politikayla Hinduizmi yüceltmek ve Hindistan’ı bir Hindu milleti olarak övmek istedi.

BJP’nin siyasal iktidar için uzun süren kampanyasına kongreye hükmeden İn-dira Gandhi ile oğlu ve mirasçısı Rajiv’i kuşatan akraba kayırmacılığı yolsuzluk ve komunal politikacılık da yardımcı oldu. Ancak aşırı Hindu dindarlığından da destek aldı. Bu destek 1987-8’de devlet televizyonu Dudarshan’da dizi olarak verilen ve her hafta büyük bir izleyici kitlesini çeken Hindu destanı *Ramayana* ile sağlandı ve yoğunlaştırıldı. Bazı tahminlere göre dizi Hindistan’da televizyon olan evlerin yüzde 90’ında izlendi. Bölümler bir tür ortak adanmışlık deneyimi yaşatmaya dönüştü –televizyon çağının *bhakti*’si– ancak aynı zamanda önceden yorumlarının zengin çeşitliliğiyle ünlü dini destanın tek bir versiyonundaki fikirleri yaydı. *Ramayana*’nın pazar günkü normal verilışı Rama’ya (ve Hanuman’a, tanrı-kralın maymun ordusunun lideri) genel bağlılık ve kişisel adanmışlık duygusunu yükseltti ve Rama’nın çilekeş ancak sorumluluk sahibi eşi Sita’nın idealize edilmiş versiyonunun yayılmasına yardımcı oldu.

Medya çıkışlı “*Ramayana* ateşi” çok geçmeden bir genel dışavurum boyutuna ulaştı. Bu dışavurum 1528’de Muhgal İmparatoru Babür zamanında inşa edilen ve Babri Mescidi olarak bilinen cami üzerine artan kışkırtmalar üzerinde yoğunlaştı. Tartışılan tarihsel bir kanıt temelinde caminin önceden bir Hindu tapınağının ve Rama’nın doğum yerinin olduğu alana inşa edildiği söylendi. VHP Uttar Pradeş’te Ayodhya şehrindeki caminin yıkılması ve yerine ilaha adanan yeni bir tapınak yapılması gerektiği yönündeki taleplere önyak oldu. Ram Janmabhumi meselesi olarak bilinen tapınağın “yeniden inşası” seferberliği ünlü Hint tarihçisi Romila Thapar’ın sözleriyle “militan, saldırgan ve savaşçı” türde yeni bir Hinduizmin doğuşunun işaretini verdi. Thapar bu yeni Hinduizm bugüne kadar Hinduizmin “sayısız mezhep ve kültürü” karakterize eden “felsefi Hinduizmin açıklığıyla” ya da “ritüellerin ve inançların yansıttığı düşünce özgürlüğüyle” bir ilgisi olmadığını kaydetti.³ Bu kitap “Tarihçinin seçimi” tartışmasıyla başladı, ancak tarihçi geçmişin nasıl yorumlanabileceği konusunda her zaman özgür seçim şansını bulamaz. Hindu sağının doğuşu ve etkisinde Hindistan tarihini kendi şoven imajında yeniden yazma girişimiyle kültürel hegemonyasını pekiştirme çabası çok önemlidir. Bu daha birleştirici bir Hindistan anlayışının cesur bir savunusunu ateşledi ancak Hindistan tarih yazımının içeriği ve amaçlarının da kritik bir yeniden değerlendirilmesini de getirdi.

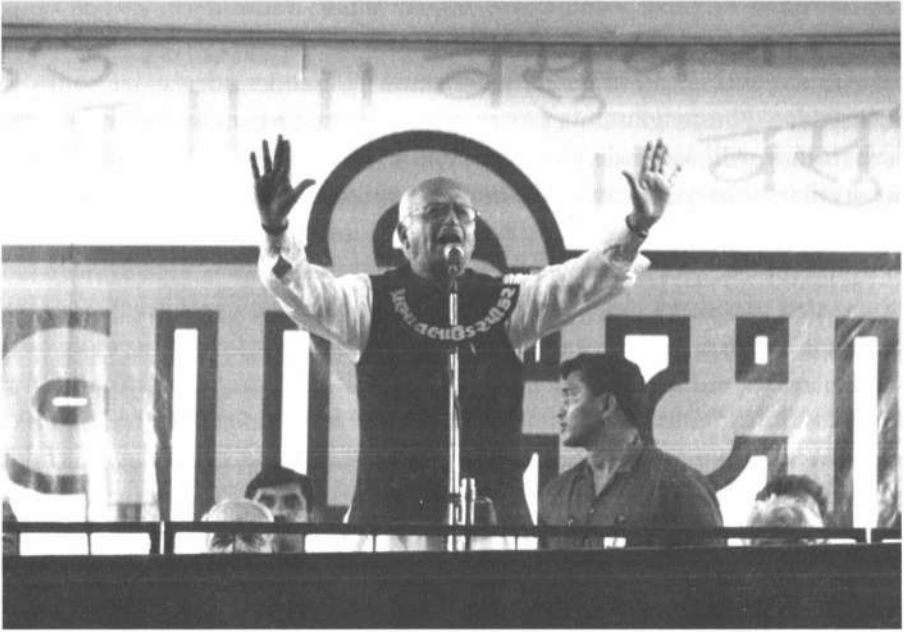
1989’da Ram Janmabhumi meselesinde kampanya düzenleyen BJP başkanı L. K. Advani Rama gibi giyinip, ok ve yay kuşanarak bir Hindu arabası gibi süslenmiş

ciple 6 bin millik Kuzey Hindistan turuna çıkarak tapınak için bağış ve destek çağrısında bulundu. Onun “Rath Yatra”sı olarak kasabadan kasabaya dolaştı, Hindu dini ateşini besledi ve Müslüman karşıtı duyguyu körükledi. Büyüyen bir mezhep zıtlaşması dalgası zaten vardı ve bu 1989’da Bihar Bhagalpur’da çatışmalara dönüştüğünde, çoğu Müslüman bin dolaylarında insan öldü. Bölünmeden itibaren ve birçok zengin, yüksek konumda ailenin Pakistan’a geçmesinden sonra kalan Müslümanların ekonomik konumları işsizlik, siyasal dışlanma ve dini ayrımcılıkla çok geriledi ve Müslümanlar birçok yerde yoksul alt tabakaya dönüştüler. Nüfusun yüzde 13’ünü oluşturan Müslümanları “yabancı” ve sözde tehditkâr azınlık olarak hedef almak (Hindistan dünyada ikinci büyük Müslüman nüfusa sahip) sağ kanat ideologlarına sözde ortak çıkarlar ve Hindu çoğunluk kimliği temelinde milli birlik çağrıları yapma ve Hindistan’a genel olarak sıkıntı veren derin siyasal ve sosyal ayrımları gizleme imkânı verdi.

6 Aralık 1992’de Ayodhya’da tansiyonun yükselmesinden aylar sonra Kuzey Hindistan’dan Hindu gönüllüler (*kar sevaks*) Barbi Mescidi civarında toplandı, polis hattını yardı, kazmalar ve demir çubuklarla caminin kubbesini ve duvarlarını yıktılar. Bütün Hindistan’da binlerce Müslümanın öldüğü Müslüman karşıtı ayaklanmalar patlak verdi, BJP ve VHP sorumluluklarını inkâr ettiler, P. V. Narasimha’nın Kongre liderliğindeki merkez hükümeti BJP’li dört eyalet hükümetini görevden alarak ve bazı BJP liderlerini tutuklatarak yanıt verdi. Ayodhya’da dizginlerinden kurtulan kitle vahşeti ve dini fanatizm bütün Hindistan ve dünyaya şok dalgaları yaydı. Sekülerizm, hâlâ varsa, Hindistan sosyal yaşamında “safranlaştırmının dini çoğulculuk üstünlüğü”nün ciddi tehdidine maruz kaldı (BJP sadece Rama ve nilüfer çiçeğini seçim amblemi olarak almakla kalmadı, Hint fakiri urbasının kutsal safranını da kendine mal etti). Babri Mescidi’nin yıkıntıları arasında Nehru döneminin akılcı ilericiliği ve seküler yönetimi de kaybolup gitti.

BJP Ayodhya’daki olaylardan siyasal çıkar sağlama peşinde, (vaat edilen tapınağın inşaatı başlamasa bile) durumdan sürekli olarak yararlandı. BJP 1966’da, istikrarlı bir çoğunluk hükümeti kuramasa da, Lok Sabha’da en büyük tek parti olarak ortaya çıktı. Ancak iki yıl sonra BJP hâkimiyetinde ve Vajpaye’nin başkanlığında bir sağ kanat Milli Demokratik İttifak hükümeti iktidara geldi. Milli Demokratik yönetim dönemi Hindistan savunma ve dış politikasına 1998’de Pakistan sınırına yakın Rajasthan Pokharan’daki nükleer cihaz patlaması dahil, yeni bir saldırganlık hâkim oldu. Hindistan içinde komünal çatışma Şubat-Mart 2002’de Gucerat’taki korkunç olayla daha da yoğunlaştı. Ayodhya’dan dönen *kar sevaks* ile Gondhra demiryolu istasyonunda yaşayan yoksul Müslümanlar arasındaki bir çatışmanın ardından ve eyaletin BJP Başbakanı Narendra Modi’nin açık suç ortaklığıyla Bölünme’den sonraki en kötü dini şiddet patlamasında iki bin

Müslüman öldürüldü, birçoğu tecavüze, işkenceye ve sakatlanmaya maruz kaldı. Bunun Gucerat'ta Hindistan'ın Gandhi ve onun şiddetsizlik, toplumlar arası uyum inanişına en yakın bağlantılı olduğu yerde olması özellikle sarsıcı görüldü. Ancak Gucerat'ı "bir Hindutva laboratuvarı" yapma niyetini açıklayan Modi ayaklanmaların ardından eyalet meclisinde artan bir çoğunlukla tekrar seçildi. Ancak 2004'te genel seçimlerde Milli Demokratik İttifak'ın sürpriz yenilgisi ve yine 2009'da kongre önderliğindeki Birleşik İlerici İttifak'ın yenilgisi birçok eyalet meclisindeki yenilgilerle birlikte rüzgârın BJP'ye karşı esebileceğini düşündürmeye başladı. Böyle bile olsa, partinin Hindistan sosyal yaşamı ve beraberindeki Hindistan siyasetini Hindulaştırılması üzerindeki etkisi kolay silinmiyor.

Levha 35 Lal Krishna Advani Gucerat'ta BJP mitingi, 2005 (© India Today Group/Getty Images).

EKONOMİK LİBERALLEŞME

Hindistan bağımsızlık sonrası döneme sömürge yönetiminin ekonomik sınırlamalarından kurtulmaya kararlı olarak girdi. Milliyetçi hareket ideolojisinin merkezinde, baştan beri İngilizlerin ülkeyi kendi toplu üretim mallarına, bir pazara ve İngiltere sanayi ekonomisinin temel ürünleri için ucuz bir kaynağa dönüştürmek

amacıyla Hindistan'ın yüzlerce yıla dayalı ticaret ve sanayisini sistematik olarak ortadan kaldırdığı inancı vardı. 1906'dan itibaren Swadeshi hareketinin sınırlı ekonomik etkisi olsa da (en azından kısa dönemde) ideolojik önemi muazzamdı. Aslında Hindistan endüstrisi dünya çapındaki bunalıma rağmen ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle İngiliz yönetiminin son dönemlerinde sömürge ekonomi politikalarının sınırlamalarından kurtularak gelişmeye başladı.

Nehru yönetiminde yabancı şirketlerin faaliyetlerini kısıtlamak amacıyla ithalata ve ruhsatlara yüksek vergilerle ya da küçük ortak olarak Hintlilerle işbirliği yapmaya zorlayarak, yabancı üretimi malların dışlanması için sistematik bir çaba sarf edildi. Özel tüketime açık, öncelik verilen ulusal kalkınma gereksinimleriyle, ülke sanayisi özellikle demir ve çelik üretimi, madencilik, kimyasal maddeler ve elektrik, devlet desteği ve özel girişim işbirliğiyle teşvik edildi. İlk beş yıllık planların (9. bölümde önemleri belirtildi) Bölünme'nin etkileriyle zarar gören altyapının yeniden inşasında ve ağır sanayiye teşvik etme konusunda bazı başarıları olmuştu. 1951-6 dönemi ilk beş yıllık planda tarımsal üretim yüzde 25, ikincisinde (1956-61) ilaveten yüzde 20 artmıştı. Rusya'nın Bhilai'deki çelik fabrikası ve Ranchi'deki ağır makine fabrikası desteği dahil, dış yardım alan endüstriyel üretim 1960'ların başında yıllık yüzde 7 yükseldi. Hindistan'ın ulusal geliri ilk iki plan döneminde yılda yüzde 4 arttı ancak yüzde 2'lik nüfus artış oranı buradan kazanılanları emdi. Ancak 1960'lar ve 1970'ler Hindistan'ın zayıf musonların, kuraklığın ve gıda yetersizliğinin etkilerine karşı hâlâ hassas olduğunu gösterdi: 1965-6'da Hindistan tahıl ithalatı için ABD'ye yönelmek zorunda kaldı ve İndira Gandhi rupi'nin değerini düşürmeye mecbur oldu. Yeşil Devrim iç tahıl üretimini artırarak biraz rahatlatma getirdi ancak getiriler –Pencap ve Tamilnadu yeni türlerin en başarıyla sunulduğu eyaletlerdi– bölgesel olarak ve tarım işçilerinin zengin çiftçilerin hasadından çok az pay almasıyla da toplumsal olarak eşit dağıtılmadı. Hindistan'ın muazzam iç pazarı yeniliği teşvik için ya da daha üst düzeylerde performans ve üretim geliştirmek için dış rekabet olmadan büyümeyi başaramadı. Pamuk dokuma gibi bazı önde gelen sanayiler aşırı kapasiteyle faaliyet gösterirken, Bombay ve Kanpur'daki değirmenler boş kaldı.

Bu ekonomik durgunluktan kurtulmaya istekli, ancak siyasal yarar peşinde de olan Rajiv Gandhi hükümeti Hindistan'ı 1940'ların sonundan itibaren artan bürokratik denetim yükünden kurtarmak, telekomünikasyon ve bilgisayar gibi yeni endüstrileri teşvik etmek ve 50 yıllık soyutlanmadan sonra ülkeyi küresel pazarlara açmak için çok gecikmiş hamleler başlattı. İvmeyi 1990'ların başında P. V. Narasimha Rao idaresindeki koalisyonun maliye bakanı olarak Manmohan Singh sürdürdü. Hindistan'ın 1.4 milyon dolar borç için IMF'ye başvurmasına neden olan derinleşmiş ekonomik krizlerle karşılaşan Manmohan Singh Hindistan hükü-

metine bir dizi köklü reform önerdi: Devlet kontrolleri kaldırıldı (ihracata devlet destekleri dahil), gümrükler düşürüldü, kamu sektöründeki sanayilerin sayısı azaltıldı ve çoğu sanayi için gereken ruhsatlara son verildi. Hindistan borsası açıldı (küçük yatırımcıların sayısının hızla yükselmesini teşvik ederek), rupinin değeri düşürüldü (1947'den itibaren ikinci kez) ve vergilendirme sistemi basitleştirildi ve makul hale getirildi. Mali reformların ilk üç yılında Hindistan'ın yıllık büyümesi, yüzde 7'ye ulaştı (önceki on yılın iki üç katı) ve ondan sonra nispeten yüksek bir düzeyde kaldı.

Gerçek durgunluktan onlarca yıl sonra Hindistan'ın iç ve dış ekonomisi 1990'ların başından itibaren şaşırtıcı bir hızla büyüdü. Önceden Hindistan'ın sanayi ve ticarete önde gelen kentlerinin çoğu ülkenin kuzey yarısında yer alıyordu –Bombay (Mumbai) ve Ahmedaba'da, Kanpur ve Kalküta'da (Kolkota)– son yıllar sadece Delhi'nin çarpıcı yayılışına (ve metropoliten Mumbai ve elmas-kesim sanayisiyle Surat gibi kentlerin devam eden yükselişine) değil bir zamanlar ticaret ve sanayide kuzeye göre durgun kalan birçok güney kentinin de –Bangalore, Haydarabad ve Madras (Chennai)– mantar gibi büyümesine tanık oldu. Kısmen kalkınmadaki önceki eksikliklerinden güney kentleri daha etkili bir altyapıyla, iş uygulamalarında daha az engelle, yayılmaya müsait daha fazla alanla ve muazzam bir eğitilmiş ve nitelikli eleman (İngilizce konuşan mezunların da olduğu) havuzuyla geliştirdiler. Hindistan'ın geleneksel ticaret sınıfları –Marwariler, İranlılar ve Chettiler– son yayılmada etkili oldular: örneğin Tatarlar hem Hindistan'da hem uluslararası yatırımlarda ve ortaklıklarda büyümeye ve çeşitli alanlara yönelmeye devam ettiler. Ancak bazılarının kökeni alt kastlara, tarım toplumlarına uzanan, yeni girişimci grupları da doğdu. “Dalit kapitalizmi” Hindistan'ın cinsel dokunulmazlarına devletin onlara sağlamlayamadığı ekonomik refahı ve sosyal saygınlığı bir ölçüde gerçekleştirebildiği yollardan biri olarak görüldü.

Şimdi bir milyardan fazla olan toplam nüfusun yaklaşık 150 milyonunu oluşturan yeni orta sınıfın olağanüstü büyümesi iç pazardaki büyümenin ve tüketimi özendirmedi. Gandhi gibi, Nehru'yu da şaşkınlığa uğratan gelişmenin önemli bir etmeni olmuştur. Hindistan'ın 1990'ların başından itibaren hızlı ekonomik büyümesine Hindistan diasporasının da yardımı olmuştur. Önceki kuşakların sözleşmeli işçi olarak Fuji ve Natal gibi yerlere göçü Hindistan'ın mevcut enternasyonalizmi ve “küresel” bir ulus olma iddialarını etkileyen bir unsur olarak görülüyor. Ancak Bölünme sonrası İngiltere ve Amerika'ya göç dalgası denizaşırı eğitimleri, teknik becerileri ve girişimci ruhları Hindistan'ın ekonomik yayılmasını küreselleşen bir ekonomide özgür hareket, teknik deneyim, ticari bilgi ve mali kaynaklarla ileriye götürmeye yardımcı olan yeni bir “Hindistan dışındaki Hintliler” toplumunun yaratılmasının en büyük nedeni olmuştur. Hindistan zevk ve törelerinde yabancı

etkisiyle tüketiciliğin ve yozlaşmanın artmasına ilişkin dönemsel şikâyetlere karşın (bazıları Hindu sağından gelen) eski swadeshi idealinin yerini büyük ölçüde Hindistan'ın iç kaynakları ve denizaşırı bağlantılarını kullanarak dış dünyayla bağlantılı bir ekonomi kurmak için küresel oyuncu olarak kazanacağı çok şey olduğu inancı aldı. Bu köklü tutum değişikliğinin göstergesi olarak, firmaların işçi yasaları ya da çevresel koruma düzenlemeleriyle sınırlanmadan faaliyet gösterebileceği vergi cennetleri olarak bütün ülkeye yayılan Özel Ekonomik Alanlar yaratıldı. Ekonomik liberalleşmenin başlamasının üzerinden 20 yıl bile geçmeden şimdi Hindistan'dan Çin'le birlikte 21. yüzyılın ekonomik dinamlarından biri, bir "Asya devi" olarak bahsediliyor.

Ekonomik liberalleşme ve küreselleşen ekonomide yer alma birçok Hintliye zenginlik ve maddi faydalar sağladı. Hindistan orta sınıflarında sadece büyümeye değil güven artışına da olanak sağladı ve sonunda Gandici ekonomi ve Nehruçu devlet sosyalizminin tasarruf dayatmalarından kurtardı. Kent sokaklarında görülen arabaların sayısı ve çeşidi, Delhi merkezi etrafında kümelenmiş dükkânlar, restoranlar, barlar ve gece kulüpleri, televizyon, sinema ve pahalı tüketime yönelik abartılı reklamların neredeyse bunaltıcı varlığı 1950'ler ve 1960'larinkinden tümüyle farklı bir Hindistan'ı gösteriyor. İyimserler bunda Hindistan'ın geleceğini görüyor. Ve henüz kimsenin Hindistan'ın çok farklı bir yanını görecektik kadar kötümser olması gerekmiyor. 1990'larda nüfusun yaklaşık yüzde 30'u demek olan 260 milyondan fazla insan yoksulluk sınırının altında yaşadı. Nüfusun çok büyük bir dilimi ya ekonomik patlamanın dışında kaldı ya da ucuz ancak zahmetli emeği (konfeksiyon endüstrisinde olduğu gibi) Hindistan'ın dinamik ihracat sektörünü beslemekte kullanıldı. 60 milyondan fazla Hintlinin televizyonu olmasına karşın, yetişkin nüfusun yaklaşık üçte biri (ve yetişkin kadınların yarısından fazlası) hâlâ okuryazar değil.

Bir zamanlar Hindistan'ı perişan eden birçok hastalık –çiçek, veba, kolera– yok edildi ya da tıpta ve sağlık hizmetlerindeki gelişmelerle eski etkisini kaybetti; ancak sağlığa yönelik diğer tehlikeler tehdidini sürdürdü ya da –HIV/AIDS gibi– 1980'lerden sonra tehlikeli boyutta çoğaldı. Lanetli drahoma cinayetleri gibi, kadınlara saldırılar, bazı hesaplamalara göre yılda 15 bin kadının canına mal olarak devam ediyor. Sanayi ve madencilik girişimlerinin kırsal alanlara yayılması hükümetin, veriyorsa, genellikle yetersiz tazminatlarla arazilere kamu yararına el koymasına neden oldu. Andhra'daki gibi mücadele içindeki çiftçiler yüksek elektrik maliyetleri, azalan mahsul ve ürünleri karşılığında aldıkları kârsız fiyatlar nedeniyle intihara sürüklendiler: 1990'ların sonundan itibaren sadece bir bölgede Warangal'da binden fazla zehirlenme ve yüzlerce ölüm vakası kaydedildi. Hâlâ birçok insan temiz içme suyundan yoksun, sulama ve sanayi için yoğun kullanı-

mından dolayı yeraltı sularındaki azalma ve kuraklık tehlikesi, gıda arzındaki düşüş, Hindistan'ı bir kez daha tehdit ediyor. Nehru 1950'lerde Hindistan'ın Bhakra Nanal Barajı'nın inşasını ünlü tabiriyle, modern Hindistan'ın bir tapınağı, olarak tanıttı. Ancak Hindistan kırsal kesiminde yaşayan, kabile halkları dahil, birçok insan çok tartışma konusu olan ve tekrarlanan protestolara karşın Narmada Nehri üzerindeki büyük baraj –planları nedeniyle yerlerinden ediliyor. Müthiş endüstriyel ve ticari büyüme Hindistan'ın giderek tehlikeye giren çevre korumasını değil, genel olarak halkın sağlığını da riske soktu. Aralık 1984'te Bhopal'daki Union Carbide (karbür) fabrikasından sızan ve 2 binden fazla insanın ölümüne, 50 bin insanın sağlığının bozulmasına neden olan zehirli gazlar yeterince denetlenmeyen sanayilerin doğuracağı büyük tehlikeleri işaret ediyor. Bu sorunlar kesinlikle Hindistan'a özgü değildir: Aslında “gelişen dünya”nın büyük bölümünün ortak sorunlarıdır. Ancak “Bir Asya devi” olmanın dezavantajlarını gösterirler; bugünün ve geleceğin Hindistanı'na ilişkin genellikle aşırı iyimserliğe gerçeğin aynasını tutarlar.

Levha 36 Kadınlar Narmada Dam programını protesto ediyor (© Reuters/Kamal Kishore).

HİNDİSTAN DEVLETİ

Toplum sorunlarıyla birlikte devletin değişen biçimleri ve işlevleri bu kitabın temel ilgi alanlarından biri oldu. 1947'deki bağımsızlıktan itibaren Hindistan Devleti'nin yapısı ve evrimi çok tartışıldı ve kapsamlı olarak incelendi. Beklenebileceği gibi, bu konuda çok çeşitli görüşler vardır, ancak bazı temel modeller (hepsinin birbirini dışlaması şart değil) kolayca tanımlanabilir. Yorumlardan biri Hindistan Devleti'ni sömürge-sonrası bir kurum, Hindistan'ın sömürge geçmişinin temel özelliklerini korumaya devam eden ya da Hindistan'ın eski sömürge gücüne ya da çağın yeni emperyalist güçlerine tabi olmayı sürdürmesine yardım eden bir idare biçimi olarak görmek olmuştur. Merkez ve eyalet hükümetlerinin son yıllarda yabancı sermayeye verdikleri ayrıcalıklı konuma karşın bu son tanımlamayı peşinen kabul etmek mümkün görünmüyor. Ekonomik otokrasiye ve siyasal bağımsızlığa kilitlenmiş Hindistan 1940'ların sonunda İngiltere'nin sömürge döneminde yararlandığı hâkim konumundan kurtulmayı başarabildi. Hindistan İngiliz İmparatorluğu'nun bir üyesi olarak kalabilir ve İngiltere ile nispeten yakın ilişkiler kurabilirdi, ancak Nehru'nun kopmak istemediği bağlantı Hindistan bağlantısıdır ve bu bağlantıda devam eden bir boyun eğme durumu yoktur. Hindistan şimdi kendi nükleer cephaneliği ve bir milyarı aşkın nüfusuyla büyüklük ve güç olarak başlı başına büyük bir güçtür.

Ancak yine de bağımsızlığı hemen ardındaki yıllarda kurumsal zeminlerde Hindistan Devleti'nin sömürge mirasıyla biçimlenmeye devam ettiğini ileri sürmek mümkündür; eski sömürge hizmetlerinin kalıcı gelenekleri temelinde, örneğin askere alma-da, memurların ve polis görevlilerin sorumluluklarında ve davranışlarında ya da devlet yapısında ve demokratik süreçte komünal temsil fikirlerinin inşa edilme biçimlerinde görüldüğü gibi. On dokuzuncu yüzyılın ortalarına ait olan ve suça, ahlaka ve düzene ilişkin muhafazakâr düşüncelerle oluşturulmuş Hindistan Ceza Kanunu ve Ceza Usul Muhakemeleri Kanunun sömürge kökenleri ve oryantasyonu bazen çok açıktır ("doğa düzenine karşı cinsel eylemleri" yasaklayan ve yasadışı homoseksüellik için kullanılan Hindistan Ceza Kanunu'nun 377. bölümü bunun bir örneğidir). Ancak bugün Hindistan'ın giderek uzaklaştığı anlaşılan bir sömürge döneminin devam eden ideolojik ya da pratik etkilerini fazla vurgulamak yanlış olacaktır. Diğer daha ilgi çeken çağdaş Hindistan Devleti yorumları kendilerini gösteriyorlar.

Bunlardan biri "dünyanın en büyük demokrasisi" olarak Hindistan iddiasıdır, ancak İngiliz idaresinde çoğalan seçmenler ve temsilci kurumlarla oluşturulan bir demokrasiden çok Hindistan'ın önde gelen kurucu liderlerinin çabalarıyla –Gandi, Nehru, Patel ve Ambedkar– ve 1946-1949 arası Kurucu Meclis'in emekleriyle 1950 Hindistan anayasası içinde vücut bulan bir demokrasi. Ulus çapında düzenli yapılan seçimlerle ve eyalet meclisleri için oy kullanmalarla güçlenen bu demokra-

tik düzenin, Olağanüstü durum anormallliği ve Gandhi-Nehru hanedanının belirgin mukavemetine karşın, sürekli olarak esasen demokratik bir devlet yapısının desteklediği ileri sürülebilir. Bu görüşte Hindistan Devleti –anayasadaki vaatler kuşkulu ve bölük pörçük olsa da, kalkınma ve ayrımcılık, yoksulluk ve sosyal adalet konularına etkin biçimde eğilerek– halkın ihtiyaçlarına büyük ölçüde duyarlı kaldı.

Üstelik devlet bazen geniş kapsamlı ve demokratik denilebilecek toplumsal etkileri olan değişikliklere öncülük etti. Bunun önemli bir örneği 1990’da V. P. Singh yönetiminin, fırsatçılığa dayalı olsa da, Mandal Komisyonu tavsiyesini uygulama kararıydı. Bu kurum 1978’de “geri kalmış” sınıfların nüfusun yüzde 50’den fazlasını oluşturdukları halde ekonomik ve sosyal olarak neden dezavantajlı konumda kaldıklarını araştırmak ve uygun tavsiyelerde bulunmak üzere Canata yönetimi tarafından oluşturuldu. Yüksek kastlar Hindistan’da eğitime ve kamu istihdamına hâkim olmaya devam ettiklerinden Komisyon bu pozisyonların yüzde 27’sinin “geri kalmış sınıflara” ayrılmasını önerdi. 1990’da bu tavsiyelerin uygulanması kendi sosyal konumları, ekonomik beklentilerinin ciddi olarak zarar göreceğini düşünen yüksek kastlardan gelen bir protesto fırtınası doğurdu. Bu öfke duygusundan da beslenen Hind sağının yükselişi ve bir Hindu ulusu cazibesi, içten kastlar temelinde derinden bölünmüş bir topluma karşı olduğu gibi, “yabancı unsurlara” karşı birleşti. Aynı şekilde Hindistan’ın ekonomik olarak en geri kalan ve toplumsal olarak ezilenlerinin –dalitler– çoğu bu Mandal yanlısı hamlenin kendilerini değil, onları ezme eğiliminde olan ve artan güvenlerine içerleyen hiyerarşik açıdan onlardan yüksekteki kastları güçlendirmeye yarayacağını çok geçmeden anladılar. Ancak devlet kendini kalıtsal ayrıcalıkların temsilcileri olarak görülebilenlere karşı halk kitlelerinin çıkarlarının bir savunucusu olarak sunabiliyordu. Demokrasiye yeni bir avantaj sağlanıyordu.

Ancak Hindistan’ın demokratik isteklerinin somutlaşması olarak devlet görüşü de kolaylıkla tartışılıyor. Bazı yorumculara göre devlet –en azından Hindistan genelinde– Hindistan’ı, Delhi’deki Cumhuriyet Günü törenlerinde ya da “azınlık” figürlerinin (bir Sih, bir Müslüman, bir dalit, bir kadın) ülkenin başkanı olarak atanmasında olduğu gibi, nüfusun büyük bölümünün gündelik realitesiyle özellikle çelişen, birleşik ve uyumlu ulus fikrinin somutlaşması olarak sunarak, devletten çok sahne gibi hizmet verir görünmektedir. Bu resmi devletin yanı sıra Hindistan’ın kastçılığın ve akraba kayırmanın hâkim olduğu, ancak halkın gündelik ihtiyaçlarının karşılanması ya da reddinde yolsuzluğundan, şiddetinden ve anlaşılan ilkesiz bir tutumla, aynı şekilde sorumlu olan bir “gölge devleti” bir “yerel” yönetim yapısı vardır. Böyle kıt kaynaklı bir ortamda devlet gücüne erişmek genellikle alışılmadık ve yasadışı araçlarla olmaktadır; rüşvet ve seçim hileleriyle ya da ikna, baskı ve kontrol araçları olarak önceden planlanmış isyanlarla.

Hindistan bugün kolaylıkla, bu kitabın önceki bölümlerinde kullanılan anlamda “parçalı devlet” kategorisine konulamaz. Anayasa ve siyasal uygulama 1947’den itibaren silahlı kuvvetlerin kontrolünden devlet planlamaya ve çelik fabrikaları gibi çok önemli varlıkların tahsisine uzanan alanlarda devletin kritik rolünü vurguladı. Merkezi hükümetin emrindeki kaynaklar eyalet hükümetlerinin ve seçmenlerinin sadakatini kazanmakta ve korumakta yeterince etkili olarak kullanıldı; bu strateji 1980’lerden itibaren art arda gelen koalisyon hükümetlerine destekleri için bölgesel partileri ödüllendirme ihtiyacıyla daha da gerekli hale geldi. Ve nihayet günlük yönetim işlerinin büyük bölümü ve nüfusun polislik faaliyetleri, eğitim konusu, sağlık ve sosyal yardım programlarının uygulanması gibi devletten gördüklerinin çoğu eyalet hükümetinin idaresi altındadır ve büyük ölçüde onun siyasal gündemine uygundur. Hindistan Kamu Hizmetinin Hindistan çapındaki otoritesi, İngiliz Hindistanı İmparatorluğu’nun “çelik yapısı”, bağımsızlıktan sonra Hindistan İdari sınıfları yeniden tanımlayınca, eyalet yönetimleri kendi idari politikaları için daha büyük sorumluluk üstlendiğinden ve bunları uygulamak için yeni araçlar geliştirdiğinden küçüldü. Eyaletler arasında çatışmalar bilinmiyor değil; Karnataka ve Tamilnadu arasındaki Kaveri Nehri’nin suyunu kullanma konusunda devam eden ve 1991’de Tamil karşıtı isyanlara yol açan anlaşmazlıkta olduğu gibi. Dil politikası ve Hindistan’ın bir bölgesinden diğerine göç sorunları (Mumbai gibi metropoliten merkezlere ya da Nepal ve Bangladeş’ten uluslararası sınırlara) eyaletler arasında olduğu gibi eyaletler ve merkezi yönetim arasında da sürekli gerilim yarattı.

En kritik ve uç Hindistan devleti görüşü Hindistan ve komşusu Pakistan arasındaki farkların sanıldığı kadar büyük olmadığını ima ederek Hindistan’ın “demokratik bir otokrasi”yi temsil ettiğini ileri süren “demokratik” üsluba ters düşer. Hindistan, Pakistan’ın 1947’den sonraki dönemin yarısında maruz kaldığı gibi askeri yönetimle yönetilmeye maruz kalmayabilir, ancak silahlı kuvvetlerin oynadığı –ve oynamaya devam ettiği– rol önemsiz bir rol değildir. Bir milyondan fazla insan Hindistan’ın Çin ve Pakistan’la çekişmeli sınırlarını koruyor ve ordu olmadan, hayati stratejik önemi olan bölgeler, Keşmir ve Assam, hatta 1970’lerde Pencap çoktan Hindistan kontrolünden çıkmış olabilirdi. İç güvenlik konularında devlet kendinin ya da korunmasını uygun gördüğü sınıfların ve toplumların çıkarları olarak gördüklerini korumak için çok sayıda silahlı polis talep etti. Güç kullanmadan, Hindistan’ın baraj yapımı, madencilik ve endüstriyel projelerinin çoğu yaygın muhalefetin gücüyle engellenirdi. Hindistan merkezi yönetiminin otokratik potansiyeli ve Nehru ailesinin hanedancılığı İndira Gandhi zamanında zirvesine çıksa da, demokratik olmayan yönetim gölgeleri ülkenin en huzursuz bazı bölgelerinde Delhi denetiminin üzerine düşüyor. Devlet –gerçek ya da farazi– şimdi Hindistan halkının yaşamında benzeri görülmemiş önemdeki bir konuma, geçmişte herhangi bir zamandakinden muhtemelen daha fazla hâkimdir.

Notlar

BÖLÜM 1: SUNUŞ

- 1 Satapatha - Brahmana, I Kanda, 4 Adhyaya, 1 Brahmana, dize 14–15, Madhyandina Okulu metnine göre çev. Julius Eggeling. Oxford, 1882
- 2 “Motupalli Pillar-Inscription of Ganapatideva: AD 1244-5”, E. Hultzsch (ed.), *Epigraphica Indica*, 12, 1913–14, s. 188ff.
- 3 G. W. F. Hegel, *The Philosophy of History*, çev. J. Sibree. Buffalo, NY: Prometheus Press, 1991.

BÖLÜM 2: İLK DÖNEMLER

- 1 *Rigveda* (RV), I, 1; çev. R. N. Dandekar, W. Theodore de Bary (ed.), *Sources of Indian Tradition*. New York: Columbia University Press, 1958, s. 9.
- 2 RV, X, 129, 3, 6, 7; çev. Wendy Doniger, *The Rigveda*. Harmondsworth: Penguin, 1981, s. 25.
- 3 RV, X, 90, 6, 12; çev. R. T. H. Griffith, Benares, 1896 – 7.
- 4 RV X, 27, 11.
- 5 RV I, 117, 8.
- 6 Isha Upanişad, 8; çev. F. Max Muller, *Sacred Books of the East*, Part 1, C I. Oxford: Oxford University Press, 1879–82, s. 312.
- 7 Shvetashvatara Upanishad, Adhayaya III, 2, 11, F. Max Muller, *Sacred Books of the East*, Vol. XV. Oxford: Clarendon Press, 1884, s. 244, 246.
- 8 RV III, 55, 16.
- 9 RV X, 85, 26.
- 10 RV X, 95, 15.
- 11 RV III, 2, 23.
- 12 Stephanie Jamison, *Sacrificed Wife/Sacrificer's Wife: Women, Ritual and Hospitality in Ancient India*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- 13 Vajradhvaja Sutra, *Shiksha - samuccaya*, Özellikle eski Mahayana Sutralardan derleyen Shantideva; çeviri Cecil Bendall ve W. H. D. Rouse. Londra: John Murray, 1922, s. 256.
- 14 Acarya Gunaratna'nın Tarkarahasyadipikvrtti ve Upadhyaya Meghavijaya'nın Yuktiprabodha'sı, her ikisi de Padmanabh S. Jaini, *Gender and Salvation*'da. Berkeley: University of California Press, 1991, s. 153, no. 21, ve 167, no. 17.

- 15 Culla-Vagga X, 1, Henry Clarke Warren'da, *Buddhism in Translations*. Cambridge: Harvard University Press, 1922, s. 441.
- 16 Anguttara-Nikaya, IV, 8, 10; Cornelia D. Church'den alıntı, "Temptress, wife, nun: women's role in early Buddhism", *Anima: an Experiential Journal*, 1(2), 1975, s. 55, and Rita Gross'dan alıntı, *Buddhism after Patriarchy*. Albany: State University of New York Press, 1993, s. 42; ayrıca bkz. Albert Schweitzer, *Indian Thought and Its Development*. Boston: Beacon Press, 1936, s. 95.
- 17 Yuktiprabodha, Padmanabh S. Jaini'de, *Gender and Salvation*. Berkeley: University of California Press, 1991, s. 179.
- 18 *The Laws of Manu*, VII, 3-6, 8; çev. Georg Buhler, C XXV, *The Sacred Books of the East*. Oxford: Clarendon Press, 1886.
- 19 age., X, 5.
- 20 *Bhagavad Gita*, X, 20-41; çev. S. Radhakrishnan, Sarvepalli Radhakrishnan and Charles A. Moore'da, *A Source Book in Indian Philosophy*. Bombay: Oxford University Press, 1957, s. 136-8.
- 21 *The Laws of Manu*, IX, 14, 15, 17.
- 22 age., III, 61.
- 23 age., I, 33.
- 24 age., V, 147, 148; IX, 3.
- 25 age., III, 56, 57.
- 26 age., V, 154, 155, 156, 166.
- 27 age., VIII, 416.
- 28 age., IX, 194, 195.
- 29 age., V, 157, 158.
- 30 Sunil Sethi, *India Today*, Nisan 1985, s. 57; alıntı, I. Julia Leslie, *The Perfect Wife*. Delhi: Oxford University Press, 1989, s. 279.
- 31 Sundaramurti Swami, 68, F. Kingsbury and G. E. Phillips, *Hymns of the Tamil Shaivite Saints*'de. Londra: Oxford University Press, 1921, s. 75.

BÖLÜM 3: ORTAÇAĞ HİNDİSTANI

- 1 Hermann Kulke ve Dietmar Rothermund'dan alıntı, *A History of India*. London: Croom Helm, 1986, s. 126; çeviri K. A. Nilakanta Sastri, "A Tamil merchant guild in Sumatra", *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde*, 72, 1932, s. 321-5; ayrıca bkz. K. A. Nilakanta Sastri, *A History of South India from Prehistoric Times to the Fall of Vijayanagar*. Indian Branch: Oxford University Press, 1932, s. 321-2.
- 2 Ziauddin Barni, *Tarikh-i-Firuz Shahi*; çevirisi William Theodore de Bary ve diğerlerinde (derleyenler), *Sources of Indian Tradition*. New York: Columbia University Press, 1958, s. 521-2.
- 3 S. H. Askari (çev.), "The correspondence of two fourteenth century Sufi saints of Bihar with the contemporary sovereigns of Delhi and Bengal", *Journal of the Bihar Research Society*, 42, 1956, s. 187.

CHAPTER 4: ERKEN DÖNEM MODERN HİNDİSTAN

- 1 “Abdul Kadir Badayani”, *Muntakhab ut-Tawarikh*, II; çevirisi William Theodore de Bary ve diğerleri (derleyenler), *Sources of Indian Tradition*. New York: Columbia University Press, 1958, s. 439–40.
- 2 Ekber’in konumunu hâkim olarak duyurması. Age., s. 507–8.
- 3 Muhsin-i-Fani, *Dabistan-i-Mazahib*; 443.
- 4 Ebul Fazl, *Ain-i-Akbari*; 505.
- 5 Hasrat’dan, *Dara Shikoh*; çevirisi William Theodore de Bary ve diğerlerinde, age., n. 1, s. 446–8.
- 6 N. Banhatti (ed.), *Ajnapatra*. Poona, 1974; çevirisi Andre Wink, *Land and Sovereignty in India*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986, s. 186.

BÖLÜM 5: DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ

- 1 *The Laws of Manu*, VIII, 415; çev. Georg Buhler, C XXV, *The Sacred Books of the East*. Oxford: Clarendon Press, 1886.
- 2 Suçlamadan örnek, Parliamentary Papers, 1828, C 24, s. 9 – 10.
- 3 20 Temmuz 1774, Bengal Gelir Müzakereleri Meclis Raporu, No. 351.
- 4 Raja Rammohun Roy, “A second conference between an advocate for, and an opponent of the practice of burning widow alive”, *English Works, Part III* (Kalidas Nag ve Debajyoti Burman ed.). Kalküta: Sadharan Brahmo Samaj, 1945, s. 26–7.
- 5 Lort William Bentinck’e 1829 Düzenleme XVII’ye karşı dilekçe, A. F. Salahuddin Ahmed, *Social Ideas and Social Change in Bengal, 1818–1835*. Leiden: E. J. Brill, 1965, s. 176.
- 6 Londra, Devlet Sicil Bürosu, Danışma Meclisi Kayıtları (PC 2), 7 Temmuz 1832.

BÖLÜM 6: THE CROWN REPLACES THE COMPANY

- 1 From *Madras Secret Proceedings*, 25 Ağustos 1825, C 103, s. 305–408. Alıntı Burton Stein, *Thomas Munro*. Delhi: Oxford University Press, 1989, s. 290–1.
- 2 W. Theodore de Bary (ed.), *Sources of Indian Tradition*, C II. New York: Columbia University Press, 1958, s. 44–5.
- 3 Raja Rammohun Roy, “A letter on English education”, *English Works*, IV. Bölüm (Kalidas Nag ve Debajyoti Burman ed.). Kalküta: Sadharan Brahmo Samaj, 1945, s. 33–6.
- 4 Pundita Ramabai Sarasvati, *The High-Caste Hindu Woman*. Londra: George Bell, 1888, s. 52.

BÖLÜM 7: ÖZGÜRLÜĞE DOĞRU

- 1 *Harijan*, 19 Aralık 1936.
- 2 Nalin Vilochan Sharma, “Bir Jagjivan Ram biyografisi”, *The Working Man*. Patna: Jagjivan Ram Abinandan Granth Komitesi, 1957, s. 83.

- 3 Partha Mitter, *Art and Nationalism in Colonial India, 1850–1922*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s. 170.
- 4 *Harijan*, 12 Aralık 1936.
- 5 M. K. Gandhi, *Satyagraha in South Africa*. Ahmedabad: Navajivan Publishing House, 1928, s. 245; çev. Valji Govind Desai.
- 6 *Harijan*, 7 Temmuz 1946.

BÖLÜM 8: GANDİ’NİN ZAFERİ

- 1 C. Rajagopalachari, *Ambedkar Refuted*. Bombay: Hind Kitab, 1946, s. 14.
- 2 28 Mart 1930, Thakurdas Papers, Nehru Memorial Museum Library, Delhi. Alıntı A. D. D. Gordon, *Businessmen and Politics*. Canberra, 1978, s. 202.

BÖLÜM 9: YENİ DEVLETLER, ESKİ MİLLETLER

- 1 *Young India*, 26 Ağustos 1926.

BÖLÜM 10: DİĞER HİNDİSTAN

- 1 Alıntı, Alok Bhalla, *Partition Dialogues: Memories of a Lost Home*. New Delhi: Oxford University Press, 2006, s. 46.
- 2 Bahis, Barbara D. Metcalf and Thomas R. Metcalf, *A Concise History of India*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 224–5.
- 3 Romila Thapar, “A historical perspective on the story of Rama”, S. Gopal (ed.), *Anatomy of a Confrontation: The Babri Masjid - Ramjanmabhumi Issue*. New Delhi: Penguin, 1991, s. 160.

Sözlük

<i>abhisheka</i>	taç giyme
<i>ahimsa</i>	şiddetsizlik, pasif direniş
<i>alvar</i>	Vişnu ibadeti öğreticisi
<i>aparyapta</i>	mikroorganizma
<i>arhat</i>	büyük ruh, değerli kişi
<i>artha</i>	amaçlarına ulaşmak
<i>ashrama</i>	kural
<i>ashvamedha</i>	at kurbanı
<i>ashvapati</i>	süvari
<i>atman</i>	ruh
<i>avatar</i>	Vişnu tezahürü, görünmesi
<i>ayurveda</i>	geleneksel Hint sağlık sistemi
<i>banj</i>	Himalaya meşe turu
<i>bhadralok</i>	Bengal “saygın” sınıfı
<i>bhakti</i>	adama ibadeti
<i>bodhisattva</i>	Budist aziz
<i>brahmadeya</i>	bir brahman gruba bağışlanan köy
<i>brahman</i>	bilginler ve rahipler kastı üyesi
<i>candala</i>	dokunulmazlar sınıfı-paryalar
<i>chakravartin</i>	çarkı döndüren kişi
<i>chauth</i>	Maratha şeflerine verilen haraç
<i>chir</i>	Himalaya çam türü
<i>daftars</i>	defterler-muhasebe
<i>dakshinapatha</i>	güney yolu
<i>dalit</i>	“ezilen”; eski “dokunulmazlara” verilen ad
<i>damma</i>	doğruluk, öğreti
<i>dasa</i>	köle
<i>dasara</i>	büyük festival

<i>dasasudda</i>	köle
<i>dayada</i>	ortak paylaşımcı
<i>desh</i>	memleket
<i>deshmukh</i>	kırsal lider
<i>devaputra</i>	tanrının oğlu
<i>devaraya</i>	tanrı-kral
<i>dhamma-mahamatra</i>	ahlak papazları
<i>dharm</i>	doğruluk, öğreti
<i>dharmashastra</i>	davranış yasası
<i>dhimmi</i>	“korunan” gayrimüslimler
<i>Digambara</i>	“çıplak” Cayna mezhebi
<i>digvijaya</i>	kraliyet fetihleri
<i>doab</i>	iki nehir arasındaki toprak
<i>dubashi</i>	iki dilli
<i>durbar</i>	kraliyet seremonisi, kutlama ya da resmi kabul
<i>duta</i>	temsilci, özel görevli
<i>dvija</i>	iki kez doğan
<i>fiqh</i>	içtihat, fıkıh
<i>gahapati</i>	ev sahibi, hane reisi
<i>gajapati</i>	savaşan fillerin efendisi
<i>gana</i>	klan-kabile
<i>gana - sangha</i>	kabile toplantısı
<i>ganj</i>	köy pazarı
<i>ghadr</i>	devrim
<i>ghazi</i>	Müslüman savaşçı, gazi
<i>gopi</i>	sütçü kız, Krişna mensubu
<i>gopura</i>	tapınak kapısı
<i>grihapati</i>	hane reisi
<i>gurdwara</i>	Sih tapınağı
<i>guru</i>	öğretmen
<i>harijan</i>	“tanrının çocukları”; Gandi’nin dokunulmazlara verdiği isim
<i>hartal</i>	grev, dükkânlar ve ticaret dahil
<i>Hinayana</i>	“Küçük Araç” Budist mezhep
<i>hindutva</i>	Hinduluk
<i>ignis</i>	ateş
<i>inam</i>	“bağış”, özellikle bedava toprak
<i>iqta</i>	yönetimin bir bireye toprak bağışlama işi

<i>itihasa-purana</i>	tarih masalları
<i>jagir</i>	kraliyete hizmet karşılığında verilen toprak
<i>jama masjid</i>	Cuma (namazı) cami, mescit
<i>jana</i>	klan, kabile
<i>janapada</i>	kabile toprağı
<i>jatakas</i>	Buda'nın yaşamına ilişkin hikâyeler
<i>jati</i>	mesleklere dayalı kast grubu
<i>jina</i>	galip, muzaffer
<i>jnana</i>	içrek, sezgisel bilgi
<i>kaliyuga</i>	karmaşa ve kötülük dönemi
<i>kama</i>	aşk
<i>kamavisdar</i>	mültezim, polis gücüyle
<i>kanya dana</i>	bir bakire armağanı
<i>karma</i>	tavırlar, davranış
<i>khadi</i>	el tezgâhı, özellikle pamuk dokumada
<i>kisan</i>	köylü
<i>kottam</i>	güneyli küçük tarım toplumu
<i>kritayuga</i>	saf ilk devir
<i>kshatra</i>	güç
<i>kshatriya</i>	savaşçı ve yönetici varna mensubu
<i>kula</i>	kan bağı temelinde işbirliği
<i>kulkarni</i>	kâtip
<i>lingam</i>	fallus, Şiva sembolü
<i>mahajanapada</i>	"büyük toplum"
<i>mahanavami</i>	Güney Hindistan'da dokuz gün süren kraliyet şenliği
<i>maharaja</i>	büyük kral, mihrace
<i>maharajadhiraja</i>	krallar kralı
<i>mahasamanta</i>	"önemli komşu"
<i>mahatmya</i>	tapınak kronikleri
<i>Mahayana</i>	"Büyük araç" Budist mezhep
<i>mahayuga</i>	bütün devirler döngüsü-dört devir
<i>Mahisi</i>	vedalardaki ana kraliçe
<i>mansabdar</i>	Akbar'ın yeni düzenindeki soylu
<i>matha</i>	din okulu, manastır
<i>matsya</i>	Bir balık olarak Vişnu
<i>mleccha</i>	yabancı, barbar
<i>moksha</i>	kurtuluş
<i>muqti</i>	toprak bağışlanan kişi

<i>muvendavelar</i>	Üç eski tamil hanedanı askerleri
<i>muventar</i>	Tamiller üç eski kraliyet nesli
<i>nadu</i>	Güney Hindistan yerel toplumu
<i>nanadeshi</i>	yabancı
<i>narpati</i>	savaşçıların efendisi
<i>nattar</i>	“nadu”daki hâkim tarımcılar
<i>nayanar</i>	Şiva ibadeti öğreticisi
<i>nirvana</i>	kurtuluş
<i>padayatra</i>	bir tür gösteri yürüyüşü
<i>panchashila</i>	beş ilke (barışta birlik)
<i>panchayat</i>	köy meclisi
<i>parda</i>	bir junta (Farsça); kadının toplumdan uzakta tutulması, inziva
<i>pargana</i>	“sarkar”dan küçük yerel bölge
<i>patil</i>	muhtar
<i>peshwa</i>	Maratha başveziri
<i>pir</i>	pir, Sufi
<i>pitaka</i>	sepet, Budist kutsal kitabından bölüm
<i>pradesh</i>	eyalet
<i>praja</i>	“çocuklar”; bağımlı kimseler
<i>purana</i>	“kadim masal”; kutsal öykü
<i>purusha</i>	esas kişi; şahıs
<i>qasba</i>	kent pazarı
<i>raja</i>	kral
<i>rajabhisehka</i>	taç giyme töreni, kutsal yağlama
<i>rajadharma</i>	kral görevi
<i>rajanya</i>	savaşçı
<i>rajaputra</i>	kralın oğlu
<i>rajasuya</i>	taç giyme töreni
<i>rajavamsavali</i>	nesep testi
<i>rishi</i>	pir
<i>ryotwari</i>	üretim karşılığı toprak verilen gelir sistemi
<i>sabha</i>	ihtiyar heyeti, yaşlılar meclisi
<i>sahagamana</i>	kadını kocasının cesediyle birlikte kurban etme
<i>samana</i>	şenlik toplantısı
<i>samantachakra</i>	astlar çevresi
<i>samiti</i>	eyalet meclisi
<i>samsara</i>	göç

<i>sangha</i>	Budist meclisi; keşişler topluluğu
<i>sankaracharya</i>	baskeşiş
<i>sardeshmukh</i>	yerel idareci muhtar
<i>sarkar</i>	toprağa dayalı bölge
<i>sati</i>	dul kurbanı; dulun ölen eşiyle kurban edilmesi
<i>satyagraha</i>	“hakikat gücü”; Gandhi’nin şiddetsizlik protestosunun özü
<i>satyagrahi</i>	<i>satyagrahaya</i> bağlı kişi
<i>sevika</i>	hizmetliler
<i>shakti</i>	enerji, hayat gücü
<i>shariah</i>	Müslüman yaşam yasası, şeriat
<i>shuddi</i>	yeniden Hinduizme dönüş
<i>shudra</i>	“hizmetçi”; işçi
<i>Shvetambara</i>	“beyaz cübbeli” Cayna mezhebi
<i>silsilah</i>	“silsile”; Sufi hocaların –mutasavvıf– ruhani silsilesi
<i>soma</i>	keyif verici içecek
<i>sramana</i>	münzevi
<i>sreni</i>	lonca
<i>srenika</i>	lonca mensubu
<i>sthala purana</i>	tapınak kroniği
<i>stri</i>	kadın
<i>stridhan</i>	kadının varlığı
<i>suba</i>	Mughal eyaleti
<i>sudda</i>	hizmetçi
<i>sutra</i>	kutsal kitaptan bölüm
<i>swadeshi</i>	öz, “anayurt”
<i>swaraj</i>	bağımsızlık
<i>thagi</i>	soygun; profesyonel suç işleme
<i>ulema</i>	ulema, âlimler
<i>upanayana</i>	erkek çocukların dini topluma kabul ediliş töreni
<i>uttarapatha</i>	kuzey yolu
<i>vajapeya</i>	kraliyet yenilenme ritüeli
<i>vajra</i>	yıldırım
<i>varna</i>	beş kast sınıfı
<i>varnashramadharm</i>	kasta uygun davranış
<i>ventar</i>	taçlı kral
<i>vessa</i>	halktan
<i>vidatha</i>	toplantı

<i>vis</i>	halk, çiftçiler tüccarlar
<i>visamatta</i>	vaishyalardan haraç alanlar
<i>watan</i>	kalıtsal imtiyazlar
<i>yaga</i>	ritüel, seremoni
<i>yavana</i>	Yunan; “yabancı”
<i>yuga</i>	çağ, çok uzun zaman
<i>zamindar</i>	toprak sahibi

Önerilen Kaynaklar

BÖLÜM I: GİRİŞ

Hindistan tarihiyle ilgili birçok ansiklopedi ve tarih atlaslarının yanında çok sayıda değerli genel rehber çalışmaları vardır: Aşağıdakiler özellikle kapsamı ve zengin açıklayıcı materyalleriyle öne çıkanlardır: Joseph E. Schwartzberg (ed.), *Historical Atlas of South Asia* (Chicago: University of Chicago Press, 1978), Francis Robinson (ed.), *The Cambridge Encyclopedia of India, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, Nepal, Bhutan and the Maldives* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), ve Gordon Johnson, *Cultural Atlas of India* (New York: Time-Life, 1995). Hindistan tarihindeki “subaltern-” boyut için bkz. Ranajit Guha ve Gayatri Chakravorty Spivak (eds), *Selected Subaltern Studies* (New York: Oxford University Press, 1988), ve Crispin Bates, *Subalterns and the Raj: South Asia since 1600* (Abingdon: Routledge, 2007), Güney Asya tarihinde çevrenin rolü için bkz. Madhav Gadgil and Ramachandra Guha, *This Fissured Land: An Ecological History of India* (Delhi: Oxford University Press, 1992).

BÖLÜM II: ESKİ GÜNLER

Harappan ya da İndus Vadisi uygarlığı üzerine B. B. Lal ve S. P. Gupta (ed.), *Frontiers of the Indus Civilization* (New Delhi: Books and Books, 1984); Bridget Allchin and Raymond Allchin, *Origins of a Civilization: The Prehistory and Early Archaeology of South Asia* (New Delhi: Viking, 1997); Shereen Ratnagar, *The End of the Great Harappan Tradition* (New Delhi: Manohar, 2000) olmak üzere kapsamlı bir literatür vardır. Sürecin uzun dönemdeki görünümü açısından bkz. Romila Thapar, *Early India: From the Origins to AD 1300* (London: Penguin, 2002), ve eski Hindistan ve eyaletlerin doğuşu bkz. Romila Thapar, *From Lineage to State: Social Formations in the Mid-First Millennium BC in the Ganga Valley* (Bombay: Oxford

University Press, 1984); Romila Thapar, *Asoka and the Decline of the Mauryas* (Oxford: Oxford University Press, 1961, 2. ed. 1997); Jeannine Auboyer, *Daily Life in Ancient India, from Approximately 200 BC to 700 AD* (çev. Simon Watson Taylor, New York: Macmillan, 1968).

A. L. Basham'ın zengin ve farklı Hindistan kültürünün ortaya çıkışının geniş ölçekte tartışıldığı klasik eseri, *The Wonder that Was India* (London: Sidgwick & Jackson, 1963) ve daha da ayrıntılı olarak, T. W. Rhys Davids (çev.), *Buddhist Birth Stories, or Jataka Tales* (London: Trubner, 1880); John D. Smith (çev.), *The Mahabharata* (London: Penguin, 2009); Robert P. Goldman vd. (ed. ve çev.), *The Ramayana of Valmiki* (Princeton: Princeton University Press, 1984–91); Wendy Doniger O' Flaherty (ed. ve çev.), *Hindu Myths: A Sourcebook* (Harmondsworth: Penguin, 1975). Genellikle Hinduizmin doğuşu üzerine genel olarak bkz. Gavin Flood, *An Introduction to Hinduism* (Cambridge: Cambridge Press, 1996); Wendy Doniger, *The Hindus: An Alternative History* (New York: Penguin, 2009). Dış ilişkiler ve etkileri üzerine bkz. George Woodcock, *The Greeks in India* (London: Faber, 1966); Xinru Liu, *Ancient India and Ancient China: Trade and Religious Exchanges* (Delhi: Oxford University Press, 1994). Hindistan'da kentsel yaşamın niteliği üzerine çelişen görüşler için bkz. Diana Eck, *Banaras: City of Light* (Princeton: Princeton University Press, 1982), ve R. E. Frykenberg (ed.), *Delhi through the Ages* (Delhi: Oxford University Press, 1986).

BÖLÜM III: ORTAÇAĞ VE ERKEN DÖNEM MODERN HİNDİSTAN

Bu uzun dönemin ilk bölümü için özellikle bkz. Brajadulal Chattopahyaya. *The Making of Early Medieval India* (Delhi: Oxford University Press, 1994), ve R. S. Sharma, *Indian Feudalism, c. AD 300–1200* (1980, New Delhi: Macmillan, 2006). Daha kapsamlı konular ve gelişmeler için bkz. Tapan Raychaudhuri ve Irfan Habib (ed.), *The Cambridge Economic History of India, Volume 1, c. 1200–c. 1750* (Cambridge: Cambridge University Press, 1982), K. N. Chaudhuri, *Trade and Civilisation in the Indian Ocean* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), André Wink, *Al-Hind: The Making of the Indo-Islamic World*, 2 cilt (Leiden: Brill, 1990, 1997), Richard M. Eaton, *The Rise of Islam and the Bengal Frontier, 1204–1760* (Berkeley: University of California Press, 1993) ve onun *Essays on Islam and Indian History* (Delhi: Oxford University Press, 2000), David Ludden'ın, *Peasant History in South India* (Princeton: Princeton University Press, 1985) ve Catherine B. Asher ve Cynthia Talbot, *India before Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006). Önemli bir bölgesel bakış için bkz. makaleler,

Burton Stein (ed.), *Essays on South India* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1975). Stein's *Vijayanagara* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989, eseri, T. V. Mahalingam'in, *Administration and Social Life under Vijayanagar* (Madras: Madras University Press, 1940) gibi ilk çalışmalarıyla birlikte okunması gerekenler arasındadır.

Mughal İmparatorluğu'na devlet ve toplum için bkz. John F. Richards, *The Mughal Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), Harbans Mukhia, *The Mughals of India* (Oxford: Blackwell, 2004), Muzaffar Alam ve Sanjay Subrahmanyam (ed.), *The Mughal State, 1526–1750* (Delhi: Oxford University Press, 1998), ve Muzaffar Alam, *The Crisis of Empire in Mughal North India* (Delhi: Oxford University Press, 1986). Bu çalışmalara A. S. Beveridgenin (çev.), daha ayrıntılı görüşlerinin yer aldığı *Babur-Nama* (yeniden basım Delhi: Oxford University Press, 1970) eklenebilir; ayrıca *Babur Nama: Journal of Emperor Babur* (New Delhi: Penguin, 2006) Dilip Hero (ed.) dahil Babür incelemelerinin diğer yeni baskıları –ve Irfan Habibi'ninki ve başka yeni ufuklar açan çalışmalar, *The Agrarian System of Mughal India, 1556–1707* (Bombay: Asia Publishing House, 1963), Stephen P. Blake, *Shahjahanabad: The Sovereign City in Mughal India, 1639–1739* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), ve Ruby Lal, *Domesticity and Power in the Early Mughal World* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005). Dönemin sanat, mimari ve el sanatları için bkz. Mattiebelle Gittinger, *Master Dyers to the World: Technique and Trade in Early Indian Dyed Cotton Textiles* (Washington, DC: Textile Museum, 1982), George Michell ve Antonio Martinelli, *The Royal Palaces of India* (London: Thames & Hudson, 1994).

İç ve dış ticaretin değişen yapısı ve rolü için bkz. Sanjay Subrahmanyam, *The Political Economy of Commerce: Southern India, 1500–1650* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990) ve aynı yazarın *Improvising Empire: Portuguese Trade and Empire in the Bay of Bengal, 1500–1700* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), M. N. Pearson, *The Portuguese in India* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), Om Prakash, *European Commercial Enterprise in Pre-colonial India* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), ve K. N. Chaudhuri, *The Trading World of India and the East India Company, 1668–1768* (Cambridge: Cambridge University Press, 1978). Marathalar ve Maratha Devleti'nin doğuşu üzerine bkz. Stewart Gordon, *The Marathas, 1600–1818* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), James W. Laine, *Shivaji: Hindu King in Islamic India* (Oxford: Oxford University Press, 2003), ve André Wink, *Land and Sovereignty in India: Agrarian Society and Politics under the Eighteenth Century Maratha Svrajya* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988). Mughal İmparatorluğu'nun çok tartışılan akibeti ve sömürge yönetimine geçiş için bkz. makaleler, Seema Alavi

(ed.), *The Eighteenth Century* (Delhi: Oxford University Press, 2002), ve Richard B. Barnett (ed.), *Rethinking Early Modern India* (New Delhi: Manohar, 2002). İngiliz yönetimiyle devamlılık tartışması, C. A. Bayly, *Indian Society and the Making of the British Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988).

Robert Eric Frykenberg (ed.), *Land Control and Social Structure in Indian History* (Madison: University of Wisconsin Press, 1969), İngiliz yönetimi ve kırsal Hindistan üzerine çığır açan makaleler dizisi, ayrıca bkz. ilk sömürge yönetiminin yapısı ve Hindistan toplumuyla ilişkisi üzerine makaleler, Eric Stokes's *The Peasant and the Raj* (Cambridge: Cambridge University Press, 1978) ve onun *The Peasant Armed*'da 1857 Ayaklanması (Oxford: Clarendon Press, 1986). Avrupalı yöneticiler ve Hindistan toplumu arasındaki ilişkiler Burton Stein'da çok farklı açılardan ele alınıyor, *Thomas Munro: The Origins of the Colonial State and His Vision of Empire* (Delhi: Oxford University Press, 1989), David Kopf, *British Orientalism and the Bengal Renaissance: The Dynamics of Indian Modernization, 1773–1835* (Berkeley: University of California Press, 1969), C. A. Bayly, *Empire and Information: Intelligence Gathering and Social Communication in India, 1780–1870* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), ve Indrani Chatterjee, *Slavery and the Household in Colonial Bengal, 1770–1880* (Delhi: Oxford University Press, 1979).

BÖLÜM IV: ÇAĞDAŞ GÜNEY ASYA

Hindistan toplumu ve Hindistan toplumsal örgütlenmesinde sömürge algısı üzerine, diğer kitapların yanı sıra, Kenneth W. Jones, *Socio-Religious Movements in British India* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), Susan Bayly, *Caste, Society and Politics in India from the Eighteenth Century to the Modern Age* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), ve Nicholas B. Dirks, *Castes of Mind: Colonialism and the Making of Modern India* (Princeton: Princeton University Press, 2001) çalışmalarında da tartışılıyor. Bölgesel örnekler için bkz. C. A. Bayly, *Rulers, Townsmen and Bazaars: North Indian Society in the Age of British Expansion, 1770–1870* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), ve Sanjay Joshi, *Fractured Modernity: Making of a Middle Class in Colonial North India* (Delhi: Oxford University Press, 2001). Değişimin etmenleri ya da algılanan amaçları olarak kadınlar üzerine bkz. Meredith Borthwick, *The Changing Role of Women in Bengal, 1849–1905* (Princeton: Princeton University Press, 1984), Geraldine Forbes, *Women in Modern India* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), Radha Kumar, *A History of Doing: An Illustrated Account of Movements*

for *Women's Rights and Feminism in India, 1800–1990* (London: Verso, 1993), ve etkileyici makaleler, Kumkum Sangari and Sudesh Vaid (ed), *Recasting Women: Essays in Colonial History* (New Delhi:Kali for Women, 1989).

Ekonomik, çevresel ve nüfusa ilişkin değişim için bkz. Kingsley Davis, *The Population of India and Pakistan* (Princeton: Princeton University Press, 1951) ve Robert Cassen'in güncelleştirilmiş çalışması, *Twenty – First Century India: Population, Economy, Human development and the Environment* (Oxford: Oxford University Press, 2004). Ayrıca bkz. Dharma Kumar (ed.), *The Cambridge Economic History of India, Volume 2, c.1757–c.1970* (Cambridge:Cambridge University Press, 1983), B. R. Tomlinson, *The Economy of Modern India, 1869–1970* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), Tim Dyson (ed.), *India's Demography: Studies in Famine, Disease and Society* (London:Curzon Press, 1989), ve Sumit Guha (ed.), *Agricultural Productivity in British India: Growth, Stagnation or Decline?* (Delhi: Oxford University Press, 1992) ve özellikle kıtlığın boyutu ile etkisi üzerine, Sanjay Sharma, *Famine, Philanthropy and the Colonial State: North India in the Early Nineteenth Century* (Delhi: Oxford University Press, 2001), ve David Hall - Matthews, *Peasants, Famine and the State in Colonial Western India* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005).

1857-8 Ayaklanması ve İsyanı çeşitli açılardan ele alındı: Bazı örnekler için bkz. Biswamoy Pati (ed.), *The 1857 Rebellion* (Delhi: Oxford University Press, 2007), William Dalrymple, *The Last Mughal: The Fall of a Dynasty* (New Delhi: Viking, 2006), Joyce Lebra-Chapman, *The Rani of Jhansi: A Study in Female Heroism in India* (Honolulu:University of Hawaii Press, 1986), ve C. A. Bayly, *Empire and Information: Intelligence Gathering and Social Communication in India, 1780–1870* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996) geniş bir içerik sunuyor. Milliyetçi dönemin siyasal tarihi kapsamlı olarak tartışıldı: Bazı genel yaklaşımlar için bkz. Anil Seal, *The Emergence of Indian Nationalism: Competitionand Collaboration in the Later Nineteenth Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 1968), ve D. A. Low (ed.), *Congress and the Raj: Facets of the Indian Struggle, 1917– 47* (1977, 2. baskı, Delhi: Oxford University Press, 2004). Gandhi üzerine bkz. Judith M. Brown, *Gandhi: Prisoner of Hope* (New Haven: Yale University Press, 1989), ve David Arnold, *Gandhi* (Harlow: Longman, 2001) ve özellikle suçlayıcı bir bakış için Michael Edwardes, *The Myth of the Mahatma: Gandhi, the British and the Raj* (London: Constable, 1986). Eleanor Zelliott, *From Untouchable to Dalit: Essays on the Ambedkar Movement* (New Delhi: Manohar, 1992) çalışmasıyla dönemin diğer kilit isimlerinden birine yönelik ayrıntılı bilgiler verirken, Emma Tarlo, *Clot-hing Matters: Dress and Identity in India* (London: Hurst, 1996), ve Partha Mit-ter, *Art and Nationalism in Colonial India, 1850–1922* (Cambridge: Cambridge

University Press, 1994), milliyetçi dönemin önemli toplumsal ve kültürel yönlerini aydınlığa çıkarıyor. Bölünme ve kötü sonuçları birçok yeni çalışmada ele alındı, Gyanendra Pandey, *Remembering Partition: Violence, Nationalism and History in India* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), Ritu Menon ve Kamla Bhasin, *Borders and Boundaries: Women in India s Partition* (New Delhi: Kali for Women, 1998), Urvashi Butalia, *The Other Side of Silence: Voices from the Partition of India* (New Delhi: Viking, 1998), and Suvir Kaul (ed.), *The Partitions of Memory: The Afterlife of the Division of India* (Delhi: Permanent Black, 2001).

Hindistan politikaları 1947'den itibaren, ülkenin toplumsal ve ekonomik değişiklikleriyle birlikte, gelişen bir bilimsel literatürün konusu olmaktadır. En kapsamlı ve bilgilendirici çalışmalar arasında, Ramachandra Guha, *India after Gandhi: The History of the World's Largest Democracy* (London: Macmillan, 2007), Nivedita Menon ve Aditya Nigam, *Power and Contestation: India since 1989* (London: Zed Books, 2007), Stuart Corbridge, Glyn Williams, Manoj Srivastava ve René Véron, *Seeing the State: Governance and Governmentality in India* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), Christophe Jaffrelot, *India's Silent Revolution: The Rise of the Lower Castes in North India* (London: Hurst, 2003), ve Dietmar Rothermund, *India: The Rise of an Asian Giant* (London: Yale University Press, 2008). Çevresel boyut için bkz. Amita Baviskar, *In the Belly of the River: Tribal Conflicts over Development in the Narmada Valley* (Delhi: Oxford University Press, 1995), Thomas Weber, *Hugging the Trees: The Story of the Movement* (New Delhi: Viking, 1987) ve Ramachandra Guha, *The Unquiet Woods: Ecological Change and Peasant Resistance in the Himalaya* (Berkeley: University of California Press, 1990).

Dizin

A

- Abbasi halifeleri 137, 144, 164
Adalet Partisi 415
adivasiler; *ayrica bkz.* kabile 284
Advani, Lal Krishna 435, 438
Afganistan 84, 180, 282, 318, 363
Afganlar 172, 208
Afyon 187, 213, 220, 247, 258
Agni 11, 50, 52
Agra 170-171, 174, 177, 192, 240, 270
ahimsa 103, 451
Ahmedabad 150
Ahmednagar 180, 188, 195-196
Ajivikalar 66
Akali Dal 428-429
Akamenidler 9, 77
Alaeddin 119, 140-143, 145, 149
Aligarh 258, 282, 298, 301-302
Alivardi Han 200
Allahabad 49, 96, 118, 245, 273, 292, 426
Almanya 302-303, 362
Ambedkar, B. R. 340-343, 381-382, 423, 431, 443
Amerika Birleşik Devletleri, ABD 260, 286, 362, 367, 379, 380, 390, 393-394, 417
Amherst, Lord 270
Amritsar 312, 373
Anderson, Perry 21
Andhra Mahasabha 309
Andhra; *ayrica bkz.* Telegu 103, 140, 154-155, 157, 168, 298, 309, 329, 333-335, 353, 356, 377, 379, 382, 428, 433, 441
Angkor 12, 129
Appar 104, 135
Arabistan 157, 161
Arapça 128, 181, 268, 270, 292, 411
Araplar 19, 102, 128, 136, 140, 161, 164
Arcot 214
Arjuna 87-88
Arthashastra 17, 24, 40, 72, 77-78, 80-81
Arya Samaj 258, 272, 280-281, 298
Aryanlar 40, 42, 53-54, 60-62, 111
ashvamedha 56, 58-59, 90, 100, 451
Asoka XVIII, 9, 16-17, 25, 40, 72, 74, 77-81, 83, 85, 90-91, 96, 103, 116, 118, 121, 129, 131, 155, 423
Assam 8, 180, 233, 287, 294, 302, 365, 367, 369, 372, 400-401, 419, 422, 445
Assamese 168
ateşli silahlar 156, 159, 161, 186, 247, 257, 284, 371
Attlee, Clement 368, 372, 375
Aurangabad 196, 199, 205
Awadh 195, 234, 287
Awami Birliği 394-395
Ayaklanma ve İsyan 234
Aybeg, Kutbettin 110, 139
Ayin-i Ekber-i 177
Ayodhya 58, 88, 238, 436-437
Ayub Han 390, 394
Ayyavolu, Efendileri 127
Azad, Maluana 364, 370

B

- Babri Mescidi 238, 436-437
 Babür 110-111, 113, 118, 138, 159, 167-170, 186, 195, 206, 436
 Badami 110, 121, 127, 156
 Badayani, Abdul Kadir 449
 Bahadır Şah 192, 194, 195
 baharat ticareti 211
 Bahman Şah 145
 Bahmani Sultanlığı 110
 Bahuguna, Sunderlal 404, 406
 Bajirao 198-200, 202-203, 216
 Bajirao II 217
 Bajrang Dal 35
 Balaji Bajirao 202-203
 Balaji Viswanath 195, 198
 Balban 119, 139
 Balkhi, Muzaffer Şems 145, 151
 Banda 194
 Bandung Konferansı 238, 417
 Banerji, Surendranath 274, 276, 296
 Bangladeş; *ayrıca bkz.* Doğu Pakistan XIX, 8, 19, 238, 391, 398, 401, 422-423, 445
 Bankerler 29, 161, 194, 201, 208, 210, 212, 228, 244, 246, 283, 310, 397
 Barni, Ziauddin 448
 Basu, Jyotu 433
 Batı Bengal 121, 395, 432-433
 Battuta, İbni
 Bayram Han 110, 171
 Behlül Han Lodi 168
 Beluciler 391, 411, 413
 Belucistan, 10, 15, 23, 41-42, 44, 369, 393, 395
 Benares 62, 91, 244-245, 270
 Bengal 8, 26, 29, 31, 53, 78, 98, 102, 110, 121, 123-124, 145, 147, 149-151, 153, 155, 157, 161, 169, 171-172, 177, 180, 184-186, 192, 195, 200, 204, 212, 215, 218-221, 228-229, 231, 234, 238, 243-245, 247-248, 256-257, 259-260, 263, 265, 267, 271-274, 277-278, 280-283, 286-288, 293-294, 296-303, 305, 307, 311, 315, 318-319, 323, 328, 330, 332, 346, 349, 356, 358, 360, 363, 365-366, 368-370, 372-375, 377, 383, 386-387, 391, 394, 395, 401, 413, 422, 432
 Bengalli 147, 150-151, 228, 248, 274-275, 280-281, 296-297, 300, 319, 332, 349, 376, 394-395, 411, 413
 Bentinck, Lort 228-229, 231-232, 234, 265
 Besant, Annie 304-305, 339, 410
 Bhagavad Gita 40, 80, 88, 92, 124, 128
 Bharatiya Janata Partisi 35, 401, 430, 435
 Bharatiya Lok Dal 428
 Bhatt, Chandi Prasad 404, 406
 Bhawe, Vinoba 362
 Bhindranwale, Jarnail Singh 428-429
 Bhonsler 29, 188, 191, 200, 203
 Bhopal 84, 199, 376, 442
 Bidar 154-155, 157
 Bihar 15, 52, 73, 96, 110, 169-170, 177, 200, 215, 219, 248, 291, 294, 309, 315-316, 320, 329, 333, 347, 353, 356, 367, 373, 377, 432-433, 437
 Bijapur 154, 157, 180, 184, 186, 188-189, 195
 Bimbisara 58
 Birla, G. D. 330, 348, 351, 367, 386
 Birleşik Eyaletler 305, 318, 323, 327-328, 333, 335, 347-349, 353, 367, 394-395, 414, 434
 Birleşmiş Milletler 15, 379, 416, 417
 bodhisattvalar 67-68, 76, 79, 451
 Bombay (Mumbai) 440
 Bombay Başkanlığı 257, 286, 293, 320
 Bombay Planı 367, 386
 Bose, Subhas Chandra 331
 Bölgeselleşme 122-123, 135
 Bölünme 422, 428, 437, 439, 457
 brahman karşıtı hareket 339
 Brahmanalar, brahmanizm 40, 51, 54, 56, 84
 brahmanlar 11, 13, 28, 34, 53-54, 62-64, 66, 72, 84, 97, 100, 103, 114-115, 118, 120, 126, 132-133, 153, 175, 196-197, 200-201, 208, 224, 256, 271-272, 275, 281, 287-288, 293, 296, 309, 339, 350, 383, 414, 435

Brahmo Samaj 257, 272
 Buda 22, 26, 40, 53, 56, 60, 63-71, 73, 79, 86, 423
 Budistler 64-67, 79, 85, 91, 96, 104, 106, 120, 123, 165, 340
 Budizm, 18, 24, 26, 27, 62-64, 66-69, 71, 74, 78-80, 84-85, 90-93, 99, 104, 106-107, 110, 123, 129, 136, 147, 179, 340
 Bukka 156
 Bunalım 206, 238, 249, 290, 319-320, 322, 328, 337, 338, 344, 346, 351, 355, 363, 415, 439
 Burke, Edmund 218, 219
 Burma (Myanmar) 8, 257, 280, 294, 318, 363, 365-366
 bürokratikleşme 163, 256
 Büyük İskender 16, 40, 74, 81, 83, 84

C-Ç

Cainizm 26-27, 62-64, 68, 74, 79, 93, 104, 106-107, 110, 123, 135, 179
 camiler 32, 34, 148-149, 153, 162, 186, 282
 Cayna, 15, 24, 26, 40, 61, 64, 66, 68-71, 81, 83, 85, 90, 92, 99, 103-104, 106, 120, 123-124, 135, 165, 175
 Celaleddin Muhammed 151
 Cemaat-i İslami 393, 396
 Cengiz Han 137, 141, 167
Chakravartin 81, 98, 120, 125, 451
 Chandigarh
 Chatterjee, Bankim Chandra 298
 Chattopadhyaya, B. D. 25, 27
 Chelmsford, Lort 238, 305
 Child, Josiah 204, 219
 Chipko Hareketi 403-406
 Chitor 152
 Chitpavanlar 196, 201
 Chittagong 169, 332
 Churchill, Winston 335-336, 345, 361-364, 366, 369-370, 380
 Cihangir 179-180, 184, 212
 Cinnah, Muhammed Ali 304, 357-358, 377
 Cizye 146, 147, 153, 171, 185, 188

Clive, Robert 214-215
 Cornwallis, Lort 212, 216, 219- 221, 223, 244-245, 259, 384
 Cousins, Margaret 410
 Cripps, Stafford, 361-364, 372
 Curzon, Lort 255, 259, 293-294
 Çalukyalar 110, 117-118, 121, 127, 151
 Çan Kay Şek 362
 Çandragupta 17, 40, 68, 72, 74, 77, 81, 90, 96, 98, 120
 Çandragupta II 98
 Çandragupta Maurya 40, 72, 74, 77, 81, 90
 Çeralar 40, 90, 104, 131
 Çeştiyeler 148
 Çin 3, 12, 18, 19, 100, 128-129, 160, 228, 238, 247-248, 257, 346, 362-363, 390, 416-420, 425, 430, 445
 Çolalar XVIII, 28, 40, 90, 101, 104, 118, 131, 138, 155, 423
 da Gama, Vasco 210

D

Dacca 226
 Dalai Lama 418-419
 dalitler 22, 415, 444
 Dara Shikoh 181, 183-184
 dasalar 54, 66
 Daulatabad 110, 141, 143, 145, 154, 182
 Dayal, Har 302
 Dayananda, Swami 280, 281
 Dekkan Eğitim Derneği 278
 Delhi 48, 61-62, 102, 119, 139, 140-141, 143-145, 148-150, 154, 156, 163, 167-168, 170-171, 180, 184, 192, 195, 197-200, 203, 214, 224, 238-240, 302, 312, 370-371, 374, 382, 388-389, 391, 427-429, 440-441, 444-445
 Delhi Sultanlığı 110, 139, 142, 145, 153, 224
 Demiryolları 227, 249-250, 262, 265-266, 320, 328, 340, 345, 387, 402-403
 Denetim Kurulu 110, 236, 239
 Deobandiler 282
 Desai, Morarji 427

deshmukh 190, 197-199, 452
 Devaraya II 156
 devlet oluşumu XIV, 21, 53, 89, 106, 160, 394
 dharma 59, 85, 100, 111, 114, 115, 118, 128-129, 130, 151, 159, 167, 176, 188, 278, 452
 dharmashastra 80, 85, 92, 100, 114, 118, 129, 188, 288
 dhimmi 146-147, 164-165, 171, 177, 185, 452
 Digambaralar 69-71
 Digby, William 254, 273
 Doğu Hindistan Şirketi (İngiliz) XIX, 33, 110, 113, 154, 204-205, 207-208, 211-213, 215, 220, 223, 225, 227-228, 235, 236, 247-248, 252, 256, 258, 260, 263, 267, 287, 319, 402, 414
 Doğu Pakistan XIX, 238, 314, 315, 401
 doğum kontrol 38, 304, 308, 387-388
 dokunulmazlar 20, 133, 290, 306-307, 315, 326, 331, 338-340, 342-344, 347, 354-355, 382, 413, 415, 432
 Dravid dilleri 62, 103, 414
 Dravida Munnetra Kazhagam 415
 Dufferin, Lort 291
 Dullar 55, 231, 278-279, 407
 Durga 99, 124, 280, 285
 Dutt, R. C. 294
 Dünya Bankası 400, 405
 Dünya Sağlık Örgütü 387, 388
 Dünya Savaşı, Birinci 35, 238, 248, 319, 322, 325, 336, 361
 Dünya Savaşı, İkinci XVI, 238, 322, 336, 346, 351, 358, 386, 416, 431, 439
 Düzenleme Yasası 1773, 218
 Dyer, General 311-313

E

Ebul Fazl 176-177
 Eğitim Komisyonu 272, 279
 Ekber 10, 110, 113, 118, 151, 168-181, 184-192, 194, 197, 205-206, 210, 224, 240
 El Gazali 146

Elphinstone, Mountstuart 207, 223, 242
 Ermeniler 128, 161
 Evrengzeb 81, 113, 154, 168, 179, 183, 184

F

Fa Hsien 40
 Fatehpur Sikri 10, 142
 feodalizm XIII, 112, 114, 125, 178, 240
 Firuz Şah Tuğluk 144, 153, 168
 Fransız Devrimi 217-218
 Fransız Doğu Hindistan Şirketi 204, 212

G

Gaffar Han, Abdul 332, 376
 Gaikwad 198, 203
 Gajapatiler 157
 Ganapati (Ganesh) 280, 299, 434
 Gandhara 40, 75, 76
 Gandhi, Indira 238, 388-389, 399, 400, 425-430, 432, 435-436, 439, 445
 Gandhi, Mohandas Karamchand 305
 Gandhi, Rajiv 238, 429-431, 439
 Gandhi, Sanjay 427
 Gangaikondacholapuram 133
 Ganj 8-9, 11, 13, 25-27, 41, 48-49, 52, 53, 57-58, 63, 65, 68, 73-74, 78, 89, 96, 98, 102, 111, 119, 121-122, 126, 133, 138, 141, 148, 154, 160, 162, 169-170, 185, 192, 206, 223, 240, 265, 280, 282-283, 290-291, 297
 Gazi 140
 Gazne 137, 139
 Gelir XVIII, 13, 14, 29, 31, 33, 58, 114, 130, 141-143, 154, 160-161, 163, 170, 172, 174, 178, 185, 190-192, 194, 195, 201, 208-212, 215-216, 218-221, 226, 228, 232, 242, 244-245, 252, 255-256, 258, 259-261, 263, 265, 274, 282, 284, 287, 301, 303, 310, 322, 329, 335, 354, 365, 367, 384, 396-397, 405, 410, 439
 geri kalmış sınıflar 415, 444
 Ghadr Hareketi 302
 Ghosh, Aurobindo 15, 292-293, 297, 299

Giyasettin 151
 Goa 3, 155, 175, 182, 238, 376, 420, 423
 Godse, Nathuram 350, 373-374, 435
 Gokhale, Gopal Krishna 274, 296, 304, 308-309
 Golkonda 154, 157, 182, 184, 186, 189-191
 Golwalkar, M. S. 434
 Gosala 66
 Gucerat 46, 48, 62, 91-92, 136, 137, 141, 149, 150, 155, 161, 169, 171, 184, 186, 198, 201-203, 206, 238, 263, 271, 275, 279, 284, 305, 309-310, 315, 317, 329-330, 332, 334, 350, 353, 357, 399, 435, 437, 438
 Guceratiler 175
 Gulbarga 154, 155
 Gupta 18, 25, 81, 83, 91, 92, 98-99, 100-101, 104, 112, 116, 119, 120-121, 423
 Güneydoğu Asya 8-9, 18, 90, 92, 105, 114, 127-130, 248, 417
 Güneydoğu Asya Anlaşması Örgütü 417

H

Haleciler 170
 halifeler 137, 144
 Harappa, Harrapalı kültürü XVIII, 10, 17-18, 23-24, 40, 44-46, 48, 62
 Harding, Lort 302
 Harihara II 156
 Harijanlar 342-344, 413
 Harsha (Harshavardhana) 110, 116, 118-121
 Haryana 3
 Hastings, Warren 218-220, 226
 Haydar Ali 216
 Haydarabad 182, 191, 195, 198, 214, 216, 264, 265, 282, 333, 357, 376, 378-379, 431, 440
 Haydarabad Nizamı 198, 378
 Hegel, G. W. F 16, 20, 248
 Heliodorus 84, 91
 Hristiyan misyoner 229, 234, 257, 298
 Hristiyanlık 67, 281, 284
 hilafet 238, 314, 316-318, 360

Hilafet hareketi 316, 317, 360
 Hindistan anayasası 238, 361, 380, 413, 443
 Hindistan Meclisler Kanunu, 1861 238, 273, 300
 Hindistan okyanus ticareti XVII
 Hindistan Ulusal Kongresi 238, 261, 276, 278, 283, 289, 291, 294, 301, 313, 336, 380-381, 413
 Hindistan Ulusal Ordusu 238, 366, 370
 Hindistan Yasası Hükümeti 1858 252
 Hindistan Yasası Hükümeti 1909 310, 323
 Hindistan Yasası Hükümeti 1919 317
 Hindistan Yasası Hükümeti 1935 325, 345
 Hindistan, Cumhuriyeti 324, 345, 368, 374, 381, 390-391, 411, 416
 Hindistan'ı Terk Et 238, 364, 365
 Hindu krallığı 154
 Hindu Mahasabha 318, 324, 329, 333, 349, 350, 434-435
 Hindu milliyetçiliği 290, 433-435
 Hindu sağ 429-430, 433-436, 441
 Hinduizm 26-27, 33, 64, 69, 83-85, 89, 124, 165-166, 175, 281, 284, 339-340, 342, 350, 386, 432, 434, 436
 Hindular; ayrıca bkz. brahmanizm, Şiva 20, 33-34, 93, 113, 147, 150, 165, 185, 231, 253, 280, 282-283, 289-291, 298, 309, 312, 315, 318, 323-324, 329, 334, 337-340, 342, 350, 366, 368-369, 373-374, 378, 381, 388, 401, 413, 429, 434, 435
 Hindu-Müslüman birliği 342
 Hindu-Müslüman çatışması 317
 Hindutva 35, 350, 434, 438
 Hint basını 274
 Hint-Grek 40, 77, 91, 100-103
 Hint-İslam 154, 162-165
 Hollanda 204-205, 211-212, 215, 226, 240, 361, 370-371
 Hollanda Doğu Hindistan Şirketi 205
 Hoysalar 104, 117
 Hsuan Tsang 110, 119
 Hume, A. O. 291
 Hunlar (Hunalar) 62, 91, 102, 116, 118-119
 Hunter, W. W. 254, 275, 279, 294

Hümayun 110, 168-169, 171
Hürrem180
Hüsrev 179

I-İ

Irwin, Lort 238, 327, 331, 334-335, 345
İbrahim Lodi 110, 159
İktalar 143, 163
İltutmuş 139
İndore 182, 203
İndra 50, 56, 80, 118, 127
İndraprastha 62, 117
İndus 8-9, 43-44, 46, 48-49, 61, 74, 77, 98,
102, 126, 168,
İndus uygarlığı 17, 42, 44, 136 *ayrıca bkz.*
Harappa
inek koruma 34, 282, 291-292, 386, 434
İngiliz (sömürge) mirası 412, 443
İngiliz Hint Cemiyeti 256
İngiliz yönetimi XIII, XV, 113, 218, 226,
228-229, 234-236, 239, 252, 278, 282,
286, 291, 300, 302-304, 334, 336, 350,
434, 439
İngilizce, İngiliz dili 22, 218, 229, 251-252,
267-269, 272-274, 279-281, 297, 304,
414, 424, 427, 432, 440
İngiliz-Hintliler 257, 342
İran 8-9, 37, 40, 46, 49, 110, 137, 143, 145,
154, 157, 160, 163-164, 167, 171, 180,
190, 199, 206, 257, 294, 299
İskender Lodi 169, 170
İskitler 91, 137
İslam 33, 92, 113, 119, 126, 136-138, 146-
150, 154, 160-166, 175, 184, 187, 220,
241, 281, 283, 304, 325, 350, 360, 378,
390, 392-394, 396, 398
İspanya 21, 165, 210, 211, 346, 357
İşçi Partisi 321, 331, 334, 361-362, 370, 377
işçi sendikaları 315, 330, 344, 430

J

Jagirler 172-173, 178, 191, 194-195, 197,
217, 453

Jaipur
Jana Sangh 380, 386
janapada 24, 26, 54, 56, 83
Janata Partisi 35, 401, 427-428, 430, 435
Japonya, Japon 363, 370, 375, 388
jatakalar 71
jati 55, 82, 114, 339
Jatlar 192, 194, 209, 232, 353
Jaunpur 151, 169, 171
Java 19, 211, 213
Jharkhand 284
Jones, William 218, 220, 225, 268

K

kabile 11, 13-14, 24, 28-29, 53-54, 56, 58,
61, 91, 103, 115, 123, 168, 192, 208,
284, 286, 343, 402, 433, 442
Kadamba 118, 121
kadın hareketi 404, 410
kadınlar 55, 56, 69, 70, 71, 93-95, 151,
211, 229, 231, 271-272, 278-279, 306-
308, 336, 338, 341, 346, 347, 382, 389,
393, 404-405, 407-410, 441-442
Kalidasa 99
Kalinga 74, 78, 96, 121, 155
kaliyuga 59, 98
Kalküta (Kolkata) 3, 212, 214, 219, 225,
232-233, 242-243, 245-246, 250, 252,
254-255, 261-262, 267-268, 270, 272-
274, 279, 282-283, 296-297, 300, 302-
303, 309-312, 324, 328, 366, 368-370,
372, 374, 377, 401, 413, 433, 440
Kalküta Kitap Cemiyeti 273
Kanauj 110, 116, 120-122, 125, 132, 136,
138
Kanchipuram 9, 12, 96, 101, 105, 106
Kanishka 91
Kannada 85, 155, 357, 382, 404
Kanpur 119, 318, 439-440
Kapitalizm XVII, 20, 32, 36, 37, 112, 227,
235, 240, 326, 330, 351, 354, 390, 413,
416, 421, 424
Karaçi 304, 391, 395-396, 412
karma 64, 66-67, 88

Karnataka 26, 126-127, 132, 135, 140, 153,
155-156, 158, 197, 200, 225, 333, 382,
445
Kashi; *ayrıca bkz.* Benares 75, 101, 117
kast, *ayrıca bkz.* jati XVIII, 22, 28, 32-34,
36, 54-55, 59-60, 77, 82, 85, 88, 99-
100, 102, 114, 126, 147, 150, 151, 167,
186, 201, 217, 224, 231-232, 241, 243-
244, 249-250, 258, 274-275, 277-280,
287, 288-290, 308, 317, 326, 328, 334,
339-343, 350, 352-353, 369, 383, 407,
409, 411, 413, 415, 424, 431, 433, 435
Kautilya 72
Kayasthalar 100, 256
Kerala 41, 132, 342, 375, 382, 384, 389,
409
Keşmir 121-122, 149, 150, 169, 238, 335,
363, 376, 378-379, 381, 392-393, 397,
409, 416, 422-423, 445
khadi 297, 317, 331, 353-354, 424
Khalistan 414, 428
Kırsalcı göçebeler 89
Kıtlık yasası 238, 265-266
kız bebeklerin öldürülmesi 224, 407, 409
Kisan Sabhalar 347
klanlar 53-54, 59, 116, 325
Koçin 12, 136, 233, 376, 382, 432
komünalizm 14, 33-34, 36
Komünist Partisi, Hindistan 417, 430
Kongre Sosyalist Parti 426
Koshala 40, 59, 65, 75
köle askerler 139
köylüler 33, 126, 133, 185, 192, 210, 234,
275, 283, 329, 383, 398-399, 433
Krishnadevaraya 157-158
Krişna 80, 84, 86-88, 103, 124, 155, 285
Kshatriyalar 54, 56, 61, 100, 115, 288
Kurucu Meclis 362, 364, 372, 377, 392, 393
Kurular 40, 61
Kushanalar 92, 101
Kutb Şah, Abdullah 184
Kuzeybatı Sınır Eyaleti 360 *ayrıca bkz.*
Birleşik Eyaletler
Küçük burjuva XV, 435

L

Lahor 171, 331, 360
Lahor çözümü 238, 390
Lajpat Rai, Lala 293, 298, 323
Lalitaditya 122
Licchavi 96
Linlithgow, Lort 361
Liyakat Ali Han 392
Locke, John 20
Lodiler 168-169
Loncalar 58, 82, 97
Lucknow 58, 233, 238, 349
Lytton, Lort 253

M

Macaulay, T. B. 268, 270
MacDonald, Ramsay 334, 335
Madhya Pradeş 3
Madras (Chennai) 31, 107, 132, 220-223,
242, 246, 252, 254-256, 259-260, 265,
293, 297-298, 305, 309, 311, 315, 320,
329, 347, 353-354, 367, 382, 440
Madras Başkanlığı 234, 264, 309, 379, 411,
414-415,
Madras Yerli Derneği 274
Madurai 104, 110, 131, 135
Magadha 25, 40, 57-59, 61, 63-65, 68, 73, 77
Mahabharata 24, 40, 56-59, 61, 63, 72, 84,
92, 175
mahajanapadalar 24, 57, 72, 77
Maharashtra 29, 89, 143, 195-196, 279,
287, 299, 305
Maharlar 340
Mahavira 68
Mahayana Budizm 67, 71, 91
Mahendravarman 104, 121, 123
Mahmud Gavan 154-156
Mahmut Gazneli 110, 145
Malaba karma
Malatari, Behramji 280
Malaviya, Madam Mohan 434
Malaya 129, 365
Malcolm, John 207, 242

Malik Kafur 141
 Mandal komisyonu 238, 444
 mansabdarlar 172, 189
 Manu 40, 92-96, 100, 224, 307, 342
 Marathalar 185-187, 189-191, 195, 197-
 200, 203, 208, 216, 274
 Marathi 49, 89, 124, 350, 357
 Marwariler 310, 440
 Mathura 75, 101
 Maududi, Abdul Ala 393, 396
 Mauryalar *ayrıca bkz.* Asoka, Çandragupta
 25, 26, 53, 92, 100
 Meerut 357
 Megasthenes 77, 105
 Mehrgarh 15, 23, 40, 42, 44-45
 Mekke 174, 184
 Memlükler 119, 137, 163
 Menander (Milinda) 40, 84
 Menon, Krishna 416, 417
 Menon, V. P. 377
 merkantilizm 240-241, 247
 Merkez Eyaletler 347
 Merkezileşme 119, 158-159, 206, 240, 270
 Metcalfe, Charles 207
 Mezopotamya 23, 42-44, 46
 Mısır 12, 46, 139, 175, 255, 418
 Mill, James 221
 Milli Planlama Komitesi 355, 386
 Minakshi 134
 Minto, Lort 34, 238, 300, 302
 Mir Cafer 214
 Moğollar 137-138, 140-141, 148, 156, 167
 Mohenjo-Daro 16, 18, 23, 42, 44, 46, 48
 Montagu, E. S. 238, 305, 310
 Montagu-Chelmsford 238
 Montesquieu, Baron 20
 Moplahlar 283
 Morley, John 296, 300
 Morley-Minto reformları 34, 238, 300
 Mountbatten, Lort 370, 373, 375-379
 Mughallar XIII, 138, 154, 162, 167-169,
 172-173, 179, 185-186, 189-192, 194,
 196-199, 201, 204-206, 267, 280, 423
 Muhammed (Peygamber) 146, 164, 303-
 304, 393

Muhammed Ekber 188
 Muhammed Şah 118, 160
 Muhammed Tuğluk 119, 140-145, 153-154,
 156, 205
 Mundalar 284
 Mundy, Peter 263
 Munro, Thomas XIII, XV, XVI, XVII, 34,
 207, 221, 223, 242, 246
 Murad 184
 Murşid Kuli Han 192, 195
 Murşidabad 224
 Muson 9, 13, 105, 160, 265, 401, 439
 muventar 25, 27, 90, 106
 Müslüman Birliği 238, 294, 301, 304, 309,
 323, 338-339, 347, 349-350, 355, 358,
 360, 363, 367, 370, 372, 390, 392-396,
 413
 Myanmar *ayrıca bkz.* Burma 8, 67
 Mysore 29, 216-217, 234, 264, 309, 333,
 356, 376, 382

N

Nadir Şah 110, 199
 Nagpur 35, 182, 196, 200, 203, 250
 Naidu, Sarojini 353, 410
 Namboodiripad, E. M. S. 432
 Nanak, Guru 179
 Nandalar 61, 74, 100
 Naoroji, Dadabhai 254, 294, 296, 300, 338
 Napolyon Bonaparte 227, 257, 402
 Narasimha Rao, P. V. 437, 439
 Narayan, Jayaprakash 426
 Narmada XIV, 4, 45, 75, 78, 102, 131, 169,
 199, 203, 399-400, 442
 Naxalite 433
 Nehru, Cevahirial 289, 292, 316, 318, 323-
 324, 327, 331, 338, 344, 346, 355, 357,
 377, 380, 399, 422-423
 Nehru, Motilal 292, 316, 323, 330
 Nehrucu uzlaşma 423-424
 Nepal 67, 96, 98, 433, 445
 Nikator, Selevcos 81
 Nizamül Mülk 214

O-Ö

- Olağanüstü Durum 426, 427, 444
 Orissa 28, 78, 103, 110, 121, 154, 155-157,
 186, 200, 215, 219, 261, 264, 294, 320,
 347, 365, 367, 409
 Ormanlar 10-12, 14, 46-47, 50, 52, 61, 64-
 65, 98, 115, 185, 263, 363, 402-403, 406
 ormansızlaştırma 61, 400
 Orta Asya 8-9, 23, 42, 46, 61-62, 79, 91,
 99, 101-102, 111, 116, 119, 121-122,
 136-138, 140, 143, 145, 148, 153, 157,
 160-161, 163, 167-168, 171, 180, 195,
 216, 325, 419
 Ortadoğu 12, 37, 123, 148, 160, 257, 282,
 394, 403
 Osmanlılar 139, 304

P

- Paine, Thomas 20
 Pakistan XIX, 8, 15, 19, 43, 238, 241, 301,
 304, 358, 360-361, 363, 368-369, 372,
 374-375, 377-379, 381, 388, 390-398,
 401, 411-413, 416-417, 422-423, 425,
 427-428, 430, 436-437, 445
 Palalar 117
 Pali 24, 61, 63-64, 66-67, 72, 84, 104
 Pallavalılar 9, 98, 101, 104-106, 110, 117-
 118, 123, 131-132
 Pandavalılar 61, 88
 Pandyalılar 40, 75, 90, 104, 106, 117, 121, 131
 Panini 24, 40, 49, 72
 Panipat 110, 159, 169, 203
 parçalı devlet XVIII, XIX, 21, 445
 Pataliputra 40, 72, 74-75, 77-79, 81, 98,
 101, 118-119, 120, 147
 Patel, Vallabhbhai 351, 368, 371, 374, 377,
 380, 381, 385, 424, 443
 Pathanlar 332-333, 391-393, 395-396, 411,
 413
 Patidar 329, 353
 Pencap XIV, 3, 29, 41-42, 46, 48, 52-53,
 62, 74, 77, 84, 98, 136-137, 147-148,
 161, 179, 186, 194-195, 199-200, 203,

- 216-217, 233, 235, 242, 258, 260, 272,
 281, 283, 293, 297-298, 302-303, 305,
 310-312, 320, 323, 328-329, 346, 349,
 353, 355-356, 360, 363, 366-370, 372-
 375, 377-379, 390-396, 409, 411-414,
 428-429, 434, 439, 445

- Peshwalar 198, 200-203, 206, 216
 Peşaver 45, 180, 250
 Phadke, V. V. 286
 Plassey 214-215, 234
 Pliny 103
 Pondiçeri 105, 299
 Portekiz 156, 159, 161, 203, 205, 210-212,
 226, 267, 283, 376, 420, 423
 Prajapati 51, 56
 Prakrit 85, 129
 Prarthana Samaj 257
 Prasad, Rajendra 351
 Prayaga 75, 96, 101
 Ptolemy 105
 Pulakeshin 110, 121
 Pune 182, 188, 200, 203-204, 216-217,
 249, 273-274, 279-280, 286, 297, 299,
 Pune Anlaşması 238, 342
 Pune Sarvajanik Sabha 273-274
 puranalar 40, 63, 85, 88-100, 123, 125,
 129-130, 135
 purdah, peçe 151, 336
 Puri 157
 Pushto 413

R

- Raghavaiyengar, Srinivasa 254
 rajadharma 21, 80, 97, 151, 159
 Rajagopalachari, Chakravarti 343, 351,
 366, 383
 Rajagriha 59, 75
 Rajarajachola 110, 133
 Rajaram 190, 191
 Rajasthan 3, 14, 53, 99, 115, 116, 121, 126,
 136, 140-141, 171, 174, 186, 200, 265,
 286, 310, 315, 350, 351, 402, 409, 437
 Rajendrachola I 133
 Rajputlar 25, 28, 92, 102, 115-116, 151,
 171-172, 185-189

Ram, Jagjivan 307
 Rama 60, 80, 86, 88, 230, 285, 436-437
 Ramabai, Pandita 278-279
 Ramanuja 135
Ramayana 40, 49, 57, 59-60, 63, 72, 80, 84, 230, 436
 Ranade, Madhav Govinda 278-279
 Ranjit Singh 216
 Rashtrakutalar 117-118
 Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS) 35, 349, 386, 435
 Raziye 139
 Rıza Yaşı 238, 407
 Rigveda 11, 17, 49-53, 55-57, 59, 65, 82
 Ripon, Lort 265, 274, 276, 294
 Rohilla Krallığı 208
 Romalılar 16, 105, 131
 Roosevelt, Franklin 336, 362, 380
 Rowlatt, Yasa tasarıları 238, 311-313, 336
 Roy, Ram Mohan 434
 Rudra 52, 84
 Rusya Devrimi 416
 Rusya; *ayrıca bkz.* Sovyetler Birliği 137, 239, 299, 311, 318, 416, 425, 431, 439
 ryotwari sistem 220, 232

S-Ş

Safeviler 163, 190
 Sahajananda Saraswati, Swami 329
 Sakalar 40, 91-92, 98, 100, 118
 Salim; *ayrıca bkz.* Cihangir 110, 174
 samsara 65-67
 Samudragupta 81, 96, 98, 116, 118, 158
 Sanayileşme 322, 326, 367, 424
 sangam şiiri 90, 104
 Sangha 22, 24, 59, 67-68, 70, 72, 90, 104, 147, 380
 Sanskrit 17, 42, 49, 53, 57, 62, 89, 91, 99, 103, 115, 124, 166, 181, 270, 292, 411
 Santhallar 285
 Satakarni I 103
 Satavahanalar 101, 131
 sati 95, 228-229, 231, 257, 258, 279, 407, 409

satyagraha 238, 306, 311, 316-317, 331-332, 342, 358
 Savarkar, V. D. 350, 434, 435
 Ser Şah 169, 170
 Seylan *ayrıca bkz.* Sri Lanka XVI, 4, 9, 12, 60, 67, 90, 105, 118, 127, 298
 Seyyid Ahmed Han 258, 281
 Shahjahanabad 180
 Shahji 29
 Shahu 191, 197-198, 200
 Shambuji 197
 Shankara 110, 124
 Sharma, R. S. 24
 Shinde Shiv Sena 432
 Shivaji Bhonsle 188
Shudralar 13, 54, 56, 64, 66, 100, 115, 133
 Shuja 184
 Shunga 40, 79
 Shvetambara 40, 69, 71
 Sınıf XIII, XV, XIX, 22, 30-31, 33, 35-37, 98, 147, 161, 173, 178, 187, 194, 202, 235, 236, 243, 245, 254, 256-257, 266, 269, 271, 273, 274-275, 277, 279, 281, 286, 287, 290, 297, 300, 305, 310, 315, 318, 320, 323, 326, 328-331, 336, 344, 346, 352-353, 356-357, 367, 371, 374, 380, 383, 385, 387, 395-396, 398, 410-411, 414-415, 430, 433
 Siddhartha 65, 67
 Sihler 186, 194, 208, 242, 254, 298, 333, 342, 366, 368-369, 373, 378, 391, 393, 412, 429
 Simla 370
 Simon Komisyonu 323, 330, 333
 Sindhiler 413
 Singh, Manhoman 439
 Singh, V. P. 430, 444
 Sita 60, 271, 285
 Sivil itaatsizlik 238, 324, 327, 330, 334, 336-337, 356, 358, 362
 Skandagupta 105
 Soğuk Savaş 390, 416-417, 420, 424
 Somnath 45, 137
 Sosyalist Parti 385, 426
 Southall, Aidan XVIII

Sovyetler Birliği 319, 357, 362-363, 369,
388, 416, 425, 431, 433
Strabo 105
Sufi 144, 146-148, 150-151, 162, 165, 175-
178, 181, 185-186
Sumatra 110
Surat 182, 184, 196, 250, 304, 440
Suriler 168
Suvarnagiri 78
Sünniler 164
swadeshi 128, 238, 296-297, 299, 300-301,
313, 439, 441
swaraj 300, 312, 331, 336, 357
Swarajya Partisi 317, 327
Swatantra Partisi 386
Şah Cihan 110, 180-181, 184-185
Şeriat 146, 183, 287
Şii 164, 171, 175, 189, 325
Şiva 15, 22, 26-27, 40, 52, 62, 79-80, 83-85,
88-89, 92, 99, 104, 106, 123-125, 129,
132-133, 135, 137-136, 165, 280, 432

T

Taç Mahal 180
Tagore, Dwarkanath 228
Tamil Kaplanları 423
Tamil ülkesi (Tamil Nadu) XIV, 81, 103-
104, 124, 125, 127, 158, 190, 197, 225
Tanjavur 9, 95, 117, 125, 132-133, 157
tapınaklar XVII, 27, 32, 34, 36, 84, 88, 97,
99-100, 106, 122-123, 125, 127-128,
130, 132, 135, 138, 147, 150, 156-158,
160, 177, 185, 217, 222, 317, 335, 339,
342
Tara Bai 190-191
tarımsal gelişim 53, 185
Tata 15, 248, 299, 319, 322, 330, 386, 440
Tavuskuşu Taht 110, 180, 184, 194, 199
Taxila 57, 61, 75, 78, 84, 101
Tayland 128
Tegh Bahadır 186
Telangana 375, 431
Telugu 134, 158, 293
Telugular 158

terörizm 296, 299, 302, 404
Thapar, Romila Tibet XXI, 25, 436
Tilak, Bal Gangadhar 274, 278, 280, 287,
293, 297, 299-300, 303-305, 315, 350,
434
Timur 153, 167, 184
Timurlular *bkz* Mughals 167
Tipu Sultan 29, 216
Todar Mal 172-173, 177
Travankor 216, 317, 335, 374, 376, 382, 432
Tryambaka 95
Tuğluklar 139, 145, 155-156, 170
Tuluvar 157
Turanlılar 171-172
tüccarlar, ayrıca *bkz.* ticaret 12, 13, 26, 29,
32, 58, 72, 83, 85, 98, 100, 104, 106,
123, 126-129, 136, 148, 160-161, 185,
194, 204-205, 208-209, 210-212, 218-
219, 228, 240, 243-245, 249, 255, 257,
266, 275, 282-283, 306, 354, 386, 397
Türkiye; ayrıca *bkz.* Osmanlılar 166, 303,
304
Türkler 19, 49, 102, 137, 140, 163, 312,
317, 390

U-Ü

Ujjain 57, 73, 75, 78-79, 101, 117, 182
ulema 146-148, 150, 153, 165, 172-177,
185, 187-188
Ulusal Kongre 35, 339, 362
Upanişadlar 17, 51, 64, 84, 124, 181
Urdu 34, 154, 357, 363, 394, 411-412
Uttar Pradeş 3, 392

V

Vahabiler 282
Vaikam satyagraha 238, 342
Vajpayee, Atal Bihari 435
Vakatakalar 101
Varna 54, 82, 114, 224, 339
varna 54, 82, 114, 224, 339
Varuna 50, 80, 127
Vedalar 40, 50, 52, 63, 93, 181, 281

Vedik ilahiler 17, 42, 50
 Vedik kültür 49
 Vellore 222, 234
 vergi 29, 30-32, 58, 97, 127, 136, 141, 146,
 155, 161, 162, 165, 170-173, 176-178,
 185, 187, 194, 196, 201, 208-209, 220,
 224, 238, 240, 244, 247-249, 251, 258-
 261, 263, 275, 287, 303, 310, 315, 317,
 320, 330-333, 335, 347, 355, 339, 441
 vergilendirme 31, 173, 201, 208, 246, 260,
 440
 Victoria, Kraliçe 113, 207, 238, 252, 260,
 276, 291, 294, 407
 Vidyaranya 155-156
 Vietnam 128, 370, 374, 417
 Vijayanagara XIII, XIV, XVIII, XIX, 15, 27,
 110, 116, 142, 151, 153, 155-158, 160,
 162, 166, 212, 325
 Vişnu 22, 26-27, 33-34, 40, 50, 56, 60, 63,
 79-80, 83-86, 88-89, 92, 99-100, 104,
 106, 123-125, 129, 132, 135, 147, 165,
 177
 Vişva Hindu Parişad 35
 Vivekananda, Swami 280

W

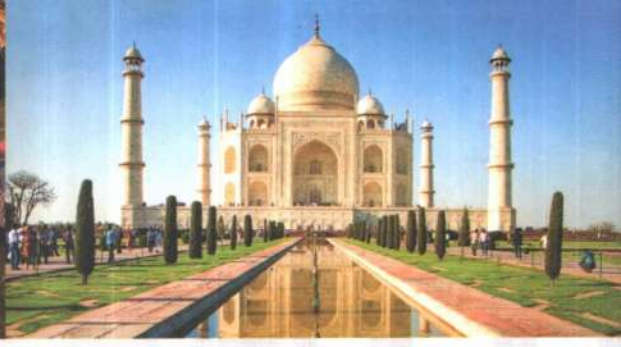
Wavell, Lort 366, 381
 Wellesley, Lort 232, 257
 Willingdon, Lort 335

Y

Yadavalar 117, 143, 353
 Yahudiler 128, 146, 161, 165, 175, 350
 Yeni Delhi 238, 262, 302, 312, 391
 Yerel Dil Basın Yasası 1878 272
 Yeşil Devrim 238, 353, 398-399, 406, 410,
 415, 439
 yoksulluk XV, 16, 31, 36, 219, 254, 266-
 267, 273, 294, 320, 322, 334, 353, 374,
 386, 390, 416, 426, 441, 444
 Yuvarlak Masa Konferansı 238, 331, 335-
 336, 342-343

Z

zamindarlar 173, 185, 199, 202, 220, 223,
 258-259, 290, 328, 349, 356, 367, 383,
 420

■
MÖ 7000 yılından günümüze Hint uygarlığı...

Hindistan Tarihi, 9000 yıllık tarihinde Vedik dönemden Hinduizme; kabile krallıklarından erken imparatorluklar dönemine; ortaçağ krallıklarından Hint-İslam kültürüne; Doğu Hindistan Şirketi'nin yönetimi ele geçirmesinden ayaklanmalara; şirketin yerini alan kraliyet yönetiminden sınıf, kast ve cinsiyetin siyasileşmesine; Gandhi'nin özgürlük mücadelesinden Bölünme'ye; Yeşil Devrim ve ekonomik liberalleşmeye kadar birçok tarihi ve toplumsal süreci barındırıyor. Bir uygarlığın geçirdiği din, dil ve kültür evrimini kapsamlı ve tarafsız bir bakış açısıyla irdeleyen *Hindistan Tarihi*, bu renkli kültüre dair merak edilen tüm konuları kapsamlı bir şekilde ele alıyor.

Son yıllarda dünyanın önde gelen güçlerinden biri olma yolunda ilerleyen Hindistan'ın, farklı felsefe ve dinlerle şekillenmiş, kast sistemiyle ayrıştırılmış, emperyalizmin kölesi olmuş, ama yine de dünyanın en önemli liderlerinden birini yaratmış tarihine, Profesör Burton Stein'in rehberliğinde ayna tutan bu kitap, tarih meraklıları için paha biçilmez bir kaynak niteliğindedir.

f/inkilap.yayinlari

inkilapkitabevi

ISBN 978-975-10-3533-2

Online alışveriş: www.inkilap.com